IULIUS CAESAR

REX WARNER

IULIUS CAESAR

Supracoperta şi coperta:
GH. MOTORA

În româneşte de
GEORGETA PĂDURELEANU

JULIUS CAESAR
First published as
THE YOUNG CAESAR (1958)
and
IMPERIAL CAESAR (1960)

Collins, London

IULIUS CAESAR

REX
WARNER

multum in parvo

EER

EDITURA ENCICLOPEDICĂ ROMÂNĂ

București, 1972

CUPRINSUL

TÎNĂRUL CAESAR

Cartea I-a

Cartea a II-a

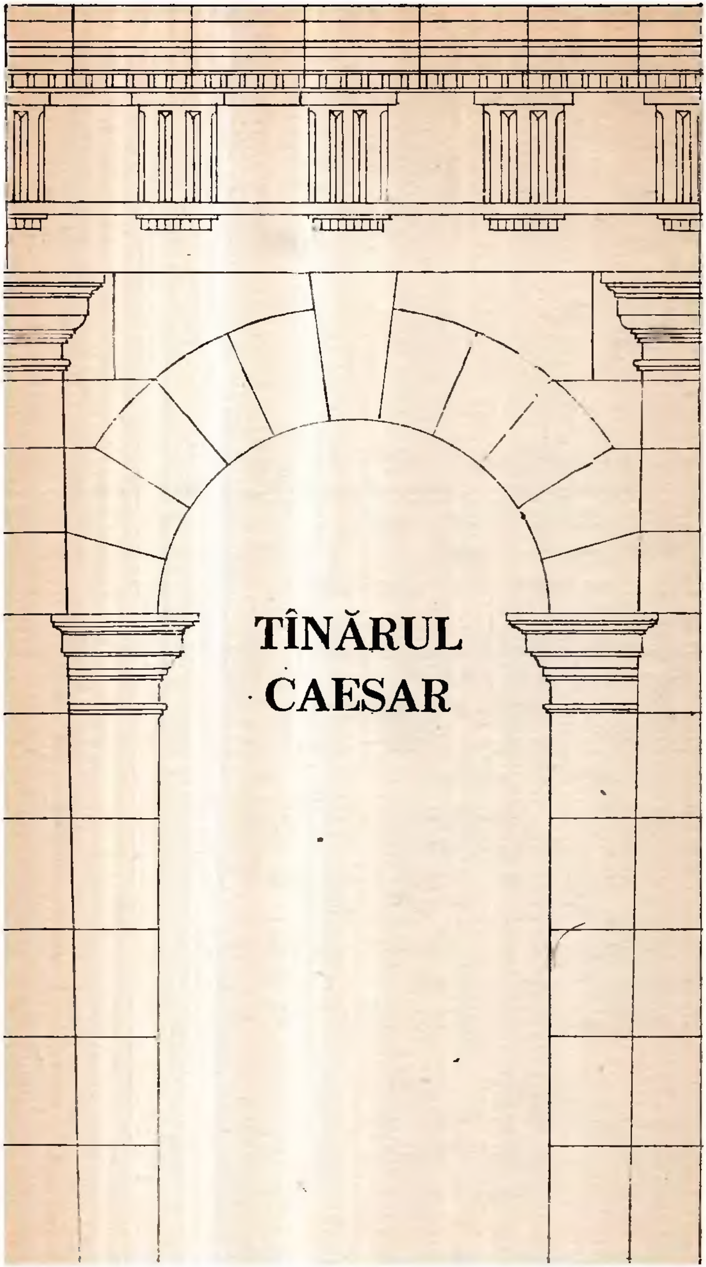
Cartea a III-a

Cartea a IV-a

CAESAR IMPERATOR

Cartea I-a

Cartea a II-a

TÎNĂRUL CAESAR

PROLOG

În seara zilei de 14 martie din anul 44 î.e.n., Caesar lua parte la o masă intimă în casa lui Lepidus, la Roma. La sfîrșitul cinei, retrăgîndu-se deoparte, începu să-și aștearnă gîndurile în scris. Avea acum cincizeci și opt de ani și, de cîtăva vreme, chelise. Calviția îi era însă ascunsă sub o cunună de lauri pe care, printr-un decret al senatului, avea dreptul s-o poarte în orice împrejurare. Fusese făcut de curînd dictator pe viață și, cu vreo lună înainte de data acestei invitații la cină, refuzase — cu regret, spuneau unii — coroana oferită de Antonius. Se credea că oferta avea să fie repetată, dar sub o altă formă, a doua zi, cînd erau Idele lui Marte. Bătrînul unchi al lui Caesar, Lucius Cotta, urma să propună formal în senat ca dictatorul să primească titlul de „rege". Avea să-și justifice propunerea printr-o afirmație din Cărțile Oracolelor, în sensul că numai un rege era sortit să cucerească marele regat răsăritean al Parției. Cum însuși Caesar, de îndată după întrunirea senatului din ziua Idelor lui Marte, urma să pornească împotriva Parției într-o campanie militară decisivă propunerea lui Cotta putea fi înfățișată ca izvorînd dintr-un sentiment patriotic.

Nu știm ce gînduri anume îi rețineau atenția lui Caesar în timp ce scria astfel, plecînd urechea din cînd în cînd la conversația celorlalți oaspeți. Poate se ocupa de ordinele către comandanții de legiune sau de instrucțiunile pentru conducerea trupelor; poate redacta regulamente menite să pună frîu luxului și risipei femeilor și oamenilor de afaceri din Roma; poate își

consemna una dintre campaniile sale, ori compunea vreun poem sau un tratat de literatură; poate-i scria o scrisoare de dragoste Cleopatrei, regina Egiptului, care se afla atunci la Roma, sau alteia din multele femei pe care le cunoscuse. Poduri, apeducte, șosele, finanțe, religie, privilegii municipale, controlul comerțului, modificări ale calendarului, o antologie de cuvinte de duh pe care o compila pe vremea aceea, problema evreilor, detalii de uniformă, statui, dificultățile prietenilor săi — mintea sa ar fi putut să cuprindă toate aceste subiecte și multe altele sau să se concentreze asupra unuia singur dintre ele, atît de numeroase erau preocupările, predilecțiile și răspunderile sale, atît de active și energice îi erau încă trupul și spiritul.

E adevărat că în ultimii ani suferise din ce în ce mai acut de o anumită formă de epilepsie, și erau unii care susțineau că din pricina temerii de asemenea atacuri (dat fiind că-i displăcea tot ce ieșea din cadrul bunei cuviințe) sau din pricina tulburărilor mentale avînd ca simptom tocmai aceste atacuri, comportarea și manierele sale se schimbaseră întrucîtva. Nu te mai puteai bizui în totul, după cît se spunea, pe binecunoscuta lui afabilitate și curtoazie. O dată se întîmplase, de pildă, să aducă un afront membrilor senatului primindu-i fără să se ridice. Era oare o dovadă de tiranie sau un semn de uzură fizică? Iar unii experți declarau că în ultima bătălie importantă din războiul civil dăduse dovadă de o surprinzătoare nesocotință și nerăbdare, pe care ar fi putut foarte ușor să le plătească și cu viața și cu onoarea. Prietenii săi însă erau îndreptățiți să răspundă că fusese totdeauna imprudent și că nu era nicidecum prima bătălie pe care o cîștigase în ultima clipă și ca urmare a faptului că își expusese propria persoană la cele mai mari riscuri. Cît despre manierele sale, afirmau că erau la fel de amicale și afabile ca totdeauna. Avea un talent într-adevăr unic de a-și crea legături de prietenie. Nici unul dintre marii oameni ai istoriei, se pretindea, n-a avut atîția prieteni, în atît de multe și diferite cercuri sociale; iar dacă Caesar își făcuse adesea amiciții mai ales ca să-și promoveze propriile interese, ca în cazul lui Pompei sau al lui Crassus, cu mult mai numeroase erau ca-

zurile în care își oferea prietenia cu spontaneitate, fiindu-i primită în același mod, ca un lucru sincer, pornit din inimă, dezinteresat. Cît privește senatul, nu era un lucru nou pentru Caesar să reacționeze cu oarecare violență la emfază și obstrucționism. Fusese, poate, o greșeală că-i primise pe senatori fără să-și dea osteneala să se ridice de pe scaun, dar era genul de aparentă eroare pe care Caesar o comitea adesea, pentru ca, pînă la urmă, să se dovedească a fi fost un gest avantajos pentru partidul său și pentru el însuși. După toate probabilitățile incidentul avea să fie amintit în viitor ca o simplă pildă a lipsei de convenționalism a lui Caesar, a supremei sale încrederi în sine, izvorînd dintr-o nedezmințită cutezanță. Nu pentru că în acea etapă a vieții sale ar mai fi existat vreo forță superioară de care să se teamă. Totuși, știa probabil că, deși întregul stat roman, cu toată fala, îi era la picioare sau se afla în mîinile lui, mai erau destui indivizi care, din ambiție, invidie, resentiment sau chiar din patriotism, îl urau, ba poate că ura cea mai înverșunată i-o purtau cîțiva dintre cei cărora le arătase mărinimie. Cunoștea firea omului și își petrecuse întreaga viață în politica revoluționară. Singura primejdie care îl pîndea era asasinatul, dar împotriva acestei primejdii — trăsătură caracteristică — nu lua nici un fel de precauții.

Ar fi fost, totuși, contrar firii sale să nu mediteze puțin asupra acestei eventualități. La cina de la Lepidus, în ajunul Idelor lui Marte, a ridicat în mod sigur privirea cîteva clipe de pe rîndurile scrise, ascultînd cu atenție la comesenii săi care discutau, în termeni generali, ce fel de moarte era mai de dorit. Ceilalți nu-și dădeau seama că el asculta și au fost surprinși cînd s-a amestecat brusc în conversație cu vorbele „o moarte neașteptată". Apoi s-a întors din nou spre lucrarea care îl preocupa.

Unul dintre comeseni trebuie să se fi simțit tulburat de cuvintele lui. Acesta era Decimus Brutus care, fără să știe, fusese numit al doilea moștenitor în testamentul lui Caesar. Era un om cu remarcabile aptitudini militare, îl slujise pe Caesar cu credință în numeroase campanii și datora totul prieteniei imperatorului. Cu toate astea făcea parte dintre conspiratorii

care, în frunte cu alt Brutus, fiul amantei de altădată a lui Caesar, Servilia, un tînăr deosebit de drag dictatorului, plănuiseră asasinarea pentru a doua zi. Decimus Brutus se va fi întrebat cu uimire, cum ne întrebăm și noi astăzi, ce sentiment, ce cunoaștere, ce intuiție sau presimțire se ascundea îndărătul acelor cuvinte rostite cu calm, prețuind moartea neașteptată, o moarte care în clipa aceea îi era deja pregătită.

E sigur că Caesar nu avea cunoștință despre natura precisă și despre gradul de întindere al conspirației. Dar legendele care ne-au rămas cu privire la noaptea zbuciumată pe care a petrecut-o după invitația la cină, prezicerile, visurile și șovăielile stau mărturie că i se cuibărise în minte o groaznică temere. Va fi bănuit oare că, pentru prima și ultima dată, soarta, violența și propriul său caracter se asociaseră împotriva lui? Va fi avut presentimentul că orele îi erau numărate? Şi dacă aşa a fost, nu putem oare presupune că a văzut, cum se spune că văd unii înaintea morții, întreaga desfăşurare a vieții sale perindîndu-i-se pe dinaintea ochilor cu repeziciune, ca într-o sclipire de fulger? Ce va fi văzut și cum va fi judecat nu știm, dar ne putem lua îngăduința să ne închipuim, măcar parțial. Imaginația noastră trebuie să fie selectivă, de vreme ce chiar acele evenimente pe care ipotetic le admitem că i-au trecut prin fața ochilor, fie în clipele petrecute în casa lui Lepidus, fie în momentele de insomnie din noaptea ce a urmat, sînt prea numeroase spre a putea fi consemnate; şi se cuvine, în acelaşi timp, să ne îngrădim imaginația cu un respect al adevărului, cu toate că, într-o asemenea împrejurare, obiectivitatea nu e cu putință de atins. Caesar şi-a dat adesea osteneala să se explice pe el însuşi, dar nu era deprins să-și dezvăluie cusururile. Măreția lui nu poate fi pusă la îndoială. Dacă o asemenea măreție e un lucru vrednic de admirat sau, dimpotrivă, funest, e cu totul altceva.

Caesar era conştient de faptul că întruchipează o figură reprezentativă, deşi se pare că această convingere s-a cristalizat treptat. Înaintea clipei supreme, ni-l putem închipui gîndindu-se la propria lui viață, care se apropiase de sfîrșit, așa după cum urmează:

Cartea I-a

FAMILIA MEA

Familia mea descinde din străvechii regi ai Romei şi, dacă e adevărată legenda că Venus e străbuna noastră, din zeii nemuritori. Fie că zeii există, fie că nu, acea forţă din natură și din personalitate pe care o numim „Venus“ s-a dovedit cît se poate de binefăcătoare pentru mine, cu excepţia — lucru destul de ciudat — aspectului ei procreativ. Acum, cînd fiica mea Iulia a murit, nu mai am nici un vlăstar din trupul meu, căci deși Cleopatra pretinde că sînt tatăl copilului ei Caesarion, nu poate fi crezută pe cuvînt. Dar vechea noastră familie, ridicată din nou la o situaţie înaltă prin mine, după mulţi ani de obscuritate, nu s-a stins. Fiica surorii mele a născut (în anul conspiraţiei lui Catilina) un fiu, Octavianus, și pe el l-am făcut moștenitorul meu. E un băiat cu posibilităţi intelectuale remarcabile, ambiţios, sensibil şi neînduplecat. Din nefericire are o sănătate șubredă, dar la vîrsta lui și eu eram la fel. Dacă trăiește, va moșteni puterea, o va stăpîni şi o va menține.

Cu excepţia, vrednică de luat în seamă, a propriei mele persoane, n-au mai apărut de mulți ani în familia mea bărbaţi care să se distingă în carieră. Tatăl meu n-a ajuns niciodată la consulat. Dar mama mea, Aurelia, era cunoscută pretutindeni, cu excepţia cercurilor violente sau desfrînate, datorită integrităţii, farmecului şi deosebitelor ei calităţi intelectuale. Avea ambiţii mari pentru mine şi mi-a stat alături în toate momentele grele ale carierei mele, credincioasă chiar atunci cînd m-a dezaprobat. Și, într-adevăr, nu totul poate fi aprobat în cariera mea de către acei care, chiar dacă au principii largi, judecă

cu asprime. Totuşi, îmi place să cred că mama mea, în felul ei, înțelegea că principiile, oricît de sincer admise, trebuie să se adapteze în oarecare măsură evenimentelor, ca să aibă eficacitate. Tragedia vremurilor noastre şi, într-un sens, propria mea tragedie constă în următorul lucru: că leacurile n-au putut ține pasul cu boala, că întîmplarea, povara tradiției, interesul şi stupiditatea au continuat să-mi împiedice libertatea și repeziciunea acțiunii, astfel că s-a îndeplinit mai mult necesarul decît binele. Pe de altă parte, e vrednic de observat că nu mulți sînt în stare să realizeze chiar ceea ce e necesar, cu atît mai puțin să influențeze, în oarecare măsură, însăşi forțele necesității. Voi binemerita respectul posterității pentru faptul că am recunoscut cîteva necesități și că am acționat cu iuțeala şi siguranța cerută spre a face astfel ca, din două sau mai multe posibilități, una anume să devină eveniment. E foarte probabil însă că natura omenească fiind aşa cum este, voi fi atît admirat cît şi detestat pentru false motive. Spiritul doctrinar şi învechit al lui Cato n-a murit o dată cu el, la Utica. Nu arareori va fi de ajuns să fiu numit „rege“ ori „dictator“, sau să se umfle dincolo de orice înțeles un cuvînt ca „libertate“, pentru ca eu să apar ca un fenomen funest, ca un om care, din ambiție personală, i-a lipsit pe alții de drepturile și de posibilitățile lor de liberă dezvoltare. Și vor exista şi oameni care, aşa cum mulți fac astăzi, mă vor admira pînă la adorare, numai pentru că nu sînt apți să-şi asume o răspundere. Astfel de oameni adoră întotdeauna pe cei puternici, chiar atunci cînd forța e folosită direct împotriva propriilor lor interese sau convingeri închipuite. Lingușirea porneşte la ei din servilism natural şi, cu toate că reprezintă un factor în orice împrejurare, nu are valoare. Nu mi-ar place să fiu descris nici ca un om bun, nici ca un om rău. Va fi adevărat dacă se va spune că am fost necesar, scînteietor și, ori de cîte ori a fost cu putință, bine intenționat.

Îmi închipui că aşa mă vedea mama mea, deşi în copilăria mea, cum e firesc şi potrivit în orice educație, cuvintele „bun“ și „rău“ erau întrebuințate adesea. Nu numai mama, dar și multe dintre rudele ei erau ceea ce se poate numi „suflete nobile“.

Era, de pildă, unchiul mamei mele, Rutilius Rufus, care se conforma filozofiei stoice şi, spre deosebire de Cato, o lua ca îndreptar cu sinceritate şi cu o totală lipsă de ostentaţie. Reprezenta într-adevăr ceea ce se cheamă „un roman de spiţă veche"; ba chiar era unul dintre puţinele exemple de acest tip pe care le-am cunoscut. Persecutarea lui de către îmbogăţiţii romani de tip nou mi-a dat una dintre primele lecţii de politică. Apoi erau fraţii mamei, din familia Cotta, din care doi au dobîndit ulterior consulatul. Mi-l amintesc în special pe Caius Cotta, unul dintre cei mai buni vorbitori ai vremii lui şi un om cu vederi cît se poate de luminate. El şi majoritatea prietenilor săi studiau cu zel atît literatura cît şi teoria politică greacă. Nu doar că îşi închipuiau, ca unii refomatori mai vechi, că structura politică a unei societăţi poate fi importată cu toptanul şi impusă alteia; dar îşi dădeau bine seama, cu mult înainte ca faptul să devină evident tuturor, că teoria şi constituţia guvernării romane, pe cît de admirabile în trecutul îndepărtat, astăzi erau inadecvate, demodate şi primejdioase. De aceea, în conversaţiile lor, la care îmi era adesea îngăduit să ascult de mic copil, dezbăteau meritele democraţiei, ale oligarhiei şi ale monarhiei, citînd din Tucidide, Aristotel, Platon şi din popularizatorii de sisteme filozofice ai zilei. Ascultam cu rîvnă, fascinat în parte de problemele politice şi în parte de ceea ce consideram marea distincţie intelectuală a familiei mele din ramura maternă. Unchii mei şi prietenii lor erau destul de binevoitori spre a se interesa de mine şi a mă încuraja în timpuriul şi constantul meu entuziasm faţă de literatura greacă. Odată, îmi amintesc, i-am uimit, în cursul uneia din discuţiile lor, îndrăznind să citez din Euripide un vers la care am avut deseori prilejul să meditez:

„Dacă e vorba să faci rău, să-l faci mai bine de hatîrul
Forţei supreme, şi în toate celelalte să fii bun".

Unchiul meu Cotta, pe atunci un tînăr care abia îşi începea cariera la bară, m-a felicitat pentru că citisem şi că îmi aminteam textul lui Euripide, dezaprobînd însă sentimentul evocat ca fiind îngust. Desigur, avea dreptate; dar era incapabil să înţeleagă ce semnificaţie are necesitatea.

Eram mîndru de mama şi de rudele ei. Eram mîndru, de asemenea, şi am fost profund influențat de o altă legătură de familie de un gen total diferit. Astăzi, numai prietenii personali şi specialiştii în istorie îşi mai amintesc de frații Cotta, în timp ce unchiul Marius va rămîne veșnic în memoria oamenilor.

E greu de înțeles cum acest personaj colțuros şi de temut a fost acceptat să pătrundă în familia noastră prin alianță. Provenea dintr-o familie cu totul obscură, iar părinții lui, se pare, își cîştigau existența prin truda mîinilor. Ca și ei, Marius se găsea în dependența puternicului şi adesea arogantului clan al Metellilor, dar, după cum am aflat, a pretins, de la o vîrstă foarte tînără, independență totală pentru el personal și și-a manifestat-o printr-o ieșire de revoltă, insultîndu-l pe consulul Quintus Metellus, care îi oferise primul prilej de a-și arăta iscusința militară. Marius nu avea nici bani, nici darul elocvenței iar după ofensa adusă familiei Metellus, a rămas aproape fără nici un sprijin în cercurile celor puternici. Totuși, exclusiv pe baza calităților lui superioare de ostaș și a imensei popularități de care se bucura în armată, a izbutit să ajungă consul. Toate acestea s-au întîmplat înainte de a mă naște eu și tot înainte de nașterea mea s-a căsătorit cu sora tatălui meu, mătușa Iulia. A fost o căsătorie stranie, de vreme ce Iulia avea un rang social cu mult superior, pe cînd Marius nu dădea nici cea mai mică atenție poziției de clasă. Dacă ar fi dorit să facă o alianță care să-i fie utilă pe plan politic, s-ar fi apropiat, probabil, de o altă familie, deoarece în epoca aceea familia noastră, cu toată originea ei străveche, nu era nici bogată, nici cu prea mare influență politică. Poate că Marius și mătușa mea se iubeau, deși lucrul e greu de închipuit. Cert este că în ultimii săi ani, mătușa mea vorbea totdeauna cu respect de soțul ei și amintea mereu de faptele lui vitejești din vremea tinereții și a maturității timpurii. Ceea ce era destul de firesc, avînd în vedere înspăimîntătoarea brutalitate care i-a caracterizat ultimele etape ale vieții.

În anii copilăriei, Marius reprezenta pentru mine mai mult o legendă decît o persoană reală. Numele lui îmi era pomenit

mereu în conversațiile cu doicile, preceptorii și colegii de școală și a rămas cel mai însemnat nume din Roma timp de mulți ani, indiferent dacă omul era admirat sau dezaprobat. Cea mai zdrobitoare dintre numeroasele lui victorii a fost cîștigată în anul după ce m-am născut eu. În acel an a nimicit cu desăvîrșire marea oștire a germanilor care, fără intervenția lui, ar fi pustiit cu siguranță Italia și Roma însăși. Curînd după aceea, cum am aflat mai tîrziu, a comis cîteva greșeli de neiertat în politică. A căzut în cursa întinsă de dușmanii săi, săvîrșind o acțiune nepopulară și, pentru o vreme cel puțin, a fost discreditat în rîndurile prietenilor. Dar nici un moment n-a încetat lumea să vorbească despre el. În personalitatea lui sălășluia ceva cu rezonanțe de legendă, chiar de epopee. Poate că era însăși intensitatea încrederii în propria sa persoană, căci în realitate nu semăna cîtuși de puțin cu un erou romantic și-i lipsea, în mod neobișnuit, orice trăsătură de farmec.

Ca pe mai toți copiii, mă încîntau poveștile cu isprăvi extraordinare și minuni. În legătură cu Marius se povesteau multe de acest fel și multe se povestesc și astăzi. Mi-aduc aminte că m-a impresionat cu deosebire istorisirea cu doi vulturi care apăreau și însoțeau armata în timpul marșului înaintea fiecăreia din marile victorii. Păsările puteau fi întotdeauna recunoscute, deoarece, o dată, soldații le prinseseră și le fixaseră în jurul gîtului niște inele de alamă. Și astfel, de atunci înainte, ori de cîte ori uriașele zburătoare, cu licărirea aurie îndărătul capului, erau văzute că plutesc cu largile lor aripi deasupra coloanelor în marș, soldații deveneau nerăbdători să lupte și erau siguri de victorie, chiar dacă șansele erau împotriva lor.

În primii ani ai copilăriei credeam în povestea asta cu tot dinadinsul și îmi plăcea să stărui asupra ei. Abia cînd a început să mi se deschidă mintea am prins detaliul evident că, oricît de mare ar fi distanța de la care se poate vedea un vultur, tot nu putea fi atît de considerabilă încît să-l vadă întreaga armată a lui Marius. Mai tîrziu i-am pus întrebări mătușii Iulia și am descoperit că Marius lua cu sine în fiecare campanie vreo șase sau opt vulturi în cuști, echipați cu zgarde de alamă. Păsările erau procu-

rate și îngrijite de unul dintre sclavii Iuliei, iar Marius le folosea cu prudență, nedînd ordin pentru eliberarea lor pînă nu avea convingerea că victoria era inevitabilă, cu condiția ca soldații să dea dovadă de hotărîrea necesară.

Deși am fost dezamăgit cîtăva vreme constatînd că exista o explicație rațioanlă pentru ceea ce mie mi se păruse o intervenție directă a zeilor, mi-am dat seama curînd că povestea adevărată făcea mai mare cinste iscusinței de comandant a unchiului meu decît cea născocită. E cert că el, ca și cel mai important dintre subalternii săi, Sertorius, cunoștea arta de a atrage toate forțele de partea lui, inclusiv considerabila forță a superstiției. Oamenii sînt gata să creadă aproape orice, atîta timp cît convingerea le poate da plăcere, elan sau încredere. E un fapt cunoscut de toți cei care, ca și Marius, știu să se alăture în mod sincer sentimentelor poporului, dobîndind, drept rezultat, nu numai respect, dar, chiar împotriva tuturor probabilităților, încredere și afecțiune. Alte caractere mai intelectualizate (unchiul Cotta, de pildă) cred, ca noi toți bineînțeles, în forța rațiunii; dar o cred mai puternică decît este ea în realitate.

Marius fiind total incult, era el însuși superstițios; dar atît de puternică îi era viclenia înnăscută încît își adapta fiecare credință superstițioasă spre a sluji propriilor sale interese.

La bătrînețe, de pildă, avea obiceiul să relateze o întîmplare care, după spusele lui, avusese loc în primii ani ai copilăriei. Pe cînd mergea pe cîmp, povestea el, prinsese în brațe și în cutele togii un cuib de vultur cu șapte pui, dislocat de vînt de pe colțurile de stîncă unde fusese construit. Părinții lui consultaseră de îndată pe auguri, după declarația cărora prevestirea ar fi avut înțelesul că băiatului îi era sortit să ajungă cel mai mare om din lume și că, pînă la moarte, avea să dobîndească de șapte ori magistratura supremă în stat. Era o istorisire pe care Marius o relata cu deosebită plăcere după exilul său și înainte de al șaptelea consulat. Se pare că mai existaseră cîteva versiuni anterioare. După al doilea consulat, de pildă, afirma că puii de vultur erau în număr de trei.

Eu însumi, avînd pe atunci paisprezece sau cincisprezece ani, am auzit pentru prima oară povestirea din gura lui Marius, în forma ei finală. Am știut imediat că nu e adevărată. Mă interesa istoria naturală și eram informat că vulturul nu clocește niciodată mai mult de două ouă. Am cutezat chiar să-i amintesc lui Marius acest fapt, lucru îndrăzneț, după cum s-a putut vedea după expresia de groază care a trecut pe chipurile tuturor celor de față în momentul acela. Într-adevăr, eu însumi eram puțin alarmat de privirea mînioasă pe care mi-a aruncat-o bătrînul pe sub sprîncenele stufoase și de impresionantele împletituri de mușchi ce i se umflau pe brațul încordat. Curînd însă îmi zîmbi șiret, apoi rîse, scoțînd un sunet răgușit de hîrîitoare, deosebit de neplăcut. „Băiatule", îmi spuse, „pentru Caius Marius zeii ar putea face și o sută de pui de vultur".

Era vădit că își considera remarca nu numai hotărîtoare, dar, în felul ei, inteligentă. Bineînțeles, nu era nici una nici alta, de vreme ce problema nu se punea dacă zeii, presupunînd că există, sînt atotputernici, ci dacă, după cît se vede, calcă vreodată legile naturii. Mi-am dat seama însă că discriminarea era prea subtilă pentru ca bătrînul s-o sesizeze și m-am abținut să mai stărui asupra subiectului. Îmi venea greu, în același timp, să-l jignesc pe marele general care, tocmai atunci, începuse să se intereseze îndeaproape de mine.

În rarele prilejuri cînd îmi mai întîlneam vestitul unchi, cu toată venerația pe care o resimțeam față de el și în ciuda eforturilor depuse de mătușa Iulia, nu-i atrăsesem nici atenția, nici stima. Avea de obiectat, pare-se, mai ales în privința înfățișării mele exterioare. Căci, pe de o parte din fire, pe de altă parte din dorința de a fi pe placul mamei, eram, din copilărie, foarte preocupat de îmbrăcămintea și de pieptănătura mea. Ca pieptănătură, am adoptat curînd un anumit gen de cărare, lăsîndu-mi o șuviță să cadă destul de jos pe frunte. Adeseori colegii de școală rîdeau de mine cînd observau cum, fără să-mi dau seama, verificam cu arătătorul dacă era corectă cărarea. Și izbuteam să port pînă și *toga*

praetexta[1] într-un fel care îmi era particular, dînd atenție nu numai țesăturii, dar și eleganței cutelor.

Pentru Marius toate acestea nu erau decît încă o pildă a efeminării pe care se aștepta s-o întîlnească în păturile de sus. În plus, departe de a fi impresionat de competența mea în materie de cultură greacă, considera și acest lucru ca fiind, într-un sens, imoral. „Bătăliile nu se cîștigă cu verbe neregulate", avea obiceiul să spună, omițînd să observe că există neregularități și în gramatica noastră, și declara că el unul nu avea nici o poftă să studieze literatura unui popor înrobit.

Personal, trebuie să recunosc, am încercat la început o oarecare deziluzie cînd am întîlnit în viața reală acest personaj care, din povestirile auzite în copilărie, îmi apăruse de o măreție legendară. Istorisirile de care îmi plăcea să-mi amintesc în legătură cu el nu erau atît de mult cele miraculoase cît acelea care ilustrau energia lui în acțiune, tenacitatea și extraordinara autoritate pe care o avea asupra soldaților.

Aceste istorisiri erau adevărate. Cu toată severitatea disciplinei pe care o impunea, în serviciul activ, era capabil de o anumită indulgență și înțelegere. Oamenii săi îl învinuiau chiar de prudență excesivă — semn că știa cum să le cruțe resursele pentru momentul decisiv. Era cumpătat în toate, necruțător doar cu lașii și nepricepuții, drept și integru fără excepție, astfel că toți îl iubeau. Dar de îndată ce a venit momentul să joace un rol în viața cetății, și-a schimbat total caracterul. A devenit lăudăros și arogant, violent și nepoliticos chiar cu prietenii, insolent și crud cu dușmanii. În plus, era aproape întotdeauna beat și, în starea asta, dădea, prin purtarea lui ursuză, un ton mohorît celei mai festive adunări sau, cînd lumea avea motive întemeiate să fie tristă ori gravă, întrerupea atmosfera generală prin buna lui dispoziție zgomotoasă și greoaie ca de urs, asemnea lui Heccle din Euripide, făcînd un chef nelalocul lui la o masă de înmormîntare. Deși pretindea întotdeauna că disprețuiește — și chiar disprețuia

[1]Toga purtată de tineri pînă la vîrsta de șaisprezece ani.

în mod real toate binefacerile civilizației — acest lucru nu-l împiedica să trăiască lungi perioade în lux și ostentație, în splendida sa vilă din stațiunea balneară la modă, Baiae. Aici, fiind total incapabil de a aprecia vreunul din adevăratele rafinamente (statuile, picturile, porticurile) pe care le cumpărase cu mari cheltuieli, își petrecea timpul în indolență, lăsîndu-se în voia poftelor brutale, nestinse, de hrană și băutură și de relații sexuale (dacă se poate aplica acest termen unor simple acuplări animalice) cu cele mai josnice și mai puțin atrăgătoare tipuri de femei. Pentru un desfrînat, era neobișnuit faptul că nu manifesta nici măcar o dorință de amator pentru propriul său sex, ba chiar socotea orice formă de pederastie drept decadentă și efeminată, ca studiul poeziei și al filozofiei.

Firește mătușa Iulia, mama și alți membri ai familiei mele erau scandalizați de comportarea lui din acea epocă; aveau să fie și mai indignate spre sfîrșitul vieții sale. Nici eu n-am putut să nu încerc o oarecare dezamăgire cînd am descoperit că idolul meu semăna atît de puțin cu imaginea ce-mi făurisem. Eram capabil, totuși, să-i observ în același timp și să-i admir calitățile reale. Roșeam în locul lui cînd, așa cum mi se întîmpla cîteodată, vedeam oameni rîzînd de el cum se legăna ca o rață mai mult decît mergea, în drum spre terenurile atletice. Căci pînă la o vîrstă înaintată se alătura adeseori celor tineri în exercițiile de pe cîmpul lui Marte. Dar eram încîntat cînd rîsul se transforma —și așa se întîmpla întotdeauna — în exclamări de uimire. De îndată ce apuca o lance sau o sabie, parcă devenea alt om. Sălbăticia expresiei căpăta, prin însăși intensitatea ei, aproape un soi de frumusețe. Apărea chiar o anumită sprinteneală în mădularele lui masive și o delicată îndemînare unită cu forța în felul cum mînuia armele. Picioarele, care, cu o clipă mai înainte, făcuseră impresia că sînt atît de nepotrivite ca să-l servească, se încordau în acțiune dîndu-i o stabilitate de stîncă și păreau și ele frumoase, cu toate că unul era acoperit de noduri și noduluri ca un trunchi de copac bătrîn, iar celălalt (ca rezultat al unei operații) era adînc marcat de crestături și lungi incizii de cuțit.

Demnă de remarcat la unchiul meu îmi apărea și o altă trăsătură care nu poate fi numită altfel decît umanitate, deși într-un sens destul de neobișnuit. Era o umanitate a cărnii și a sîngelui și a curajului, un fel de credință și trăinicie a sentimentelor mai degrabă decît umanitatea pe care o asociem cu dinsticția morală sau intelectuală. Într-adevăr, din multe puncte de vedere, Marius putea fi pe drept cuvînt descris atît ca rău cît și ca mărginit. Totuși, în simplitatea lui (nici asta o calitate morală, căci era viclean și răzbunător) și în tăria lui de caracter mi se părea că întrevăd ceva divin. Mi-l amintesc adesea oprindu-se pe stradă ca să adreseze cîteva cuvinte vreunui fost ostaș de-al său, acum îmbătrînit, pe care îl recunoscuse în mulțime, dar care nu îndrăznise să se apropie singur de comandantul său suprem. Cuvintele lui Marius nu erau tocmai pline de delicatețe, iar comportarea lui aducea adesea cu aceea a unui exhibiționist. Îi plăcea, de pildă, să-și arate rănile, făcînd în același timp observația că reprezentau titluri nobiliare mai valoroase decît o întreagă colecție de portrete de familie. Dar orice ar fi spus și oricum s-ar fi comportat, pentru cei care luptaseră împreună cu el rămînea un obiect de afecțiune aproape fanatică și cu totul personală. Cel căruia îi mormăise vreo frază repezită pe stradă avea să-și amintească incidentul tot restul vieții (i se putea citi asta pe față) și avea să-l descrie an după an, cu înflorituri, prietenilor, soției, copiilor și nepoților.

Eram în stare să împărtășesc eu însumi asemenea sentimente, după cum mai tîrziu, am știut să le inspir la rîndul meu altora. De aceea am fost recunoscător cînd, spre sfîrșitul copilăriei, Marius a început să-mi arate nu numai că își învinsese aversiunea inițială față de mine, dar că se interesa cu adevărat de viitorul meu. Atribui această schimbare în purtarea sa faptului că mă urmărise odată cum făceam o demonstrație de călărie pentru mama mea și cîțiva prieteni. Încă de la o vîrstă fragedă eram expert în stăpînirea cailor. Mă distram călărind în ritmuri diferite cu mîinile împreunate la spate și mă antrenasem într-un stil care, după cum mi se spusese, era obișnuit la anumite triburi din Germania și din Gallia, unde călăreții sînt pregătiți să lupte și ca pedestrași,

încălecînd și descălecînd în plin galop. Se pare că Marius, cu totul întîmplător, fusese martor la demonstrația mea de călărie, care îl impresionase profund. Îl uimea constatarea că un băiat cu o înfățisare ca a mea era capabil de astfel de performanțe atletice, mai ales cînd își amintea că eram considerat tare la greacă. Se apropia acum de ultima și cea mai sălbatecă perioadă a carierei sale, dar în timpul acestor din urmă ani mi-a acordat cîteva mărturii de stimă. Într-adevăr, la un moment dat se părea că eram pe punctul de a intra în politică sub cele mai bune auspicii. Dar așa cum s-au desfășurat evenimentele, nu mi-a fost dat să fie astfel. Curînd, cei mai însemnați bărbați din Roma, inclusiv frații Cotta, au început să se dea înapoi de la orice fel de relații cu Marius, iar cît despre mine, bunăvoința arătată de el era să mă coste viața.

Îmi place totuși să-mi amintesc de ceea ce era măreț la Marius, mai degrabă decît de aspectele brutale, necioplite, feroce. Marius nu putea fi un idol pentru un copil; totuși umbra lui teribilă mi-a domiant copilăria. Uneori mă întrebam dacă era cu putință să reunești într-un singur personaj tăria lui de caracter, vehemența și tenacitatea lui eficientă cu acele însușiri, total diferite, de cultură, moderație și integritate politică pe care le admiram în familia mamei mele. Și astăzi îmi pare îndoielnic dacă, în împrejurările actuale, lucrul e posibil, admițînd că vrei să-ți păstrezi viața.

O SCENĂ DE STRADĂ

În tot cursul vieții am fost fie admirat, fie osîndit pentru activitatea mea revoluționară. Se uită adesea că nu eu am inițiat revoluția la Roma[1]. Revoluția începuse înainte de a mă naște eu; iar în timpul anilor mei de formare, în copilărie și în adolescență, zi după zi se impuneau atenției mele violența, ferocitatea și antagonismele, în aparență de neîmpăcat, ale epocii. Antagonismele acestea erau, în mare măsură, întruchipate sau reflectate în personalitatea de seamă a unchiului meu Marius și în aceea a dușmanului său, Sylla. Abia treptat am început să înțeleg adevărata natură a antagonismelor. În copilărie, ceea ce mă impresiona erau personalitățile lor și, din loialitate de familie, din instinct și, aș putea spune, din afecțiune, mă alăturam fără rezerve de partea lui Marius. Mi-am dat seama mai tîrziu că alegerea mea, dacă trebuia ales între două tendințe atît de pătimaș excesive, era justă; căci Marius, cu toate defectele lui enorme, reprezenta forțe mai mari decît el însuși, forțele cărnii și ale sîngelui, ceva capabil de viață, de dezvoltare și expansiune în istorie; în timp ce Sylla era ca un pămînt sterp; orgoliul și ambiția lui porneau dintr-un egoism glacial și înrădăcinat, pe lîngă care înfumurarea lui Marius avea aproape un aspect de

[1] Autorul folosește în mod curent termenul de „revoluție" în sensul înfăptuirii unor reforme vizînd în primul rînd puterea tagmei senatoriale reacționare. Tot cu acest termen desemnează propunerile, măsurile sau schimbările mai îndrăznețe, care nu vizau însă baza orînduirii sclavagiste romane.

generozitate; forțele pe care le reprezenta Sylla erau forțe de contracție și de osificare.

Trebuie să fi avut vîrsta de nouă sau zece ani cînd am venit prima oară în contact cu Sylla; dar, desigur, auzisem multe despre el pînă atunci. Într-adevăr, oricît de mult îmi plăcea să aud istorisiri despre cariera unchiului Marius, trebuie să recunosc că adesea mă plictisea frecventa repetare a relatării unor anumite evenimente în care era amestecat și Sylla și care avuseseră loc cu cîțiva ani înainte de nașterea mea. Pe vremea aceea Sylla era un tînăr ofițer subaltern al lui Marius, în Africa. E limpede că dădea dovadă de pe atunci de marile calități militare pe care, neîndoios, le poseda, iar în cursul războiului, printr-o iscusită manevră diplomatică, a izbutit să obțină capitularea regelui indigen Iugurtha, care de mai mulți ani lupta cu succes împotriva Romei. Capturarea regelui însemna sfîrșitul războiului, iar Iugurtha a fost expus, după cuviință, în binemeritatul convoi triumfal în cinstea lui Marius cu puțin mai înainte ca el să preia comanda, și mai importantă, împotriva germanilor. Dar, între timp, Sylla și prietenii săi răspîndiseră versiunea că Marius revendica pentru el însuși, total nejustificat, meritul de a fi pus capăt războiului din Africa. Acțiunea fusese săvîrșită în cea mai mare parte, spuneau ei, de bătrînul său comandant Metellus, iar lovitura finală i-a aparținut lui Sylla. Relatarea cuprindea un grăunte de adevăr, dar nu mai mult. În orice caz, reputația militară a lui Marius era destul de solid stabilită spre a putea rezista cu ușurință oricărui atac. Un om generos, sau măcar rațional, n-ar fi acordat nici o atenție unor astfel de scorneli. Dar Marius, cînd era vorba de propria lui glorie, nu era nici generos, nici rațional. Îl ura pe Sylla cu o înverșunare nemaipomenită; iar Sylla, mai cumpănit, mai feroce, dacă e cu putință, și afișînd un dispreț care aproape îl scotea din minți pe Marius, îl ura și el la rîndul lui. La vremea cînd eu ajunsesem băiat de școală ura aceasta devenise, de ambele părți, o obsesie. Bineînțeles că, în ceea ce mă privea, aveam o părere preconcepută în favoarea unchiului meu și eram bucuros să constat că și cei din familia mamei aveau prea puține cuvinte bune de spus despre Sylla. Pe bună dreptate le inspira neîncredere, ca fiind un

reacționar lipsit de scrupule în politică, iar viața lui particulară îi dezgusta. Îl criticau pentru că era un parvenit, deși, în realitate, provenea dintr-o veche familie patriciană sărăcită, și îl acuzau că se ridicase prin tot felul de mijloace dubioase, cum ar fi acelea de a face curte unor femei bătrîne, bogate și lipsite de orice atracție, cu scopul de a le moșteni.

Aceste din urmă acuzații erau, după cum aveam să descopăr mai tîrziu, oarecum injuste. Incontestabil, nu mie mi se cade să critic comportarea cuiva care a trebuit să împrumute bani sau, în schimbul vreunui serviciu sau altuia, să obțină sumele necesare pentru a deveni influent și puternic. Sylla, cu toată originea sa aristocratică, a început viața în locuințe ieftine; era conștient de propria sa capacitate și — faptă chibzuită după mine — a luat măsurile pe care le-a crezut pentru a-și asigura libertatea de acțiune Nu-l puteam învinui pentru o văduvă bogată sau două. Și nici plăcerile lui extravagante nu erau cu totul ieșite din comun sau din cale afară de revoltătoare. Ceea ce displăcea era contradicția dintre acest aspect al său și imaginea generală pe care ți-o făceai despre el. Căci Marius în brutalitatea și beția lui, în ciudata lui generozitate și tenacitate, era dintr-o bucată. Sylla părea a fi cel puțin doi oameni într-unul. În acțiune era dur, neînduplecat (în afară de cazurile cînd încuraja desfrîul în mod voit) și eficient; era cultivat și bine informat; totuși cînd se destindea devenea în viața particulară aproape ridicol de afabil. Prietenii săi favoriți nu erau oameni de valoare și de cultură, ci indivizi de cea mai proastă reputație — cîntăreți, balerini, actori. Pentru unul dintre acești actori, un bărbat numit Metrobius, a nutrit o pasiune înflăcărată timp de mai mulți ani; și, într-adevăr, legăturile lui amoroase aveau faima de a fi nenumărate aparținînd tuturor păturilor, deși în special celor mai rău fa nate, și înglobînd ambele sexe.

Marius, care își considera propriile excese ca perfect normale, vorbea cu oroare și dispreț despre felul de viață al lui Sylla.

Personal, ceea ce găseam mai puțin atrăgător la Sylla era aspectul său fizic, exagerat și grotesc de multicolor. Chiar și la vîrsta de patruzeci și cinci de ani (în momentul cînd l-am vă-

zut pentru prima oară mai desluşit) avea părul de un galben auriu care i-ar fi venit bine poate altuia, dar la el, cu toate că lumea se prefăcea că i-l admiră, distona cu trăsăturile feţei. Ochii îi erau mari, pătrunzători şi de un albastru ce strălucea nefiresc. Cînd se înfuria, puteau să inspire groază, după cum aveam să descopăr singur; dar efectul provenea, în parte, dintr-un dezacord ridicol. Parcă ar fi privit un leu prin ochii unei păpuşi. Şi tenul lui era indecent, deoarece pielea îi era împestriţată de pete vinete şi albe. Mai tîrziu, unul dintre cîntăreţii unei taverne din Atena a compus nişte versuri pe tema asta, începînd astfel:

„Faţa lui Sylla e ca o dudă presărată cu făină de ovăz", şi se prea poate ca versurile acestea, împreună cu altele cu un caracter mai obsecn, referitoare la cea de-a patra soţie a sa, distinsa doamnă Metella, să-l fi influenţat atunci cînd, în cursul campaniei răsăritene, a ordonat un măcel barbar după ce a cucerit Atena. Din partea lui Sylla n-ar fi fost de mirare.

Prima mea întîlnire cu Sylla a avut poate o latură uşor rizibilă, dar din incidentul acela am învăţat să mă cunosc mai bine. Nu aveam mai mult de nouă sau zece ani pe atunci. Era în anul pretoratului său, iar Sylla obţinuse funcţia pe de o parte prin mituire masivă, pe de alta încurajînd speranţele poporului că le va oferi jocuri şi divertismente neobişnuit de spectaculoase. Toate astea le cunoşteam din clevetirile familiei mele.

Eram încă prea tînăr ca să ştiu că, de fapt, nici un candidat la vreo funcţie, în epoca aceea, nu putea fi ales fără risipă de cheltuieli, şi al doilea, că dintre toţi candidaţii la funcţia de pretor Sylla era, fără discuţie, cel mai capabil. Sentimentele mele ostile aveau, prin urmare, un caracter părtinitor şi iraţional, pornind exclusiv de la concepţia mea copilărească despre lealitatea pe care i-o datoram unchiului Marius, care era duşmanul lui Sylla.

De asemenea, m-a umplut de indignare gîndul că un număr nesfîrşit de animale au fost măcelărite în Circ spre a distra poporul. Festivitatea oferită de Sylla s-a desfăşurat pe o scară nemaiîntîlnită pînă atunci şi, într-adevăr, n-a fost întrecută decît mulţi ani după aceea, cînd a sosit momentul triumfurilor lui Pompei şi ale mele însumi. Din Africa, unde se bucura de o

mare influență, Sylla izbutise să aducă un număr prodigios de animale sălbatice. Ceea ce a atras atenția în mod deosebit a fost partea din program în care o sută de lei erau opuși unui număr egal de arcași numizi. A fost destul de straniu din partea mea că m-a revoltat gîndul acestei măcelăriri de creaturi nobile. Nu mi-au plăcut niciodată exhibițiile sîngeroase, deși, bineînțeles, am descoperit mai tîrziu că, spre a cîștiga simpatia poporului, cel puțin în timp de pace, este esențial să-i oferi distracții fastuoase și brutale. Acum, cînd sînt obligat să asist la jocuri, mă uit la ele doar atît cît e necesar să mă asigur că au fost bine organizate, dar în cea mai mare parte a spectacolului îmi întorc privirea și-mi petrec timpul cu mai mult folos citind sau dictînd scrisori. Indiferența mea la petrecerile populare nu-mi dăunează din punct de vedere politic. O dată ce poporul îi acordă unui om încrederea — cum i-a acordat-o lui Marius și cum mi-a acordat-o mie—e înclinat nu numai să tolereze, dar să aprobe multe din acțiunile acestuia care i se par neobișnuite, excentrice. Cei care nu te iartă niciodată dacă te sustragi normelor generale sînt, în mod invariabil, membrii propriei tale clase.

Întîmplarea făcea că Sylla, care era pasionat după balet și teatru, rămînea total indiferent față de divertismentul ce consta în masacrarea animalelor, fiind interesat numai în măsura în care un asemenea divertisment îi sporea prestigiul. Nu știam acest lucru pe atunci. Îl socoteam, fără să greșesc, și trădător și crud, dar nu-mi dădeam seama că cruzimea lui era îndreptată mai mult împotriva făpturilor omenești decît a fiarelor.

Astfel, într-o zi, după una sau alta din festivitățile oferite de Sylla, cutreieram străzile împreună cu o ceată de băieți care mă socoteau drept șeful lor și, într-un fel destul de copilăros, am început să organizez un soi de manifestație. Strigam cît mă ținea gura asemenea întrebări: „Cine a salvat Roma de germani, Sylla, ori Marius?“, „Cine a cîștigat războiul din Africa, Sylla ori Marius?“ Iar mica mea ceată de băieți striga, bineînțeles, ca răspuns: „Marius“. Mi-ar fi plăcut să manifestez împotriva uciderii leilor, dar mi-am dat seama că ar fi fost un lucru nepopular, chiar și față de propriul meu grup de partizani. Dar așa repetarea numelui

lui Marius și pomenirea victoriilor sale mergeau la inimă mulțimii, pe de-o parte fiindcă Marius, „omul poporului", încă se mai bucura de o mare priză la afecțiunea cetățeanului roman de rînd, pe de alta pentru că spectacolul unor băieți atît de mici porniți să facă o demonstrație politică stîrnea un oarecare amuzament. Curînd, mulți alții din gloată s-au alăturat corului care celebra superioritatea lui Marius asupra lui Sylla și atunci am început să resimt ceva care a însemnat pentru mine o ciudată și copleșitoare emoție și satisfacție. Descopeream că propriile mele cuvinte și acțiuni (căci totul fusese ideea mea) se răspîndeau dincolo de mine, în gîndurile și sentimentele unui cerc din ce în ce mai larg. A fost, poate, prima oară cînd am încercat sentimentul puterii. N-a fost întru totul o experiență vrednică de laudă, dar a fost plăcută și semnificativă.

Deodată, am observat cu un fel de neliniște că amploarea vacarmului care urma după întrebările mele vociferate, întîmpinate cu ovații, scădea, la început treptat, apoi foarte rapid. Am văzut curînd motivul. Se apropia Sylla însuși, însoțit de siluetele înalte ale lictorilor, cu toporiștile lor, înmănucheate între fascii, și urmat de un grup de tineri călare. Chiar și fără lictori, părul auriu nu putea fi confundat și nici ținuta dreaptă ca bradul a celebrului om politic. Așa încît, pe măsură ce se apropia, mulțimea amuțea, mai mult temîndu-se de el decît iubindu-l; căci aclamațiile au fost mai puțin intense decît era de așteptat pentru cineva care dăduse poporului prilej de distracție cu atîta dărnicie.

În același timp am băgat de seamă că, pe cînd unii băieți din ceata mea se uitau la mine ca pentru a recîștiga siguranță, alții aruncau priviri pe după umăr, căutînd în mod vădit o stradă laterală comodă pe unde s-o ia la goană. Amenințarea dezertării m-a scos din fire, dar m-am stăpînit și mi-am ascuns sentimentul și, privindu-i cu un zîmbet, am făcut să-mi răsune din plin vocea (care la vremea aceea era total neformată și trebuie să fi avut modulații caraghioase), răcnind cuvintele: „Trăiască Marius, care omoară germani în loc de fiare! Trăiască Marius, salvatorul patriei!"

Toți băieții mi s-au alăturat — „Trăiască Marius, salvatorul patriei!" Și atunci chiar cîți va din mulțime au început să aclame.

Au fost reduși de îndată la tăcere de glasul puternic al lui Sylla poruncind lictorilor să se oprească, și am observat atunci cum cei de pe ulița îngustă care se aflau mai aproape de el s-au dat binișor îndărăt, ca și cum s-ar fi găsit în vecinătatea vreunui foc ce le pîrjolea veșmintele. Era, într-adevăr, ceva care inspira groază în privirea ochilor mari și albaștri ai lui Sylla, o privire nu atît mînioasă cît dominatoare și de un dispreț strivitor. Căci Sylla disprețuia întotdeauna masele, din oricare pătură socială ar fi făcut parte, în afară doar de soldații propriilor lui legiuni, al căror devotament era grijuliu să și-l asigure.

Eu, ca șef al manifestației, stăteam în picioare, ceva mai sus decît ceilalți pe o mică roabă. Sylla a întors încet privirea către mine. „Băiete" mi-a spus, „trebuie să înveți cum să te porți sau ai să simți că autoritatea e a *mea*".

A pus un accent puternic, special, pe ultimul cuvînt și parcă îi aud glasul și astăzi. De ceea ce îmi amintesc în primul rînd e intensitatea propriei mele surescitări nervoase și mirarea care m-a cuprins cînd am constatat că nu eram cîtuși de puțin înfricoșat nici de amenințare, nici de personajul însuși. Mintea mi-era înfierbîntată de un fel de nesocotință și i-am strigat imediat drept răspuns: „Știm toți că autoritatea e a *dumitale*. Bineînțeles că îți aparține. Doar ai cumpărat-o la alegeri".

Remarca nu era deosebit de spirituală, totuși în împrejurările date a fost considerată astfel și cîteva rîsete au izbucnit în mulțime. Cît despre mine, de îndată ce mi-au ieșit cuvintele din gură, am așteptat cu hotărîre, dar și cu o oarecare neliniște, să văd ce rezultat vor avea. Dacă aș fi avut mai multă experiență ar fi trebuit să înțeleg că nu era nimic de temut. În acea etapă a carierei sale, Sylla era fără îndoială un om mult prea inteligent ca să se încurce într-un incident public cu un simplu băiețaș. Mi-a aruncat o privire din ochi-i sfredelitori, care te zăpăceau. Era o privire pe care aveam s-o mai văd o dată, în împrejurări cu mult mai primejdioase. Apoi și-a continuat drumul și, în timp

ce înainta, tinerii călăreți din urma lui intrau cu caii în mulțime și sileau oamenii să se înghesuie ca să se dea la o parte, îmbrîncindu-se unii într-alți, blestemînd, înjurînd, și, pentru cîteva clipe, nemaiamintindu-și de incidentul care tocmai avusese loc.

Totuși incidentul a mai făcut oarecare vîlvă, iar cînd m-am întors acasă peste cîtăva vreme, am constatat că zvonurile mi-o luaseră înainte. I-am povestit mamei întreaga întîmplare și am fost certat cu asprime. Dar pe cînd mă certa, pe jumătate îmi zîmbea și am aflat mai tîrziu că a avut grijă ca Marius să fie informat despre această pildă a admirației entuziaste ce-i purta nepotul său.

Pentru mine, incidentul, deși neînsemnat în sine, a avut o anumită importanță și am reflectat adesea asupra lui. Reflecțiile m-au încurajat să cred că e cu putință ca, în anumite momente decisive, să te găsești într-o stare de totală lipsă de teamă și că o asemenea stare împrumută trupului ca și spiritului o neobișnuită energie și vioiciune, calități ce pot, printr-un fel de telepatie, să-i influențeze chiar și pe alții.

INIȚIERE ÎN POLITICĂ

Pe vremea aceea era obiceiul ca în cursul lecțiilor de istorie să li se întipărescă băieților în minte cît de înțeleaptă, stabilă și suplă era constituția romană, cu cîtă hotărîre și în același timp cu cîtă generozitate își trata Roma aliații ca și inamicii; în sfîrșit, că bogăția și puterea de care se bucura acum Roma constituiau răsplata exercitării, de-a lungul anilor, a vechilor virtuți romane — sobrietate, patriotism, seriozitate, rezistență și un înalt simț al onoarei. Eram îndemnat să cred că prin instituția senatului noi dezvoltaserăm cel mai eficace organ de guvernare care a existat în istoria lumii. Membrii acestui organ de conducere proveneau, în general, din clasa mea, cu toate că și alții, înzestrați cu aptitudini excepționale — unchiul Marius, de pildă — nu numai că luaseră loc în senat, dar ocupaseră cele mai înalte funcții, devenind astfel, totdeodată, membri ai nobilimii. (Ceea ce se omitea, de obicei, în această relatare — nu însă de către Marius — era faptul că nobilimea făcuse tot ce-i stătuse în putere ca să-l împiedice să se ridice pînă la rangul ei). Bineînțeles, era un lucru stabilit că la vîrsta corespunzătoare aveam să intru și eu în senat. Mai întîi aveam să dețin un loc de funcționar guvernamental subaltern; apoi, la intervale regulate, conform prevederilor legii, aveam dreptul să fiu ales în demnități mai înalte și, dacă dădeam dovadă de capacitatea necesară, puteam ajunge pretor sau — încununarea unei cariere politice — chiar consul. Pretorii și consulii constituiau, de fapt, o categorie aparte. Ei aveau dreptul să devină guvernatori de provincii sau comandanți de armată. Între timp eram solicitat să admir spiritul civic arătat de toți

membrii nobilimii, care își puneau viața în slujba statului, pe timp de pace sau de război.

Mi se cerea de asemenea să admir, deși poate nu tot atît de mult, cealaltă tagmă puternică și influentă, a bogătașilor din afara senatului, care se înavuțiseră fie prin tranzacții financiare, fie de pe urma administrării chibzuite a proprietăților lor funciare sau de alt fel. Acești financiari și oameni de afaceri, nefiind membri ai senatului, nu puteau deține, se înțelege, nici o funcție publică; dar, după cum mi se atrăgea atenția, ei aveau totuși o serie de atribuții importante. Toate operațiile bancare se aflau în mîinile lor și ei erau aceia care încheiau contracte cu senatul în vederea strîngerii impozitelor din provincii. Tot ei, în epoca aceea, alcătuiau juriile instanțelor judecătorești.

În sfîrșit, era poporul roman, întreaga masă a cetățenilor care, organizată într-o anumită formă de adunare, vota pentru alegerea magistraților superiori, iar într-o altă formă de organizare, putea aproba sau chiar iniția legislația. În rîndurile nobilimii era tradițional postulatul că poporul dădea dovadă de cea mai mare înțelepciune cînd urma directivele și îndrumarea senatului; unii teoreticieni liberali subliniau însă că, oricît ar fi fost de prețioase sfaturile competente ale senatului, ultimul cuvînt în legislație rămîne întotdeauna acela al poporului. Reprezentanții poporului, tribunii, care în realitate erau de obicei membri ai familiilor aristocratice, aveau puterea să intervină chiar în senat și să opună veto, în numele poporului, oricărui proiect de lege propus. Ei puteau de asemenea să prezinte în fața Adunării Poporului măsuri luate de ei înșiși, uneori de-a dreptul în contradicție cu voința senatului. Dar cînd se întîmpla un asemenea fapt, teoreticienii liberali îl socoteau regretabil, căci lor le plăcea să-și imagineze un echilibru delicat și rațional al funcțiilor, o simetrie estetică, însoțită de eficiență, maniere cuviincioase, suplețe și bunăvoință.

Nu mi-a trebuit mult ca să descopăr că acest tablou convențional al constituției romane mi-era absolut inutil ca îndrumător pentru epoca mea. Am învățat din fapte. Nu împlinisem cincisprezece ani cînd doi tribuni, amîndoi spirite generoase și pric-

teni ai familiei mele, au murit de moarte violentă, iar Caius Cotta, o rudă a mamei mele, a fost judecat printr-un proces sumar și exilat. Și lucruri mai grave aveau să urmeze. Pe vremea mea lăcomia, ambiția, invidia și egoismul feroce au fost mai evidente decît vechile virtuți romane. Fără îndoială, firea omului a fost întotdeauna întunecată de astfel de defecte, dar s-ar părea că au existat perioade în istorie cînd cel puțin clasa conducătoare s-a dovedit relativ imună față de ele, măcar pentru scurtă vreme. N-am avut norocul să trăiesc într-o asemenea perioadă. În anii vieții mele, societatea umană, privită din punctul de vedere al moralității, a fost inferioară în comparație cu orice grupare de animale sălbatice, fie chiar și o haită de lupi.

Nu era ușor în vremea aceea pentru un băiat — ba chiar pentru un om matur — să-și dea seama repede și nemijlocit cît de confuză, dezaxată și lipsită de sens era societatea în care se născuse. Prima deziluzie cu privire la ceea ce consideram echitatea constituției romane am încercat-o cu prilejul afacerii unchiului meu de-al doilea, Rutilius Rufus. S-a întîmplat în anul după pretoratul lui Sylla și îmi amintesc că, la început, toți ai noștri au considerat că e vorba de o glumă cînd au fost informați că un personaj obscur, numit Apicius mi se pare, urma să conducă o anchetă împotriva lui Rutilius pentru presupuse practici financiare necinstite. Acuzația se referea la comportarea sa în provincia romană Asia, cu cinci ani mai înainte, și era cît se poate de ridicolă. Rutilius fusese un mare ostaș, după cum admitea însuși Marius. După ce studiase metodele practicate în școlile de gladiatori, introdusese în armata romană un nou sistem de exerciții cu sabia, sistem care se aplică și astăzi. Ca jurist și ca orator era și mai renumit. Dar mai presus de toate era cunoscut pentru integritatea și incoruptibilitatea sa fără pată. Iar aceste calități ieșiseră în evidență cu deosebire în timpul scurtei perioade cînd administrase provincia Asia. Nu numai că refuzase cu indignare mituirile cu care erau în mod obișnuit ademeniți guvernatorii de provincii de către agenții oamenilor de afaceri romani, dar reușise ca nimeni altul să-i împiedice să stoarcă bani în mod ilegal de la locuitori. Tranzacțiile financiare ale perceptorilor

fiscali şi ale patronilor lor de la Roma erau, după părerea sa, necinstite, dezonorante şi, ţinînd seamă de interesele reale ale provinciei, nepatriotice. Punîndu-le frîu, trebuie să fi fost conştient că își făcea duşmani în clasa privilegiată, dar nici nu-şi putea închipui ce puternică şi lipsită de scrupule avea să se dovedească această clasă.

Am fost la început nedumerit de comportarea acestor financiari romani. Ştiam că nu erau toţi răi, brutali, iresponsabili şi incorecţi. Totuşi i-am observat acţionînd ca şi cum aşa ar fi fost, în ciuda faptului că printre ei erau oameni de mare distincţie şi cultură şi, într-un sens, chiar de principiu. Principiile în rîndurile oamenilor de afaceri coincid, însă, adesea cu interesul personal şi cînd banii sînt urmăriţi ca un scop în sine, şi nu ca un mijloc către un alt ţel, devin învestiţi cu o anumită sanctitate. E chiar posibil ca unii dintre oamenii de afaceri care au jucat un rol activ în anchetarea lui Rutilius să fi fost convinşi că îndeplineau o acţiune patriotică. Începuseră să zeifice asemenea mecanisme cum sînt „Capitalul" şi „Dobînda", formîndu-şi astfel ideea că termenii respectivi, abstraşi total din realitate, aveau, ca să spunem aşa, drepturile lor proprii. De aceea nu-i interesa faptul că, ruinînd un om nevinovat, comiteau un act de nedreptate şi discreditau instanţele judiciare. Urmăreau exclusiv să-şi arate puterea, astfel ca, pe viitor, membrii senatului care supravegheau provinciile şi care, din motive de cinste ori de interes obştesc, ar fi avut ideea să se împotrivească pretenţiilor emise de „rechinii" din patrie, trebuiau să ştie că era un lucru extrem de riscant. Alegerea lui Rutilius ca victimă făcea absolut transparentă intenţia lor. Căci dacă Rutilius, un om a cărui nevinovăţie apărea limpede ca lumina zilei, era osîndit, cine se mai putea socoti sigur?

Pe măsură ce se apropia ziua fixată pentru proces devenea clar pentru noi că nu era glumă de loc, ci o primejdioasă şi hotărîtă încercare de a pricinui prăbuşirea acestei rude a noastre de care eram mîndri şi pe care fuseserăm obişnuiţi s-o luăm drept model. Şi însuşi Rutilius ne alarma prin intransigenţa propriei lui atitudini. Hotărîse că era corect să înfrunte nedreptatea

pură cu inocența pură, de aceea a refuzat să angajeze pe vreunul dintre avocații de seamă ai zilei spre a-l apăra. Singurul ajutor legal pe care a voit să-l accepte a fost acela al nepotului său, Caius Cotta, pe atunci la începutul carierei sale, vorbitor excelent, dar încă lipsit de prestigiul dobîndit ulterior. N-a voit să urmeze nici tradiționala metodă de a atrage simpatia juraților punînd să le defileze pe dinainte membrii propriei sale familii, în special femei și copii, toți îmbrăcați în negru și gata să ceară, cu lacrimi și lamentări, îndurare în favoarea inculpatului. O acțiune în justiție, spunea el, nu avea nici o legătură cu viitorul familiei unui om, ci exclusiv cu vinovăția sau inocența omului însuși.

După toate probabilitățile, Rutilius tot ar fi fost condamnat, chiar dacă și-ar fi condus apărarea într-un mod mai apropiat de tradiție. Juriul era înțesat de oameni care știau precis cum trebuiau să voteze cu mult înainte de a se începe procesul. Nici vorbă că nu aveau să-și schimbe părerea văzînd că Rutilius, departe de a implora îndurare, a început să procedeze în instanță ca și cum el era anchetatorul. În acel proces, a declarat el, statul însuși și întregul sistem legal erau supuse judecății; și a prorocit că, în cazul în care el ar fi fost găsit vinovat, nu avea să treacă multă vreme și curtea care îl condamnase, împreună cu statul însuși, aveau să simtă consecințele, inevitabile după logica lui, ale nedreptății. Profețiile sale aveau să se împlinească mai curînd decît și-ar fi putut închipui el însuși, dar în momentul acela au fost, firește, total desconsiderate. A fost condamnat să plătească o amendă cu mult mai mare decît putea fi plătită din propria lui avere și, cu toate că prietenii i-au oferit daruri și împrumuturi cu care să acopere deficitul, el a refuzat orice ofertă, preferînd să-și petreacă restul vieții în exil. A ales ca loc de refugiu cetatea Smirna din Asia, tocmai una din cetățile pe care, potrivit sentinței pronunțate, ar fi defraudat-o și ar fi oprimat-o. A fost primit de către demnitari și de populația locală cu toate dovezile de respect. I s-a pus la dispoziție o casă, cu bibliotecă și cu tot ce putea să-i facă viața plăcută, și acolo, întreținut de ospitalitatea recunoscătoare a tuturor celor pe care se spunea

că-i nedreptățise, a trăit mulți ani de zile, căci era sănătos la trup ca și la minte.

La vremea aceea și mai tîrziu, am meditat adesea la cazul lui Rutilius, iar soarta lui constituia, desigur, un subiect de conversație frecvent în familia noastră. Ca toți cei din Roma care nu aveau contingențe cu lumea afacerilor, eram la unison în indignarea noastră față de nedreptatea săvîrșită; și într-adevăr, ca urmare a procesului, lumea a început să se agite de îndată pentru o reformă a instanțelor judecătorești. Dar n-am putut înțelege numaidecît cum s-a făcut că senatul, al cărui membru distins fusese și Rutilius, a rămas pasiv, dacă reprezenta într-adevăr, așa cum învățasem, un organ unit și puternic de oameni de stat, obișnuiți cu autoritatea și exersați în apărarea normelor de justiție. Examinînd însă caracterul lui Rutilius, am notat două aspecte interesante. Primul, un aspect izbitor, era că virtutea, fără ajutorul forței materiale, e rareori în stare să reziste unui atac bine organizat, iar cînd e atacată, singurul efect pe care îl poate produce e pe calea martirajului. Al doilea, am observat că, deși Rutilius avea prietenii printre bărbații cei mai distinși, aceștia erau singurii săi prieteni; nu-și formase un partid propriu, devotat cauzei lui din afecțiune, interes personal sau de pe urma propagandei, și constînd, așa cum ar fi trebuit pentru ca să fie realmente puternic, din elemente bune, rele și indiferente. Asemenea reflecții m-au ajutat, fără îndoială, să ajung la hotărîrile mele de mai tîrziu: să nu mă las să devin un martir decît (ceea ce nimeni nu poate împiedica) în mod accidental; și, rămînînd constant și credincios principiilor și prietenilor mei, să accept o anumită suplețe în cazul celor dintîi și să încurajez o mare diversitate în rîndul celor de-al doilea.

Am început să ascult cu tot mai mare atenție frecventele discuții politice care aveau loc în casa noastră. Remarcabil mi se părea, pe atunci, un prieten de-al unchiului meu Caius Cotta, cu înfățișare severă, dar categoric impunătoare. Acesta era Livius Drusus, care a fost ales tribun aproape imediat după condamnarea lui Rutilius. Drusus era unul dintre oamenii cei mai

sobri pe care i-am cunoscut vreodată, ba chiar trebuie să fi fost puțin cam pedant. Se lăuda că nu se bucurase în toată viața nici măcar de o zi de vacanță și era total incapabil să spună sau să guste vreo glumă. Nu era, poate, nimic neobișnuit în convingerea lui că, oricare ar fi fost subiectul discuției, el personal avea în mod invariabil dreptate. „Am studiat chestiunea temeinic", declara el; și asta i se părea un argument la care nimic nu putea să reziste. Mai ieșit din comun era faptul că, aproape în toate problemele politice semnificative, avea într-adevăr dreptate. Iar caracteristic pentru dilema epocii era faptul că nu izbutea să realizeze absolut nimic.

Pentru două acțiuni ar fi dorit el să rămînă în amintirea oamenilor. În anul în care și-a exercitat funcția de tribun a avut de gînd să reformeze instanțele judecătorești și să acorde drepturi de cetățenie aliaților Romei din Peninsula Italică. Din aceste două măsuri, a doua, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, era fără discuție cea mai importantă, dar în momentul acela eu mă gîndeam mai ales la aparatul juridic corupt care îl condamnase pe unchiul meu de-al doilea și îmi închipuiam, fiind încă foarte neexperimentat, că o instanță alcătuită, să zicem, în întregime din senatori ar fi mai puțin coruptă. Firește, recunoștea toată lumea, afară de acele personaje influente din afara senatului care aveau acum dreptul exclusiv de a face parte din jurii, că instanțele necesitau o reformă. Iar acei senatori care nici nu se gîndiseră să-i sară în ajutor lui Rutilius intraseră acum în panică pentru propria lor situație, nesățioși și grijulii în același timp să nu scape ocazia de a-și asigura monopolul bănoaselor și puternicelor posturi de jurați. Incontestabil, aceștia, și după toate probabilitățile Adunarea Poporului de asemenea, l-ar fi sprijinit pe Drusus dacă ar fi propus ca numai senatorii să facă parte din instanțe. Dar Drusus „studiase temeinic problema". Idealul lui era o Romă unită și o Italie unită. El a avut de gînd mai degrabă să concilieze decît să învrăjbească clasele. De aceea a propus ca, pe viitor, curțile cu juri să fie mixte, cuprinzînd un procent de senatori și un procent de bogătași care nu erau membri ai senatului. Propunerea era admirabilă în sine, dar n-a mulțu-

mit pe nimeni. Fiecare parte voia totul; nici una din ele nu se mulțumea cu un compromis.

Pierzînd sprijinul claselor bogate, dinăuntrul și dinafara senatului, Drusus și-a îndreptat atenția către popor. A încercat să-i cîștige bunăvoința prin obișnuitele metode — împărțiri de grîu, propuneri pentru o nouă distribuire a pămîntului și întemeieri de colonii. Multe dintre propuneri erau admirabile. Erau și necesare, întrucît fără sprijinul poporului nu i-ar fi fost cu putință lui Drusus să procedeze la înfăptuirea măsurii cu adevărat importante de a acorda cel puțin unele drepturi de cetățenie aliaților Romei din Peninsula Italică.

Dar, pe timpul meu, simpla menționare a unei legi de împroprietărire s-a dovedit întotdeauna un semnal de nemulțumire și violență. Numeroși membri ai senatului au început să răspîndească zvonul că Drusus plănuia o dictatură revoluționară. Repetînd tot mereu aceleași cuvinte e foarte posibil că au ajuns să le și creadă. Bande înarmate de sclavi și gladiatori apăreau în for ca să împrăștie adunările în care lua cuvîntul Drusus. Zilnic se iscau lupte de stradă și îmi amintesc de spaima generală cînd, într-o împrejurare, însuși consulul, fiind atacat de un partizan de-al lui Drusus, a fost transportat la adăpost cu sînge curgîndu-i din nas. Scenele acestea lipsite de demnitate dovedeau cu prisosință că în constituția romană nu găseai calitățile de seninătate, suplețe și eficiență ce-i fuseseră atribuite în lecțiile mele de istorie. Am observat de asemenea cît de mare era deosebirea dintre dezbaterile calme și logice despre politică pe care le ascultasem și procedura reală a unei tentative de legiferare. M-a revoltat constatarea că o reformă înțeleaptă și, după cum s-a dovedit, necesară, cum era propunerea de a se acorda cetățenie italicilor, n-a fost niciodată măcar luată în considerare pentru părțile ei bune, prilejuind doar izbucniri josnice, violente, pătimașe. M-a dezamăgit, de asemenea, descoperirea că amestecul acesta de apatie cu cel mai frenetic spirit de părtinire era general în politică. Pînă și o mare figură publică așa cum era unchiul meu Marius n-a manifestat nici un fel de înțelegere sau interes față de ceea ce încerca Drusus să înfăptuiască. Într-adevăr, în mo-

mentul acela Marius era ocupat exclusiv de cearta sa cu Sylla. De curînd fuseseră înălțate în Capitoliu unele statui celebrînd vitejiile lui Sylla în războiul din Africa. Gîndul la acele statui îl scotea aproape din minți pe Marius de invidie și furie. Se lăuda fățiș că avea să le doboare cu forța și astfel să arate limpede tuturor că el și nu Sylla cîștigase războiul din Africa. La fel de hotărît era și Sylla să răspundă la violență cu violență. Prin urmare, fără nici o legătură cu conflictul politic dintre Drusus și adversarii săi (deși conflictul încetase de mult de a mai fi condus pe o linie absolut politică), se părea că în orice clipă Marius și Sylla puteau arunca cetatea în vîltoarea unui război civil care să nu implice alte principii decît lăcomia sau ambiția.

Nu aveam pe atunci decît unsprezece ani, dar mă și deprinsesem cu acele scene și perspective de violență atît de discordante față de teoriile liberale în spiritul cărora am fost educat. N-am ajuns însă niciodată pînă într-atîta de obișnuit cu dezordinea și cruzimea încît să le privesc cu indiferență. În anul acela am fost, desigur, profund impresionat cînd ni s-a adus vestea asasinării lui Drusus. Niciodată nu s-a lămurit precis dacă omorul a fost comis de către vreun extremist din senat sau de vreun dușman personal.

E cert însă că extremiștii din senat s-au folosit de acest prilej pentru scopurile lor înguste și răzbunătoare. Au fost înființate instanțe speciale ca să-i judece pe toți cei ce colaboraseră cu Drusus, pentru vina de a fi organizat o răzvrătire armată a aliaților italici împotriva Romei. Numeroși bărbați eminenți au avut de suferit de pe urma acestei parodii de justiție, iar printre ei și Caius Cotta, care a fost trimis în exil. Faptul că, departe de a organiza o revoltă, și el ca și ceilalți adoptaseră singurele măsuri care ar fi putut împiedica izbucnirea răzmeriței, n-a fost nici măcar luat în considerare. După cum o dovedise cazul lui Rutilius, nevinovăția și bunele intenții nu constituiau temeiuri de apărare. Iar noile instanțe erau tot atît de corupte ca și cele vechi.

Familia mea era îngrijorată, firește, mai ales în privința soartei lui Caius Cotta; dar eram neliniștiți și de ceea ce lua

chipul unei izbucniri iminente de violență între partizanii lui Marius și ai lui Sylla — totul, după cît se părea, din pricina acelor statui jignitoare de pe Capitoliu.

Conflictul a fost însă amînat. Răzvrătirea armată a aliaților italici, pe care Drusus se străduise s-o împiedice, a avut loc acum. De cel puțin două generații italicii încercaseră să dobîndească drepturi pe căi pașnice. Asasinarea lui Drusus și comportarea senatului, care a anulat întreaga legislație a acestuia, i-a făcut să înțeleagă că nimic altceva decît forța nu mai putea avea vreo înrîurire asupra conducerii de la Roma. Au declarat război și au luptat cu o iscusință și o energie care s-au dovedit aproape uimitoare.

LUPTĂ ÎN FOR

M-am întrebat adesea cum au izbutit Roma și Italia să se redreseze de pe urma dezastrelor ce s-au succedat unul după altul în tot cursul ultimilor ani ai copilăriei și primilor ani ai adolescenței mele. Pierderile în efective și bogății materiale au fost uluitoare. Am auzit tot soiul de evaluări și sînt convins că cifrele care păreau cele mai exagerate sînt probabil cele mai exacte. Dar pagubele morale au fost și mai mari. În fiecare oraș al peninsulei, în perioada aceea, au existat momente cînd prietenii se trădau reciproc, fiii își ucideau părinții și părinții pe fii. Ororile păcii, în scurtele intervaluri cînd se presupunea că domnește pacea, erau mai crunte decît distrugerile războiului. În toate păturile sociale natura omenească se arăta sub cea mai hidoasă înfățișare — crudă, hulpavă, trădătoare, slugarnică, arogantă, fără scrupule, fără lealitate, nerespectînd nimic în afară de forța superioară, dar invidioasă pe orice superioritate reală, supusă terorii și dornică s-o impună altora. Dacă se ivea undeva vreun caracter frumos, părea în firea lucrurilor să fie sortit pieirii și înfrîngerii.

Oricine s-a dezvoltat în acele vremuri, supraviețuindu-le, poate fi absolvit dacă a adoptat o atitudine de cinism total atît în privința felului de a fi și a liniei politice, cît și față de semenii săi. Eu însumi am fost uneori ispitit să fiu cinic. Am citit cu admirație marele poem al lui Lucrețiu, din care, în ciuda latinei arhaice, se desprinde sugestiv ceea ce consider eu că reprezintă adevărul — anume că zeii, în cazul cînd există, nu se interesează cîtuși de puțin de treburile oamenilor. Dar Lucrețiu nu avea un

raționament pe de-a-ntregul sănătos. Cu toate că a scris versuri de o rară măiestrie în cinstea forței neasemuit de mari și de frumoase pe care o întruchipează Venus, străbuna mea, e limpede că nu era în stare să se bucure de plăcerile iubirii. Respectă, ba chiar adoră, ordinea naturală pe care o descoperă în univers, dar nu reușește să observe că, lăsînd la o parte stelele, furnicile și alte cîteva insecte, cele mai impresionante exemple de ordine se găsesc în formele de organizare ale societății umane. Dacă aici nu domnește ordinea, nu numai literatura, filozofia și prietenia, ci viața însăși e hărăzită pieirii.

Nu e mai puțin adevărat, însă, că ordinea aceasta necesară a fost, în timpul anilor de ucenicie ai vieții mele, profund și neîntrerupt sfărîmată.

Abia împlinisem doisprezece ani la începutul războiului dintre Roma și aliații ei italici și înțelegeam doar nelămurit faptul că acest război, cu toate pierderile și ferocitățile lui — un război care a durat cel puțin doi ani de zile, în cursul cărora peninsula a fost pustiită de la un capăt la altul — n-ar fi trebuit să aibă loc niciodată. În momentul acela mă interesau îndeosebi succesele militare ale unchiului Marius care, la vîrsta de aproape șaptezeci de ani, a pornit din nou în campanie, deși — spre marea sa amărăciune — nu în calitate de comandant suprem. Îmi amintesc de consternarea provocată la Roma cînd a sosit știrea că, pe frontul de nord, consulul sub comanda căruia se afla Marius, neascultîndu-i sfatul, împinsese în bătălie cea mai mare parte a armatei fără a o pregăti suficient în prealabil, drept care atît consulul cît și majoritatea trupelor căzuseră în luptă, iar inamicul urma să se îndrepte dintr-o clipă într-alta direct asupra Romei. Apoi, cîteva zile mai tîrziu, a fost mare bucurie cînd s-a anunțat că bătrînul Marius, cu rămășițele armatei, cîștigase o victorie strălucită, silindu-i pe dușmani să se retragă. Se stîrnise un puternic val de popularitate în favoarea acordării comandei supreme lui Marius, dar chiar și în acele zile cînd patria se găsea în primejdie vechile disensiuni politice tot mai dăinuiau. După părerea prietenilor lui Sylla, Marius era acum complet lipsit de spirit întreprinzător și cu o sănătate prea ruinată pentru a mai

fi capabil să reziste la o campanie prelungită. Asemenea calomnii mă umpleau de mînie și nu proveneau, într-adevăr, decît din invidie și intrigă politică. Preferam să ascult istorisirea cum Marius, care nu risca niciodată bătălia dacă nu era sigur de victorie, fusese încercuit de șanțurile de fortificații ale unuia dintre comandanții inamici, iar cînd acesta a venit, în cele din urmă, călare pînă la tabăra lui strigîndu-i: „Marius, dacă ești cu adevărat un mare general, ieși afară și luptă", Marius i-a răspuns, „Dacă ești tu un mare general, fă-mă să ies".

Totuși, la Roma, partidul lui Sylla era în ascensiune. Sylla însuși se distinsese în luptă pe frontul de sud sub comanda unui alt unchi de-al meu, consulul Lucius Iulius Caesar. După o serie de înfrîngeri, unchiul meu Lucius a avut chibzuința să-i lase lui Sylla conducerea războiului și să se întoarcă la Roma, unde, în ciuda mediocrei sale cariere militare, a arătat cel puțin o oarecare înțelepciune politică. A făcut să se voteze o lege prin care se acordau o serie de concesii acelor locuitori ai peninsulei care ar depune armele de bună voie. Au fost unii care s-au plîns că aceste concesii fuseseră smulse conducerii „sub imperiul constrîngerii". Afirmația era perfect adevărată și nu mai puțin adevărat era faptul că, fără aceste concesii, războiul ar fi continuat la nesfîrșit și că, dacă ar fi fost făcute mai demult, războiul n-ar mai fi izbucnit de loc.

Dar așa, cu toate că legea elaborată de unchiul meu a reprezentat un pas pe calea cea bună, ea n-a mers destul de departe. Căci deși extinderea războiului a fost întrucîtva diminuată, lupta a continuat și mai înverșunată timp de încă un an, iar spre sfîrșitul lui au trebuit să se facă alte concesii. În al doilea an de război noii consuli i-au luat comanda din nord lui Marius, care s-a retras la Roma într-o stare sufletească de furie și amărăciune. Mai mare i-a fost furia cînd a descoperit că Sylla își păstra comanda în sud și avea șanse să fie ales consul pentru anul următor. Unica lui idee era acum să-și asigure încă o comandă militară supremă înainte de a muri, și tocmai era disponibilă o comandă de cea mai mare importanță în Răsărit.

Aici, regele Pontului, Mithridates, un om de o energie prodigioasă şi de o ambiţie nemăsurată, observînd că Roma era slăbită în lupta aceasta absurdă împotriva aliaţilor ei, îşi dăduse seama că acum era momentul să-şi înceapă lunga carieră de cuceriri şi agresiunii. În timp ce legiunile romane se aflau ţintuite în faţa oraşelor italice, armatele lui cotropiseră Asia Minor, iar flota se apropia de coastele Greciei. Vestea era destul de înspăimîntătoare, dar ştiri şi mai rele aveau să urmeze. Într-o singură zi, din ordinul regelui, toţi financiarii şi perceptorii romani şi italici de pe coasta asiatică şi din interior au fost osîndiţi la moarte. Cel puţin optzeci de mii fuseseră ucişi în felul acesta. Era un lucru care nu s-ar fi putut întîmpla dacă guvernarea din patrie ar fi fost capabilă să inspire respect sau dacă funcţionarii locali nu s-ar fi făcut atît de universal odioşi. Am fost bucuroşi să auzim că unchiul meu de-al doilea Rutilius nu suferise nimic în acest masacru. Chiar şi în asemenea momente populaţia locală îşi aminteşte de binefăcătorii ei reali. De reţinut era că, faţă de un singur binefăcător din neamul nostru, descoperiseră, sau îşi închipuiseră că au descoperit, optzeci de mii de asupritori.

Vestea ultrajului comis şi a cuceririlor tot mai întinse ale lui Mithridates a afectat pe toţi cei de la Roma şi nu numai cercurile oamenilor de afaceri. Acum, după ce se vărsase atîta sînge, s-a recunoscut că era necear să li se acorde italicilor mai mult decît ceruseră prin mediaţia paşnică a lui Drusus. Căci era esenţial ca războiul să ia sfîrşit, astfel ca Roma să poată pune pe picioare o armată destul de puternică pentru a-şi apăra interesele în Orient.

Cei din familia mea au fost bucuroşi să constate că soluţiile necesare erau în sfîrşit recunoscute şi că, cel puţin pentru cîtăva vreme, se acorda o anumită consideraţie opiniilor moderate. Printre semnele acestei tendinţe a fost rechemarea din exil a lui Caius Cotta şi a altora care suferiseră pe nedrept în perioada de panică şi reacţiune care a urmat asasinării lui Drusus.

Foarte curînd însă a devenit din nou evident că moderaţia era sortită să fie ineficientă, iar unanimitatea iluzorie. Toţi erau de acord că trebuia să se sfîrşească războiul cu italicii şi să se

trimită o armată în Orient. Dar opiniile erau la fel de categoric și de înverșunat împărțite ca totdeauna cu privire la persoana care urma să preia comanda armatei și la oportunitatea respectării cuvîntului față de italici.

Problemele acestea, după cît se părea, trebuiau să fie hotărîte în anul primului consulat al lui Sylla. În acel an împlinisem vîrsta de paisprezece ani. Mă găseam într-o situație favorabilă ca să observ faptele și eram destul de mare ca să le înțeleg în parte, deși, în înfrigurarea, graba și oroarea vremurilor înțelegerea nu putea fi ușoară.

Încă dinainte de începutul anului nervii oamenilor erau tociți, așa cum se vedea după numărul de miracole semnalate. Realitatea e că minuni se întîmplă în fiecare an, dar oamenii le caută și discută despre ele numai cînd se află în primejdie sau sînt cuprinși de teamă. În vremea aceea, de pildă, s-a auzit un tunet din senin. Cei care l-au auzit, în loc să vorbească de „tunet", au descris zgomotul ca venind de la o înfricoșătoare trompetă și, consultîndu-i pe prorocii etrusci, au fost informați că minunea însemna sfîrșitul unei epoci și începutul alteia. Prorocii nu greșeau prea mult în interpretarea dată, dar aveau dreptate pentru alte motive decît își închipuiau ei.

A fost, într-adevăr, un an de o importanță extraordinară și hotărîtoare; căci, deși istoria e un proces continuu, acest proces e marcat din cînd în cînd de evenimente culminante și decisive care, o dată întîmplate, constituie, ca să spunem așa, fie bariere, fie ecluze navigabile în calea a ceea ce am putea numi fluxul general. După ce au avut loc astfel de evenimente, nimic nu mai poate fi la fel ca în trecut; unele procese vor fi devenit ireversibile, unele tendințe și moduri de a gîndi definitiv învechite. Astfel, înainte de a fi împlinit cincisprezece ani, întreaga structură a educației mele politice timpurii a fost demonstrativ sfîșiată în bucăți în fața ochilor mei.

Anul a început cu o decizie a senatului atît de josnică și de absurdă încît pare aproape de necrezut. Senatorii fuseseră constrînși să acorde cetățenie romană populației italice; acum însă descoperiseră mijlocul de a răpi acestei concesii absolut

orice semnificație. Printr-un sistem de reorganizare a voturilor obstructive din Adunare urma să se ia măsuri ca noii votanți italici, oricît de numeroși ar fi fost, să fie întotdeauna contrabalansați din plin de voturile grupului existent de cetățeni.

Această nerușinată și vădită înșelăciune era destinată să atragă de partea senatului sprijinul poporului roman, care n-a fost niciodată dornic să-și împartă privilegile cu alții. Dar urmarea ei, cît se poate de limpede, avea să fie prelungirea războiului în peninsulă și slăbirea Romei în continuare tocmai în momentul în care interesele ei erau atît de grav amenințate în Răsărit. Sylla, bineînțeles, a sprijinit propunerea senatului, deși își dădea seama, probabil, ce primejdie implica. Dar era consul; aștepta cu încredere ca senatul să-i dea comanda în Orient și dorea, prin acest mijloc ieftin de a mulțumi poporul, să se asigure că nici o agitație în favoarea unui alt comandant n-ar fi avut șanse să izbîndească. Atîta vreme cît i se încredința comanda, era indiferent, cel puțin deocamdată, față de soarta Italiei.

Pe vremea aceea credeam, fără îndoială, că adversarii lui Sylla și ai senatului (și în special aceia dintre ei care aveau legături cu propria mea familie) erau îndemnați de cele mai nobile mobiluri patriotice. Se înțelege că nu acesta era adevărul. Nici un partid n-a avut vreodată monopolul lăcomiei, aroganței și ambiției egoiste. Dar asta nu înseamnă că între un partid și celălalt nu avem nimic de ales. În perioadele hotărîtoare ale istoriei, cum e cea de față, schimbările în structura societății și în organizarea guvernării nu sînt numai de dorit, ci absolut necesare. Iar necesitatea nu s-ar modifica întru nimic, chiar dacă ar fi adevărat că oamenii de valoare încearcă să se opună prefacerilor, pe cînd oamenii răi se străduiesc să le promoveze. Bineînțeles, o asemenea ipoteză nu e mai adevărată decît exact contrariul ei. Marii protagoniști ai copilăriei mele, Marius și Sylla, ar putea fi amîndoi socotiți, cu drept cuvînd, oameni răi. Totuși, l-am preferat pe primul celuilalt toată viața, și asta nu numai fiindcă era unchiul meu, sau pentru că, mai tîrziu, am constatat că numele și reputația lui îmi erau utile din punct de vedere politic. Motivul era, cred eu, acela că Marius reprezenta — oricît de imperfect

și ca să spunem așa, fără intenție — viața, în timp ce lumea lui Sylla era o lume moartă.

În acel an al primului consulat al lui Sylla, opoziția față de senat, deși concentrată în jurul bătrînului Marius, era condusă de tribunul Sulpicius. Dacă Sulpicius ar fi reușit, în cele din urmă, să dețină puterea, ar fi lăsat o amintire mai bună. Așa însă, părerea generală despre el e că a fost un demagog lipsit de scrupule, un monstru de cruzime, un dușman al întregii structuri sociale. Aceleași lucruri s-au spus și despre mine și nu sînt adevărate nici în ceea ce mă privește, nici în privința lui Sulpicius, pe care mi-l amintesc foarte bine. Era unul dintre cei mai buni oratori ai zilei; avea o ținută demnă și grație în gesturi; glasul îi era puternic și limpede și, cu toate că vorbea repede, vorbea cu precizie, exprimînd esențialul. În politică începuse prin a fi un om al senatului, dar, ca și pe Cotta și pe Livius Drusus, îl dezgustase spiritul îngust și incompetența guvernării senatoriale a epocii și, deoarece dorea să i se opună, a apucat singura cale posibilă, aceea de a face apel direct la Adunarea Poporului.

Nu era nimic neconstituțional într-un asemenea procedeu; dar Sulpicius învățase din trecutul apropiat că senatul nu avea nici o intenție să lase constituția să funcționeze în libertate. Ca atare, s-a pregătit spre a putea întîmpina violența cu violență. Umbla însoțit de o gardă personală de vreo șase sute de tineri, aparținînd clasei avute dinafara senatului, pe care îi numea antisenatul său; și în afară de ei, mai putea convoca cel puțin trei mii de indivizi mai puțin onorabili — gladiatori, clienți, foști sclavi — care puteau fi utilizați spre a-i apăra propriile adunări și a dispersa pe cele ale adversarilor săi. Din pricina acestor precauții era desigur aprig atacat ca revoluționar și ca element subversiv în fața legii și a ordinei. De fapt, mai drept ar fi fost să fie învinuiți de revoluție aceia ale căror acțiuni din trecut făcuseră necesare asemenea precauții. Dar nici aici nu e ușor de emis o judecată corectă. Există totuși o anumită dreptate în acele verdicte ale istoriei care, aparent îmbracă aspectul ipocriziei pentru că proslăvesc pe revoluționarul încununat de succes ca pe un liberator și condamnă pe cel ce n-a reușit ca pe un rău-

făcător. Am văzut în vremea mea o serie de revoluții eșuate și, în mod invariabil, au adus mai mult rău decît bine. Ele sfărîmă o ordine fără a o înlocui cu una nouă și duc la contrarevoluții care, așa cum s-a întîmplat în cazul de față, pot amîna pentru ani de zile realizarea prefacerilor necesare. Dar e greu să-l învinuim pe Sulpicius. După toate aparențele, își asigurase succesul acceptînd logica timpurilor și confruntînd forța cu o forță superioară. Dacă ar fi avut de-a face cu oricine afară de Sylla, ar fi izbutit; și încă, la vremea aceea, Sylla nu-și dăduse pe față toată neînduplecarea de care era capabil.

La început, se părea că toate merg bine pentru Sulpicius și pentru Marius care îl sprijinea. Propaganda lor era abilă și violentă, constînd mai ales din atacuri perfect justificate la adresa senatului în legătură cu conducerea războiului împotriva italicilor și cu politica încurcată din Orient. În fiecare atac îndreptat împotriva nobilimii conducătoare, numele și prezența lui Marius erau de o valoare neprețuită. Se ridicase de jos; își începuse cariera certîndu-se cu membri ai marilor familii; salvase, fără discuție, Roma de invazia germană și deținuse funcția de consul de mai multe ori decît oricare altul în istorie. Putea fi deci propus admirației generale ca „om al poporului", iar forța lui grosolană și „umanitatea" lui puteau fi puse în contrast cu lăcomia, răceala inaccesibilă și ineficiența clasei conducătoare. Portretul păcătuia din punct de vedere al acurateței. Marius era tot atît de lacom ca și Sylla, iar Sylla, pe vremea aceea, era mai eficient decît Marius; totuși anumite trăsături reale se regăseau în portret.

Firește, poporul accepta imaginea zugrăvită la valoarea ei exterioară. Observam cu plăcere cum statuile lui Marius din for erau zilnic împodobite cu ghirlande de flori și frunze proaspete. Cuvîntările lui Sulpicius, în care se împleteau inteligent nepopulara temă a drepturilor pentru italici cu propunerea populară de a i se da lui Marius comanda din Răsărit, erau aplaudate cu frenezie, în timp ce adversarii săi abia dacă își puteau atrage auditori. Cît despre Marius însuși, era, într-un anumit fel, hazliu să-i urmărești comportarea în public. Cu cea mai mare

bunăvoință din lume, îi era cu neputință bătrînului să se manifeste cu o politețe agreabilă. În realitate, mulțimea îl înspăimînta mai mult decît orice armată inamică. Discursurile lui semănau cu o vorbărie incoerentă, plină de divagații; cînd încerca să se facă plăcut cu vreun surîs, chipul lui lua o expresie ciudat de respingătoare. Cu toate astea poporul părea că îl iubește și mai mult. Mulți își aminteau cum, după victoriile împotriva germanilor, la petrecerile lor de acasă închinaseră libații de recunoștință — „în cinstea zeilor și a lui Marius". Pentru ei era încă aproape un zeu și totuși unul de-ai lor. Îl mai ajuta de asemenea prezența, alături de el, a fiului său, tînărul Marius care poseda toate calitățile de farmec ce-i lipseau tatălui. Într-adevăr, acest văr al meu era unul dintre cei mai frumoși bărbați din Roma și, dacă lucrurile s-ar fi întors altfel, ar fi putut deveni și un bun comandant. Chiar de pe atunci era cunoscut ca „fiul lui Marte", deși, din cauza numeroaselor lui legături amoroase, dușmanii preferau să-l numească „fiul Venerei" — o critică fără rost, de vreme ce, așa cum a dovedit-o cu prisosință propria mea carieră, nu există o incompatibilitate necesară între cele două divinități.

Astfel, pe măsură ce trecea vremea, devenea un lucru sigur că Adunarea Poporului avea să voteze toate propunerile lui Sulpicius. Dar consulii, dintre care făcea parte și Sylla, ca și senatul, nu erau dispuși să se resemneze. Au scos o proclamație prin care declarau că toate treburile publice erau suspendate pentru o perioadă nedeterminată, pe motiv că situația era prea încordată ca să îngăduie discuții calme și chibzuite. Efectul declarației a fost, bineînțeles, să sporească și mai mult tensiunea. Chiar dacă ar fi dorit s-o facă, Sulpicius n-ar mai fi fost în stare să-și țină în frîu adepții, iar cînd consulii au fost atît de neînțelepți încît să se arate în for înconjurați de partizanii lor înarmați, apariția lor a provocat de îndată una dintre cele mai grozave răzmerițe care s-au văzut vreodată la Roma. Mama a reușit să mă țină departe de aceste scene de violență și vărsare de sînge, dar întreaga Romă vuia de cele întîmplate în ziua aceea. Multă vreme după eveniment îmi amintesc că-l comentam cu cea de a

treia soție a mea (nu tocmai mulțumitoare). Pe vremea aceea era o fetiță, fiica colegului de consulat al lui Sylla. Printre amintirile ei cele mai vechi stăruiau cele petrecute atunci — cum a fost transportat acasă cadavrul fratelui ei mai mare. Fusese ucis în vălmășagul răscoalei, iar tatăl ei, consulul, abia scăpase cu viață.

Sylla a scăpat și el, deși în felul cel mai ciudat cu putință. Împins de mulțime de-a lungul unei străzi laterale, se găsise încolțit în ultimul loc pe care l-ar fi ales — intrarea în casa lui Marius. Aici a fost silit să ceară refugiu, iar Marius l-a primit.

Ce anume s-a petrecut după aceea e cu neputință de spus. Ulterior, Marius personal era aproape neinteligibil în privința acestui subiect, atît de mult îl cuprindea turbarea împotriva lui Sylla pentru evenimentele care s-au desfășurat peste puțin timp și atît de amarnic regreta că nu-i pusese capăt zilelor pe loc. Iar Sylla, în *Memoriile* sale, face comentarii destul de răuvoitoare asupra incidentului, după cum era și de așteptat, dacă e adevărat zvonul că a fost obligat să-și cerșească viața în genunchi în fața vechiului său dușman. Dar cred că în momentul acela nici lui Marius nu i-ar fi putut trece prin gînd să ucidă cu sînge rece un consul al poporului roman; și chiar dacă ar fi avut o asemenea intenție, consilierii săi l-ar fi sfătuit să nu facă una ca asta, de vreme ce se părea că partidul său proceda acum așa cum voia.

Fapt sigur e că Sylla, fie ca urmare a amenințărilor, fie cedînd convingerii, a părăsit casa lui Marius escortat de oamenii acestuia, ducîndu-se direct la for unde a proclamat că interdicția asupra treburilor publice luase sfîrșit. Nu mai era nimic acum care să-l împiedice pe Sulpicius să-și continue programul și, în cursul zilelor următoare, propunerile sale au fost expuse înaintea poporului într-un fel mai mult sau mai puțin metodic, devenind lege. În special, comanda armatei pentru Orient i-a fost luată lui Sylla și conferită lui Marius. Între timp, Sylla, pretinzînd că viața îi era primejduită, se strecurase afară din cetate și se dusese să-și regăsească trupele.

Cei din familia mea deplîngeau rebeliunea, dar se simțeau ușurați gîndindu-se că, după cît părea, era puțin probabil să mai izbucnească asemenea tulburări în viitorul apropiat. Nu-i dădea prin minte nimănui eventualitatea că o armată romană ar putea să se îndrepte împotriva Romei, de vreme ce așa ceva nu se mai întîmplase niciodată în istoria cetății, și e greu ca oamenii să se aștepte la un lucru pe care nici măcar nu și l-au închipuit vreodată.

Neliniştita noastră încredere în viitor a durat mai puţin de o săptămînă. Amintindu-mi de momentul acela, e greu de înţeles cum am putut avea vreo urmă de încredere. Exista evidenţa aritmetică a faptului că, în timp ce Sylla dispunea de şase legiuni în sudul Italiei, Marius şi Sulpicius nu dispuneau de nici un fel de trupe. Totuşi, de-a lungul întregii istorii romane, conducerea de la Roma fusese pînă atunci ascultată; de aceea cînd au fost trimişi în sud cîţiva ofiţeri superiori de stat major ca să preia armata lui Sylla în numele noului comandant, Marius, se presupunea de la sine că îşi vor îndeplini misiunea fără nici o dificultate.

Toată lumea a fost scandalizată şi îngrozită cînd a ajuns la Roma ştirea că ofiţerii trimişi fuseseră omorîţi cu pietre de soldaţii lui Sylla; dar chiar şi acest eveniment a fost privit mai curînd ca o dovadă de răzvrătire în sînul trupelor decît ca o rebeliune din partea generalului. Abia după alte cîteva zile s-a stabilit clar că Sylla se îndrepta în marş spre nord. Unii ofiţeri din armata lui, care simpatizau cu Marius şi cu Sulpicius, au dezertat şi au sosit la Roma cu ştirea. În acelaşi timp, prieteni de-ai lui Sylla părăseau neîncetat Roma, sub un pretext sau altul, şi se grăbeau să i se alăture în sud. Astfel, aproape mai înainte ca posibilitatea unei rebeliuni din partea unui general roman să fie acceptată, lumea acţiona conform siguranţei că tocmai asta se întîmpla. De amîndouă părţile, s-ar putea spune, acţiunea preceda teoria.

În ceea ce-i priveşte pe Marius şi pe Sulpicius, acţiunile lor erau ineficiente. Au osîndit la moarte un număr de prieteni

și cunoștințe de-ale lui Sylla — o măsură care nu făcea decît să încurajeze defecțiunea celorlalți. Era prea tîrziu ca să poată pune pe picioare o armată, dar puteau încă să țină sub controlul lor senatul, chiar dacă majoritatea acestui organ trecuse în secret de partea lui Sylla. Printr-un decret al senatului, pretorii, cu bastoanele lor de ceremonie și îmbrăcați în togă de purpură, au fost trimiși într-o misiune menită să impresioneze prin aerul ei de demnitate, cu instrucțiuni de a-i porunci lui Sylla să se oprească. Cînd au ajuns în fața armatelor sale înaintînd spre Roma, viețile le-au fost cruțate (căci Sylla își putea stăpîni cu ușurință trupele dacă voia s-o facă); dar bastoanele de ceremonie au fost frînte în fața lor, iar togele de purpură sfîșiate. Îmi amintesc descurajarea care a cuprins întreaga cetate cînd s-au întors pretorii, umiliți astfel. Ceva nemaivisat a devenit deodată o posibilitate, o probabilitate, o certitudine — Roma avea să fie ocupată cu forța de un general roman.

Și într-adevăr, curînd după aceea așa a fost. Ultimii mesageri trimiși ca să împiedice înaintarea lui Sylla, făgăduindu-i tot felul de concesii, de-abia se întorseseră cu vestea consolatoare că generalul acceptase să facă tabără în afara cetății, cînd trupele începură să năvălească înăuntru. În ziua aceea mama m-a reținut în casă împreună cu surorile, preceptorul și alți membri ai familiei. Din cînd în cînd sosea cîte cineva cu știri, într-un sens sau altul, adevărate sau false. Ni s-a spus că Marius oferise libertate sclavilor și că se pregătea, cu ajutorul lor, să opună rezistență înaintării lui Sylla în însuși centrul Romei. Știrea ne-a scandalizat și nu ne-am dat seama imediat că era mincinoasă. În realitate Marius era un comandant destul de experimentat ca să știe că numai niște trupe instruite s-ar fi putut împotrivi legiunilor lui Sylla, și astfel de trupe el nu avea la dispoziție. După cum am aflat ulterior, atît el cît și fiul său, foarte prudenți fugiseră din Roma. Ni s-a spus apoi că Sylla fusese oprit la periferia cetății și că oamenii lui fuseseră chiar împinși înapoi spre ziduri de către cetățenii neînarmați, care aruncaseră cărămizi și țigle de pe acoperișuri asupra soldaților. Așa se și întîmplase, dar în momentul cînd ne-a sosit vestea situația se schimbase din nou.

Schimbarea s-a făcut curînd simțită prin larma glasurilor din stradă — strigăte, țipete, gemete, sunete omenești și animalice, exprimînd chinul, înflăcărarea, panica, indignarea sau simpla isterie. În cursul campaniilor mele militare am auzit adesea acest fel de sunete — diversitatea strigătelor unei populații care asistă, cu cele mai variate emoții, printre care predomină spaima, la distrugerea iminentă a ceea ce s-a obișnuit să considere o ordine stabilită. Acum le auzeam pentru prima oară, și le auzeam la Roma.

Am ieșit toți în stradă și am văzut repede ce prilejuise acea larmă. În direcția colinei Esquilinului lungi coloane de fum se răsuceau în văzduh. Zarva răcnetelor și a țipetelor era de nedescris; răsuna dintr-o stradă într-alta; iar din cînd în cînd, deasupra vacarmului general, se înălța cîte o voce limpede strigînd uluită vreun fapt evident — „Arde Roma" ori „Sylla ne omoară pe toți dacă rezistăm".

Rezistența era, într-adevăr, la capătul ei. Oricum, nu putea duce la nici un rezultat. Sylla grăbise doar inevitabilul dînd foc caselor din drumul său, distrugînd, la întîmplare, proprietățile prietenilor ca și ale dușmanilor și dezvăluindu-și astfel pentru prima oară caracterul total necruțător. În neînduplecarea sa, se deosebea de Marius care, deși crud și sîngeros pînă la exces, respecta, în felul lui grosolan, o anumită decență. Sylla nu respecta nimic din ceea ce constituia un obstacol pentru scopul lui imediat.

Pînă seara, Roma a fost ocupată de trupele lui. Îmi amintesc că străzile erau neobișnuit de tăcute, iar trupele s-au comportat mai bine decît ne-am fi așteptat. E posibil ca acum, după ce-și atinseră obiectivul, ostașii să se fi simțit cutremurați de gravitatea celor petrecute. Nelămurit, poate, își dădeau seama că acțiunea lor schimbase întregul mers al istoriei noastre. Evreii au un mit care povestește cum cei dintîi părinți ai omenirii au căzut dintr-o stare de inocență primitivă în viciu și nemulțumire, mîncînd un anumit soi de fruct care a avut efectul să-i facă să distingă binele de rău. Multe alte asemenea legende sînt curente în Răsărit și prezintă desigur un mare interes pentru orice om inteligent.

Civilizația modernă însă e o creație a Apusului și cînd mă gîndesc la Sylla asociez mitul ebraic la structurile noastre. Civilizația noastră n-a fost niciodată inocentă, dar a avut aspectele cele mai inocente şi mai rodnice, mai plăcute şi mai eficiente atunci cînd s-a întemeiat pe principii de drept și de ordine general aceptate. Au existat sancțiuni morale, religioase și, poate, sentimentale pentru încălcarea acestor principii. Legea și ordinea au fost uneori tiranice; mulți dintre cei care au susținut principiile cu cea mai mare severitate au fost adesea cei mai ipocriți. Este, deci, necesar pentru sănătatea noastră spirituală ca aceste principii să fie încontinuu criticate și să existe mereu un factor revoluţionar în orînduirea noastră socială. Dar revoluția însăși, ca să aibă valoare și eficiență, trebuie să se bazeze, într-o oarecare măsură, chiar pe principiile pe care le atacă. E dezastruos să lupți împotriva unei guvernări în numele anarhiei sau, oricît de nedrepte ar fi procedeele adversarilor, să negi că există un asemenea lucru ca justiția. Mai presus de toate e important să se ascundă complitul adevăr că, în ultimă instanță, ceea ce contează e constrîngerea fizică. Adevărul e cumplit pentru că e un adevăr numai pe jumătate. Fără îndoială, forța pură poate domina și transforma o anumită situație, dar nu poate face nimic pentru rezolvarea problemelor care au dat naștere situației. Într-adevăr după ce oamenii au asistat la utilizarea forței în mod iresponsabil și, judecînd după aparențe, cu eficacitate, textura societății s-a destrămat; orice ordine are un caracter impus și dedesubtul acestei pojghițe subțiri, nu e decît haos primitiv, corupție, slăbiciune, nehotărîre, lăcomie şi invidie, precum şi lipsă de coeziune. O asemenea situație este, în mod paradoxal, o situație de speranță; căci, firește, viața n-ar mai merita să fie trăită dacă ar fi cu putință ca oamenii să fie încadrați cu forța, permanent și fără regret, într-o structură determinată de voința unui singur om. Totuși, cu tact și răbdare infinită, trebuie să se încerce ceva în sensul stabilirii unei autorități din momentul în care au fost sfărîmate legăturile necesare ale respectului omenesc, ale principiilor sau, dacă preferați, ale superstiției. Oamenii nu pot trăi fără o guvernare; nu pot avea un trai plăcut dacă nu se bucură

de o conducere care merită respect și la care, după capacitatea fiecăruia, participă. În epoca mea, conducerea, înainte de a se afla în mîinile mele, n-a meritat respect; dar Sylla a fost primul care a arătat că ea poate fi tratată chiar cu dispreț. El a fost acela care a distrus definitiv textura trecutului și a făcut să devină o certitudine ideea că evoluția viitorului avea să se desfășoare pe linia războiului civil.

În emoția și groaza momentului toate acestea, bineînțeles, nu apăreau imediat evidente. Noi ne gîndeam în primul rînd la Marius, la fiul lui și la alți cîțiva prieteni care-i stătuseră aproape. Am fost indignați cînd, la o zi după intrarea în cetate, Sylla a convocat o adunare a senatului care l-a învestit cu autoritatea de a pronunța sentința de condamnare la moarte a lui Marius, a lui Sulpicius și a altora din partidul lor. Că se ofereau recompense oricărui sclav sau criminal care ar fi adus capul celui mai mare general al Romei era un lucru revoltător pentru întreaga opinie publică; pentru mine reprezenta aproape un afront și o umilire personală.

Din fericire, Marius fugise, deși nimeni nu știa ce se întîmplase cu el. Sulpicius a fost trădat de unul dintre sclavii săi și omorît fără nici un fel de pretenție de legalitate. Chiar și acei care nutreau cea mai puternică aversiune pentru Sulpicius s-au simțit jigniți de această acțiune. A omorî un tribun în cursul unei lupte de stradă li se părea destul de rațional și de onorabil; dar a vedea un magistrat al poporului roman măcelărit cu sînge rece la denunțul unuia dintre sclavii săi era ceva care îi umplea de oroare. Atitudinea ar putea părea lipsită de logică, dar în realitate nu era așa. Înțeleseseră, oricît de vag, că logica lui Sylla era necruțătoare pînă la necuviință, iar fără bună cuviință viața civilizată nu e posibilă. Caracteristic e felul cum Sylla a încercat să șteargă reaua impresie pe care o făcuse. Mai întîi l-a eliberat pe sclavul care îl trădase pe Sulpicius, apoi a pus să fie arestat de îndată și azvîrlit de pe stînca Tarpeii. Pilda aceasta de morală, din cale afară de subtilă, n-a impresionat pe nimeni.

Eu personal, care îl uram pe Sylla, am fost bucuros să observ că sentimentele mele erau împărtășite de majoritatea

populației din Roma. Am observat cu multă plăcere că Sylla era confruntat acum de dificultăți care nu-i intraseră în calcule. E adevărat că legiunile lui stăpîneau Roma, dar era nevoie urgentă de ele în Răsărit, unde Mithridates mergea din succes în succes. Întreaga revoluție fusese făcută spre a i se da lui Sylla comanda în acest război, iar dacă Sylla nu pleca de îndată războiul putea fi pierdut. Pe de altă parte, dacă își retrăgea legiunile din Roma, prietenii săi nu s-ar mai fi aflat în siguranță, iar linia sa politică ar fi fost amenințată. Rezultatul alegerilor, în care numiții lui Sylla au fost respinși, a arătat limpede acest lucru. Unul dintre consulii pentru anul următor, un reacționar superstițios numit Ocatavius, putea fi considerat ca sigur; dar celălalt era Cinna, șeful partidului popular și aprig adversar al metodei, al caracterului și țelurilor lui Sylla. Îl admiram mult pe Cinna, deși nu știam că în curînd aveam să colaborez îndeaproape cu el, și abia dacă o zărisem pe Cornelia, fiica lui, cu care am dus o căsnicie atît de fericită. La vremea aceea, fără îndoială, tot ce speram mai mult de la Cinna era să anuleze sentința de condamnare la moarte dată împotriva unchiului Marius și să-l recheme pe bătrîn la Roma. Căci, deși nimeni nu știa unde se afla Marius, apărea limpede că fugise din Italia. Mă rugam zilnic pentru întoarcerea lui și discutam mereu despre el cu surorile mele sau cu oricine voia să mă asculte. Faptul că se îngăduia ca acțiunile lui Sylla să rămînă nepedepsite mi se părea monstruos și eram supărat pe acei membri din familia mea care încuviințau actuala stare de lucruri și își justificau atitudinea declarînd că orice era mai bine decît un război civil. „Ne-a ajuns cît am avut", obișnuiau ei să spună, și nici ei, nici eu nu știam că războiul civil abia începuse.

Toți au simțit, presupun, o imensă ușurare cînd, înainte de sfîrșitul anului, Sylla a părăsit Roma și s-a îndreptat cu armata către sud spre a se îmbarca pentru Orient. În ajunul plecării îl determinase pe Cinna, în împrejurări mai mult sau mai puțin publice, să depună un jurămînt că-i va rămîne credincios lui personal și nu va răsturna regimul existent. Dar nu era de așteptat ca Cinna să-și țină jurămîntul. Intr-adevăr, mai înainte chiar ca

Sylla să fi părăsit Italia, Cinna a și luat măsurile legale împotriva lui și a exprimat intenția de a prezenta din nou propunerile lui Sulpicius pentru a se face dreptate noilor cetățeni.

Îmi amintesc că discutam adeseori și cu aprindere aceste propuneri (într-adevăr excelente) și alte măsuri politice pe care Cinna le susținea în opoziție cu colegul său Octavius și cu majoritatea senatului. Printre cei cu care obișnuiam să duc lungi conversații pe vremea aceea erau cei doi frați Cicero — Quintus, care îmi era mai apropiat ca vîrstă, și Marcus, care era cu patru ani mai mare și făcuse chiar puțin serviciu militar. Familia lor era cu totul ștearsă, dar cei doi băieți primiseră o foarte bună educație, iar tătăl lor, care se îmbogățise în comerț manifesta o ambiție nemăsurată pentru fiii lui. Ceea ce mă interesa în primul rînd la ei era faptul că se trăgeau de la Arpinum, locul de naștere al lui Marius, și erau mîndri de asta. Vorbeau despre unchiul meu aproape cu același entuziasm de care dădeam eu însumi dovadă, astfel că ne-am împrietenit ușor. Quintus era cel mai robust din cei doi frați și, în ciuda temperamentului său focos, cel cu care te împăcai mai bine. Asculta, cel puțin, ceea ce aveai de spus, pe cînd fratele său Marcus era dornic încă de la vîrsta aceea să-și exprime mai degrabă propriile lui opinii decît să le ia în considerare pe ale altora. Era însă excepțional de scînteietor și, în ciuda anumitor stîngăcii, înzestrat cu un farmec deosebit. Mi-era simpatic și totodată îl admiram. Mă impresiona în special cultura lui. Tradusese de pe atunci în latină unele lucrări ale lui Xenofon și scrisese un pom eroic despre Marius, foarte apreciat de cîțiva dintre criticii de frunte. Știa pe dinafară aproape întreaga operă a lui Ennius și o mare parte din Homer. Afară de asta, cînd îl cunoșteai mai bine se arăta prietenos și era capabil de cele mai spirituale replici, dacă se afla în prezența unor ascultători care îl apreciau. Cu străinii era înclinat să fie ori prea timid, ori prea sincer. Avea sentimentul acut al originii sale modeste și, cu toate că în epopeea închinată lui Marius proslăvise meritele poporului în contrast cu aristocrația, el personal se lăsa prea ușor impresionat de însăși ideea nobleței moștenite. Se arăta, de pildă, exagerat de încîntat cînd, ca urmare a erudiției sale precoce

era poftit să ia parte la vreuna din recepțiile oferite de Scaevola, Marele Pontif. Totuși, cînd recepțiile se încheiau și își regăsea prietenii, declara adesea că vremea marilor nobili s-a sfîrșit și că statul nu poate nici supraviețui, nici progresa fără sînge proaspăt. Într-o zi , afirma el, avea să devină el însuși consul, iar numele de Cicero avea să fie tot atît de celebru ca și numele de Scaurus sau Scipio. Noi rîdeam de cuvintele lui, mai ales că „Cicero" e într-adevăr un nume oarecum ridicol, cu înțelesul de „năut"; dar chiar și atunci tot îl admiram, deoarece se vedea că nu vorbește din vanitate, ci din convingere. Vanitatea avea să vină mai tîrziu.

Am observat la Cicero, încă de pe atunci, o calitate care nu s-a schimbat cu anii. Ar fi eronat, sau aproape eronat, să afirm că-i lipsește curajul convingerilor, deși a dat adeseori această impresie. Nici ca să spun că-i lipsesc convingerile n-ar fi mai adevărat. Este și a fost plin de convingeri, deși întotdeauna foarte generale. Partea rea la el a fost, am impresia, aceea că, spre a acționa sau numai a-și defini gîndurile, a simțit nevoia să-și asigure anticipat aprobarea celor pe care i-a considerat ca alcătuind clasele respectabile. Timiditatea aceasta, sau neîncrederea în sine, poate fi atribuită conștiinței sale despre originea modestă pe care o avea. E neîndoios că a fost întotdeauna oarecum snob. Dar explicația aceasta nu lămurește pe deplin faptele. E un om cu principii autentice și nu e un laș. Poate că ar fi mai potrivit să-i punem slăbiciunea pe seama faptului că a fost cu precădere un om de litere, al cărui atașament față de desfășurarea evenimentelor istorice s-a situat mai degrabă pe plan sentimental decît vital. A cerut treburilor omenești o acuratețe și un stil ce nu pot fi întîlnite decît în operele de artă. O greșeală, desigur ; totuși ce ciudat e să te gîndești că arta lui Cicero, arta oratoriei, nu s-ar fi putut dezvolta niciodată pînă la o asemenea desăvîrșire dacă Cicero însuși n-ar fi luat parte la evenimentele unei istorii pe care n-a înțeles-o întru totul. Nu numai din timiditate se agăța el de trecut și de o respectabilitate închipuită. Ca și mulți alții căuta perfecțiunea și dorea să găsească, în perioada aceasta de revoluție totală și necesară, echilibrul, demnitatea și structura organică a propriei sale proze.

Cît despre mine, eu vedeam mai limpede decît a văzut vreodată Cicero toată mizeria, confuzia, ipocrizia, barbaria şi înjositoarea bestialitate a activităţii politice. Într-adevăr, nici o epocă nu putea fi mai prielnică pentru a face astfel de descoperiri decît au fost anii cei mai impresionabili ai vieţii mele, cei dintre vîrsta de cincisprezece şi douăzeci de ani.

Acum, începînd să evoc acei ani, îmi dau seama că adeseori, probabil, am calculat greşit şi multe lucruri le-am interpretat fals. Unele greşeli ale mele le-am înţeles pe loc, altele mai tîrziu. Totuşi, dacă în perioada aceea am devenit conştient de faptul că judecata e supusă erorii, că evenimentele sînt neprevăzute, că există o deosebire netă între viaţa închipuită şi viaţa trăită, am mai înţeles şi altceva — un adevăr care nu se aseamănă cu adevărul literaturii, al artei sau al matematicii — adevărul faptului real. E un soi de adevăr ce poate fi ca o barieră sau ca un zid de care îţi izbeşti fruntea zadarnic; ori ca un cuţit sau un fier roşu cu adîncă incizie sau imprimare în carne. E ceea ce te sileşte să recunoşti necesitatea şi să fii smerit. Iar apoi,după ce ne vom fi însuşit lecţia, vom găsi în ea un imbold spre mai multă agilitate şi promptitudine; căci multe obstacole pot fi ocolite şi multe lovituri parate. Şi există un scop superior, mai semnificativ al agilităţii decît simpla tihnă şi autoconservare. Cei care au un temperament creator şi posedă de la natură (căci nu e un lucru ce se poate învăţa) forţa de a stăpîni sentimentele şi dorinţele altora vor merge mai departe şi vor încerca să introducă în viaţă un principiu, nu chiar de artă, dar de ordine. Realităţile dure — îşi vor da seama — nu pot fi schimbate; dar pot fi manevrate, orînduite altfel şi, ca atare, dominate. Şi nu e degradant să lucrezi cu acest material de viaţă omenească, de pasiune, laşitate şi revoluţie. Viaţa, fără îndoială, e mai trecătoare decît un poem, dar un principiu de ordine,o nouă direcţie descoperită, vor dura pînă la sfîrşitul veacurilor şi, mai fidel decît poezia, vor putea fi transpuse în toate limbile.

Nu doar că ar fi nevoie să apărăm cauza activităţii creatoare în domeniul treburilor omeneşti. Sînt timpuri, ca acelea în care am trăit eu însumi, cînd, sărăcită de o asemenea activitate, civi-

lizația piere și însăși baza artei și poeziei—a acestei perfecțiuni de altă natură—încetează de a mai exista. În astfel de momente sarcina care ne stă în față nu poate fi refuzată, atît de imperioasă este și atît de plăcute sînt descoperirile pe care le facem ducînd-o la bun sfîrșit. Căci, se înțelege, omul politic creator, ca și artistul, nu acționează după prescripții precise; teoria și practica merg mînă în mînă, modificîndu-se reciproc din cînd în cînd. Dar atît omul politic cît și artistul, dacă au într-adevăr creativitate, sînt caracterizați printr-un stil personal, individual. Opera făurită de fiecare va fi ușor de recunoscut și de atribuit autorului ei, căci ea va fi rezultatul unei anumite perspicacități, unei anumite forțe, unei îndemînări sau tehnici anumite.

Eram prea tînăr pe vremea cînd Sylla s-a îmbarcat spre Orient ca să fi putut ajunge la astfel de concluzii, iar dacă găsindu-le le-aș fi împărtășit fraților Cicero, cred că le-ar fi înțeles mai degrabă Quintus decît Marcus. Dar așa, am vorbit mult despre literatură și despre ceea ce avea să facă Cinna; am făcut presupuneri cu privire la locul unde putea fi Marius, întrebîndu-ne dacă avea să se mai întoarcă vreodată. Nici unul dintre noi, afară de Marcus, poate, nu gîndea că lucrurile puteau rămîne la fel mai departe; dar nici unul dintre noi nu-și închipuia cît de nemaipomenite, de brutale și de profunde erau prefacerile care începuseră de pe atunci să se producă.

ÎNTOARCEREA LUI MARIUS

Discuțiile noastre despre situația politică în curs de desfășurare nu puteau, într-adevăr, să dureze prea multă vreme. De îndată ce Sylla părăsi peninsula italică, Cinna prezentă din nou, fățiș, propunerile defunctului Sulpicius. Luptele de stradă izbucniră imediat, dar de astă dată nu mi-au lăsat o impresie prea adînc întipărită în memorie. Au fost mai puțin surprinzătoare decît cele precedente și mai puțin cumplite decît măcelul ce avea să urmeze. Totuși, s-a vărsat mult sînge pînă cînd consulul Octavius și adepții săi, care alcătuiau majoritatea senatului, izbutiră să-l izgonească pe Cinna, împreună cu partizanii săi, afară din Roma.

Pentru Cinna această înfrîngere aparentă însemna un avantaj real. Se bucura încă de prestigiul titlului de consul și, spre deosebire de celălalt consul de la Roma, se putea bizui pe sprijinul italicilor ale căror drepturi le apărase. Se găsea astfel într-o poziție mai favorabilă pentru a strînge trupe decît dușmanii săi de la Roma și, după cum o demonstrase de curînd Sylla, forța armată avea să hotărască, în ultimă instanță, care dintre cele două partide era în măsură să păstreze puterea. Cinna a început, deci, să pună pe picioare o armată. În acest scop, un nemăsurat ajutor l-a constituit faptul că a avut alături de el un om care, indiscutabil, a fost unul dintre cele mai însemnate genii militare ce s-au văzut vreodată. E vorba de Quintus Sertorius, despre care pe atunci nu știam mai mult decît că fusese un ofițer strălucit și de încredere sub comanda lui Marius, că avea un singur ochi, și că pînă și Marius, care nu era prea dispus să-i laude pe

alții, vorbea despre el cu respect și aproape cu admirație. Mai tîrziu am cercetat cu mare atenție cariera lui Sertorius și am învățat, nădăjduiesc, multe de acolo. Era cel mai inteligent comandant al vremii sale și, afară de mine, singurul care îmbina iscusința militară cu cea politică la nivelul cel mai înalt. La fel de rezistent și de necruțător cu sine ca și Marius, era însă amabil, respectuos, un bun cunoscător al firii omenești și un spirit cu preocupări multiple. Extraordinara rapiditate a acțiunilor sale și talentul său de a utiliza la maximum orice fel de elemente sînt, neîndoios, calitățile pentru care va fi amintit de către istoricii artei războiului. Dar Sertorius scapă categoriilor obișnuite prin vigoarea și caracterul neprevăzut al imaginației sale. A fost o pierdere pentru mine că nu l-am cunoscut niciodată îndeaproape, de vreme ce numai el și cu mine se pare că am înțeles istoria epocii noastre.

Astfel, în mare parte de pe urma dibăciei și a energiei desfășurate de Sertorius, Cinna a avut repede la dispoziția sa forțe considerabile. Între timp consulul Octavius, la Roma, nu făcuse mai nimic pentru a contrabalansa această forță. Deși mare partizan al păstrării formelor precise dictate de constituție, obținuse din partea senatului un decret absolut neconstituțional care îl priva pe Cinna de calitatea de consul, declarîndu-l inamic public, și numise consul în locul lui, fără o alegere măcar formală, pe un senator conservator, cu numele de Merula. Acesta ocupa funcția — de mare influență în colegiile preoțești — de Flamen Dialis sau Preot al lui Jupiter. Nici nu-mi trecea prin gînd că, înainte de sfîrșitul anului, eu însumi aveam să devin succesorul lui Merula ca preot, dar știam destule despre această demnitate ca să-mi dau seama că era ciudat de incompatibilă cu rangul de consul, într-un moment de război civil; căci printre numeroasele superstiții și interdicții ce-l înconjoară pe Flamen există două care îl fac total ineficient în asemenea perioade: întîi, nu are voie să privească un cadavru, și al doilea, nu-i este îngăduit să se apropie de o armată.

Dar glumele pe care le făceam pe seama lui Merula și sentimentul nostru de teamă amestecată cu înfrigurare cînd vorbeam

de iminenta acțiune a lui Cinna și a lui Sertorius au fost curînd înlăturate de o emoție mai personală. Trebuie să fi fost cam în jurul aniversării celor cincisprezece ani ai mei cînd am primit vestea că Marius nu numai că era teafăr, dar debarcase în peninsulă. Din clipa aceea și pînă cînd am putut să-l văd pe Marius cu ochii mei m-am dus mereu la mătușa Iulia acasă, iar ea îmi îngăduia adesea să-i ascult pe mesagerii ce soseau acolo în taină cu vești despre soțul ei. Întreaga poveste a exilului său am auzit-o mai tîrziu, dar atunci am aflat îndeajuns ca să ne întrebăm dacă suferințele prin care trecuse nu i-au tulburat cumva echilibrul mintal. Fusese alungat încoace și încolo prin Italia ca un sclav transfug; fără hrană și fără băutură, rămăsese totuși în viață, cînd toți tovarășii săi pierduseră speranța; fusese tras afară absolut gol dintr-un eleșteu cu apă tulbure, unde se ascunsese, și apoi fusese osîndit la moarte, conform ordonanțelor lui Sylla, de către magistrații celui mai apropiat oraș. Prin nu știu ce minune îl ferise propria sa măreție. Un soldat mercenar german, care se oferise benevol să-l omoare, nu se simțise în stare să îndure privirea aprinsă de mînie a bătrînului ce zăcea într-o carceră întunecoasă. Scăpase sabia la picioarele lui și fugise în stradă țipînd „Nu mă încumet. Nu îndrăznesc să-l ucid pe Caius Marius", și văzînd una ca asta, locuitorilor din oraș le-a fost rușine de sentința dată anterior, i-au dăruit lui Marius o corabie și au făcut tot ce au putut ca să-l ajute să fugă. Alte greutăți au urmat pînă ce a reușit să ajungă în Africa și să ia legătura cu fiul său, tînărul Marius, și cu ceilalți prieteni care fugiseră împreună cu el din Roma. Cu toate astea, Marius a rămas neclintit în convingerea că va fi încă o dată consul în viața sa și, după cum ne-a mărturisit mai tîrziu, izbutea să-și amorțească durerile și să-și învingă istovirea concentrîndu-și gîndul la numele și chipurile dușmanilor săi, ferm hotărît să se răzbune pe toți.

Acum, ni s-a spus, debarcase în Etruria împreună cu fiul său și cu o mică oaste pe care o strînsese în Africa. Mica oștire avea să devină în curînd o armată, căci Marius nu șovăia să făgăduiască libertate sclavilor care voiau să lupte alături de el sau să înroleze în trupele sale plugari, văcari și tot felul de mun-

citori nemulţumiţi sau sărăciţi, bucuroşi să-şi părăsească stăpînii, adesea măcelărindu-i înainte de a pleca. A fost destul de isteţ însă, ca să încerce să-şi legalizeze situaţia într-un fel sau într-altul. Între primele lucruri pe care le-a făgăduit Marius a fost să trimită un mesager lui Cinna recunoscîndu-i demnitatea de consul şi oferindu-i să slujească în rîndurile armatei sale ca simplu soldat. Oferta a fost făcută, desigur, numai pentru motiv de propagandă. Marius luase hotărîrea dîrză să aibă o comandă independentă, dar gestul i-a fost caracteristic şi a amăgit pe mulţi, inclusiv pe mine însumi, în momentul acela.

Nu l-a amăgit însă pe Sertorius, iar eu am fost indignat aflînd că se împotrivise cu străşnicie la ideea de a-l introduce pe Marius ca partener egal în alianţa dintre el şi Cinna. Am atribuit împotrivirea celor mai josnice mobiluri de gelozie şi ambiţie. În realitate Sertorius nu era omul care să se lase influenţat de astfel de sentimente ca gelozia cînd trebuiau luate hotărîri decisive, iar aprecierea pe care a dat-o situaţiei s-a dovedit în întregime corectă. I-a atras atenţia lui Cinna că forţele lor erau de neînfrînt şi creştea mereu; important era ca, o dată stabiliţi la Roma, să existe o perioadă de linişte, ordine şi bună guvernare, în timpul căreia să-şi poată consolida situaţia, astfel încît să poată ţine piept armatelor lui Sylla din Răsărit, deoarece Sylla, negreşit, n-avea să recunoască noul regim pe care îşi propuneau ei să-l instaureze. Toate astea, afirma Sertorius, puteau fi înfăptuite cu uşurinţă de ei doi, dar a-l aduce pe Marius la putere însemna un risc extraordinar. Îl cunoştea ca om şi îşi închipuia cum avea să se comporte. Avea s-o facă în aşa fel încît partidul lor ar fi devenit mai slab din punct de vedere politic, fără se se întărească prea mult pe plan militar.

Sertorius a găsit prea puţini care să adere la părerile sale, şi, întrucît nu deţinuse niciodată o funcţie înaltă, îi lipsea prestigiul necesar pentru a şi le impune. Cinna era un om cinstit şi bine intenţionat, dar nu avea nici o idee despre forţele care se aflau acum pe punctul de a fi dezlănţuite, iar mai tîrziu n-a dat dovadă nici de o iscusinţă în încercarea de ale stăpîni. Respingea ca meschină orice sugestie în sensul că Marius trebuie ţinut în

umbră. Eram încîntat să aflu că îl tratase cu toate dovezile de respect datorate unui procnosul și că îl asociase la comanda supremă a forțelor lor alăturate.

Între timp, la Roma situația se înrăutățea din ce în ce mai mult. Consulul Octavius își asigurase, e adevărat, sprijinul lui Pompeius Strabo, care avusese comanda unei armate considerabile în nord și care, deși crud, corupt și nepopular, putea cel puțin să pretindă că era un general competent. Alături de el lupta fiul său, tînărul Pompei, mai tîrziu denumit „cel Mare". O vagă idee despre moralul trupelor lui Strabo ne putem face din aceea că tînărul Pompei a trebuit să facă uz de marea sa popularitate personală spre a-și salva tatăl să nu fie asasinat de proprii săi oameni.

Într-adevăr, bruma de rezistență ce mai era s-a prăbușit foarte repede. Marius, care își utilizase flota cu mare dibăcie, a ocupat portul Ostia, tăind astfel orice aprovizionare pentru Roma. Între timp, forțele armate principale se sub comanda lui Cinna și Sertorius se îndreptau în marș convergent spre cetate din direcții diferite. Se și zvonea că trupele lui Marius, și în special marea armată a sclavilor eliberați, pe care o ținea ca gardă personală, se comportau cu o ferocitate neobișnuită și calculată.

Îmi amintesc de o zi cu zvonuri contradictorii și de agitația care ne-a cuprins din pricina celor văzute și auzite. Marius, căruia nu-i plăcea să împartă cu nimeni nici o distincție militară, era dornic să intre cel dintîi în Roma și, înaintînd cam impetuos de la Ostia, a ocupat într-adevăr colina Janiculum. Am reușit să scap de supravegherea celor mai mari din casă și m-am dus spre colină, dorind să văd ceea ce îmi închipuiam că va fi cu siguranță intrarea triumfală a unchiului meu în cetate. Dar cînd m-am apropiat de scena luptelor n-am văzut nimic în acest sens. Prin masa compactă a celor care veniseră, ca și mine, ca spectatori, oameni răniți din armata lui Strabo își făceau drum spre ariergardă. Dar cei care nu erau grav răniți arătau grozav de veseli. Spuneau că îl bătuseră pe Marius, respingîndu-l. Unii chiar pretindeau că marele general fusese ucis. Ascultam zvonurile consternat și, pe măsură ce înaintam în mulțime mai aproape de Janiculum,

începeam să cred că sînt adevărate, căci în clipa aceea nu mai era nici urmă de lupte. Într-adevăr, cîteva cohorte care staționaseră în rezervă se îndreptau acum în marș într-o direcție cu totul opusă. Abia către asfințit am aflat ce se întîmplase în realitate. Se pare că Marius, în excesiva sa încredere în sine, suferise o înfrîngere și, dacă ar fi avut ca adversari niște generali mai pricepuți, înfrîngerea putea să fie gravă. Dar așa, a fost salvat dintr-o situație dificilă grație alarmei provocată de un atac diversionist efectuat de Sertorius asupra unei alte părți a fortificațiilor cetății.

A fost ultima acțiune militară de oarecare importanță. Curînd după aceea Strabo a murit subit; trupele, care nu aveau nici un fel de încredere în capacitatea consulului Octavius, au început să se răzvrătească sau să treacă fățiș de partea armatelor ce împresurau acum Roma din toate laturile. Însuși Octavius a fost sfătuit de prietenii săi să fugă cît mai era posibil. Dar el credea cu naivitate puerilă în prezicători, profeți etrusci și în calcule chaldeene. După aceste surse de informație, nu-l pîndea nici o primejdie; și astfel a rămas la Roma în timp ce senatul, cuprins de panică, i-a trimis lui Cinna o ofertă de capitulare, rugîndu-l numai să le garanteze că nu vor avea loc represalii. Cinna a răspuns că mai întîi trebuiau retrase decretele pronunțate împotriva lui; cît despre represalii, a declarat că va fi îndurător în măsura în care o vor permite împrejurările. Ca atare Merula, care nu înfăptuise mai nimic în cursul scurtei perioade a demnității sale, a fost destituit și Cinna a intrat în Roma în calitate de consul.

Ne așteptam ca Marius să pătrundă în cetate în același timp și ne pregăteam să-l întîmpinăm. Bătrînul însă hotărîse să-și facă intrarea în Roma în felul lui. A trimis un mesaj senatului, în care, după o descriere pe larg a succeselor lui din trecut, releva faptul că se afla acum în exil cu un preț pus pe capul său. Respectînd constituția romană și libertatea poporului roman, nu putea, spunea el, să se întoarcă la casa și la familia sa pînă cînd însuși poporul roman nu-i va fi votat, în deplină libertate, întoarcerea. Mulți au fost adînc impresionați, după cum a și fost intenția lui Marius, de acest neobișnuit apel la legalitate, iar senatul a

dispus de îndată ca votarea necesară să aibă loc. Între timp, cei din avangarda trupelor lui Marius au intrat în Roma, s-au îndreptat direct către for și l-au măcelărit cu sînge rece pe consulul Octavius. După asasinat s-a găsit asupra lui un document chaldeean garantîndu-i viață fericită și izbîndă pentru ani îndelungați.

Acest act de violență a fost într-adevăr revoltător, dar nu tocmai neașteptat pentru oricare dintre romani, cu excepția lui Octavius. Afară de asta, în împrejurările de atunci, era greu de stabilit precis cine anume autorizase actul.

A doua zi, în fruntea armatei sale, Marius a pătruns în Roma. A fost întîmpinat de o mare mulțime, inclusiv prietenii și familia, toți nerăbdători să-l felicite că se întorcea teafăr. Eram profund emoționat de perspectiva revederii. Mi-am îmbrăcat cele mai frumoase veșminte pe care le aveam și mă treceau fiori de bucurie gîndindu-mă cu ce onoruri va fi primit unchiul meu în cetatea pe care o salvase. Priveam cu interes și fascinație chipurile ostașilor săi, iar la el mă uitam cu un fel de uluire, deoarece abia puteam să-mi cred ochilor că era într-adevăr acolo, încă robust la vîrsta lui înaintată, încă neînvins de atîtea greutăți îndurate. Am băgat de seamă că nu manifesta prea mult interes pentru cuvîntările de felicitare ce i se adresau; tot timpul ochii lui fioroși aruncau priviri de foc împrejur, cercetînd fețele mulțimii, și în curînd s-a văzut limpede că nu căuta prieteni, ci dușmani. Își pregătise demult planul, și era destul de simplu. Nu avea să lase în viață nici măcar o singură persoană despre care își închipuia că-i făcuse vreodată vreun rău. Și poseda instrumentele corespunzătoare cu care să acționeze, căci armata sa compusă din sclavi eliberați, în cea mai mare parte foști gladiatori sau muncitori agricoli asupriți, se comporta cu tot atîta ferocitate ca și comandantul ei, ascultîndu-i sau chiar anticipîndu-i ordinele.

Convenționalele cuvîntări au fost curînd retezate. Marius observase într-o margine a mulțimii pe un bătrîn senator care, în trecut, îl contrazisese o dată într-o problemă minoră și, nemaidînd nici o atenție discursului elogios pe care tocmai i-l adresa cineva, l-a arătat cu degetul pe bătrîn. Într-o clipită a fost tîrît

înainte-i și înjunghiat; apoi capul, despărțit de trup, a fost înfipt ca un trofeu în vîrful unei lănci.

S-au găsit cîțiva din mulțime destul de slabi la minte și de impresionați încît să aplaude fapta; și într-adevăr, ori de cîte ori barbaria devine, ca să spunem așa, autorizată, rareori lipsesc cetățenii așa-ziși pașnici care să nu ia parte la ea veselindu-se. Așa și atunci, deși cei mai buni din toate păturile sociale s-au retras în grabă pe la căminurile lor, a rămas totuși destul norod care l-a urmat pe Marius cînd a început să cutreiere străzile sistematic, scoțîndu-i afară din case pe dușmani sau pe cei socotiți astfel de el și poruncind să fie masacrați în fața ochilor săi.

Eu, bineînțeles, nu m-am alăturat mulțimii. Mi-am petrecut ziua acasă, cutremurat de un fel de teamă și într-o stare de epuizare nervoasă. Nu numai că-mi puteam închipui ce se petrecea, dar la fiecare oră sosea cîte cineva cu noi știri despre ororile comise. Singura speranță mi-era că se vor sfîrși o dată cu căderea nopții.

Speranța nu mi-a fost împlinită. Cinci zile și cinci nopți măcelul, violurile și incendierile s-au ținut lanț. Pr tutindeni apăreau semnele acestei barbarii. Toți senatorii uciși (și au fost cel puțin cincizeci) erau decapitați, astfel încît capetele lor tăiate să poată fi expuse în for ca niște trofee sinistre ale răzbunării. Cît despre ceilalți, majoritatea aparținînd păturilor mai bogate din afara senatului, li s-au lăsat trupurile în stradă spre a fi mîncate de cîini sau de păsări. Cîți au murit în felul acesta e cu neputință de spus, dar n-au putut fi mai puțin de o mie la număr. În curînd masacrul s-a întețit aproape fără discriminare. Unii erau secerați pe străzi pentru că nu-l salutaseră pe Marius cînd trecea, alții pentru că Marius nu-și dăduse osteneala să le răspundă la salut. Mulți s-au sinucis de frică și mulți, deși nu erau personal în primejdie, s-au omorît singuri de rușine sau de disperare cînd și-au văzut averea distrusă sau soțiile și fiicele pîngărite.

În acest timp Marius părea a fi, și chiar era, îmbătat atît de vin — căci, întrucît nu mînca și nu dormea aproape de loc, bea mereu ca să se susțină — cît și de pofta sîngelui și a distru-

gerii. Era cu desăvîrșire inabordabil și, cu toate că îi saluta pe Cinna și pe Sertorius cu un fel de bună dispoziție lugubră, nu dădea nici o atenție la spusele lor. Mai puțin încă își asculta soția sau alți membri de-ai familiei. Ba chiar i-a îngăduit lui Fimbria, unul dintre cei mai brutali ofițeri ai săi, să-l ucidă pe fratele tatălui meu, Lucius Caesar, și să-i expună capul în for.

În cele din urmă, Sertorius a intervenit personal. Era singurul om din Roma cu curajul și capacitatea de a face acest lucru. A venit un moment cînd, din pură oboseală, Marius a încetat temporar măcelul și s-a dus acasă să se odihnească. Acționînd cu obișnuita-i rapiditate, Sertorius a adus detașamente din propriile sale trupe, singurele dintre cele ce cuceriseră Roma care rămăseseră disciplinate și cu o comportare frumoasă. Cu acești oameni a înconjurat garda personală a lui Marius de foști sclavi ucigîndu-i pînă la unul. Operația a fost ușoară, dar nimeni altul n-ar fi îndrăznit în momentul acela s-o întreprindă. Așa fiind, cînd Marius și-a revenit, a fost prea isteț sau, poate, prea istovit de propriile-i excese ca să încerce o acțiune de represalii. A pretins chiar că aprobă ceea ce săvîrșise Sertorius și de atunci încolo îl trata cu un ciudat fel de respect, de parcă îi era aproape teamă de el și căuta să-i cîștige bunăvoința.

De buna părere a lui Sertorius nu s-a putut bucura însă, căci în cîteva zile Marius izbutise să facă tocmai lucrul de care se temuse Sertorius. Înstrăinase de partidul popular toate opiniile moderate și, procedînd astfel, pusese în primejdie, ireparabil poate, singura speranță pe care o mai avea partidul de a rămîne la putere. Fără îndoială, Sylla avea să încerce să-și redobîndească poziția pierdută, fiind îmboldit acum nu numai de ambiție, dar și de răzbunare; căci casele și bunurile îi fuseseră distruse, statuile doborîte, prietenii și cîțiva membri din familie omorîți, în timp ce alții din familie, cei norocoși, fugiseră, după tot felul de greutăți și umilințe, ca să-i povestească cele întîmplate. Lui Sylla și legiunilor sale din Orient nu i se puteau împotrivi decît o Romă unită și o peninsulă italică unită. Marius, în mai puțin de o săptămînă, adusese atîta dezbinare încît unitatea nu mai părea cu putință de realizat.

Asupra mea aceste măsuri au avut un efect de neșters. Mai tîrziu aveau să se desfășoare alte vărsări de sînge, mai masive, mai premeditate, mai crude într-un sens. Dar niciodată în viață n-am mai văzut ceva atît de dezordonat, de sălbatic și de dezgustător cum a fost comportarea lui Marius și a sclavilor săi. De aici am învățat, fără putință de tăgadă, că nu există nimic în firea omenească vrednic de admirație cu orice preț, nimic care să ne solicite obligatoriu afecțiunea și respectul, dacă, atunci cînd dispare constrîngerea, devine un lucru hidos dincolo de orice închipuire; că demnitatea, și cu ea posibilitatea afecțiunii, vine din constrîngere, fie că e impusă de propriul eu, fie din afară; și că, dintre toate sentimentele ce pot încolți în sufletul omenesc, cel mai josnic e setea de răzbunare.

SFÎRȘITUL LUI MARIUS

În privința lui Marius, părerile mele au fost întotdeauna ciudat de împărțite. Această ultimă perioadă a vieții sale a însemnat, pentru mine, un răstimp de oroare și deziluzie. Mi-era silă și de gentilețea lui — căci, în clipele cînd era destul de treaz ca să mă recunoască, manifesta un deosebit interes pentru viitorul meu. Dar continuam să mă agăț de acea imagine a lui care îmi stăpînise închipuirea de copil și, mai mult, știam că imaginea nu era complet falsă. Ceea ce vedeam acum era o ruină, dar ruina unui lucru măreț și puternic.

A murit la începutul anului ce a urmat după întoarcerea sa la Roma și, pentru mine ca și pentru alții, moartea lui a însemnat o ușurare. La începutul acelui an, el și cu Cinna preluaseră funcțiile de consuli, iar Marius marcase împrejurarea poruncind ca unul dintre dușmanii săi să fie aruncat de pe stînca Tarpeii. A fost însă ultima sa cruzime. Profețiile, reale sau imaginare, s-au împlinit. Era consul pentru a șaptea oară; dar a murit înainte de a se fi scurs șaptesprezece zile de consulat. Ultima perioadă a vieții sale a fost vrednică de plîns. Suferea de insomnie, ba chiar mai rău decît atît, căci pînă și clipele de somn neliniștit îi erau otrăvite și bîntuite de visuri, spaime și năluciri. În cea mai mare parte a timpului nu mai judeca normal, după toate aparențele, iar echilibrul său mintal nu se ameliora în nici un caz de pe urma enormelor cantități de vin pe care le înghițea ca să-și adoarmă temerile și să-și asigure un somn abrutizat. Erau momente în care își închipuia că-și conducea armatele împotriva lui Mithridates; atunci răcnea din toate puterile cu glasul lui

înspăimîntător şi, clătinîndu-se prin odaie, apuca orice armă îi venea la îndemînă, dar de îndată ce-şi încleşta degetele pe ea, ca prin minune parcă, lua brusc înfăţişarea unui om cu mintea trează, sau cel puţin a unei neclintite statui de războinic. Curînd însă degetele i se înmuiau, lăsînd arma să cadă, iar Marius se rostogolea, de cele mai multe ori, pe jos. Totuşi nu din deficit de somn, nici din alcoolism a murit bătrînul, cu toate că părea de necrezut ca un organism omenesc să poată îndura atîta vreme efectele unuia singur din cele două rele. Ultima boală a fost o pleurezie provocată, spuneau doctorii, de un curent. A fost o boală binecuvîntată, pentru că i-a îngăduit lui Marius să se destindă şi să moară cu demnitate. A compus chiar un discurs pe care l-a încheiat, după ce şi-a enumerat triumfurile şi înfrîngerile, cu modesta reflecţie că un om prudent nu trebuie să se încreadă în noroc. Cei care l-au auzit vorbind în astfel de termeni au ştiut că renunţase la luptă şi se bucurau; căci acum se puteau gîndi iarăşi la măreţia lui de altădată, fără să trăiască mereu cu teama unor noi excese sau acte dezonorante. În cea mai mare parte ultimele zile şi le-a petrecut dormind şi a murit liniştit. Cei care i-au văzut cadavrul spuneau că în clipa supremă trăsăturile lui aspre s-au destins într-o stranie nobleţe şi într-un calm neobişnuit.

Eu personal nu i-am văzut cadavrul, nici n-am asistat la funeralii. Mi-era interzis prin îndatoririle mele religioase; căci fusesem numit de curînd, de către Marius şi Cinna, în locul rămas vacant, între Flameni datorită sinuciderii nefericitului Merula care, îndată după intrarea lui Marius în cetate, s-a retras în Templul lui Jupiter tăindu-şi vinele.

Numirea mea se datora, desigur, faptului că eram nepotul lui Marius, deşi e posibil ca alegerea să fi fost influenţată şi de dorinţa lui Cinna şi Sertorius de a atrage în partidul lor pe fraţii Cotta şi alte rude şi prieteni de-ai mamei. De asemenea, era necesar ca Flamen Dialis, sau preotul lui Jupiter, să aparţină unei familii de patricieni, iar în momentul acela nu erau prea multe la număr familiile nobile pe care să se poată bizui regimul.

Totuși, era o onoare să ți se încredințeze la o vîrstă atît de tînără o funcție atît de respectabilă, de aceea mi-am luat obligațiile în serios, deși trebuia să disimulez, ca și mulți dintre colegii mei, unele sentimente de dezgust și de necredință față de ceremoniile religioase la care luam parte. Jertfele de animale și cercetarea măruntaielor aburind încă de căldură mi-au inspirat întotdeauna silă și nu pot să cred că nu sînt la fel de dezgustătoare și pentru zei, presupunînd că există. Apoi, cu prilejul ceremoniilor oficiale trebuia să port o pălărie cît se poate de ridicolă, făcută din piele albă, în formă de con. Pălăria avea însă un avantaj pentru cel care o purta. Dacă se întîmpla să cadă în cursul unei ceremonii, purtătorul era obligat să demisioneze imediat din funcție. Exista astfel oricînd posibilitatea unei evadări facile, deși, în realitate, eu n-am dorit niciodată să fac uz de ea, pe de-o parte fiindcă e oricum de prost gust să lași să-ți cadă pălăria din cap, pe de altă parte fiindcă mă simțeam foarte mulțumit. Poziția mea îmi interzicea să prestez orice fel de serviciu militar, dar eu nu aveam ambiții de comandant. Asociasem ideea de comandant militar cu figura unchiului Marius, iar acum doream, pe cît îmi era cu putință, să-l uit pe el precum și toate acele închipuiri băiețești și visuri fantastice pe care le nutrisem odinioară, cînd mi se părea că mă văd, asemenea lui conducînd legiuni romane în bătălie, poate în Răsărit ori poate în nedescoperitele meleaguri ale Apusului. În momentul acela gîndurile mi se îndreptau mai curînd spre cariera literară. M-a pasionat, de asemenea, întotdeauna studiul antichității și mă interesau în mod sincer cunoștințele pe care le dobîndeam în fiece zi despre ritualul religiei romane.

Majoritatea ceremoniilor noastre au fost, desigur, transmise prin tradiție dintr-un trecut îndepărtat și multe din ele și-au pierdut înțelesul pe care trebuie să-l fi avut odinioară. Unele din imnurile noastre sacre și din formulele rituale sînt complet neinteligibile pentru cei ce le pronunță, totuși noi acordăm o mare importanță pronunțării acestor cuvinte fără sens în modul care e presupus a fi cel corect. La început consideram tot acest ceremonial ca pur și simplu ridicol; căci cum ne putem

aştepta ca un zeu să răspundă rugăciunilor unui muritor, cînd muritorul nici nu ştie ce rosteşte? Mi-am dat seama curînd însă că era un mod superficial de a privi lucrurile. Sistemul nostru de religie are mari avantaje practice, şi în epoca aceasta de tranziţie intelectuală şi politică — o epocă în care cei mai mulţi indivizi tind să devină isterici sau fanatici — poate constitui un important element de stabilitate. Rugăciunile şi sacrificiile, oricît de lipsite de sens în detaliu, au un scop general şi un efect public. La origine au fost destinate mai mult să-i îmblînzească pe zei decît să-i atragă, ca să spunem aşa; şi se admite şi astăzi că, atunci cînd ceremoniile de îmblînzire sînt îndeplinite cu o corectitudine scrupuloasă, zeii nu se vor amesteca în lucrările necesare omului din domeniul agriculturii, războiului şi al altor activităţi. Religia noastră de stat, în mod destul de paradoxal, e ateistă, într-un sens. Ea tinde să-i menţină pe zei, presupunînd iarăşi că există, la o distanţă cît mai mare de oameni şi, eliberîndu-i pe cei superstiţioşi de la natură de temerile lor, le îngăduie să procedeze cu calm şi încredere pe drumul civilizaţiei. E o deosebire categorică între acest sistem străvechi şi, în linii mari, aducător de foloase şi acele culturi asiatice care, încă din copilăria mea, erau tot mai populare la Roma, în special printre femei, şi a căror fascinaţie rezidă în comunicarea, reală sau închipuită, între om şi divinitate într-un fel de extaz ce nu poate fi atins, în general, decît prin excesele emoţionale cele mai frenetice. Fără îndoială, în momente de tensiune şi efort, şi pentru persoanele cu predispoziţie la isterie şi instabilitate, aceste ritualuri pot oferi avantaje precise de natură psihologică. Totuşi, ele nu sînt lipsite de primejdie, de vreme ce tind să submineze credinţa necesară în obligaţiile pe care oamenii le au unii faţă de alţii şi faţă de stat; căci în momentele de beatitudine fizică sau emoţională obligaţiile acestea nu mai sînt evidente. Preoţii Cybelei, de pildă, după ce dansează pînă la frenezie, îi încurajează pe novici să se castreze în cinstea fecundei zeiţe. Catullus a scris un splendid poem pe această temă, într-o metrică extrem de ingenioasă. E limpede însă că practica aceasta a castrării nu poate fi tolerată într-o ţară care se bazează pe un coeficient

ridicat al naşterilor în vederea recrutării de legiuni. Întîmplător îngăduim adoratorilor frigieni ai Marii Zeiţe să-şi îndeplinească riturile la Roma. Într-adevăr, dacă s-au statornicit aici de atîta vreme, a existat, fireşte, sentimentul că Marea Zeiţă corespundea unei realităţi ce putea fi înduplecată. Dar, cum este şi drept, noi nu îngăduim cetăţenilor romani să poarte îmbrăcăminte frigiană sau să ia parte la procesiuni altfel decît ca spectatori.

Religia noastră, prin urmare, prezintă avantaje solide în măsura în care tinde să descurajeze gîndurile de prisos şi emoţiile de nedorit. Cît despre minoritatea oamenilor — mică în toate timpurile — care are capacitate şi predilecţie pentru gîndirea metafizică, întreaga filozofie greacă îi stă la dispoziţie. Eu însumi, la vremea morţii lui Marius, tocmai îmi începeam studiile în acest domeniu. Îmi plăceau nespus de mult; dar am remarcat că aceia care abordează studiul cu o anumită modestie, chiar cu un oarecare scepticism, sînt mai fericiţi şi adesea mai scrupuloşi decît entuziaştii care sînt în stare să creadă că un principiu enunţat în cuvinte poate explica sau determina în întregime un proces ori un eveniment mai complicat. Cei care se consacră filozofiei cu zelul şi concentrarea spirituală cu care ar îmbrăţişa vreo religie orientală ce pretinde să cuprindă totul, în loc s-o considere ca pe o artă cu inevitabilele ei limitări, tind în general să-şi îngusteze orizontul, să nu ţină seama de punctul de vedere al celorlalţi, să devină rigizi şi dificili în relaţiile lor personale. E ceea ce s-a întîmplat, desigur, cu Cato şi, într-un sens, cu o personalitate mult mai însemnată decît Cato, poetul Lucreţiu.

Am manifestat întotdeauna un viu interes atît pentru filozofie cît şi pentru diversele culturi religioase de care am luat cunoştinţă în Răsărit ca şi în Apus. Am purtat discuţii agreabile cu profesori din Chaldeea, India şi Alexandria, precum şi cu galii, care au fost educaţi în spiritul disciplinei druizilor britanici. Dar, din punct de vedere practic, prefer ceremoniile religioase ale ţării mele şi chiar în zilele primei mele demnităţi sacerdotale petreceam multe ore discutînd despre ele, în special cu unele dintre fecioarele vestale. Relaţiile amicale pe care le-am

cultivat cu aceste onorabile persoane aveau să-mi fie de cel mai mare folos mai tîrziu.

În timpul acestor ani ai adolescenței nu m-am consacrat însă nicidecum exclusiv studiilor și noilor mele îndatoriri oficiale. Începusem de pe atunci să dau dovadă de acel apetit pentru prodigalitate de care mă tem că s-a dus vestea, punîndu-mă adesea în încurcătură, deoarece atunci cînd aprob legi, necesare din punct de vedere economic, spre a limita cheltuielile cetățenilor pe banchete, publicul își dă perfect de bine seama că nu am intenția să mă îngrădesc, prin astfel de legiuiri, pe mine însumi. Nu doar că am avut vreodată viciul lăcomiei, ca Lucullus. Și nici nu mi-au plăcut acele lungi chefuri cu băutură pentru care au atracție oameni de categorii foarte diferite — atît Antonius, de pildă, cît și acel moralist pervers, Cato. Totuși, din primii ani ai adolescenței înclinam să fac paradă de lux. Îmi plăcea ca recepțiile mele să se distingă fie prin bun gust fie prin splendoare. Eram pasionat după cai, cu care să atrag atenția trecătorilor de pe stradă. Îmi plăcea să cumpăr cărți rare și opere de artă și, mai ales, dădeam o mare atenție îmbrăcămintții pe care, în limitele convențiilor destul de stricte ale costumului roman, obișnuiam s-o variez pe cît îmi era cu putință.

Am început curînd să mă îndatorez și am descoperit că singura cale de a plăti dobînzile pe împrumuturi era să iau din ce în ce mai mulți bani cu împrumut. Într-adevăr, de la vîrsta de șaisprezece ani pînă cînd am trecut bine de pragul celor patruzeci de ani, datoriile mele au crescut mereu. Din pricina lor familia și prietenii mei erau alarmați tot timpul și de multe ori m-au pus și pe mine într-o situație delicată. Faptul că am fost privit, în general, ca o bună investiție spune ceva despre inteligența oamenilor de afaceri romani; căci în orice moment al vieții, pînă cînd am atins vîrsta mijlocie, aș fi putut să devin complet ruinat dacă nu reușeam să descopăr oameni dispuși să-mi acorde împrumuturi, fiecare din ele depășind ca valoare pe cel precedent.

Firește, tatăl meu, în timpul ultimilor ani ai vieții sale (a murit nu mult după Marius) era adînc îngrijorat de risipa

cheltuielilor mele. Mi-a sugerat că ne-am mai putea ușura, și eu și el, de datoriile contractate de mine, dacă aș lua în căsătorie o moștenitoare bogată, și am fost obligat să admit că avea oarecare dreptate. Pînă la urmă, cînd am împlinit șaptesprezece ani, i-am urmat sfatul și am contractat o căsătorie cu tînăra Cossutia, al cărei tată era om de afaceri, desigur, nu un membru al nobilimii senatoriale, și care a fost bucuros să ofere o zestre considerabilă pentru a-i înlesni fiicei sale să intre prin căsătorie într-una din familiile de patricieni. La căsătoria aceasta a mea s-au opus mama și mătușa Iulia, amîndouă fiind dornice să iau în căsătorie o fată dintr-una din familiile de frunte, al cărei sprijin mi-ar fi fost prețios în cariera politică. Eu însă nu mă hotărîsem încă ce fel de carieră să îmbrățișez. Într-adevăr, la vîrsta aceea nutream adesea gîndul să devin poet sau dramaturg. Afară de asta, Cossutia mi se părea nu numai bogată, dar și atrăgătoare. Nefiind chiar îndrăgostit de ea, eram departe de a fi indiferent la farmecul ei. De fapt, cred că sînt puține femeile care nu-mi trezesc nici un fel de interes.

Nu se poate spune că a fost o căsătorie foarte izbutită, de vreme ce a durat doar ceva mai mult de un an. Au existat motive multiple pentru despărțire, unele personale, altele politice. Printre cele politice a fost faptul că părinții Cossutiei și-au format repede părerea că, deși fiica lor se căsătorise cu un patrician, aleseseră un patrician cu relații cît se poate de primejdioase și aparținînd partidului din opoziție. Astfel că, atunci cînd s-a hotărît divorțul, au fost excepțional de înțelegători în privința restituirii zestrei.

Existau anumite motive reale pentru panica ce cuprinsese familia Cossutiei. Eram nepotul lui Marius și se știa că intrasem în grațiile lui Cinna. Iar în momentul cînd am împlinit optsprezece ani apărea limpede că războiul civil avea să reînceapă. În plus, observatorii cei mai perspicaci erau de pe atunci convinși că partidul lui Cinna avea să piardă.

Eu personal îl simpatizam pe Cinna. Nu aveam nimic împotriva faptului că reușise să iasă consul an după an. După cum am constatat eu însumi, sînt momente cînd această continuitate

în administrație e absolut esențială. Mai mult, cu toate că mai tîrziu a devenit o modă să vorbești despre „tirania lui Cinna“, guvernul lui Cinna a fost, în multe privințe, atît cît putea fi de bun în împrejurările existente. În special problema Peninsulei Italice, care pricinuise atîta vărsare inutilă de sînge, a fost acum în sfîrșit rezolvată și, drept urmare, așa numita „tiranie“ a lui Cinna a fost mai populară pe tot cuprinsul peninsulei decît ar fi putut să fie oricare altă guvernare.

Punctul slab al regimului era la centru, în însăși cetatea Romei. Aici, după cum prevăzuse Sertorius, masacrele săvîrșite de Marius și locotenenții săi avuseseră un efect dezastruos. Oameni cu idei luminate și moderate, ca frații Cotta, s-au retras temporar din politică și au făcut asta nu din calcul (deși, în realitate, dacă n-ar fi rămas inactivi în epoca aceea, și-ar fi pierdut, probabil, viața mai tîrziu), ci din pur dezgust. Iar dacă membrii mai moderați ai nobilimii șovăiau să se asocieze noului guvern, ceilalți, care au constituit întotdeauna majoritatea, printre care mulți aveau vreo moarte sau vreo dezonoare de răzbunat în familie, așteptau doar momentul prielnic cînd să-i poată face pe alții să simtă ceea ce suferiseră ei înșiși.

Din umbră pîndea mereu amenințarea lui Sylla. Continuau să sosească știri despre victoriile sale din Răsărit. Mai întîi am auzit de cucerirea Atenei și de înfiorătorul masacru al locuitorilor care a urmat dupa capitularea cetății. Apoi a venit vestea celor două mari bătălii din Grecia, care au avut drept rezultat înfrîngerea totală a celor mai bune trupe și a celor mai valoroși generali ai lui Mithridates. După asta s-a anunțat că Sylla trecea marea spre Asia, dar nimeni nu-și făcea iluzii că avea să rămînă acolo mai multă vreme decît era necesar pentru recucerirea provinciei sau că avea să recunoască guvernul instaurat de către dușmanii săi la Roma.

Măsurile de precauție luate împotriva acestei amenințări au fost ineficiente. O armată sub comanda consulului Flaccus a fost trimisă în Orient, chipurile ca să ia parte la operațiunile împotriva lui Mithridates, dar în realitate, dacă reușea manevra, ca să lupte împotriva lui Sylla. Un număr dintre cei mai cunoscuți

partizani ai lui Marius au fost înrolați în armata aceasta, printre care Fimbria, care îl ucisese pe unchiul meu Lucius, iar la funeraliile lui Marius era cît pe-aci să-l ucidă pe Scaevola, Marele Pontif. N-a stat multă vreme în Răsărit și l-a asasinat pe Flaccus, comandantul său suprem, preluînd el însuși comanda. Acolo se pare că a dat dovadă de o remarcabilă abilitate tactică, dar n-a știut să-și păstreze loialitatea trupelor. Sylla avusese grijă ca oamenii lui Fimbria să fie informați cum se îmbogățiseră din prăzi proprii lui soldați și cum, în clipele cînd nu se arăta nici o bătălie în perspectivă, li se îngăduia să ducă o viață tihnită, într-o totală destindere a disciplinei, și să-i prade ca lăcustele pe locuitorii orașelor în care se aflau încartiruiți. Putregaiul s-a întins repede, și întreaga armată a lui Fimbria a trecut la Sylla, lăsîndu-l pe Fimbria să se sinucidă.

Vestea aceasta a sosit la Roma nu multă vreme după căsătoria mea cu Cossutia și cam tot atunci a ajuns un mesaj din partea lui Sylla către senat anunțînd că recucerise provinciile pierdute și că războiul cu Mithridates luase sfîrșit. Sylla continua, plîngîndu-se de nerecunoștința cu care, după atît de importante înfăptuiri, fuseseră tratați el și prietenii săi. Acum, încheia el, intenționa să-și ocrotească prietenii și să-i dea în judecată pe toți cei care trecuseră de partea dușmanilor săi. Tonul mesajului era al unuia care mai intrase o dată în Roma ca ocupant și era gata să facă astfel din nou. Era tonul caracteristic al lui Sylla, și și-a produs efectul prin faptul că autoritatea și hotărîrea senatului au slăbit simțitor, cel puțin jumătate din membri fiind, în secret, de partea lui Sylla, în timp ce mulți alții nu se gîndeau decît cum să facă să nu supere pe nimeni. A fost imediat aprobată o rezoluție umilă prin care li se cerea consulilor, Cinna și Carbo, să înceteze de a mai strînge trupe și se propuneau tratative cu Sylla, după ce își va fi părăsit comanda. Ca încercare de a se împiedica războiul civil, rezoluția era absolut lipsită de orice eficacitate. Sylla nu avea nici o intenție să-și trimită ostașii la vatră, iar Cinna, Carbo și Sertorius, știind acest lucru,

nu aveau să stea, firește, fără apărare. Dar moțiunea senatului i-a fost utilă lui Sylla, deoarece, la debarcarea în peninsula italică îi conferea o poziție oarecum legală.

În timpul lunilor următoare pregătirile de război au continuat. Cinna și Carbo au pus la cale să-l combată pe Sylla în Grecia. Planul era bun și ar fi putut reuși dacă ar fi fost adus la îndeplinire cu competență. Dar așa cum au stat lucrurile, a fost zădărnicit și din motive întîmplătoare, și din lipsă de pricepere.

Îndatoririle mele de preot mă împiedicau să iau parte, cum aș fi făcut-o altfel, la operațiunile militare care erau acum iminente. Cu toate astea mă interesam cu pasiune de mișcarea trupelor și de perspectivele războiului. Mă dezvoltam, într-adevăr, cu rapiditate și, în același timp, împrejurările mă împingeau tot mai aproape de orbita puterii — în mod cît se poate de primejdios, cum s-au întors lucrurile, deși la vremea aceea se părea că începuturile carierei mele se desfășurau sub cele mai favorabile auspicii.

E posibil ca moartea subită a tatălui meu, care a vut loc la scurt timp după prima mea căsătorie, să fi avut efectul de a dezlănțui în mine anumite ambiții. Mama și surorile mele mă respectau acum pe mine mai mult decît pe oricare altul și din această nouă atitudine a lor provenea proaspăta mea încredere în mine însumi. Am început să-mi fac planul unei cariere politice și, tot în acel timp, m-am îndrăgostit de fiica lui Cinna, Cornelia, dîndu-mi seama că, prin împlinirea iubirii ce-i purtam, aș fi devenit ginerele celui mai mare demnitar din Roma. Perspectiva o satisfăcea cu deosebire pe mătușa Iulia, care, ca văduvă a lui Marius, se bucura încă de mare influență și prestigiu printre familiile ce colaboraseră cu Partidul Popular. Ea a fost aceea care a luat legătura cu Cinna și i-a obținut consimțămîntul pentru căsătorie. Și în acest caz am fost ajutat, desigur, de înrudirea mea cu Marius, dar cred că Cinna însuși își formase dinainte o impresie favorabilă despre posibilitățile mele.

Am divorțat prin urmare de Cossutia și m-am căsătorit cu Cornelia. A fost o soție bună și am rămas căsătorit cu ea pînă

la moartea ei, vreo șaisprezece ani mai tîrziu. Primele luni ale căsătoriei au fost deosebit de fericite. Am avut libertatea să petrec multă vreme în preajma soției mele, de vreme ce îndatoririle mele religioase mă rețineau la Roma, și nespusă mi-a fost bucuria cînd a devenit limpede că avea să-mi dăruiască un copil.

Viața noastră de liniște și desfătare, ca și ambițiile mele, au fost însă curînd destrămate. Nu mică mi-a fost teama pentru sănătatea soției mele cînd, înainte de nașterea copilului, a sosit dureroasa știre că Cinna fusese asasinat. Faptul se petrecuse în tabăra legiunilor din Ancona, care așteptau să fie transportate în Grecia. Nici vorbă nu fusese de vreo rebeliune, ci numai de indisciplină în anumite sectoare ale trupelor. Cinna intrase în tabără fără o gardă adecvată și insuficient pregătit să rezolve situația. În mod imprudent se lăsase amestecat în zarva iscată și, drept urmare, și-a pierdut viața. În momentul acela eram atît de îngrijorat de sănătatea soției mele (căci știrea îi produsese, firește, un șoc) încît nu mi-am dat seama imediat de toate implicațiile morții lui Cinna. Ele au fost însemnate atît pe plan militar cît și politic. Nu pentru că Cinna ar fi fost un comandant care să se distingă, dar știa să se folosească de sfaturile altora și îndeosebi de ale lui Sertorius. Ca prim rezultat al morții sale a fost abandonarea de către Carbo, acum rămas singurul consul, a planului de a-l înfrunta pe Sylla în Grecia și retragerea în peninsula italică a trupelor care apucaseră să traverseze marea. A fost o greșeală gravă, ba chiar s-ar putea spune că a fost aproape fatală. Apoi, de la moartea lui Marius, Cinna fusese șeful politic necontestat al partidului. Nu mai ocupa nimeni acum această funcție, deși atît Carbo, cît și vărul meu, tînărul Marius, aspirau la ea, iar Sertorius, prin iscusința sa, o merita. Astfel, în timp ce de o parte exista o comandă unificată in mîinile lui Sylla, de cealaltă părerile erau împărțite, comenzile divizate și liniile de conduită politică schimbătoare. Faptul că Sylla, în ciuda acestui avantaj și al altora, a trebuit să lupte din greu timp de aproape doi ani înainte de a-și atinge scopul arată întrucîtva importanța forțelor de care dispuneau adversarii săi. Dacă aceste forțe ar fi fost organizate și folosite așa cum ar fi știut Sertorius, Roma ar fi

fost cruțată de cele mai groaznice masacre din istoria ei, iar revoluția necesară pe care, în anii următori, am încercat eu însumi, nu fără succes, s-o conduc, ar fi putut să se înfăptuiască mai lin, cu mai puține dificultăți și suferințe. Dar așa cum s-au desfășurat evenimentele, ura, chiar pînă în momentul de față, a dus la mai multă ură, sîngele la mai mult sînge.

Și pe măsură ce se apropia clipa nașterii primului și singurului meu copil, se apropiau și cele mai întunecate zile ale republicii romane, acea perioadă cînd se părea că ordinea nu putea să existe decît sub domnia terorii, iar gîndurile sănătoase nu puteau să răsară decît în minți extenuate de porniri excesive.

VICTORIA LUI SYLLA

Trecuseră patru ani de la întoarcerea lui Marius, cînd Sylla a debarcat la Brundisium cu o armată de 40 000 de ostaşi veterani, obişnuiţi cu prada, aşteptînd alte jafuri şi devotaţi generalului lor. Obişnuitele prevestiri rele au fost anunţate şi multe din ele s-au şi împlinit. De pildă, cu o săptămînă înainte de cea de-a nouăsprezecea aniversare a naşterii mele, templul şi statuia lui Iupiter Optimus Maximus din Roma au fost în întregime distruse de foc. Deşi clădirea nu avea merite arhitecturale deosebite, se desprindea din ea un anumit farmec antic, iar altarul templului era, în multe privinţe, cel mai sacru din cetate. În calitate de preot al lui Iupiter, am luat parte eu însumi la cercetările cauzelor incendiului, dar n-au putut fi niciodată limpede stabilite. E posibil ca dezastrul să fi fost opera unor incendiatori din partidul lui Sylla; e neîndoios însă că efectul focului a servit scopurilor urmărite de el. Publicul din Roma a început să spună că zeii înşişi se întorseseră împotriva guvernului existent, iar profeţii profesionişti s-au adaptat repede situaţiei şi umblau prevestind calamităţi care erau, de fapt, iminente.

Într-adevăr, chiar dinainte de izbucnirea focului, Sylla, înaintînd încet spre nord, obţinuse cîteva succese şi începea să primească întăriri substanţiale de la prietenii şi partizanii săi din peninsulă. Dintre aceştia, cel de care se vorbea cel mai mult la Roma era tînărul Pompei, fiul nepopularului Strabo, care încercase să apere cetatea de Marius şi de Cinna. Pînă atunci Pompei se făcuse cunoscut în primul rînd prin manierele lui distinse, atît de deosebite de acelea ale tatălui său, ca şi pentru

excepționala lui frumusețe fizică. Abia după însemnatele succese militare dobîndite mai tîrziu, a început lumea să observe asemănarea dintre el și Alexandru cel Mare. De fapt, asemănarea nu era izbitoare. Figura lui Pompei nu era însuflețită de ardoarea și de melancolia aproape divină ce pot fi observate aproape la toate statuile marelui macedonean. Totuși, era neobișnuit de chipeș. Era în același timp îndrăzneț, hotărît și, în ciuda manierelor sale afabile, putea fi la fel de crud și de lipsit de scrupule ca și tatăl său. Pe atunci însă îl cunoșteam prea puțin, deși, ca toți ceilalți, eram impresionat de extraordinara strălucire a acțiunilor sale. Avea doar douăzeci și trei de ani cînd a debarcat Sylla în Italia și, în evoluția normală a evenimentelor, nu putea spera să ia comanda unei armate timp de încă mulți ani. Dar în epoca aceea nimic nu era normal, iar Pompei, chiar din primii ani ai tinereții, a avut mereu o comandă sau alta, fiind aproape întotdeauna victorios. Incontestabil, nimeni n-a putut să aibă un început de carieră mai strălucit. Acționînd absolut din proprie inițiativă, Pompei a strîns trei legiuni în nord și prin simpla forță a personalității sale i-a convins pe soldați că el și numai el era omul în stare să-i conducă. Încă din perioada aceea și-a dezvăluit neîntrecutul său talent de organizator; căci trupele lui nu erau numai pline de entuziasm, dar și bine echipate și bine aprovizionate. Deși se deplasa repede, nu făcea nimic în grabă și n-a început marșul spre sud ca să se unească cu Sylla decît cînd a considerat că rezervele lui de provizii și de arme, precum și numărul de animale și care purtătoare de bagaje, erau satisfăcătoare spre a-i asigura o forță de luptă corespunzătoare și independentă. Au avut loc cîteva acțiuni în drum spre sud și în fiecare din ele Pompei s-a distins personal. Dar ceea ce a captivat mai mult imaginația publică a fost istorisirea excepționalei mărturii de stimă ce i-a acordat-o Sylla cînd, în cele din urmă, și-a alăturat forțele de ale sale. În clipa întîlnirii, Pompei l-a salutat pe Sylla, cum era și corect, cu titlul de „Imperator". Sylla, care a fost în mod evident profund impresionat de aspectul armatei lui Pompei, atît de plină de tineret, atît de disciplinată și de bine echipată, s-a dat jos de pe cal și, adresîndu-se totdeodată propriilor lui trupe

și acelora ale lui Pompei, l-a salutat pe tînărul comandant cu același titlu. Strigătul de „Imperator" a fost repetat de ambele oștiri într-un glas. În îndelungata lui carieră de triumfuri, cu greu a putut Pompei să cunoască un moment mai glorios decît acesta. Eu însumi aveam peste patruzeci de ani cînd am fost salutat pentru prima oară în acest fel de către legionarii romani. Mai mult încă, Sylla a arătat că, dîndu-i tînărului comandant titlul de „Imperator", vorbise în mod serios, căci a început imediat să-l utilizeze în acțiuni însemnate și cu comandă independentă.

Au mai fost și alți tineri distinși care au urmat exemplul lui Pompei de a se alătura lui Sylla cît timp rezultatul războiului era încă nedecis. Printre ei s-au numărat și Crassus, care, ulterior, avea să-mi fie extrem de util din cauza averii lui enorme, a ambiției și a geloziei aproape bolnăvicioase față de Pompei, sentiment ce pare să-i fi încolțit în suflet cam în perioada aceea. Căci Crassus, cu tot sfîrșitul dezastruos al vieții sale, a fost în tinerețe un comandant foarte capabil; dar nici succesele, nici recompensele obținute de el n-au avut un caracter de spectaculos ca acelea ale lui Pompei. Au existat și împrejurări cînd, deși Crassus cîștigase o victorie, meritul i-a revenit, pentru cine știe ce motiv, lui Pompei. Astfel Crassus, care era și ambițios și josnic, a început să nutrească față de Pompei cam aceleași sentimente pe care le avusese Marius față de Sylla — deși Pompei era superior lui Sylla ca general, iar Crassus cu mult inferior lui Marius.

În ceea ce mă privea, eram încă prea tînăr ca să joc un rol important în război și, oricum, calitatea mea de preot îmi interzicea serviciul militar. Viața mea alături de Cornelia era dintre cele mai fericite. Cînd s-a născut fiica noastră Iulia, făceam haz amîndoi prezicîndu-i pruncului, care mai de care, un viitor strălucit. Nici unuia din noi nu-i trecea prin minte că Iulia avea să devină soția lui Pompei sau că Pompei avea să fie la vremea aceea, fără discuție, personalitatea cea mai de seamă din lume.

Către sfîrșitul anului s-a întîmplat un eveniment semnificativ. Sertorius a fost trimis ca guvernator al Spaniei Citerior.

Aici i se oferea geniului său unic o rază largă de acțiune, pe cînd în Italia consulii comandanți de armate îi nesocotiră neîncetat sfaturile, suferind consecințele. În Spania avea să înfăptuiască minuni, dar în Italia partidul popularilor pierduse, în momentul cel mai critic al războiului, pe singurul dintre generalii care ar fi putut să-i țină piept lui Sylla și chiar să-l învingă.

Pe la începutul anului următor, Sylla a pornit în marș spre Roma urmînd Via Latina. Consulii care-i opuneau rezistență erau Carbo și vărul meu, tînărul Marius, amîndoi oameni de mare hotărîre și curaj, dar amîndoi încrezuți și neexperimentați în problemele militare, ca și în cele politice. Tînărul Marius își păstra încă fizicul atrăgător. Era, poate, cel mai frumos bărbat din Roma, după Pompei. Dar ajunsese acum aproape la fel de brutal ca și tatăl său în ultimele-i zile, și cu toate că știa să inspire loialitate trupelor sale, îi lipsea dibăcia lui Marius-bătrînul de a face uz cu toată vigoarea de această fidelitate la momentul potrivit. Îmi amintesc că era o zi rece și umedă cînd a sosit vestea să fusese total învins de către Sylla în regiunea de la sud de Roma și că se refugiase cu resturile armatei în fortăreața de la Praeneste. Acolo se găsea deocamdată în siguranță și din fortăreață a trimis ordinul de evacuare a Romei, întrucît garnizoana nu era suficient de mare pentru a apăra cetatea. Trupele urmau să plece spre nord pentru a se alătura armatei de sub comanda lui Carbo. Dar înainte de evacuare a avut loc un nou masacru, săvîrșit din ordinul expres al lui Marius. În acest crud și absurd măcel, mulți senatori și-au pierdut viața. Printre ei a fost și Scaevola, Marele Pontif, care scăpase ca prin urechile acului să nu fie asasinat la funeraliile lui Marius-bătrînul.

Sylla putea intra acum în Roma fără să întîmpine nici o rezistență. În atmosfera aceea de teamă generală discutam adesea dacă era înțelept sau nu ca eu să fug fie în Africa, fie în Spania, fie la armata din nordul peninsulei. Totuși îmi venea cît se poate de greu să-mi părăsesc soția, mama și fiica în vîrstă fragedă. Mai știam, de asemenea, că dacă predecesorul meu în funcția de Flamen Dialis fusese silit să se sinucidă, el mai îndeplinise,

oricît de ineficient, și funcția de consul, pe cînd eu, pînă atunci, nu jucasem nici un rol în politică. M-am hotărît, ca atare, să rămîn și am văzut pentru a doua oară trupele lui Sylla intrînd cuceritoare în Roma.

Panica acelor zile a fost, în orice caz, prematură, de vreme ce campania nu se sfîrșise. Într-adevăr, în ultima clipă Sylla era să piardă roadele tuturor victoriilor sale. Carbo, în nord, considerase prea curînd situația ca fiind disperată și fugise în Africa. Dar în vecinătatea Romei se mai găseau încă armate valoroase de samniți și lucanieni, sub comanda propriilor lor generali, credincioase memoriei lui Sulpicius și lui Cinna, care asiguraseră drepturile cuvenite acestor popoare italice iubitoare de luptă. Armatele acestea porniseră spre Praeneste ca să-l despresoare pe Marius, asediat ca într-un clește și cu multă iscusință de către Ofello, unul dintre ofițerii lui Sylla. Văzînd însă că forțele lui Sylla erau gata să le intercepteze, armatele au schimbat brusc direcția marșului, îndreptîndu-se rapid și neașteptat împotriva Romei, care, practic, rămăsese neapărată. Sylla s-a văzut silit să lupte tîrziu spre seară, și după un marș lung, pentru a păstra cetatea. Bătălia a avut loc în afara Porții Colinei, luînd, în cele din urmă, un caracter decisiv. A fost urmărită de sus, de pe ziduri, de un mare număr de cetățeni ai Romei; dar nici spectatorii, nici Sylla n-au cunoscut rezultatul bătăliei pînă a doua zi. Sylla, cu aripa stîngă a armatei sale, a fost complet pus în derută și silit să se replieze către pozițiile de defensivă ale taberei. Cei care îl cunoșteau au povestit ulterior că, în momentele acelea de înfrîngere, deși nu și-a pierdut niciodată curajul, își pierduse aproape orice stăpînire de sine. Se pare că obișnuia să poarte asupra sa, în luptă, o statuetă de aur de-a lui Apollo pe care, în timpul campaniei din Grecia, o luase de la Delphi. Acum acoperea statueta cu sărutări frenetice și-o implora în gura mare, gemînd și plîngînd: „O, Apollo, pythianule! Tu care în atîtea lupte l-ai făcut pe Sylla cel norocos mare și vestit, nu-l lăsa nici acum! Nu îngădui să piară chiar în fața porților Romei!“ Față de cele întîmplate, rugăciunea nu mai era necesară, căci înainte de miezul nopții a primit vești de la Crassus, care co-

manda aripa dreaptă și cîștigase o victorie zdrobitoare asupra majorității forțelor inamice.

A doua zi Sylla i s-a alăturat și împreună au împresurat ceea ce mai rămăsese din armatele samnite. O parte din ostași, încrezîndu-se în făgăduielile de îndurare ale lui Sylla dacă-i veneau într-un fel oarecare în ajutor, au întors armele împotriva tovarășilor lor. La urmă, după o îndelungată încăierare între ei, s-au supus cu toții, în număr de șase mii. Prin comportarea sa față de acești prizonieri a dat Sylla prima indicație limpede asupra atitudinii pe care intenționa s-o adopte. Toți cei șase mii au fost mînați de la spate neînarmați în marș prin Roma pînă în interiorul Circului și acolo au fost ținuți sub pază. A doua zi, Sylla a convocat o adunare a senatului în templul Bellonei și a început să le vorbească senatorilor. Curînd discursul său nu s-a mai auzit aproape de loc din cauza unui vacarm de țipete, văicăreli și urlete ce nu păreau să vină de departe. Senatorii, pătrunși de fiori, temîndu-se de ceva, dar neștiind exact despre ce putea fi vorba, au început să-l întrerupă, dar Sylla, ridicînd foarte puțin vocea, a făcut remarca: „Vă cer să-mi ascultați cuvintele și să nu vă neliniștiți. Larma vine de la niște criminali pedepsiți din porunca mea“. Într-adevăr, larma venea de la măcelărirea cu sînge rece a tuturor celor șase mii de prizonieri.

Acest act de cruzime, ca și majoritatea acțiunilor lui Sylla, era calculat. Intenția sa fusese nu numai să-i terorizeze pe toți cei care ar mai fi ridicat armele împotriva lui în Samnium și Lucania, dar în același timp să intimideze senatul, arătîndu-le limpede chiar și celor din partidul său că el era stăpînul și nu slujitorul lor. În atingerea scopurilor sale a reușit pe deplin, dar proporțiile atrocităților comise au depășit cu mult ceea ce era necesar în acest sens, denotînd la el un grad de perversitate chiar în calculul cruzimilor.

A urmat după aceea garnizoana de la Praeneste care, după bătălia de la Poarta Colinei, fusese obligată să se predea. Ostașii, în număr de vreo zece mii, au fost uciși pînă la ultimul. Tînărul Marius, știind ce-l aștepta, se omorîse singur dinainte. Capul

lui a fost adus lui Sylla care, privindu-l cu indiferență, a făcut remarca: „Trebuie să înveți cum să conduci o barcă înainte de a deveni cîrmaci".

Dar și mai înspăimîntătoare, pentru că erau și mai neprevăzute decît aceste execuții în masă, au fost asasinatele care aveau loc în fiecare zi la Roma și în tot cuprinsul Italiei. Nimeni, de orice rang ar fi fost, nu putea să se considere stăpîn pe viața sa dacă avusese vreo legătură cu partidul lui Marius. S-ar fi părut că la data aceea era inevitabil, și chiar firesc, ca toți dușmanii personali ai lui Sylla să fie nimiciți, dar cînd mulți alții au fost înjunghiați pe străzi, pentru motive care nu păreau de loc evidente, pînă și membrii partidului lui Sylla au început să se alarmeze, iar unul dintre ei, aparținînd familiei Metellus, a cutezat să-l întrebe în senat dacă nu cumva putea să calmeze îngrijorarea publică, dînd o indicație cam cîți mai trebuiau să sufere. Sylla a făgăduit să ia în considerare chestiunea și a doua zi a publicat o listă cu optzeci de nume ale celor condamnați să moară. În ziua următoare a apărut o nouă listă, cuprinzînd două sute douăzeci de alte nume; și la intervale mai mult sau mai puțin regulate noi liste erau afișate în for. Se acordau recompense tuturor celor ce ucideau sau dădeau informații care să înlesnească uciderea persoanelor condamnate. Întreaga proprietate a celui proscris era confiscată, iar fiilor și nepoților săi li se interzicea să mai dețină vreo funcție publică. Mulți erau trădați sau asasinați de sclavii și chiar de fiii lor, care, în felul acesta, nădăjduiau să pună mîna cel puțin pe o parte din proprietatea părinților. Alții găseau că vremurile erau prielnice ca să se descotorosească, așa cum știau ei, de dușmanii lor personali. Tînărul Catilina, de pildă, care avea să devină mai tîrziu o personalitate de seamă, și-a ucis întîi fratele mai mare, apoi, ca să scape de urmărirea judiciară și să obțină și recompensă pe deasupra, s-a folosit de influența lui pe lîngă Sylla pentru ca numele fratelui ucis să fie trecut pe listele de proscrieri. Se spunea că listele conținuseră, pînă la data cînd au încetat să apară, aproape cinci mii de nume de persoane, dar că numărul morților era cu mult mai mare decît arăta această cifră. Și întocmai cum Marius,

ca să se răzbune, se folosise de o bandă de sclavi eliberați tot atît de barbari ca și el, la fel făcea acum și Sylla, dar pe o scară mai întinsă și într-un stil mai voit organizat. Căci, în afară de sclavii care aparținuseră victimelor proscrierii, el mai eliberase zece mii dintre cei mai tineri și mai voinici. Aceștia, luîndu-și numele de la sclavii familiei lui Sylla, s-au numit „Cornelii". Atașați de el prin recunoștință și interes, erau cu atît mai de temut cu cît erau, cel puțin într-o oarecare măsură, disciplinați.

Nu doar că termenul de „disciplină" ar putea fi utilizat în sens propriu în legătură cu asemenea excese, oricît de calculate erau ele. Iar față de tot ce mai rămăsese cu numele sau cu amintirea din gloriile lui Marius, furia oarbă intra la socoteală în aceeași măsură ca și calculul. Tînărul Marius avusese atîta minte să se sinucidă; dar capul său lovit și sîngerînd a fost purtat în procesiune pe străzi. Cu mult mai groaznică a fost soarta lui Marius Gratidianus, un nepot adoptiv al marelui Marius și unul dintre cei care îl însoțiseră în exil. Mai tîrziu ocupase de două ori funcția de pretor și dobîndise o mare popularitate grație unei reforme monetare care a avut drept efect ușurarea datoriilor. Acum bizuindu-se, probabil, pe această popularitate și pe faptul că avea reputația unui om moderat, neglijase să-și ia viața. A fost biciuit și bătut pe străzile Romei cu atîta violență și brutalitate încît, înainte de a muri, i-a fost desprinsă carnea de pe oase și, pe cînd zăcea murind, membrele i-au fost smulse din trup bucată cu bucată.

Răzbunarea lui Sylla a mers pînă la cenușa bătrînului Marius, cel mai de seamă ostaș al Romei. Mormîntul i-a fost profanat, iar cenușa scoasă și spulberată în rîul Anio. Toate statuile i-au fost doborîte, toate monumentele în cinstea victoriilor prin care salvase Roma i-au fost distruse.

În asemenea împrejurări era firesc ca și eu, împreună cu tînăra mea soție și cu copilul, să trăiesc într-o veșnică teamă.

După o vreme însă, am început să ne socotim în siguranță. Se părea că, dacă numele nostru ar fi fost crestat pe răbojul morții, am fi căzut în ghearele ei din primele zile ale terorii lui Sylla. Afară de asta, cu toată înrudirea mea prin căsătorii cu Marius și cu Cinna, nu se putea spune că participasem activ la politică. Sylla nu avea, deci, nimic împotriva mea personal şi nu eram atît de bogat ca să merit osteneala de a fi asasinat pentru averea mea. Am observat, pe de altă parte, că cruzimea lui Sylla nu era pe de-a-ntregul iresponsabilă. Făcea parte dintr-un plan al său mulțumită căruia nu avea să mai existe, în cele din urmă, decît un singur partid în stat și, pentru a-și construi acest partid, Sylla se arătase capabil de atitudine conciliantă față de tinerii dotați cu resurse intelectuale deosebite pe care voia să-i atragă. Dacă Cinna mi-ar fi fost tată în loc de socru, sau dacă aș fi fost fiul și nu nepotul lui Marius, n-aș mai fi avut, într-adevăr, nici o șansă de a ocupa vreodată o funcție publică. Așa cum stăteau lucrurile însă, nu intram în categoria acestei descalificări și, cruțat fiind de Sylla, aveam posibilitatea să-i fiu util. Cîțiva prieteni de-ai familiei au luat, deci, legătură cu unele persoane în măsură să-l influențeze pe Sylla și să încerce să-i cîștige bunăvoința.

Pentru mine ar fi fost, poate, mai bine dacă nu s-ar fi făcut o asemenea încercare. Sylla a fost impresionat de cele auzite în privința calităților mele și a popularității tot mai largi de care mă bucuram în viața socială. Hotărî că merita să-și asigure sprijinul meu în favoarea regimului şi dădu instrucțiuni priete-

nilor familiei mele să mă informeze că nu aveam de ce să mă tem, ba chiar că, dacă mă comportam corect, puteam să sper o avansare. Trebuia să știu însă că eram dator, mai întîi, să rup legăturile cu trecutul divorțînd de soția mea, fiica lui Cinna, și că mi se va da în schimb o altă soție aleasă de Sylla.

Nu era nimic neobișnuit într-o astfel de propunere. Chiar Pompei, care în momentul acela avea mare trecere pe lîngă Sylla, fusese convins să divorțeze de soția lui pe care o iubea și să se căsătorească cu o fiică vitregă a lui Sylla, iar aceasta, spre a-și juca rolul în combinația plănuită, a trebuit mai întîi să divorțeze de propriul ei soț de la care aștepta un copil. Aranjamentul a fost nefericit, de vreme ce ea a murit la naștere curînd după ce s-a mutat în casa lui Pompei. Se spunea că Pompei acceptase căsătoria cu inima destul de îndoită, dar pe vremea aceea dominația lui Sylla era atît de absolută încît nici chiar prietenii nu îndrăzneau să se împotrivească voinței sale.

Cît despre mine, cînd mi s-a comunicat propunerea, am fost cuprins din nou, și pe loc, de hotărîrea aceea de a opune rezistență pe care o mai încercasem odinioară, ca băiat, cînd îl înfruntasem pe Sylla în plină stradă. Într-o problemă intimă și personală, să fac voia cuiva care îmi ucisese rudele și pîngărise amintirea lui Marius mi se părea o intolerabilă dezonoare. Afară de asta, îmi iubeam soția. Astfel că, deși unii membri ai familiei și Cornelia însăși (cu multă lealitate, deși călcîndu-și pe inimă) m-au îndemnat să fac așa cum îmi poruncise Sylla, nu m-am simțit înclinat nici măcar o clipă să mă supun.

Era limpede, fără îndoială, că, împotrivindu-mă voinței lui Sylla, îmi riscam viața. Am luat, deci, în grabă ce bani am putut aduna, am părăsit Roma în taină, noaptea, și m-am dus să mă ascund în muntoasa regiune sabină de la nord-estul cetății. Acolo am trăit într-o situație destul de precară timp de cîteva săptămîni. Chiar și acel ținut sălbatic era cutreierat de numeroase cete de soldați de-ai lui Sylla, puși pe urmele fugarilor, și, cu toate că în unele sate și orășele aveam prieteni în care mă puteam încrede, era greu, în vremurile acelea, să te simți ferit de orice trădare chiar în casele celor mai buni prieteni.

În nici un alt moment din viața mea n-am avut parcă o situație mai jalnică, un viitor în care să nu se întrezărească nici o speranță. De la Roma am primit vestea că se dăduse ordin pentru arestarea mea, că mi se luase demnitatea de preot și că zestrea Corneliei fusese confiscată. Nu era nimic surprinzător în toate aceste măsuri, dar cînd am aflat de ele am fost silit să privesc ca o realitate ceea ce îmi venise greu măcar să-mi închipui — faptul că în țara mea nu-mi mai rămăsese nici o posibilitate de a mă distinge. Tot ceea ce mai puteam nădăjdui era să-mi salvez viața și, în acest scop, trebuia sau să fug de tot din Italia, sau, ceea ce părea foarte puțin probabil, să obțin iertarea lui Sylla.

Întîmplarea a făcut ca planurile mele de fugă să fie zădărnicite de boală. Ceea ce m-a făcut să-mi pierd sănătatea a fost, probabil, mai curînd o tulburare nervoasă decît vreo slăbiciune organică anumită. Negreșit, mai tîrziu în viață am îndurat lipsuri fizice cu mult mai mari față de ceea ce am avut de suferit în perioada aceea. Dar oricare va fi fost cauza, tocmai în momentul cînd aveam nevoie de toată vigoarea și energia, m-am pomenit scuturat de friguri și incapabil să mă țin pe picioare. Și nici nu puteam primi îngrijirile cuvenite. Trupele lui Sylla cercetau sistematic întreaga zonă, astfel că deși aveam norocul să fiu ajutat de prieteni credincioși, trebuia să mă deplasez mereu, uneori schimbîndu-mi locuința de două ori într-o singură zi.

Cum din pricina bolii a fost necesar să fiu transportat pe o targă, era greu ca deplasările să nu bată la ochi, și așa s-a întîmplat tocmai lucrul de care mi-era teamă. Eu și cu micul meu grup de însoțitori am fost observați și înconjurați de un detașament de trupe comandat de unul dintre Cornelii, foștii sclavi aleși și numiți de Sylla ca să-i înfăptuiască opera de exterminare. Ulterior am aflat că acel ofițer era cunoscut, chiar și printre ai lui, anume pentru actele sale de barbarie. A fost un noroc, poate, că n-am știut asta atunci, deoarece, în starea mea de vlăguire fizică, mi-ar fi scăzut complet forțele de rezistență morală. Soldații stăteau în jurul meu cu săbiile trase, cînd am izbutit cu oarecare dificultate să mă ridic în poziție șezînd. M-am adresat atunci

în pripă ofițerului cu un glas cît am putut de puternic și cu toată elocvența de care dispuneam. I-am arătat că aveam la Roma prieteni influenți care tocmai în momentul acela interveneau pentru mine pe lîngă Sylla; că, în cazul cînd aș fi fost dus la Roma și osîndit, Cornelius avea să primească, desigur, recompensa la care era îndreptățit; că, între timp, eu aveam posibilitatea să-i plătesc o sumă echivalentă, și astfel, oricum, el nu pierdea nimic arătîndu-mi deocamdată îndurare; ba chiar putea să-și dubleze cîștigul la care se aștepta. Vorbeam cu un aer de siguranță, și chiar de indiferență, pe de-o parte fiindcă acestea îi impresionează pe barbari, pe de altă parte spre a masca fragilitatea argumentului invocat. Căci, de fapt, nu exista nici un motiv pentru care Cornelius să nu isprăvească și cu mine luîndu-mi și banii, iar după aceea să pretindă recompensă și de la Sylla. Încercînd să-i distrag atenția ca nu cumva să-i mijească în minte asemenea gînduri, am făcut cîteva glume cu privire la starea uniformei lui, care era în ultimul hal de murdărie, și i-am făgăduit haine curate și un pumnal care aparținuse lui Marius în cazul cînd m-ar fi adus în siguranță la Roma.

Din fericire Cornelius a acceptat mita. Erau toți banii pe care-i mai aveam. Am fost dus sub escortă la Roma și în răstimpul care s-a scurs pînă cînd Sylla a avut vreme să-mi cerceteze cazul, mi s-a îngăduit să mă întorc acasă. Acolo, sub îngrijirile atente ale soției și ale mamei, mi-am redobîndit sănătatea în mai puțin de două zile. Acum puteam în orice caz să mor cu demnitate și, în clipele acelea de neliniște, altceva nici nu părea că avea să urmeze. Mama însă, ca și rudele și prietenii mei, erau neobosiți în încercările de a influența pe prietenii lui Sylla sau pe Sylla însuși în favoarea mea. Printre persoanele cele mai active au fost cîteva Fecioare Vestale, doamne de familie nobilă pe care le cunoscusem în timpul demnității mele sacerdotale și cu care avusesem cele mai agreabile discuții, nu numai pe teme religioase ci și despre viață în general. Într-adevăr, dacă e întotdeauna o delectare să stai de vorbă cu oamenii inteligenți, cu femeile asemenea conversații sînt și mai plăcute cînd nu intervine perspectiva de a face dragoste cu ele.

E foarte posibil ca mijlocirea Vestalelor să fi aplecat, pînă la urmă, balanța în favoarea mea. Sylla era din cale-afară de superstițios și punea mare preț nu numai pe vise, prorociri și ghicit, dar și pe obișnuitele convenții ale religiei. Dacă firea sa ar fi fost altfel structurată în această privință, e puțin probabil că aș fi scăpat cu viață. Eram, doar, unicul om din Roma care mai trăiam după ce-i nesocotisem un ordin.

De aceea, cînd a sosit momentul să apar în fața tribunalului lui Sylla în for, eu și soția mea ne-am despărțit unul de altul cu ochii în lacrimi. Fără să ne exprimăm gîndul, eram amîndoi mai mult decît siguri că n-aveam să ne mai revedem vreodată. Cîțiva membri de-ai familiei, inclusiv mama, au venit cu mine la for, dar toți au considerat că e imprudent să mă însoțească și Cornelia, dat fiind că prezența fiicei lui Cinna, chiar ca solicitantă, risca să-mi aducă mai mult rău decît bine. În ziua aceea m-am îmbrăcat cu deosebită grijă. Nu mai puteam purta toga cu margine de purpură cu care fusesem obișnuit în anii preoției, dar am vegheat ca toga albă pe care urma s-o îmbrac să fie nouă și drapată cu tot dichisul pe umeri. Sub togă, tunica mi-era larg prinsă în cingătoare într-un fel care îmi aparținea pe atunci numai mie, dar mai tîrziu a devenit o modă printre tineri. Părul mi-l tunsesem cu o zi înainte și folosisem, pentru a-l aranja, unul dintre cele mai costisitoare parfumuri ce se puteau găsi.

Astfel, într-o ținută cît mai elegantă, am plecat spre for însoțit de mama, de Vestale și de numeroase persoane cu vază care puteau să aibă o oarecare influență asupra lui Sylla. Pe o platformă înaltă, Sylla ședea înconjurat de garda lui. În afara cercului strîmt pe care soldații corpului de gardă îl mențineau liber, se înghesuiau o mulțime de cetățeni de toate categoriile, unii pregătindu-se să-și denunțe vecinii, alții încercînd să obțină dreptate sau protecție pentru ei înșiși, iar alții ca simpli spectatori. Grupul nostru, din care făceau parte cîteva personaje bine cunoscute, a atras atenția și, poate, simpatia gloatei, care s-a dat la o parte pînă cînd ni s-a îngăduit să trecem prin cordonul gărzii în spațiul din fața tribunalului.

Sylla era acum un bărbat între cincizeci și cinci și șaizeci de ani. Desfrîul în care-și petrecea aproape fiecare noapte de la cucerirea Romei își lăsase pecetea asupra lui; fața arăta și mai pătată și învinețită de vinișoare decît înainte, iar în gesturile mîinilor sale era aproape o tremurare ori de cîte ori se întorcea ca să-i vorbească unuia sau altuia dintre favoriții săi (am observat printre ei atît senatori cît și balerini) care stăteau în picioare alături. Totuși extraordinara forță a acestui om era la fel de vădită în cumpăna privirii acelor ochi mari și albaştri pe care i-a ținut neîncetat ațintiți asupra chipului meu tot timpul cît au pledat prietenii mei pentru mine. Simțindu-mă atît de aproape de moarte, eram hotărît să-mi păstrez pînă la capăt o expresie de tărie și demnitate; dar în același timp îl urmăream pe Sylla îndeaproape, deoarece eram curios să descopăr ce efect aveau asupra lui cuvintele rostite. Nădăjduiam în special că Fecioarele Vestale vor izbuti să facă o impresie favorabilă cînd vor ajunge să descrie conștiinciozitatea cu care îmi îndeplinisem obligațiile de preot, căci Sylla admira atît tradiția (atunci cînd nu-i stătea în cale) cît și sîrguința. Totuși, din privirea fixă a ochilor albaștri n-am putut deduce absolut nimic afară de faptul, pe care îl cunoșteam dinainte, că viața mea se afla în gravă primejdie. După ce au spus toți ceea ce au avut de spus, a continuat cîteva clipe să-și ațintească ochii asupra mea, dar tot mi-a fost cu neputință să înțeleg dacă luase o hotărîre în privința verdictului sau dacă și acum cine știe ce nouă cîntărire a faptelor sau impuls neînsemnat îl mai puteau face să oscileze într-un sens sau într-altul. Deodată privirea lui s-a desprins dintr-a mea și am simțit o eliberare. S-a întors către prietenii mei și le-a vorbit cu seriozitate — lucru adesea uitat de cei care i-au socotit remarca drept o vorbă de duh. „Să fie pe voia voastră", a spus, „dar feriți-vă de acest tînăr. Își poartă cingătoarea ca o fată, dar sînt în sufletul lui mai mulți Marius la un loc".

Auzindu-i cuvintele, primul sentiment pe care l-am încercat a fost, desigur, o imensă ușurare. Eram chiar pregătit, după cum cerea politețea, să-mi exprim recunoștința față de Sylla, dar dictatorul se întorsese cu spatele, arătînd limpede că nu aștepta

nimic de felul acesta. De aceea, după ce mi-am îmbrățișat mama și prietenii, ne-am întors acasă spre fericirea soției mele și am petrecut restul zilei sărbătorind împrejurarea. În timpul petrecerii cuvintele rostite de Sylla au fost adesea amintite, dar nimeni nu le dădea prea mare importanță la vremea aceea.

În realitate, remarca exprima un extraordinar presentiment. După cum sugerase însuși Sylla prin referirea la stilul meu propriu de a purta cingătoarea, nu era absolut nimic în înfățișarea mea care să se asemene cu aceea a unchiului meu. Și nici nu începusem încă să studiez posibilitatea de a readuce la viață partidul și politica lui Marius. În zilele acelea, însăși ideea unui asemenea lucru ar fi părut o absurditate. Fără îndoială că așa i se părea și lui Sylla și mi-a cruțat viața dintr-un fel de lene, poate. Totuși rareori i se întîmpla lui Sylla să greșească acționînd după intuițiile lui, care, la fel ca în cazul meu, erau atît de excepțional de precise încît echivalau cu ceea ce s-ar putea numi un simț al previziunii. Facultatea aceasta — asemănătoare cu un dar de a ghici viitorul — explica victoriile lui pe cîmpul de luptă mai mult decît vreun talent deosebit tactic sau organizatoric. De acest lucru era conștient și Sylla, într-un fel bizar care-i era propriu. Rareori se fălea cu propriile lui realizări de seamă, dar considera ceea ce numea el „norocul" lui ca un lucru vrednic de adorație. În cinstea acestui noroc și-a luat numele de „Felix" sau „Fortunatus", iar pe cei doi copii ai săi, un băiat și o fată, i-a numit „Faustus" și „Fausta", cu înțelesul de „norocoși". În felul acesta, pe cînd, într-un sens, dădea dovadă de modestie, în alt sens dovedea o aroganță fără precedent în istoria romană. Revendica pentru el un fel de putere supranaturală, nu știu ce element de divinitate, care îl situa pe un plan deosebit față de ceilalți muritori. Ideea aceasta a conducătorului înzestrat cu puteri divine sau semidivine este, desigur, obișnuită în răsărit și, în anumite perioade ale istoriei, pare să corespundă nevoilor timpului. Eu însumi sînt adorat astăzi ca un zeu, dar rămîne de văzut dacă această însușire divină atribuită șefului de stat va mai rămîne în vigoare și își va mai păstra utilitatea în Occident după moartea mea.

Firește, la douăzeci și unu de ani mi-era cu neputință să-mi închipui că aveam să fiu cel dintîi dintre romani destinat să primesc oficial asemenea onoruri. E posibil însă ca Sylla, cu excepționalul său dar de intuiție, să fi recunoscut, în îndelunga cercetare a chipului meu, semnele unor forțe de care eu nu eram conștient și, în felul lui pervers și superstițios, să le fi respectat. Numai astfel s-ar putea explica de ce mi-a crutat viața.

Eram, bineînțeles, în culmea fericirii că scăpasem. Curînd, însă, s-a văzut limpede că, dacă eram salvat în acel moment, nu putea exista o siguranță reală pentru mine la Roma și nu se întrezăreau nici un fel de speranțe de avansare. Am fost mulțumit, deci, cînd la sfîrșitul anului mi s-a oferit un post în statul major al noului guvernator al Asiei, Marcus Thermus. Funcția nu părea să fie deosebit de remunerativă, nici să ofere perspective de a te distinge. Totuși, îmi asigura cel puțin securitatea personală și mă elibera pentru o vreme de insistențele creditorilor mei. Îmi părea rău că-mi părăsesc soția și familia, dar nu părăseam cu prea mari regrete Roma, în care îmi petrecusem copilăria și adolescența. Cînd m-am îmbarcat spre Orient, la începutul anului următor, am simțit dintr-o dată, spre încîntarea mea, că respiram mai liber.

Cartea
a II-a

REGELE BITHYNIEI

Am călătorit spre Asia prin Grecia și, cu toate că șederea mea acolo, cu acest prilej, nu s-a prelungit prea mult, am fost încîntat de ceea ce am văzut și de ceea ce am putut presupune. Știam că toate binefacerile civilizației ca și aproape întreaga cultură ne veniseră de la cetățile grecești ale Siciliei, din Grecia continentală, din insule și de pe coasta asiatică. Studiile mele, după ce învățasem elementele propriei noastre literaturi, încă primitive fuseseră dominate de măreția Atenei, Spartei, Tebei și Macedoniei și de delectarea pe care mi-o prilejuia deopotrivă literatura greacă antică și cea modernă. Pe vremea aceea aproape toată lumea cunoștea greaca și, deși nu erau toți la fel de entuziaști în privința ei ca Cicero sau ca mine, de pildă, se mai găseau prea puțini — iar acei puțini cei mai greoi la minte — care să respingă cultura elină pe motivul că tindea să submineze calitățile de sobrietate, abnegație, pietate și onoare, atît de specific romane, și cărora Roma le datora mărirea ei. În epoca lui Sylla nu era ușor să crezi în caracterul precumpănitor al acestor virtuți și, pentru cei care știau să vadă, se găseau exemple de virtuți mai grăitoare în Grecia antică decît în istoria romană modernă. Tînărul Cato, de pildă, care încă de pe atunci, de la vîrsta de paisprezece ani, începuse să-și cîștige faima de moralist (deși mie mi se părea un băiat cu mișcări disgrațioase, pedant și antipatic), obișnuia să-și sîcîie tot timpul preceptorul cu întrebări — cît se poate de lipsite de tact pe vremea dictaturii lui Sylla — privitoare la felul cum Harmodius și Aristogiton uciseseră, cu cîteva sute de ani în urmă, pe un tiran al Atenei. Atît Cato cît

și dascălul său nu cunoșteau faptul, deși limpede expus de Tucidide, că acea acțiune nu avea absolut nimic de a face cu concepția lui Cato despre „libertate", ci a fost insuflată de pasiunile stîrnite de o legătură amoroasă homosexuală. Dar tot la grecii antici se adresa Cato în căutarea unei confirmări a ciudatelor sale idei despre virtutea romană. Mai tîrziu a aderat la școala filozofică a stoicilor și a făcut mare caz, de asemenea, de aspectele mai puritane ale scrierilor lui Platon, neputincios să le înțeleagă pe celelalte, și nici chiar pe acestea la perfecție; căci nu avea nici cea mai mică idee despre complexitatea lumii reale sau despre acea minunată însușire caleidoscopică oglindind atît de admirabil în gîndirea și în stilul lui Platon această complexitate. Dar dacă un egoist cu spirit îngust cum era Cato se adresa în mod firesc grecilor pentru limitata hrană intelectuală pe care o putea absorbi, era și mai firesc ca alții, înzestrați cu o inteligență mai subtilă și cu o concepție mai generoasă, să găsească în întreaga întindere a istoriei și literaturii grecești o bucurie continuă, un îndemn și o sursă de inspirație.

Astfel, pe cînd călătoream din Italia spre Orient, eram conștient că mergeam în direcția unei civilizații mai vechi decît a mea și încă nemăsurat de puternică. Desigur, cîte unii (și bătrînul Marius fusese dintre aceștia) pretindeau că civilizația grecilor se afla acum în stare de decădere sau dezagregare. Se puteau aduce unele mărturii în sprijinul unei asemenea păreri. Atena, cu uluitoarea ei arhitectură și cu școlile ei de filozofie, continua să existe, dar nu mai era o forță capabilă de a se impune altfel decît pe plan intelectual. Afară de asta, pe atunci nu-și revenise încă de pe urma ultimei catastrofe, cînd trecuse de partea lui Mithridates și fusese devastată de legiunile lui Sylla. Sparta era o așezare neînsemnată. Într-adevăr, toate acele cetăți-state, în ale căror virtuți republicane (deși n-au fost niciodată republici în sensul roman) Cato se prefăcea a crede, încetaseră de mult de a mai reprezenta forțe cu drepturi depline. Mai corespunzătoare condițiilor moderne fuseseră regatele înființate de Alexandru cel Mare și urmașii săi; dar și acestea, cu excepția Egiptului, se supuseseră fie Romei, fie lui Mithridates,

fie marilor imperii din răsărit ale Parției sau Indiei, deși unele din ele (Bithynia, de pildă) păstraseră, sub protectorat roman, un grad însemnat de autonomie.

În această perioadă a vieții mele pentru prima oară a început să mă preocupe ideea regalității, o noțiune cu desăvîrșire contrară spiritului roman și la fel de antipatică locuitorilor din cetățile-state grecești. Totuși mi-era cu neputință să nu observ că, din epoca lui Alexandru încoace, ori de cîte ori a fost necesar, în cuprinsul Orientului, să se organizeze o guvernare pe scară largă și suprafață întinsă, ideea aceasta a regalității s-a dovedit indispensabilă. Există anumite condiții, se pare, în cadrul cărora oamenii au nevoie de regi ca de un simbol al unității și ordinei, fără de care nici o viață civilizată nu e posibilă. Am mai observat că poporul merge și mai departe, atribuind monarhilor puteri divine și adorîndu-i cu jertfe. Era aceasta oare — mă întrebam eu — un regres către un trecut mai primitiv și întunecat de superstiții, sau era o recunoaștere luminată a necesităților lumii moderne? „Decadență" și „dezagregare" erau, fără îndoială, termenii prin care nenumărați romani obișnuiau să definească aceste monarhii orientale; dar orice roman în stare să vadă prin proprii săi ochi își dădea seama că aceleași cuvinte se puteau aplica la fel de bine însăși republicii romane în acea perioadă. Căci, după cum apărea limpede din lanțul războaielor civile și al masacrelor, sistemul roman nu numai că se prăbușise în Italia, dar se dovedise în același timp cît se poate de nepotrivit spre a fi generalizat. Tocmai corupția și incompetența guvernatorilor romani, lăcomia oamenilor de afaceri și brutalitatea agenților fiscali ai Romei făcuseră posibile devastarea Asiei și Greciei de către Mithridates și asasinarea, din ordinul său, a tuturor italicilor din cetățile grecești ale Asiei. Acum Mithridates fusese oprit, deocamdată, în ofensiva sa, de către Sylla, dar nu-și făcea nimeni iluzii că statornicirea era permanentă. Afară de asta, după cum am văzut cu proprii mei ochi, Sylla nu înfăptuise nimic ca să remedieze abuzurile trecutului sau să facă guvernarea romană acceptabilă pentru locuitorii provinciei pe viitor. Tot timpul cît stătuse în Asia, gîndurile i se concentraseră

asupra Romei. Întors la Roma, punea ordine în treburile cetății, așa cum înțelegea el. Asia, unde se făcuse și temut și urît, rămînea în linii mari ostilă după plecarea sa. O guvernare dreaptă și o desfășurare ostentativă de forțe militare erau deopotrivă de necesare pentru ca Roma să-și redobîndească poziția pe care o deținuse odinioară în Răsărit.

În ceea ce privește guvernarea dreaptă, ea era încă stînjenită de activitatea acelor oameni de afaceri care îl condamnaseră pe unchiul meu de-al doilea, Rutilius. Forțele militare erau însă la dispoziția noastră și eu însumi am luat parte la unele dintre primele acțiuni menite să ne restabilească prestigiul. Cea dintîi misiune a comandantului meu, Marcus Thermus, a fost să supună și să pedepsească cetatea grecească Mytilene din insula Lesbos. Aveam toate motivele să tratăm cu asprime această cetate. Cu vreo zece ani mai înainte, pe vremea cînd Mithridates devasta Asia, comisarul roman principal al acelei provincii (numele lui era, mi se pare, Aquilius) se refugiase la Mytilene, dar, împreună cu toți ceilalți romani din cetate, fusese predat trupelor lui Mithridates. Lumea încă mai pomenea de felul cum Mithridates folosise această capitulare în scopurile propriei sale propagande de stil barbar. Aquilius fusese dat în spectacol pe tot cuprinsul provinciei Asia, fie legat pe spinarea unui măgar, fie umilitor, dus de lanț de un ostaș din cavaleria lui Mithridates, un gigant a cărui statură, în contrast cu aceea a captivului roman, era menită să-l ridiculizeze. În cele din urmă, spre a arăta locuitorilor provinciei care putea fi pedeapsa cea mai potrivită pentru lăcomia cămătarilor romani, Mithridates poruncise ca Aquilius să fie osîndit la moarte, turnîndu-i-se aur topit pe gîtlej. Era lucru firesc și cuvenit ca, după victoriile lui Sylla, cetatea Mytilene să fie trasă la răspundere, cerîndu-i-se să plătească o despăgubire. Dar în loc s-o plătească, cetatea se ridicase acum să-și apere independența, bazîndu-se pe fortificații bune și pe o flotă excelentă. Cetățenii din Mytilene mai nădăjduiau ajutor și din partea piraților cilicieni, foarte puternici în acel moment, precum și din partea lui Mithridates, care, după cum erau siguri, avea să reia războiul cu Roma de îndată ce i s-ar fi oferit prilejul de

a obține noi succese. Așa cum s-a întors situația, cetatea Mytilene n-a primit nici un ajutor de la Mithridates și prea puțin din parte piraților. Totuși, flota ei a fost destul de puternică spre a-i asigura dominația pe mare și a face blocada orașului neînchipuit de dificilă. Thermus și-a dat curînd seama că avea să-i fie cu neputință să-și aducă planurile la îndeplinire dacă nu primea întăriri navale. Asemenea întăriri îi fuseseră făgăduite de Nicomede, regele Bithyniei și aliatul poporului roman, dar ele nu sosiseră și se bănuia că nici nu aveau să vină, întrucît Nicomede, care suferise pierderi mari în războiul cu Mithridates, nu era dispus să riște alte pierderi.

S-a hotărît ca, înaintea începerii operațiunilor importante, să fie trimis un sol la Nicomede spre a-i cere ca flota făgăduită să plece numaidecît în larg. Am fost încîntat cînd Thermus mi-a încredințat mie această misiune. Numirea s-a datorat, fără îndoială, pe de-o parte faptului că eram un personaj cu oarecare platformă socială și cu maniere considerate drept atrăgătoare, iar pe de altă parte cunoștințelor mele de limbă elină; căci la curtea lui Nicomede se vorbea grecește, iar regele însuși, de origină amestecată, greacă și tracă, era, după cît se spunea, un entuziast amator de cultură elină. Firește, m-am informat cum am putut mai bine despre persoana regelui înainte de a pleca și am aflat alte amănunte mai tîrziu. Se zvonea că-și dobîndise tronul prima oară otrăvindu-și tatăl, și faptul putea fi adevărat. Deși o astfel de crimă nu poate fi trecută cu vederea sub nici un cuvînt, trebuie să admitem că era ceva obișnuit în acele regate răsăritene. E sigur că, mai tîrziu, și-a osîndit fratele la moarte; dar fratele îi uzurpase tronul cu ajutorul lui Mithridates. De curînd, Nicomede fusese din nou izgonit din regatul său de armatele lui Mithridates. Restaurarea i-o datora lui Sylla și romanilor și, așa fiind, avea toate motivele să rămînă în termeni buni cu noi. Mi se părea că existau toate șansele ca scopul misiunii mele să fie atins cu oarecare ușurință, deși nici prin gînd nu-mi trecea că avea să fie chiar atît de lesne de îndeplinit.

Eram deci cu inima voioasă cînd, împreună cu cîțiva însoțitori, am început călătoria pe uscat străbătînd colțul de nord-

vest al Asiei spre cetățile Bithyniei. Orașele, peisajul, oamenii, pînă și climatul, toate îmi păreau străine, noi și încîntătoare. La Pergam, de pildă, lîngă punctul de plecare al călătoriei noastre se găseau clădiri cu mult mai impunătoare decît cele ce se pot vedea la Roma; statuile și lucrările de artă erau mai numeroase, mai bine așezate și superioare ca execuție. Roma, e adevărat, fusese împodobită grație jafurilor masive efectuate în Grecia și în Asia, dar era vădit că generalii și guvernatorii care trimiseseră în Italia corăbii după corăbii cu încărcături de bronzuri și marmore prădate fuseseră oameni cu gust destul de îndoielnic, căci ceea ce luaseră rămînea cu mult în urma celor lăsate. Aici, în Pergam și în alte orașe pe care le-am vizitat pe drum, se putea studia și admira toate stilurile de artă decorativă, sculptură și arhitectură greacă. Și chiar în ustensilele de gospodărie, în îmbrăcăminte, monede și în toate instrumentele vieții cotidiene era o grație, o delicatețe, un lux discret, cît se poate de plăcute ochiului și simțurilor în general. Se mai putea observa o încîntătoare varietate de concepții, rase, limbajuri și religii. Se spunea că în părțile acelea ale Asiei se vorbeau nu mai puțin de douăzeci de limbi distincte și, cu toate că cetățile de pe coastă erau elenizate și mîndre de tradițiile lor elene, chiar și acestea fuseseră influențate de culturile religioase și datinile din interiorul continentului, unde hitiții, lidienii și persanii se stabiliseră de atîta vreme și unde oștirile lui Alexandru și ale urmașilor săi, oameni de toate rasele de sub soare, se statorniciseră introducînd propriile lor moravuri și religii. Întotdeauna m-a pasionat problema religiei, iar aici găseam o varietate cu mult mai tulburătoare decît cea pe care o cunoscusem la Roma. Nu era numai faptul că acele culturi, accentuat emoționale, închinate Marei Zeițe Mame, sub diversele ei denumiri, se practicau mai fățiș și cu mai multă exaltare decît ar fi fost îngăduit în Italia; asta era de așteptat, deși chiar astfel cu greu te puteai abține să nu resimți o anumită oroare la spectacolul (amuzant, totdeodată, în felul lui) fețelor fardate și gesturilor de o eleganță afectată ale preoților castrați, foarte numeroși și stăruitori în apelurile lor, atît ca să facă noi convertiți, cît și ca să obțină pomană. Ceea ce impresiona mai

mult decît orice manifestare a vreunei religii în parte era enormul registru de emoții religioase în general. Aici, de pildă, era normal ca Tyche sau „Norocul" vreunui conducător să fie adorat într-un templu, uneori singur, alteori în asociere fie cu vreo zeitate cunoscută ca Zeus, fie, foarte adesea, cu vreo zeitate al cărei nume și ale cărei atribute îmi erau total necunoscute și nici chiar băștinașii nu păreau că le înțeleg tocmai bine. În același oraș puteai descoperi nu numai un templu închinat cu gravitate cultului lui Heracle sau acelui al lui Apollo, dar și cîte un vast stabiliment de o bogăție neînchipuită și dotat cu cîteva mii de sclave sacre, care îndeplineau funcția de prostituate în cinstea vreunei zeițe siriene sau capadociene. În general, ritualurile religioase se desfășurau aici pe o scară mai mare decît oriunde. S-ar fi putut afirma cu egală îndreptățire ori că totul era sacru, ori că nimic nu era astfel — un punct de vedere care mă fascina pe vremea aceea și a continuat să mă intereseze, deși am observat curînd că, în interesul unei bune guvernări și al securității, era necesar ca, în mijlocul bălăcelii generale, al confuziei și nesfîrșitei varietăți, să existe un cult definit, puternic, deși nu numaidecît ostentativ, menit să pună accentul pe obligațiile cetățenești. Fără un asemenea cult, poporul putea fi ispitit să neglijeze agricultura sau să se eschiveze de la serviciul militar.

Am observat iarăși, pe acele meleaguri, nu numai cît de ușor se făcea tranziția, în mintea oamenilor, de la un zeu la altul, dar și cît de apropiată de divinitate era, în concepția populară, ideea de rege sau chiar de bărbat ilustru. S-a găsit, de pildă, o monedă de o rară frumusețe, bătută de unul din primii regi ai Pontului, care mi-a căzut în mînă și am păstrat-o cîtăva vreme ca amintire. Figura de pe monedă era a unui tînăr purtînd o mantie scurtă și hrănind sau încununînd un mic cerb cu frunze de viță. Deasupra capului său era un fulger, iar alături, o semilună și cîteva stele. Nu mi s-a dat niciodată o explicație satisfăcătoare despre figura aceasta. Se spunea că e Hermes, sau că e „Tyche" a regelui, sau Zeus tînăr (după cum ar fi indicat fulgerul), ori un fiu al lui Zeus numit Aion și adorat în Orientul îndepărtat. Iar după unele relatări, nu era nicidecum o zeitate

în sensul propriu, ci un om care avea să se nască în curînd, sau se și născuse, fiind destinat să transforme omenirea și, în cele din urmă, să fie primit printre zei.

Astfel, în toată această provincie prin care am călătorit în drum spre Bithynia, am descoperit idei, priveliști, sunete și parfumuri ce-mi fuseseră necunoscute pînă atunci. Sănătatea mea era acum înfloritoare și acceptam cu deliciu toate satisfacțiile simțurilor pe care le puteam gusta în acea țară de belșug exuberant, cu aspecte variate și captivante. Străzile pătate cu sînge ale Romei, teroarea bandelor armate ale lui Sylla erau undeva, departe; și tot altfel îmi apărea buna cuviință severă a vieții de familie și de cetățean. Nu eram legat de nici o demnitate publică, iar misiunea mea, deși importantă, era ușoară. Eram liber să vorbesc și să acționez așa cum îmi plăcea sau așa cum mă inspira însăși conversația ori acțiunea, și timp de cîteva săptămîni să nu țin socoteală nici de trecut, nici de viitor.

Primirea pe care mi-a făcut-o regele Bithyniei a fost cît se poate de cordială, ba chiar afectuoasă. Am răspuns cu dragă inimă la dorința vădită a regelui de a-mi cîștiga prietenia, pe de-o parte fiindcă sprijineam astfel interesele poporului roman, pe de altă parte din simpatie și stimă autentică pentru el ca om. Nicomede avea, e adevărat, unele trăsături care ar fi putut să treacă drept barbare, dar le îmbina cu o fermecătoare naivitate, cu un respect sincer față de artă și literatură, cu un ascuțit simț al umorului și o pasiune pentru cele mai fastuoase divertismente. În seara sosirii mele la curte am fost așezat la masă lîngă rege și s-a desfășurat, incontestabil, cel mai gustos și mai vesel festin la care participasem vreodată pînă atunci. Mai tîrziu, desigur, asemenea banchete s-au dat adeseori la Roma, unde Lucullus, după victoriile sale din Răsărit, a dat tonul unei abundențe rar întrecute undeva în lume.

Dar pe vremea aceea nimic nu putea egala, în cetatea Romei, splendoarea ospitalității lui Nicomede. Iar petrecerile oferite de el nu degenerau niciodată, cum se întîmpla adesea la Roma, în prilejuri de pură îmbuibare. Flautiști, dansatori, poeți, cîntăreți și acrobați se produceau în intervalele dintre numeroasele

feluri servite. Se dăduse o atenție deosobită frumuseții fizice și împodobirii artificiale a băieților și fetelor care turnau vin la masă; iar în spatele acestor admirabile făpturi stăteau în picioare, de jur împrejurul meselor de banchet, o sută de statui aurii de tineri, fiecare ținînd în mînă o torță spre a lumina sala de festivități. Căci ore în șir ospățul continua, iar eu, așezat la dreapta regelui, mă simțeam, pe măsură ce trecea timpul, cuprins de o emoție crescîndă din pricina spectacolului ciudat și scînteietor, a vinului pe care îl beam în cantități neobișnuit de mari pentru mine și a bizarului sentiment de intimitate pe care îl vedeam că ia naștere între rege și mine. Am avut întotdeauna darul conversației, dar cu acel prilej cuvintele și glumele păreau că se revarsă din mine cu o ușurință ieșită din comun, iar regele nu numai că mă măgulea aprobîndu-mă cu glas tare sau admirîndu-mă în tăcere, dar îmi sugera cu promptitudine zboruri și mai îndrăznețe ale imaginației, paradoxuri și mai extravagante sau, după cum se schimba starea de spirit, considerații generale asupra vieții care, în acel loc și moment, păreau pătrunse de o extraordinară profunzime.

Cum a luat sfîrșit seara aceea nu mi-am putut niciodată aminti lămurit, căci a fost una dintre foarte rarele împrejurări din viața mea în care am băut pînă cînd n-am mai știut ce se pretrece cu mine. Se pare că am avut cinstea să fiu escortat cu torțe pînă în camera de dormit a regelui. E cert că m-am trezit a doua zi într-un pat de aur, acoperit cu bogate cuverturi de purpură, și am văzut, de îndată ce am deschis ochii, niște sclave de o frumusețe excepțională, gata să-mi satisfacă toate dorințele.

Peste puțin timp a apărut însuși regele, dispus să reia intimitatea din seara precedentă și să-mi propună desfătări pentru ziua care începea. Am petrecut mult timp în plimbări plăcute prin grădina regală sau „paradis". Aceste „paradisuri" (cuvînt persan, întrucît perșii par să fi fost cei dintîi care au dat atenție grădinăritului peisagistic) mi-au făcut o impresie de adevărată încîntare prin amestecul lor de artă și natură. Afară de asta, priveliștea florilor și a copacilor necunoscuți în Italia comunica o senzație de vrajă și de sublimă irealitate. Apoi, mai erau acolo și niște

pești ciudați, ținuți fie pentru masă, fie ca o curiozitate, în vase mari de porfir sau în bazine cu apă limpede. Se mai găsea și o interesantă grădină cu animale și păsări sălbatice, cuprinzînd numeroase pantere, urși, cămile și, poate tot ceea ce era mai remarcabil, cîteva specimene de struț, o pasăre despre care citisem în Xenofon, dar n-o văsusem niciodată.

Cît sespre scopul misiunii mele, l-am dezbătut în cîteva clipe și, din partea lui Nicomede, cu cea mai fermecătoare amabilitate. Într-adevăr a stăruit, chiar prea mult poate, că îmi oferea flota mie, ca prieten personal, mai curînd decît poporului roman ca aliat. În orice caz flota, după cît se părea, avea să fie gata să pornească în larg peste cîteva zile. O dată chestiunea stablită, n-a mai fost menționată din nou — și nici vreun alt subiect de ordin militar sau politic n-a fost atins decît în cei mai vagi termeni. Conversația noastră s-a axat îm schimb, pe punerea la cale a distracțiilor pentru cele cîteva seri și zile ce ne mai rămîneau. Am constatat că în acest domeniu, propria mea inventivitate era egalată și sprijinită de cea a lui Nicomede. Atît regele cît și eu însumi scriam versuri în limba greacă, unele poate nu de cel mai bun gust, celebrînd delectările vieții ușoare și luxoase. Și împreună am proiectat o serie de tablouri alegorice și șarade care iarăși erau, poate, mai mult spirituale decît distinse.

Într-o seară, de pildă, după ce am jucat rolurile zeilor mai tineri dintr-un număr de schițe mitologice, mi-am scos la urmă cea mai mare parte a veșmintelor și am interpretat rolul lui Ganymede, tînărul paharnic al lui Zeus, întruchipat de Nicomede însuși. Spectacolul ultragia, poate, întrucîtva simțul pudoarei cu toate că dialogul, pe care îl compuseserăm amîndoi cu grijă dinainte, era, cel puțin după părerea noastră, extrem de amuzant. Din nefericire, s-a întîmplat să fie de față la festivitatea aceea o delegație romană de oameni de afaceri care călătoreau prin Bithynia cu scopul de a-și asigura contracte pentru ei înșiși sau susținătorii lor și fuseseră invitați de Nicomede să ia parte la banchetul din seara zilei. Oamenii aceștia, ca mulți din tagma lor, înbină o înțelegere foarte îngustă cu un dispreț nelimitat pentru tot ceea ce iese din raza competenței lor. În special îi disprețuiau

pe toți străinii, acceptîndu-i doar în măsura în care erau bogați. Nimic, nici chiar evenimentele din ultimii ani, nu-i putea convinge că ei nu erau, prin simplul fapt de a poseda cetățenia romană, mai înțelepți, mai curajoși și, după cum se exprimau ei, mai „sănătoși" decît alții care nu se bucurau de această calitate. Oamenii aceștia, avînd mintea leneșă de la natură, nu numai că n-au reușit să aprecieze poantele subtile ale șaradelor în care jucam, dar au fost profund scandalizați descoperind că un ofițer roman, membru al unei familii de patricieni, se comporta atît de liber și de nestingherit la o curte străină. Cînd s-au întors la Roma, relatările lor mi-au adus, pentru moment, un oarecare prejudiciu și datorită lor, în general, mi s-a dat porecla de „regina Bithyniei". Într-adevăr, scandalul stîrnit de pe urma prieteniei dintre Nicomede și mine m-a însoțit în tot cursul vieții mele. Deși zvonurile privitoare la această prietenie erau la început uneori jenante, pînă la urmă s-au dovedit a constitui un adevărat avantaj. Căci poporul ca masă, oricît de republican s-ar pretinde, e impresionat, de obicei, de orice legătură a unuia dintre conducătorii săi cu regalitatea. În plus, cîtă vreme dușmanii mei tindeau să-și concetreze atenția asupra acestui anumit scandal, ei puneau mai puțin accentul pe alte zvonuri defăimătoare, atît de natură amoroasă cît și politică, a căror interpretare, iscusit falsificată, s-ar fi putut dovedi cu mult mai dăunătoare.

E neîndoios că pe vremea aceea eram ori neștiutor, ori indiferent cu privire la impresia pe care o produceam asupra concetățenilor mei romani. M-am bucurat din plin de fiecare clipă a scurtei mele șederi în Bithynia și am lăsat flota să plece spre Lesbos fără mine, amînînd plecarea mea pe uscat atît cît a fost posibil. Mai mult încă, atunci cînd, întorcîndu-mă la armată, am constatat că, din cauza lipsei utilajului de asediu, se impuneau noi amînări mai înainte ca operațiunile împotriva cetății Mytilene să poată începe, am izbutit să obțin o permisie pentru mine și m-am întors în Bithynia însoțit de un singur slujitor, fiind găzduit acolo timp de cîteva zile cu aceeași desfășurare de abundență și delectări ca întotdeauna. Pretextul invocat spre a mă duce acolo a fost achitarea unei datorii și, cu toate că ofițerul care îmi era co-

mandant n-a dat crezare pretextului, mi-a acordat bucuros permisia, fiind impresionat de succesul misiunii mele şi neştiind cît de uşoară fusese.

Departe de a achita o datorie, m-am întors la armată foarte îndatorat față de Nicomede, care stăruise să-mi avanseze fonduri suficiente ca să trăiesc cu demnitate tot restul campaniei. În rîndurile armatei s-au făcut, firește, unele comentarii cu privire la bogățiile mele proaspăt dobîndite și la relatările, dintre care multe erau copios exagerate, despre comportarea mea în Bithynia. Am descoperit atunci, cum aveam să descopăr și mai tîrziu, că zvonurile astea îmi erau de cel mai mare folos ca să-mi atrag bunăvoința soldaților simpli, cînd acești oameni și-au dat seama că presupusele mele excese se îmbinau cu acele calități pur soldățești pe care ei le admirau atît de mult. Se părea că aveau să mă urmeze cu atît mai plini de avînt în bătălie, cu cît în spatele meu puteau să-mi zică «regina». Cînd, la atacul final de la Mytilene, am obținut decorația numită „Coroana civică", o distincție acordată numai acelora care au salvat viața vreunui camarad pe cîmpul de luptă, onoarea a fost întîmpinată cu mai mare bucurie de trupele de sub comanda mea, decît de mine însumi; căci știam că, deși în cazul meu distincția fusese binemeritată, decorațiile acestea se distribuie adesea pe temeiuri de corupție sau la întîmplare.

ÎNTOARCEREA ÎN ITALIA

În această primă perioadă a serviciului meu militar am stat aproape trei ani departe de țară. Nu pentru că serviciul militar în sine ar fi fost de prea mare însemnătate. Campania pentru care mă oferisem voluntar la început a luat sfîrșit o dată cu cucerirea cetății Mytilene, iar alte operațiuni n-au mai avut loc sub comanda lui Thermus. Cu toate că viața civilă și administrația provinciei mă interesau și deși mi-am făcut mulți prieteni — dintre care unii aveau să-mi fie de mare folos mai tîrziu — în cetățile grecești de pe coastă, nu puteam să nu simt că îmi pierdeam vremea și, în cele din urmă, am obținut o numire în statul major al noului guvernator al Ciliciei, Servilius Vatia, care era pe punctul de a întreprinde o ambițioasă campanie împotriva flotelor piratești și a fortărețelor lor din sudul Asiei.

Așa cum s-au petrecut lucrurile, n-am luat parte activă la această campanie, dar am lucrat mult în legătură cu planurile ei. Servilius era un comandant foarte competent și, înainte de a părăsi Roma, unde împărțise consulatul cu Sylla, discutase cu însuși Sylla cele mai bune metode de a interveni în fața amenințării crescînde a corăbiilor piratești care începuseră acum să opereze pe toată Mediterana. Servilius avea pe lîngă el cîțiva ofițeri tineri cu aptitudini remarcabile și plini de entuziasm.

Printre ei era Titus Labienus, un tînăr de vîrsta mea, care avea să colaboreze cu mine îndeaproape mai tîrziu. Labienus a fost, într-adevăr, cel mai bun general pe care l-am avut sub comandă și, pînă în clipa de față, singurul care m-a trădat. În anii aceia

de tinerețe am avut multă simpatie pentru el și petreceam ceasuri întregi discutînd probleme militare și politice.

Cele două teme principale din conversația noastră erau noua constituție a lui Sylla și succesele spectaculoase ale tînărului Pompei care se țineau lanț. Cu privire la constituție, se părea că Sylla acționase cu obișnuita lui neînduplecare și cu o abilitate remarcabilă. În concepția lui, dezordinile trecutului se datoraseră incapacității senatului de a-și exercita propria autoritate. Era decis, ca atare, să-i asigure supremația pe viitor. Puterea tribunilor și a Adunării Poporului fusese, în toate privințele, desființată. Controlul instanțelor judecătorești se afla din nou exclusiv în mîinile senatorilor.

De asemenea, întrucît Sylla nu-și făcea nici un fel de iluzii relativ la slăbiciunea și nehotărîrea de care dăduse dovadă senatul în ultimii ani, s-au făcut eforturi pentru a se ridica prestigiul acestei instituții și chiar a i se spori numărul de membri. Însuși Sylla contribuise la reducerea numărului lor osîndind la moarte cel puțin o sută de senatori care erau presupuși a-i fi dușmani. Acum au fost înscriși trei sute de noi senatori; mulți aleși dintre membrii mai bogați sau mai capabili din cercurile oamenilor de afaceri. Aveau acum posibilitatea și tinerii de talent să intre în senat, cînd împlineau treizeci de ani sau după ce deținuseră funcția de chestor. În sfîrșit, s-au luat o serie de măsuri pentru a-i subordona pe comandanții de pe cîmpul de luptă autorității centrale a senatului. Sylla știa foarte bine cum reușise el să obțină puterea și, în mod evident, dorea să pună în imposibilitate pe orice general de a mai acționa astfel în viitor.

În linii mari, constituția făcea impresie bună așa cum era redactată pe hîrtie. Sylla, fără îndoială, intenționa s-o facă să funcționeze. Dar ceea ce cereau împrejurările vremii, și însăși natura umană, era ceva mai progresist decît încercarea aceasta de a stabiliza prezentul invocînd un trecut mort. Sylla nu părea a fi conștient de faptul că senatul, chiar reconstituit astfel, nu putea, prin simpla includere a unui număr de oameni de afaceri, să devină peste noapte un instrument eficace de guvernare. Rămînea ceea ce fusese timp de două generații, un cîmp de bătaie

unde, cu toate că se exprimau adesea sentimente nobile și patriotice, diverse grupări oligarhice, ciocnindu-se aprig, se luptau să pună mîna pe bogăție și putere. Sarcinile necesare guvernării deveneau însă, prin creșterea imperiului și extinderea dreptului de vot, ca și datorită primejdiilor războiului și nesiguranței economice a păcii, din ce în ce mai complexe și mai urgente. Era cu neputință să li se facă față altfel decît printr-o conducere fermă și consecventă a afacerilor statului și printr-o administrație capabilă și cinstită. Din senatul lui Sylla nu se contura nici una, nici alta, ba chiar nu era de întîlnit ceva de felul acesta nicăieri în cîmpul de acțiune al politicii. Cînd trebuiau să se îndeplinească sarcini importante sau să se ia hotărîri rapide era încă necesar, cum fusese necesar în cazul lui Marius sau al lui Sylla însuși, să i se confere unui singur om puteri cu totul excepționale. Sylla arătase cum se putea face uz de asemenea puteri și era, incontestabil, deplin conștient de pericolul pe care îl reprezentau pentru stat. Totuși asemenea forme excepționale de comandă existau încă, iar Sylla însuși, înainte de a renunța la putere, a dovedit că pierduse controlul asupra lor.

Știrile pe care le primeam în legătură cu extraordinara carieră a tînărului Pompei demonstrau acest punct de vedere. După terminarea campaniei din Italia, fusese trimis de Sylla să combată rămășițele armatelor lui Marius din Sicilia și Africa. Pe atunci abia împlinise douăzeci și cinci de ani și, prin urmare, așa cum suna legea, nu avea calificarea să dețină o comandă independentă. Sylla însă dorea ca războiul să se sfîrșească repede; avea încredere în Pompei și nu era omul care să respecte legile dacă îi stăteau în cale.

Pompei a terminat cu rapiditate fulgerătoare campania din Sicilia și în cursul ei a acționat într-un fel uimitor de samavolnic. Carbo, fost consul și coleg al lui Cinna, fusese luat prizonier, iar Pompei, după ce l-a supus la un număr de umiliri crude și inutile, a condamnat pe acest distins om de stat la moarte exclusiv pe baza propriei lui autorități. Această acțiune și altele asemănătoare i-au adus porecla de „băiatul măcelar", dar astfel de fapte

nu erau insuflate, cred eu, atît de mult de cruzime cît de un exagerat sentiment al prețuirii de sine. Este însușirea pe care Pompei a păstrat-o aproape pînă la sfîrșitul vieții.

După aceea, Pompei s-a îmbarcat pentru Africa, luînd o imporantă armată de șase legiuni și o sută douăzeci de vase de război. Aici i s-a împotrivit Domitius Ahenobarbus, care era, ca și mine, ginerele lui Cinna și strînsese o armată destul de impresionantă. În patruzeci de zile Pompei l-a învins și l-a ucis pe Domitius, i-a nimicit armata și, tot din proprie inițiativă, l-a detronat pe regele Numidiei, numind pe altcineva în locul său. După aceste succese strălucite s-a distrat cîteva zile vînînd lei și elefanți, apoi s-a întors pe coastă. Intenția lui era să revină la Roma și să revendice acolo onoarea unui triumf. Deși știa foarte bine că a se acorda o asemenea onoare unui băiat de vîrsta lui era un lucru absolut nemaiauzit, știa în același timp că victoriile și autoritatea lui erau și ele fără precedent. Își și făcuse planul de a aduce în Italia patru elefanți neobișnuit de mari, cu intenția de a-i pune să tragă carul său triumfal prin porțile cetății, cînd a primit un mesaj de la Sylla prin care i se poruncea să-și trimită la vatră trupele, afară de o singură legiune, iar el să rămînă în Africa pînă cînd un nou guvernator avea să fie trimis ca să-l înlocuiască.

Se pare că Pompei nici n-a luat în seamă ordinele. Încrezător în loialitatea trupelor și în imensa lui popularitate, s-a îmbarcat pentru Italia cu cea mai mare parte a armatei sale. Scurtă vreme s-a crezut realmente că se răzvrătea împotriva guvernării. Sylla a încercat să trateze cu el diplomatic. A ieșit afară din cetate ca să-l întîmpine și, în cadrul unei ceremonii impresionante, l-a salutat cu titlul de „Magnus“ sau „cel Mare“, titlu ce i-a rămas și cu care Pompei s-a fălit toată viața. După ce i-a acordat această onoare suplimentară, Sylla va fi presupus, în mod firesc, că Pompei avea să fie mulțumit. N-a fost însă așa. Pompei, sprijinit de o armată devotată care era acum la porțile Romei, insista să i se celebreze triumful. Cînd Sylla i-a atras atenția cît de total în dezacord cu noua constituție ar fi un asemenea lucru, se pare că a rostit cu calm uluitoarele cuvinte:

„Permiteți-mi să vă reamintesc că mai mulți oameni adoră soarele care răsare decît soarele care apune".

Cu un an sau doi mai înainte Sylla condamnase la moarte în for pe unul dintre ofițerii săi de grad superior — Ofella, comandantul asediului de la Praeneste — pentru că îndrăznise să candideze la consulat împotriva dorinței sale. Acum se arăta neputincios în a-și impune voința față de tînărul Pompei și va fi fost, probabil,copleșit de cele mai amare sentimente cînd a strigat cu glas tare „Să i se facă triumf! Să i se facă triumf!", căci iată, tocmai cînd pusese la punct cu atîta grijă și abilitate mult studiata structură a unei constituții care, în intenția lui, trebuia să reziste vremurilor, se vedea înfruntat și dominat de însăși forța care îi dăruise și lui puterea politică și pe care avea de gînd s-o țină de-aci înainte în șah — anume, un general popular cu o armată devotată. E posibil însă, deoarece era un bun judecător al caracterelor, să se fi consolat cu reflecția că Pompei, fiind stăpînit mai degrabă de vanitate decît de dorința puterii reale, era mult mai puțin primejdios pentru securitatea statului decît fusese Marius sau el însuși. Astfel, cu acest prilej, după ce i s-a celebrat triumful, Pompei s-a comportat cu modestie și discreție, deși și-a permis să manifeste o oarecare enervare cînd s-a constatat că, din cauza strîmtorii porților cetății, trebuia să-și abandoneze planul de a înhăma elefanți ca să-i tragă carul triumfal. A trebuit să se mulțumească în locul lor cu tradiționalii cai, deși nu era nimic tradițional în acest triumf; căci niciodată pînă atunci, în istoria noastră, nu primise un bărbat atît de tînăr o atît de însemnată onoare.

Știrea care ne-a sosit ulterior de la Roma a fost și mai surprinzătoare și am început să urmăresc situația îndeaproape, deoarece se părea că perspectivele mele politice nu mai erau atît de lipsite de speranță cum îmi închipuisem înainte. Curînd după triumful lui Pompei, Sylla a acționat într-un fel care și astăzi mi se pare destul de greu de explicat. După ce a făcut declarații oficiale că problemele constituției au fost rezolvate și inamicii țării striviți, spre uluirea fiecărui cetățean aproape, a abdicat de la dictatură și s-a retras în viața particulară, petrecîndu-și timpul

fie cu scrierea memoriilor, fie în cele mai voluptoase și scandaloase ospățuri și beții cu actrițe, comedianți, muzicanți și balerini. Nu pot să-mi explic comportarea decît presupunînd că Sylla, cu toate admirabilele lui calități de energie, hotărîre și intuiție, era, în fundul sufletului său, un caracter de un cinism și de o iresponsabilitate aproape de necrezut—cu alte cuvinte, că era total nepotrivit pentru cariera de om de stat. E cu neputință ca el să fi crezut în propriile lui afirmații despre stabilitatea și securitatea statului. Chiar și eu, cu limitatele mele cunoștințe despre Asia, eram conștient că războiul cu Mithridates putea izbucni din nou, în orice clipă; iar în Spania, Sertorius, după dificultățile inițiale, invinsese toate armatele romane trimise împotriva lui. E posibil ca Sylla să fi gîndit că, lipsindu-i pe tribuni de putere, stabilise definitiv puterea senatului; totuși trebuie să fi observat că senatul în sine nu era vrednic de această putere și, fără vigoarea și neînduplecarea propriei sale conduceri, nu avea să fie în stare s-o exercite. Mai cred, de asemenea, că, renunțînd la puterea supremă în acel moment, se amuza pur și simplu în felul său extravagant și cinic. Își asigurase locul în istorie; își exterminase dușmanii; organizase statul conform ideilor sale. Că avea să rămînă în memoria oamenilor mai mult pentru rău decît pentru bine, că, departe de a fi găsit o soluție la problemele timpului, oprise doar în loc un proces necesar, par să fi reprezentat pentru el chestiuni complet indiferente. Important pentru el era faptul că voința lui personală își găsise o expresie proprie în timpul vieții. Viitorimea, în ceea ce îl privea, putea să-și rezolve singură problemele.

Astfel, se lăsă cu totul în voia plăcerilor și, în mai puțin de un an de la abdicare, muri de o boală neobișnuit de dezgustătoare. Ceea ce m-a făcut nerăbdător să mă întorc la Roma au fost știrile despre evenimentele care au urmat după moartea sa. Căci, într-adevăr, aveai impresia că istoria se repetă. Se ivise o situație care nu putea să nu-ți reamintească de vremea cînd Sylla se îmbarcase pentru Orient, iar Cinna și Marius puseseră mîna pe putere. Mi se părea cu putință acum, întocmai cum se întîmplase atunci, ca întreaga operă a lui Sylla să fie desființată și,

judecînd după scrisorile pe care le primeam de la Roma, erau mulți alții de aceeași părere.

Cei doi consuli în funcție la moartea lui Sylla erau Catullus și Marcus Lepidus, adversari între ei, așa cum fuseseră în trecut Octavius și Cinna. Tatăl lui Catullus comandase alături de Marius în războiul cu germanii, dar în politică fusese oponentul său o viață întreagă. Avusese cumințenia să se sinucidă atunci cînd Marius și Cinna au ocupat Roma. Fiul său, după cum era de așteptat, trecuse de partea lui Sylla. Întîmplător, a fost întotdeauna și dușmanul meu. Faptul că a fost ales consul în epoca supremației lui Sylla a reprezentat un lucru destul de firesc. Ceea ce uimea era faptul că îl avea coleg pe Lepidus, întrucît acesta îi rezista pe față lui Sylla, iar Sylla făcuse uz de toată influența lui, se pare, pentru a-i împiedica alegerea. Am fost surprins să aflu că, la alegerea sa, Lepidus se bucurase de sprijinul lui Pompei, căci nu era nimic în cariera lui Pompei care să sugereze pe omul politic revoluționar, sau chiar numai pe omul politic. Îmi închipui că Pompei, cu acest prilej, a dorit numai să-și arate independența față de Sylla și să demonstreze puterea popularității lui personale, și, fără îndoială, aceasta este explicația că Lepidus a reușit să obțină consulatul.

Sylla își arătase nemulțumirea față de Pompei omițîndu-l ostentativ din testament. Fiecare din comandanții ceilalți primise mențiune onorabilă și cîte un legat substanțial. În ciuda acestui fapt însă Pompei s-a desolidarizat curînd de Lepidus și, dacă lui Sylla i s-au făcut funerali, lui Pompei i s-a datorat în mare parte acest lucru. A însoțit rămășițele pămîntești de la Cumae la Roma și a sprijinit planurile lui Catullus de a fi primite cu onoruri, în timp ce Lepidus nici n-a vrut să știe de funeralii și ar fi dorit ca trupul decedatului să fie îngropat sau ars în modul cel mai discret posibil. Așa cum au ieșit lucrurile pînă la urmă, funeraliile au fost, se pare, dintre cele mai impresionante care au avut loc vreodată.

Lepidus, prin urmare, ca și Cinna înaintea lui, a pierdut prima bătălie cu colegul său. M-a izbit numaidecît ca un fapt semnificativ inabilitatea lui de a-și păstra un aliat atît de valo-

ros ca Pompei și mi-a trecut prin minte că trebuie să fi dat dovadă de lipsă de pricepere, prevedere sau tact, deoarece, după toate relatările, Pompei era extrem de susceptibil la lingușiri.

Cu toate astea mi se părea foarte interesant ceea ce auzeam în legătură cu intențiile lui Lepidus. Cumnatul meu, Lucius Cinna, mi-a scris îndemnîndu-mă să vin la Roma și să mă asociez împreună cu el la o mișcare ce avea să ducă, în mod evident, la revoluția împotriva regimului existent. Astfel că, după o scurtă gîndire, m-am hotărît, fără să mă angajez încă definitiv, să părăsesc armata și să constat singur, la fața locului, care era situația.

M-am întors în Italia în jurul zilei cînd împlineam douăzeci și patru de ani. Cei trei ani petrecuți în Orient contribuiseră întrucîtva, presupun, la lărgirea orizontului și la ascuțirea spiritului meu. Nu mai priveam Roma ca pe unica cetate din lume, ba chiar vedeam multe aspecte regretabile în arhitectura ei și în absența acelor amenajări de confort curente în cetățile Asiei. Ulterior, am realizat multe pentru remedierea acestor defecte. În același timp, cîștigasem încredere în mine și știam că, dacă ni se oferea prilejul, eram capabil să mă disting în calitate de comandant de oști. Mi se pare ciudat cînd mă gîndesc astăzi că, de fapt, nu s-a ivit încă nici un asemenea prilej pînă cînd n-au trecut alți douăzeci de ani. Pe atunci întrevedeam posiblitatea să acționez și eu așa cum acționase Pompei la aceeași vîrstă. Dar mai întîi trebuia să examinez perspectivele lui Lepidus și caracterul omului însuși. După primele momente de plăcută revedere cu soția și cu familia mea, m-am consacrat de îndată acestei sarcini.

Am constatat că măsurile pe care le propunea Lepidus erau excelente. Mai tîrziu am contribuit eu însmi la aducerea la îndeplinire a fiecăreia din ele. Consulul se întemeia pe tradițiile Partidului Popular și era agreabil să constați că Sylla, în ciuda terorii impuse necruțător, nu fusese în stare să le distrugă. Cele mai însemnate dintre aceste tradiții, din punctul de vedere al politicii interne, erau principiul ajutorului de stat față de păturile mai sărace (sub forma subvențiilor în alimente, a împroprietăririlor sau a încurajării emigrației) și principiul extinderii

cetățeniei. Amîndouă aceste principii întîmpinaseră întotdeauna împotrivire, de obicei pentru motive egoiste și mioape, din partea majorității senatului, și orice progres realizat pe linia punerii lor în practică venise în mod invariabil de pe urma acțiunii tribunilor în legătură directă cu Adunarea Poporului. Lepidus propunea acum să li se redea tribunilor puterile luate de Sylla. Făgăduia cetățenia pentru italicii de la nord de fluviul Pad. Prezenta prioectul unui sistem de distribuire gratuită a grîului, o dată pe lună, pentru întreaga populație de cetățeni ai Romei. În sfîrșit, propunea să se anuleze pe cît posibil efectele proscrierilor lui Sylla. Exilații urmau să fie rechemați; descendenții victimelor lui Sylla aveau să-și recapete drepturile politice, iar proprietățile urmau să fie înapoiate celor în drept.

Un astfel de program, era limpede, echivala cu o desființare a tot ceea ce relizase Sylla. Firește, mă atrăgea, dar trebuia să examinez dacă era practicabil sau nu în acel moment.

Am văzut repede că Lepidus avea pîrghii puternice de partea lui. Se putea bizui pe marele număr de persoane care, într-un fel sau altul, suferiseră sub dictatura lui Sylla. Avea posibilitatea să strîngă trupe în nordul Italiei, un ținut care, după cum aveam să descopăr mai tîrziu, reprezenta cel mai bun teritoriu de recrutare. Vechii ofițeri ai lui Cinna și Carbo erau dispuși să-l ajute, și chiar la Roma constituise, prin marea sa avere și influență, un partid nicidecum de disprețuit.

În privința prietenilor lui Lepidus din cetatea Romei, e firesc să mă duc cu gîndul în primul rînd la Servilia, care era pe atunci ci, ca și astăzi, pasionată de problemele politice și adînc implicată în ele. În epoca aeea ne-am cunoscut prima oară și am fost prieteni vreme atît de îndelungată încît mi-e greu să-mi amintesc dacă atunci a fost, într-adevăr, momentul de apogeu al frumuseții ei, așa cum ar părea probabil judecînd lucrurile din afară. În orice caz, frumusețea bărbaților și femeilor nu e ușor de evaluat. Tinerețea intră, desigur, și ea la socoteală, dar mulți oameni, pe măsură ce îmbătrînesc, cîștigă atît de multc ca farmec și inteligență, încît compenesează din plin veștejirea acelei prospețimi inefabile, minunată în sine și capabilă să ne trezească pasiuni răs-

colitoare și năvalnice, dar, de cele mai multe ori, nu pentru multă vreme. Servilia este una din acele exemplare. Regina Egiptului e un altul, probabil. Mi-o pot închipui pe Cleopatra, care astăzi e considerată, presupun, în culmea frumuseții ei, fiind peste zece ani (de vreme ce e înzestrată cu o inteligență deosebit de vie) la fel de încîntătoare și mai fascinantă încă decît în prezent.

Servilia e cam de aceeași vîrstă cu mine. S-a măritat de tînără, și cînd am ajuns s-o cunosc de aproape, fiul ei Brutus se făcuse de vreo șase ani. Întotdeauna mi-a fost drag băiatul ăsta, pe de o parte din cauza mamei lui, pe de alta pentru el însuși, și am făcut atîta pentru el încît unii au crezut în chip nesăbuit că e fiul meu. Aș fi dorit să fie, deși, dacă era al meu, relațiile noastre ar fi fost, poate, și mai dificile, de vreme ce fiii înclină în mod special să-și dezaprobe tații. Așa cum stau lucrurile, cu toate că Brutus are pentru mine o anumită simpatie și, într-un fel, chiar o admirație, îmi dau seama perfect că mă dezaprobă. Motivul nu e lunga mea legătură cu mama lui, ci faptul că a suferit o influență doctrinară prea puternică din partea unchiului său Cato. Ar fi în stare, în pofida afecțiunii ce-mi poartă și a loialității ce-mi datorează, să pună la cale o conspirație împotriva vieții mele pe temeiuri pur morale sau teoretice și nu i-ar da prin minte că, dacă ar reuși, întreaga omenire ar fi din nou cufundată în dezordine.

O știam pe Servilia din copilărie. Era nepoata lui Livius Drusus și a avut nefericirea să-l aibă ca frate vitreg pe Cato. Cred că încă de pe atunci, cînd nu era decît un băiat, Cato simțea față de mine o puternică antipatie. Dar pe vremea aceea, după întoarcerea mea în Italia, mă interesa mai puțin Cato decît soțul Serviliei, Marcus Brutus, care era adînc angajat în cauza lui Lepidus. El, împreună cu Servilia și cumnatul meu, Lucius Cinna, mă îndemnau cu toții să iau parte la revoluția iminentă și, cum aprobam pe de-a-ntregul țelurile urmărite de Lepidus, eram puternic ispitit să procedez astfel.

Ceea ce m-a făcut, pînă la urmă, să mă hotărăsc împotriva sfaturilor lor a fost opinia pe care mi-am format-o despre Lepidus. Mi s-a părut că avea un caracter neechilibrat și o judecată

capricioasă și capabilă de greșeli. Era, de pildă, credincios soției lui, fiind, în același timp, aproape singurul om din Roma care nu-i cunoștea infidelitățile. Mai era, cred, exagerat și absurd de încrezător în propriile lui resurse intelectuale, fără să-și fi dat osteneala, cum ar fi putut cu ușurință s-o facă, să le dezvolte la un nivel superior. Pierduse prețiosul sprijin al lui Pompei și am fost uimit să constat că nu existau nici un fel de relații între el și Sertorius, care stăpînea acum întreaga Spanie. Faptul că Lepidus nu-i făcuse nici un fel de propuneri lui Sertorius era un lucru lesne de înțeles, căci Lepidus era vanitos și părea să aibă convingerea că bogăția și relațiile lui erau de ajuns pentru reușita unui război civil. Dar cînd am aflat că Sertorius, după ce s-a informat, n-a întreprins din partea lui nimic spre a forma o alianță cu Lepidus, mi-am dat seama că, în ochii acestui mare comandant, Lepidus nu prețuia ca aliat. Am hotărît ca nici eu să nu am nimic de-a face cu el și, așa cum s-au desfășurat evenimentele, decizia mea s-a arătat a fi înțeleaptă.

PRIMII PAȘI ÎN POLITICA

Pe la începutul anului care a urmat după întoarcerea mea în Italia așteptata revoluție a izbucnit, fiind înnăbușită însă mai repede decît mi-aș fi putut închipui. La început, senatul s-a comportat cu o timiditate și o lipsă de hotărîre care au dezvăluit limpede cît de inadecvat era ca să-și exercite puterile încredințate de Sylla. Ulterior, s-a aruncat cu înfrigurare în acțiuni violente și, într-un sens, neconstituționale. De altfel, aceasta a fost schema de comportare a senatului roman în tot cursul vieții mele.

Revoluția a început cu tulburări pe zone întinse, pricinuite de agitația lui Lepidus, în timpul cărora proprietarii izgnoiți de pe pămînturile lor și alți nemulțumiți au atacat coloniile veteranilor lui Sylla, hotărîți să redobîndească ceea ce pierduseră sau să obțină ceva pentru nimic. Deși era cît se poate de limpede că îndărătul acestor tulburări se afla Lepidus, lui și colegului său Catulus le-a încredințat senatul sarcina de a le înăbuși. Amîndoi consulii au fost împuterniciți să strîngă armate și — ca o jalnică mărturie a slăbiciunii și nehotărîrii senatului — li s-a cerut mai întîi să depună jurămînt (atît cît putea prețui un jurămînt) că nu vor face uz de forțele lor armate spre a se ataca unul pe celălalt.

Pînă în acel moment cursul evenimentelor aducea ciudat de bine aminte de timpurile lui Octavius și Cinna. Nimeni nu s-a mirat cînd Lepidus, după ce a strîns considerabile forțe armate în nordul Italiei, a făcut cunoscut întregul program al pretențiilor sale, care cuprindea și un al doilea consulat pentru el însuși, iar apoi a pornit în marș spre Roma, lăsînd în urma lui, în nord,

pe bărbatul Serviliei, Marcus Brutus, ca să-i asigure bazele și să recruteze noi trupe.

În etapa aceasta a început senatul să acționeze cu o vigoare tardivă, mai ales sub conducerea unei rude îndepărtate de-ale mele, bătrînul Marcius Filipus. Fusese consul pe vremea cînd eu abia împlinisem zece ani și se remarcase prin împotrivirea la orice soi de reforme. Mai tîrziu s-a manifestat ca mare admirator al tînărului Pompei. Cînd se făceau comentarii cu privire la afecțiunea sa pentru tînărul general, el răspundea: „Nu-i de mirare că Filip îl iubește pe Alexandru", făcînd un joc de analogii între propriul său nume și acela al lui Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, cu care Pompei era asemuit pe vremea aceea.

Filipus izbuti acum să-i convingă pe senatori că Pompei trebuia chemat să fie comandant de armată pe cîmpul de bătălie alături de Catulus. Din punct de vedere militar hotărîrea era înțeleaptă, dar a promova, peste capul atîtor senatori, pe un tînăr care, în ciuda binemeritatei sale reptutații, nu ocupase niciodată o funcție publică însemna, în mod vădit, o încălcare directă a constituției lui Sylla și o dovadă limpede atît a slăbiciunii senatului cît și a constituției însăși.

Pompei s-a îndreptat numaidecît către nord și, într-o campanie scurtă, oarecum brutală, i-a răpit lui Lepidus toate iluziile pe care și le va fi făcut în privința unui succes final. Prima lui acțiune a fost aceea de a-l asedia pe Brutus în orașul Mutina, o acțiune care a fost decisivă. Brutus va fi fost, probabil, insuficient aprovizionat, întrucît a fost curînd obligat să se predea. După majoritatea relatărilor, i se făgăduise să i se crute viața. Pompei însă, după ce a primit capitularea cu cele mai curtenitoare maniere, a dat ordin unui escadron de cavalerie, care urma să-l escorteze pe Brutus într-un loc sigur, să-l asasineze de îndată ce se vor face nevăzuți. Astfel Servilia și-a pierdut soțul, iar tînărul Brutus tatăl. A fost, din partea lui Pompei, un act de neiertat și, cu toată strălucirea acestei scurte campanii, i se spunea la Roma, în acel moment, „băiatul măcelar" mai cu precădere decît „Alexandru".

Lepidus își pierduse acum bazele și a fost repede învins de Catullus în afara zidurilor Romei. Cu rămășițele armatei sale, a trecut marea în Sardinia, intenționînd, fără îndoială, mult prea tîrziu, să se alăture lui Sertorius în Spania. A murit însă aproape îndată după debarcarea în Sardinia. S-a spus atunci că moartea i-a fost cauzată de febra care l-a mistuit după ce a primit, într-o scrisoare, o anumită mărturie despre infidelitatea soției, și e verosimil că știrea aceasta a contribuit la agravarea stării generale de prostrație în care căzuse după eșecul total al ambițiilor sale.

Este interesant — chiar dacă inutil — de speculat asupra celor ce mi s-ar fi putut întîmpla dacă aș fi participat, cum era s-o fac, la această dezastruos de nereușită răzvrătire. Dacă aș fi supraviețuit, e neîndoios că i-aș fi urmat pe ceilalți ofițeri superiori și membri ai nobilimii din armata lui Lepidus și m-aș fi dus în Spania să lupt sub comanda lui Sertorius. Aș da mult acum să-l fi cunoscut pe acest om de seamă și cred că i-aș fi fost de mai mare folos decît Perperna și ceilalți refugiați care, pînă la urmă, l-au trădat. Dar așa, am făcut tot posibilul să aflu cît mai multe despre Sertorius. Nu numai caracterul omului în sine, ci și cîmpul său de operațiuni m-a atras. Căci și în viața mea Spania a jucat un rol atît de semnificativ ca în a lui. În Spania am comandat prima armată importantă și tot în Spania s-au purtat cele dintîi și cele din urmă mari bătălii ale războiului civil.

Cît despre Sertorius, sînt convins, din cele ce am aflat despre el, că era înzestrat cu toate calitățile pe care trebuie să le aibă un mare general și cu multe alte calități pe deasupra. Era tenace și hotărît, inspirînd o loialitate și un devotament absolut oamenilor săi; era un maestru al strategiei sub toate formele, neacționînd niciodată într-un fel care să poată fi prevăzut; știa să facă uz de toate modalitățile de a purta război și să folosească diversele feluri și seminții de ostași; era un administrator cinstit și capabil, pricepîndu-se să concilieze popoarele subjugate prin spiritul său de dreptate și blîndețe. Știa să dispună de viitor ca și de prezent. Își dădea seama, de pildă, că un mod de viață roman trebuie să se întemeieze, în definitiv, pe obiceiuri înră-

dăcinate mai mult decît pe un entuziasm de moment, și de aceea a înființat marele colegiu din orașul Osca, unde fiii conducătorilor spanioli erau educați în limbile greacă și latină. În caracterul său se împleteau, de asemenea, anumite calități de nuanțare, imaginație și umanitate — acel gen de însușiri pe care le avusese și Marius, cu tot primitivismul lui, dar unor comandanți eminenți ca Sylla și Pompei le lipseau total. Și, paralel cu extraordinara sa eficiență și energie, mai exista un aspect imprevizibil al naturii sale care îl făcea să se distingă din rîndurile celorlalți muritori. Am întîlnit spanioli care, pînă în ziua de astăzi, îl consideră că a fost, într-un anumit sens, un zeu. Îi subliniază cu dragoste calitățile omenești — cutezanța, loialitatea, simțul umorului, rapiditatea în acțiune; dar îl venerează pentru originalitatea lui și pentru faptul că nimeni nu știa niciodată ce avea să facă în clipa umătoare. De pildă, pare să fi fost unicul dintre marii generali care a simțit o reală aversiune față de război. Fapt caracteristic, a existat o împrejurare cînd a fost pe punctul de a abdica de la locul său în istorie. Aceasta s-a petrecut curînd după sosirea sa în Spania, cînd, cu mica sa oștire, a fost forțat de unul dintre generalii lui Sylla să se retragă temporar în Africa. Aici și-a asigurat sprijinul cîtorva pirați cilicieni și, cu noile efective adunate în Africa, a navigat pe lîngă coasta Atlanticului în sus, debarcînd lîngă Gades. În acest punct a întîlnit niște navigatori care tocmai se întorseseră de la așa-numitele insule ale Atlanticului. Se mai numesc și Insulele Fericiților și se crede că ar fi situate la depărtare de multe mile în largul oceanului. Se spune că acestea ar fi insulele pomenite de Homer ca ultima locuință a Elenei și a lui Menelaus, că au clima cea mai blîndă și mai plăcută, fără nici un fel de furtuni sau zăpezi, ci numai cîte o ploaie domoală din cînd în cînd, îndestulătoare pentru a împrospăta vegetația luxuriantă a solului. De îndată ce Sertorius a auzit de existența acestor insule, l-a cuprins un entuziasm nestăpînit să plece acolo ca să-și petreacă restul zilelor în liniște și pace, departe de oprimări, masacre și neîncetate războaie. Pirații cilicieni însă, care trăiau din război și jaf, au refuzat să cadă de acord cu planul său și au pornit în larg, lăsîndu-l fără flotă. Astfel,

Sertorius s-a întors din nou la război şi, sprijinindu-se la început pe forţe ce trebuie să fi apărut adversarilor săi cu totul neglijabile atît numeric cît şi calitativ, a dejucat toate planurile generalilor romani trimişi împotriva sa, învingîndu-i rînd pe rînd. În momentul cînd i s-au alăturat refugiaţii din armata lui Lepidus, stăpînea întreaga Spanie şi se afla în comunicare secretă cu numeroase persoane din Roma care erau convinse că, în cele din urmă, avea să se dovedească de neînfrînt.

Pe vremea aceea, ori de cîte ori se producea o alarmă la Roma, rezultatul era că i se încredinţa din nou lui Pompei o comandă excepţională peste hotare. Aşa şi cu acest prilej, şi iarăşi la propunerea vîrstnicei mele rude, Filipus, Pompei a fost împuternicit să strîngă o armată pentru Spania, dîndu-i-se rangul care se cuvenea la drept vorbind unui consul. Avea să colaboreze cu generalul de la faţa locului, Metellus Pius, care fusese unul dintre cei mai buni comandanţi ai lui Sylla, dar nu se specifica nimic în propunerea lui Filipus că Pompei trebuia să-i fie subordonat lui Metellus, iar Pompei, în mod evident, nu avea nici o intenţie să se subordoneze cuiva. Şi-a pus noua armată pe picioare în patruzeci de zile, a străbătut Alpii înainte de sfîrşitul verii şi, pentru prima oară în viaţă, a venit în contact cu un adversar ce-i era superior. La începutul anului următor planurile i-au fost dejucate de manevrele lui Sertorius şi abia a evitat o înfrîngere catastrofală. N-a fost o experienţă de care-i plăcea lui Pompei să-şi aducă aminte în anii următori.

În vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, eu nu eram acum mai tînăr decît fusese Pompei cînd şi-a echipat şi a condus pentru prima oară o armată proprie. Dar nu întrezăream perspective pentru mine în nici un fel de activitatea militară. Nu eram un exilat şi ar fi fost absurd să părăsesc Roma fără un motiv satisfăcător ca să mă asociez cu Sertorius. Dacă eram sau nu înzestrat cu aptitudini militare era o chestiune care avea să fie verificată abia peste mulţi ani de zile. Şi aveau să treacă încă aproape zece ani pînă să pot intra în senat, ales în magistratura de gradul cel mai de jos. Pînă atunci, nu era nimic însă care să mă împiedice să iau parte la viaţa politică şi să-mi făuresc un nume şi o reputaţie.

Linia mea politică a fost în general consecventă și în armonie cu tradițiile familiei mele. M-am opus constituției lui Sylla și am sprijinit toate încercările de a o slăbi. La început, fără îndoială, concepeam problema doar în termeni de îndreptare a răului înfăptuit, năzuind în special să restitui tribunilor și poporului puterile pierdute. Numai treptat și ca urmare a angajării mele din ce în ce mai profunde în complicațiile manevrelor politice am început să-mi dau seama că o simplă întoarcere la epoca lui Sulpicius sau a lui Drusus nu era de ajuns. Nici astăzi nu știu precis cum se pot împăca, în starea actuală de lucruri, libertatea și autoritatea. Dar am știut întotdeauna că, oricît de esențială ar fi ordinea, nici o formă străveche sau doctrinară de ordine, ca acelea pentru care se puneau garanți, în chipuri atît de diferite, Sylla și Cato, nu poate să dureze și să fie în vigoare veșnic. Nu trebuie să-mi închipui, însă, că în tinerețe vedeam lucrurile la fel de limpede ca acum — și chiar și astăzi sînt frămîntat de multe îndoieli. Pe vremea aceea, pe de altă parte, îmi lipsea, fără putință de tăgadă, o anumită seriozitate. Spre disperarea soției și a mamei mele, a devenit un fapt notoriu că în viața mea particulară se strecurase un anumit dezmăț. Nu numai că eram mai risipitor ca niciodată în cheltuieli, dar mi-am îngăduit un număr de legături amoroase. Am fost de asemenea învinuit, pe nedrept, socot eu, că încercam să fac prea multe lucruri deodată. Scriam multă poezie, de obicei versuri de iubire, și am compus o tragedie pe tema lui Oedip. Mă pasionau, printre alte ramuri ale erudiției, astronomia și matematica. Entuziasmul pentru domenii atît de variate mi-a adus, în anumite cercuri, reputația de diletant; totuși, am păstrat gustul pentru toate aceste preocupări și le-am găsit nu numai plăcute, dar chiar folositoare în cariera mea.

Calea cea mai firească pe atunci — cum este și astăzi, într-o măsură mai mică — de a atrage atenția asupră-ți era aceea de a deveni vorbitor la bară. Un singur proces susținut cu competență era de ajuns pentru a te ridica din obscuritate la distincție. Am aflat, într-adevăr, că, în timpul șederii mele în Asia, Marcus Cicero dobîndise faimă tocmai pe această cale. Își asumase riscul,

pe cînd trăia Sylla, să apere un client care era persecutat în instanțele judecătorești de unul dintre cei mai puternici foști sclavi ai lui Sylla, iar apărarea sa fusese atît de strălucită încît îl salvase pe bietul om. Am citit cu admirație pledoaria lui Cicero și fără îndoială că i-aș fi cerut sfatul dacă s-ar fi aflat la Roma în momentul cînd m-am hotărît să iau și eu cuvîntul în instanță. Dar Cicero plecase în străinătate să studieze filozofia și oratoria la Atena și la Rhodos. Suferise, după cît se pare, de o totală epuizare nervoasă în urma marelui său succes. Era foarte posibil, de asemenea — deși atacîndu-l pe fostul sclav al lui Sylla, fusese deosebit de grijuliu să-l măgulească pe Sylla personal — să-i fi intrat în cap gîndul că a putut, totuși, să-și atragă ostilitatea dictatorului și că se găsea astfel într-o oarecare primejdie. Ar fi fost tipic pentru Cicero, care și-a făcut întotdeauna iluzia că oamenii nu gîndesc și nu vorbesc altceva decît despre persoana lui.

Propria mea încercare de a vorbi în public a fost tot atît de dramatică, în felul ei, ca și procesul în care se făcuse cunoscut Cicero. După prăbușirea lui Lepidus și a partidului său, a existat, cum se întîmplă de obicei cînd un partid victorios trece printr-o mare spaimă, o perioadă de reacțiune. În senat, vechii prieteni ai lui Sylla și-au închipuit că sînt mai puternici decît erau. Au uitat că își dăduseră dinainte pe față slăbiciunea cedînd popularității personale a lui Pompei; și erau orbi la faptul că, deși revolta lui Lepidus eșuase, programul lui Lepidus era bun în sine și recunoscut de mulți ca atare. Am dorit să fie clar de la începutul carierei mele că nu mi-era teamă de puterea sau de influența nici unui om și că, în mod special, aveam să mă împotrivesc liniei politice și orînduielilor lui Sylla. Pentru aceste motive m-am hotărît să-l urmăresc pe cale judiciară pe Cnaeus Dolabella, fost consul și unul din generalii de seamă ai lui Sylla.

Mai întîi trebuia să mă asigur că mi se va îngădui sau nu să intentez o acțiune împotriva lui și mi-am dat multă osteneală ca să compun pledoaria preliminară, pe care urma s-o țin în fața pretorului răspunzător de instanțele ce se ocupau de șantaje. Căci, pentru a fi numit procuror oficial, era necesar să-l conving pe pretor atît că acțiunea merita să fie deschisă cît și că

eram omul potrivit s-o deschid. În cuvîntarea mea, ca în toate manifestările mele oratorice, am avut în vedere mai mult claritatea, acuratețea și vigoarea decît stilul împodobit și bogat al elocvenței care era pe atunci la modă și a rămas astfel datorită influenței lui Cicero. În stilul acesta direct și clar, cunoscut, în mod destul de eronat, drept stil „atic", m-am distins din primul moment. Cea dintîi pledoarie a mea în fața pretorului a fost privită ca un model de felul în care trebuie ținute asemenea alocuțiuni. Sînt satisfăcut la gîndul că, mult mai înainte ca eu să devin o putere în stat, pledoaria mea a fost reprodusă într-un număr de manuale de oratorie.

Cînd a sosit timpul să vorbesc în fața juriului, cazul făcuse deja multă vîlvă. Dolabella însuși își exteriorizase nechibzuit sentimentele. Era furios pentru simplul fapt că i se făcuse proces și, în special, pentru că îl urmărea pe cale judiciară un personaj atît de tînăr și relativ necunoscut ca mine. În diverse atacuri violente îndreptate împotriva mea, atît în senat cît și în alte locuri, a avut multe de spus despre comportarea mea așa-zis nedemnă de un roman în relațiile mele cu regele Bithyniei, cît și despre legăturile mele subversive cu familia și cu partidul lui Marius. Limbajul insultător de care a făcut uz la adresa mea mi-a adus mai mult bine decît rău. Într-adevăr, puțină notorietate e totdeauna utilă începătorilor în cariera politică. Am observat multe asemenea exemple. A fost cazul lui Marius care, după cum mi s-a spus, s-a făcut cunoscut prima oară în viața politică prin limbajul violent folosit la adresa marii nobilimi și îndeosebi a binefăcătorului său, Metellus. Și chiar în epoca mea a fost cazul lui Clodius, unul dintre personajele de cea mai proastă reputație pe care le-am cunoscut vreodată, dar netemîndu-se absolut de nimic, și la un moment dat tot atît de iubit de popor ca și mine însumi. Propria mea notorietate a fost de alt gen. Nu puteam să atac concepția aristocrației, de vreme ce sînt eu însumi un aristocrat. Și cu toate că viața mea particulară era, poate, în multe privințe, aproape la fel de scandaloasă ca aceea a lui Clodius, iar limbajul și acțiunile mele aproape tot atît de violente, mă deosebeam de el fiind, în general, consecvent în politica mea și credincios față de prietenii mei. Oamenii îl iubeau pe Clodius

pentru fizicul său atrăgător, pentru nesocotința și farmecul său personal; se temeau de el cum te-ai teme de vreun foc izbucnit, brusc, neprevăzut și nimicitor. Pe mine mă iubeau pentru aceleași motive; dar se temeau de mine deoarece devenea tot mai învederat că acțiunile mele nu erau iresponsabile, că aveam de gînd mai degrabă să creez decît să distrug.

Dar în acea perioadă timpurie a vieții mele eram cunoscut numai pentru farmecul și cutezanța mea, ca și de pe urma cîtorva scandaluri. Atacurile îndreptate împotrivă-mi de către Dolabella mi-au sporit notorietatea și au contribuit la popularitatea mea. Și cu toate că, pînă la urmă, n-am izbutit să-i obțin condamnarea în instanță, eșecul meu a echivalat, în ceea ce mă privea, cu un succes. Ceea ce l-a salvat pe Dolabella a fost pe de-o parte corupția instanțelor, pe de altă parte propriul lui bun simț de a fi angajat ca apărători pe doi dintre cei mai buni avocați ai zilei — Hortensius, marele maestru al înfloritului stil „asiatic", și ruda mea Lucius Aurelius Cotta.

Membrii juriului erau acum, firește, ca urmare a legislației lui Sylla, cu toții senatori. Ascundeau în ei exact aceeași corupție ca și juriul de oameni de afaceri care, în copilărie mea, îl condamnase pe fratele bunicului meu, Rutilius. Felul în care se îmbogățise Dolabella în timpul cît fusese guvernator al Macedoniei era considerat, chiar de prietenii lui, oarecum dezonorant. Colegii săi senatori erau hotărîți, însă, să-l achite, unii fiindcă fuseseră mituiți, alții fiindcă doreau să se bucure și ei de aceeași impunitate, fie pentru acțiunile lor trecute, fie pentru cele viitoare. Chiar și așa, am reușit să prezint probele cu atîta pregnanță încît nu le-ar fi fost ușor, în fața opiniei publice, să voteze cum doreau, dacă ar fi votat numai pe baza probelor. Dar astfel stînd lucrurile, Cotta, în pledoaria finală de apărare, a făcut uz de marea sa erudiție pentru a sugera că, din cauza unei expresii neprecise în redactarea rechizitoriului, juriul era îndreptățit, orice ar fi gîndit în privința probelor, să voteze pentru achitarea lui Dolabella. Senatorii au fost încîntați să facă acest lucru, nepăsători față de faptul că aruncau discredit atît asupra lor înșiși cît și asupra constituției lui Sylla.

Cît despre mine, deși în privința anumitor subtilități ale legii fusesem întrecut în dibăcie de un jurist eminent, îmi făcusem un nume și cîștigasem o poziție în acel mare partid care încă mai dorea să desființeze tot ceea ce realizase Sylla.

Anul următor am întreprins o altă urmărire în justiție, din nou împotriva unuia dintre ofițerii lui Sylla, deși mai puțin distins decît Dolabella. Într-adevăr, Antonius Hybrida nu s-a distins prin nimic afară de rapacitate — cu toate că aceasta nu l-a împiedicat să devină, mai tîrziu, consul alături de Cicero. În timpul campaniei lui Sylla în Grecia, Antonius și-a folosit timpul și trupele de sub comanda sa, nu spre a-l combate pe inamic, ci pentru a jefui cetățile grecești. Am preluat acum procesul acestor cetăți, care pretindeau restituiri. Mi-am informat clienții că nu existau multe șanse de a obține o condamnare. Prea mulți făcuseră avere în timpul acela și cam în același fel pentru ca senatorii, membri ai juriului, să poată stabili un primejdios precedent condamnîndu-l fie și pe cel mai cunoscut dintre vinovați. Totuși, atît din punctul meu de vedere, cît și din acela al grecilor, acțiunea merita să fie introdusă. Darea în vileag a acestor fapte putea să aibă un efect de descurajare asupra altor ofițeri, în vremuri mai puțin tulburi. Iar mie mi se oferea un nou prilej de a-mi clarifica poziția politică. Așa cum s-au întors lucrurile, deși am pierdut procesul, cum mă și așteptam, am cîștigat o mare popularitate de pe urma lui. În special, am avut posibilitatea să îndrept un atac, considerat îndrăzneț, împotriva felului cum își condusese Sylla trupele. Am subliniat că el a fost primul comandant roman din istorie care își mituise și își răsfățase soldații, și care își atrăsese fidelitatea ofițerilor inferiori încurajîndu-i să prade. Era încă imprudent să menționezi deschis numele lui Marius, dar cînd am pus în contrast metodele lui Sylla cu metodele altor generali din trecut care salvaseră Roma de invazie străină, toată lumea a înțeles fără greș că mă gîndeam la Marius.

Nu era greu în anii aceia să-ți atragi simpatia maselor atacînd conducerea. Cu toate că revolta lui Lepidus fusese înnăbușită, nimic altceva nu se realizase. Sertorius se găsea în culmea

puterii sale în Spania, iar Pompei, în ciuda numeroaselor forțe de sub comanda sa, fusese silit să ia umilitoarea atitudine de a scrie senatului că, dacă nu primește rezerve mult mai mari în bani și oameni, nu poate garanta frontierele Italiei. Între timp, în Asia, Mithridates amenința cu război și încheiase o alianță cu Sertorius. Iar la Roma prețul grîului se ridicase la sume nemaiauzite. Scumpirea se datora în parte incompetenței guvernării, dar mai ales acțiunilor întreprinse de marile flote de pirați care, operînd de la bazele lor din Cilicia, Creta și alte insule, dominau în acel moment întreaga Mediterană timp de mai multe luni pe an.

În asemenea condiții, elementele cele mai reacționare din senat erau obligate să tacă. În anul care a succedat urmăririi judiciare întreprinse de mine împotriva lui Antonius, unul dintre consuli era cel puțin un om de stat moderat și inteligent. Acesta era unchiul meu, Caius Cotta, iar consulatul său a marcat prima îndepărtare legală și acceptată de linia constituției lui Sylla. E adevărat, concesiile au fost smulse prin violență. Așa se smulg de obicei concesiile cînd organele de conducere sînt slabe, dar vor să dea impresia de forță. Astfel, dacă nu s-ar fi ivit împrejurarea în care Cotta și colegul său de consulat au fost nevoiți să-și salveze viața fugind din fața unei mulțimi furioase care i-a atacat pe Calea Sacră, e puțin probabil că vreuna din înțeleptele propuneri de reformă ale lui Cotta ar fi fost acceptate de senat. Dar așa, Cotta, care era un orator minunant, nu numai că a reușit să pacifice mulțimea cînd spiritele s-au mai calmat întrucîtva, ci să convingă senatul că vorbele nu erau de ajuns. Ceea ce displăcuse cel mai mult poporului din așa-zisa organizare a lui Sylla fuseseră măsurile luate împotriva tribunilor. Aceștia își pierduseră majoritatea drepturilor și, spre a diminua și mai mult însemnătatea funcției, se decretase că nici unul dintre cei ce ocupaseră postul de tribun nu putea candida la alegerile pentru magistraturile mai înalte. Prin acțiunea lui Cotta, acestei situații i s-a pus capăt. S-a făcut un prim pas într-o direcție bine definită. Oameni cu reale posibilități intelectuale se prezentau la alegerile de tribuni și, o dată aleși, își aminteau de trecut și nu se mul-

țumeau cu rolul politic minor pe care, conform constituției lui Sylla, trebuiau încă să-l joace. A doua mișcare avea să fie, desigur, o agitație în vederea restituirii integrale a puterilor pe care le dețineseră mai înainte tribunii.

Dar în situația aceasta atît de promițătoare, resursele mele de energie au fost brusc abătute de la Roma spre alte țeluri.

PIRAȚII

Cam pe vremea aceea am început să fiu destul de intim cu Crassus pentru a putea împrumuta de la el sume mari de bani. Cum Crassus era cel mai bogat om din Roma, iar eu unul dintre cei mai cheltuitori, cunoștința cu el a fost de cea mai mare importanță pentru mine. Mă bucur la gîndul că și pentru Crassus a avut însemnătate. E cert că fără ajutorul meu n-ar fi ajuns niciodată la poziția socială spre care năzuise toată viața. Totuși, la început, trebuie să mă fi considerat drept o investiție destul de îndoielnică. Trebuie să-i fi apărut ca un tînăr capabil, deși frivol, care avea marele avantaj de a ști să se facă atrăgător în ochii oamenilor de toate categoriile, putînd fi astfel util unui patron ce i-ar fi furnizat fonduri din abundență. În cele din urmă Crassus și-a dat seama — și a făcut-o cu generozitate — că prin firea mea nu sînt un subaltern. Între timp îi devenisem indispensabil, iar el a continuat să-mi ofere sprijinul financiar fără de care aș fi fost complet ruinat. Pentru acest motiv i-am fost întotdeauna recunoscător, și de altfel niciodată nu m-am ridicat, ca atîția alții, împotriva unui om care mi-a făcut vreodată un bine, oricare i-ar fi fost motivele.

Nu pentru că, în relațiile sale, Crassus putea fi definit ca un om acomodabil. Avea defectele ca și calitățile marilor strîngători de avuții. Exista la el o anumită meschinărie, după cum, socot eu, trebuie să existe la orice om care își petrece întreaga viață în operații financiare și calcule de investiții. Interesele pecuniare ale lui Crassus se desfășurau pe o scară vastă. Obișnuia să spună: „Nu-l pot numi bogat pe un om dacă nu e capabil să pună

pe picioare o armată, s-o echipeze și s-o plătească din venitul său". E o reflecție judicioasă, dar pentru Crassus venitul, și nu armata, avea importanță. Oricît de extinse erau întreprinderile sale, el o privea pe fiecare separat cam în felul în care un mic negustor privește o afacere promițătoare. Era plin de contradicții. Meschinăria se lupta la el cu generozitatea. Iubea ostentația, dar prefera să se mențină în umbră. Favoriza și chiar iniția mișcările politice cu implicațiile cele mai vaste și mai revoluționare, dar, dacă era cu putință, evita să le acorde pe față sprijinul numelui și influenței sale. Încerca să lase pe umerii unor reprezentanți ai săi executarea lor. Iar în alegerea reprezentanților era remarcabil, chiar pătimaș de consecvent. Nu-i inspirau încredere oamenii al căror caracter se asemăna cu al său. Cei pe care îi finanța pentru motive politice aveau totdeauna caractere semețe și, foarte adesea, violente. În general, erau înzestrați toți cu o anumită iscusință, dar cred că eu eram singurul în aceeași măsură capabil și demn de încredere.

În tot cursul vieții sale, Crassus a suferit de un sentiment de nemulțumire. O dată ce mi-am dat seama de acest lucru, l-am găsit ușor de manevrat. Era nemulțumit pînă și la gîndul propriului său succes și făcea tot posibilul, deși fără a izbuti, să trăiască la nivelul binemeritatei lui reputații de avariție. Își ieșea din obicei spre a da recepții fastuoase, dar, cum era limpede că pe el personal nu-l distrau, oaspeții plecau acasă fără nici un sentiment de recunoștință față de gazda lor. Apoi considera, cu oarecare dreptate, că fusese rău tratat de către Sylla. E adevărat că mulțumită lui Sylla agonisise el acea enormă avere. Profitase mai mult decît oricine de vînzările proprietăților confiscate și recursese la toate expedientele ca să-și însușească cele mai valoroase bunuri pentru sumele cele mai mici. Dar nu putea uita niciodată că, deși el cîștigase bătălia de la Poarta Colinei, și nu Sylla, nu mai primise ulterior de la acesta nici o comandă de reală importanță. În schimb, întreaga glorie a războiului, cît privea pe ofițerii mai tineri, îi revenise lui Pompei.

Am descoperit repede că asupra lui Pompei se concentra mai cu deosebire profundul sens al insatisfacției ce umbrea caracterul

lui Crassus. Era cu șase ani mai mare decît Pompei și găsea cu neputință de îndurat ideea strălucitelor lui succese și marii lui popularități. Într-adevăr, ura și mai tîrziu teama lui Crassus față de Pompei erau de natură patologică, după cum s-ar exprima un doctor grec. Iar Pompei, la rîndul său, nu făcea nimic spre a-i domoli sentimentele rele. Nici măcar o clipă nu făcea o taină din faptul că se considera superior celorlalți și, cu toate că manierele lui aveau un farmec și o demnitate ce-i lipseau total lui Crassus, era capabil să se comporte și cu o insolență rece și studiată față de acei care, asemenea învingătorului de la Poarta Colinei, păreau a-i fi rivali. Îi plăcea mai ales să ia peste picior iscusința militară a lui Crassus. Lucru nejust, deoarece Crassus, cu tot dezastruosul său eșec militar de la bătrînețe, era în mod real un comandant valoros. De aceea îl înfuria cu atît mai mult facila afirmație a lui Pompei că nu exista nici un alt general roman afară de el. Îmi amintesc ce încîntat a fost cînd a sosit vestea înfrîngerii lui Pompei de către Sertorius.

Antagonismul dintre acești doi bărbați avea să crească cu timpul, constituind factorul dominant în perioada de început a carierei mele politice. Acum au murit amîndoi, fiecare din ei măcinat de propria-i pasiune — Crassus de aviditatea cu care urmărea faima militară, Pompei de intoleranța față de un egal al său, ceea ce l-a făcut să-mi subestimeze calitățile de general și conducător de oameni.

În epoca în care l-am cunoscut, Crassus observa cu un ochi atent evenimentele din Spania și nu se angajase în viața politică în nici un fel, cu excepția eforturilor sale perseverente și nu prea încununate de succes de a se face popular în rîndurile tuturor păturilor sociale. Avea pretutindeni interese financiare, cele mai importante din ele fiind în Orient. În legătură cu afacerile lui m-am dus în Asia pentru a doua oară.

Sosise știrea că vechiul meu prieten Nicomede se afla pe patul de moarte și, după unele zvonuri, avea intenția să-și lase regatul moștenire poporului roman. Era o perspectivă care trezea, firește, cel mai viu interes în rîndurile financiarilor, iar Crassus, ca de obicei, a fost unul dintre primii care au văzut în acea împre-

jurare un prilej de profit. Acordîndu-mi creditul unei anumite influențe pe lîngă rege, mi-a propus de îndată să mă îmbarc pentru Orient pe cheltuiala lui și să fac tot posibilul spre a obține de la Nicomede, înainte de a muri, anumite concesiuni în Bithynia cărora el le dădea o importanță deosebită. Cum misiunea mea urma să fie secretă, am dat explicația că aveam de gînd să mă duc la Rhodos pentru a studia oratoria cu faimosul profesor Apollonius, care îl avusese de curînd pe Cicero ca discipol. Am pretins că eșecurile mele în fața instanțelor judecătorești mă convinseseră că avem nevoie de o pregătire mai temeinică, deși, în realitate, aceste „eșecuri" îmi sporiseră simțitor reputația. Lumea a crezut în spusele mele, și — așa cum s-au întors evenimentele — n-a avut nici un motiv să nu creadă, de vreme ce niște împrejurări nefericite m-au împiedicat să ajung la timp în Bithynia.

Tocmai în apropiere de coasta asiatică, lîngă mica insulă Pharmacusa, corabia mea a fost zărită și capturată de o navă de pirați cilicieni. Nimic nu putea să-mi încurce planurile mai rău. Nu mai încăpea nici o discuție că aveam să fiu ținut prizonier timp de cel puțin o lună pînă cînd se strîngeau banii pentru răscumpărarea mea, iar întîrzierea aceasta inevitabilă avea să mă coste, probabil, tot ceea ce speram să cîștig în Bithynia. Afară de asta, pirații ciclicieni erau bandiții cei mai setoși de sînge de pe lume și nu pregetau să ucidă un prizonier dacă, pentru cine știe ce motiv, ar fi trebuit să se depărteze în grabă de baza lor sau dacă ar fi intrat la bănuială că banii pentru răscumpărare n-aveau să mai sosească.

Am descoperit că, atunci cînd te pîndește primejdia din partea celui mai grosolan tip de oameni, fie ei romani sau barbari, cea mai bună atitudine de adoptat e amuzamentul amestecat cu disprețul. Mai presus de toate e important să-ți recunoască superioritatea și să-și dea seama că nu ți-e frică de ei cîtuși de puțin. Astfel, în acea împrejurare, cînd șeful piraților m-a informat că prețul răscumpărării mele fusese evaluat la douăzeci de talanți, am izbucnit în rîs și i-am spus că se afla, probabil, într-o totală ignoranță cu privire la Roma și la poziția mea socială dacă

își închipuia cu adevărat că prietenii mei nu-și puteau permite să plătească o sumă mult mai mare. L-am sfătuit să ridice suma la cincizeci de talanți și am cerut ca, pînă cînd soseau banii, să mi se pună la dispoziție condiții confortabile de locuit și să fiu tratat cu respectul ce mi se datora.

Reacția piraților la aceste cuvinte a fost în sensul așteptărilor mele. Au fost amuzați de ceea ce li s-a părut un fel de fanfaronadă copilăroasă; m-au admirat că nu mi-era teamă de ei și au fost impresionați de oferta unei sume mai mari. Am avut repede grijă să nu fiu considerat de ei drept un simplu obiect de amuzament, ci ca un om îndreptățit la respectul lor. Era greu să le cer să-mi dea drumul, dar în toate celelalte privințe am insistat să mă lase să fac ce vreau și să fiu ascultat cu promptitudine. Mi-am dat seama că șederea mea forțată pe insulă avea să fie îndelungată (într-adevăr, a durat aproape patruzeci de zile) și m-am hotărît să-mi folosesc timpul într-un fel plăcut și folositor. Pirații aceștia erau brutali și nešlefuiți, iar atunci cînd nu se aflau angajați în acțiunile lor de pradă, trăiau o viață de trîndăvie. Își petreceau zilele împreună, mîncînd și bînd sau stînd tolăniți la soare, distrîndu-se cu interminabile povestiri despre isprăvile lor sau cîntînd cu voci răgușite cele mai sentimentale cîntece pînă noaptea tîrziu. Într-un foarte scurt interval de timp am izbutit să le reformez felul de viață, cel puțin într-o oarecare măsură. Am organizat adevărate întreceri de atletism, care aveau loc de două sau trei ori pe săptămînă, și întrucît concuram și eu la ele, cîștigînd de obicei premiul întîi la multe competiții, m-am aflat curînd, printre acești sălbatici, mai degrabă în poziția de șef decît de captiv. Căci în cea mai mare parte a captivității mele am fost singur, cu excepția doctorului meu și a vreo doi slujitori. Restul grupului trecuse pe continent și se ocupa cu strîngerea banilor pentru răscumpărarea mea, din Milet și alte cetăți grecești. Astfel, fiind privat de obișnuita-mi plăcere, aceea a unei conversații inteligente, trebuia să mă mulțumeasc cu ceea ce aveam la îndemînă. Îi adunam pe pirați laolaltă ca să fac exerciții de oratorie în fața lor, adresîndu-mă în discursuri pregătite dinainte pe diferite teme care erau populare pe vremea aceea în școlile

de retorică. În acea perioadă a vieții mele aveam obiceiul, de asemenea, să scriu o grămadă de versuri și organizam recitaluri de poezie la care îmi citeam propriile opere sau, dacă era vorba de o dramă, interpretam rolul principal folosindu-l pe medicul meu ca să citească rolurile mai mărunte. Am constat că pirații erau total incapabili de a aprecia vreuna din figurile mai frumoase de stil, iar mulți dintre ei nu puteau nici măcar să urmărească logica unui argument. Adesea deveneam neîngăduitor cînd observam că atenția le zboară aiurea în timpul cuvîntărilor mele sau cînd unul sau altul dintre ei părea să considere hazliu vreun pasaj dintr-un poem de-al meu destinat să exprime patosul. Le spuneam că sînt nătîngi, ignoranți, țărani analfabeți și tot felul de alte epitete jignitoare, toate binemeritate. Căci, deși erau destul de docili și seara se opreau din cîntat cînd le trimeteam vorbă să tacă, în realitate aveau prea puține calități pe care le puteai admira. Îmi displăcea în special felul lor lăudăros și disprețuitor în care vorbeau despre Roma. Spuneau că făcuseră unele incursiuni pe coastele Italiei și că n-avea să mai treacă mult pînă cînd vor amenința Roma însăși. Din nefericire exista un grăunte de adevăr în afirmațiile lor, dar nu era un limbaj pe placul meu. Le-am atras atenția că, oricît de numeroase ar fi flotele piratești, nu puteau constitui niciodată o putere independentă, cum se făleau ei. Departe de a fi o putere, ei erau o plagă, căci întreaga lor existență depindea de distrugerea sau irosirea a ceea ce produseseră alții. Într-o lume civilizată, îi informam eu, erau cu desăvîrșire intolerabili; și, cu toate că în ultimii ani, din pricina propriilor ei tulburări, Roma le îngăduise cu indolență să-și mărească efectivele, se apropia cu siguranță vremea cînd corăbiile de pirați aveau să dispară de pe mări pînă la ultima. Ei priveau remarcile mele drept extraordinar de hazlii, iar cînd am adăugat că, în ceea ce îi privea pe ei personal, îmi propuneam ca, de îndată după eliberarea mea, să-i dau pe toți în judecată, au considerat că e cea mai bună glumă. Într-adevăr, simțul umorului era tot atît de insuficient dezvoltat la ei ca și facultățile intelectuale.

În cele din urmă, prețul răscumpărării a sosit și am început imediat să-mi pun planul în aplicare. Majoritatea banilor fu-

seseră strînși în apropiata cetate a Miletului, unde aveam mulți prieteni printre armatorii și negustorii bogați pe care-i cunoscusem în timpul primei mele perioade de serviciu militar în Asia. De atunci păstrasem legătura cu cei mai agreabili și influenți dintre ei, pe de-o parte fiindcă le prețuiam prietenia pentru ea însăși, pe de alta fiindcă începusem de pe atunci să-mi fac un punct esențial al politicii mele din a lăsa în urma mea, pe oriunde mă duceam, nucleul unui partid pe care să mă pot bizui în caz de primejdie sau dificultate. Acum, de îndată ce m-au eliberat, m-am dus direct la Milet și, fără a pierde o clipă, mi-am întrunit toți prietenii și le-am cerut ajutor. Știam din experiență că pirații, o dată ce primiseră banii pentru răscumpărare, aveau să-și petreacă, după toate probabilitățile, următoarele zile și nopți în chefuri și petreceri; iar măsurile lor de prevedere fiind mult mai slabe, ei nu mai puteau ține piept nici chiar unor forțe de mai mică importanță, dacă erau conduse cu hotărîre. La început prietenii mei s-au arătat sceptici față de propunerile mele. Nu se mai aventurase pînă atunci pe mare împotriva unei flote piraterești nici o expediție organizată pe cale particulară și chiar operațiunile escadrelor navale permanente rareori obținuseră vreun succes în trecut. Totuși, am reușit pînă la urmă să le demonstrez că planul meu era ușor de pus în practică. Le-am arătat că putea aduce și un foarte mare profit dacă se încheia cu succes, de vreme ce nu numai că recuperam cei cincizeci de talanți vărsați recent piraților, dar intram și în posesia corăbiilor, proviziilor și a multor altor valori prădate de ei.

A fost mult mai greu, după ce m-am asigurat de un număr suficient de vase pentru scopul propus, să găsesc echipajul doritor să servească pe aceste vase. Pirații erau, pe drept cuvînt, temuți nu numai de către marinarii de pe coasta asiatică, dar și de cei din toate porturile Mediteranei. A trebuit să folosesc multă elocvență și să le fac mari făgăduieli. Marinarii disponibili erau, în majoritatea cazurilor, greci din insule și de pe continent. Grecii, după cum am constatat, răspund aproape întotdeauna dacă faci apel la mîndria lor patriotică pe planul local al cetății sau pe acela mai larg al întregii lor seminții. Amintindu-le de ma-

rile lor tradiții de navigatori, am reușit mai întîi să-mi asigur serviciile lor și apoi să le insuflu încredere și hotărîre. În intervalul unei singure zile, am avut la dispoziție o flotă ce mi s-a părut adecvată scopului meu.

Am pornit în larg înainte de căderea nopții pentru o intreprindere care era, în realitate, mult mai riscantă decît o înfățișasem eu. Nu era sigur că pirații n-aveau să fie la posturile lor de pază și se putea întîmpla să fi primit întăriri de la vreuna din numeroasele corăbii piraterești ce se opreau din cînd în cînd în rada unde își aveau ei așezarea. Dar cu acel prilej totul a mers așa cum nădăjduisem. Am găsit oamenii pe țărm, cei mai mulți suferind consecințele ospățului, iar corăbiile insuficient păzite. Au avut loc foarte puține lupte, iar printre oamenii mei n-au fost nici un fel de pierderi. Toți pirații, afară de cîțiva uciși pe loc, au fost luați prizonieri și toate vasele lor capturate. Prada a fost de proporții considerabile. Am putut nu numai să plătesc echipajului marile sume făgăduite, dar să opresc o mare cantitate de bunuri valoroase pentru mine și pentru prietenii mei. Cît despre membrii echipajului corăbiilor mele, se credeau acum de neînvins și mă rugau să-i conduc împotriva altor fortărețe de pirați de pe coastă. Eu eram conștient însă că, în majoritatea împrejurărilor, pirații erau niște adversari de temut; afară de asta, doream să plec în Bithynia fără să mai pierd vremea. A fost, oricum, prea tîrziu ca să-mi ating obiectivul principal, deoarece Nicomede murise în timpul captivității mele, iar guvernatorul roman al Asiei, Silanus, își și fixase reședința, se pare, în palatul regal.

În privința prizonierilor mei, m-am gîndit că ar fi constituit un final nimerit al expediției, contribuind în același timp la sporirea reputației mele personale, dacă porunceam să fie executați pe dată la Milet, unde, ca rezultat al faptei eroice săvîrșite, mă bucuram de o mare popularitate. Dar gîndindu-mă bine, am hotărît că ar fi mai cu tact să raportez cazul lor guvernatorului provinciei, de la care, mi s-a părut mie, eram îndreptățit să primesc dovezi de considerație și anumite recompense. Așa încît i-am adus pe prizonieri la Pergam, lăsîndu-i acolo sub pază, iar

eu mi-am continuat călătoria cît am putut mai repede spre Bithynia, pe același drum pe unde trecusem cu șapte ani în urmă.

Am găsit, pe drum ca și la destinație, totul schimbat în rău din punctul nostru de vedere. Pe vremea primei mele vizite în Asia, victoriile lui Sylla, deși departe de a fi hotărîtoare, restabiliseră prestigiul Romei. De atunci însă, în timp ce guvernatorii noștri nu înfăptuiseră mai nimic spre a repara stricăciunile războiului și a asigura o bună administrație, Mithridates își consolidase forțele. Încheiase alianțe atît cu Sertorius în Occidentul îndepărtat, cît și cu șefii flotelor piratereşti ce operau de la bazele din Creta și Cilicia. Era limpede pentru oricine că, dacă voia să-și mențină poziția de forță în Marea Neagră, regele Pontului nu putea tolera ocupația romană în Bithynia. Într-adevăr, armatele lui erau de pe atunci mobilizate, iar unele contingente erau instruite după metodele romane de către consilierii militari trimiși de Sertorius.

Împotriva acestei vădite și crescînde amenințări, guvernarea romană de la fața locului era, după cum am constatat curînd, aproape complet nepregătită. Armata era rău condusă, rău organizată și plasată în zone greșit alese. Toți păreau că se interesează exclusiv de profiturile ce puteau fi stoarse din noua provincie a Bithyniei. Palatul, în care petrecusem atît de plăcute seri cu defunctul rege, era acum plin de funcționari și agenți de-ai romanilor îmbogățiți, toți în căutare de concesiuni valoroase și toți orbi la faptul că în orice clipă exista posibilitatea să fie măturați complet din acea provincie. Comportarea lor era, într-adevăr, întocmai cum ar fi dorit-o Mithridates. Neglijau apărarea și în același timp se făceau odioși printr-o fiscalitate excesivă, astfel că Mithridates, la momentul potrivit, avea să poată invada țara fără vreo împotrivire serioasă, înfățișîndu-se totdeodată ca un eliberator.

Printre acești vînători de averi se remarca guvernatorul roman Silanus. L-am vizitat de îndată ce am ajuns în Bithynia și i-am raportat numaidecît cazul piraților care se aflau încă sub pază la Pergam. Mă așteptam să mă felicite pentru acțiunea mea și să dea ordin, cum era drept, să fie executați prizonierii; dar,

spre surprinderea și dezgustul meu, a arătat doar un aer puțin stingherit cînd m-a văzut și, după cîteva complimente rostite cu jumătate de gură, a spus că avea nevoie de un scurt răgaz ca să reflecteze. Pentru mine era limpede că avea de gînd să negocieze prin agenți, care nu erau greu de găsit, cu alți șefi de pirați și să se îmbogățească pe socoteala reputației mele, asigurînd eliberarea prizonierilor. Am luat de aceea întreaga chestiune în mîna mea. Știam că mă puteam bizui pe comandantul gărzii din Pergam, astfel că am trimis la el un sol în taină poruncindu-i, pe răspunderea mea, ca prizonierii să fie crucificați. Cum am oroare să pricinuiesc cuiva o suferință inutilă, i-am dat instrucțiuni să-i ucidă prin spînzurare mai înainte ca trupurile lor să fie bătute în cuie pe cruci.

Firește, acțiunea aceasta m-a făcut dezagreabil în ochii lui Silanus. Dar nu putea întreprinde nimic fără să-și piardă atît favoarea cetățenilor din orașele de pe coastă, care erau încîntați de felul cum rezolvasem întreaga chestiune, cît și a celor de la Roma, unde conducerea Asiei era de pe atunci, și pe bună dreptate, ținta unor atacuri. Totuși, deși n-a avut posibilitatea să ia vreo măsură împotriva mea, atitudinea lui a rămas ostilă, lipsindu-i inteligența să se folosească de sfaturile pe care i le-am dat. Dacă mi s-ar fi acordat cea mai modestă recunoaștere oficială, eram pregătit să strîng efective pe socoteala mea și să operez fie împotriva piraților pe mare, fie a lui Mithridates pe uscat. Aveam prieteni influenți în Bithynia și, cu ajutorul lor, n-aș fi întîmpinat nici o dificultate să echipez o flotă sau o armată. În plus, spre deosebire de guvernator, aveam idei bine definite cum să le utilizez și, pe de altă parte în ce ordine să dispun forțele permanente ale provinciei spre a înfrunta primejdia iminentă. Silanus era însă preocupat exclusiv de felul cum putea strînge cît mai mulți bani cu putință, mai înainte ca termenul funcției sale să expire. Mi-a nesocotit sfatul și, dintr-un fel de furie invidioasă, a refuzat să dea sancțiune oficială măcar unuia dintre proiectele pe care eu eram gata să le aduc la îndeplinire. Cu toate astea, am hotărît să nu scap din vedere problemele Asiei, în speranța că mai tîrziu putea să se ivească vreun prilej de a

lua parte din plin la evenimente. Astfel că, în loc să mă întorc la Roma, m-am retras la Rhodos spre a urma lecții de retorică și și filozofie, deși, mai înainte, tot am izbutit să realizez o faptă de merit în Bithynia. Am luat asupra mea un număr de obiecte de preț ce-mi fuseseră lăsate mie personal de către regele Nicomede și am apărat cu succes drepturile cîtorva vechi prieteni din provincie care se aflau în primejdie de a fi persecutați de niște funcționari romani. Am fost bucuros să îndeplinesc o asemenea sarcină, deoarece am prețuit întotdeauna prietenia mai mult decît orice pe lume.

ÎNTOARCEREA LA ROMA

Rhodos e poate cea mai frumoasă insulă din Mediterana. Și pe lîngă frumusețile naturale ale locului — florile în culori vii, munții, marea scînteietoare și clima veșnic dulce — am remarcat în arhitectura și în amenajările de confort ale orașului — porticurile și clădirile publice, sistemul de canalizare — o splendoare și o grațioasă tihnă a vieții care apăreau în cea mai favorabilă lumină în comparație cu orice lucru de acest gen ce se putea găsi pe atunci la Roma. Tot aici întîlneai pe cei mai vestiți profesori de filozofie și de retorică. Am urmărit cursurile lor cu cel mai viu interes, am învățat mult de la ei și, în vremuri mai puțin tulburi, aș fi fost dornic, fără îndoială, să învăț și mai mult. Așa însă, atenția mi-a fost abătută atît spre apropiata coastă a Asiei, cît și spre Italia.

În Asia, după cum apărea limpede în acel moment pentru oricine, un nou război cu Mithridates era pe punctul de a izbucni. Iar la Roma, întocmai ca pe vremea lui Marius și a lui Sylla, se desfășura o concurență aprigă pentru onoarea și prilejurile de a obține o comandă. Cînd am împlinit douăzeci și opt de ani, consulii pe anul acela erau unchiul meu Marcus Cotta și Lucius Lucullus. Fiecare din ei făcea uz de toate influențele posibile spre a obține comanda pentru el, în timp ce alții susțineau cu îndîrjire candidatura pretorului Marcus Antonius, tatăl acelui Marcus Antonius care mi-a făcut mai tîrziu cele mai mari servicii și pe care îl socotesc prietenul meu, deși m-a pus adesea în situații delicate. Acest Marcus Antonius era, ca și fiul său, un mare băutor. Spre deosebire de el, era însă lipsit de farmec personal și

prea puțin înzestrat cu aptitudini militare. Marcus Cotta, deși ambițios și neînfricat, nu avea nici el calitățile necesare unui comandant suprem. Lucullus era cel mai indicat spre a i se încredința comanda, iar faptul că a întîmpinat cele mai mari dificultăți ca să obțină numirea într-un post care trebuia să-i fie oferit din prima clipă nu reprezintă decît un simptom al confuziei epocii și al incapacității senatului. L-am atacat adesea pe Lucullus în public, dar trebuie să admit că, în multe privințe, merită toată admirația. A fost un prieten credincios al lui Sylla și un apărător leal al autorității senatoriale, pînă cînd, în cele din urmă, a constatat că lealitatea lui era răsplătită cu trădare și s-a retras cu totul din politică. Era un cărturar cu o pregătire temeinică; dădea cele mai bune mese din Roma și, cu excepția unui defect fatal — incapacitatea de a înțelege psihologia trupelor — nu era mai prejos de oricare alt general de valoare din istoria noastră. Avea relații de seamă; atît mama cît și soția sa proveneau din familii mari, dar amîndouă aveau o reputație cît se poate de proastă. Mama lui, din familia Metellilor, era cunoscută pentru viața ei desfrînată într-o epocă în care libertinajul era mai puțin la modă decît a devenit mai tîrziu; soția lui, Clodia, era fiica lui Appius Claudius, care fusese consul în anul abdicării lui Sylla. Ea și cu sora ei — care avea același nume și a fost imortalizată de poetul Catullus, îndrăgostit de ea pînă la orbire — au fost, poate, cele mai vicioase femei pe care le-am cunoscut. Amîndouă aveau relații incestuoase cu fratele lor Clodius și erau nimfomane cunoscute, ca să folosim termenul grecesc. Însuși pronunțatul lor apetit sexual le împiedica să facă la fel ca alte femei și să profite de legăturile amoroase pentru a promova interesele soților lor sau pe ale lor personale. Astfel că, în toate intervențiile pe care le-a făcut spre a obține comanda, Lucullus n-a primit nici un ajutor din partea puternicei familii Claudiane, iar în cele din urmă a fost deposedat de cinstea ce i se cuvenea, în mare măsură din pricina intrigilor cumnatului său.

La Rhodos am aflat cu interes cum Lucullus, contrar firii sale, a fost silit să se înjosească pînă la lingușiri și mituiri pentru ca, în cele din urmă, să i se încredințeze comanda împotriva lui

Mithridates. Între timp, lui Cotta i s-a dat o flotă cu care să opereze în jurul coastelor Bithyniei și Hellespontului; iar Antonius a primit o împuternicire cu implicații vaste ca să combată flotele piraterești de pe toată întinderea Mediteranei. Am auzit, de asemenea, că ceea ce a împrumutat o savoare specială bătăliei pentru comenzi a fost sentimentul general că în curînd Pompei avea să se întoarcă din Spania și, cu ajutorul armatei sale, avea să pretindă, probabil, pentru el însuși orice omandă importantă care ar mai fi fost disponibilă. În Spania își organizase acum o forță armată imensă și, cu toate că atunci cînd era vorba de Sertorius nici un rezultat militar nu era previzibil, se părea că nici Sertorius n-avea să mai reziste multă vreme în fața unor șanse atît de inegale.

Nu erau timpuri în care îți puteai continua ușor studiile în liniște. Mi-am amintit de succesul obținut în acțiunea mea particulară împotriva piraților și cînd am auzit că Mithridates își și începuse campania și că trupele sale, deocamdată în număr mic, pătrundeau în provinciile romane, m-am hotărît să încerc o acțiune similară, dar pe scară mai mare. Am trecut pe continent, în Caria, în fața insulei Rhodos, și am adunat repede o oaste compusă din soldați ușor înarmați și din cavalerie, iar ca măsură preliminară am mers din oraș în oraș spre a-mi asigura loialitatea tuturor față de Roma și în același timp spre a strînge subscripții pentru plata soldaților mei. Acționam desigur într-o calitate total neoficială, ba chiar ilegală, dar am considerat că un comandant inteligent ca Lucullus avea să recunoască valoarea acțiunii mele.

În realitate, a fost o aventură care n-a dus la un rezultat prea însemnat, dar mă gîndesc și acum la ea cu oarecare satisfacție și văd limpede în amintire dealurile brune ale Cariei și coloanele oamenilor mei în marș — o armată amestecată, alcătuită din greci, carieni, rhodieni și cîțiva romani, toți plini de entuziasm și dornici să lupte pentru onoare ca și pentru prada pe care nădăjduiau s-o dobîndim. În timpul acestei scurte campanii pe care am condus-o eu însumi am învățat mai multe decît învățasem sub comanda altora; deși acțiunea a fost de o durată atît de scurtă

încît abia dacă merită numele de campanie. După ce mi-am asigurat fidelitatea cetăților de pe coastă, m-am îndreptat spre interiorul continentului și m-am ciocnit de cîteva elemente de avangardă din armata lui Mithridates. În unele cazuri trupele sale erau bine disciplinate și bine conduse de consilierii militari ce-i fuseseră trimiși de către Sertorius din Spania. În scurtă vreme însă am reușit să-mi transform mica oștire într-o forță armată pe care te puteai bizui. Am dat o singură bătălie generală cu inamicul, l-am pus în derută și l-am izgonit din Caria. Dar în timp ce reflectam la mișcarea următoare, am primit vești de la Roma care m-au făcut să iau hotărîrea de a renunța la orice alte gînduri de operațiuni militare și de a mă întoarce în cetate. Am fost informat prin scrisori din partea mamei mele și a prietenilor mei că fusesem numit în Colegiul Pontifilor și, după o matură reflecție, am decis că nu trebuie să pierd prilejul de a ocupa acest post. Ca unul dintre cei cincisprezece pontifi, nu mi se interzicea, ca atunci cînd eram preot al lui Jupiter, participarea la viața politică și militară. Într-adevăr, aproape toți membrii Colegiului erau oameni de mare însemnătate politică. Marele Pontif fusese întotdeauna unul dintre cei mai influenți oameni din Roma, iar deținătorul acestei demnități era în acel moment Metellus Pius, colegul lui Pompei în Spania. Printre ceilalți membri se găsea distinsul orator și fost consul Catulus, fiu al acelui Catulus care fusese colegul lui Marius în războiul cu germanii, constrîns mai tîrziu de acesta să se sinucidă. Mai era și Servilius Isauricus, sub comanda căruia luptasem în Cilicia în primii ani ai tinereții. A ți se oferi, la vîrsta mea, un loc de o asemenea distincție în stat reprezenta într-adevăr, după cum sublinia mama în scrisoare, un extraordinar noroc, iar mama era cu atît mai dornică să-l ocup eu cu cît locul vacant în Colegiu survenise prin moartea fratelui ei mai mare, Caius Cotta. Acest unchi al meu se distinsese în timp de pace ca și în timp de război. Fusese unul dintre oratorii de frunte ai vremii sale; consulatul său se remarcase printr-o înțeleaptă și moderată conducere a treburilor statului; iar după consulat executase operațiuni militare încununate de succes în Gallia Cisalpină, fapt pentru care fusese

sărbătorit în triumf. Tocmai pe cînd aștepta în afara porților Romei să i se celebreze triumful, se stinsese din cauza urmărilor unei vechi răni. Fără îndoială, faptul că unchiul meu Cotta se bucurase de un respect atît de general era singura explicație că eu, ca rudă, fusesem numit în locul rămas vacant prin moartea lui. Nimic altceva nu pare să justifice onoarea ce mi se făcea, de vreme ce cariera mea politică de pînă atunci nu se desfășurase încă în așa fel încît să se impună în ochii majorității membrilor Colegiului care, în linii mari, reprezentau interesele cele mai conservatoare ale statului. E posibil ca, oferindu-mi-se o poziție atît de respectabilă, ei să fi nădăjduit să atragă spre felul lor de a gîndi pe un tînăr pe care îl știau talentat, dar se temeau că se va dovedi subversiv. Dacă și-au făcut asemenea calcule, s-au înșelat.

Mi-am abandonat cu regret planurile în vederea altor operațiuni militare în Asia, dar am văzut de îndată că judecata mamei mele era bună și că, în interesul onoarei familiei noastre, trebuia să mă întorc la Roma. Astăzi sînt sigur că hotărîrea a fost justă. Chiar dacă m-aș fi alăturat lui Lucullus cu armata mea proprie, el nu m-ar fi utilizat decît în posturi cu totul subalterne, deoarece nu se abătea sub nici un cuvînt de la legalitate în problema promovării celor sub vîrsta cuvenită și, după cum avea s-o demonstreze mai tîrziu, era potrivnic ideii de a împuternici pe alții în funcții de răspundere.

Călătoria mea de întoarcere în Italia n-a fost fără primejdii. Înainte de a părăsi Asia, am primit vestea că Mithridates invadase Bithynia și, după cum prevăzusem, zdrobise cu ușurință insuficienta apărare organizată de Silanus. Între timp, intrase în scenă unchiul meu Marcus Cotta. Avusese nesăbuința să riște o angajare generală a forțelor în care fusese total învins și, ca urmare, pierduse întreaga flotă. Se găsea acum blocat cu resturile armatei în Calcedonia, sperînd să fie despresurat de Lucullus, care opera dinspre sud. Astfel, se părea că în orice clipă căile terestre ce străbăteau Asia puteau fi blocate, iar cît despre cele maritime preferam să mă încredințez lor cît mai scurt timp posibil. După înfrîngerea lui Cotta, nu mai circula nici un vas de război roman în apele răsăritene. Pirații operau pe o scară mai largă

ca niciodată și știam că, dacă m-ar fi prins din nou, nu mi-ar mai fi dat nici măcar prilejul de a oferi un preț de răscumpărare. Etapa finală a călătoriei mele a fost cea mai primejdioasă, iar pentru traversarea de la Dyrrachium la Brundisium am angajat o ambarcație cu patru vîsle, în speranța că, prin aspectul ei neînsemnat, va putea trece neobservată. Am fost alarmat, firește, cum rar mi s-a întîmplat în viață cînd în zorii zilei, după nenumărate ore în largul mării, cîrmaciul a anunțat că se zăreau la orizont catarge de corăbii. Mi-am dezbrăcat hainele, am fixat un pumnal în jurul taliei și m-am pregătit să mă afund sub apă. Acolo, cel puțin, aveam o șansă de scăpare în cazul cînd barca noastră ar fi fost oprită și scotocită; iar dacă m-aș fi găsit în primejdie de a cădea prizonier, m-aș fi omorît mai curînd decît să mă supun acelui gen de moarte la care, după cum știam din conversațiile cu pirații pe care îi crucificasem, trebuia să mă aștept în mod sigur. S-a constatat repede însă că presupusele catarge de corăbii nu erau decît lungile șiruri de copaci de pe coasta italică. Rareori m-am simțit mai ușurat, căci, deși mi-am riscat viața adesea în bătălie, în lupte de stradă și chiar, o dată, în fața unui senat cuprins de furie, nu puteam îndura moartea umilitoare a unui prizonier sau, la urma urmei, a unuia din acei oameni hăituiți, cum văzusem de atîtea ori în zilele lui Marius și Sylla. Aș prefera să fiu asasinat, cum bănuiesc că e cu putință să se întîmple. Iar împotriva asasinatului, în ciuda celor ce-mi spun prietenii mei, nu pot fi luate nici un fel de precauții convenabile. Nu te poți bizui — — știu bine — așa cum ar trebui, nici măcar pe loialitatea prietenilor sau pe recunoștința celor pe care i-ai cruțat. Invidia, sau chiar o teorie intelectuală ori morală denaturată, se pot dovedi mai puternice decît cele mai calde și mai generoase sentimente omenești. Așa s-a întîmplat, mi-aduc aminte, la un an sau doi după întoarcerea mea în Italia, cu Sertorius.

E un incident pe care și astăzi mi-l amintesc cu durere, iar în momentul acela m-a afectat nespus de mult. Căci Sertorius a fost ucis de cei care ar fi trebuit să-i fie prieteni. După zece ani nu-l învinsese încă nimeni pe cîmpul de luptă și, cu toate că dificultățile lui militare sporeau, era obișnuit cu ele, iar viitorul lui,

după cum o dovedise trecutul, trebuia privit ca imprevizibil. Și-a păstrat fidelitatea devotată a trupelor sale spaniole, și a fost dat pieirii de proprii săi compatrioți, de exilații din armatele lui Marius, Carbo sau Lepidus, care i se alăturaseră și fuseseră bine tratați de el. Acești oameni nu par să fi fost îndemnați de vreun sentiment nobil, ci doar de simpla invidie. Nu puteau uita că Sertorius provenea dintr-o familie mai puțin distinsă decît propriile lor familii din îndepărtata Romă, iar capacitatea sa infinit superioară, atît din punct de vedere militar și politic cît și al altor însușiri personale, stîrnea în ei invidie mai curînd decît admirație. Șeful exilaților era Perperna, fost consul și vechi tovarăș de luptă al vărului meu, tînărul Marius. Fără îndoială, asemenea conspirații trebuie plănuite, iar în punerea lor la cale există totdeauna, după impresia mea, ceva negrăit de dezgustător. În acea împrejurare, conspiratorii l-au invitat pe Sertorius la un banchet și, în timp ce stăteau întinși la masă, se străduiau să se comporte cu o grosolănie în maniere și mai accentuată decît de obicei. Știau că Sertorius era amator de conversații inteligente și că, la recepțiile oferite de el, încuraja acea atmosferă de destindere civilizată ce nu poate izvorî decît dintr-o comportare frumoasă. Cînd, așa cum era de așteptat, a întors capul cu dezgust de la conversația lor voit trivială și plicticoasă, Perperna, drept semnal dinainte convenit, a lăsat să cadă cupa pe care o ținea, iar un alt conspirator a înfipt primul pumnal în spinarea lui Sertorius, țintuindu-i apoi trupul la încercarea lui de a se ridica. După aceea i-au înfipt toți pumnalele în față, în ochi, în trup, și așa a murit omul care, dintre toți cei ce s-au împotrivit lui Sylla cu armele, a fost, fără discuție, cel mai capabil, mai îndrăzneț și mai clarvăzător. Oroarea unui asemenea asasinat constă, după mine, în faptul că se ridică împotriva întregului mers și sens al naturii. E o înjosire a firii să-i invidiezi pe cei mari, și natura omenească pare a fi înjosită în totalitatea ei atunci cînd un grup de creaturi inferioare reușește să distrugă prin trădare un om pe care s-ar rușina să-l atace ca indivizi izolați, iar în război n-ar cuteza să-l înfrunte cu toții la un loc.

De ce oare, mă întreb, m-a impresionat atunci și mă impresionează și astăzi simpla imagine a asasinării lui Sertorius? Cînd

am auzit prima oară istorisirea faptului, eu nu mă găseam nicidecum într-o situație comparabilă cu a lui; iar acum, cînd sînt, incontestabil, obiectul invidiei multora, nu iau nici un fel de precauții spre a împiedica să mă lovească și pe mine soarta care l-a răpus pe el. Așadar, cînd mi s-a povestit faptul prima oară, nu presimțeam asasinatul, iar astăzi nu mă tem de el. Nu e deci o întîmplare pe care, prin vreun proces al imaginației, s-o asociez cu mine însumi sau cu o soartă ce-ar putea să-mi fie hărăzită. Sînt tulburat, cred eu, din cauza unor considerații mai abstracte — ură față de ingratitudine, dispreț pentru patima invidiei și aversiune față de orice distrugere. Iar uneori m-a dus la descurajare gîndul că dacă natura omenească e capabilă oricînd să distrugă ceea ce o depășește — așa cum evidența ne-o arată — atunci toată truda noastră se dovedește a fi zadarnică și viața însăși poate fi privită mai curînd ca un lucru de suportat cu cît mai multă nepăsare, decît ca un bun pe care să-l folosești cu energie în urmărirea unui țel. Așa preconiza Epicur, a cărui doctrină o accept, în linii mari, și ale cărui idei au fost admirabil exprimate în versuri de către Lucrețiu, chiar în epoca mea. A te feri de ambiție și de iubire — acestea sînt recomandările lui principale spre a dobîndi fericirea, de vreme ce nici ambiția, nici iubirea nu pot fi vreodată pe deplin satisfăcute. Totuși, înclin să cred că asemenea enunțări filozofice sînt aproape lipsite de înțeles. Iubirea și victoria pot fi satisfacții trecătoare, dar nu parțiale, iar fericirea pare a izvorî mai curînd din exercițiul spiritului în acțiune decît din orice fel de abstinență. E adevărat desigur că ne place să privim viața ca un lucru mai semnificativ decît un simplu exercițiu al facultăților noastre. Urmărim rezultate; țintim chiar la un fel de permanență, de nemurire. Eu personal mi-am realizat, presupun, acest țel, într-un sens, și sînt fericit că am izbutit, chiar dacă mai am multe alte țeluri în fața mea și sînt departe de a mă mulțumi cu ceea ce am înfăptuit pînă acum. Partizanii mei pretind că m-am născut într-o lume de haos în care am reușit să introduc un principiu de ordine. E adevărat, dar nu e adevărul întreg și nici cel mai bun. Sylla ar fi putut pretinde că și el a introdus ordinea, dar n-aș dori să fiu pus în

aceeaşi categorie cu Sylla de către istoricii viitorului. Într-adevăr, aş prefera să fiu comparat cu Sertorius care, în situații disperate, nu se mulțumea cu expediente convenționale sau perimate, care își înțelegea semenii și, pe cît posibil, acționa cu onoare, moderație și spirit de prevedere. Poate că ceea ce mă mișcă mai mult cînd mă gîndesc la asasinarea lui e faptul că minunatele lui daruri, manifestate atît de strălucit, au fost sortite, printr-un fel de accident, să nu ducă la nici un rezultat durabil, exceptînd (și nu e puțin lucru, firește) o pildă și o reputație. Cît despre mine, dacă o putere divină mi-ar spune că voi fi asasinat mîine, aș deplînge mai mult stupiditatea asasinilor mei decît propria mea soartă. Fără îndoială, dacă o asemenea conspirație s-ar alcătui împotriva mea, s-ar face în numele libertății și sub auspiciile defunctului Cato. Mișcarea ar fi învechită și nerealistă. Moartea mea n-ar face decît să afunde lumea într-un nou război civil, la capătul căruia metodele de organizare pe care le-am imaginat eu însumi vor fi găsite drept unicele în măsură să facă față problemelor epocii noastre. E neîndoios că voi continua să fiu adorat ca un zeu. Pînă în prezent succesul meu e asigurat. Dar dacă aș fi asasinat de proprii mei prieteni, duhul meu (presupunînd că așa ceva există) i-ar hăitui pe ucigașii mei, sînt convins, pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale pămîntului. Căci, în toate înțelesurile, vor fi acționat împotriva firii lucrurilor — nu numai împotriva prieteniei și a recunoștinței, ci și împotriva ordinei sociale necesare pe care am stabilit-o. De aceea mi-ar fi mai puțin milă de mine însumi decît îmi este de Sertorius, care nu e adorat ca un zeu numai fiindcă n-a întîlnit niciodată împrejurarea precisă în care s-ar fi încadrat geniul său. Trebuie să recunosc că nici eu n-am întîlnit-o decît tîrziu în viață.

POMPEI ŞI CRASSUS

După ce mi-am ocupat locul în Colegiul Pontifilor, am rămas în Italia cinci ani fără întrerupere. În acest răstimp, Pompei a încheiat campania din Spania, Lucullus a invadat Asia şi Armenia, înaintînd spre răsărit mai departe decît orice cuceritor occidental de la Alexandru încoace; iar Italia însăşi a fost devastată de la un capăt la altul de către armatele sclavilor răsculaţi. Îmi pare ciudat cînd mă gîndesc că n-am participat în nici un fel la vreunul din aceste evenimente militare.

În schimb, în măsura în care desfăşuram o activitate publică, toată atenţia mea se concentra asupra politicii. În acest domeniu am preluat, cu mai multă consecvenţă şi precizie decît înainte, linia care a aparţinut prin tradiţie familiei mele din partea mamei, reformatorilor pe care îi cunoscusem în copilărie, lui Cinna şi, într-un sens, lui Marius — dacă i se poate acorda lui Marius meritul de a fi avut vreo linie politică. Elementele principale ale programului de reformă rămîneau aceleaşi ca şi în trecut. Ceream libertatea de a acţiona împotriva restricţiilor oligarhiei senatoriale şi consideram că această libertate nu se poate exercita consituţional decît cu sprijinul poporului şi al tribunilor. Preconizam în continuare extinderea cetăţeniei la întreaga Italie pînă la Alpi şi-i încurajam pe italicii de la nordul Padului să facă presiuni cu cererile lor de acordare a unor drepturi egale cu cei ce locuiau la sudul fluviului. Dar după epoca lui Cinna intervenise Sylla cu intenţia precisă de a instaura autoritatea permanentă şi absolută a senatului. Primul nostru obiectiv era, prin urmare, să distrugem constituţia lui Sylla, iar cea mai rapidă

şi mai eficientă cale de a ajunge aici consta în organizarea unei agitaţii încununate de succes pentru a retroceda tribunilor puteri depline.

Am acordat, de aceea, tot sprijinul posibil tribunului Licinius Macer, care era cel mai energic conducător popular în anul după întoarcerea mea în Italia. Macer era un om de cultură, autorul unei ample istorii a Romei. Era de asemenea, se înţelege, bine pregătit în domeniul istoriei greceşti şi, ca mulţi conducători ai Partidului Popular, foarte influenţat de idealurile epocii lui Pericle, aspirînd, în mod cam naiv, poate, către o stare de lucruri în care poporul să-şi aleagă demnitari mai mult ca să-l slujească decît ca să-l domine, fiind capabil să iniţieze idei şi să controleze singur evenimentele. Reflectase de asemenea la acele împrejurări din istoria romană timpurie cînd plebeii cîştigaseră drepturi ameninţînd că-şi retrag serviciile şi sugera că, în prezent, cel mai bun mijloc de acţiune al poporului ca să-şi impună voinţa era să refuze de a mai lupta în războaiele făcute numai spre profitul şi gloria cîtorva. În condiţiile existente, propunerea era primejdioasă şi pe deasupra oarecum nerealistă, de vreme ce, de fapt, una dintre puţinele cariere bănoase deschise celor săraci era aceea de soldat de profesie. Totuşi ideea poporului care îşi varsă sîngele de hatîrul generalilor şi bogătaşilor era utilă pentru scopurile agitaţiei şi cuprindea cel puţin cîteva elemente de adevăr. Am avut grijă îndeosebi să-l atacăm pe Lucullus, întrucît fusese prieten cu Sylla şi era, categoric, cel mai capabil dintre militarii pe care se putea pune bază pentru apărarea rîndu-ielilor lăsate de Sylla. Atacurile împotriva lui Sylla aveau să se dovedească de mare folos partidului, deşi concepţiile mai mult sau mai puţin pacifiste ale lui Macer n-au avut alt efect decît pe linia generală de aţîţare a săracilor contra bogaţilor. Într-adevăr, n-au existat niciodată prea mari dificultăţi în recrutarea oamenilor pentru legiuni. Ceea ce a înspăimîntat senatul mai mult ca orice au fost discursurile violente prin care se cerea restituirea tuturor drepturilor de care se bucuraseră odinioară tribunii.

Punîndu-se în fruntea acestei agitaţii, Licinius Macer acţiona cu curaj şi din profundă convingere; căci era cu neputinţă

să-ți amintești de vreun tribun care să se fi ridicat cu înverșunare împotriva senatului și să nu fi înfruntat după aceea fie moartea, fie exilul, fie confiscarea proprietății. Și, așa cum au evoluat lucrurile, Macer n-a făcut excepție de la regulă. Senatul nu și-a uitat dușmanii și, vreo șapte ani mai tîrziu, după ce această agitație își produsese efectul, încetînd de a mai fi subiect de discuție, Macer a fost chemat în judecată pentru camătă. Era, se pare, atît de convins de nevinovăția lui, încît, înainte de terminarea procesului, a părăsit instanța ducîndu-se acasă spre a îmbrăca o togă nouă și a face pregătiri de banchet pentru sărbătorirea achitării sale. A fost însă condamnat și, puțin după aceea, s-a sinucis. La o dată și mai tîrzie aș fi pierit și eu în același fel dacă aș fi ascultat decretul senatului intrînd în Roma ca simplu civil. Așa cum au stat lucrurile, m-au obligat la război.

Nu încape îndoială că Licinius Macer era conștient de primejdia ce-l pîndea, dar găsea sprijin în însăși integritatea lui ca doctrinar. Punînd accentul pe contrastul și lupta dintre săraci și bogați, era convins că acționează pentru ceea ce numea el „adevărata" democrație. Era, prin urmare, un spirit mai elevat decît Catilina. Viguroasa apărare a celor săraci și asupriți avea ca mobil, la Catilina, ambiția personală și orgoliul înșelat. Cît despre mine, îmi dădeam seama că agitația aceasta era necesară dacă voiam să ne atingem scopurile, și în acești ani am dobîndit treptat o influență și o autoritate considerabilă în cadrul cluburilor politice și în rîndurile păturilor mai sărace ale poporului. Dar aveam grijă să nu dau impresia că sînt un doctrinar sau un sentimental și aveam conștiința clară că, spre a traduce în viață cu succes orice reforme, era necesar să te sprijini nu numai pe popor, ci și pe alte elemente din stat. Mi-am făcut prieteni pretutindeni și în toate păturile sociale. Eram convins că o asociație de interese diferite poate avea cel puțin un scop comun — acela al binelui obștesc. Și, într-adevăr, e o convingere pe care o păstrez și astăzi, deși evenimentele m-au silit s-o modific în mare măsură. Oamenii nu pot trăi fără o activitate consacrată binelui public, dar nu sînt dispuși să moară pentru ea. În schimb, își vor jertfi sau risca viața bucuros pentru considerente de mîndrie, ambiție,

invidie, avariție sau onoare. Politica, de fapt, trebuie să se adapteze pasiunilor, ca și evenimentelor.

În acea perioadă timpurie a carierei mele de om politic au existat, desigur, momente cînd am privit toată acea vorbărie din for , toate întrevederile și intrigile complicate, drept un fel de joc pueril. Nu-mi uitasem propria copilărie și adolescență. Știam, ca oricare altul, că forța militară era ultimul cuvînt în politică. Totuși, reflectam eu, existau deosebiri importante în modul cum acest ultim cuvînt putea fi rostit. Chiar și forța militară — cu condiția ca lucrurile să nu fie mers prea departe — nu era ceva neapărat sau pe de-a-ntregul brutal. Putea fi desfășurată cu efect fără a fi folosită activ. Era cu putință de asemenea, socoteam eu, ca aceia care stăpîneau forța militară să fie uniți prin legături personale și politice destul de puternice pentru a-i reține de la război civil. Din nefericire, evenimentele au demonstrat că această teorie a mea era eronată.

În perioada după propria-mi întoarcere din Asia, ori de cîte ori venea vorba, cum se întîmpla frecvent, de forță armată și de eventualitatea unui nou război civil, primul nume care le venea tuturor în minte era întotdeauna acela al lui Pompei. După asasinarea lui Sertorius, nu-i venise greu lui Pompei să lichideze cu asasinii. Fidelitatea trupelor spaniole fusese mai curînd față de om decît față de o cauză și, chiar în măsura în care serveau cauza, vedeau în Perperna un reprezentant al ei destul de nevrednic. Perperna, învins și luat prizonier, a încercat să-și cumpere salvarea predînd toate hîrtiile lui Sertorius, cu scrisorile primite de el din partea multor personalități de la Roma care, într-un moment sau altul, îi făgăduiseră sprijinul dacă s-ar fi îndreptat asupra Italiei. Pompei a ars toată acea corespondență fără s-o citească și l-a osîndit imediat la moarte pe Perperna. A dat dispoziții ca aceste acțiuni ale sale să fie larg difuzate la Roma, unde au produs, desigur, un puternic efect. Căci deși cele mai reacționare elemente din senat erau furioase că pierduseră prilejul de a-și acuza dușmanii cu ajutorul mărturiilor distruse de Pompei, toți ceilalți, și mai cu seamă cei implicați în corespondență, au fost încîntați. Titlul de „cel Mare“ dat lui Pompei era

pe buzele tuturor, asociindu-i-se acum un sens moral celui militar. Susținătorii lui îl descriau ca pe un mare om de stat, însuflețit de patriotism și capabil să acționeze deasupra partidelor și dincolo de ele în interesul obștesc. Ba chiar îl înfățișau ca plin de mărinimie. Și dădeau limpede a înțelege că ceea ce urmărea el acum, la întoarcere și după triumful ce i se cuvenea, era însuși consulatul. Pentru o asemenea funcție, conform constituției, nu avea nici una din calificările necesare. Era mult sub limita de vîrstă și nu ocupase nici una din demnitățile de chestor, edil sau pretor care, după datină și lege, trebuiau să fi fost deținute anterior de orice candidat la consulat. Era o situație interesantă și am văzut de îndată cum putea fi utilizată spre promovarea țelurilor Partidului Popular.

Situația s-a complicat cu rapiditate datorită activității lui Crassus, de la care continuam să împrumut bani mereu. Dar, așa cum avea să se întîmple din nou în împrejurări mult mai favorabile mie, rivalitatea dintre Pompei și Crassus a servit admirabil scopurilor pe care le aveam în minte.

De la bătălia de lîngă Poarta Colinei, cu zece ani în urmă, Crassus urmărise să obțină, fără a izbuti, o comandă militară importantă. În anul în care Pompei își pregătea întoarcerea din Spania, Crassus avea patruzeci de ani și deținea funcția de pretor. Îl contrariaseră tot timpul succesele lui Pompei, un om cu șase ani mai tînăr, și îl irita în mod special agitația în favoarea candidaturii lui Pompei la consulat. Totuși, acum i s-a oferit și lui, în sfîrșit, prilejul mult așteptat de a se distinge. Într-o situație cu adevărat critică, pe care alți generali nu izbutiseră s-o rezolve, i s-a încredințat comanda supremă împotriva numeroaselor armate de sclavi revoltați conduse de Spartacus.

Acest Spartacus trebuie să fi fost un om înzestrat cu mari calități. Pornise revolta doar cu șaptezeci și patru de gladiatori care, sub conducerea lui, fugiseră din stabilimentul unde erau ținuți la Capua. În decurs de un an eliberase sclavi de pe tot cuprinsul țării și învinsese două armate consulare trimise împotriva lui. Dintre prizonieri, alesese trei sute de romani și-i silise să lupte individual pentru distracția ostașilor săi, care la rîndul

lor fuseseră, în numeroase cazuri, cumpăraţi de furnizori spre a se bate în arenele Italiei, în acelaşi scop de amuzament. Avea libertatea să se deplaseze în marș cu armata sa oriunde dorea pe teritoriul Italiei şi i se punea în seamă intenția de a se îndrepta chiar împotriva Romei. Se vorbea prea puțin, pe vremea aceea, de victoriile lui Pompei în Spania sau ale lui Lucullus în Răsărit. Războiul sclavilor era mult prea aproape și tuturor le apărea ca un război de o cruzime neomenească, îngrozitoare și, într-un sens (de vreme ce convențiile erau răsturnate), obscenă. Cu cîtă gravitate era privită situația se poate aprecia din faptul că Crassus a pornit campania cu zece legiuni, o forță tot atît de mare ca aceea cu care am cucerit, mai tîrziu, întreaga Gallie. Şi chiar cu acea armată enormă tot n-a fost în stare să încheie războiul cu ușurință sau de îndată. Nu doar că dificultatea s-a datorat vreunei incompetențe din partea sa. În campania aceasta Crassus și-a condus trupele cu o iscusință și o îndrăzneală pentru care nu i s-a acordat niciodată meritul cuvenit. Bătălia finală, în care însuși Spartacus a fost ucis, a avut un caracter absolut hotărîtor. Crassus și-a celebrat victoria cu o ciudată și crudă ostentație. A poruncit să fie crucificați șase mii de prizonieri și expuși la intervale regulate pe Via Appia, de-a lungul întregului parcurs de la Capua la Roma. Mă duceam uneori călare pe șosea și priveliştea acelor trupuri, întîi torturate, apoi putrezind, era înfiorătoare și totodată instructivă, într-un sens. Păreau că ilustrează oroarea unui război în care convențiile sociale (în acel caz supunerea sclavilor faţă de stăpînii lor) fuseseră sfărîmate și putregaiul unei societăţi în care o asemenea distrugere a convențiilor este posibilă.

Cu puțin înainte de bătălia finală, Pompei, împreună cu armata lui spaniolă, sosise în Italia. Era, ca de obicei, avid de noi onoruri şi, datorită imensei popularităţi și a prestigiului de care se bucura, reușise cu ușurință să fie numit comandant asociat, alături de Crassus, în războiul împotriva sclavilor. Pînă cînd să ajungă în apropiere de teatrul operațiunilor, războiul luase sfîrșit. A împresurat, totuși, un număr de fugari și a lansat apoi un fel de proclamație care, mai mult decît orice, a fost calculată

parcă anume ca să-l înfurie pe Crassus. „Crassus i-a învins pe rebeli", spunea el, „dar eu am extirpat rebeliunea". Afirmația era absurdă și neadevărată, caracteristică pentru vanitatea de la care Pompei nu se putea abține, căci n-avea nici o dorință deliberată de a-și face un dușman din Crassus. În momentul acela, singurul gînd al lui Pompei era propria lui glorie, iar unicul său țel era să obțină consulatul pentru anul următor.

Atît el cît și Crassus se îndreaptau acum cu armatele lor în direcția Romei. Resentimentele lui Crassus nu s-au domolit la știrea că senatul a decretat un triumf în onoarea lui Pompei pentru victoria sa din Spania, iar pentru el însuși onoarea mai modestă a unei ovații, deoarece marea lui victorie fusese repurtată numai împotriva unor sclavi. În acest moment al desfășurării evenimentelor, Crassus a început să-și pună și el în evidență numele ca un candidat posibil la consulat. Ca de obicei, a acționat cu extraordinare precauții, refuzînd să se angajeze pe o linie definită; dar i-a încurajat pe acei membri ai senatului care erau cei mai înverșunați împotriva lui Pompei, în convingerea că armata lui putea fi utilizată, cu autoritatea senatului îndărătul ei, spre a rezista oricărei mișcări ilegale pe care Pompei ar fi putut s-o întreprindă; și în același timp se găsea în comunicare, în parte prin intermediul meu, cu conducătorii Partidului Popular care, deși înspăimîntați oarecum de Pompei, erau interesați în primul rînd să înlăture opoziția senatului la cererea lor de restituire a drepturilor din trecut ale tribunilor.

Existau, prin urmare, trei forțe de care trebuia să se țină socoteală — Pompei, Crassus și senatul, sau mai curînd acea parte influentă din senat care, pentru un motiv sau altul, rămînea credincioasă constituției lui Sylla și privea cu amară indignare ideea unui general tînăr, fără nici un fel de calificare politică sau ierarhic-administrativă, devenind consul. Am văzut de îndată că nici una din aceste forțe nu era, singură, destul de puternică spre a-și impune voința, dar că o asociere a două dintre ele s-ar fi dovedit irezistibilă. Era, firește, în interesul partidului meu ca o asemenea asociere să fie dirijată împotriva senatului, așa încît am lucrat cu toții în vederea unei alianțe între Pompei și

Crassus. Situația era izbitor de similară cu aceea care s-a ivit nouă ani mai tîrziu, exact înainte de primul meu consulat, deși cu acest din urmă prilej am jucat, desigur, un rol mult mai mare eu personal în ducerea negocierilor, iar ca rezultat mi-am atins toate scopurile. Dacă în ambele împrejurări senatul ar fi dat dovadă de o flexibilitate inteligentă, întregul curs al istoriei ar fi fost schimbat. Pompei era un comandant de mare prestigiu, dar ca om politic era nepriceput. Prin temperament era conservator, dar se lăsa foarte ușor măgulit; rîzgîindu-i amorul propriu, puteam să-l atrag de partea mea. În perioada aceea, mersul istoriei a fost însă în mare măsură determinat de faptul că senatul era total surd atît la cerințele timpului, cît și la posibilitățile de a-și impune puterea.

În ceea ce mă privește, n-am încheiat niciodată o alianță cu cineva pe care l-am considerat dușman. Am avut un sentiment de admirație, de respect și chiar de afecțiune atît pentru Pompei cît și pentru Crassus. Ei însă, fără îndoială, nu se puteau suferi unul pe celălalt și cînd au acționat împreună, au făcut-o în întregime din motive de interes personal. Iar în acea împrejurare amîndoi aveau mult de oferit. Mai întîi, fiecare din ei avea o armată sub ordinele sale. Apoi, în timp ce Pompei se bucura de o popularitate imensă printre cetățenii de rînd, Crassus la rîndul său se bucura de autoritate și de influență printre cei avuți. Aceștia din urmă erau de pe atunci furioși împotriva lui Lucullus care, după victoriile sale din Asia, punea frîu cu succes lăcomiei și șantajului exercitat de agenții lor; iar Pompei, care începuse să-și îndrepte gîndul spre Orient, știa că sprijinul financiarilor și oamenilor de afaceri avea să-i fie foarte prețios în momentul numirii unui succesor al lui Lucullus la comanda armatei orientale.

Astfel, s-a ajuns repede la o înțelegere între Pompei și Crassus. Pompei, care nu avea nici un fel de idei politice proprii, a fost silit să le adopte pe acelea ale Partidului Popular, cel puțin pentru moment. A făcut o declarație publică în sensul că, dacă era ales consul, una dintre primele sale acțiuni avea să fie aceea de a restitui tribunilor toate drepturile ce le fuseseră luate de

către Sylla. Declarația a fost primită cu un entuziasm extraordinar. Sylla era încă urît, dar lumea uitase că întreaga carieră a lui Pompei se întemeiase pe colaborarea sa cu Sylla. Pompei devenise acum, cum s-ar spune peste noapte, apărătorul libertăților poporului. Presiunea opiniei publice ca şi existența celor două armate la porțile Romei își produseseră efectul asupra senatului. Au fost promulgate decrete care-i confereau lui Pompei privilegiul de a candida la consulat fără să aibă nici una din calificările necesare, sancționate de tradiție și cu grijă restabilite de Sylla. Iar la timpul cuvenit, Pompei și Crassus au fost aleși.

Anul demnității lor consulare a fost un an revoluționar, așa cum fusese ultimul consulat al lui Sylla cu zece ani mai înainte, și cum avea să fie primul meu an de consulat zece ani mai tîrziu. Dar revoluția s-a desfășurat în liniște și pace. Toți păreau să aibă motive de a fi mulțumiți. Poporul era încîntat că li se înapoiaseră tribunilor vechile drepturi; păturile mijlocii își simțeau interesele asigurate în mîinile lui Crassus, iar înainte de sfîrșitul anului, au avut satisfacția să obțină din nou dreptul de a fi reprezentate prin jurați în instanțele judecătorești. Reforma aceasta a fost adoptată în urma propunerilor unchiului meu, Lucius Cotta, care era pretor în anul acela. El a stipulat ca, pe viitor, cei din componența juriilor în procesele publice să fie de proveniență mixtă. Numai o treime din membri aveau să fie senatori, iar restul de două treimi ale locurilor aveau să întrunească persoane din afara senatului ca deținătoare de proprietăți sau de experiență administrativă. Aceste jurii s-au dovedit a fi nici mai mult, nici mai puțin corupte decît cele din trecut, dar instanțele judecătorești au încetat de a se mai afla sub controlul exclusiv al unei singure clase. Pentru moment, nici chiar senatul n-a reacționat cu violență la ceea ce echivala cu distrugerea acelei autorități absolute pe care Sylla i-o încredințase, fără ca senatul să fi fost însă capabil s-o exercite, după cum au arătat-o evenimentele. Fără îndoială, membrii mai ambițioși ai senatului își dădeau seama că noua ordine avea să ofere o rază mai întinsă de acțiune ambițiilor lor personale, și toți au fost ușurați să constate că revoluția aceasta (căci era într-adevăr o revoluție) se desfășura

liniștit, fără proscrieri și chiar cu o nuanță de reînviere a antichității. Căci, după un interval de șaisprezece ani, Pompei și Crassus au reînființat acum funcția de cenzor. Cei doi cenzori numiți erau niște nulități respectabile pe care te puteai bizui că aveau să urmeze întocmai instrucțiunile consulilor, și acești cenzori au dat afară din senat vreo șaizeci dintre membrii cu reputație mai proastă, inclusiv mulți senatori care își datorau poziția în întregime protecției lui Sylla. Însăși legalitatea acestei măsuri, atît de diferită de masacrele lui Marius și Sylla, a fost larg aprobată, mai cu seamă de către senatorii care și-au păstrat locurile.

A fost în toate privințele un an senzațional. S-au dat spectacole mai strălucite decît tot ce se văzuse pînă atunci. Întîi a avut loc triumful lui Pompei, iar mai tîrziu s-a oferit un banchet public prodigios organizat de Crassus, la care zece mii de mese au fost întinse și încărcate din abundență cu bucatele cele mai alese și vinurile cele mai rare. O asemenea generozitate are un efect sigur și Crassus a dobîndit o popularitate de care nu s-a mai bucurat apoi niciodată. Totuși chiar și așa, spre marele său dezgust, a constatat că propria lui popularitate rămînea cu mult în urma aceleia a lui Pompei care, deși făcea figură destul de modestă în politică, ba chiar stăpînea cu dificultate convențiile uzuale de comportare în senat, era înconjurat de mulțimi de admiratori ori de cîte ori se arăta în public și lui i se punea în seamă tot meritul pentru multe dintre reformele populare ce fuseseră, de fapt, inițiate de Crassus. Către sfîrșitul anului, animozitatea dintre cei doi era mai accentuată ca oricînd, iar în cursul următorilor zece ani avea să fie unul din factorii de cea mai mare importanță în istoria epocii și factorul principal în făurirea propriei mele cariere.

CUVÎNTĂRI FUNERARE

Îmi dădeam seama cu tristețe că, așa cum se desfășurau lucrurile, cariera mea de-abia începea. La alegerile care au avut loc după anul de consulat al lui Pompei și Crassus m-am prezentat pentru funcția de chestor și am fost ales după cuviință. Acum puteam să-mi ocup locul în senat și, după intervalele cuvenite, să candidez la funcțiile superioare de edil, pretor și consul. Cu alte cuvinte, înaintam la vîrsta normală și în mod convențional de-a lungul căii obișnuite de avansare politică. Nici convenționalismul, nici încetineala acestei înaintări nu mă mulțumeau cîtuși de puțin. Aveam acum treizeci și trei de ani. La vîrsta mea Pompei comandase cîteva mari armate, iar Alexandru cucerise lumea. Eu însă fusesem, se pare, frustrat pe de-o parte de evenimente din afara propriului meu control, dar pe de altă parte și de anumite deficiențe ale caracterului meu. Începeam să resimt acum atît față de mine, cît și față de lumea din jurul meu o insatisfacție aproape covîrșitoare care, deși exagerată poate, nu era însă nefirească.

Într-un sens, mă ocolise norocul. Dacă Sylla ar fi fost înfrînt în războiul civil, eu, nepotul lui Marius și ginerele lui Cinna, m-aș fi găsit aproape de centrul puterii și mi s-ar fi oferit cu siguranță vreun prilej să-mi exercit calitățile pe care socoteam că le posed. Totuși, eram constrîns să reflectez că, chiar față de limitatele prilejuri ce se iviseră pînă atunci în calea mea, realizările mele nu fuseseră remarcabile. Cîștigasem, fără nici o dificultate, afecțiunea și stima defunctului rege al Bithyniei; dusesem la bun sfîrșit o acțiune îndrăzneață împotriva unei flote de pirați; eram

bine văzut la întrunirile vieții sociale; dădusem dovadă de oarecare abilitate în conducerea cluburilor politice și eram, realmente, un adevărat favorit în ochii poporului; mă bucuram de o reputație destul de înaltă ca orator şi literat; eram un risipitor notoriu și, cu toată afecțiunea mea profundă față de soția și de fiica mea, mă lăsasem atras într-o serie de aventuri amoroase. Faima mea, aceea a unui cheltuitor strălucit, nu mă putea încuraja, prin ea însăşi, la nici un fel de speranțe de viitor. Să mă fi comparat cu Pompei în momentul acela ar fi fost, cum știam bine, ridicol. Chiar și Cicero, care nu pornise în viață cu nici unul din avantajele mele, devenise, numai prin muncă sîrguincioasă și cultivarea consecventă a talentelor sale, avocatul pledant de frunte al zilei şi avea mai multă greutate în viața politică decît mine.

Dacă luam în considerare tot ce aveam la activul meu, nu găseam prea multe de spus. Dețineam un loc respectabil în Colegiul Pontifilor și eram cunoscut ca un demagog puțin cam excentric. Propaganda pe care o dusesem împreună cu Licinius Macer pentru a reda tribunilor depline puteri își făcuse efectul, dar întregul merit îi revenise lui Pompei. Impresia mea era, în ansamblu, că principala însuşire pozitivă ce-o aveam consta în cercul foarte larg de prieteni intimi pe care mi-i făcusem în toate păturile sociale și chiar în cadrul mai multor popoare, deoarece avusesem grijă să rămîn în contact cu majoritatea celor ce-mi acordaseră prietenia în Bithynia, Asia și Grecia. Știam că acești prieteni puteau să-mi fie utili, dar numai dacă reușeam eu mai întîi să-mi devin util mie însumi.

Momentul în care conștiința acestui fapt mi s-a impus cu insistență şi aproape cu emoţie a fost anul funcției mele de chestor. Poate că atitudinea mea plină de înfrigurare și-ar afla scuze; căci în timp ce socoteam că am în mine forțele care duc la mărire, nu posedam, după toate aparențele, nici unul din mijloacele de a le exercita, fiind împovărat de groaznice datorii și reprezentînd, în ochii tuturor afară de ai prietenilor mai apropiați, un personaj mai mult interesant decît important.

În cursul acelui an am fost, din cînd în cînd, victima unor coşmaruri teribile, în care mă descopeream asociat sexualmente

cu propria mea mamă. Visurile acestea au fost explicate mai tîrziu de niște preoți părtinitori de la templul lui Hercule din Gades ca însemnînd că voi ajunge cu timpul să stăpînesc pămîntul — pămîntul fiind mama noastră a tuturor; și, bineînțeles, în anii care au urmat legenda a fost deseori repetată. O asemenea explicație nu putea amăgi pe nici un om înzestrat cît de cît cu inteligență și nu m-a amăgit, firește, nici pe mine. Visurile, așa îngrozitoare cum erau, constituiau mai degrabă dorința, resimțită, dacă nu recunoscută, de mulți indivizi în momentele grele, de a se întoarce, dacă e cu putință, acolo unde se află unicul loc sigur cunoscut ființei omenești — în existența iresponsabilă a pruncului. Desigur, asemenea vise par să aibă loc în perioade ca aceea a pubertății, cînd individul e confruntat brusc cu o situație din afara experienței lui trecute, în fața căreia, într-un colț al cugetului, se dă înapoi. Iar pentru mine a fost atunci un moment în care m-am simțit neobișnuit de izolat. Nu numai că ambițiile mele de ordin general păreau zădărnicite din toate părțile de forțe materiale superioare, dar am suferit, în decurs de cîteva luni, două pierderi în sînul propriei mele familii. Moartea mi-a răpit pe bătrîna mea mătușă Iulia, văduva lui Marius, și pe soția mea, Cornelia, fiica lui Cinna. Fiecare din aceste decese m-a afectat profund, deși în chip deosebit.

Era firesc ca mătușa Iulia să fi dorit ca eu să mă ocup de pregătirile pentru funeraliile ei. Eram una din rudele cele mai apropiate în viață și de cînd capul fiului ei, tînărul Marius, fusese purtat și batjocorit prin toată Roma ca unul din trofeele lui Sylla, ea manifestase o preferință specială față de mine, de soția și de fiica mea, care avea acum vreo cincisprezece ani. Îmi aprobase fapta cînd, prin refuzul de a divorța de soția mea, îl jignisem pe Sylla și îmi urmărise cu grijă, deși cu un amestec de sentimente, cariera mea ulterioară. Moartea ei mi-a readus brusc în minte gîndul și imaginea multor lucruri pe care, în graba și înfrigurarea vieții mele sociale și politice, tindeam să le uit. Acum mi-a revenit în memorie, aproape zguduitor, adevărata măreție a acelui bătrîn barbar, unchiul Marius, și mi-am amintit din nou de ororile războaielor civile în care îmi petrecusem ultimii ani ai co-

pilăriei și începutul adolescenței. Am reflectat de asemenea asupra faptului că nici pînă acum nu se rezolvase conflictul în care fuseseră angajați Marius și Sylla. Existau încă două partide în stat, cu țeluri și interese care se excludeau reciproc, două atitudini opuse față de problemele guvernării. De vreme ce ambițiile personale și rivalitățile de familie jucau un rol atît de mare în politica romană, ar fi însemnat o simplificare exagerată să afirmăm că de o parte se găsea cercul îngust al oligarhilor, grijulii să-și păstreze privilegiile, potrivnici înnoirilor, compromiși din cauza folosirii abuzive a puterii supreme ce le fusese încredințată de Sylla, și că de cealaltă parte se găseau masele largi ale populației din Roma și din Italia, legiunile și acei provinciali care adoptau cu rapiditate moravurile și limbajul Romei. Totuși, dacă un asemenea tablou nu putea fi considerat ca oglindind cu scrupulozitate realitatea, nu era nicidecum pe de-a-ntregul fals. Lipseau însă din scenă conducătorii capabili, ca să spunem așa, să întruchipeze toată tensiunea și toate divergențele epocii. Căci, în definitiv, Pompei nu reprezenta nimic altceva decît propria lui personalitate și putea să fie la fel de bine șeful senatului ca și al Partidului Popular; într-adevăr, le adusese servicii fiecăruia pe rînd. Crassus, în ciuda marilor sale calități și a averii imense, era lipsit de talentul de a inspira devotament și de a provoca surprize. Aveam convingerea că eu eram înzestrat cu asemenea daruri, ca și cu altele.

Funeraliile mătușii Iulia mi-au oferit prilejul să-i fac atît onorurile cuvenite, cît și să-mi exprim propriile sentimente. În primul rînd am obținut îngăduința să țin în for un discurs public ca elogiu al decedatei. Nu era un lucru care se făcea în mod obișnuit la funeralii și a trebuit să desfășor o oarecare diplomație pînă cînd mi s-a acordat permisiunea. Am avut posibilitatea, în special, să citez precedentul unuia dintre colegii mei pontifi, Lutatius Catulus, un conservator rigid, care, cu treizeci de ani înainte, ținuse o cuvîntare publică în onoarea mamei sale, la funeralii; a mai fost posibil, de asemenea, să-mi asigur sprijinul unuia dintre consulii anului în curs, Quintus Marcius Rex, alt

conservator extremist și văr cu mătușa Iulia, a cărei mamă provenea din străvechea familie a Marciilor Reges.

După ce a fost obținută aprobarea necesară, am procedat la organizarea ceremoniei cu cea mai mare grijă. Procesiunea care își făcea drum prin mulțime către for era neobișnuit de măreață, iar muzicanții, bocitorii și jeluitorii erau cei mai buni care s-au putut găsi. La urmă veneau purtătorii măștilor mortuare ale strămoșilor. Aceștia erau actori special pregătiți, aleși pentru demnitatea ținutei lor și măiestria de a exprima prin gesturi sentimente adecvate împrejurării. Dar ceea ce a produs bineînțeles de departe cea mai profundă impresie a fost apariția, în cadrul procesiunii, a unei efigii a lui Marius, căci nici o efigie sau imagine de-a lui nu se mai văzuseră la Roma din ziua cînd, potrivit ordinelor lui Sylla, cenușa sa fusese risipită și aruncată în vînt și-n apă, iar toate statuile sale doborîte. Acum, în prima clipă, lumea a privit amuțită de uluire la forma fără viață a marelui comandant făcîndu-și iarăși loc pe străzile orașului. Imaginea era decorată cu toate insignele de consul și purta toga triumfală. Era escortată de lictori și de alți actori purtînd pancarte cu denumirile victoriilor sale și cu titlurile de onoare ce i se conferiseră prin decret. Remarcabil era faptul că pînă și masca lipsită de viață și lemnul tare din care fusese construită statuia dădeau, nu știu cum, aproape o impresie de realitate, inspirînd venerație îmbinată cu teamă, așa cum inspirase Marius pe cînd trăia.

După tăcerea provocată de surpriză, cîteva glasuri din mulțime s-au auzit ridicîndu-se în semn de protest, poate glasurile unora ale căror rude fuseseră date pieirii de către Marius în ultimele sale zile, sau numai glasurile acelor persoane indiscrete cărora le e cu neputință să-și țină limba cînd apare ceva ce poate fi socotit ca nelegal (și, desigur, vorbind strict, era nelegal să defilezi în public cu efigia lui Marius, declarat de către Sylla și de către senat inamicul poporului roman). A existat o clipă cînd am simțit, sau am intuit, că organizînd această demonstrație am făcut poate un calcul greșit, iar faptul că am încercat măcar o îndoială de moment e un simptom al agitației nervoase în care trebuie să mă fi găsit atunci. Clipa a trecut repede. Deodată, ca

într-un singur glas, întreaga mulțime a început să aclame, cuprinsă de frenezia unei bucurii ciudate care mi-a atras atenția în mod special, deoarece părea să exprime nu numai înflăcărarea în fața unui gest îndrăzneț, sau chiar un respect sentimental față de un om de seamă nedreptățit, ci un lucru și mai adînc, — o recunoștință, o ușurare, plăcerea de a constata că i se face din nou onoare unui om pe care îl socoteau, deși în mod greșit, în unele privințe, că fusese binefăcătorul și prietenul poporului. Oameni bătrîni, veterani ai campaniilor germane, se înghesuiau prin mulțime, și, cu lacrimi curgîndu-le șiroaie din ochi, sărutau veșmintele în care era îmbrăcată efigia generalului lor. Femeile țipau ca într-un acces de isterie. Pînă și tineretul, care nu-l apucase pe Marius în viață ori îl văzuse numai sub aspectul feroce al anilor săi de bătrînețe, s-a alăturat demonstrației. Atît de mare era încă influența unchiului meu, iar eu notam cu satisfacție și ca un lucru vrednic de interes faptul că, o dată cu trecerea timpului, greșelile lui Marius fuseseră uitate, cel puțin în sînul maselor populare, și că acum nu era glorificat atît de mult pentru virtuțile sale cît pentru altceva ce părea că reprezintă persoana lui. Ce anume însemna acest lucru ar fi greu de spus. Era ceva ce nu fusese întruchipat nici de Sylla, nici de Pompei; căci, deși triumfurile lor fuseseră sărbătorite cu entuziasm, lipsise din acel entuziasm o anumită căldură și o nuanță de afecțiune personală pe care o trezea acum simpla înfățișare a statuii fără viață a lui Marius. S-ar fi zis că plebeii îl priveau încă drept unul de-al lor, un om care, ridicîndu-se pînă la mărire prin propriile lui eforturi și cu ajutorul lor, nu-i uitase, ci rămăsese credincios unei obîrșii care nu era numai obscură, dar și puternică. Astfel, brutalitatea, prejudecățile și totala lui incapacitate politică îi fuseseră iertate și era evocat numai ca marele comandant a cărui asprime însăși față de ostași era un semn de afecțiune, ca un om între oameni, capabil să îndure cu dîrzenie orice fel de greutăți, un simbol și un exemplu al acelui imens rezervor al forței poporului care, deși e aproape întotdeauna irosită, rău dirijată, denaturată sau amăgită, există totuși, și în ultima instanță, domină evenimentele.

Atît de mare fusese succesul acestei demonstrații încît mulți s-au așteptat la un discurs instigator din partea mea cînd a sosit momentul să-mi țin orația în fața trupului neînsuflețit al mătușii mele, înconjurat acum din toate părțile de purtătorii vii ai măștilor mortuare ancestrale, printre ele aflîndu-se statuia înaltă a lui Marius însuși. Am avut însă prezente în minte și decența cerută de împrejurare și propriul meu interes. Ceremonia avea loc, la urma urmei, în onoarea mătușii Iulia și dacă mi-aș fi dedicat întreaga cuvîntare unui atac împotriva dușmanilor lui Marius și unei declarații că eu, nepotul marelui om, îmi propuneam să-i continui politica și să-i reînființez partidul, aș fi fost vinovat de o gravă eroare de gust. Afară de asta, astfel de declarații nici nu erau necesare. Efectul se produsese, dinainte, cu ajutorul procesiunii. Așa încît, deși, firește, am făcut aluzii din cînd în cînd la victoriile și triumfurile unchiului meu, am stăruit îndeosebi asupra virtuților mătușii Iulia și a glorioasei ei ascendențe care era, bineînțeles, și a mea. Am amintit asistenței că mătușa mea cobora, în linie maternă, prin familia Marciilor Reges, din Ancus Martius, unul dintre primii regi ai Romei, și că, în linie paternă, făcea parte din familia Iuliilor, care se trăgea, prin zeița Venus, din zeii nemuritori. Îndrăzneala cuvintelor mele și deferența pe care o arătam față de morți au fost cît se poate de plăcute poporului, dovedind cu prisosință că se înșelaseră prietenii mei cînd m-au îndemnat, cu acest prilej, să nu fac caz de originea mea aristocratică și să insist, în schimb, asupra legăturii prin căsătorie care mă unea, prin Marius, cu poporul. În realitate, obervasem că unul din secretele popularității lui Marius consta în faptul că nu avusese niciodată pretenția că e altceva decît ceea ce era cu adevărat. Eu eram, spre deosebire de Marius, un aristocrat prin naștere și nu numai că n-ar fi fost frumos să ascund adevărul, dar ar fi însemnat și o lipsă de respect față de memoria mătușii mele și, în cele din urmă, mi-aș fi adus și mie un prejudiciu. Îmi dădeam seama perfect că poporul, în atmosfera de atunci, avea să fie mai degrabă mulțumit decît contrariat să constate că nu mă înfățișam numai ca apărător al lui Marius, dar și ca descendent din zei și din regi. Nici în alte cercuri n-a fost prea mult

dezaprobată demonstrația mea, chiar dacă unii au socotit că am depășit puțin măsura. Consulul Marcius Rex, de pildă, deși scandalizat de efectul produs de efigia lui Marius, a fost încîntat de referirea la propria sa familie.

Nu mi-a fost, de aceea, prea greu să obțin din nou, și la un interval de cîteva săptămîni, îngăduința să țin o altă orație publică de funeralii, de astă dată în onoarea soției mele, Cornelia, care murise înainte de a împlini vîrsta de treizeci de ani. Nici o femeie atît de tînără nu mai avusese cinstea după moarte, să fie elogiată în mod public în for, și de aceea, organizînd ceremonia și pronunțînd discursul cuvenit, mi-am atras, fără îndoială, din nou o puternică simpatie din partea maselor populare; acțiunea mea a fost privită ca semnul unei firi blînde și credincioase. Totuși, în ceea ce mă privea, deși eram conștient de efectul pe care aceste funeralii publice puteau să-l producă, nu făceam decît să-mi îndeplinesc datoria, așa cum simțeam, față de mine de soția mea și de afecțiunea ce ne legase. Cornelia era prima femeie pe care o iubisem și, în ciuda numeroaselor mele infidelități ce-i pricinuiseră atîta mîhnire, am iubit-o pînă la sfîrșit. O mărturie poate fi faptul că niciodată nu mi-am riscat viața sau averea, și n-am riscat nici măcar să mă aflu într-o situație neplăcută, pentru o altă femeie afară de ea, cu excepția reginei Egiptului, în anii mai tîrzii ai vieții; dar, în cazul Cleopatrei, trebuie să precizez că mai degrabă mi-am lăsat orbită judecata, devenind astfel victima uneia dintre puținele surprize militare din viața mea, decît că am acceptat primejdia în mod deliberat, ca atunci cînd m-am opus ordinului lui Sylla de a divorța de Cornelia.

Am cunoscut un număr considerabil de femei. Interesul meu pentru ele n-a pornit niciodată, cred eu, din desfrîu și nici prea mult din apetit sexual sau urmărire a unor scopuri egoiste. A fost mai mult o chestiune de curiozitate, de pasiune de a înțelege și a fi înțeles și, mai important aproape decît orice, un devotament față de umanitate, atunci cînd umanitatea e dezbrăcată de nenumăratele ei văluri de afectare, astfel încît, chiar dincolo de ceea ce e, ca să spunem așa, incrustat în ea, transpare totuși ceva generos și divin, Sînt, prin temperament, atras și, într-un

sens, cucerit de farmecul podoabelor și de grația manierelor; totuși, pentru mine, toate astea nu înseamnă nimic în cele din urmă, dacă nu sînt simbolul, sau poate dimpotrivă travestirea unor însușiri de o natură total diferită — a unui fond sufletesc trainic și, chiar dacă oarecum capricios, cel puțin cinstit. Acest respect al personalității m-a împiedicat să devin prea des victima iluziei sau a fanteziei; am fost cruțat de suferințele îndurate, de pildă, de poetul Catullus, de vreme ce mi-ar fi fost peste putință s-o văd pe libertina, hrăpăreața și lasciva Clodia în rolul de zeiță sau de creatură cerească; nici n-am simțit suferințele, și mai mari, poate, ale poetului Lucrețiu, care a fost, se pare, excesiv de îndurerat de faptul că trupurile omenești nu se pot contopi deplin, unul într-altul, prin însăși firea lucrurilor. În legăturile mele amoroase a existat, de obicei, un element de prietenie, iar acest element dăinuie multă vreme după ce s-a stins pasiunea fizică. Mai mult încă, interesul meu pentru ființele omenești e atît de puternic încît n-am fost îngrădit, în privința obiectului afecțiunii mele, de nici un fel de particularități de persoană, caracter sau vîrstă. De pildă, curînd după perioada funcției mele de chestor (sau poate să fi fost cu puțin înainte) am avut o aventură cu soția lui Crassus, care, deși cu douăzeci de ani mai în vîrstă decît mine, s-a dovedit a fi o parteneră cît se poate de plăcută.

Dar cu acel trist prilej al funeraliilor soției mele eram departe de a mă felicita pentru cariera mea de amant al altor femei sau de a o analiza. Mă gîndeam, în mod firesc, la marea iubire care existase între Cornelia și mine în anii tinereții, la devotamentul reciproc în care s-a transformat, și la fiica noastră care, slavă zeilor, era încă în viață. Cuvîntarea pe care am ținut-o la funeraliile ei a fost modestă, încărcată de emoție, sinceră. Am stăruit asupra virtuților ei casnice mai mult decît asupra legăturilor ei de familie și dacă, din cînd în cînd, glasul mi se îneca în plîns, nu era nici un artificiu oratoric. Totuși în suferința mea pentru pierderea ei, simțeam în același timp, cum simțisem și la funeraliile mătușii mele, o îndurerare față de mine însumi, o profundă tulburare nervoasă și o nemulțumire. Căci aș fi dorit ca soția mea Cornelia să asiste la desăvîrșirea acelei laturi a per-

sonalității mele pe care o simțeam în devenire. Acum moartea ei, oricît de mult o regretam, părea, în mod straniu, că mă eliberase, desăfăcînd nu știu ce lanț ce mă ținea legat de copilărie și adolescență. Dar nu era o eliberare într-o stare de pace, ci mai degrabă într-o lume a conflictului și a ostilității. De acum înainte am început să-mi fac planul mișcărilor cu ponderație și chibzuință. Fiind totdeauna prompt în improvizațiile necesare și bruște, am început să modelez evenimentele după voința mea și să folosesc capacitatea, resursele și nemulțumirile altora în vederea propriilor mele scopuri. În anii aceștia și nu cum s-a crezut într-o perioadă ulterioară, am luat parte la planuri de revoluție; căci în anii aceștia eram cuprins de o anumită nerăbdare (pe care aveam grijă, pe cît posibil, s-o ascund), deoarece mă hărțuia permanent gîndul că, în făurirea vieții mele și în modelarea ambianței, lăsasem lucrurile să tărăgăneze.

Cartea a III-a

TEMPLUL DIN GADES

Îndată după funeraliile Corneliei am plecat în Spania Ulterior, unde urma să îndeplinesc funcția de chestor sub guvernatorul Antistius Vetus. A trebuit să fac un împrumut serios pentru a-mi plăti o parte din datorii înainte de a părăsi Roma.

În drum spre Spania am folosit prilejul pentru a vizita cetăți și a-mi face prieteni printre cetățenii de frunte ai Galliei Cisalpine. Aveam s-ajung să cunosc regiunea dintre Pad și Alpi cu mult mai bine în anii următori, de vreme ce acolo avea să fie principalul teritoriu de recrutare pentru legiunile mele. Dar în momentul acela mă interesa îndeosebi exploatarea sentimentelor politice ale locuitorilor provinciei. La prima vedere părea o populație foarte eterogenă. Găseai acolo etrusci, gali, înalți și blonzi, purtînd, lucru curios, pantaloni, iliri, cîțiva germani și numeroși reți, care adorau zei ciudați cu nume greu de pronunțat și de înțeles; în sfîrșit, mari grupuri de italici veniți din sud în acea zonă bogată și fertilă, ca simpli coloniști, ca negustori, avocați și funcționari. Încă de pe vremea aceea provincia era într-o largă măsură romanizată și multe din marile orașe se situau pe un plan superior în privința arhitecturii, bogăției și amenajărilor de confort în comparație cu cetățile din sudul Italiei. Copiii cetățenilor de frunte, fie ei de origine italică sau locală, primeau o educație tot atît de bună ca la Roma. Am descoperit o remarcabilă mărturie a acestui fapt cînd am locuit, pentru prima oară, în casa unuia dintre fruntașii orașului Verona, un anume Valerius Catullus. Fiul acestuia, care avea să devină mai tîrziu marele poet,

abia împlinise pe atunci douăzeci de ani. Era un băiat fermecător şi unul dintre cei mai învăţaţi pe care i-am cunoscut vreodată. Mă amuza ideea că el mă considera absurd de învechit pentru că nu-i împărtăşeam pe deplin entuziasmul faţă de poeţii greco-alexandrini.

Totuşi, ceea ce m-a interesat în timpul scurtei mele şederi la Verona şi în alte cetăţi nordice a fost mai curînd politica decît literatura. Descopeream pretutindeni şi în toate păturile sociale un spirit de nemulţumire în legătură cu starea actuală a provinciei şi de revendicare a drepturilor depline de cetăţenie romană pe care restul Italiei le şi obţinuse. Era firesc ca eu să le sprijin revendicarea. M-am întîlnit cu mulţi şefi ai agitaţiei şi le-am atras atenţia că momentul era potrivit pentru o acţiune mai hotărîtă decît simpla trimitere a unor delegaţii la Roma. Armatele ce fuseseră strînse pentru Spania şi pentru războiul cu Spartacus erau acum fie lăsate la vatră, fie trimise peste mare spre a se alătura forţelor lui Lucullus în Asia. Aveam convingerea că simpla ameninţare a unei revolte armate de partea cealaltă a Padului putea fi suficientă, în acel moment, spre a smulge senatului toate concesiile dorite. Am studiat în amănunt planurile necesare pentru organizarea unei asemenea revolte, nu din intenţia de a începe un război civil, ci mai curînd de a face acel gen de demonstraţie care să poată fi încununată de succes fără vărsare de sînge. Eram desigur conştient că un astfel de succes ar fi de cea de mai mare valoare pentru mine personal din punct de vedere politic. Înainte de a-mi continua drumul spre a-mi lua în primire postul din Spania, am organizat mijloacele prin care să pot ţine legătura cu prietenii mei din cetăţile nordice, făgăduindu-le că atunci cînd situaţia o va cere, aveam să mă întorc către sfîrşitul acelui an ca să particip la orice acţiune ce ni s-ar fi părut nimerită.

Am pornit, deci, spre Spania — o provincie care m-a interesat întotdeauna şi unde aveau să aibă loc cîteva dintre cele mai critice evenimente din viaţa mea. Mă interesa ţara în mare parte din cauza contrastelor puternice pe care le oferea — atît din punct de vedere geografic cît şi în multe alte privinţe — faţă de regiunile răsăritene ale imperiului, pe care le cunoşteam. În Spania,

pe vremea aceea, nu găseai nimic din abundența și prea puțin din cultura adînc infiltrată în Orient, nici nu existau perspective de extindere atît de vaste ca acolo, în toate direcțiile ; căci, deși numai o strîmtoare îngustă desparte Spania de Africa, iar spre nord, dincolo de munți, se găseau variatele și încă neexploratele ținuturi ale Aquitaniei și Galliei, întreaga coastă de apus stă cu fața către acel ocean, complet necunoscut, în largul căruia Sertorius plănuise odinioară să plece în căutarea Insulelor celor Fericiți. Dar și aici, la marginea lumii locuibile, existau pretutindeni urme ale măreției oamenilor și cetăților și ale puterii lor de a imprima ceva după propria lor asemănare evenimentelor și chiar geografiei locurilor. Puteai vedea zidurile înalte ale cetății grecești Saguntum, care îi rezistase o vreme lui Hannibal, și mai puteai întîlni și acum mărturii—deși majoritatea fuseseră distruse — ale stăpînirii marelui general cartaginez. De un interes mai nemijlocit și mai însemnat era ceea ce subzista încă din influența lui Sertorius. Am avut posibilitatea să stau de vorbă cu mulți dintre cei ce-l cunoscuseră bine, ca prieteni sau ca dușmani, și mi-am format o imagine cît se poate de vie despre acest mare om care — dacă succesul s-ar datora numai geniului — ar fi meritat să se bucure de succes mai mult decît oricare altul. Cu toate că mă interesau profund relatările despre cariera militară a lui Sertorius, despre metodele lui de instruire a trupelor, despre relațiile lui personale cu soldații și cu ofițerii, sistemul lui de informații, improvizațiile și strategia lui, ceea ce mă impresiona și mai mult pe vremea aceea era uluitoarea realizare politică a acestui om. Căci Sertorius, un străin într-o țară străină, organizase cu ajutorul partizanilor săi spanioli devotați ceva foarte asemănător cu un stat roman, tocmai în perioada cînd se afla în război chiar cu conducerea Romei. Astfel, își fortificase nu numai propria lui poziție, dar și pe aceea a provinciei. Mai mult încă, succesul politicii sale îi forțase pe adversarii săi, atunci cînd erau inteligenți, să adopte sau să pretindă că adoptă unele dintre propriile lui metode. Pompei, de pildă, în încercările de a îndepărta personalitățile spaniole de seamă de Sertorius, le oferise, printre alte momeli, dreptul de cetățenie romană.

Unul dintre cei care au primit cetățenia în acest mod a fost Balbus, originar din cetatea Gades, avînd aproximativ vîrsta mea. Îl întîlnisem mai înainte la Roma, unde venise după încheierea războiului cu Sertorius, și legasem cu el o strînsă prietenie care durează și astăzi. Balbus s-a remarcat întotdeauna prin inteligența sa. Pe atunci se distingea și prin frumusețe fizică și avea să se distingă curînd și prin bogăție, deoarece a fost adoptat de un mare om de afaceri grec din Mytilene, care i-a lăsat întreaga avere. Într-o largă măsură, Balbus a fost cel care mi-a deșteptat un interes deosebit pentru marea cetate de la Gades, în timpul acestei perioade a serviciului meu în Spania. Deși cetatea era destul de interesantă prin ea însăși, pentru vechimea, bogăția și perspectivele ei, ca și pentru diversitatea culturilor și moravurilor. Se spunea că fusese întemeiată cu o mie de ani în urmă, cînd Roma nu era nici măcar un sat, de niște colonizatori din tyr, și chiar și astăzi monedele sînt de tip fenician. Marea opulență provenea din comerțul întreprins nu numai în bazinul mediteranian, dar și pe coasta africană dincolo de Coloanele lui Hercule, precum și cu insulele nordice pe care aveam să le vizitez mai tîrziu[1], de unde negustorii din Gades importau cositor și aur. Din Gades pornise marele general cartaginez, Hamilcar Barcas, tatăl lui Hannibal, ca să cucerească Spania și să făurească forța cu ajutorul căreia fiul său a fost pe punctul de a cuceri Roma. De la Gades, nu cu multă vreme în urmă, își făcuse planul Sertorius să pornească în largul necunoscutului ocean, în tentativa de a descoperi Insulele celor Fericiți. Mai tîrziu a devenit baza armatei romane de sub comanda lui Metellus, operînd împotriva lui Sertorius dinspre sud, și din portul ei, în anii care au urmat, aveam să lansez eu însumi o flotă pe Atlantic. Afară de asta, locuitorii, arhitectura cetății, peisajul însuși, păreau că se potrivesc cu bogăția și diversitatea unei istorii atît de îndelungate. Negustorii, printre care, după obiceiul meu, mi-am făcut prieteni, erau cît se poate de feluriți ca înfățișare și concepții, provenind din-

[1] Insulele britanice

tr-un amestec de fenicieni, greci și spanioli. Ideile lor erau în același timp stabile și aventuroase, pe potriva unei rase care menținuse atîta vreme acest avanpost sigur și puternic, deși înconjurat de triburi sălbatice, și care absorbise civilizații diferite, păstrînd totuși elanul inițial de explorare și autoafirmare. Templele lor și poate ceremoniile lor aveau adesea ceva greoi și barbar, o vehemență punică, ceva capabil de a deveni înfiorător, după cum te și așteptai pe meleaguri unde, sub ocupația cartagineză, și chiar mai tîrziu, sacrificiile omenești nu fuseseră lucru rar. O ostentație bătătoare la ochi și o brutalitate africană păreau că se îmbină cu altceva de o natură mai blîndă și mai înțeleaptă, poate o moștenire a Tyrului și a Orientului asiatic; și nu erau singurele trăsături ce se puteau observa. Exista și o încăpățînare și, s-ar spune, un realism, care își aveau obîrșia chiar în acea așezare și în străvechii ei locuitori. Iar alături de toate acestea erau vizibile — ca o patină dînd luciu unei suprafețe și iradiind în afară — urmele singurei civilizații umanistice pe care o cunoaștem, civilizația Greciei.

Tot la Gades am fost confruntat cu un vestigiu al acestei iradiații, evocînd în același timp, e drept, ceva de altă natură și poate mai puțin frumos, deși tot atît de însemnat, anume o glorie cu totul excepțională. Căci în templul lui Hercule din acest oraș spaniol de la Atlantic cineva înălțase o statuie a lui Alexandru cel Mare. Statuia nu era remarcabilă în sine, deși, ca majoritatea statuilor lui Alexandru, putea fi recunoscută numaidecît după grația și sprinteneala ei și după o anumită încordare a mușchilor gîtului. Era o frumusețe mai pătrunzătoare decît a lui Pompei, mai feminină, într-un sens, și mult mai intelectuală. Contemplînd-o, eram conștient că aici, în cea mai îndepărtată dintre cetățile cunoscute ale Apusului, priveam imaginea unui om care-și condusese armatele victorioase prin Asia, Mesopotamia, Persia, Bactriana și Sogdiana; care dusese limba, știința și gîndirea grecilor din Macedonia pînă dincolo de Indus; care întemeiase cetăți și dinastii; care, prin oracolul lui Amon, fusese declarat zeu; care înfăptuise toate acestea și murise înainte de a împlini vîrsta pe care o aveam eu acum.

Grația și frumusețea imaginii, rapiditatea, siguranța și strălucirea succesului obținut de personajul real, toate se îmbinau spre a produce o impresie cît se poate de puternică asupra spiritului meu. Mult mai tîrziu am suferit, cînd și cînd, de atacuri de epilepsie. Și cu acel prilej am fost conștient de apropierea unui fel de convulsii, deși manifestarea exterioară a fost mult mai decentă și mai normală decît la atacurile ulterioare. Am izbucnit în lacrimi și, timp de cîteva momente, a trebuit să mă reazem de prietenii și slujitorii care mă însoțeau. Cînd mi-am revenit și mi s-a cerut să-mi explic comportarea, am replicat doar că plînsesem la gîndul contrastului dintre propria mea viață, cu împliniri atît de modeste, și aceea a lui Alexandru care, la vîrsta mea, cucerise lumea. Într-un sens, era adevărat; dar nu era tot adevărul. Ceea ce mă izbise cu o forță aproape copleșitoare era ceva mai greu de exprimat în cuvinte decît o simplă comparație între mine, cu puținele sau inexistentele mele titluri de faimă, și un om care, la vîrsta mea, binemeritase o glorie nepieritoare. Mi se păruse că întrezăresc, pentru o clipă, în ascunzișurile istoriei, în imaginile celor dispăruți, un lucru uimitor și de o rară frumusețe. Emoția mea se asemăna cu aceea pe care o pot trezi în noi unele versuri avîntate, înălțătoare. Asemenea stihuri nu numai că ne umplu de admirație și de încîntare, dar și de un sentiment de iubire. Ele sparg barierele spațiului și timpului; anii și distanțele se amplifică și totodată se apropie intim de ființa noastră. Astfel, figura lui Alexandru, efigia lui de pe coasta Atlanticului, reprezenta pentru mine pașii mari și precizia geniului, forța lui de înrîurire asupra milioanelor de oameni, asupra cetăților, asupra gîndirii și organizării unei lumi — și a unei lumi care exista nu în cuvinte, oricît de desăvîrșite ar fi fost, ci aievea. Observam cu mîhnire, desigur, disproporția dintre mine, la vremea aceea, și marele Alexandru așa cum fusese și era încă; dar ceea ce mă mișca pînă la lacrimi era admirația, încîntarea și iubirea pe care le resimțeam contemplînd aparența unei perfecțiuni.

În același templu al lui Hercule din Gades au încercat preoții să interpreteze îngrijorătoarele mele visuri de iubire vinovată

cu propria mea mamă. Teoria lor, după care aceste visuri însemnau că aveam să stăpînesc într-o zi lumea, nu avea nici o bază logică, dar corespundea stării mele sufletești. Începînd din acel moment am năzuit în mod conștient spre putere. Nu întrevedeam încă posibilitatea puterii absolute pe care aveam să mă fac stăpîn mai tîrziu. Doream numai să fiu primul om din stat și să transform statul în sensul ideilor mele. Îmi dădeam seama, pe de altă parte, că, spre a atinge culmea către care aspiram, trebuia să acționez nu numai cu hotărîre, dar și cu o anumită duplicitate. Trebuia să inițiez alianțe politice cu alții mai bogați și mai puternici decît mine și să mă mulțumesc, cîțiva ani, cu o situație de subordonare. Dar nu aveam să nesocotesc nici un prilej de a mă pune în evidență printr-o linie politică personală, și nu aveam să mă tem s-o pun în aplicare prin violență, atîta timp cît orice acțiune pe care aș fi întreprins-o avea șanse de reușită.

Într-adevăr, înainte de încheierea anului meu de serviciu în Spania, am obținut permisiunea să absentez și m-am întors în Italia, cu intenția de a organiza o revoltă armată în rîndurile populației de la nord de Pad. Păstrasem strînse legături cu prietenii mei de pe acele meleaguri ca și din Roma. Veștile pe care le-am primit de la ei m-au convins că sosise momentul de a aduce la îndeplinire planurile pe care le discutasem pe la începutul anului cu fruntașii cetăților nordice. Căci Italia se găsea acum aproape golită de trupe. Două legiuni mai rămăseseră, gata de a se îmbarca pentru Orient. O dată pornite în larg, părea cu neputință ca o revoltă bine organizată în nord să nu-și atingă scopul fără prea mari dificultăți. Știam că, în cadrul senatului, Crassus avea să sprijine pretențiile cisalpinilor la cetățenie deplină și mă gîndeam că Pompei putea fi convins, cu oarecare diplomație, să ne acorde și el sprijinul. Dar mai întîi era necesar ca răzvrătirea să fie organizată în mod eficient și metodic. Am plecat, prin urmare, din Spania direct către cetățile nordice, pe care le-am găsit într-o stare de așteptare și de efervescență. Am ținut multe cuvîntări și am supravegheat activ punerea de acord a planurilor pentru o răscoală simultană în toate orașele, cu ocuparea imediată a diferitelor fortificații, și pentru luarea altor măsuri care mi

s-au părut necesare. Operațiunea a fost, într-adevăr, bine pusă la cale; cu toate astea, a fost zădărnicită. În acea împrejurare senatorii, și îndeosebi ruda mea, consulul Marcius Rex, au acționat cu neobișnuită rapiditate și eficiență. De îndată ce li s-a raportat că agitația pe care o făceam eu avea sorți de izbîndă, au anulat ordinele de îmbarcare a legiunilor pentru Orient, anunțînd că le țineau pe picior de război spre a preîntîmpina orice tulburări care ar putea izbucni în nord. Era limpede că planurile noastre nu mai puteau fi aduse acum la îndeplinire decît printr-un război civil și că, într-un asemenea război, șansele ar fi fost covîrșitor mai mari de partea cealaltă. Nu mai era nimic de făcut decît să anulăm dispozițiile luate și să continuăm agitația pentru drepturi de cetățenie prin metode mai constituționale, la Roma.

POMPEI ŞI LUCULLUS

Cînd m-am întors la Roma din Spania şi din nordul peninsulei, am devenit din nou activ, după cum era necesar, în viaţa politică romană. După un an eram eligibil la una din magistraturile superioare, aşa încît mi-am propus să candidez pentru funcţia de edil curúl. Deţinătorii acestei funcţii, cu responsabilităţile lor de a organiza jocuri şi festivaluri şi de a restaura sau amplifica edificiile publice, au excelente prilejuri de a-şi spori puterea şi influenţa în stat. Nu aveam nici un fel de îndoieli în privinţa darurilor mele de a mă distinge atît aducînd înfrumuseţări arhitecturale oraşului cît şi oferind spectacole magnifice. Singura mea dificultate avea să fie lipsa de bani şi eram dispus să împrumut, dacă era posibil, încă o dată pe cît datoram. Crassus, ştiam bine, avea să mă finanţeze pînă la un punct, dar mai aveam nevoie şi de alţi susţinători şi, spre a fi ales în funcţia de edil, îmi era necesar sprijinul cel mai larg pe care-l puteam obţine.

Acestea au fost, în parte, motivele pentru care, curînd după întoarcerea mea din Spania, m-am căsătorit din nou. Alegerea i-a surprins pe mulţi dintre prietenii mei, totuşi căsătoria, dacă pînă la urmă n-a fost întru totul satisfăcătoare, a avut multe aspecte avantajoase. Noua mea soţie, Pompeia, era într-adevăr nepoata lui Sylla. Tatăl ei, care se căsătorise cu una din fiicele lui Sylla, fusese consul împreună cu acesta în anul primului marş asupra Romei. Pompeia era tînără, atrăgătoare şi, din pricina evenimentelor legate de frageda ei copilărie, oarecum învăluită în patetism. Fratele ei fusese ucis de partizanii lui Marius şi ai

lui Sulpicius în răzmerițele care au avut loc în timpul consulatului tatălui ei. Curînd după aceea, cînd Sylla s-a îmbarcat pentru Orient, tatăl ei a fost numit în locul lui Strabo, tatăl lui Pompei cel Mare, la comanda unei armate. Strabo însă, în loc să renunțe la comandă, a uneltit ca succesorul lui să fie asasinat. Pompeia a crescut, deci, fără protectori naturali, iar unii dintre membrii mai vîrstnici ai familiei ei, care supraviețuiau în momentul cînd am luat-o de soție, s-au arătat cît se poate de potrivnici căsătoriei. Nu numai că eram rudă cu Marius, dar propria mea reputație, în ciuda poziției mele în Colegiul Pontifilor, era aceea a unui agitator popular. Unii dintre prietenii mei au încercat să mă facă să-mi schimb gîndul, atrăgîndu-mi atenția că o asemenea căsătorie mi-ar fi diminuat popularitatea pe care o dobîndisem urmărind să reînființez partidul lui Marius. Argumentele nu mi se păreau convingătoare. Dacă era adevărat că îl urîsem pe Sylla personal și că eram ostil întregii sale politici, consider meschin să extinzi dușmănia la cei care nu au nimic de-a face cu politica și nici o legătură voită cu autorul ei. De pildă, eram dinainte prieten intim cu unul dintre nepoții lui Sylla. Afară de asta, deși, într-un sens, doream să devin succesorul lui Marius, nu voiam cu nici un chip să fiu imitatorul lui servil. Am fost mai impresionat de obiecțiile mamei mele. Ea o considera pe Pompeia, și nu chiar pe nedrept, ca pe o ființă nesigură și nepricepută, avînd nevoie de supraveghere.

Cu toate astea, mă simțeam atras de Pompeia și vedeam avantaje solide în sprijinul pe care, după cum era firesc, avea să mi-l acorde familia ei o dată ce s-ar fi efectuat căsătoria. Pompeia era și ea foarte dornică să se mărite cu mine, pe de-o parte dintr-o afecțiune sinceră, chiar dacă de scurtă durată, pe de alta din motive de vanitate nechibzuită, care o făceau să dorească să fie soția unui bărbat atît de reputat pentru aventurile lui amoroase cu alte femei. N-avea nici cea mai mică idee despre îndemnul care mă mîna acum în direcția puterii. Ceea ce admira la mine era celebritatea mea ca amant și om de lume; nu era nici măcar la curent cu amploarea datoriilor mele. Totuși, uniunea noastră a fost, pentru scurtă vreme, agreabilă, iar familia Pompeiei

a făcut uz în mod leal de influența ei în favoarea mea cînd a sosit momentul să candidez la postul de edil curúl.

Înainte de acest moment, însă, întreaga situație politică se transformase de pe urma ambițiilor încununate de succes ale lui Pompei — ultima, cea mai puternică, dar, într-un fel, cea mai puțin impresionantă dintre marile figuri care au stat în centrul scenei istoriei în timpul vieții mele, pînă cînd am ocupat eu însumi această poziție. Într-adevăr, încă din frageda-mi copilărie, evenimentele par să fi fost axate în jurul unor mari personalități și oglindite de ele — Marius, Sylla, Lucullus, Pompei, Crassus, chiar și Cicero; totuși a existat, ca să spunem așa, un curent din adîncuri de o însemnătate mai hotărîtoare decît acele personaje, și abia perceput de oricare din ei. Unii istorici vorbesc de „imperativele istoriei" și, în acest caz, ei inventează „o forță" ce-și face drum spre monarhie. Cuvintele nu sînt pe de-a-ntregul lipsite de înțeles, deși acele „imperative" și „forțe" nu sînt altceva decît un mod convențional de a exprima puținul pe care-l cunoaștem despre imensa complexitate de interese comune și individuale, de ambiții, gînduri, speranțe și deposedări constituind viața noastră și alcătuind condițiile dinăuntrul cărora, în răstimpuri, o personalitate excepțională se poate manifesta cu un anumit grad de libertate în viața politică. Pe de altă parte, e banal să afirmăm că epoca noastră e o epocă de tranziție, că timpurile noastre sînt revoluționare. E mai puțin ușor să ne înțelegem propria epocă și să-i dăm o orientare rodnică și nu una greșită. Orice dirijare e primejdioasă, iar lipsa de călăuzire duce la dezastru. În timpurile noastre, bunul mers al lucrurilor și adesea supraviețuirea cer o concentrare a puterii; dar deținătorul acestei puteri e privit cu ochi mai invidioși decît ar fi fost privit în alte vremuri mai fericite, cînd autoritatea lui supremă n-ar fi fost absolut necesară. Cu greu se poate sosocoti în siguranță dacă nu are armata de partea sa. Acum nu mă aflu în siguranță, dar peste o zi-două mă voi afla, deoarece n-am avut niciodată sub comanda mea un soldat care să mă trădeze. Iar în unele cazuri invidia (deși în esență e un sentiment nedemn) nu e lipsită de temei. Căci a deține puterea nu e un merit în sine și nu e nici o

glorie, în definitiv, s-o concentrezi în mîinile tale. Ceea ce se impune nu e numai rezolvarea unei anumite probleme urgente; e transformarea întregii scene în ceva cu totul diferit. Un asemenea țel, la o examinare mai atentă, poate apărea ca o imposibilitate. Oricît s-ar schimba scena, actorii vor rămîne cam aceiași; și un om inteligent nici nu poate dori să-și schimbe obiceiurile peste noapte. Dacă ai o fărîmă de respect pentru civilizația căreia aparții (iar fără asta nici n-ai porni la acțiune), trebuie, pînă la un punct, să stărui în sensul continuității ei. Și, într-adevăr, o revoluție atît de fundamentală încît să constituie o rupere completă și rapidă cu trecutul nu se poate înfăpui decît prin masacre pe scară întinsă. Acesta era planul lui Catilina, care dorea să-i asasineze pe toți senatorii în afară de vreo cîțiva, printre care, Crassus și eu însumi. Un asemenea plan e nu numai inuman, dar și ineficace. Senatul e o instituție venerabilă și, măcar că în tot cursul vieții mele a adoptat aproape în mod invariabil linii politice greșite și s-a împotrivit măsurilor necesare, mai cuprinde și astăzi marea majoritate a celor ce posedă o reală experiență a administrației și a conducerii în război. Nu mă îndoiesc o clipă că senatul trebuie să-și continue existența ca o școală a oamenilor de stat. Trebuie să fie însă o școală disciplinată, cum era în trecut, cînd avea de înfruntat primejdii vădite și iminente. Astăzi primejdiile sînt mai puțin vădite; nu există nici un Hannibal. Dar sînt mai amenințătoare ca niciodată. Problemele economice, militare și administrative ale imperiului nostru nu pot fi mînuite de clici rivale sau de interese divizate. Și totuși, puterea centrală trebuie să recunoască libertatea și să fie sensibilă la pasiunile omenești, deși, firește, unele pasiuni trebuiesc reprimate, iar cuvîntul libertate nu trebuie să corespundă cu jocul iresponsabil al ambițiilor personale.

Toate acestea par lucruri absolut evidente, dar nu poate pretinde nimeni că e ușor să pui în practică scopurile esențiale de a îmbina libertatea cu autoritatea, revoluția cu continuitatea, disciplina cu inițiativa. Nu știu însă dacă un singur om de stat al vremii mele va fi făcut vreodată asemenea reflecții evidente sau va fi încercat să cîntărească necesitățile epocii și factorii de-

terminanți ai situației actuale. Crassus a arătat, după părerea mea, o oarecare înțelegere față de aceste probleme; Catilina a avut o viziune exagerată și subiectivă în această privință; Cicero o concepție care era, în linii mari, literară și sentimentală; pe cînd Pompei, în ciuda enormei sale influențe și a remarcabilului său talent administrativ, nu avea nici cea mai mică idee despre ele.

Norocul absolut extraordinar care l-a urmărit pe Pompei aproape pînă la capătul carierei sale nu e, prin urmare, un argument ce poate fi folosit de cei cărora le place să creadă în existența unei providențe binefăcătoare. Dacă zeii ar fi avut interesul să ocrotească Roma, n-ar fi pus o putere atît de uriașă în mîinile unui om care era, în general, incapabil s-o exercite altfel decît în modul cel mai convențional. Totuși evenimentele luau întotdeauna o întorsătură atît de favorabilă în mîinile lui Pompei, încît era firesc ca lumea să creadă că fusese ales, în nu știu ce chip miraculos, ca salvator.

Timp de doi ani după anul său de consulat, Pompei n-a ocupat nici o demnitate, iar în acest interval Lucullus, în Răsărit, a mers din victorie în victorie. S-a raportat că la Tigranocerta, în Armenia, secerase o sută de mii din rîndurile inamicului față de cinci romani răniți și unul mort — o legendă neverosimilă, dar care a fost crezută. Desigur, nu se poate tăgădui că Lucullus era, în toate privințele afară de una, un comandant genial. Era și un administrator admirabil și, în provinciile recucerite ale Asiei, făcuse mult pentru a ușura populația de opresiunea strivitoare a perceptorilor romani. În felul acesta se făcuse urît în majoritatea cercurilor puternice de financiari din Roma. Deoarece fusese unul dintre prietenii intimi ai lui Sylla și era un reacționar în politică, a fost bineînțeles atacat și de fruntașii Partidului Popular. A fost acuzat că prelungește fără rost războiul numai ca să se îmbogățească. Pompei care, mai presus de orice, dorea o asemenea comandă pentru el însuși, a început să se asocieze atît cu criticii lui Lucullus din Partidul Popular cît și cu financiarii romani care-și vedeau interesele amenințate printr-o bună guvernare.

Senatul, din rațiuni multiple, șovăia. Unii senatori erau doar invidioși pe realizările lui Lucullus; alții erau adînc implicați în interesele financiarilor, alții se temeau ca nu cumva, continuînd să sprijine un general nepopular, aveau să fie siliți pînă la urmă să-i cedeze lui Pompei, căruia încă nu-i puteau ierta cele două triumfuri și consulatul, acordate atît de neconvențional. Au sfîrșit prin a face tot ce era mai rău din punctul lor de vedere. I-au retras sprijinul singurului comandant de primul ordin existent pe care s-ar fi putut bizui că le va fi întotdeauna supus, și l-au înstrăinat și mai mult pe Pompei. Alți comandanți, cunoscuți mai mult prin conservatorism decît prin capacitatea lor militară, au fost trimiși să-l înlocuiască pe Lucullus. A urmat o răzvrătire în rîndurile soldaților lui Lucullus, tocmai cînd se găseau în culmea victoriilor. Și acesta a fost un semn al vremurilor. Căci Lucullus, înzestrat cu toate calitățile pe care și le poate dori un general, era lipsit de acea unică însușire care, în zilele noastre, e mai însemnată decît toate. Nu cunoștea natura umană, era incapabil să tragă folos din tăria ei, iar de slăbiciunile ei refuza să se slujească. Cerea mult, pe drept cuvînt, din partea oamenilor săi, dar nu le dădea nimic în schimb — nici siguranța acelei camaraderii pe care Marius și cu mine o dădeam trupelor noastre, nici plăcerile și emoțiile oferite de iresponsabilitatea cinică pe care o manifesta Sylla prin alternarea voită a celei mai stricte și a celei mai laxe discipline. Într-adevăr, Lucullus se baza pe o disciplină astăzi depășită. În zilele noastre soldații pretind cel puțin iluzia de a fi tratați ca ființe omenești.

Dacă Lucullus ar fi primit sprijinul cuvenit din partea senatului și a prietenilor săi, răzvrătirea n-ar fi luat proporții serioase. Dar așa, a fost abandonat de conducerea țării și atacat cu violență chiar în cadrul armatei de către cumnatul său, tînărul Clodius, care în momentul acela se găsea la apogeul frumuseții sale remarcabile, deși oarecum efeminate, și tocmai își începea cariera de agitator popular. Astfel, timp de peste o lună, Lucullus n-a putut face nimic cu oamenii săi și a încercat amara experiență de a-l vedea pe Mithridates, ale cărui principale forțe armate fuseseră nimicite mai

înainte, recîştigîndu-şi aproape fără împotrivire o mare parte din poziţiile pierdute. La Roma, lumea a început din nou să vorbească de pericolul dinspre Răsărit.

În acelaşi timp se petreceau tulburări şi mai aproape de ţară. Flotele piraţilor deveniseră cu mult mai înfricoşătoare decît pe vremea cînd am fost eu capturat în drum spre Asia. Piraţii erau mai bine organizaţi şi mai numeroşi şi iniţiaseră în mod deliberat o tentativă de a strangula Roma, întrerupîndu-i aprovizionarea. Distruseseră o flotă consulară în portul Ostia; în incursiunile lor, interceptau convoaie nu numai pe mare, dar şi pe drumurile Italiei, acolo unde acestea se apropiau de coastă. Preţurile alimentelor urcau pe zi ce trece şi se simţea lipsa banilor pe piaţă, deoarece oamenii de afaceri romani erau privaţi de profiturile investiţiilor făcute peste hotare. Se găseau la unison cu păturile mai sărace în solicitarea unei acţiuni viguroase.

Era o situaţie parcă destinată spre a sluji ambiţiilor lui Pompei, iar acesta s-a folosit de ea cu abilitate. La începutul anului, după întoarcerea mea din Spania, tribunul Gabinius, un prieten personal al lui Pompei, a propus o lege care prevedea să se numească un comandant suprem pentru întreaga Mediterană, să i se acorde acestui comandant subsidii financiare enorme, o flotă de două sute de corăbii, armată la discreţie şi puteri extinzîndu-se nu numai peste mare, dar şi peste toate coastele pe o distanţă de cincizeci de mile spre interior. N-a fost pronunţat, la început, numele lui Pompei, dar era limpede pentru toţi că nimeni altul nu putea ocupa acest post.

Propunerea lui Gabinius a fost, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, excelentă. Au sprijinit-o cu entuziasm atît masele populare cît şi reprezentanţii tuturor cercurilor financiare, cu excepţia lui Crassus, care, deşi ar fi avut mult de cîştigat de pe urma suprimării pirateriei, prefera să piardă bani decît să vadă că i se acordă lui Pompei puteri atît de largi. Senatul s-a opus cu străşnicie proiectului de lege. Oameni de stat de frunte, cum erau Catulus sau marele orator Hortensius, declarau pretutindeni că numirea echivala cu instaurarea unei monarhii şi cu o adevărată desfiinţare a libertăţii. Nu-şi dădeau seama că, chiar

dacă i se acordau lui Pompei puteri suficiente pentru a instaura o monarhie, el nu avea nici înclinația, nici iscusința s-o facă; iar prin „libertate" ei nu înțelegeau mai mult decît perpetuarea unui sistem prin care o conducere oligarhică era deținută prin rotație de către membrii propriei lor categorii sociale. Era de așteptat ca Marcus Cicero, care avea numeroase participații în afacerile financiarilor și se bucura de pe atunci de cea mai înaltă reputație ca orator, să sprijine proiectul de lege. A preferat, cu toate astea, să păstreze tăcerea. Intenționa să candideze anul acela pentru funcția de pretor și nu dorea să comită nici un act care ar fi putut supăra. Așa s-a întîmplat că eu am fost singurul membru al senatului care a vorbit în favoarea propunerii lui Gabinius. Pentru o asemenea acțiune unii membrii ai senatului mi-au adus imputări, înfățișîndu-mă ca pe un pur demagog și un trădător al clasei mele. În realitate, deși urmăream, firește, să-mi asigur bunăvoința poporului sprijinind acest proiect, vedeam lucrurile în perspectiva viitorului. Îmi dădeam seama că acea comandă excepțională, încredințată lui Pompei printr-un vot al poporului roman și împotriva dorinței senatului, avea să creeze un precedent util. Așa cum i-am atras atenția lui Crassus — care era neobișnuit de alarmat la ideea unei „dictaturi" a lui Pompei, după expresia lui — lumea se întinde dincolo de coastele Mediteranei. Era Spania, de pildă, erau regiunile nesupuse și neexplorate ale Galliei și Germaniei; și mai era regatul Egiptului care, printr-o anumită răstălmăcire a termenilor din testamentul unui monarh recent decedat, putea fi anexat Romei. Orice om de stat roman care ar fi obținut din partea poporului roman un mandat pentru a supune și a supraveghea această zonă avea posibilitatea să-i vorbească lui Pompei de la egal la egal. Crassus a fost impresionat de argumetarea mea, dar chiar și astfel invidia lui față de Pompei era atît de mare încît nu s-a putut hotărî să rostească nici o vorbă în favoarea proiectului de lege al lui Gabinius.

După cum m-am așteptat, proiectul a devenit lege în ciuda tuturor eforturilor făcute de senat spre a împiedica să se întîmple un asemenea lucru. Pompei a pornit imediat la acțiune și înclin să consider că, din întreaga lui carieră, campania aceasta împo-

triva piraților a fost cea mai strălucită. În două sau trei luni, toată întinderea mării a fost curățată de nave piraterești, așa încît, pe viitor, libertatea navigației era asigurată. Deși lui Pompei îi plăcea să-și considere acțiunile ca fiind în mod uniform spectaculoase, adevăratul lui merit era acela de administrator și tocmai ca rezultat al celei mai atente și sîrguincioase administrații a fost cîștigată acea victorie. Rezultatul a avut, incontestabil, un aspect cît se poate de spectaculos. Cei care sprijiniseră propunerea lui Gabinius puteau acum să indice o operațiune care fusese încununată de un suscces mai zdrobitor decît și-ar fi putut închipui oricine. Pe de altă parte, cei care pretinseseră că investirea unui singur om cu asemenea puteri avea să ducă la la dictatură puteau să sublinieze faptul că, la încheierea rapidei sale campanii, Pompei nu manifesta de loc semne că e dispus să renunțe la comandă. Dimpotrivă, aștepta în Asia să afle rezultatele agitației conduse în timpul iernii la Roma de un alt agent al său, tribunul Manilius. La începutul lui ianuarie, Manilius urma să propună o altă lege în sensul ca Pompei, păstrînd actuala comandă, să fie însărcinat și cu comanda supremă a armatei din Asia, împotriva lui Mithridates. Era o propunere care avea să-i aducă lui Pompei o putere cel puțin de două ori cît aceea pe care o avea în mînă, îngăduindu-i să și-o extindă aproape la nesfîrșit. N-a fost de loc surprinzător că în senat bătrînul Catullus și alții au protestat violent. Propunerea aceasta, spuneau ei, însemna sfîrșitul republicii și dominația lumii de către un singur om. Evenimentele au arătat că exista un grăunte de adevăr în părerea lor; singura eroare consta în faptul că-și imaginau că Pompei avea să fie acest om; căci dacă un om nu e capabil sau nu e dispus să facă uz de putere decît în scopuri limitate, nu are importanță cîtă putere i se încredințează.

Ca și în anul precedent, și pentru aceleași motive, am luat cuvîntul în favoarea extinderii împuternicirilor acordate lui Pompei. Tot astfel a făcut de astă dată și Cicero, care acum fusese ales pretor și era dornic să-și sporească popularitatea în rîndurile maselor largi, ca și printre bogătașii din afara senatului, în majoritatea cazurilor entuziaști partizani ai lui Pompei. Întradevăr discursul lui Cicero a fost unul dintre cele mai abile pe

care le-a rostit vreodată. În cursul cuvîntării a reușit să măgulească aproape toată lumea.

Rezultatul votării pentru propunerea lui Manilius a reflectat o opinie preconcepută. Un an după ce Pompei primise împuterniciri excepționale împotriva piraților, tot lui i se încredința o comandă și mai însemnată. Niciodată în istoria noastră nu se aflase sub controlul unui singur om un teritoriu atît de întins și puteri militare și navale atît de mari. Pompei a primit vestea pe care o aștepta în Asia. Pînă și prietenii lui au fost cam dezgustați de felul cum a luat lucrurile. Se spune că, în timp ce citea mesajele de la Roma, a oftat, a încrețit fruntea lui frumoasă, s-a plîns de soarta care îl împingea spre mărire și a declarat că, de fapt, tot ce-și dorea era să trăiască liniștit la țară împreună cu soția. Afirmația n-a amăgit pe nimeni. Iar cît privește pe soția lui, Mucia, eu personal aveam cel mai temeinic motiv să știu că rostise un neadevăr. Relațiile mele cu Mucia trebuie să fi început cam pe vremea aceea. Eram intim și cu soția lui Gabinius și de la amîndouă aceste femei am aflat multe lucruri care mi-au confirmat propriile mele aprecieri în privința caracterului lui Pompei.

Într-adevăr, Pompei și-a dezvăluit singur caracterul și destul de limpede, de îndată ce a luat în primire comanda. Asta s-a petrecut cu prilejul întîlnirii dintre el și Lucullus în Asia. Se pare că la început cei doi generali au încercat să fie politicoși unul față de celălalt. Dar datele situației, ale caracterului și ale educației lor au fost covîrșitoare. Adevărata putere era în mîinile lui Pompei și el nu era omul care să-și ascundă cu discreție superioritatea. A refuzat să ratifice vreuna din înțeleptele dispoziții luate de Lucullus pentru administrarea teritoriilor cucerite și a izbutit să îndepărteze de el cea mai mare parte a armatei. Lucullus nu putea riposta decît prin cuvinte, iar cuvintele i-au fost amare. Pompei, a spus el, a acționat ca întotdeauna. Ca un vultur a venit să ciugulească hoitul încă unui război. Așa se comportase în Spania, unde meritul i-ar fi revenit lui Metellus și nu lui. Așa se comportase și în lupta cu Spartacus. Iar acum avea să revendice gloria de a-l fi învins pe Mithridates, ale cărui forțe fuseseră de fapt nimicite dinainte.

După un număr de scene nedemne, în care s-au rostit de ambele părți destule adevăruri pentru a aprinde spiritele la maximum, Lucullus s-a întors la Roma pentru binemeritatul său triumf. Nici măcar de această cinste n-a avut parte decît abia cîțiva ani mai tîrziu. N-a fost de loc de mirare, de aceea, că s-a reteras tot mai mult din viața politică, și, într-adevăr, n-a mai intervenit în acest domeniu decît cînd a avut ocazia să-i facă vreun rău lui Pompei. Lucullus a reprezentat și el un simbol al vremurilor, iar în ineficiența lui finală se poate vedea, după mine, prăbușirea întregului sistem de idei care se lega de numele lui Sylla. Lucullus a fost un general superior şi un om politic mai consecvent și decît Sylla și decît Pompei. De ce n-a avut parte de succes în viață? Nu putem spune decît că era o figură perimată. Și-a consacrat restul vieții în cea mai mare parte grădinăritului peisagistic, crescătoriilor de pești și sturzi pentru masă și organizării unor petreceri pompoase, dar de bun gust.

Între timp, în Orient, Pompei a început aproape de îndată să culeagă roadele celor realizate de Lucullus înaintea lui, fie prin luptă fie prin diplomație. S-au dat prea puține bătălii serioase, dar în șase luni l-a izgonit pe Mithridates în Caucaz. Vești despre succesele lui Pompei soseau în fiecare zi la Roma. În momentul acela eu mă gîndeam însă la următoarele alegeri și la modul, cum, în cazul cînd eram ales, aveam să pot suporta cheltuielile demnității de edil curúl.

O CONSPIRAȚIE

Următorii șase ani au fost ani de violență și de revoluție iminentă. În acest răstimp a existat cel puțin o împrejurare cînd viața mi-a fost în pericol și numeroase prilejuri cînd am văzut eventualitatea unei totale ruine politice. Dar așa cum au evoluat lucrurile, puterea și influiența mea au crescut atît de simțitor în cursul acestei perioade grele, încît către sfîrșitul ei am fost în stare să negociez cu Pompei și cu Crassus mai mult sau mai puțin de la egal la egal.

Mai în tot timpul acesta am colaborat îndeaproape cu Crassus. M-a ajutat la cheltuelile pentru alegeri și, în vara anului cînd Pompei a preluat comanda din Răsărit, eu am fost ales edil curúl. Aveam atunci treizeci și șase de ani. Înainte de începutul anului următor, cînd trebuia să ocup postul, am împrumutat alte sume de bani, întrucît eram decis ca perioada mea de funcționare să rămînă memorabilă. Crassus și Catullus au fost numiți cenzori în același an și am obținut din partea lui Crassus făgăduiala că avea să ia măsuri să mi se încredințeze răspunderea restaurării și înfrumusețării Viei Appia. Și asta avea să coste bani; căci deși aveam să primesc o alocație din partea vistieriei, intenționam să cheltuiesc mai mult pentru marea șosea decît sumele ce-mi puteau fi destinate în acest scop.

Dar înainte de a mă cufunda în vreuna din preocupările de acest soi, m-am găsit implicat, cel puțin într-o oarecare măsură, într-o conspirație. A fost o conspirație absurdă, purtînd pecetea mai mult a impetuozității lui Catilina decît a prevederii lui Crassus; totuși și Crassus era implicat în ițele ei.

În toate proiectele lui politice, ambițioase și inteligente, Crassus avea tendința să acționeze într-o modalitate mai caracteristică financiarului decît omului de stat. Ceva din firea sau din pregătirea lui îl făcea totdeauna să tindă spre disimularea scopurilor pe care le urmărea și să le aducă la îndeplinire, pe cît putea, prin intermediul altora. Își dădea multă osteneală să dobîndească reputația unui personaj respectabil și moderat; era adesea (cum sînt îndreptățit mai mult ca oricine să știu) generos cu cei care-i datorau bani; era un bun orator și cuvîntul lui avea multă greutate în senat, unde nu făcea nici o taină din antipatia lui față de Pompei și din teama că i se acordaseră prea mari puteri. Totuși Crassus, în mod mult mai deliberat decît Pompei, punea la cale tot timpul subminarea autorității senatului și cucerirea puterii supreme pentru el însuși. În uneltirile lui se folosea de intermediari care nu erau nici respectabili, nici scrupuloși, și pe care trebuia adesea să-i dezavueze. Metodele lui erau ocolite și păreau de multe ori contradictorii, dar țelul lui final era imuabil. Voia să-și asigure pentru el, sau pentru altcineva pe care să se poată bizui, o mare comandă independentă în Italia, în Spania sau în Egipt, astfel ca să se afle în situația de a-l înfrunta pe Pompei pe același plan. E o ironie a soartei cînd te gîndești că după ce, în sfîrșit, și cu ajutorul meu, și-a atins obiectivul, a trebuit să-l plătească cu viața.

Pompei obținuse importantele sale împuterniciri recurgînd direct la popor. O asemenea cale mi se părea și mie cea mai indicată pentru a ne atinge scopurile la care țințeam. Dar Crassus, tot ca un om de afaceri,voia să mizeze pe mai multe șanse deodată. Îndeosebi dorea să aibă în funcție consuli pe care să-i poată considera drept oamenii lui. În timpul acestor ani a cheltuit, probabil, sume colosale pentru alegerile consulare.

Planurile au fost elaborate cu grijă chiar dinaintea alegerilor la care am devenit edil curul. Dacă de data aceea candidații susținuți de Crassus erau aleși la consulat, ne propuneam să ajungem la introducerea unor legi care să ne facă stăpîni și pe Spania și pe Egipt. Un tînăr ambițios, desfrînat și, după cum a reieșit, incapabil, Cnaeus Piso, urma să fie numit în Spania. Mie urma să

mi se încredințeze sarcina de a ocupa Egiptul. Și spre a ne întări și mai mult poziția, Crassus însuși, în calitatea lui de cenzor, avea să prezinte o rezoluție pentru acordarea dreptului de vot a italicilor de la nord de Pad. Dacă toate aceste planuri erau aduse la îndeplinire cu succes, însemna că aveam la dispoziția noastră o putere tot atît de mare ca a lui Pompei, cu avantajul de a avea baza centrală la Roma.

Unul dintre candidații la consulat susținuți de Crassus în anul acela era Catilina. Abia atunci am ajuns să-l cunosc bine și l-aș fi evitat, probabil, cu desăvîrșire dacă n-ar fi apărut, pentru o scurtă perioadă, ca omul cel mai nimerit să ne promoveze interesele și, în special, să-mi obțină mandatul pentru anexarea Egiptului. De altfel Catilina nu era lipsit de calități. Era leal față de prieteni și plin de curaj. Ca și mine provenea dintr-o familie de patricieni sărăciți. De la început hotărîse să se ridice la cele mai înalte ranguri și tot de la început acționase cu o totală lipsă de scrupule. Se distinsese în luptă alături de Sylla, iar în timpul terorii se îmbogățise pe socoteala victimelor lui Sylla. Avusese norocul să rămînă în senat cînd, pe timpul consulatului lui Pompei și al lui Crassus, atîția dintre partizanii lui Sylla fuseseră deposedați de locurile lor de către cenzori. Încă de pe atunci probabil se gîndise Crassus că, în viitor, Catilina i-ar putea fi util. Astfel, cu datorii din ce în ce mai mari, ajunsese la poziția de pretor și, în anul campaniei lui Pompei împotriva piraților, deținuse funcția de guvernator al Africii. Acolo storsese mari sume de bani de la locuitorii provinciei și, la întoarcerea sa la Roma, fusese amenințat cu procedurile legale. Spera totuși, în calitate de candidat la consulat, oficial recunoscut, să reușească să amîne procedurile și, o dată ales (după cum, cu sprijinul lui Crassus, era sigur că va fi), nu mai avea nici o îndoială că s-ar fi aflat în siguranță pe viitor. Cu mult înainte ca numele candidaților la consulat să fie anunțate, vorbea ca și cum era chiar consul, folosind un limbaj ciudat de indiscret. Era, într-adevăr, adînc angajat în politica trasată de Crassus și de mine și, în etapa aceea, ar fi trebuit, cred eu, să-l putem dirija dacă ajungea la putere. Dar așa cum au stat lucrurile, el a preferat să se înfățișeze ca un

om cu idei originale și ne-a făcut mult rău și nouă și lui prin declarațiile-i violente și inconsecvente. Avea să fie mîntuitorul săracilor, spunea el; avea să-i ușureze de strivitoarea povară a datoriilor; iar cei care-i stăteau în cale aveau să fie pur și simplu lichidați. Suferea, într-adevăr, atît de vanitate cît și de entuziasm, și nu înțelesese detaliul esențial și evident că amenințările sînt absolut inutile dacă nu ai puterea să le traduci în acțiune. Amenințările nu i-au adus niciodată lui Catilina altceva decît rău. Cu acel prilej, consulul însărcinat cu alegerile a refuzat să-i accepte numele pe lista candidaților, pe temeiul că era un om care așteaptă să fie chemat în fața justiției. Cum acuzatorul nici măcar nu fusese numit, acțiunea consulului, deși, la drept vorbind, legală, era și neobișnuită și provocatoare. Catilina nu avea să-i mulțumească altcuiva decît sieși pentru dezamăgirea suferită.

Cu toate astea, descalificarea lui n-ar fi trebuit să fie fatală planurilor noastre. Mai existau și alți candidați la consulat pe care ne puteam bizui. Crassus a început atunci să cheltuiască bani și să uzeze de influența sa în favoarea lui Publius Sylla și Lucius Autronius. Cu ajutorul mituirii pe scară foarte întinsă, au fost aleși.

Sylla era un nepot de-al dictatorului și, deci, înrudit cu mine prin căsătorie. Avea o avere imensă și o neobișnuită agerime a minții. Mult mai tîrziu, a deținut sub comanda mea un post de răspundere în bătălia care a hotărît soarta republicii. Autronius, celălalt candidat ales, avea prea puține calități care să-l recomande, afară de faptul că, fiind dator vîndut lui Sylla și lui Crassus, ne puteam bizui că va face tot ce i se va spune. Era violent și nesocotit din fire. De curînd obținuse achitarea la un proces, ațîțînd o bandă de gladiatori asupra juriului.

Cu acești doi consului aleși, părea sigur că aveam posibilitatea să ne continuăm cu succes planurile în cursul anului următor. Din nou, însă, proiectele lui Crassus au fost dejucate, iar motivul eșecului a constat și de astădată în alegerea nefericită a unor reprezentanți neonorabili. Sylla mai putea face figură acceptabilă în mijlocul senatului, dar Autronius nu. Și nici unul din consulii aleși nu inspirau atîta simpatie maselor populare încît să-și

îngăduie, cum am făcut eu mai tîrziu, să nesocotească orice propunere pe care ar fi făcut-o senatul împotriva lui.

În împrejurarea aceea senatul a intervenit cu rapiditate și cu succes. Candidații învinși la alegerile consulare fuseseră unchiul meu Lucius, cel mai tînăr dintre frații Cotta, și Manlius Torquatus. Aceștia doi i-au acuzat pe consulii aleși de corupție prin mită și, cu sprijinul covîrșitor al senatului, au cîștigat procesul și au fost declarați ei înșiși consuli în locul lui Sylla și Autronius.

Evenimentele acestea au avut loc către sfîrșitul lui noiembrie. Cred că era pe la începutul lui decembrie cînd Catilina, împreună cu Sylla, Autronius și alți cîțiva, a venit seara tîrziu la o întîlnire în casa lui Crassus și a început să ne schițeze (căci mă aflam și eu de față) extraordinarul lui plan de a pune mîna pe putere. În lumina pîlpîitoare a lămpii părea, îmi amintesc, un bărbat și mai înalt de statură decît era; purta toga frumos și făcea gesturi puține; cele pe care le făcea erau repezi și spasmodice, ca și mișcările unor picioare și gheare de șoim; cînd, în cursul vorbirii, venea cu fața drept în lumina lămpii, cutele lungi care o brăzdau păreau săpate în metal, nu în carne. Însuși tonul scăzut al glasului și precizia limbajului său îl ajutau să-și exprime mai bine extraordinara energie nervoasă și disperarea hotărîrii. Într-adevăr, ce dovadă mai elocventă se putea cere în privința ciudatei fascinații pe care era în stare s-o exercite decît faptul că izbutise să-și convingă tovarășii de conspirație, în rîndul cărora se aflau și doi-trei oameni cu judecată ca Sylla, că planul lui era realizabil? Ba chiar a ajuns să-și asigure, în acest scop, sprijinul lui Crassus însuși.

Planul lui era tipic prin îndrăzneală și absurd de inadecvat pentru a face față situației. Pe scurt, ceea ce propunea el era ca, pe data de întîi ianuarie, cînd cei doi consuli trebuiau să-și preia funcțiile, să fie amîndoi asasinați. Trebuiau să fie înlocuiți cu Sylla și Autronius care, o dată stăpîni pe situație, aveau să ofere acoperire legală pentru a lichida pe oricine s-ar fi opus noului regim. Astfel, cu terenul curățit cum se cuvine, toate planurile elaborate de Crassus și de mine însumi trebuiau aduse repede la îndeplinire. Piso avea să devină guvernator

al ambelor provincii spaniole și să strîngă armate acolo. Urma să fie sprijinit în Africa de un aventurier numit Sittius, care avea interese comerciale prin acele părți și se bucura de o influență considerabilă asupra triburilor de indigeni. Între timp, eu trebuia să primesc mandatul de anexare a Egiptului. Aveau să se acorde drepturi de cetățenie italicilor din nord și să se legifereze la Roma diverse măsuri populare, între care reducerea dobînzilor pe datorii. Mulți dintre conspiratori, inclusiv Antonius Hybrida, cel pe care îl urmărisem odinioară pe cale judiciară, au fost atrași în conspirație mai cu seamă de ideea acestei ultime propuneri.

Astfel, dacă totul mergea bine, trebuia să ținem sub dominația noastră nu numai Roma și Italia, dar și toate zonele de unde importă Roma cele necesare vieții, ca și teritoriile cele mai bune pentru recrutarea armatelor. Spre a da coeziune regimului și a-l face și mai solid, s-a propus ca, la momentul potrivit, Crassus să fie declarat dictator, iar eu să fiu comandantul general al armatei. Rolul pe care urma să-l joace Catilina personal, afară de acela de asasin al consulilor, a fost lăsat oarecum în umbră, deși se presupunea, firește, că, pentru moment, avea să fie ocrotit de orice urmăriri judiciare și că anul următor avea să fie ales consul.

Elementul de melodramă din conspirație îmi displăcea peste măsură. Afară de astea, am fost întotdeauna potrivnic asasinatului ca metodă politică. Prea multe văzusem în copilărie. Iar în acel caz mi se părea o nerușinare fără seamăn din partea lui Catilina să-și închipuie că aveam să încuviințez asasinarea propriului meu unchi. Observam, de asemenea, că întregul lui fel de a aborda tema revoluției în epoca noastră era greșit. Fără îndoială, era cu putință să organizezi o răzvrătire la Roma pe scară întinsă și chiar să pui mîna pe putere înăuntrul cetății, dar nici o revoltă întemeiată exclusiv pe cetate nu putea să aibă un succes durabil. Pentru a realiza ceva durabil era necesar sprijinul provinciilor și al legiunilor. Provinciile nu pot fi organizate, nici legiunile instruite de la o zi la alta. Între timp Pompei era stăpîn și pe provincii și pe legiuni, iar dacă ne inauguram regimul prin acel gen de măcel odios ce rămăsese legat de numele lui Marius și Sylla, Pompei avea să folosească prilejul pentru a restaura ordinea și, în afară de cazul

în care ar fi avut nesăbuința să ne lase trei sau patru ani pentru a ne desăvîrși pregătirile, putea s-o facă în toată liniștea.

Aceste realități îmi erau limpezi mie, iar unele din ele erau apreciate la justa lor valoare și de Crassus. Dar cu spiritul său de financiar, deprins să scoată ceva din orice concurs de împrejurări, Crassus înclina să creadă că și această conspirație putea fi întoarsă spre folosul lui. Nu era mai puțin adevărat că propunerile lui Catilina îl puseseră într-o situație dificilă. Avea nevoie de Catilina pentru viitor și nu dorea să-l jignească acum. În afară de asta prefera să fie pregătit pentru orice eventualitate, inclusiv pentru aceea foarte neverosimilă că ar fi izbutit conspirația. De aceea a declarat că era, pe puțin spus, interesat, dar a insistat că în public trebuia să aibă libertatea de a nega că avea vreo legătură cu conspirația; în felul acesta, sublinia el, îi putea ajuta mai bine pe conspiratori, fie că reușeau sau nu. Nu încape îndoială că părăsind întrunirea, Catilina a rămas cu impresia că Crassus era dispus să-l ajute și că eu, atît de atașat de Crassus, aveam să-mi joc și eu rolul.

Pentru mine situația era cît se poate de delicată. Mă simțeam legat de Crassus nu numai pe plan pecuniar, dar și pe temeiul prieteniei și al comunității de interese. Eram legat, deși mai puțin strîns, și de Catilina, ai cărui susținători erau, în multe cazuri, prieteni și protectori de-ai mei. Pe de altă parte, aveam siguranța că simpla amenințare a acestei conspirații avea să aducă mai mult rău decît bine perspectivelor mele și ale lui Crassus. Eram în același timp, bineînțeles, preocupat de primejdia ce-l amenința pe unchiul meu Cotta și aș fi găsit mijlocul fără îndoială, într-un fel sau altul, ca el să fie avertizat, dacă însuși Catilina n-ar fi făcut inutilă această precauție. Așa însă, incapacitatea lui Catilina de a păstra orice fel de secret a alarmat pe toată lumea. În timpul ultimelor zile din luna decembrie umbla prin Roma însoțit de cete de gladiatori și sclavi înarmați, folosind cel mai imprudent limbaj în orice societate s-ar fi aflat. Apărea cît se poate de limpede că medita o acțiune violentă, iar senatul, acționînd pe baza unor zvonuri și a multor informații precise, a decretat ca, la întîi ianuarie, noii consuli să fie escortați

pentru luarea în primire a funcțiilor de o impresionantă gardă de trupe instruite.

A fost o măsură cu totul neobișnuită și a avut un efect profund nu numai asupra conspiratorilor, care au renunțat numaidecît la tentativa proiectată, dar și asupra opiniei publice în general. Nimeni nu știa ce să creadă și, în timp ce unii susțineau că nu existase nici un pericol, alții erau convinși că în orice clipă casele lor puteau fi incendiate și masacrele din vremea lui Marius și Sylla repetate. Consulii erau mai dezorientați decît toți. Unchiul meu Cotta, care pe timpul acela era un mare băutor, a băut mai zdravăn ca niciodată, simulînd că ia drept exagerări fără noimă toate vorbele care circulau despre conspirație. Am observat însă că prefera să mă evite. Celălalt consul, Torquatus, a declarat pe față că nu dădea crezare nici unui zvon privitor la un complot împotriva vieții lui. Pe de-o parte, spre a convinge poporul de sinceritatea lui, pe de alta ca un fel de asigurare pentru viitor, și-a oferit chiar serviciile lui Catilina ca apărător în procesul care era acum iminent. Cicero a făcut același lucru. Își propunea să candideze la consulat în următoarele alegeri și știa că, în afară de cazul în care Catilina ar fi fost condamnat la apropiatul proces, avea să-i fie concurent. Dorea, de aceea, ca, împrietenindu-se cu Catilina, să-și asigure concursul acestuia în alegeri, ca și ajutorul lui Crassus și al meu. Catilina, însă, a acceptat oferta lui Torquatus, pe care își propusese să-l ucidă, dar n-a vrut să aibă nimic de-a face cu Cicero, a cărui capacitate a subestimat-o în mod nesăbuit, disprețuindu-l din cauza originii lui modeste.

În senat erau cîțiva membri care stăruiau să se procedeze la o cercetare amănunțită a presupusei conspirații, dar majoritatea, fie din sfială, fie dintr-o dorință firească de a evita să se facă mai mare vîlvă, s-au lăsat ușor convinși de Crassus și de alții să închidă ochii asupra întregii chestiuni. Pentru scurtă vreme a părut că judecata lui Crassus fusese mai corectă decît a mea și că, într-adevăr, puteam dobîndi avantaje serioase de pe urma complotului neizbutit al lui Catilina. Bănuiala existenței lui inspirase, desigur, teamă senatorilor, precum și preocuparea de

a nu-l supăra pe Crassus care, deși în aparență demn de tot respectul, era capabil, după cum se credea, să-și pună în balanță toată greutatea de partea revoluției. În asemenea condiții Crassus a reușit, încă de pe la începutul anului, să obțină pentru propusul său, Piso, numirea la comanda provinciilor spaniole. Succesul a fost însă de scurtă durată. Piso, care constituia, oricum, o alegere greșită pentru postul ce i se încredințase, s-a comportat cu atîta aroganță față de spanioli, în timp ce misiunea lui era tocmai să-i concilieze, încît a fost ucis de ei la o lună după ce și-a luat în primire comanda.

În vremea asta senatul își mai recăpătase încrederea în sine și, după cum mă așteptam, a arătat că era pregătit să se împotrivească oricăror altor măsuri care ar fi părut fie periculoase, fie în afara tradiției. Cel mai important dintre țelurile noastre, și cel care îmi putea influența evoluția personală mai îndeaproape, era proiectul de anexare a Egiptului. Curînd s-a văzut limpede că un asemenea proiect avea să întîmpine o violentă împotrivire și, în cele din urmă cînd, prin intermediul unuia dintre tribuni, Crassus a înaintat propunerea în fața Adunării Poporului, a fost respinsă. Respingerea s-a datorat în parte energiei desfășurate de senatorii cei mai reacționari, în frunte cu bătrînul om de stat Catullus; dar factorul cu adevărat hotărîtor a fost un discurs excepțional de valoros, ținut de Cicero. Crassus, ca și Catilina, nu-și dăduse seama că Cicero, numai prin elocvența lui, putea să reprezinte o forță de prim ordin în politică. Ca atare nu făcuse nici un efort ca să și-l atragă, deși i-ar fi fost ușor, deoarece Cicero a fost întotdeauna vulnerabil la măguliri, iar în momentul acela căuta cu aviditate orice sprijin pentru candidatura lui la consulat. Acum, mai ales ca urmare a refuzurilor primite atît din partea lui Catilina cît și a lui Crassus, Cicero a început să se îndepărteze de partidul nostru și să caute în altă parte prieteni și susținători. Din punctul lui de vedere a fost o mișcare cît se poate isteață, de vreme ce, în cursul acelui an, o mare parte a nobilimii a intrat tot mai mult în panică din cauza politicii, reale sau închipuite, dusă de Catilina, de Crassus și de mine. De aceea erau dispuși să sprijine un om ajuns prin el însuși, cum

era Cicero, care avea ceva trecere în rîndurile maselor populare, numai ca să-l mențină pe Catilina în afara oricărei funcții de stat.

Așa s-a făcut că în anul acela nu ne-am atins nici unul din obiectivele noastre principale. Pînă și propunerea lui Crassus de a se acorda drepturi de cetățenie italicilor din nord a fost contracarată de către colegul său, cenzorul Catullus, care nu era sensibil nici la argumente, nici la mită. Totuși, Crassus făcuse o largă difuzare propunerii sale, iar acum începu să încurajeze un mare număr de tineri italici din nord, vînjoși la trup, să vină la Roma spre a se pune sub protecția sa. Puteau fi utili, se gîndea el, în anumite situații neprevăzute. Și aici însă calculele lui Crassus au fost greșite. Senatul își recăpătase, cel puțin pentru moment, energia și nu s-a lăsat intimidat de această tentativă de a organiza o armată particulară în inima Romei. Anul următor, cînd atmosfera din jurul alegerilor era neobișnuit de încărcată, s-a emis un decret ordonînd expulzarea din cetate a tuturor italicilor de dincolo de Pad.

Nu e mai puțin adevărat totuși că în ciuda acestor eșecuri politice, dintre care cele mai multe au provenit din erorile de judecată ale lui Crassus, pentru mine personal acest an al funcției mele de edil curúl a reprezentat un succes remarcabil.

SUCCESE ȘI EȘECURI

De atunci încoace am adus, bineînțeles, mult mai mari înfrumusețări Romei și mi-am manifestat mai din plin posibilitățile. Totuși pot privi înapoi cu satisfacție la acel an din tinerețea mea, cînd am avut prima oară prilejul să imprim o urmă durabilă cetății mele și să mă înfățișez, în calitate oficială, înaintea ochilor întregului popor.

Spre a-mi împlini obligațiile, am cheltuit mai mulți bani decît oricare dintre predecesorii mei în această funcție, și toată lumea a fost de acord că banii au fost cheltuiți cu gust, distincție și splendoare. Am împrumutat mari sume de bani de la Crassus, ca și de la Bibulus, care, din nefericire pentru el, mi-a fost coleg ca edil și avea să fie mai tîrziu colegul meu de consulat. Bibulus a rămas pînă la moarte unul dintre dușmanii mei cei mai neîmpăcați și, cît privește relațiile noastre din timpul cît am deținut consulatul, avea motive temeinice de ură. Frecventele lui manifestări de mînie de la sfîrșitul anului funcției noastre de edili sînt mai puțin justificate și nu i-au adus lui Bibulus nici un folos.

Principalul său motiv de nemulțumire a fost că m-am folosit de banii lui spre a atrage asupra mea întregul merit al fastuoaselor spectacole care au marcat acel an. De fapt, așa s-au și petrecut lucrurile, dar Bibulus poartă întreaga vină a acestui rezultat. Îi atrăsesem atenția că în cazul cînd el, care își putea permite din plin cheltuiala, ar fi subscris cu generozitate la jocurile și festivalurile ce urmau să fie oferite poporului în numele amîndurora, eu, care aveam un talent deosebit pentru asemenea

lucruri, îmi luam asupra mea întreaga răspundere a organizării lor. Era o înțelegere comodă și onorabilă. Din nefericire, lui Bibulus i-a lipsit priceperea să profite de ea. Ciudatul amestec de naivitate și irascibilitate din caracterul său l-a împiedicat să se comporte cu grație și cu demnitate la ceremoniile publice. În loc să stea liniștit la locul lui în timpul spectacolelor publice și să dea impresia că și lui îi revenea o parte de răspundere, își exprima cu glas tare mirarea față de ceea ce vedea și admirația, ba pînă la urmă indignarea, față de ceea ce considera el drept prodigalitate excesivă. Poporul i-a observat repede comportarea și a fost bucuros să-mi atribuie mie tot meritul în privința reprezentațiilor, de vreme ce eu eram dinainte favoritul publicului. Totuși, întrucît eu îmi împlinisem partea ce-mi revenea din tîrgul încheiat, nu puteam fi învinuit, la drept vorbind, pentru faptul că Bibulus, din lipsă de personalitate, nu reușise să-și ia răsplata cheltuielilor sale.

Au existat, desigur, și numeroase înfăptuiri ale mele proprii, pentru care n-am primit nici un ajutor, financiar sau de altă natură, din partea lui Bibulus. În afară de construirea unor porticuri permanente pe Capitoliu, unde mi-am expus propria mea colecție de picturi și opere de artă, am consacrat mult timp și mari sume de bani decorării templelor și clădirilor publice. Apoi, fiind numit de Crassus, în calitatea lui de cenzor, curator al Viei Appia, am cheltuit pentru această importantă cale de acces o avere imensă peste sumele alocate din vistierie.

Jocurile care s-au desfășurat în primăvară în cinstea zeiței Cybela au fost de o mare strălucire și cu acest prilej și-a arătat Bibulus pentru prima oară meschinăria lui specifică. Dar jocurile romane, desfășurate către sfîrșitul anului funcției noastre le-au întrecut în măreție. Cu ocazia acestor jocuri am organizat niște lupte de gladiatori ca un omagiu pentru tatăl meu. Nu doar că tatăl meu jucase un rol prea important în viața mea; într-adevăr, murise cu vreo douăzeci de ani în urmă și nu fusese pînă atunci comemorat în nici un fel. Totuși aș fi dorit, dacă morții păstrează vreo urmă de cuget sau de înțelegere (ceea ce nu cred că e cazul), ca el să știe că treptat, datorită activității

mele, familia noastră devenea din nou o forță în stat. Astfel că eram hotărît ca această reprezentație de gladiatori să fie cea mai bogată din cîte se văzuseră pînă atunci. Am angajat trei sute douăzeci de perechi de gladiatori ca să lupte doi cîte doi, și aș fi angajat și mai mulți dacă senatul n-ar fi emis în grabă un decret limitînd numărul celor ce puteau fi utilizați de un singur om. Erau timpuri zbuciumate și s-ar fi putut ca unii să creadă că adunam o armată particulară în scopuri revoluționare; dar obiectul principal al decretului era să stăvilească, dacă era cu putință, creșterea prodigioasă a popularității mele. S-a întîmplat însă că acțiunea senatului mi-a sugerat o idee interesantă. Banii pe care intenționam să-i cheltuiesc pe un surplus de gladiatori i-am cheltuit echipîndu-i pe cei șase sute patruzeci cu arme din argint masiv. Asta a produs o impresie extraordinară și l-a înfuriat pe Bibulus, presupun, mai mult decît orice.

Dar ceea ce mi-a atras cea mai vie simpatie din partea poporului a fost gestul pe care l-am făcut, chiar înainte de a părăsi funcția, în onoarea unchiului meu Marius. Am dat ordin să fie fabricate un număr de imagini frumoase de-ale lui Marius și de-ale Victoriei ducînd trofee în mînă. Imaginile acestea, strălucind de aur și cu inscripții adecvate, descriind marile bătălii în care Roma fusese salvată de barbari, au fost purtate pe străzile cetății noaptea și instalate sus pe Capitoliu. Efectul a depășit așteptările mele. A doua zi pantele Capitoliului și întregul for erau pline de mulțimi care aclamau, cuprinse de o bucurie triumfătoare în fața reafirmării gloriei aceluia ce era încă privit ca un comandant și un camarad al lor, și recunoscătoare în același timp față de mine pentru că îndrăznisem să le dau prilej de bucurie. Am fost mișcat pînă în adîncul ființei mele cînd am auzit, în strigătele care umpleau văzduhul, numele de „Marius“ împreună cu numele de „Caesar“.

Ca urmare a acestei acțiuni am fost vehement atacat în cadrul senatului de bătrînul Catullus. „Nu mai subminezi statul în ascuns“, a răcnit. „Acum ai început să-ți postezi divizioanele de atac pe față“. Era o fărîmă de adevăr în opinia exprimată de el, dar puteam să-mi permit s-o nesocotesc, așa încît, pentru

moment, i-am dat un răspuns curtenitor bătrînului om de stat care mi-a fost întotdeauna dușman.

De fapt, cu toate că unele „divizioane de atac", cum le numise Catullus, vor fi fost poate vizibile, Crassus și cu mine eram încă angajați în operațiuni cărora le corespundea mai bine termenul de „subminare". În cursul anului ce a urmat funcției mele de edil, am elaborat cu grijă planuri nu numai spre a dirija alegerile consulare, dar și pentru a introduce, prin agenții noștri, unele măsuri de reformă cu implicații vaste, care ar fi avut în același timp rezultatul de a ne face stăpînii unei mari forțe. Crassus lucra cu atît mai energic în vederea acestui program, cu cît era din ce în ce mai alarmat de știrile care soseau mereu în legătură cu victorioasa carieră a lui Pompei în Răsărit. Armatele lui erau răspîndite de la Marea Caspică pînă în Siria și Arabia. Se anunța supunerea unor popoare ale căror denumiri fuseseră necunoscute pînă atunci, iar imaginația populară era fermecată la gîndul că doisprezece regi deodată îi aduceau lui Pompei omagiul lor la reședința lui de iarnă. Crassus era departe de a fi încîntat. Era convins că, în cele din urmă, Pompei avea să facă uz de armatele sale victorioase spre a deveni dictator și era dispus să recurgă la toate expedientele pentru a preîntîmpina producerea unui asemenea eveniment. Se găseau mulți în senat (deși eu nu eram printre ei) care împărtășeau temerile lui Crassus. Pe de altă parte Crassus însuși, care cocheta mereu cu politica revoluționară fără a se declara pe față, constituia un obiect de suspiciune. O dată mai mult, aprecierile lui despre natura omenească, mai cu seamă în cazul lui Catilina și al lui Cicero, au fost de-a dreptul greșite.

Catilina era din nou eligibil pentru demnitatea de consul. Procesul lui, în mare măsură datorită banilor și influenței lui Crassus, fusese astfel condus încît Catilina a fost achitat împotriva oricăror mărturii. Între timp, tînărul Clodius se întorsese din Orient, unde îi adusese mari prejudicii cumnatului său Lucullus, fără a-și aduce sie și vreun bine, cu excepția faptului că-și făcuse o reputație de orator îndrăzneț și înflăcărat, apărînd interesele celor care se simțeau persecutați. În viața particulară

era tot atît de risipitor ca și mine, dar mai libertin. Îi datora mari sume de bani lui Crassus și, în linii mari, era gata să execute orice propuneam eu sau Crassus. Tocmai grație influenței lui Crassus a fost numit Clodius acuzator în procesul intentat lui Catilina. A ajuns imediat la o înțelegere cu apărarea în privința alegerii juriului și a prezentat apoi mărturiile în așa fel încît, chiar dacă juriul ar fi fost cinstit, cu greu ar fi putut da sentința de „vinovat". Procesul a produs, bineînțeles, scandal și de vreme ce, în desfășurarea lui, Clodius n-a putut rezista tentației de a ataca violent pe cîțiva senatori atît reacționari cît și moderați, rezultatul a fost stîrnirea unei alarme inutile.

Catilina a fost însă achitat și părea foarte probabil ca, mulțumită ajutorului financiar oferit de Crassus, el și cu Antonius Hybrida, susținut tot de noi, să fie aleși consuli pentru anul următor. Singurul dintre ceilalți candidați care putea fi considerat că prezenta o oarecare primejdie din punctul nostru de vedere era Cicero, pe care Crassus continua să-l subestimeze. După Crassus, Cicero, fiul unui mic proprietar de provincie care nu ocupase niciodată o funcție în stat, n-avea să primească, din cauza originii sale, nici un sprijin din partea nobilimii. Din partea poporului sprijinul părea tot atît de puțin probabil, de vreme ce nu avea o politică proprie care să se poată numi populară. Încercase să-și atragă bunăvoința prea multor factori diferiți deodată: senatul, poporul, oamenii de afaceri, Pompei, pînă și Catilina, toți fuseseră lingușiți de el în eforturile lui disperate de a se înălța la demnitatea de consul. Pe scurt, conchidea Crassus, nu era un personaj destul de conturat spre a fi luat în serios.

Am observat adesea că oamenii tind să atribuie cu o vehemență neobișnuită propriile lor defecte altora. Astfel, criticîndu-l pe Cicero, Crassus părea a nu-și da seama că defectul lui principal ca om politic consta tocmai în faptul că, avînd desigur o politică definită, nimeni în afară de prietenii lui cei mai intimi nu știa precis ce atitudine lua față de ea, încît și el dădea impresia unui om aflat în același timp pe poziții opuse. Aprecierile lui privitoare la Cicero erau facile și nedrepte. Cicero, pe vremea aceea, era nu numai ambițios, dar și extrem de inteligent, deși cu o

inteligență de om al legii mai degrabă decît de om de stat. În privința politicii de stat, ideile lui erau, și sînt încă, învechite, sentimentale, îmbîcsite de snobism. Întotdeauna s-a văzut pe sine ca pe un personaj intrat într-un manual de istorie. Totuși, în anumite momente de isterie, un asemenea personaj se poate impune celorlalți, mai ales dacă, așa cum era cazul cu Cicero, este de o grandilocvență cu adevărat remarcabilă. Iar în situația specială în care Cicero se găsea acum, pînă și defectele lui se asociau spre a sluji ambiției sale. Expresiile lui bombastice despre „unitatea și concordia dintre clase" erau, la drept vorbind, lipsite de sens, de vreme ce interesele diferitelor clase rămîneau divergente, iar Cicero n-avea de oferit nici un program care să poată reconcilia antagonismele. Totuși a existat, pentru scurtă vreme, o majoritate a păturilor mijlocii căreia i-a plăcut să creadă că Cicero vorbea cu socoteală, în timp ce aristocrația senatorială găsea că, într-o situație dificilă, Cicero era instrumentul cel mai eficient care putea fi folosit în interesul ei. Nu doar că Cicero s-a considerat vreodată în mod conștient instrumentul patricienilor. Era adînc convins de capacitatea lui superioară ca om de stat și, față de energia desfășurată, de competența juridică și de talentul său literar și dramatic, chiar în lumina aceasta a și apărut pentru o vreme.

Pe la începutul anului candidaturii sale la consulat și-a manifestat iscusința de jurist într-un fel care, mie personal, mi-a produs încurcături. După expirarea funcției mele de edil, eram nerăbdător să continui să-mi exploatez marele succes al demonstrației comemorative în onoarea lui Marius; de aceea, cînd am primit numirea de procuror al curții criminale, am făcut în așa fel ca să fie aduși în fața mea cîțiva dintre cei mai notorii participanți la masacrele ordonate de Sylla. Am izbutit să obțin condamnarea a doi dintre acești criminali. Unul din ei avea trei crime dovedite împotriva lui; celălalt era centurionul care, la ordinul lui Sylla, înfipsese pumnalul în trupul generalului său, Ofella, în for. Procesele acestea tocmai începuseră să producă efectul scontat de mine, cînd Cicero a intervenit printr-o manevră la care ar fi trebuit să mă aștept. Prin interme-

diul unuia dintre prietenii săi l-a chemat pe Catilina în fața instanței prezidate de mine și l-a acuzat de unele crime de care și el se făcuse vinovat în perioada terorii lui Sylla. Cicero știa, cu siguranță, că, de vreme ce Crassus și cu mine sprijineam candidatura lui Catilina la consulat, fiind legați de el chiar prin oarecare legături de prietenie, aveam să iau măsuri ca procesul să fie amînat sau casat. Nu mă prevalam niciodată de lege decît împotriva dușmanilor sau adversarilor mei politici. Totuși, simpla amenințare de a-l chema în fața justiției i-a prejudiciat oarecum lui Catilina, deoarece a amintit electorilor că atît el cît, de altfel, și Crassus fuseseră odinioară strîns legați de cele mai urîte aspecte ale tiraniei lui Sylla; iar pe mine m-a pus într-o situație destul de ridicolă, de vreme ce, spre a fi loial față de prietenii mei, am fost silit să adopt o atitudine nu tocmai consecventă față de interpretarea strictă a legii.

Între timp, deși nouă ne apărea încă probabilă alegerea la consulat a lui Catilina și a lui Antonius, Catilina personal continua să se comporte cu aroganța și insensibilitatea lui obișnuite. Nici nu mai încerca să-și ascundă risipa de cheltuieli pentru cumpărarea voturilor. Pînă și Crassus era îngrijorat de comportarea lui și începea să se îndoiască dacă, pînă la urmă, avea să se arate pe cît spera el de docil. Părea că din pură bravadă contracarează în mod voit o serie întreagă de interese care, în realitate, aveau să beneficieze de pe urma proiectelor pe care Crassus și cu mine le aveam în vedere. În special nu-și dădea nici o osteneală să dezmintă zvonurile că intenționa să introducă o măsură pentru anularea datoriilor. Rezultatul a fost o mare panică în cercurile oamenilor de afaceri și un extraordinar prilej pentru Cicero, care s-a folosit de el cu abilitate și eficiență.

Cicero a avut întotdeauna convingerea că felul cum s-a comportat în timpul acelui an și al anului următor îl îndreptățește la un loc asigurat în istorie, ca unul din marii oameni de stat ai Romei. O asemenea pretenție e absurdă. Nu are nici cea mai mică idee despre cerințele vremii noastre și dacă mi-ar supraviețui și s-ar angaja din nou în politica activă, ar fi cu siguranță doborît. Cu toate astea cazul lui e cît se poate de

interesant și îmi închipui că va rămîne în memoria oamenilor nu, așa cum și-ar dori el, ca om de stat, ci ca o remarcabilă fantezie a naturii, un exemplu de felul cum, în anumite momente, un talent literar de prim ordin poate să răzbată în viața politică fără nici un fel de însușiri de om de stat. Căci faima lui ca om de litere e asigurată peste veacuri. Eu, care am la rîndul meu anumite veleități literare, am admirat întotdeauna la el această latură. Chiar atunci cînd îmi sînt transparente toate argumentele lui, tot mă încîntă dibăcia și fervoarea cu care sînt desfășurate. Nu-i deloc surprinzător că, în acei ani cînd părea puternic, era el însuși convins de adevărul lor.

Mai tîrziu, firește, am citit un număr din cărțile și poemele în care Cicero a încercat să consemneze pentru viitorime ceea ce consideră el marile lui realizări. Nu m-ar mira dacă acestea ar fi singurele lui opere care nu vor izbuti să capteze interesul posterității sau chiar să ajungă pînă la ea. Totuși, ar fi păcat. Căci deși vanitatea lui e copilăroasă, există ceva patetic și instructiv în acest gen de idealism. Stăruie necontenit asupra temei unității și ordinii în stat. E încîntat la gîndul că, sub conducerea lui, a existat măcar o dată ceea ce numește el „o uniune a tuturor oamenilor virtuoși", o forță care să colaboreze la realizarea minunatelor țeluri ale păcii, dreptății și bunei guvernări. Și e mulțumit mai cu seamă la gîndul că a împlinit toate acestea fără ajutorul unei armate. Ba chiar merge pînă acolo încît să declare: „Armele să facă loc togei", sugerînd că forma cea mai înaltă de viață politică este aceea care nu implică nici o forță armată.

E cu putință ca unele forme de organizare socială să învedereze acest lucru, dar Cicero n-a trăit într-o asemenea societate. Unitatea pe care o închipuia el era cu totul iluzorie. Oamenii lui „virtuoși" nu erau astfel cituși de puțin. Era tagma obișnuită a reacționarilor care, pentru scurtă vreme, a avut sprijinul majorității păturilor mijlocii fiindcă acestea se credeau amenințate de revoluție. Cicero personal nu întreprindea nimic spre a le domoli temerile, ci mai curînd ațîța atmosfera aceea de isterie, singura în care putea deține puterea. O dată ce primejdia iminentă, mult exagerată de el, ar fi scăzut, partidul său s-ar

fi dizolvat pe loc; „oamenii virtuoși" ar fi redevenit ceea ce fuseseră întotdeauna — oameni răi; iar la sosirea lui Pompei din Răsărit, cu armata sa, Cicero ar fi apărut în toga lui aproape neglijabil.

Totuși, deși în concluzie lipsit de importanță, Cicero a fost, indiscutabil, puternic pentru o vreme. Mai mult ca oricare altul, el a zădărnicit planurile lui Crassus și ale mele și, drept urmare a activității sale, m-am aflat într-o situație relativ primejduită.

În zilele premergătoare alegerilor consulare, cînd toți, inclusiv Crassus, intraseră în panică din cauza atitudinii provocatoare a lui Catilina, Cicero a ținut în senat una dintre cele mai frumoase și mai pline de efect cuvîntări pe care le-am auzit vreodată rostite de el. Se înaintase o propunere pentru înăsprirea penalităților legale împotriva mituirilor la alegeri și pentru interzicerea majorității cluburilor politice. Propunerea îl viza, bineînțeles, pe Catilina, dar nouă nu ne-a produs nici o îngrijorare. Era ușor ca printr-unul dintre tribuni să declarăm veto cu privire la orice propunere mai înainte ca ea să devină lege. Nimic nu putea împiedica însă ca propunerea să fie dezbătută, iar în cursul acestor dezbateri Cicero s-a folosit de ocazie, firește, pentru a-i ataca pe candidații rivali. Îmbrăcase cu acel prilej toga albă pe care o poartă de obicei candidații la consulat; de aceea cuvîntarea a fost publicată ulterior sub titlul de „Cuvîntarea în toga albă". Chiar și atunci, înainte de a fi revizuită în vederea publicării, a constituit un succes remarcabil și a transformat întreaga situație electorală. Parcă aud și astăzi modulațiile vibrante ale glasului, studiatele și adesea inspiratele treceri de la un fel de frenezie la cea mai profundă gravitate; rapiditatea anumitor fraze, ponderea lentă a altora. A început timid, cum făcea adeseori, dar de astă dată și-a regăsit aproape imediat ritmul normal și, cu toate că vedeam cît rău ne pricinuiește mie și lui Crassus, nu mă puteam opri să nu-i sorb cuvintele și să nu-i admir înalta măiestrie oratorică.

Invectiva a fost magnifică, înglobînd personalitatea și cariera atît a lui Catilina cît și a lui Antonius. Catilina, înfăți-

șat destul de convențional ca un bărbat adulter și ca un asasin, a mai fost acuzat și că întreține legături amoroase cu una dintre fecioarele vestale. Personal, n-am găsit acuzația de prea bun gust, întrucît vestala în chestiune era însăși sora soției lui Cicero. Totuși, din punct de vedere al artei oratorice, alegerea cuvintelor a fost magistrală. Prin însăși vigoarea limbajului, a izbutit să dea impresia că este un om de curaj și hotărîre. De fapt, Cicero nu e tipul omului curajos, dar în momente de criză și atunci cînd e sigur de o majoritate covîrșitoare în favoarea lui, poate acționa ca și cum ar fi astfel. Cu acel prilej, întocmai ca în instanțele judecătorești, apreciase la justa lor valoare sentimentele asistenței. Mulți erau dezorientați și temători. Îi obseda figura lui Pompei cu armata lui invincibilă și puterea-i nelimitată; iar mai aproape de patrie, activitatea amenințătoare a lui Catilina, cu atît mai terorizantă cu cît nimeni nu știa ce se ascunde îndărătul ei. Cicero a exploatat atmosfera aceasta de neputință, transformînd-o într-o paradă de putere. A vorbit despre Catilina cu dispreț, insinuînd însă că la adăpostul persoanei lui lucrau în taină forțe mult mai periculoase și mai distrugătoare. N-a menționat niciodată în fapt numele meu sau al lui Crassus, dar a lăsat destul de limpede să se ghicească la cine se referea. Într-o serie de tranziții emoționale meșteșugit imaginate, și-a condus auditorii spre contemplarea măreției Romei, a demnității senatului, a primejdiilor care amenințau atît Roma cît și senatul, a gloriilor trecutului și a siguranței de glorie și stabilitate pentru viitor, cu singura condiție ca „virtuoșii" să pună umăr lîngă umăr. Și ce conducător mai bun, sugera el, puteau găsi decît pe el însuși, un om care ajunsese la actuala poziție socială grație simpatiei poporului și cu sprijinul păturilor avute, dar care, însuflețit de sentimentul istoriei și al tradiției, recunoștea și avea să afirme autoritatea augustă, aproape divină, a senatului? Fie ca oamenii de bunăvoință să-l urmeze, în aceste zile deznădăjduite, ca pe un conducător de la anarhie la mărire. Programul lui era drept și simplu: ordine, pace, prosperitate în interior; demnitate și eficiență peste hotare.

Senatorii, afară de cîțiva din partidul nostru, au primit discursul cu un entuziasm delirant. Au fost la unison să-l sprijine pe Cicero cu toată influența lor în alegeri, fiind convinși, pe drept cuvînt, că avea să le servească cel mai bine interesele. Nimeni, afară de el însuși, nu lua în serios pretențiile lui Cicero de a fi un șef „popular". În realitate, prin cuvîntarea aceasta, Cicero se rupsese definitiv de Partidul Popular, deși poate că el nu și-a dat seama imediat, fiind atît de vanitos încît era în stare să creadă că, pe viitor, toți cetățenii „virtuoși", indiferent de partid, aveau să se unească sub conducerea lui și să rămînă disciplinați și mulțumiți sub propria-i supraveghere. Părea că n-are conștiința faptului că e lipsit de cea mai vagă idee despre calea pe care urma să-i conducă, precum și despre mijloacele, altele decît oratorice, prin care avea să-i domine. În loc să creeze o unitate, cristalizase o disensiune.

Totuși, pentru moment, coaliția lui, așa artificială cum era, a dat, firește, rezultate. La alegeri a ieșit în fruntea scrutinului. Pentru al doilea loc voturile au fost aproape egale, dar Antonius, poate pentru că atît tatăl cît și fratele său ocupaseră funcții înalte în stat, a izbutit cu puțin să-l depășească pe Catilina. Pentru Catilina lovitura a fost cît se poate de gravă. Nu era numai înșelat în ambițiile lui, dar aproape ruinat din pricina datoriilor. Și-a anunțat numaidecît intenția de a candida la alegeri din nou anul următor, dar nu mai putea fi sigur că Crassus va continua să-l susțină. Într-adevăr, devenea o valoare tot mai îndoielnică.

PONTIFEX MAXIMUS

Activitatea politică s-a desfășurat intens în cursul lunilor de toamnă care s-au scurs între alegeri și data de 1 ianuarie, cînd Cicero și Antonius urmau să-și preia funcțiile. Închipuindu-ne că înalta dregătorie deținută acum de Cicero avea să-i revină lui Catilina, plănuiserăm să aducem în fața poporului încă de la începutul anului propunerile noastre proprii, care să fie susținute de autoritatea ambilor consuli. Acum trebuia să ne revizuim planurile și am fost curînd obligați să recunoaștem că, oricare erau dezavantajele unui colaborator de felul lui Catilina, ne-ar fi adus mult mai mare folos decît Antonius, după toate aparențele. Catilina avea cel puțin personalitate, în timp ce Antonius era din fire subordonat, fricos și interesat mai presus de toate să strîngă avere. Cicero, a cărui ambiție și încredere în sine crescuseră mult o dată cu succesul obținut în alegeri și cu atențiile măgulitoare de care era înconjurat din partea marilor familii, n-a pierdut nici o clipă ca să-și anihileze colegul ca forță politică. A izbutit prin simplă mituire, făgăduind că, după expirarea anului lor de consulat, avea să renunțe în favoarea lui Antonius la propriile sale pretenții asupra bogatei provincii a Macedoniei. În schimb, Antonius trebuia, în tot cursul acelui an, să-l sprijine pe Cicero în toate măsurile luate de el și să rupă orice relații cu elementele revoluționare ale statului — prin care Cicero înțelegea, desigur, relațiile cu Crassus și cu mine. Convenția îi venea la socoteală lui Antonius de minune. Nu putea suferi munca de răspundere și era avid de bani. Îi lipseau acele sentimente de lealitate și recunoștință care ar fi trebuit

să-l țină legat de Crassus, cu ajutorul căruia ajunsese la actuala poziție. Pentru restul anului Antonius a devenit, prin urmare, un factor neglijabil.

Cu toate astea eram încă hotărîți să ne prezentăm propunerile în fața poporului cît mai curînd posibil. Aceste propuneri au luat forma unei noi Legi de împroprietărire. Principalul mobil care l-a determinat pe Crassus să întocmească proiectul a constat în temerile și îngrijorările sale cu privire la întoarcerea lui Pompei. Personal, nu-i împărtășeam panica, fiind preocupat mai cu seamă ca legea să aibă un aspect popular și să fie utilă. Propuneam să fie numiți zece comisari care să cumpere și să procedeze la o redistribuire a terenurilor obștești de pe tot cuprinsul Italiei și al imperiului. Acești comisari urmau să fie aleși de popor și erau obligați să fie prezenți la Roma în momentul alegerii lor — o clauză care avea, bineînțeles, ca scop să-l descalifice pe Pompei de la dreptul de a deține o asemenea funcție. Se subînțelegea, firește, că Crassus și cu mine aveam să fim incluși în numărul comisarilor și să supraveghem, de fapt, lucrările comisiei, deși existența celorlalți opt membri avea să dea puterilor noastre reale o aparență mai democratică.

Consecințele legii, dacă era votată, aveau să fie importante. Pompei, la întoarcerea sa, avea nevoie de pămînt spre a-l împărți veteranilor. Pentru a obține pămînt avea să fie pus în situația să stăruie pe lîngă Crassus. Mai exista de asemenea posibilitatea ca, fără a răstălmăci prea grav prevederile legii, să i se ofere unuia dintre comisari prilejul de a anexa Egiptul. Și, în sfîrșit, dacă acești comisari își îndeplineau sarcina cu pricepere, aveau să-și atragă pe merit o largă popularitate. Măsurile practice propuse erau înțelepte și aveau să contribuie mult la ușurarea sărăciei în cetatea Romei, la întărirea provinciilor și la încurajarea spiritului întreprinzător și a inițiativei printre cei care, din diverse motive, nu avuseseră prilejul să-și manifeste pînă acum asemenea însușiri. În diverse momente, mai tîrziu, am adus eu însumi la îndeplinire multe dintre propunerile pe care le-am înaintat atunci prin intermediul unui tribun. În acea împrejurare însă am fost din nou contracarați de intervenția lui Cicero.

Din momentul alegerii sale, cu mai multe luni înainte de a-și prelua funcția, Cicero adoptase ciudatul punct de vedere că nu se putea pune la cale nici o acțiune politică fără știrea și aprobarea sa. Aflînd, cum era firesc, că se elabora proiectul unei legi de împroprietărire, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să descopere dinainte care anume erau măsurile propuse. Diferiți agenți de-ai săi erau mereu în preajma lui Crassus și a mea sugerîndu-ne că, dacă aveam încredere să-i facem destăinuiri lui Cicero, el era bucuros să ne stea la dispoziție cu experiența lui juridică la redactarea proiectului. Mobilurile acestor oferte din partea sa erau limpezi. După ce își asigurase sprijinul senatului, dorea acum să se facă agreabil poporului, asociindu-se dacă era cu putință, la o propunere cu un vădit caracter popular. Firește, am refuzat orice amestec de-al său. Știam că, dacă avea posibilitatea, ar fi încercat să aducă legii modificări care să-i răpească eficiența, deoarece n-ar fi vrut să-i displacă nici lui Pompei, dar nici marilor proprietari agrari. De asemenea, era important ca Cicero, care de fapt trecuse de partea reacționarilor, să fie văzut în adevărata lui lumină și nu să se dea drept un reformator, ceea ce nici nu era de altfel.

Așadar Cicero n-a știut nimic despre lege pînă la 30 decembrie. În acea zi, noii tribuni și-au luat funcțiile în primire, iar Rullus, tribunul cu care ne înțeleseserăm în prealabil, a prezentat propunerile la o adunare a poporului, afișînd totodată în for textul celor patruzeci de articole din care urma să fie alcătuită legea. Cicero și-a procurat imediat copii și, fără nici o șovăire, a hotărît să se împotrivească legii ca fiind o primejdioasă măsură revoluționară.

De îndată ce a preluat funcția de consul la 1 ianuarie, a ținut în senat o cuvîntare atacînd propunerile lui Rullus și mizînd, ca de obicei, pe temerile, unele justificate, altele total neîntemeiate, ale tagmei reacționare. A vorbit, apoi, la o adunare a poporului într-un limbaj diferit, dar tot plin de efect. În fața acestei adunări s-a prezentat drept un consul „popular", care nu avea la inimă decît interesele maselor largi. A reușit, de asemenea, să le încurce mințile și să trezească bănuielile ascultă-

torilor prin diverse răstălmăciri dibace ale prevederilor legii, în mod inevitabil complicate. În sfîrșit, a găsit un tribun care să opună un veto, astfel că, pînă la urmă, propunerile lui Rullus au eșuat.

Crassus, în special din cauza fricii obsesive de Pompei, a considerat înfrîngerea ca foarte gravă. Admițînd eșecul, eu priveam viitorul într-o lumină mai puțin dramatică decît Crassus. Începeam să-mi formez, deși încă nelămurit, o părere mai mult sau mai puțin exactă asupra felului cum trebuia determinată schema politică în următorii cîțiva ani. Vedeam că majoritatea lui Cicero în senat rămînea unită îndeosebi din cauza unei aversiuni față de transformări sau, cum s-ar fi exprimat senatorii, față de revoluție. Dar transformările, sau schimbările revoluționare, erau necesare. Măsurile propuse de Rullus fuseseră echitabile în sine; ar fi ușurat sărăcia și ar fi făcut să crească stabilitatea economică; dar, într-un sens cu totul special, asemenea măsuri erau chiar esențiale. Pămînt trebuia să se găsească pentru trupele lui Pompei la întoarcerea lor din Orient; totuși nu era cu putință nici o împărțire a pămînturilor pe scară întinsă, cîtă vreme proprietarii agrari și financiarii continuau să conlucreze spre a împiedica legislația și administrația necesară. Pompei, dacă ar fi voit să acționeze așa cum se temea Crassus, avea desigur forța armată ca să-și impună voința asupra senatului. Eu eram însă convins că Pompei nu avea nici priceperea, nici dorința să devină un nou Sylla. Dar dacă Pompei nu se instaura ca dictator și nici nu primea ceea ce dorea din partea senatului, putea să-și satisfacă doar armata și să-și păstreze poziția făcînd apel direct la popor, așa cum procedase pentru a obține marile comenzi împotriva piraților și împotriva lui Mithridates. În cazul în care influența mea asupra poporului continua să crească așa cum crescuse în ultimii ani, îmi puteam ușor imagina o situație în care Pompei să aibă nevoie de ajutorul meu și chiar, cum se mai întîmplase o dată, de acela al lui Crassus. Pentru ca o astfel de situație să se ivească era esențial mai întîi ca Pompei să se înstrăineze de senat și, în al doilea rînd, ca opoziția populară față de senat să rămînă fermă și să știe care-i sînt conducătorii.

În acel an al consulatului lui Cicero urma ca eu să candidez la funcția de pretor și mă puteam bizui cu toată încrederea că aveam să fiu ales. Reflectam, de asemenea, la un număr de acțiuni oarecum spectaculoase prin care să-mi consolidez partidul și propria mea poziție față de popor, cînd, prin accidentul morții bătrînului Metellus Pius, Marele Pontif, mi s-a oferit prilejul de a întreprinde ceva cu mult mai spectaculos decît orice îmi trecuse prin minte pînă atunci. M-am hotărît, împotriva oricăror precedente și spre surprinderea generală, să candidez eu însumi pentru postul rămas vacant.

Cred că a fost una dintre cele mai îndrăznețe acțiuni pe care le-am întreprins vreodată. Firește, aveam șanse să cîștig mult, dar riscam și să pierd totul. Deși puteam conta, într-o oarecare măsură, pe popularitatea mea personală, știam bine ce mari cheltuieli implica o asemenea candidatură și că, dacă nu reușeam să fiu ales, aveam să mă găsesc nu numai într-o situație ridicolă, dar și la discreția creditorilor care, după toate probabilitățile, aveau să se năpustească asupra mea fără întîrziere. În acest caz, aveam să fiu nevoit să plec în exil sau să-mi abandonez candidatura la funcția de pretor. A renunța la magistratura de pretor însemna a părăsi perspectiva unei numiri ca guvernator de provincie, a unei comenzi militare și, la momentul cuvenit, a consulatului. Toate acestea le riscam pentru un titlu de onoare și un succes personal care să ia ochii. Tentativa era total lipsită de prudență, de vreme ce eșecul avea să fie o înfrîngere pe toată linia și chiar succesul m-ar fi lăsat departe de culmile puterii. Intuisem însă de pe atunci că ceea ce pare a fi o imprudență poate constitui un valoros gen de tactică. Puține lucruri impresionează mai mult ca neprevăzutul și incredibilul.

Celor mai mulți li s-a părut, firește, de necrezut ca eu să-mi iau îngăduința de a-mi înscrie numele pentru candidatura la cel mai înalt rang din întregul sistem al religiei de stat. Nu împlinisem încă vîrsta de patruzeci de ani și nu fusesem ales nici măcar pretor, în timp ce devenise o regulă bine stabilită că Marele Pontif trebuia întotdeauna să fie ales dintre cei mai distinși oameni de stat vîrstnici, care deținuseră cele mai înalte funcții.

Cu acel prilej candidații rivali erau Catullus, șeful senatului, care fusese consul pe vremea revoltei lui Lepidus, și Servilius Vatia, sub comanda căruia, în același an, luptasem scurt timp în Cilicia, și care, după victoriile repurtate asupra isaurienilor, dobîndise cinstea unui triumf și titlul de „Isauricus". Împotriva unor asemenea candidați n-aș fi avut nici cea mai mică șansă de a fi ales, dacă alegerile s-ar fi desfășurat în felul socotit normal începînd din epoca lui Sylla. Căci Sylla făcuse să se voteze o lege care priva poporul de vechiul său drept de a-și alege supremul pontif, trecînd puterea electivă în mîinile celor cincisprezece membri ai colegiului pontifilor. Aceștia l-ar fi ales, fără discuție, fie pe Catullus, fie pe Isauricus, iar cînd eu, ca membru al Colegiului, mi-am înscris numele alături de ceilalți candidați, acțiunea a fost privită de colegii mei drept o tentativă ridicolă, și destul de lipsită de bun gust, de autopromovare.

În realitate, gestul meu avea o semnificație mult mai mare decît își dădeau ei seama. Aveam de gînd să opun popularitatea mea personală întregii autorități și întregului prestigiu de care se bucura senatul și, spre a realiza acest lucru, îmi propuneam să continui ceea ce constituise pentru mine o linie politică urmărită consecvent și cu succes, anume îndepărtarea oricărei urme din constituția syllană. Rivalii mei fuseseră prietenii lui Sylla și, sub legea acestuia, unul sau celălalt avea să fie cu siguranță ales. Era, prin urmare, necesar, atît în interesul propagandei mele cît și în acela al perspectivelor mele electorale, ca eu să abrog legea lui Sylla.

Am săvîrșit acest lucru prin intermediul unuia dintre tribuni, Titus Labienus, care avea să colaboreze cu mine în cea mai strînsă legătură, atît pe plan politic cît și militar. Îl cunoscusem pe cînd eram amîndoi foarte tineri, sub comanda lui Isauricus, în Cilicia. Acum Labienus, în calitatea sa de tribun, înaintă proiectul de a se restitui poporului dreptul de a-și alege un Pontifex Maximus. Era o măsură pe care chiar Cicero cu greu ar fi putut s-o numească revoluționară, de vreme ce revoluția inițială în procedură fusese întreprinsă de către Sylla. Și nici după ce a fost votat proiectul nu s-au alarmat prea mult rivalii

mei, deoarece sentimentul general era că poporul, conformîndu-se vechii tradiții, n-avea să-și dea niciodată voturile unui candidat care nu ocupase nici o dregătorie mai înaltă decît aceea de edil.

Totuși, felul cum mă evidențiasem în această din urmă funcție mi-a fost de mare ajutor. Nu numai că dobîndisem o imensă popularitate prin strălucirea și splendoarea festivităților organizate de mine, dar îmi făurisem o temeinică reputație de om capabil și energic. Dacă poziția de Pontifex Maximus însemna recompensa unor realizări, se putea afirma că în scurtă vreme înfăptuisem multe, în timp ce realizările lui Catullus și Isauricus aparțineau unui trecut îndepărtat. Puteam sublinia contrastul dintre Via Appia restaurată, noile clădiri și galerii cu care înfrumusețasem Roma, și înfățișarea templului lui Jupiter, încă în ruine, distrus de foc în anul întoarcerii lui Sylla și de a cărui reconstrucție era răspunzător Catullus de cincisprezece ani. Cu excepția unui bloc de piatră purtînd numele lui Catullus în calitate de conservator al vestigiilor, nu prea se vedeau alte mărturii ale hărniciei custodelui. M-a ajutat de asemenea faima cîștigată prin restaurarea statuilor lui Marius. Oamenii își aminteau că atît Catullus cît și Isauricus se ridicaseră datorită prieteniei cu Sylla, pe cînd eu, adolescent fiind, cutezasem să nu mă supun dictatorului.

Toate aceste considerente s-au dovedit utile și n-a trecut mult pînă cînd concurenții mei au intrat serios în panică. Catullus a mers pînă la a încerca să mă cumpere, oferindu-mi o mare sumă de bani dacă mă retrăgeam din competiție. Era un semn de slăbiciune și m-am folosit de el din plin. Am făcut o largă difuzare ofertei lui Catullus, ca și propriului meu răspuns care a fost că, deși sărac, eram dispus să împrumut pentru cheltuielile mele și mai mulți bani decît era dispus Catullus să ofere. Și, într-adevăr, am împrumutat sume enorme, căci, cu toate că votarea s-a făcut numai în șaptesprezece din cele treizeci și cinci de triburi în care a fost împărțit poporul roman pentru acest scop, cele șaptesprezece triburi au fost alese prin tragere la sorți în ultimul moment. Am fost, așadar, nevoit să-mi asigur sprijinul fiecăruia din cele treizeci și cinci de triburi.

În ziua alegerii, care a avut loc la mijlocul lui martie, am încercat acel straniu sentiment de teamă pe care îl mai cunoscusem odată (atunci cînd am poruncit ca efigiile lui Marius să fie purtate demonstrativ pe străzi pentru prima oară și cînd a fost o clipă de tăcere înaintea ovațiilor) și pe care aveam să-l resimt din nou în ziua cînd mi-am condus armata peste Rubicon în Italia. În toate aceste împrejurări evenimentele au luat o întorsătură mult mai favorabilă pentru mine decît m-am așteptat; dar, în anumite cazuri, te simți cuprins parcă de o teamă înfiorată pînă cînd evenimentul are loc efectiv. E cert că în ziua alegerii nu glumeam cînd, părăsindu-mi casa în zori, i-am spus mamei mele la despărțire că ori mă va întîmpina ca Pontifex Maximus la întoarcerea mea acasă, ori nu mă va mai vedea niciodată. N-aș fi putut îndura dezonoarea eșecului, și știam ce mă aștepta din partea creditorilor. Cu toate astea aveam mai degrabă presentimentul unui succes.

Într-adevăr, am cîștigat ușor în alegeri. În rîndurile partizanilor mei s-au petrecut scene de entuziasm delirant. De partea cealaltă îmi făcusem cîțiva dușmani neîmpăcați, dar poziția mea față de ei era cu mult mai întărită decît înainte. Dețineam acum pe viață funcția cea mai respectabilă din stat. Pentru acest singur fapt avea să le fie greu de aici înainte adversarilor mei să mă înfățișeze, ca în trecut, drept un demagog iresponsabil.

În ziua următoare alegerilor, m-am mutat împreună cu mama și cu soția mea din vechiul cămin părintesc în reședința oficială pusă la dispoziție de către stat căpeteniei religiei statale. Trebuie să recunosc că eram încîntat la gîndul că, cel puțin într-un domeniu, nu mai aveam acum nici un superior. Eram impresionat, de asemenea, de tradițiile străvechi ale demnității mele. Meditam la felul cum, în trecutul îndepărtat, îndatoririle de Mare Pontif erau împlinite de către regii Romei și descopeream cu un fior de venerație că mă găseam acum statornicit parcă în inima sau la izvorul istoriei romane, aproape de Templul Vestei, aproape de Regia, vechiul palat al regilor unde și astăzi se îndeplineau cele mai multe dintre funcțiile mele oficiale, ca și aproape de for. Mă gîndeam la propria mea spiță regală și divină și îmi părea că mă aflu în locul la care eram îndreptățit.

CAZUL RABIRIUS

Începeam acum să-mi fac și dușmani și prieteni. Principalii mei dușmani la vremea aceea erau, cred, bătrînul Catullus și Cato. Amîndoi pretindeau că, atacîndu-mă, îndeplineau o datorie obștească, dar în realitate mobilurile lor erau mai puțin dezinteresate și ura pe care le-o inspiram se întemeia într-o largă măsură pe motive personale. Catullus nu-mi iertase niciodată faptul că readusesem în politica romană marele nume al lui Marius, care îi ucisese tatăl. Cato nu mă putea suferi din pricina îndelungatei și fericitei mele legături cu sora sa vitregă, Servilia, și era gelos pe influența mea asupra fiului Serviliei, Marcus Brutus, care rămîne marele meu favorit, chiar după toate cele întîmplate de atunci încoace. Cato mă găsea reprobabil poate și pentru faptul că-i era cu neputință să mă situeze în vreuna dintre categoriile, destul de restrînse, în care era obișnuit să gîndească. Eram ușuratic, socotea el; ca atare, după teoriile lui, se cuvenea să fiu un personaj neînsemnat. Nu era în stare să-și modifice, în lumina experienței, propriile-i concepții teoretice despre lumea reală și trebuie să fi fost nespus de supărătoare pentru el constatarea că aceste concepții se dovedeau atît de inexacte cînd le aplica la cazul meu. În ceea ce mă privește, recunosc că am avut întotdeauna o anumită antipatie față de Cato. Mă înfuriau încercările lui de a interveni între Servilia și mine, și-mi displăceau la el afectarea aceea de integritate, ca și grosolănia voită pe care prietenii lui o numeau „libertate de limbaj". Nu doar că ar fi fost nesincer. Era de bună credință cînd se considera o pildă de virtute antică. Dar tocmai asta îl făcea cu atît

mai supărător și inutil; nu putea înțelege că nu trăia în antichitate și, în numele virtuților străvechi, făcea obstrucție tuturor solicitărilor impuse de timpurile moderne.

El, Catullus și alți cîțiva au făcut tot ce le-a stat în putință în cursul anului de consulat al lui Cicero pentru a exploata acel temporar sentiment de panică și de reacțiune care-l ridicase pe Cicero însuși pînă la cea mai înaltă poziție în stat. Considerau în mod evident că acum era momentul să scape, o dată pentru totdeauna, de acele elemente pe care ei le înfățișau drept „primejdioase", dar nu erau nici destul de puternici, nici destul de hotărîți ca să facă acest lucru. În primul rînd majoritatea senatorială nu era tocmai sigură cine era primejdios și cine nu. Cei mai mulți, firește, ar fi fost de acord că un om primejdios era Catilina, care urma să candideze din nou la consulat anul acela. După părerea unora, Crassus, care îl sprijinise atît de generos pe Catilina anul precedent, reprezenta o și mai gravă amenințare pentru stabilitatea statului. Alții, înspăimîntați de popularitatea mea, ce creștea cu rapiditate, socoteau că prima persoană care trebuie eliminată din viața politică eram eu. Alții, în sfîrșit, erau neliniștiți mai ales de teama lui Pompei, ale cărui campanii în Răsărit se apropiau de punctul final și care, la întoarcerea în Italia, avea să aibă puterea — dacă dorea să facă uz de ea — să-și impună voința asupra tuturor. În această situație complexă nu era ușor pentru reformatorii reacționari să acționeze cu consecvență. Îndeosebi, le era greu să-i atace concomitent pe Pompei, și pe Crassus, iar acei senatori dintre care Lucullus era cel mai important — îmboldiți mai ales de teamă și invidie față de Pompei, erau hotărîți să nu renunțe la avantajele de a-l avea pe Crassus de partea lor.

Eu însumi continuam să mă văd deseori cu Crassus, iar evenimentele aveau să ne unească și mai strîns în fața primejdiei comune, înainte de sfîrșitul anului; dar acum eu urmăream o politică proprie și Crassus nu era totdeauna de acord cu mine. Mintea îi era dominată cu totul de teama și invidia față de Pompei, astfel că era incapabil să vadă la fel de limpede ca mine că adevărata primejdie ce ne amenința pe amîndoi era faptul că, datorită

iscusinței oratorice a lui Cicero și ponderii reacțiunii care se afla în spatele său, puteam să ne pierdem influența și autoritatea asupra poporului. Alianța dintre elementele cele mai conservatoare ale nobilimii și păturile avute din afara senatului era, socoteam eu cu drept cuvînt, un fenomen temporar. Dar deocamdată reprezenta ceva vrednic de temut. Îmi aminteam că, în copilăria mea, ori de cîte ori luase ființă, pentru scurt timp, acest gen de alianță, rezultatul fusese moartea unuia sau mai multora dintre cei care erau priviți ca reprobabili din cauza influenței lor asupra poporului. Personal eram deci de părere că în interesul nu numai al carierei mele viitoare, dar al propriei mele siguranțe, două lucruri erau necesare: întîi, poporul trebuia încurajat să-și dea seama de adevărata lui forță și nu intimidat într-o supușenie letargică; al doilea, trebuia arătat limpede că pretenția lui Cicero de a fi șeful unei coaliții generale a tuturor păturilor sociale cerea să fie demascată ca o adevărată impostură.

Asemenea scopuri am avut în vedere cînd am dispus să se instituie niște proceduri arhaice și destul de pitorești împotriva unui senator bătrîn cu numele de Rabirius, care, cu aproape patruzeci de ani în urmă, fusese implicat în asasinarea tribunului Saturninus. Incidentul avusese loc înainte de nașterea mea, totuși eu consideram că mă atingea și pe mine, atît din cauza principiului în chestiune, cît și pentru că unchiul Marius fusese și el implicat. Auzisem adesea istorisiri ale incidentului — cum Saturninus, altădată partizan înfocat al lui Marius, alarmase opinia senatorială prezentînd direct în fața poporului diverse propuneri ce păreau destul de cumpătate, și cum Marius, consul pe vremea aceea, se lăsase convins (în chip nesăbuit, după părerea mea) să-l zdrobească pe Saturninus prin forța armată. Baza legală (dacă se poate numi legală) pentru utilizarea acestei forțe a fost emiterea de către senat a ceea ce se cheamă și astăzi „ultimul decret", într-o formulare care-i împuternicea pe consuli „să aibă grijă ca statul să nu fie întru nimic lezat". Cu acel prilej se pare că Marius și-a folosit puterea cu judecată. Cu obișnuita lui pricepere i-a împresurat pe Saturninus și pe adepții lui pe Capitoliu, tăindu-le aprovizionarea cu apă și silindu-i să se predea.

E sigur că avea toate intențiile să le cruțe viața. A făcut însă marea greșeală de a-și retrage trupele prea curînd, iar dușmanii, atît ai poporului cît și ai lui personal, s-au folosit de împrejurare. Bande armate de senatori și bogătași (printre care se găsea și tînărul Rabirius) au năvălit în for și i-au măcelărit pe prizonieri fără milă sau considerație. Această acțiune brutală a avut două urmări: l-a discreditat pe Marius pentru cîtăva vreme printre partizanii săi reali și a încetățenit convingerea că emiterea „ultimului decret" echivala cu o stare de lege marțială în care cetățenii romani puteau fi privați de dreptul la judecată.

Atacîndu-l pe Rabirius, care acum era, bineînțeles, bătrîn, aveam intenția să contest o asemenea teorie, iar metodele pe care le-am ales spre a dezlănțui atacul n-au fost numai spectaculoase în sine, ci au avut scopul să arate că dreptul oamenilor de viață și de moarte nu este o inovație modernă, ci un lucru care merge pînă la începuturile istoriei noastre. Au fost cîțiva care au rîs de patima cu care asociam tradiția cu revoluția și au privit întreg procesul ca o înscenare. Avea, desigur, un anumit element teatral, iar în revenirea mea la proceduri atît de arhaice voi fi fost, poate, influențat și de considerentul personal al noii mele funcții de Pontifex Maximus, o demnitate care mă lega, în ciuda spiritului meu inovator și a vitalității mele, de trecutul cel mai îndepărtat. Totuși, sînt departe de a regreta această tendință a mea de a sorbi putere și inspirație atît din trecut cît și din viitor. Nici un popor și nici un om nu poate fi mare fără memorie și fără prevedere. Astăzi, cînd dețin puterea monarhică, mi-ar place să văd această situație consfințită printr-un titlu apropriat, iar pentru mine un asemenea titlu ar fi acela de „rege". Și nu numai din cauza legăturilor mele cu Orientul prefer acest titlu altora, cum ar fi titlul de „împărat" care la Roma ar displăcea, fără îndoială, mai puțin. Spre deosebire de majoritatea concetățenilor mei, respect în mod real trecutul și nu sînt o victimă a prejudecății. E adevărat că atît Grecia cît și Roma au evoluat de la monarhie la sisteme de guvernare cuprinzînd și elemente de oligarhie și de democrație. Astfel de sisteme au mari realizări la activul lor, dar în cele din urmă s-au dovedit inadecvate

pentru o administrație metodică și eficientă. Negreșit, vechii atenieni aveau pică pe faptul că Alexandru era rege, întocmai după cum prietenul meu Brutus e indignat de propunerea de a mi se conferi acest titlu. Totuși, fapt este că titlul, nu numai că ar corespunde necesităților vremii, dar ar reflecta adevăratele dorințe ale majorității poporului care, dacă n-ar fi orbit de pedantismul politicienilor, ar înțelege limpede că ia parte la etapele finale ale uneia din acele mișcări ciclice ale istoriei ce conduc masele spre viitor printr-o aparentă întoarcere la trecut. Monarhului de astăzi îi sînt necesare tehnici și talente cu totul altele decît cele pe care le posedau primii noștri regi, care au făurit un stat din interesele în conflict și din aptitudinile felurite ale îndepărtaților și semibarbarilor noștri strămoși, iar o dată această organizație elementară înfăptuită, au devenit inutili. Dar nevoia de monarhie e astăzi mai mare decît a fost la începutul istoriei noastre, și uneori mă gîndesc că ea va persista pînă cînd întreaga lume va fi încadrată într-un sistem unic de organizare.

Am ajuns la aceste concluzii tîrziu în viață și sub presiunea evenimentelor. Totuși, încă din zilele cînd puneam la cale acuzarea lui Rabirius și abia îmi preluasem postul de Mare Pontif, eram conștient, oricît de nelămurit, de fluxul sentimentului popular și de exigențele istoriei care vor aduce din nou masele în raporturi directe cu conducătorul lor, desființînd prin aceasta întregul sistem complicat de factori intermediari, valoroși altădată, dar acum doar obstructivi. Astfel, pentru punerea sub acuzare a lui Rabirius, am avut ideea revenirii la o metodă judiciară care fusese scoasă din uz de trei sute de ani. Era vorba de Curtea de înaltă trădare, care, chiar și pe vremea cînd Roma era condusă de regi, se întrunea, după cît se pare, cu foarte rare prilejuri. Într-adevăr, a fost necesar un volum considerabil de cercetări în domeniul antichității spre a descoperi ce anume obișnuia să facă, în acele zile, Curtea de înaltă trădare. Am descoperit că era alcătuită numai din doi judecători, aleși prin

tragere la sorți dintr-o listă pregătită de pretorul cetății. Dacă pîrîtul era aflat vinovat, urma să fie osîndit la o moarte cît se poate de neplăcută. Legat de o cruce, era atîrnat apoi de un copac „nenorocos“, adică neproductiv. Procedura fusese imaginată inițial ca un fel de vrajă superstițioasă prin care cetatea avea să fie eliberată de presupusa pîngărire de pe urma unei crime intentate împotriva ei. Nu exista alt drept de apel față de hotărîrea celor doi judecători decît la Adunarea Poporului.

Evident, pentru ca planurile mele să izbutească așa cum doream, era necesar să-mi asigur în primul rînd concursul pretorului cetății. Fără îngăduința sa nici măcar nu se putea intenta procesul și, dacă nu erai de conivență cu el, nu puteai fi sigur că cei doi judecători numiți în vederea procesului aveau să dea sentința cerută. Pretorul în funcție pe anul acela era Metellus Celer, un om cam greoi la minte, irascibil și, ca cei mai mulți din familia lui, excesiv de încrezut. Totuși, am reușit să mă folosesc de el, și mai tîrziu de fratele său, Metellus Nepos, mai mult sau mai puțin după bunul meu plac. Asta s-a datorat în mare măsură faptului că amîndoi se lăsau mult influențați de femei, iar femeia cu cea mai puternică influență asupră-le era sora lor vitregă, Mucia, soția lui Pompei, cu care fusesem cîtăva vreme în relații foarte intime. Îi ajutase lui Metellus Nepos să fie numit într-un post deosebit de lucrativ sub comanda lui Pompei, în Răsărit, iar acum mi-a oferit sprijinul spre a obține concursul lui Celer în cazul Rabirius. Soția lui Celer, Clodia, mi-a fost și ea de ajutor. Dacă se putea spune că avea vreo afecțiune pentru cineva, era pentru fratele ei Clodius și sora ei Clodia, care tocmai fusese despărțită de soțul ei de către Lucullus. Anul acela Lucullus urma să-și sărbătorească întîrziatul și binemeritatul său triumf. Începuse din nou să ia parte activă la politică, avînd drept principal mobil să le-o plătească celor care-l loviseră. Deși Pompei era în ochii lui principalul dușman, nu uitase nici ațîțările la răzvrătire ale lui Clodius printre ostașii săi, de aceea era hotărît să facă tot ce-i stătea în putință pentru a pune bețe în roate acestui tînăr atît de ros de ambiția carierei. Clodius, năzuind să ajungă la aceeași înrîurire și autoritate asupra poporului

ca și mine, era, în general, dispus să sprijine orice măsură pe care aș fi inițiat-o eu. Iar sora lui, care era căsătorită cu Metellus Celer, putea să facă aproape tot ce voia cu soțul ei și cu majoritatea nenumăraților ei iubiți.

Astfel, în ciuda unei anumite opoziții din partea senatului, Curtea de înaltă trădare a fost constituită după cuviință. Cei doi judecători numiți prin tragere la sorți au fost, după cum aranjasem dinainte, eu însumi și vărul meu Lucius, un om șters pe care te puteai bizui că se va lăsa dirijat. Vechiul meu prieten (și azi mă gîndesc la el tot ca la un prieten) Labienus a condus acuzarea cu pricepere și cu multă aprindere, iar eu, la interogarea martorilor și a bătrînului Rabirius însuși, m-am folosit de orice prilej spre a sublinia importanța procesului ca un precedent legal. Erau în joc aici, afirmam eu, drepturile depline ale poporului, de vreme ce a-l achita pe Rabirius însemna a recunoaște că senatul avea oricînd puterea, în timp de pace ori război, să întreprindă acțiuni violente împotriva cetățenilor romani și să-i priveze de dreptul de apărare legală. Firește, l-am găsit vinovat pe Rabirius și, cu o doză de ceremonie antică, spre satisfacția publicului, am pronunțat sentința de moarte prin procedeul indicat de lege.

Fiind pătruns de sentimente umanitare, nu-i doream nicidecum moartea bietului bătrîn, care acum se înspăimîntase de-a binelea; afară de asta, executarea unei sentințe atît de brutale ar fi putut produce, în cele din urmă, o impresie rea. Dar am avut grijă să mă arăt hotărît a lua lucrurile în serios, deoarece voiam ca senatul, și îndeosebi Cicero, să se angajeze pe față în sprijinul unei cauze nepopulare, reacționare. Căci Rabirius nu mai putea fi salvat decît fie printr-un apel la Adunarea Poporului, care să-i dea cîștig de cauză, fie printr-o intervenție directă a senatului. Apelul la popor nu prea avea șanse de succes, astfel că, după toate probabilitățile, senatul avea să fie silit să se pună fățiș în opoziție cu voința poporului.

Așa s-a și întîmplat în realitate. Din nou Cicero s-a înfățișat ca purtător de cuvînt al elementelor reacționare prin al căror sprijin fusese ales. La propunerea lui, sentința pronunțată

de vărul meu Lucius și de mine a fost invalidată, astfel că nici nu mai putea fi vorba de un apel împotriva ei.

Cicero personal era mîndru de acțiunea lui. Începuse de pe atunci să vadă în el însuși versiunea idealizată a unui mare om de stat din antichitate, punînd frîu atitudinilor extremiste, călăuzind ceea ce era bun și leal prin simpla forță a integrității și a prestigiului binemeritat. Nu începuse încă să-și dea seama că n-avea nici partid, nici program, că pierdea cu rapiditate bunăvoința poporului și că sprijinul pe care i-l acorda acum nobilimea avea să dispară de îndată ce s-ar fi ivit o situație nouă în care factorii reali ai istoriei noastre s-ar fi dezvăluit mai limpede decît în perioada tulbure și inconsecventă a consulatului său.

Labienus și cu mine am decis să-l constrîngem la o atitudine care să-l compromită și mai irevocabil. De astă dată Rabirius a fost chemat să apară în fața Adunării Poporului pentru o serie de acuzații de ordin foarte variat, multe născocite anume cu acel prilej, iar în ultimul moment s-a adăugat la lista actelor ilegale și acuzația de crimă. În acest răstimp procesul dobîndise prestigiu, așa încît Cicero însuși s-a înfățișat ca să ia cuvîntul pentru apărare. Pledoaria sa, după cum era de așteptat, a fost de o rară iscusință. A încercat să sugereze că atacul împotriva lui Rabirius era, de fapt, un atac împotriva marelui Marius, care fusese consul în momentul cînd s-a emis „ultimul decret". Sugestia era total injustă, dar a reușit în oarecare măsură să tulbure mințile ascultătorilor. Ba chiar am observat adesea că afirmațiile care se bat cap în cap cu adevărul produc de multe ori mai mult efect decît argumentele raționale care respectă faptele. Totuși, cu toată dibăcia și elocvența sa, Cicero n-a avut un auditoriu favorabil. Apăra un principiu față de care, grație agitației noastre anterioare, publicul era ostil și, dacă s-ar fi pus la vot sentința, e probabil că Rabirius ar fi fost din nou condamnat.

Eu ajunsesem însă la hotărîrea că interesele noastre nu puteau fi mai bine servite decît printr-o încheiere prematură și oarecum teatrală a procedurilor. Nu mai avea nici un rost să

continuăm persecuția împotriva bătrînului Rabirius acum, cînd toate obiectivele pe care le avusesem eu în minte fuseseră atinse. Demonstrasem atît că poporul se opunea utilizării arbitrare a „ultimului decret", cît și că Cicero, care se pretindea un consul „popular", nu era, în realitate, cîtuși de puțin astfel. Convenisem, deci, cu pretorul Metellus Celer ca, înainte de a se trece la vot, Adunarea să fie dizolvată prin simpla — deși neobișnuita — metodă de a coborî steagul roșu care, printr-o datină străveche, fîlfîia pe Janiculum ori de cîte ori poporul lua parte în mod oficial la adunare. Fără îndoială că scopul inițial al coborîrii steagului fusese acela de a-i chema pe cetățeni la arme în cazul vreunei incursiuni neașteptate de oști dușmane, samnite sau etrusce, asupra micului teritoriu de altădată al Romei. Mi s-a părut amuzant să mai descopăr încă una din ciudatele supraviețuiri ale trecutului potrivindu-se admirabil cu planurile mele. Căci coborîrea steagului i-a oferit pretorului scuza să declare încheiate treburile zilei. Astfel că mulțimile s-au dispersat, mulțumite că avuseseră parte de un spectacol interesant și că-și arătaseră tăria, dar profund bănuitoare atît în privința lui Cicero, cît și a majorității senatoriale. Cei mai mulți credeau, de asemenea, că Cicero era cel răspunzător de coborîrea steagului și de suspendarea lucrului și că luase o asemenea măsură pentru că își dădea seama ce slab întemeiată era argumentarea prezentată de el.

Pe măsură ce se apropia vara, creștea și tensiunea dintre cele două elemente din stat care rămîneau despărțite și a căror dezbinare fusese accentuată mai curînd decît conciliată prin oratoria scînteietoare, dar necinstită, a lui Cicero. Devenea tot mai limpede că pentru Cicero „virtuoșii" erau sinonimi cu „privilegiații". În ceea ce mă privea, așteptînd alegerile la care urma să candidez pentru funcția de pretor, continuam să-l pun pe Cicero în situații cît mai dificile cu putință. Am vorbit, de pildă, în favoarea unei propuneri, înaintată de unul dintre tribuni, pentru reintegrarea în drepturi civile a fiilor celor ce suferiseră de pe urma proscripțiilor lui Sylla. Era o măsură excelentă pe care Cicero, dacă și-ar fi amintit de propriile sale începuturi,

ar fi trebuit s-o sprijine. Așa cum au stat lucrurile, a luat cuvîntul împotriva ei. Argumentul său juridic a fost că era cu neputință să respingi vreunul din decretele lui Sylla fără să le respingi pe toate și astfel, într-o epocă de revoluție iminentă, să slăbești puterea statului. Era un argument cu desăvîrșire defectuos, dar s-a dovedit izbutit, atît de numeroase și de tenace erau interesele implicate în permanentizarea nedreptății. Eu însumi, paisprezece ani după aceea, abia am reușit de curînd să legiferez această admirabilă propunere — un semn, desigur, al excesivei cruzimi și intransigențe a vremurilor noastre. Opoziția lui Cicero față de o asemenea propunere a oferit o nouă mărturie despre adevărata natură a consulatului său. La adăpostul lozincii „unitatea claselor sociale“, reacționarii își sporeau forțele, pe cînd unii dintre adversarii lor erau aduși la disperare.

CATILINA PĂRĂSEȘTE ROMA

Revoluția care fusese cu atîta stăruință prorocită de Cicero a izbucnit, într-adevăr, înainte de sfîrșitul anului, și nu mă miră dacă Cicero își închipuie pînă astăzi că, făcînd față acestei insurecții minore, a salvat Roma și imperiul de la pieire. În realitate, conspirația lui Catilina, deși interesantă din punct de vedere politic, n-a constituit o amenințare prea gravă pentru structura existentă a afacerilor interne. Pînă și revolta lui Lepidus reprezentase o primejdie mai însemnată. Totuși mișcarea lui Catilina, combinată cu oratoria lui Cicero, a produs, fără îndoială, o evidentă stare de isterie la vremea aceea.

Spre deosebire de Cicero, eu mi-am dat seama numaidecît că evenimentele cu adevărat importante ale acelei veri și toamne aveau doar o legătură îndepărtată cu Catilina. Ceea ce eclipsa orice altă preocupare era vestea că Pompei își încheie campania din Orient și urma, în scurt timp, să se întoarcă la Roma. Cînd s-a aflat în cetate că Mithridates își pusese capăt zilelor, iar moștenitorii săi făcuseră act de supunere lui Pompei, s-a decretat o ofrandă de mulțumire zeilor, care a ținut zece zile în șir. Prietenii lui Pompei din cetate au făcut tot ce le-a stat în putință spre a amplifica valoarea unor realizări în ele însele mărețe. Vorbeau despre cele o mie cinci sute treizeci și opt de cetăți pe care le cucerise (deși cum ajunseseră la o asemenea cifră e greu de spus), despre uriașul venit proaspăt pe care îl aducea vistieriei, despre noile provincii constituite, despre felul cum legiunile lui pătrunseseră pînă la Marea de Azov și Marea Roșie. Și fără a merge pînă la utilizarea unui limbaj amenințător,

atrăgeau atenția că un om care ținea sub comanda sa flote și armate atît de mari se găsea pe o poziție de forță absolut de neînfrînt.

Totuși, dușmanii lui Pompei din senat erau acum mai puternici ca niciodată. Îi rodea invidia din pricina neîncetatelor sale succese și a excepționalului său talent de comandant. Acum, deși cam tîrziu, aminteau, nu fără oarecare dreptate, de Lucullus ca fiind adevăratul învingător al lui Mithridates și, fără nici o justificare, diminuau realizările lui Pompei. Le era cu atît mai ușor s-o facă din cauza splendidului triumf pe care și-l sărbătorise Lucullus în vara aceea. Un aspect impresionant îl constituiseră placardele vestind nu numai victoriile lui Lucullus, dar și marile sume de bani pe care le pusese la dispoziția lui Pompei atît pentru războiul său cu pirații cît și pentru cel purtat împotriva lui Mithridates. Apoi, se aflau la Roma șaisprezece mii de veterani de-ai lui Lucullus. Oamenii aceștia uitaseră, se pare, cum își trădaseră generalul în momentul cel mai critic al campaniei; își aminteau numai de victoriile, destul de spectaculoase, cîștigate sub comanda lui și, spre a se glorifica pe ei înșiși, îl ridicau în slăvi și pe Lucullus.

Crassus tindea, bineînțeles, să se dea de partea dușmanilor lui Pompei, dar eu urmăream acum o politică proprie. N-am pierdut nici o clipă ca să iau legătura cu reprezentantul principal al lui Pompei, Metellus Nepos, care fusese trimis din Orient înapoi la Roma de către Pompei spre a-și pune candidatura ca tribun. Și în acest caz prietenia cu Mucia, soția lui Pompei, mi-a fost de mare folos, deoarece Nepos, ca și Celer, era devotat surorii sale. În ceea ce o privea pe Mucia personal, în momentul acela era îngrijorată de răceala scrisorilor lui Pompei, care păreau că denotă o anumită dezaprobare a purtării ei la Roma în timpul absenței lui. Și, într-adevăr, avusese mulți amanți în afară de mine. Nepos, însă, insista că ea nu înțelegea atitudinea soțului ei. Ca toți Metellii, se mîndrea peste măsură cu propria-i familie și nu putea să creadă că exista cineva care să nu vrea să se înrudească cu ei. Aceeași trufie îl făcea să subestimeze calitățile lui Cicero. Își închipuia, probabil, că numai familiile vechi aveau

dreptul să fie vanitoase și îi scăpa faptul că Cicero era și inteligent pe deasupra. De asemenea, în relațiile lui cu alți membri ai senatului, manifesta o extraordinară lipsă de tact. Era sincer devotat intereselor lui Pompei, dar în conducerea afacerilor acestuia a acționat mai mult în interesul meu decît în al oricăruia altul.

Nu pentru că era ușor pe vremea aceea să acționezi sau să-ți faci proiecte în mod consecvent. Evenimentele nu păreau să urmeze un curs logic și ar fi putut duce ușor la rezultate diferite. Singurul factor constant al situației era instabilitatea. Exista o nervozitate și o neliniște atît în rîndurile senatorilor cît și ale maselor populare. Aceste simptome s-au accentuat simțitor către perioada alegerilor consulare din vară.

La alegeri Catilina și-a pus din nou candidatura, dar de astă dată cu mai puține perspective decît anul precedent. Ajunsese acum la o disperare totală și se bizuia aproape exclusiv pe sprijinul unor personaje la fel de disperate ca și el. Țelurile lui treceau cu mult dincolo de moderația politicii girată de Crassus și de mine pînă acum. În plus, țelurile lui nu erau numai extravagante, dar și vagi. Vorbea de ștergerea tuturor datoriilor și de mari reîmpărțiri ale pămînturilor, dar dădea impresia că asemenea măsuri nu puteau fi luate decît ca rezultat al unei perioade de masacru organizat și de societate dezorganizată. Firește, Crassus era alarmat. În primul rînd, în calitate de cel mai mare cămătar al vremii, nu dorea cîtuși de puțin să-și vadă investițiile pierind peste noapte. De asemenea, își dădea seama că, în cazul în care Catilina ar fi început un război civil, unul dintre cele mai probabile rezultate ar fi fost rechemarea lui Pompei cu armata lui spre a restabili ordinea. Asta i-ar fi dat lui Pompei tocmai poziția legală pe care o dorea și de care Crassus se temea cel mai mult. Pe de altă parte nu era ușor, cel puțin înainte de alegeri, să ne disociem total de Catilina, atît din cauza vechilor legături de fidelitate, cît și pentru că alternativa ar fi echivalat cu o trecere de partea acelor elemente reacționare din senat ai căror adversari fuseserăm atîta vreme. Situația mea era oarecum mai ușoară decît aceea a lui Crassus. Cum candidam

eu însumi la pretorat, mă interesa în primul rînd propria mea campanie electorală, și nici nu putea fi vorba măcar ca să împrumute cineva bani de la mine. Cît despre Crassus, a acționat, ca în atîtea rînduri, în mod echivoc. Fără a-i retrage lui Catilina sprijinul în întregime, a încetat să-l mai finanțeze așa cum făcuse anul precedent, ieșindu-și totdeodată din obicei pentru a-l proteja pe unul dintre candidații rivali, Murena, un fost ofițer de-al lui Lucullus, și ca atare, după părerea lui Crassus, un om care avea să se opună lui Pompei. Murena putea, de asemenea, să conteze pe sprijinul veteranilor lui Lucullus, care se aflau acum la Roma.

Alt candidat la consulat era un personaj respectabil, Silanus, al cărui merit deosebit consta în faptul că era soțul prietenei mele Servilia și tatăl vitreg al tînărului Marcus Brutus. Fiind sprijinit de un număr de familii puternice, părea să aibă frumoase șanse de a fi ales. Chiar și al patrulea candidat, celebrul avocat Servius Sulpicius, nu era lipsit de protecții importante. De fapt era limpede că, înainte chiar de ziua alegerilor, Catilina punea la cale o răzvrătire armată în eventualitatea unui insucces la scrutin.

Planurile lui erau în mod caracteristic violente și rău gîndite. Singura lui însușire pozitivă reală era popularitatea de care se bucura printre soldații veterani ai lui Sylla, în special printre cei din nordul Etruriei, stabiliți pe acele teritorii și, dintr-un motiv sau altul, încurcați în datorii și greutăți. Locțiitorul-șef al lui Catilina, ales din mijlocul lor, era un bătrîn centurion de-al lui Sylla, pe nume Manlius, care, înainte de alegeri, adusese la Roma mari detașamente din acești soldați nemulțumiți, oferind garanția atît că-l vor vota pe Catilina, cît și că-i vor teroriza pe adversarii săi. La Roma adepții lui Catilina erau mai puțin numeroși decît își închipuise el, cuprinzînd însă un număr de senatori care erau dispuși să colaboreze cu el la orice acțiune îndrăzneață. Printre ei se găsea un singur fost consul, Cornelius Lentulus. Fusese exclus din senat cu vreo zece ani mai înainte, dar obținuse reprimirea prin alegerea a doua oară ca pretor. Mintea lui, niciodată prea viguroasă, părea că se află sub

imperiul unei profeții ce glăsuia că trei Cornelius erau destinați să fie regi ai Romei. Existaseră Cornelius Sylla și Cornelius Cinna. De ce al treilea n-ar fi fost Cornelius Lentulus? Acest gen de stupiditate disperată era caracteristică membrilor conspirației. Se făceau planuri grandioase, dar, nu știu cum, în mod invariabil, conspiratorii nu izbuteau să le aducă la îndeplinire. Pe deasupra, erau aproape neînchipuit de indiscreți. Unul dintre ei, de pildă, Quintus Curius pe nume, avea o amantă numită Fulvia și, spre a o impresiona cu viitoarele lui perspective, luase obiceiul să se laude în fața ei cu cele ce se vor întîmpla cînd Catilina va pune mîna pe Roma, descriindu-i exact ceea ce se spunea la fiecare întrunire a șefilor conspirației. Fulvia a văzut, pe drept cuvînt, că putea dobîndi avantaje mult mai substanțiale dacă devenea informatoare, astfel că, de la început, l-a ținut la curent pe Cicero cu tot ce se spunea și se făcea.

Oricine ar citi diferitele relatări în versuri și în proză pe care Cicero le-a scris mai tîrziu cu privire la consulatul său va fi îndemnat să creadă că a avut comanda deplină a situației de la început pînă la sfîrșit. Ceea ce nu e nicidecum adevărat. Primele încercări ale lui Cicero de a scăpa de Catilina ca forță politică au fost ciudat de ineficiente. A început prin a scoate o lege care înăsprea mult sancțiunile pentru coruperea prin mită la alegeri. Proiectul de lege era destinat să fie operant împotriva lui Catilina, dar în realitate nu i-a pricinuit nici un rău, întrucît nemaifiind susținut de astădată din plin de către Crassus, cheltuia mult mai puțini bani ca de obicei. De fapt, singurul candidat care se servea de mită pe scară întinsă era Murena, sprijinit de Lucullus și de majoritatea senatului, și pe care Cicero însuși dorea să-l vadă ales.

Alegerile ar fi trebuit să aibă loc către sfîrșitul lui septembrie, dar în ultimul moment Cicero le-a amînat și a convocat o adunare extraordinară a senatului. La adunare, l-a acuzat fățiș pe Catilina că pune la cale o rebeliune și și-a spus clar părerea că, pentru ca alegerile să se poată ține, magistrații prezidenți (el însuși și Antonius) trebuiau să aibă o gardă personală, așa cum avuseseră cu doi ani înainte, unchiul meu Cotta și Torquatus,

cînd Catilina plănuise să-i asasineze. Totuși poziția lui Cicero nu era atît de puternică cum își închipuia el. Nu putea să dezvăluie că sursa lui de informație era Fulvia, iar repetițiile frecvente ale expresiilor „am fost informat“ sau „am descoperit“ n-au izbutit să impresioneze auditoriul. Însuși Catilina a tratat cu un dispreț zdrobitor și pe Cicero și cuvîntarea lui, iar la sfîrșitul adunării sentimentul general era că Cicero făcuse o greșeală amînînd alegerile și că nu izbutise să aducă motive suficiente pentru ce anume trebuia să i se ofere o gardă personală.

Cicero însă, din motive de autopromovare și autoapărare, își și organizase o gardă personală. În ziua alegerilor a apărut cu o suită numeroasă de cetățeni entuziaști, cei mai mulți aparținînd cercurilor comerciale — acei oameni pe care, în discursurile sale, îi plăcea să-i numească „oameni de bunăvoință“. El însuși purta ostentativ pe sub togă o platoșă strălucitoare, arătînd limpede tuturor că se aștepta la un atentat asupra vieții sale. Aceste precauții erau cu totul inutile, deoarece bandele lui Catilina erau, în orice caz, depășite numeric de partizanii lui Murena, legionari veterani în cea mai mare parte și — dacă s-ar fi ajuns la luptă — mult mai vajnici decît orice oaste pe care Catilina ar fi putut-o înjgheba la Roma. Totuși demonstrația i-a folosit lui Cicero, făcîndu-l pe Catilina să piardă, probabil, un număr de voturi. Așa cum s-au desfășurat lucrurile, n-au avut loc nici un fel de dezordini la aceste alegeri. Catilina a suferit o nouă înfrîngere. Consulii aleși pentru anul următor au fost Murena, care călcase în modul cel mai notoriu legea lui Cicero împotriva coruperii prin mită, și Silanus, a cărui alegere i-a produs o deosebită plăcere soției sale, Servilia.

Dacă, într-adevăr, Catilina ar fi fost un revoluționar atît de primejdios cum îl prezenta Cicero, planurile lui ar fi ajuns acum la scadență, fiind puse imediat în aplicare. Așa însă, a trecut mai mult de o lună pînă cînd s-a petrecut ceva semnificativ. Totuși, deși planurile lui Catilina erau cît se poate de ineficiente, nu încăpea îndoială că se urzea ceva în continuare, de aceea și eu și Crassus ne găseam în mare încurcătură. După toate probabilitățile, o rebeliune — ne dădeam seama — avea să izbuc-

nească și să fie în mod sigur înăbușită. Noi nu eram implicați în ea, dar, negreșit, avuseserăm legături în trecut cu Catilina, și era evident că, după reprimarea rebeliunii, dușmanii noștri aveau să ne acuze imediat că am fost amestecați în organizarea ei. Situația a devenit și mai neplăcută pentru noi prin comportarea lui Catilina și a prietenilor săi din Roma. Nu reușiseră să-și asigure sprijinul nostru, dar doreau încă să rămînă în termeni buni cu noi. Soseau mereu mesaje pe la casele noastre avertizîndu-ne să fim plecați la 28 octombrie, aceasta fiind una dintre zilele alese în răstimpuri de către conspiratori ca dată a unui masacru general. Unele mesaje, fără îndoială, ascundeau intenții binevoitoare; altele reprezentau o tentativă stîngace de a ne acuza. Vedeam limpede amîndoi că era un lucru care nu trebuia să se întîmple. Crassus mai ales se temea ca nu cumva pînă la urmă să fie rechemat Pompei spre a restabili ordinea și era convins, fără suficient temei, că acesta avea să se servească de orice scuză ca să scape de el. Eu tocmai fusesem ales de curînd pretor. După expirarea anului funcției mele la Roma, puteam aspira la demnitatea de guvernator de provincie și apoi la aceea de consul. Mă găseam într-una din cele mai critice perioade ale carierei mele și știam că erau mulți care, dacă ar fi putut, ar fi încercat să mă împiedice să ajung la apogeul puterii de care mă apropiasem atît de mult. Era, prin urmare, de o importanță supremă să se știe că mă disociasem de conspiratori. Pe de altă parte era tot atît de important să nu mă asociez la politica reacționară a lui Cicero și a partizanilor săi. Aveam un partid propriu și era esențial ca acest partid să rămînă în ființă. Mai mult, eram în măsură să văd lucrurile puțin mai departe. Mi-am dat seama că, în acea conjunctură, dușmanii lui Pompei și dușmanii mei erau aceiași. Reprezentantul lui Pompei, Metellus Nepos, cu care am rămas în permanentă comunicare, descoperise între timp cît de adînci erau invidia și intoleranța resimțite față de Pompei de numeroși senatori de frunte. Nepos însuși, cu sprijinul facțiunii lui Pompei de la Roma, fusese ales tribun. Dar Cato, cu toată greutatea influenței senatoriale la spatele lui, fusese ales tribun în același timp și candidase la acest post cu scopul manifest

de a se opune la ceea ce numea el uneltirile lui Nepos pentru dominarea republicii de către un singur om. După cum chibzuiam eu, nu puteam să-mi apăr mai bine interesele decît menținîndu-mi poziția de independență și arătîndu-i limpede lui Nepos că eram dispus să fac uz de toată influența mea împotriva inamicilor lui Pompei și ai mei proprii.

Între timp, însă, am căzut de acord cu Crassus că, pentru siguranța amîndurora, era necesar să fie consemnat că nu aveam nici un amestec în conspirația lui Catilina, deși eu unul nu intenționam să-mi pun în joc cuvîntul pentru a sprijini orbește orice acțiune pe care ar fi întreprins-o Cicero împotriva ei. Eram mai înclinat să-l sprijin pe Nepos în privința cererii lui ca Pompei să fie invitat spre a restabili ordinea în Italia și i-am sugerat lui Crassus să se asocieze el personal cu Pompei în vederea acestei sarcini. Crassus însă nici nu voia să audă de una ca asta. În momentul acela am fost mai în dezacord cu el ca niciodată în viață pe problemele politice. Singurul lucru care ne-a împiedicat să ne certăm a fost, probabil, gîndul că eram amîndoi în pericol. Căci am rămas amenințați de primejdie chiar după ce am făcut tot ce ne-a stat în putință spre a ne păstra reputațiile în ceea ce privea conspirația. Crassus a adoptat o metodă oarecum dramatică pentru a-și purifica numele. În noaptea de 20 octombrie l-a sculat pe Cicero din somn, înmînîndu-i un pachet de scrisori, dintre care doar una părea să fi fost deschisă, cu avertizări în legătură cu masacrul plănuit pentru data de 28. Eu m-am mulțumit să-i dau lui Cicero unele informații neînsemnate despre cîteva dintre cele mai neonorabile personaje pe care le credeam implicate în conspirație. De fapt Cicero, prin Fulvia, era mult mai bine informat despre complot decît mine; dar acum aveam posibilitatea să afirm, în caz de nevoie, că mai degrabă îl ajutasem pe Cicero decît îl stingherisem în îndeplinirea obligațiilor sale.

Scrisorile furnizate de Crassus au fost citite cu glas tare în senat și au produs un efect răsunător, deși, bineînțeles, Catilina le-a tăgăduit și a continuat să-l trateze pe Cicero în modul cel mai arogant cu putință. Dar poziția lui Cicero se întărise mult.

Senatul a aprobat acum „ultimul decret", împuternicindu-i pe consuli „să aibă grijă ca statul să nu fie întru nimic lezat". S-au strîns trupe spre a face față revoltei care putea izbucni oricînd în Etruria, unde locțiitorul lui Catilina, Manlius, se și dusese ca să organizeze bandele de veterani nemulțumiți ai lui Sylla. La Roma străzile erau pline de companii de voluntari entuziaști, cei mai mulți din păturile avute, care nu slujeau nici unui scop util afară de acela de a demonstra nervozitatea consulului și numărul adepților săi. Sclavi aparținînd unora dintre suspecți au fost supuși torturilor în speranța de a smulge informații de la ei. Nici cruzimea acestei măsuri n-a slujit la nimic; sclavii ori nu știau nimic, ori nu voiau să dezvăluie ceea ce știau.

Catilina, personal, a rămas la Roma, iar Cicero, deși înarmat cu „ultimul decret", n-a îndrăznit să se atingă de el. Proiectatul masacru al senatorilor despre care dăduse informații Crassus fusese, bineînțeles, amînat, ca multe din planurile lui Catilina. Acum, cînd se strîngeau trupe permanente, foarte îndepărtatele șanse de succes pe care le va fi avut vreodată dispăruseră cu totul. Perseverența lui în a-și modifica mereu planurile indica disperare mai mult decît intrigă abilă. Se afla încă la Roma la data de 6 noiembrie, o săptămînă după ce sosise vestea că Manlius, cu o armată de veterani, începuse lupta în Etruria. Se pare că la data aceea a convocat o adunare a principalilor conspiratori și a dat planurilor sale forma care trebuia să rămînă definitivă. Catilina urma acum să părăsească Roma și să preia comanda armatei din Etruria. Cînd avea să ajungă la o distanță apreciabilă de cetate, ceilalți conspiratori, rămași la Roma, trebuiau să facă tot posibilul pentru a tulbura viața normală și ordinea publică. Incendii urmau să izbucnească în diverse cartiere; jaful avea să fie încurajat; sclavilor avea să li se făgăduiască libertatea. Cicero, desigur (acesta era detaliul invariabil din orice plan făcut de Catilina), trebuia să fie asasinat fără întîrziere.

Iubitul Fulviei n-a fost mai reticent în privința acestei ultime întruniri a conspiratorilor decît fusese în privința celorlalte, iar Fulvia i-a raportat de îndată lui Cicero programul revizuit. Îmi amintesc și acum discursul pe care l-a ținut în senat a doua zi.

A fost o creație strălucită și chiar dacă n-a produs, poate, întru totul efectul dorit, a avut totuși darul de a-l izola pe Catilina cu desăvîrșire de toți cei ce nu erau realmente membri ai conspirației. Cuvîntarea a fost presărată cu multe autoelogieri, dar pînă și vanitatea lui Cicero înceta de a mai fi supărătoare cînd era exprimată într-o latină atît de perfectă; iar pasajele de invectivă erau atît de viguroase, încît nici Catilina, care a avut curajul să-și ia locul în senat ca de obicei, nu s-a mai încumetat să întrerupă și, pînă nici nu se încheiase bine cuvîntarea, și-a dat limpede pe față deruta, văzînd că senatorii care ședeau în apropierea lui au început să se mute pe furiș de lîngă el și să-l trateze ca pe un proscris. Cicero, într-un limbaj magnific, l-a acuzat de tentativă de incendiere, omor și rebeliune. A pretins că „ultimul decret" al senatului îi conferise lui, în calitate de consul, puterea de a-l aresta și a-l executa pe loc. Aici a făcut o pauză semnificativă, deoarece spera din partea senatului vreun strigăt spontan, sau chiar pronunțarea unui alt decret de stare excepțională, care l-ar fi încurajat să procedeze în acest sens. Am avut satisfacția să observ că nimic de felul acesta n-a avut loc. În schimb, s-a lăsat o tăcere penibilă, o tăcere în care parcă se strecurase rușinea, căci mulți senatori, dacă ar fi îndrăznit, ar fi fost bucuroși să se folosească de situație pentru a scăpa nu numai de Catilina, dar și de alții, inclusiv, foarte probabil, de mine însumi. Îmi puteam da seama acum cît de eficace fusese activitatea desfășurată de mine și de Labienus la începutul anului în legătură cu cazul Rabirius. Arătaserăm limpede care ar fi sentimentele poporului față de orice demnitar în cazul cînd ar lua viața unui cetățean roman fără judecată și, cu toate că s-ar fi auzit prea puține proteste din partea senatorilor dacă Cicero ar fi hotărît astfel pe răspunderea sa, nimeni nu era dispus să împartă cu el o asemenea răspundere.

Cicero, fiind un avocat de o inteligență ieșită din comun, a sesizat pe loc sentimentele auditorilor. Nu izbutise să obțină votul de încredere de care avea nevoie, dar mai putea exploata ceea ce știa despre viitor. Cu un ton grav și aproape umil, a declarat că, deși crimele lui Catilina cereau imperios răzbunarea, el era un om îndurător și n-ar acționa niciodată împotriva constituției.

Apoi, ridicînd glasul, a reclamat din partea lui Catilina o luare de poziție fățișă. Să părăsească cetatea și să se pună în fruntea armatei lui de vagabonzi, datornici, pederaști și briganzi. Atunci vor recunoaște, poate, și alții afară de consul care era situația.

Cicero știa, bineînțeles, că oricum Catilina avea de gînd să părăsească Roma a doua zi. Într-adevăr, poziția lui devenise prea disperată ca să mai poată face altceva. Înainte de a pleca, se pare că le-a dat ultimele instrucțiuni lui Lentulus și celorlalți conspiratori din cetate, oameni la fel de disperați și, după cum aveau s-o arate evenimentele, ciudat de nepricepuți. Așadar, în timp ce lumea vorbea încă de marele discurs al lui Cicero, Catilina a părăsit Roma călare, împreună cu cîțiva însoțitori, îndreptîndu-se către tabăra lui Manlius din Etruria. Aici a apărut cu întregul cortegiu al unui consul — un gest oarecum patetic pentru cineva care căzuse de două ori la alegeri și era complet lipsit de resurse spre a-și demonstra justețea pretențiilor. Acum nu-i mai rămăsese într-adevăr nimic afară de netăgăduitul său curaj și de „magnetismul personal" ce i-a permis să-și păstreze pînă la urmă fidelitatea neînsemnatelor sale forțe armate. Dacă s-ar fi supus ordinii publice, ar fi reprezentat, în vremuri mai pașnice, un personaj util și distins. Dar așa, a fost un om sortit eșecului și n-a existat decît ca simptom al dezordinii. După fuga sa din Roma, Catilina a fost declarat inamic public și a trebuit, curînd după aceea, să facă față unei armate consulare comandată — drept culme a ironiei — de vechiul său asociat, Antonius Hybrida. Mai înainte însă ca el personal să fie definitiv învins, prietenii săi de la Roma au acționat într-un mod pe care l-au plătit cu viața și era cît pe-aci să-l plătesc și eu cu prețul vieții mele.

DEZBATEREA DESPRE CONSPIRAȚIE

În timpul ultimelor două luni ale consulatului său, evenimentele păreau că-i vin lui Cicero cum nu se poate mai la îndemînă, deși trebuie să recunoaștem că, de cele mai multe ori, a știut să se folosească bine de împrejurări. Momentul pe care el însuși l-a considerat întotdeauna drept cel mai important din viața sa a sosit în primele zile ale lui decembrie.

La data de trei ale lunii a fost convocată o adunare a senatului în Templul Concordiei, la poalele Capitoliului. Cei mai mulți din asistență fuseserăm informați dinainte că Cicero ordonase arestarea lui Lentulus și a altor patru senatori de frunte. Era mare înfrigurare în toată cetatea. Templul era înconjurat de gărzi și, în timp ce Lentulus și ceilalți străbăteau străzile sub escortă, s-a strîns o imensă mulțime de oameni. Circulau tot felul de zvonuri — ba că s-ar fi aflat Catilina la porțile Romei, ba că galii invadau Italia pe la nord, ba că unul dintre consuli sau amîndoi ar fi fost asasinați.

De îndată ce adunarea senatului a început să se desfășoare a devenit evident că Cicero avea în sfîrșit ceea ce dorea, adică mărturii absolut zdrobitoare în privința vinovăției conspiratorilor arestați. Lentulus și prietenii săi acționaseră cu o stupiditate aproape de necrezut și rămăseseră fără nici un fel de mijloace de a se apăra. Puseseră la cale, se pare, să dea foc unor părți ale cetății și să organizeze răzmerițe, slujindu-se în acest scop atît de sclavi cît și de cetățeni, în ziua de 17 decembrie, prima zi a Saturnaliilor, cînd sclavii aveau o zi liberă și puteau fi cu ușurință adunați și instigați la violență. Fără îndoială, sperau ca între

timp armata lui Catilina să se apropie de Roma, deşi în realitate nu exista nici cea mai vagă perspectivă în acest sens. Probabil că planul lor, ca multe alte planuri anterioare, ar fi fost abandonat pînă la urmă. Au pornit însă la drum comiţînd o greşeală ireparabilă. S-a întîmplat să se afle la Roma, în momentul acela, nişte ambasadori gali din tribul alobrogilor. Veniseră să se plîngă de felul cum fusese tratat poporul lor de către Murena, guvernatorul din anul precedent, care se făcuse vinovat, în mod neîndoios, de stoarceri abuzive de bani. Dar Cicero n-a vrut să ia nici un fel de măsuri împotriva lui Murena, care trebuia să-i urmeze la consulat, iar galii erau, fireşte, furioşi şi nemulţumiţi de felul cum fuseseră primite petiţiile lor. De aceea, lui Lentulus şi celorlalţi le-a venit ideea că ar putea să obţină pentru Catilina ajutorul unor mari corpuri de cavalerie galică, dacă-i amestecau pe aceşti alobrogi în conspiraţie. Asta au şi încercat să facă şi, nedînd dovadă de nici un fel de prudenţă, le-au dezvăluit diversele lor comploturi în amănunţime. Galii însă au fost oameni inteligenţi. Ei au cîntărit cu precizie şansele de izbîndă ale conspiraţiei şi au luat hotărîrea că nu-şi puteau apăra mai bine interesele decît vînzînd informaţia lui Cicero. După îndrumările lui Cicero, ei s-au prefăcut că sînt gata să colaboreze cu conspiratorii, dar au cerut ca făgăduielile ce li s-au făcut să fie scrise, pecetluite şi semnate, astfel ca să aibă ce arăta celorlalţi membri ai tribului la întoarcere. Lentulus şi tovarăşii săi au căzut în cursă, oferind documentele cerute. Galii, după cum conveniseră, au părăsit Roma cu mărturiile incriminatoare, fiind arestaţi chiar în afara porţilor cetăţii.

Cicero a relatat senatului întîmplarea cu elocvenţa sa obişnuită. A produs mărturia, zdrobitoare prin ea însăşi, cu neîntrecută măiestrie şi a dispus să se alcătuiască pe loc o dare de seamă completă a investigaţiilor şi să se distribuie pe tot cuprinsul Italiei copii după acest raport. Conspiratorii nu mai puteau face altceva decît să-şi recunoască vinovăţia. S-a hotărît ca, pentru moment, să fie puşi în custodia cîtorva senatori de prim rang. Şi eu şi Crassus am fost printre cei numiţi ca temniceri. Cicero

știa, negreșit, că prizonierii lui erau în siguranță la noi, de vreme ce am fi fost, categoric, suspectați de complicitate dacă scăpau; și dorea, de asemenea, să dea impresia publicului că întregul senat, fără excepție, era cu el. Nu eram în situația să refuzăm. Am ținut în casa mea pe un om care nu mi-a plăcut niciodată, numit Statilius, și am vegheat să fie păzit îndeaproape.

Efectul revelațiilor lui Cicero a fost răsunător, atît în rîndurile senatorilor cît și în ale maselor populare. În ziua aceea a primit, probabil, atîtea elogii, încît nici chiar unul ca el nu-și putea dori mai multe, și s-a decretat slujirea unei ofrande de mulțumire în onoarea lui. După cum a avut grijă Cicero să sublinieze numaidecît, era prima oară în istorie cînd o asemenea distincție se conferea pentru servicii civile, iar într-un mesaj adresat poporului în for, după ce adunarea senatului s-a încheiat, n-a șovăit să-și alăture numele de acela al lui Pompei. Ba chiar înclina să se situeze pe sine la un nivel superior, căci dacă Pompei dusese armatele romane pînă la extremitățile pămîntului, el, Cicero, fusese acela care salvase însăși inima imperiului de la distrugere. Asemenea observații au fost primite cu entuziasm la vremea aceea, deși i-au mîniat nespus pe prietenii lui Pompei și mai mult încă l-au înfuriat pe Pompei însuși cînd a aflat.

În atmosfera de isterie care a domnit timp de cîteva săptămîni la Roma, părea însă cu putință să afirmi orice și să fii crezut. Deși Cicero dădea neîntrerupte asigurări poporului că primejdia trecuse, că, mulțumită vigilenței și fermității lui, totul era în ordine, și avea să fie veșnic astfel, el continua să se simtă bine în împrejurările în care poporul dorea mereu să-l asculte și rareori putea să reziste ocaziei de a stărui asupra unor astfel de teme ca instigație, jaf, invazie galică și ștergerea datoriilor. În loc să trimită la vatră grupurile de tineri care cutreierau cetatea înarmați pentru pază, el i-a încurajat pe toți „virtuoșii“ să se înroleze ca agenți speciali de menținere a ordinii. „Virtuoșii“, sau mai curînd bogătașii și înstăriții mai modești, au răspuns cu mult zel și printre ei, splendid înarmat, se putea remarca un personaj atît de puțin războinic și politic cum era prietenul lui Cicero,

bogatul bancher Atticus, care se afla întîmplător la Roma în acest timp, într-una din scurtele vizite de la moșiile sale din Grecia.

Era o atmosferă cît se poate de favorabilă neînțelegerilor și persecuției și nu încape îndoială că existau în senat unii membri care vedeau prilejul nimerit pentru a scăpa de dușmanii lor personali sau politici. Crassus și cu mine îl sprijiniserăm fățiș pe Catilina în trecut și era, prin urmare, ușor de insinuat că l-am ajutat pînă la sfîrșit în taină. Reacționari ca bătrînul Catullus, cel mai în vîrstă membru al senatului, vor fi crezut poate că insinuarea era chiar adevărată. Cato era și el în stare să creadă că cei ce nu-i împărtășeau părerile trebuiau neapărat să fie, într-un fel sau într-altul, criminali. Atît eu cît și Crassus ne găseam deci, în acel moment, într-o situație oarecum delicată.

Într-adevăr, la adunarea senatului din ziua următoare arestării conspiratorilor, a fost adus un informator care l-a acuzat deschis pe Crassus de complicitate în complot. Crassus credea că intriga era opera lui Cicero, dar e la fel de verosimil ca autorul ei să fi fost Catullus. În orice caz, intriga a eșuat. Prea mulți senatori îi datorau bani lui Crassus sau sperau să împrumute de la el, de aceea s-a înălțat un strigăt prompt de protest împotriva nefericitului informator, care a fost întemnițat pînă cînd avea să mărturisească cine îl mituise ori îl convinsese să rostească o minciună atît de vădită. Cum era firesc, o asemenea mărturisire n-a ieșit niciodată din gura lui. Dar chiar și această mișcare nereușită a fost de ajuns pentru a-l face pe Crassus să-și piardă, deocamdată, sîngele rece Se simțea amenințat mereu de Pompei; acum era amenințat și de antipompeieni — Cato, Catullus și ceilalți. Începu, deci, să facă pregătiri pentru a se retrage din Roma în provincia Macedonia, iar la adunarea senatului ce s-a ținut în ziua următoare spre a se hotărî soarta conspiratorilor, nu mai era prezent.

Adunarea aceasta, care s-a ținut la 5 decembrie, a avut loc într-un decor cu totul neobișnuit. Întregul for și pantele colinei Capitoliului erau ințesate de bandele entuziaste de agenți spe-

ciali de pază ai lui Cicero, toți înarmați și mulți dintre ei nerăbdători să-și folosească armele. Unii dintre prietenii mei mă sfătuiseră să nu asist la această adunare a senatului. Considerau că atît localul senatului cît și străzile din jur aveau să reprezinte un pericol pentru mine. Dar nu mi-e felul să mă las stăpînit de teamă, așa încît le-am nesocotit sfatul. Mi-am dat seama curînd că nu exageraseră lucrurile. Deși eram Mare Pontif și pretor ales, am fost întîmpinat, ieșind din casă, de strigăte furioase și a trebuit chiar să țin piept unei oarecare blocări. „Virtuoșii", vedeam bine, erau surescitați peste fire și — cum se întîmplă adesea cînd oamenii pun mîna pe arme fără vreun scop lămurit — dornici să găsească o victimă; iar plebeii, ca totalitate, în ochii cărora popularitatea mea era la fel de vie, se simțeau pentru moment intimidați și impresionați de ceea ce le apărea drept o demonstrație de forță.

Totuși am ajuns teafăr și mi-am luat locul în senat. Și aici am remarcat o atmosferă de neobișnuită înfrigurare. Aveam mulți prieteni printre senatori și, pînă cînd să înceapă adunarea, am avut grijă să le vorbesc în modul cel mai degajat cu putință. Dar comportarea lui Catullus, a lui Cato și a altor cîțiva nu era greu de interpretat. Mă priveau cu ură și cu un dispreț simulat, de parcă aș fi fost un criminal.

După tradiționalele ceremonii religioase, Cicero, cu o concizie remarcabilă, care a fost de un extraordinar efect, a prezentat problema zilei: ce soartă urma să le fie hărăzită conspiratorilor? După datină, a cerut părerea fiecărui senator pe rînd, începînd cu consulii aleși pentru anul următor. Primul întrebat a fost soțul Serviliei, Silanus. Acesta, fără îndoială după cum fusese convenit dinainte, a propus ca toți cei cinci prizonieri să fie executați. Murena, al doilea care și-a dat părerea, a fost de acord cu propunerea lui Silanus, și tot așa toți foștii consuli, dintre care erau prezenți paisprezece. Mulți au folosit prilejul pentru a ține cuvîntări mai mult sau mai puțin lungi, stăruind asupra ororilor de care populația Romei scăpase ca prin urechile acului și asupra datoriei celor în drept de a stîrpi orice rămășițe de-ale rebeliunii ce vor mai fi rămas.

După ce consulii și-au exprimat părerea unanimă, Cicero s-a întors către pretori. Ca unul dintre pretorii aleși pentru anul următor, eu am fost primul invitat să vorbesc. Trebuia să-mi aleg acum cuvintele cu cea mai mare grijă, deoarece situația era, într-adevăr, cît se poate de grea, așa cum intenționase Cicero să fie. Nu aveam de gînd să sprijin opinia majorității, întrucît, făcînd astfel, mi-aș fi dezamăgit proprii mei partizani, mi-aș fi pierdut reputația de spirit cutezător cu care mă mîndream, și aș fi contribuit, împotriva binecunoscutelor mele vederi, la înarmarea senatului cu o foarte primejdioasă putere ce s-ar fi putut întoarce, într-o bună zi, contra mea sau a prietenilor mei. Pe de altă parte, dacă mă exprimam prea deschis sau prea sfidător, n-aș fi fost, probabil, deloc ascultat și aș fi fost cu siguranță învinuit că eram eu însumi unul dintre conspiratori. Așadar, nu numai reputația, dar și viața mi-era în acel moment primejduită.

Am vorbit, deci, cu cea mai mare sobrietate și moderație, făcînd uz la maximum de priceperea și experiența mea în oratorie și încercînd să cîștig simpatia auditorilor nu numai prin substanța, dar și prin forma cuvîntării mele. Am început prin a-i felicita pe antevorbitori pentru elocvența și pentru spiritul lor cetățenesc, declarîndu-mă în întregime de acord cu tot ceea ce spuseseră referitor la vinovăția conspiratorilor. Într-adevăr, am subliniat eu, faptele vorbesc singure; ele sînt grave și de netăgăduit; și ar putea exista chiar primejdia de a stărui asupra lor cu prea multă elocvență, dacă elocvența ar avea drept scop să influențeze pasiunile și să denatureze judecata. Mai presus de toate era necesar ca senatul roman să acționeze cu demnitate, cu deliberare și, îndeosebi, cu calm. În viața particulară oamenii au latitudinea să procedeze în mod impulsiv, sau cel puțin li se poate ierta dacă, fiind lezați, se lasă în voia unor astfel de patimi ca răzbunarea. Dar cei ce se află la cîrma statului nu trebuie nici să acționeze din resentiment, nici să dea impresia că au făcut astfel. Mai mult încă, trebuie luat în considerare că, dacă în cazul de față nici o pedeapsă nu poate fi prea severă pentru crima comisă, în viitor majoritatea oamenilor vor înclina să-și amintească mai curînd de severitatea pedepsei decît de ticăloșia crimei.

Ajuns la acest punct reușisem să mă fac ascultat cu respect de către majoritatea auditorilor, chiar dacă era vădit încotro se îndreptau argumentele mele. Spre a le reține atenția și a pregăti drumul pentru expunerea temei mele principale, am exprimat mai întîi, cu oarecare solemnitate, unele banalități de rigoare în legătură cu moartea și cu pedeapsa cu moartea. Departe de a fi un chin, am spus eu, moartea reprezintă o eliberare de sub apăsarea durerii, suferinței, jignirii. A aplica pedeapsa cu moartea nu însemna, prin urmare, a mări chinul pe care criminalul merită să-l îndure; înseamnă a-l scăpa pentru totdeauna de orice suferință. Afară de asta, existau unele argumente convingătoare împotriva utilizării pedepsei cu moartea în cazul de față. În primul rînd nu mai era necesară. Grație vigilenței și patriotismului de care dăduse dovadă consulul, conspirația era ținută sub control, iar forțele legii și ordinii domneau pretutindeni. În al doilea rînd, era neconstituțională și, după cum fusese arătat altădată, nu exista nici un caz urgent de pericol care să poată justifica un act neconstituțional. Firește, m-am grăbit să adaug, nu e cazul să ne temem de nici un fel de tiranie sau încălcare a legii cîtă vreme statul este binecuvîntat cu un consul atît de desăvîrșit și de integru ca Marcus Cicero. Dar nu e mai puțin adevărat că trebuie să luăm în considerare viitorul. Trebuie să ne ferim ca nu cumva să se creeze un precedent periculos. Căci s-ar putea ivi un moment cînd vreun consul lipsit de scrupule, într-un caz neobișnuit de urgență, ar încerca să se înarmeze cu puteri ilegale spre a scăpa de dușmanii săi personali sau politici. Am propus deci ca bunurile prizonierilor să fie confiscate, iar ei să fie condamnați, nu la moarte, ci la detenție pe viață într-unul sau altul din orașele italice. Astfel, am sugerat eu, gravitatea crimei ar fi scoasă în evidență, pedeapsa ar avea un caracter și mai dur, iar constituția ar rămîne intactă.

Cuvîntarea mea a avut un ecou remarcabil. Bătrînul Catullus, acel supraviețuitor al epocii lui Sylla, a protestat, bineînțeles, numaidecît împotriva ei, avertizîndu-și colegii senatori să nu se lase prinși în cursă de o retorică goală, urmărind numai să slăbească autoritatea categoriei lor sociale. Mulți alți senatori însă

începură să stea la chibzuială, căci izbutisem să le arăt limpede că, oricare ar fi starea de spirit a momentului, exista probabilitatea evidentă ca, în viitor, poporul sau reprezentanții poporului să cheme la răspundere pe cei ce votaseră în favoarea osîndirii la moarte a unor cetățeni romani fără a fi judecaţi. Spre surprinderea generală, Quintus Cicero, fratele consulului, care, ca și mine, fusese ales pretor pentru anul următor, s-a exprimat în favoarea propunerii mele. Alții au făcut la fel și dezbaterea a devenit și mai încurcată printr-o altă propunere, anume ca întreaga discuție să fie amînată pînă după înfrîngerea lui Catilina pe cîmpul de luptă.

Cicero, consulul, a intervenit atunci cu un discurs bazat pe o argumentare tipică de jurist. M-a felicitat pentru patriotismul meu, pentru spiritul umanitar, ca și pentru permanenta mea grijă față de interesele poporului. Complimentele erau, ca să nu spunem mai mult, cu dublu tăiș. A remarcat apoi că, de fapt, propunerea mea denota mai puțină milostivire decît aceea a lui Silanus. Căci, după cum singur recunoscusem, nu era preferabilă moartea unei întemnițări pe viață? Cît despre chestiunea constituțională, conspiratorii, fiind declarați inamici publici, își pierduseră automat drepturile de cetățeni. Iar a-și face scrupule pentru asemenea oameni putea însemna o lipsă de considerație, ba chiar o adevărată cruzime, față de statul însuși. El personal, consulul, era gata să-și asume răspunderea pentru orice acțiune sprijinită de autoritatea senatului.

Intervenția lui Cicero a avut un efect mai slab decît sperase el. Mulți dintre senatori n-au sesizat insinuarea că eu promovam tot timpul interesele poporului în dauna senatului, iar alții erau, oricum, potrivnici ideii de a nemulțumi poporul. Și nici argumentul invocat de el cu atîta dezinvoltură, anume că pedeapsa cu moartea era legală pentru simplul motiv că prizonierii fuseseră declarați inamici publici, nu atîrna tocmai greu. Toți își dădeau seama că, orice ar fi spus Cicero, era, în realitate, un punct foarte discutabil. În plus, încercînd să dea impresia că e un spirit critic, Cicero nu reușise decît să pară că nu era tocmai decis.

Pe măsură ce înainta dezbaterea, dezorientarea creștea. Silanus însuși își schimbă brusc părerea și declară că propunerea lui inițială nu fusese corect înțeleasă. Nu avusese intenția să propună pedeapsa cu moartea, ci numai pedeapsa cea mai severă care se putea aplica legal. Dacă reieșea că asta însemna detenție, el înțelesese probabil „detenție“ și nu „moarte“. Apoi încurcă lucrurile și mai mult declarînd că, în linii mari, era favorabil propunerii alternative de a amîna dezbaterea pînă cînd Catilina, împreună cu armata sa, avea să fie zdrobit.

În acest moment al adunării a intervenit Cato, în calitate de tribun ales, cu o cuvîntare impulsivă, violentă, caracteristică temperamentului său, dar care s-a dovedit hotărîtoare. Deși nu împlinise încă treizeci de ani, Cato dobîndise de pe atunci o reputație de prim plan și, într-adevăr, unică. Ajunsese aici printr-o încăpățînare împinsă pînă la exces și printr-o afectare a virtuților antice, așa cum și le închipuia el — o afectare atît de consecventă și de intensă încît merita aproape numele de atitudine sinceră.

Cu acel prilej începu prin a-i adresa un atac violent lui Silanus pentru că-și schimbase gîndul în cursul dezbaterii. Într-adevăr Silanus se făcuse oarecum ridicol, dar vorbise totuși cu sinceritate și de aceea nu merita insulta zvîrlită în obraz de Cato, care, la urma urmei, era cumnatul său. Dar nesocotirea regulilor comune de politețe era apreciată la Cato de către adepții lui drept „vorbire deschisă“, întocmai cum convingerea lui Cato că aceia care nu erau de acord cu el se chemau canalii lua denumirea de „integritate“.

De la Silanus trecu la mine, acuzîndu-mă, cu oarecare dreptate, că-i zăpăcisem pe consilierii statului. Continuă apoi să atace întreaga mea reputație politică, descriind-o ca pe aceea a unui om necinstit și lipsit de onoare. Dacă statul, spunea el, tremura acum în pragul pierzaniei, vina era a mea tot atît de mult cît a lui Catilina. Afară de asta, eram implicat în complot eu însumi, după toate probabilitățile. Trebuia să fiu recunoscător că în momentul de față nu mă aflam și eu în primejdia de care încercam să-i salvez pe conspiratori, pe acei monștri ai mișeliei

care erau, fără îndoială, prietenii mei. Acum ori niciodată, conchise el, era momentul ca statul să treacă la acțiune hotărîtă. De vreme ce Silanus fusese atît de nevolnic încît să-și retragă propunerea, el însuși avea să propună pedeapsa cu moartea.

Înverșunarea și vigoarea acestei izbucniri au schimbat starea de spirit a întregii adunări. Cato a fost ovaționat din toate părțile și, fără multă gîndire, nu numai că propunerea lui a fost general aclamată, dar pe deasupra s-a mai propus și ca proprietățile vinovaților să fie confiscate, așa cum sugerasem eu inițial, ca o alternativă la pedeapsa cu moartea. Propunerea era desigur destinată să dea impresia că eram asociat, în oarecare măsură, cu ceea ce reprezenta acum, în mod evident, hotărîrea majorității. În clipa aceea sentimentele erau aprinse, dar eu nu doream și nici nu-mi puteam permite să tac. Am protestat vehement că se reținuse ceea ce era mai drastic în propunerea mea, anume confiscarea proprietății prizonierilor, respingîndu-se în același timp ceea ce era umanitar în ea, adică salvarea unor cetățeni romani de la o moarte infamantă. Și am replicat cu vigoare la ponegririle prin care Cato îmi mînjise propriul meu caracter. Pe cînd vorbeam, cu destulă înflăcărare, dar de astă dată unor auditori ce-mi deveniseră ostili, s-a apropiat de mine un mesager înmînîndu-mi un bilet. Cato a sărit numaidecît în picioare și, în felul lui lipsit de cumpănire, a cerut să fie făcut public cuprinsul biletului. După toate probabilitățile, a declarat el, mi se comunica ceva din partea unuia dintre conspiratori și era tipic pentru neobrăzarea mea să primesc o asemenea comunicare chiar în sacra atmosferă a senatului. Atît de isterice deveniseră sentimentele senatorilor, încît a fost un strigăt general în favoarea intervenției necugetate și, cum s-a dovedit apoi, ridicole a lui Cato. Între timp îmi aruncasem ochii pe bilet, descoperind că era un mesaj de la Servilia, sora vitregă a lui Cato și soția lui Silanus. Servilia fusese foarte îngrijorată de siguranța mea personală la adunarea aceasta a senatului și nu se putuse împiedica să nu-mi scrie în termenii cei mai drăgăstoși. Astfel, după ce am protestat că chestiunile mele particulare prezentau prea puțin interes pentru un moralist atît de sever cum era Cato, i-am trecut

biletul invitîndu-l să-l citească cu glas tare. A fost un moment destul de penibil pentru Cato care, văzînd că ținea în mînă o scrisoare de dragoste adresată mie de sora lui, și totdeodată că era obiectul celei mai neliniștite atenții din partea acelor senatori care credeau că avea să dezvăluie acum ceva de un interes deosebit, nu mai știa cum să procedeze. Pînă la urmă a acționat cu o stupiditate și o lipsă de delicatețe caracteristică, azvîrlindu-mi scrisoarea înapoi cu vorbele „Ia-ți-o, bețivanule!" Indelicatețea era în gest, stupiditatea în cuvinte; căci, în timp ce Cato însuși era un băutor de notorietate publică și petrecea adesea cîte o noapte întreagă bînd vin și discutînd, atît cît îi mai permitea mintea amețită, despre principiile moralei, beția este unul dintre puținele vicii de care n-am fost învinuit nici chiar de către dușmanii mei.

Incidentul cu biletul a întrerupt însă prea puțin fervoarea dezbaterii. Am continuat să mă opun propunerii pentru confiscarea proprietății prizonierilor și am făcut apel la tribunii poporului ca să mă susțină cu un veto din partea lor. Tribunilor le era teamă, însă, de opinia majorității și nu mi-au dat nici un sprijin. În sfîrșit Cicero, mai mult ca să urgenteze problemele decît pentru alt motiv, și-a retras propunerea pentru confiscare, punînd în fața senatului doar propunerea lui Cato pentru pedeapsa cu moartea. A fost votată cu o majoritate covîrșitoare, într-o atmosferă de entuziasm delirant și barbar. Puținii care ne-am abținut de la votare am devenit centrul unei atenții ostile. În timp ce părăseam senatul, am fost înconjurat de o bandă de gărzi armate de-ale lui Cicero, care s-au apropiat de mine cu săbiile scoase, părînd pregătiți să le folosească. Cîțiva dintre prietenii mei s-au adunat în jurul meu ocrotindu-mă cu togele lor, dar erau alții care, sub influența emoțiilor stîrnite de Cato, au strigat către gărzi să-și facă datoria și să curme zilele unui trădător. Gărzile însă așteptau o autorizare din partea consulului Cicero, iar Cicero, deși se spune că mai tîrziu s-a căit, a ridicat mîna pentru a le interzice să meargă mai departe. Am putut, deci, să ajung acasă teafăr, în timp ce Cicero, însoțit de majoritatea senatorilor și de cete de partizani înarmați din păturile avute,

străbătea forul cu pasul rar, înaintînd către închisoare și locul execuției. Acolo, prizonierii au fost aduși repede și, fiind coborîți printr-o gaură în temnița subterană, au fost strangulați pe loc. Cicero, după ce a supravegheat execuția, a rostit cu glas tare către mulțimile în așteptare: „Au trăit", fiind apoi escortat pînă acasă de o numeroasă suită de persoane alese, exaltate pînă la isterie, care, spre marea lui satisfacție, l-au salutat ca pe un al doilea întemeietor al Romei, mîntuitorul și părintele țării.

Eu personal n-am asistat la acest necuviincios spectacol și nici n-am mai luat parte la adunările senatului în tot restul anului. Nu pentru că m-aș fi temut că mi-era viața în pericol, ci pentru că doream să dau impresia că așa stau lucrurile. Știam că nefireasca „unire a claselor", atît de îndrăgită de Cicero, nu putea să dureze și, cu ajutorul lui Metellus Nepos, prietenul lui Pompei, luam măsuri spre a-i grăbi inevitabilul proces al destrămării.

Cartea a IV-a

DEZORDINI

Deși nu mi-era teamă pe vremea aceea de violența corporală, aveam toate motivele să fiu preocupat de iminența unor noi forme de atac. Alunecam cu gîndul în copilărie, cînd unchiul meu Caius Cotta fusese judecat sumar și obligat să plece în exil pentru un motiv nu mai puternic decît acela de a fi fost prietenul unui om de stat reformator, și întrevedeam cu certitudine că dușmanii mei, încrezători în forțele lor așa cum erau acum, aveau să ia o măsură de felul acesta împotriva mea. Dacă Crassus se retrăsese de la Roma la moșiile lui din Macedonia, făcuse asta nu numai de teama lui Pompei, ci și de frica vreunei persecuții asemănătoare. Crassus își putea îngădui s-o facă; cucerise rangul consular, iar bogățiile lui fabuloase îi ofereau oricînd un mijloc de protecție. Eu, în schimb, eram atît de împovărat de datorii încît nu puteam spera nici să supraviețuiesc măcar, darămite să mă îmbogățesc, dacă nu primeam, la expirarea termenului anual al funcției de pretor, un post de guvernator de provincie. Simțeam că, dacă mi-aș fi îngăduit o clipă de răgaz acum, aș fi pierdut cu siguranță totul și de aceea m-am hotărît să atac înainte de a fi atacat.

Noii tribuni, între care se aflau Metellus Nepos și Cato, și-au preluat funcțiile la mai puțin de o săptămînă după executarea conspiratorilor. Au avut deci o perioadă de activitate înainte de 1 ianuarie, cînd demnitarii superiori își luau în primire îndatoririle. În aceste săptămîni, Cato și Nepos și-au dat pe față divergențele de păreri care nu încetaseră niciodată, accentuîndu-le și extinzîndu-le și mai mult. Aprigele lor certuri se refereau în

cea mai mare parte la viitorul politic al lui Pompei, dar problema aceasta implica multe altele, inclusiv întreaga comportare a lui Cicero cu privire la conspirație.

Cicero, ca să fim drepți, a văzut lucrurile mai limpede decît majoritatea partizanilor săi. El și-a dat seama că, pentru ca „uniunea claselor", atît de scumpă inimii lui, să supraviețuiască, era necesară o alianță cu Pompei; dar în tentativele de a organiza o asemenea alianță, se arătă ciudat de incapabil. Își pierdu cu desăvîrșire autoritatea asupra lui Cato și a altor fanatici din partidul său, deoarece aceștia, fie din principiu, fie din invidie, erau hotărîți să facă din Pompei un cetățean particular ca oricare altul, iar în comunicările sale cu Pompei comise ridicola eroare de a i se adresa ca și cum el ar fi fost egalul, dacă nu chiar superiorul acestuia. Se simțea profund jignit de faptul că Pompei nu-i trimisese nici o înștiințare oficială din Orient ca să-l felicite că salvase Roma și imperiul de la revoluție, dar îi lipsea imaginația ca să vadă că, de fapt, Pompei avea un puternic resentiment față de el. Căci Pompei, căruia nu-i plăcea să renunțe niciodată la o comandă, își făcuse planul să fie rechemat la Roma în fruntea armatei sale spre a zdrobi el însuși rebeliunea. O asemenea reflecție evidentă nu i-a trecut, se pare, niciodată prin minte lui Cicero, a cărui vanitate era atît de oarbă încît îl împiedica să înțeleagă de ce-i scria Pompei pe un ton așa de rece.

Vanitatea lui a fost și mai rănită de pe urma atacurilor ce i-au fost adresate de Metellus Nepos la adunările poporului. Cato organiza firește adunări rivale și la una din ele îi făcu lui Cicero imensa plăcere de a-l saluta, în aplauzele generale, drept „părintele pămîntului strămoșesc". Oricît de satisfăcătoare ar fi fost însă aceste titluri goale, Cicero fu cuprins de o serioasă panică atunci cînd Nepos, într-una din cuvîntările sale, declară că unui om care osîndise la moarte cetățeni romani fără judecată ar trebui să i se refuze dreptul de a vorbi. Era genul de observație care se repetă din om în om și a fost interpretată în cercuri largi ca avînd înțelesul că Nepos era pregătit să facă uz de dreptul de veto cînd, în ultima zi a lunii decembrie, Cicero, părăsindu-și funcția, avea să țină obișnuitul discurs în fața poporului. Pers-

pectiva de a i se răpi acest unic prilej de autoglorificare îl înspăimîntă pe Cicero. Intră imediat în legătură cu cele două femei pe care le considera, cu drept cuvînt, că au influență asupra lui Metellus Nepos, deși se înșela crezînd că-și vor irosi influența în favoarea lui. Una din aceste femei era Mucia, sora vitregă a lui Nepos și soția lui Pompei; cealaltă era Clodia, soția fratelui lui Nepos, Metellus Celer, care în acel moment opera în nord împotriva lui Catilina. Atît Clodia cît și cei doi Metellus îl disprețuiau pe Cicero ca fiind un om ce-și făurise o situație socială prin propriile puteri, fără a se baza pe legături de familie, deși Clodia manifesta față de el un anumit interes, în măsura în care o interesa orice personaj care și-a cîștigat faimă și avere; tocmai atunci o impresionase în mod deosebit faptul că Cicero începuse să negocieze cu Crassus cumpărarea, la un preț enorm, a uneia dintre cele mai splendide case particulare din Roma. Afară de asta îi plăcea să-l invite pe Cicero la banchetele oferite de ea. Pe temele de conversație generală era un vorbitor strălucit; în materie de politică era de o indiscreție stranie; în privința propriei lui persoane și a marilor sale acțiuni se făcea întotdeauna ridicol, iar lăudăroșenia lui distra musafirii pe moment și putea deveni subiect de anecdote amuzante cu alte prilejuri. Clodia era în același timp satisfăcută de faptul că pe soția lui Cicero o înciudau grozav vizitele acestuia la ea acasă, fiind convinsă — absolut fără nici un temei — că Clodia avea intenția să-l cucerească. De aceea ea l-a încurajat pe Cicero să creadă că va face tot ce-i va sta în putință spre a înfrîna violența lui Metellus Nepos, deși nu avea de gînd să întreprindă nimic în acest sens.

Nici Mucia nu i-a fost de mai mult ajutor. Dacă nu-i era tocmai credincioasă lui Pompei, era cel puțin devotată intereselor soțului ei și-i displăcuse profund atitudinea lui Cato, partizanul lui Cicero, care avertiza mereu poporul de planurile lui Pompei de a deveni, cum își închipuia Cato, un cîrmuitor absolut.

Astfel că diplomația lui Cicero n-a avut alt rezultat decît acela de a provoca certuri între el și soția sa. În ultima zi a anului, Metellus Nepos și-a pus în practică amenințarea și, pe motivul că Cicero n-a îngăduit altor cetățeni romani să vorbească în apă-

rarea lor, i-a interzis să se adreseze poporului, invitîndu-l să se limiteze la obișnuitul jurămînt că și-a împlinit îndatoririle, pe măsura priceperii sale, în tot cursul anului cît a funcționat în calitate de consul. Cicero, deși profund jignit, s-a comportat în acea împrejurare cu demnitate. A pășit înainte spre a depune jurămîntul, apoi, cu glasul său sonor și experimentat în modulări, a strigat tare, „Jur că această cetate și acest imperiu au fost salvate de la pieire de mine și numai de mine". Revendicarea unui asemenea merit, deși arogantă și totodată nedreaptă, a fost întîmpinată de ovații prelungi, și grupuri numeroase dintre aceia pe care lui Cicero îi plăcea să-i numească „virtuoși" l-au însoțit pînă acasă.

A fost însă cam ultima împrejurare cînd „virtuoșii" au mai apărut pe străzile Romei în număr mare, iar ceea ce a avut semnificație atunci n-au fost aclamațiile primite de Cicero, ci faptul că Nepos a putut să-și exercite dreptul de veto.

A doua zi mi-am luat în primire funcția de pretor. N-am pierdut nici o clipă pentru a-i ataca deschis pe cei mai puternici dintre dușmanii ce-mi erau cunoscuți. În loc să asist la ceremoniile de pe Capitoliu care se desfășurau în cinstea instaurării noilor consuli, m-am dus cu lictorii mei în for și m-am urcat pe platforma de unde aveam să prezidez în cursul anului cazurile judiciare. Dădusem dispoziții să fie prezenți numeroși partizani de-ai mei, astfel că aveam în față un public considerabil căruia să mă adresez. Am anunțat că îmi propuneam să dau în judecată pe bătrînul și respectatul om de stat Catullus, și am avut bucuria să observ că vorbele mele produceau o puternică impresie. Partidul meu era încîntat să mă vadă acționînd din nou într-o manieră îndrăzneață și neobișnuită. Mă crezuseră, așa cum și eram, în primejdie, iar manifestarea aceasta de siguranță îi făcea acum să-și închipuie că mă bazam pe vreo sursă secretă de tărie, deși, în realitate, forța poziției mele venea în întregime din încrederea pe care ei începeau s-o aibă din nou în mine. Alții erau uluiți de-a binelea că putea cineva să-și asume riscul de a-l ataca pe un om care era, ca să spunem astfel, părintele senatului și căruia îi plăcea să se închipuie deasupra și dincolo de orice controverse.

Dar eu nu uitasem cum Catullus, susținut de Cato, mă învinuise pe față de complicitate la planurile lui Catilina. Acum îl acuzam eu de incapacitate în munca sa de supraveghere a reconstrucției templului lui Jupiter Capitolinus și ceream să se instituie o anchetă pentru modul cum utilizase banul public. Îl mai acuzam că-și depășise atribuțiile ordonînd să se pună o inscripție cu propriul său nume pe un templu încă neterminat. Propuneam ca inscripția să fie ștearsă, Catullus să fie cenzurat pentru incompetență, și chiar mai rău, urmînd ca atît opera de reconstruire a templului cît și onoarea (de a fi pomenit pe o nouă inscripție) să-i fie retrase și încredințate lui Pompei. Adăugam că mă aflam în deplin acord cu vederile lui Metellus Nepos, care sugera cu multă înțelepciune să fie rechemat Pompei în Italia spre a restabili o dată mai mult domnia legii și a ordinii.

Reacția lui Catullus și a partidului său au fost imediate. De îndată ce a fost informat despre ceea ce se petrecea în for, Catullus s-a smuls de la ceremonia oficială de pe Capitoliu, deși era tocmai genul de desfășurări formale în care se complăcea și, însoțit de un grup de prieteni, a coborît în for și a cerut cuvîntul. Ar fi fost normal ca un pretor, avînd de-a face cu un venerabil și distins om de stat, să-l invite să urce pe platformă spre a se adresa poporului de acolo. Dar știam din experiență ce dușman neîmpăcat era Catullus pentru mine și mă hotărîsem să-l umilesc în toate felurile cu putință. I-am poruncit, deci, să vorbească, dacă avea ceva de spus, de la nivelul străzii, ca un om de rînd. Această insultă deliberată la adresa celui mai în vîrstă om de stat al republicii a avut efectul pe care îl anticipasem. I-a încurajat enorm pe membrii propriului meu partid și a stîrnit o furie nemăsurată printre „virtuoși", care erau încă destul de puternici spre a însemna o primejdie. Catullus personal a rămas aproape fără grai de mînie, dar n-a trecut mult și s-a adunat o mulțime atît de numeroasă de partizani de-ai săi încît am socotit cuminte să amîn activitatea curții pe ziua aceea și nici n-am mers mai departe pe linia unei urmăriri judiciare care ar fi fost cît se poate de complicată și de dificilă. Gestul pe care-l făcusem și care a fost amplu comentat în momentul acela mi-a fost de

ajuns pentru scopul meu. Le dădusem limpede să înțeleagă lui Catullus și celorlalți că, dacă mă atacau, eram pregătit să mă apăr și accentuasem divergențele care existau dinainte între Pompei și senat.

A doua zi Metellus Nepos a propus senatului ca Pompei să fie rechemat cu misiunea de a-l zdrobi pe Catilina și a restabili ordinea la Roma. Cum se știa bine că mica armată a lui Catilina fusese înconjurată de forțele guvernamentale și avea puține șanse de supraviețuire, Nepos n-a putut pretinde că șeful conjuraților mai reprezenta vreo primejdie. De aceea și-a consacrat cea mai mare parte a cuvîntării unui atac împotriva lui Cicero, care, stăpînit de furie pentru că Nepos îl împiedicase cu puține zile mai înainte să-și desfășoare oratoria în public, i-a servit acum cîteva frumoase pasaje de invectivă, pe lîngă unele reiterări plicticoase ale convingerilor sale că Roma își datora continuarea existenței propriilor lui eforturi. Discursul a fost călduros aplaudat de majoritatea senatului, dar Cicero, furat de bucuria unor aclamații atît de generale, n-a observat că efectul oratoriei sale nu era de loc acela pe care și-l dorise. Nu numai Nepos, dar și alții ca, de pildă, Cato, aveau să-i interpreteze discursul drept un atac împotriva lui Pompei, cu care Cicero era, de fapt, dornic să fie în termeni buni. Într-adevăr, Cato s-a folosit de prilej pentru a rosti sentențios că, atîta vreme cît va trăi el, Pompei nu avea să intre cu trupele lui în Roma. Declarația lui a fost și ea aclamată, iar Nepos, văzînd că nu era vreo speranță să-și asigure sprijinul senatului pentru propunerea sa, amenința acum că proiectul lui de lege avea să fie votat, cu sau fără voia senatului, deoarece el avea să-l prezinte direct în fața Adunării Poporului.

Făgăduisem să-l sprijin pe Metellus Nepos cînd va face acest pas care, date fiind circumstanțele epocii, era un pas îndrăzneț. Pe vremea cînd Gabinius și Manilius reușiseră, în opoziție cu senatul, să scoată legile care-i confereau lui Pompei puteri extraordinare împotriva piraților și a lui Mithridates, statul se aflase în reală primejdie și, mai ales, păturile avute fuseseră îngrijorate în privința investițiilor lor, de aceea își puseseră în balanță

toată ponderea împotriva senatului. Acum însă aceste pături erau, pentru moment, aliate solid cu elementele cele mai reacționare din senat. Mulți din senat și din afara acestei instituții credeau sincer că Pompei plănuia o dictatură. Alții erau doar invidioși pe el. Eram, prin urmare, siguri că aveam să fim confruntați cu ostilitatea celor mai puternice pături ale societății, iar ca sprijin nu ne puteam bizui decît pe popularitatea mea personală (care fusese oarecum zdruncinată de evenimentele legate de Catilina) și pe marile mase ale oamenilor de rînd, în sufletul cărora semnificația emoțională a supranumelui lui Pompei, „cel Mare", avea încă ecou.

Personal n-am crezut niciodată că agitația noastră avea să triumfe în cazul de față, în sensul votării decretului de rechemare a lui Pompei, deși în privința aceasta Nepos nu era de acord cu mine. Ceea ce urmăream eu era să subliniez încă o dată existența unei puteri populare, să arăt cît de false fuseseră afirmațiile retorice ale lui Cicero că el reprezentase conducerea unei Italii unite, și să-l pun într-o situație de nesuportat pe plan politic. Așa cum stăteau lucrurile, Cicero era unul dintre puținii membri ai senatului destul de inteligenți ca să vadă avantajele de a-l trata pe Pompei cu respectul și considerația ce i se cuveneau. Acum era forțat să treacă de partea dușmanilor lui Pompei — Lucullus, Cato și ceilalți — de vreme ce nu putea, firește, să se asocieze la o propunere care echivala cu un vot de blam asupra propriei sale comportări în calitate de consul.

Răzmerițele care au rezultat de pe urma acțiunii lui Nepos și a mea au fost cele mai violente din cîte avuseseră loc la Roma de foarte mulți ani. Era data de 3 ianuarie și, pe cînd încă nu se luminase de ziuă, Nepos ordonase să fie ocupat forul de o impresionantă mulțime de oameni înarmați. Curînd după ivirea zorilor, el și cu mine, împreună cu aderenții noștri personali, am intrat la rîndul nostru în for, luîndu-ne locurile pe o platformă în fața templului lui Castor. Ne-am pregătit de îndată să dăm citire proiectului de lege în fața poporului. Ne așteptam la opoziție din partea lui Cato și a unuia dintre ceilalți tribuni, un personaj numit Thermus, dar la început opoziția nu s-a înfățișat cu forțe prea mari. Cato, care

tocmai își îngăduise să se mai dedea la o partidă de beție, sosi tîrziu la fața locului și trebui să trimită în pripă în toate părțile după cete de oameni în stare să țină piept partizanilor noștri. Grabnic, începură să se adune senatorii, inclusiv consulul Murena, și numeroși reprezentanți ai păturilor avute. Dar cîtăva vreme au fost în minoritate, iar în primul moment al procedurii Cato și Thermus erau aproape singurii membri prezenți ai grupului lor. Trebuie să recunoaștem că au acționat cu curaj și cu hotărîre. Deoarece erau tribuni, gărzile le-au făcut loc să treacă și, în mijlocul strigătelor furioase, au urcat pe platformă. Cato a luat loc ostentativ între Nepos și mine, strigînd cu glas puternic în timp ce se așeza: „Voi ședea aici ca să-i împiedic să mai pună la cale împreună altă conspirație". Apoi, cînd scribul a scos o copie a proiectului de lege și a început să citească, s-a ridicat în picioare interpunînd un veto în calitate de tribun și interzicîndu-i să citească mai departe. Se iscaseră oarecari încăierări în mulțime și în curînd conflictul izbucni și pe platformă. Nepos, nesocotind dreptul de veto al lui Cato, începu să citească el însuși proiectul. Cato i-l smulse din mînă și-l călcă în picioare. Nepos, ținîndu-l pe Cato la distanță cu o singură mînă, începu să recite textul proiectului din memorie, dar acum celălalt tribun, Thermus, interveni astupîndu-i cu palma gura lui Nepos. Acesta fu semnalul pentru ca încăierarea să devină generală. Pietre și bețe zburau în toate direcțiile. Grupul nostru, care era în faza aceea mai numeros, avînd și sprijinul gărzilor armate ale lui Nepos, începu, întîi mai încet, apoi într-o debandadă totală, să-i împingă pe oponenți afară din for. Totuși, în timp ce loviturile cădeau asupra lui, Cato a rămas neclintit și a continuat să strige cît îl ținea gura fraze care, în zarva generală, erau ininteligibile, auzindu-se, des folosite, doar cuvintele „tiranie" și „libertate". În cele din urmă fu salvat de consulul Murena, care-i aruncă toga peste el conducîndu-l la loc sigur în interiorul templului lui Castor. Apoi și el, împreună cu restul grupului senatorial, o luă la goană.

Nu se poate spune că forul mai prezenta un aspect decent. Pretutindeni se vedeau capete și nasuri sîngerînde, brațe și haine smulse, dale de piatră scoase din pavaj și alte mărturii ale răz-

meriței. Spre a da o aparență ceva mai respectabilă procedurii, Nepos trimise înapoi gărzile înarmate și, lăsînd să treacă un răstimp potrivit, începu din nou să citească proiectul cu glas tare. Dar în acest interval, Cato și prietenii săi nu stătuseră degeaba. Își reorganizaseră grupul de aderenți și, cum au descoperit că aveau cale liberă, se năpustiră înapoi în for cu forțe noi, începînd să dea cu pietre în partizanii lui Nepos care rămăseseră în urmă. Retragerea devenea necesară. Neavînd mult de mers pînă acasă, eu m-am retras cu demnitate, escortat îndeaproape de membrii grupului meu. Nepos a fost silit să se refugieze mai în grabă.

Nici nu m-am gîndit să mă recunosc învins cu acest prilej. Fapt este că mă simțeam mult mai sigur decît înainte, deși în zilele următoare aparențele păreau să-mi contrazică încrederea. După cum mă așteptam, dușmanii mei au mai făcut și alte încercări de a mă elimina din viața politică, dar acum puteam să-i înfrunt cu mai multe perspective de succes. Poporul roman reînviase la viață, ca să spunem așa, și era hotărît să mă ocrotească. Începuse să-și dea seama că, după oratoria și surescitarea din vremea consulatului lui Cicero, lucrurile rămăseseră exact la fel ca și înainte. Într-adevăr, în tot cursul anului său de funcționare, Cicero luase o singură măsură care amintea, măcar pe departe, o guvernare și o administrație eficientă. E vorba de legea referitoare la coruperea prin mită în cadrul alegerilor, lege călcată în mod notoriu de către actualul consul, Murena, care fusese tot timpul sprijinit de însuși Cicero.

Acum senatul încercă, fără succes, să creeze din nou atmosfera de isterie care domnise în timpul execuției conspiratorilor. La o adunare ținută în aceeași zi cu răzmerița, au îmbrăcat toți veșminte de doliu, ca pentru o calamitate națională, și au procedat la acțiune, ca și cum Roma ar fi fost în mîinile revoluționarilor. Din nou a fost emis „ultimul decret“, împuternicindu-i pe consuli să ia măsurile care li se păreau mai nimerite pentru apărarea statului. A urmat un alt decret, cu totul ilegal, prin care ni se interzicea, lui Metellus Nepos și mie, să ne exercităm funcțiile ca demnitari ai statului.

Amintindu-ne cum se făcuse uz de „ultimul decret" în cazul conspiratorilor catilinari, ne-am dat seama de pericol. Nepos convocă o adunare a poporului în for, se plînse amarnic de felul cum el, emisarul celui mai mare general al Romei, fusese tratat și anunță că, spre a-și salva viața, era silit să fugă din Roma și să caute protecție la Pompei. M-a invitat să vin împreună cu el, dar eu aveam alte planuri și l-am lăsat să plece singur. Nu doream să-l abordez pe Pompei ca refugiat. Aveam un partid al meu și, cu orice risc, intenționam să-l păstrez în ființă. Astfel, timp de cîteva zile, am ignorat pur și simplu decretul votat împotriva mea de către senat. Avînd grijă să fiu bine păzit, coboram ca de obicei în for și continuam să mă ocup de treburile ce veneau în fața curții peste care fusesem ales să prezidez prin voturile poporului. Maselor le mergea la inimă acest act de sfidare; dușmanii mei din senat erau indignați. Într-adevăr, nu după mult timp s-a conturat eventualitatea ca extremiștii din rîndurile lor, cum erau Catullus și Cato, să-și impună voința și să mă pună în stare de arest. Apoi, după toate probabilitățile, aveau să aducă vreun informator sau altul care să declare că fusesem coalizat cu Catilina. Era, firește, o primejdie de care trebuia să mă apăr, astfel că, după ce am făcut o declarație publică în sensul că Marele Pontif nu mai putea circula în siguranță pe străzile Romei, m-am retras la reședința mea oficială și timp de cîteva zile n-am luat parte de loc la treburile statului. În cursul acestor zile m-am ocupat intens de organizarea unei demonstrații în favoarea mea, care trebuia să pară spontană.

În ziua pe care o alesesem pentru demonstrație, cîteva mii de oameni, mulți din ei înarmați, s-au adunat în fața casei mele. Au luat cuvîntul diferiți vorbitori care i-au atacat violent pe cei ce propuseseră în senat ca demnitari ai poporului roman, aleși după cuviință, să fie privați de funcțiile lor. Dinăuntrul casei auzeam cum se amplificau strigătele de „Caesar! Caesar!", pe cînd mă chemau ca să mă însoțească pe străzi și să forțeze senatul să mă reintegreze în funcție. Între timp, fusesem informat că senatul se întrunise grabnic, în mare panică, așteptîndu-se la noi scene de violență, poate la o revoluție. Erau încă în ședință, fiind informați

mereu de cele ce se petreceau în jurul casei mele. Mulți dintre cei care le aduceau vești erau, de fapt, agenți de-ai mei. Am avut grijă în special ca discursul pe care mă pregăteam acum să-l țin să fie raportat, repede și cu exactitate, senatorilor.

Cînd mi-am făcut apariția, mulțimea era și mai înflăcărată decît mă așteptam și, la început, m-au luat aproape pe sus în entuziasmul lor de a porni cu mine în marș direct către locul unde se afla senatul în ședință. Am izbutit, totuși, să mă fac ascultat și am vorbit cu un calm și o moderație care și-au făcut curînd efectul dorit. După ce le-am mulțumit pentru solicitudinea lor față de mine și de constituție, i-am rugat să se întoarcă la casele lor în liniște și ordine. Am recunoscut că existau în senat oameni dușmănoși atît față de mine, cît și față de principiile stabilite ale legii și ordinii; dar erau și alți senatori, am spus eu, care-și vor da seama curînd că, în cazul meu, acționaseră în mod ilegal și, din proprie inițiativă, vor încerca să repare nedreptatea ce mi se făcuse.

În felul acesta am liniștit agitația mulțimii și am forțat mîna senatului. De îndată ce s-a raportat despre cuvîntarea mea și despre efectul obținut, acei senatori care-mi erau prieteni s-au întors împotriva celor ce mă acuzaseră de instigare la revoluție. Au fost susținuți de marea majoritate care se temea, mai presus de orice, de o altă zi de răzmeriță. În aceeași dimineață s-a prezentat la mine acasă o delegație de senatori. Fuseseră instruiți să-mi mulțumească pentru acțiunea mea leală, denotînd spirit cetățenesc, și să mă invite să revin împreună cu ei la senat, unde urma să fiu reintegrat în cuvenita-mi funcție de pretor.

SCANDALURI

A fost o inspirație fericită din partea mea că am acționat atît de prompt și de viguros chiar de la începutul anului. Curînd după demonstrație, mica armată a lui Catilina a fost provocată la luptă și nimicită. Antonius Hybrida, plîngîndu-se de un atac de gută, n-a luat parte la bătălie, dar trupele lui au fost conduse cu hotărîre de un subaltern al său, Petreius. Catilina a murit luptînd cu curaj pentru o cauză care era de mult pierdută.

După cum mă așteptam, au fost inițiate acum o serie de urmăriri judiciare pentru motive de pică personală împotriva tuturor celor ce avuseseră vreo legătură cu Catilina în orice moment din trecut. Eu constituiam o țintă evidentă, dar îmi consolidasem simțitor poziția și, cînd inamicii mei au încercat din nou să mă piardă, am putut acționa cu siguranță și cu asprime. Mai întîi au adus un informator, pe nume Vettius, care m-a denunțat în fața curții chestorului Novius Niger. În declarațiile preliminare, Vettius a pretins că ar fi putut produce o scrisoare adresată lui Catilina, scrisă de mîna mea. Cum în trecut corespondasem adesea cu Catilina, e foarte probabil că ar fi avut posibilitatea s-o facă. În același timp un atac și mai injurios a fost pornit împotriva mea în senat de către trădătorul Quintus Curius, care, după ce fusese el însuși conspirator, se alăturase în cele din urmă amantei sale, Fulvia, în rolul mai lucrativ de informator și primise chiar o recompensă din partea senatului pentru activitatea sa. Ca mai toți informatorii, n-a știut cînd să se oprească, sperînd, fără îndoială, o nouă recompensă dacă izbutea să mă incrimineze.

Acum, însă, eram mînios și mă simțeam puternic. În senat am făcut imediat apel la Cicero și i-am cerut să declare oficial că, din primele momente ale conspirației, acționasem ca un patriot procurîndu-i informații pe care le-aș fi putut păstra. Aici a trebuit să-mi asum un anumit risc. Curius îi fusese, negreșit, foarte util lui Cicero și, după informațiile mele, printre cei care îl ațîțau acum pe Curius împotriva mea se putea afla Cicero însuși. Pe de altă parte, știam că pierderea simpatiei poporului îl alarmase mult pe Cicero și mă îndoiam că avea să riște să-și sporească impopularitatea asociindu-se cu dușmanii mei. Mai știam că, pentru achiziționarea noii și splendidei sale locuințe, îi rămăsese foarte obligat lui Crassus și, chiar dacă în momentul acela Crassus se retrăsese din politică, i-ar fi displăcut un atac împotriva mea, care putea perfect de bine să fie urmat de un atac împotriva lui. Astfel, după cum prevăzusem, Cicero se hotărî să-mi reabiliteze numele și mă felicită în mod public pentru spiritul cetățenesc de care dădusem dovadă, nu numai de curînd, dar și pe vremea conspirației.

Eram acum în situația de a dispune de acuzatorii mei așa cum meritau. Curius a fost declarat vinovat pentru că intenționase să aducă o falsă acuzație împotriva unui coleg senator. I s-a luat vechea recompensă și a fost dizgrațiat. Cît despre Vettius, am îngăduit cîtorva dintre partizanii mei să-i spargă locuința și să-i jefuiască avutul. A fost tîrît apoi în for și aproape sfîrtecat în bucăți de mulțime. În cele din urmă i-am salvat viața condamnîndu-l la închisoare. De asemenea, l-am întemnițat pe chestorul Niger, pentru că își depășise atribuțiile îngăduind ca un demnitar de rang superior să fie acuzat în fața curții sale. Astfel, deocamdată, dușmanii mei m-au lăsat în pace.

Atacurile lor însă mă transformaseră sufletește. Treziseră în mine sentimente de amărăciune și de furie cum nu mai cunoscusem pînă atunci. Devenisem intolerant, mă irita orice opoziție și, fără îndoială, multe dintre acțiunile mele puteau fi definite cu drept cuvînt ca arbitrare și dictatoriale. Bănuiesc că această schimbare în caracterul meu — dacă într-adevăr era vorba de o schimbare — reprezenta reacția naturală a unui om care se simte ca o

fiară hăituită și trebuie să se zbată pentru existență. De asemenea, mă indigna, ca odinioară în cazul piraților, prostia, înfumurarea și nepriceperea. Pe plan moral, mă supăra contrastul între propria mea bunăvoință de a-mi face prieteni și de a ierta, și dușmănia de neîmblînzit și de neîmpăcat pe care, fără doar și poate, o stîrneam printre unii. Mai înainte mă mulțumisem să iau lucrurile în rîs și să uit manifestațiile de rea-voință de care mă izbeam. Acum am început să-mi apăr și să-mi afirm demnitatea, uneori poate cu prea multă vigoare.

A fost, de pildă, afacerea Masintha, tînărul prinț numid care mă fermecase nespus prin fizicul și manierele sale. Mi-am luat asupra mea sarcina de a-l apăra în senat cînd Iuba, fiul regelui Numidiei, a venit la Roma spre a obține un sprijin pentru tatăl său, care pretindea că acest tînăr atrăgător îi datora tribut. Singurele legături ale lui Iuba la Roma par să fi fost cu dușmanii mei, și vorbind în fața senatului, s-a comportat cu cea mai mare necuviință. Acest african bărbos mi s-a adresat disprețuitor, dînd a înțelege că eu eram un revoluționar și un falit și că-i luam apărarea lui Masintha numai din cauza înclinațiilor morbide pe care le împărtășeam cu acest tînăr. A cutezat chiar — fără îndoială îndemnat de Cato sau de vreunul din epigonii lui — să-mi reproșeze efeminarea din cauza mînecilor tivite cu ciucuri pe care le purtam la tunică și care, prin influența mea, erau la modă în cetatea Romei. N-am putut răbda să fiu insultat în felul acesta, așa încît am traversat sala senatului, l-am luat pe Iuba de barbă și, după ce l-am tras violent în față, înapoi și lateral, l-am doborît la pămînt. M-am întors apoi la locul meu și i-am spus numidului să-și continue alocuțiunea, dar în restul ei să arate respectul cuvenit față de demnitarii aleși ai poporului roman. Acțiunea mea a avut efectul de a-l ului atît pe Iuba cît și pe acei romani care îl încurajaseră să mă ia peste picior. O nouă tulburare s-a produs cînd, după ce fusese stabilit că Masintha trebuie să-și plătească datoriile și să fie ținut în custodie pînă și le plătește, l-am luat pe tînăr sub protecția mea și am declarat că-l voi reține închis în propria mea locuință. S-au auzit cîteva proteste, dar mi-am impus voința. Într-adevăr, Masintha a stat la mine mai mult de un an

de zile. La sfîrșit, cînd am părăsit Roma plecînd în Spania ca guvernator de provincie, l-am trecut pe ascuns afară din cetate împreună cu mine și i-am redat în sfîrșit libertarea spre a se întoarce în țara lui.

În afară de certurile politice și personale, am suferit o contrarietate pe plan domestic în anul pretoratului meu. Scandalul principal, privitor la Clodius și la soția mea, n-a avut loc înainte de sfîrșitul anului, dar anterior am fost profund afectat aflînd că Pompei părea hotărît să divorțeze cu orice preț de soția sa, Mucia. Deși nu eram mai adînc implicat în infidelitățile ei decît cîțiva alții, îmi părea rău pentru ea personal, deoarece se bucura că deține poziția de soție a celui mai însemnat cetățean al Romei. Firește, nici prin minte nu-mi trecea că a doua soție pe care avea s-o aleagă Pompei urma să fie propria mea fiică. Într-adevăr, în vara aceea a părut că toate calculele pe care mi le făcusem pe vremea cînd lucram în colaborare cu Metellus Nepos fuseseră pe de-antregul eronate. Vanitatea lui Pompei fusese satisfăcută, conform intenției mele, de unele lucruri pe care Nepos și cu mine le afirmaserăm despre el. Dar îl alarmase extinderea opoziției de care ne loviserăm și urmărea acum o politică exact contrarie celei la care mă așteptam. Avea de gînd chiar să facă o alianță prin căsătorie cu familia lui Cato și, încă dinainte de a divorța definitiv de Mucia, reprezentanții săi abordaseră în fața lui Cato această temă.

Spre binele propriului meu viitor, Cato a avut nesăbuința să respingă propunerile. Își formase opinia, pentru care nu exista nici o dovadă, că Pompei urmărea să se instaureze ca rege, și n-a putut rezista prilejului de a afișa, o dată mai mult, acea încăpățînare de catîr ce-l caracteriza și pe care el o prezenta drept integritate. Se lăuda în dreapta și în stînga cum refuzase oferta lui Pompei și cum el, singurul dintre toți romanii, respingea orice încercare de a fi mituit spre a renunța la vreuna din convingerile sale.

Îmi dau seama acum că, deși nu avusesem niciodată o părere prea bună despre Pompei ca om politic, în realitate îi atribuiam o inteligență mai vie decît cea cu care era înzestrat. Nu izbutise să-l

cîştige pe Cato, iar acum, fiind prea mîndru ca să revină asupra hotărîrii lui de a divorța de Mucia, își înstrăinase pe frații Metellus și pe ceilalți prieteni puternici ai Muciei. Nepos, care îi raportase lui Pompei toate evenimentele ce duseseră la fuga lui din Roma, s-a supărat foc cînd a constatat că Pompei n-avea nici o intenție să intervină cu forța armată, și încă invocînd șubredul motiv că apăra drepturile tribunilor; s-a înfuriat și mai mult cînd Pompei și-a arătat intenția de a divorța de sora sa pentru a se alia prin căsătorie tocmai cu omul care-l izgonise din for. Celălalt frate, Metellus Celer, era și mai iritat de felul cum era tratată Mucia. Celer era acum guvernator al Galliei Cisalpine și avea frumoasa perspectivă de a deveni consul peste doi ani. Îi era dragă Mucia, și mai dragă încă ideea importanței familiei lor. O insultă față de un Metellus i se părea ceva mult mai îngrozitor decît o trădare. Deveni dușmanul de neînduplecat al lui Pompei, servindu-mi astfel, așa cum au evoluat lucrurile, propriile mele interese cum nu se poate mai bine.

Metellus Celer nu avea păreri prea rigide în privința îndatoririlor pe care le au soțiile față de bărbații lor. Într-adevăr, de vreme ce era căsătorit cu Clodia, nici nu era în situația să aibă asemenea principii. Anul acela, pe cînd el era plecat în nord, Clodia a continuat să se comporte așa cum făcuse întotdeauna, dar în ceea ce privește interesele omenirii acel an va fi fost singurul an prețios din existența ei. Din provincia soțului ei, și probabil cu o recomandare din partea lui, tînărul poet veronez Catullus sosi la Roma. Era un tînăr foarte cultivat și agreabil, deși cu un temperament puțin cam înfierbîntat. Mie personal mi-a plăcut întotdeauna, iar creațiile lui m-au interesat mult. Ba chiar am fost profund tulburat cînd, cîțiva ani mai tîrziu, și-a folosit marele talent pentru critici violente la adresa unora dintre ofițerii mei și chiar împotriva mea. Versurile lui au un farmec nespus, deși unele păcătuiesc printr-o erudiție excesivă. Întrevăd însă că poemele lirice pe care le-a închinat Clodiei, exprimînd fie exaltarea, fie mînia iubirii, vor fi încă citite atunci cînd rodul strădaniilor sale mai ambițioase va fi dat uitării. Cum și-a făcut apariția la Roma, și el, ca mulți alții, s-a îndrăgostit de soția lui Celer,

și, ca atîția alții, a fost acceptat, pentru scurtă vreme, ca amant. Pentru Clodia, care avea zece ani mai mult decît tînărul poet, această aventură n-a avut, probabil, nimic deosebit, dar pentru Catullus, și pentru omenire în general, evenimentul a fost de cea mai mare importanță. Căci Catullus și-a cîntat bucuria, pasiunea și, în sfîrșit, disperarea, în versuri care au devenit numaidecît, și pe bună dreptate, celebre. Primul său poem către „Lesbia" (numele poetic pe care i l-a dat Clodiei) a fost o strălucită imitație după Sappho. Poemele ulterioare nu mai păstrau decît prea puțin urmele influenței grecești, distingîndu-se prin simplitate și putere de evocare. Putem rîde în fața pasiunii nebunești a acestui tînăr pentru Clodia, pe care, la început, o privea, după toate aparențele, nu numai ca pe un fel de zeiță, dar ca pe o femeie cu sentimente pure și dezinteresate. Nimeni n-a fost surprins cînd, la scurt timp după aceea, a fost înlocuit în inima ei de către un alt tînăr, Caelius Rufus, prieten cu Cicero și, mai tîrziu, partizan al meu, destul de nevrednic de încredere. Dar nimeni nu poate găsi poezia lui ridicolă în sine, și chiar din greșita dăruire a afecțiunii poetului se desprinde parcă ceva sublim. Eu însumi, care n-aș fi fost capabil de aberațiile de judecată ale lui Catullus, am fost adînc mișcat nu numai de măiestria verbală a versurilor lui, dar și de sinceritatea, profunzimea și firescul sentimentelor, întru totul admirabile.

Era o poezie de un gen nou în limba noastră și, din primul moment al apariției ei, a făcut ca opera altor poeți să semene mai curînd cu niște exerciții școlărești abile decît cu efuziunea autentică a unui geniu poetic. Pînă atunci, după aprecierea mea, titlul de cel mai de seamă poet îi revenise lui Cicero, deși actualmente reputația lui cobora pe un plan inferior datorită marelui număr de versuri pe care le producea tot timpul pe tema propriului său consulat. Nici poezia mea nu e lipsită de calități. E simplă și directă, ca și proza cu subiecte militare pe care o scriu. Dar ar fi pură vanitate dacă mi-aș închipui că închide în ea flacăra veritabilă a geniului pe care o recunosc la Catullus. I-aș fi dorit să trăiască mai mult. Avem nevoie de poeți pentru lumea nouă care se naște și, pe măsură ce această nouă lume ia formă, nu m-ar mira

să văd un mare poet punîndu-şi talentul mai degrabă în slujba unei idei politice de importanţă majoră sau a devotamentului pentru patrie decît a obişnuitelor teme de dragoste şi trîndăvie. Aş dori să am răgazul de a întreprinde eu însumi această sarcină. Dar aşa cum stau lucrurile, singurele mele opere poetice sînt, în afară de cîteva tragedii, poeme lirice de iubire şi epigrame. Tînărul Octavius mi-a sugerat că, de vreme ce sînt adorat cu onoruri divine, ar trebui chiar să distrug acele opere de tinereţe. Eu socotesc însă că ele nu sînt cu totul lipsite de valoare, şi e bine ca posteritatea să reţină că unii generali sînt şi oameni de litere. Nu sînt un poet de valoarea lui Sofocle, dar sînt, probabil, un general mai bun decît el. Pe Sylla îl depăşesc cu mult în ambele direcţii.

Aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, puţini şi-au dat seama atunci de însemnătatea noii aventuri amoroase a Clodiei. S-a clevetit mult mai mult pe seama scandalului în care au fost implicaţi fratele ei, Clodius, şi soţia mea. Legătura lor a fost destul de ridicolă în sine, dar pe mine m-a pus într-o situaţie delicată, iar pe Pompei trebuie să-l fi iritat faptul că, spre sfîrşitul anului, nimeni nu mai discuta altceva decît despre asta. Căci Pompei, după un an întreg de procesiuni şi parăzi, renunţase la comandă. Fără îndoială că i-ar fi plăcut să găsească un pretext pentru a păstra o armată permanentă, dar nu exista nici un astfel de pretext. De aceea îşi trimise soldaţii la vatră şi, doar cu o mică escortă de prieteni, se îndreptă călare de la Brundisium la Roma. Împărţise gratificaţii din abundenţă ofiţerilor şi oamenilor săi şi făgăduise că va da pămînt soldaţilor într-un viitor apropiat. Îi zdrobise pe piraţi şi pe Mithridates; rezolvase problemele întregului Orient; şi, în sfîrşit, se comportase strict în conformitate cu constituţia, arătînd astfel cît de neîntemeiată fusese agitaţia condusă împotriva lui de Cato pe de-o parte şi de Crassus pe de alta. Cum era firesc, se aştepta să fie primit cu onoruri şi recunoştinţă. Se obişnuise să fie privit drept cel mai de seamă om din lume.

Totuşi, la Roma constată că în senat se şi formase un puternic partid împotriva lui. Cato nu era în stare să admită vreodată că nu avusese dreptate şi insista mereu că Pompei urmărea puterea absolută. Lucullus anunţase dinainte că va protesta împo-

triva organizării teritoriale a coloniilor din Orient. Cicero era supărat și trist pentru că Pompei nu-l felicitase încă destul de călduros și în mod oficial pentru felul cum lichidase conspirația lui Catilina. Și, probabil mai grav decît toate, subiectul general al conversațiilor la Roma nu era cucerirea Orientului, ci aventura lui Clodius cu soția mea.

Aventura aceasta avusese loc în decembrie. Prilejul a fost festivalul zeiței Cybela, care s-a ținut anul acela în casa mea, sub patronajul mamei și al soției mele. E o sărbătoare interesantă și, cu toate că femeile care iau parte la ea n-au voie să dezvăluie bărbaților sau să comenteze cu ei nimic în legătură cu ritualurile sacre, m-am informat, bineînțeles, cel puțin în parte, despre cele ce se petrec. Desfășurarea sărbătorii are adesea, după cît se pare, un caracter oarecum orgiac, iar ceremoniile privitoare la expunerea diverselor obiecte sacre denotă originea orientală a cultului. Femeile iau acest ceremonial foarte în serios, în așa măsură încît nici una din ele nu e dispusă, cu nici un chip, să ne satisfacă, pe tema lui, curiozitatea. Întrucît bărbaților nu le este îngăduit să fie prezenți în casă cînd au loc ceremoniile, eu însumi plecasem devreme în seara aceea, cu intenția de a mă întoarce în zori. Curînd însă după miezul nopții, am primit o chemare urgentă din partea mamei. Cînd am ajuns acasă majoritatea femeilor plecaseră, dar cele care mai erau acolo dădeau semne de mare agitație și emoție. Soția mea Pompeia era închisă în camera ei de dormit, în mod vădit pradă unui acces de isterie. Tot ce mai putea face era să mă roage să nu cred nimic din ceea ce-mi va spune mama mea și să mă asigure că mama o urîse întotdeauna. Îmi părea rău pentru ea în împrejurarea de față, deoarece nu-mi displăcea; dar știam că era mult mai demn de încredere cuvîntul mamei decît al ei.

Am primit curînd din partea mamei o relatare adevărată a celor întîmplate. Tînărul Clodius, a cărui tendință înnăscută era de a săvîrși întotdeauna acțiuni care, fiind dezvăluite, scandalizează, se introdusese în timpul ceremoniei solemne deghizat ca fată și fusese descoperit. Nu-l îndemnase vreun interes față de religie, ci pasiunea față de soția mea, și i s-a părut, desigur, o

idee grozav de atrăgătoare să aibă întîlnire cu o femeie în împrejurări pe care oricine le-ar fi considerat de neconceput. Nu încape îndoială că Pompeia — deși a negat perseverent faptul — intrase în spiritul acestei escapade, plănuită de comun acord cu Clodius dinainte. Din nefericire pentru amîndoi, planul n-a fost făcut cu pricepere. Clodius se pare că își dăduse atîta osteneală cu toaleta lui încît, după bogăția veșmintelor, ar fi atras în orice caz atenția. Deoarece își făcea mari iluzii în privința aptitudinilor lui de a întruchipa sexul opus, în loc să se ducă numaidecît s-o caute pe Pompeia, se amestecase printre celelalte femei pentru a-și satisface curiozitatea cu privire la obiectele sacre care erau expuse vederii și la sacrificiile care tocmai urmau să aibă loc. Se pare că atunci, una dintre femeile mamei mele, atrasă de înfățișarea lui Clodius, a început să-i facă anumite avansuri, iar Clodius respingîndu-i-le, a uitat să se supravegheze și i-a vorbit tare cu voce bărbătească. S-a iscat o panică subită în timpul căreia Clodius a izbutit să scape ascunzîndu-se în camera uneia din slujitoarele Pompeiei. Atunci, însă, mama a intervenit personal. A poruncit să înceteze toate ceremoniile și să se acopere obiectele sacre. Casa a fost apoi percheziționată și n-a trecut mult pînă cînd Clodius a fost descoperit și recunoscut. Femeile, indignate de nerușinarea lui, l-au dat afară pe ușă în modul cel mai umilitor. S-au întors apoi pe la casele lor mult mai devreme decît le așteptau bărbații să se întoarcă.

Firește, a doua zi și cîtăva vreme după aceea toată Roma vorbea despre Clodius. Afacerea a fost speculată cu neobișnuită violență de nobilimea reacționară, care a văzut în ea prilejul atît de a-l pierde pe Clodius, a cărui influență asupra maselor populare o suspectau pe drept cuvînt, cît și de a mă discredita pe mine, în al cărui cămin și pentru a cărui soție avusese loc sacrilegiul. Speram că afacerea nu va avea alte urmări decît bîrfeală timp de cîteva zile. Cei mai mulți se așteptau să divorțez imediat de soția mea, dar eu nu doream cîtuși de puțin să mă fac ridicol în rolul de soț ultragiat, astfel că am făcut tot posibilul ca să simulez că întreaga întîmplare fusese mult exagerată. La o adunare a Colegiului Pontifilor, pe care am prezidat-o, nu s-a pomenit

nimic de vinovăția vreunei anumite persoane. Am declarat cu toții doar că s-a comis un act de sacrilegiu și că jertfele trebuiau aduse din nou. Nu aveam nici un fel de animozitate personală împotriva lui Clodius, ba chiar eram dornic să-l protejez. Majoritatea dușmanilor lui erau și dușmanii mei. Era un orator abil, un mare favorit al poporului și, după presupunerile mele, îmi putea fi util.

Totuși, o mică fracțiune din senat continua să se agite pentru o anchetă publică. Catullus, Lucullus și Cato erau conducătorii ei, iar Cicero a avut nerozia să le devină asociat. În cele din urmă s-a luat hotărîrea ca Clodius să fie chemat în fața justiției și abia atunci am divorțat de soția mea. Încetase de a mai fi utilă sau atrăgătoare pentru mine și, fie că fusese ori nu vinovată în acea împrejurare, nu-mi puteam permite să fiu suspectat că sînt de conivență cu ea. Despărțindu-mă de Pompeia, aduceam o satisfacție atît mamei cît și fiicei mele.

Întreaga afacere a procesului lui Clodius a fost tărăgănată timp de cîteva luni, prelungindu-se pînă în anul următor, și mi-a adus multă supărare, deoarece, pe lîngă multe altele, a amînat plecarea mea în Spania Ulterior, provincia care-mi fusese repartizată. Procesul a îmbrăcat un aspect și mai scandalos decît sacrilegiul inițial. Cînd s-au luat la început măsurile legale împotriva lui Clodius, Cato a vorbit de răzbunarea cerințelor moralei, iar Cicero a cerut o întoarcere la puritatea vieții publice care, după părerea lui, marcase propriul său consulat și dispăruse atît de repede. Socotea că „virtuoșii" trebuiau din nou să se unească. Dar curînd s-a văzut limpede că procesul avea doar să accentueze existența dezbinării și forța corupției. Clodius a fost, bineînțeles, sprijinit de cele două surori ale sale și de numeroșii bărbați la care ele aveau trecere. Cele două femei au devenit și mai active cînd a reieșit că Lucullus era pregătit să producă mărturii cu privire la relațiile incestuoase care existaseră între ele și fratele lor. Un sprijin și mai puternic i-a venit lui Clodius din partea lui Crassus, care, foarte surprins să constate că nu avusese nici un motiv să se teamă de Pompei, se întorsese acum la Roma și dorea să-și afirme punctul de vedere împo-

triva celor care, cum erau Cato și Catullus, se arătaseră a-i fi dușmani. Clodius era el însuși activ. Adunase și plătise o serie de martori care urmau să declare că, în momentul sacrilegiului, el se afla la nouăzeci de mile depărtare de Roma, și angajase cete de oameni înarmați ca să-i intimideze pe acei puțini membri ai juriului ce nu acceptaseră mită de la Crassus.

Chiar și astfel, Clodius a scăpat doar ca prin urechile acului. Dovezile împotriva lui erau atît de covîrșitoare încît se poate spune că a fost nevoie de oarecare curaj ca să votezi pentru nevinovăția lui. Alibiul i-a fost de-a dreptul spulberat de mărturia lui Cicero, care a dat pe față faptul că Clodius îl vizitase personal la Roma cu cîteva ore mai înainte ca sărbătoarea femeilor să înceapă. Aducînd această mărturie, Cicero și-a făcut un dușman cît se poate de primejdios, așa cum aveau s-o dovedească evenimentele ulterioare, și de fapt sînt convins că dorise, cu puțin înainte de proces, să se retragă cu totul. Fusese însă supus la o cicăleală perseverentă de către înfricoșătoarea sa soție, Terentia, căreia îi intrase în cap că orice îndulcire de atitudine manifestată de soțul ei în acest caz nu putea fi explicată decît printr-o înțelegere tainică între el și Clodia.

Și eu am fost chemat ca martor și m-am mulțumit să neg că aveam cunoștință de evenimentele care, după cum se pretindea, avuseseră loc la mine acasă. De ce, atunci, am fost întrebat, divorțasem de soția mea? Am răspuns că experiența îmi arătase că era necesar nu numai să fii nevinovat, dar să fii neatins de orice bănuială de vinovăție. Acest răspuns al meu — lucru destul de ciudat — a rămas întipărit în memoria oamenilor și e adesea citat astăzi ca un exemplu al stricteței codului meu moral, care de fapt a devenit mai strict cu trecerea anilor decît era atunci. În acel moment însă mă refeream doar la faptul că eu însumi fusesem atacat pe nedrept, nu cu mult înainte, pe temeiul bănuielii că eram aliat cu Catilina.

Mărturia mea i-a fost de oarecare folos lui Clodius, de aceea mi-a rămas recunoscător. Verdictul, cu toată mituirea, a fost la limită. Douăzeci și cinci de membri din juriu au votat împotriva lui Clodius și treizeci și unu pentru achitarea lui.

GUVERNATOR ÎN SPANIA

Eram nerăbdător să părăsesc Roma imediat, deoarece în Spania aveam multe de făcut. Acum, pentru prima oară în viață, trebuia să comand o armată permanentă. Două legiuni mă așteptau în Spania, iar eu mă hotărîsem să strîng încă una la sosirea mea acolo. Aveam peste patruzeci de ani și, deși nu eram complet neștiutor în problemele militare, îmi lipsea, desigur, experiența. Cum era firesc, mi-am ales statul major cu grijă. Îndeosebi am avut norocul să mă bucur de serviciile prietenului meu Balbus, care este nu numai unul dintre cei mai capabili administratori și constructori pe care i-am întîlnit vreodată, dar și un om admirabil și un diplomat de prim ordin. Întrucît își începuse viața ca cetățean al orașului Gades și-și petrecuse tinerețea în Spania, aveam și avantajul cunoștințelor sale temeinice în legătură cu țara și condițiile locale. Cu mult înainte de a părăsi Roma, schițaserăm estimativ planul după care aveau să se desfășoare operațiunile noastre. Timpul era scurt. Anul următor aveam intenția să candidez la consulat. Aveam nevoie de prestigiu militar și, mai cu seamă, îmi trebuiau bani.

Așa cum stăteau lucrurile, mi-a fost destul de greu să scap de creditorii mei din Roma. Am primit amenințări neplăcute, în sensul că aveau să-mi fie sechestrate bunurile și obiectele pe care voiam să le iau cu mine, iar eu însumi aveam să fiu arestat dacă încercam să părăsesc cetatea fără să plătesc cel puțin o parte din sumele datorate. Nu eram în situația să fac acest lucru. Mi-ar fi trebuit o avere enormă, ca să rămîn pînă la urmă fără un ban. Astfel, chiar după procesul lui Clodius, au existat amî-

nări obositoare și primejdioase. O dată mai mult am fost salvat de Crassus, care mi-a avansat o mare sumă de bani, de fapt un sfert din valoarea totală a datoriilor mele. În felul acesta i-am putut satisface pe cei mai insistenți dintre creditorii mei. Restul, inclusiv Crassus, trebuiau să se mulțumească cu speculațiile asupra viitorului meu succes. Sînt bucuros că investiția lor s-a dovedit atît de fructuoasă pentru ei.

Acum, cînd mă eliberasem pe mine însumi de teama arestării, trebuia să-l pun în siguranță pe prințul Masintha, pe care nu-l puteam lăsa în mod onorabil la Roma. L-am dus cu mine în propria mea litieră pînă cînd am ieșit dintre zidurile cetății dînd apoi dispozițiile necesare ca să se îmbarce pentru Africa. Pe urmă, împreună cu Balbus și cîțiva alți prieteni, am trecut cît mai repede cu putință prin nordul Italiei, prin satele alpine și, după bogata regiune a Provinciei, am pătruns prin Pirinei în peisajul neobișnuit, parcă gigantic, al Spaniei.

Venise vara și anul următor pe vremea asta intenționam să fiu înapoi la Roma spre a candida la consulat. Era deci necesar să încep operațiunile imediat. Am ajuns să-mi cunosc ofițerii și oamenii din armata mea încă din timpul marșului și, așa cum mi s-a întîmplat totdeauna, în toate campaniile, am ajuns nu numai să-i cunosc, dar, într-un fel aparte, să-i iubesc. Într-adevăr, sentimentele mele față de soldații și centurionii de sub comanda mea au fost, cred, mai profunde, într-un fel, decît orice alte sentimente pe care le-am încercat. Numai una sau două mari și intime prietenii le pot sta alături. Iar în acea etapă a vieții mele, atît sentimentele acestea cît și activitățile cu prilejul cărora le exprimam erau pentru mine noi și nesfîrșit de stimulatoare. Găseam o plăcere nespusă în lungile marșuri sub arșița verii și, călare sau pe jos, obișnuiam să merg cu capul gol, fără nici un efort de a-mi ascunde calviția care progresa. Într-adevăr, toate aspectele fizice ale războiului, exceptînd doar vărsarea de sînge, îmi procurau o desfătare care îi uluia pe unii dintre prieteni și pe majoritatea dușmanilor mei. Eram cunoscut ca o forță în politică și aveam în același timp reputația de om de lume, de cunoscător în artă, de inovator al anumitor deta-

lii de îmbrăcăminte, de cuceritor al femeilor și de bărbat cu o ținută excepțional de îngrijită. Acum, aproape de îndată, am început să-mi făuresc o reputație de un gen cu totul diferit. Se povesteau multe despre nemaipomenitele mele isprăvi de călăreț, despre apele pe care le traversam înot, despre rezistența mea la căldură, frig și foame, despre grija mea față de soldați și zelul lor de a săvîrși tot felul de lucruri ce păreau cu neputință de realizat, despre nesocotința cu care eu însumi mă expuneam primejdiei în momentele critice. Multe dintre istorisiri erau, desigur, exagerate. E adevărat, de pildă, că aveam un cal cum nu sînt mulți, un animal de o mărime și o forță neobișnuită, pe care nimeni în afară de mine nu era în stare să-l încalece. Dar nu era adevărat, deși umblă și azi legenda, că avea copitele despicate în cinci degete, ca piciorul de om.

Afară de încîntarea pe care mi-o pricinuiau efortul fizic și participarea la primejdie, la greutăți și la bucuria triumfului alături de ceilalți, găseam satisfacție și plăcere în acest nou stil de viață, și din punct de vedere intelectual și spiritual. Îmi exercitasem pînă atunci aptitudinile în desfășurarea dificilă și întortocheată a politicii romane; dar în comanda militară mi se părea că voința, inițiativa, intelectul și hotărîrea pot opera cu mai multă onoare și precizie. Asta nu rezultă, cred eu, din faptul că problemele unui comandant militar sînt mai simple decît acelea ale unui om de stat, sau că e mai independent față de orice control din afară. E mai curînd o chestiune de urgență; căci, fie că problemele sînt simple ori nu, el trebuie să le facă față imediat și neîntrerupt; și oricît de liber ar fi de supravegherea altora, e dominat direct și tot fără întrerupere de necesitatea de a se menține în viață, puternic și gata de acțiune, pe sine ca și pe oamenii săi. Deși, teoretic vorbind, facem război de dragul păcii, războiul are, într-un sens, mai multă realitate decît poate avea vreodată pacea. Viața, moartea, onoarea, cînd ne încolțesc fără răgaz, au un înțeles diferit de acela în care sînt utilizate astfel de cuvinte în discursurile ținute în fața poporului sau în senat. În război, întreaga personalitate e angajată în fiecare clipă. Supraviețuirea depinde de hotărîri instantanee și de o reală abilitate și perseverență

atît a trupului cît și a minții. Chiar și oameni lipsiți de merit pot căpăta măreție în război; pot deveni, ca să spunem așa, superiori lor înșiși, pot împărtăși în mod autentic și generos hotărîrea, decepțiile și triumfurile altora care au mai mult curaj și inteligență. Și tot astfel comandantul își poate iubi oamenii pentru slăbiciunile ca și pentru tăria lor. Dar pe timp de pace aceste slăbiciuni omenești comune apar imediat supărătoare și de condamnat; și pe timp de pace un om trebuie să aibă calități excepționale ca să-și poată exercita vitalitatea la maximum sau să recunoască fără invidie distincția altora.

Cît de mult m-am obișnuit acum cu toate aspectele războiului! Nu mă pot împotrivi chemării lui și chiar astăzi, cînd sînt atîtea care mă rețin la Roma, cînd sînt în siguranță față de orice pericol, afară, poate, de acela al asasinării, trebuie să-mi urmez ceea ce mi se pare a fi calea destinului meu și care este, fără îndoială, și calea aleasă de mine. Un prezicător mi-a spus să mă feresc de ziua de mîine, de Idele lui Marte. Nu dau prea mare importanță prezicătorilor, iar poimîine, dacă totul merge bine, mă voi afla din nou pe drum înspre armata mea, ca să mai alipesc în Răsărit încă o provincie la imperiu. Ardoarea de a săvîrși o asemenea ispravă mi-e la fel de mare ca în acele zile de altădată, în Spania, cînd am auzit pentru prima oară glasurile soldaților romani salutîndu-mă ca „Imperator".

Prima mea campanie în acea provincie a fost împotriva triburilor de munteni din Lusitania, la sud de fluviul Tajo. Această populație era, practic vorbind, independentă și se obișnuise să trăiască, cel puțin o parte din an, din profiturile de pe urma jefuirii triburilor mai stabile, care se aflau sub protecție romană. Cînd am năvălit în zona aceea, am știut că dușmanii mei de la Roma aveau să mă acuze că provoc în mod deliberat un război care convine intereselor mele personale. Într-adevăr, tocmai asta făceam, dar, așa cum s-a întîmplat de atîtea ori, interesul meu coincidea cu bunăstarea acelora pe care aveam datoria să-i guvernez și să-i ocrotesc. Cato, de departe, de la Roma, avea să-i descrie pe acești munteni sălbatici drept victimele „inocente"

și „inofensive“ ale unui atac „neprovocat“. Negustorii din Gades și țărănimea din cîmpie știau mai bine decît el.

Înainte de începutul iernii curățasem munții, zdrobisem inamicul într-un număr de lupte neînsemnate, luasem mulți prizonieri și-i izgonisem pe membrii încă nesupuși ai triburilor mai întîi pînă la țărmul Atlanticului, apoi într-o insulă la oarecare distanță de coastă. În ultima parte a operațiunilor, pătrunsesem în regiuni pînă atunci necunoscute romanilor și abia știute chiar de trupele mele de spanioli. Acest ocean Atlantic, spre largul căruia dorise să se îmbarce Sertorius, era capătul lumii cunoscute. M-am decis numaidecît să-l explorez mai departe, deși deocamdată, cu iarna care se apropia, tot ce am putut întreprinde a fost o tentativă eșuată de a forța o debarcare pe insula unde se refugiaseră triburile rebele. Nu aveam alte ambarcații mai potrivite pentru a acosta decît cîteva plute greoaie, iar vremea rea făcea extrem de dificilă manevrarea lor. De fapt, tentativa, care s-a încheiat cu unele pierderi, n-ar fi trebuit să aibă loc niciodată, deși eșecul ei n-a avut influență nici asupra rezultatului final al războiului, nici asupra moralului soldaților, căci în afară de acest unic episod, s-au bucurat de succes neîntrerupt și s-au retras în cantonamentul de iarnă considerabil îmbogățiți și plini de entuziasm față de realizările lor.

Mi-am petrecut iarna la Córdoba, Gades și în alte orașe ale provinciei și m-am îndeletnicit tot timpul cu diverse sarcini administrative. În scurt timp am avut posibilitatea să fac mult pentru redresarea situației economice atît a provinciei cît și a mea. Am constatat că multe orașe erau sleite din punct de vedere economic, din cauză că trebuiau să plătească indemnizații fixate încă din timpul războiului cu Sertorius. Ștergînd sau reducînd aceste contribuții, am făcut să crească prosperitatea orașelor și le-am determinat să-și părăsească atitudinea ostilă de pînă acum față de Roma. M-am ocupat, de asemenea, de acutele probleme ale datoriilor particulare. Ca unul care eram eu însumi dator și abia scăpasem recent de amenințarea ruinei financiare și politice, îmi stătea la inimă acest subiect. Am fixat o limită a procentajului din venitul unui om care să poată fi revendicat

de creditorii săi. Era o măsură menită să redea încredere multora dintre cei ce căzuseră pradă disperării și a avut un efect cît se poate de salutar asupra economiei spaniole.

Apoi, existau nenumărate tratate și convenții comerciale pe care le-am cercetat, revizuindu-le acolo unde era necesar. Existau proiecte de construcții, în special în orașul Gades. Tot la Gades, pe de-o parte pentru interesul pe care mi-l trezea problema, pe de alta pentru binele public, am făcut investigații complete în toată organizarea credințelor religioase. În acest oraș se practica o nesfîrșită varietate de cúlturi și mi-a fost posibil să introduc, cu consimțămîntul locuitorilor, unele reforme demne de remarcat, inclusiv desfințarea sacrificiului uman. Obiceiul acesta barbar data, probabil, din timpul ocupației cartagineze și încă nu dispăruse cu totul.

În cusul acestei perioade m-am aflat în permanentă legătură cu Roma. Prietenii mei din cetate îmi transmiteau informații despre toate schimbările intervenite în situația politică, a cărei evoluție răspundea aproape întocmai așteptărilor mele. În toamnă, vestea cea mare a fost triumful lui Pompei — cel mai impunător din cîte se văzuseră vreodată. Totuși, pînă în iarnă mi-a apărut limpede că Pompei nu dobîndise nimic mai mult decît bogăție, glorie și distincția — nespus de plăcută pentru el, fără îndoială — de a fi liber să poarte mereu în senat toga purpurie de imperator. Mi-l imaginam perfect de bine stînd la locul lui în senat și furișînd cîte o privire satisfăcută în jos, pe coloratul său veșmînt, dar nu mi-l puteam închipui ținînd vreo cuvîntare mai de efect sau alcătuindu-și un partid al său, destul de puternic ca să țină piept adversarilor politici. Pînă în prezent, singurul său succes politic fusese acela de a obține consulatul pe anul următor pentru candidatul propus de el, Afranius. Alegerea sa fusese cît se poate de greșită. Afranius era un ostaș excelent, dar îi lipsea în așa măsură cultura și experiența politică încît se făcea de rîs ori de cîte ori deschidea gura. Își datora alegerea în întregime sumelor enorme de bani pe care le cheltuise Pompei ca să-i corupă pe electori. Nimeni nu cutezase să invoce legea lui Cicero împotriva mitei

față de o figură de prim rang ca Pompei, dar Cato circula peste tot felicitîndu-se fățarnic că refuzase să se alieze prin căsătorie cu un om capabil să încalce legile atît de notoriu. Mai mult, celălalt consul ales era Metellus Celer, un personaj și mai încăpățînat decît Afranius și cu relații infinit mai mari și mai influente. Dușman de moarte al lui Pompei, era sprijinit în senat atît de partidul condus — după recentul deces al bătrînului Catullus — de și mai reacționarul Cato, cît și de Lucullus cu prietenii săi. Lumea își închipuia că Lucullus se retrăsese dezgustat din politică și că nu se mai interesa decît de creșterea chefalilor grași și bărboși pe care-i hrănea cu mîna lui, de proiectarea unor grădini de basm și de organizarea unor ospețe de-o prodigialitate fără margini. Dar el nu uitase cum fusese tratat de Pompei în Asia și începu acum să acționeze cu vechea lui energie. Mi se părea un lucru vădit că Pompei, care nu se putea bizui decît pe Afranius și pe unul dintre tribuni, avea toate șansele să treacă prin greutăți mari, și poate de neînvins, ca să-și atingă cele două scopuri ce-i stăteau la inimă — ratificarea organizării dată de el coloniilor din Răsărit și pămînt pentru veteranii săi.

Altă știre din Roma îl privea pe prietenul meu Crassus și am văzut numaidecît care era importanța ei. Crassus susținuse în senat apelul făcut de o puternică corporație de oameni de afaceri pentru reluarea în considerare a contractului lor de strîngere a impozitelor din Asia. Pînă și Cicero, după toate aparențele, privea pretenția lor drept nejustificată, dar a fost destul de înțelept ca să-și dea seama că, pentru a mai rămîne vreo urmă de realitate din acea „uniune a claselor“ de care depindea, în concepția sa, siguranța statului, trebuia să se acorde o anumită atenție intereselor acestor puternici financiari. Vorbise, prin urmare, deși destul de în silă, în favoarea lor. Cato însă, acționînd în virtutea rigidelor sale principii morale care, în mod invariabil, dăunau propriului său partid, atacase atît pe Crassus cît și pe financiari în termenii cei mai pătimași, izbutind să blocheze orice tentativă de a se dezbate presupusele lor motive de nemulțumire. Se deșteptaseră cele mai crunte resentimente și, după cum am fost informat, Cicero însuși ar fi fă-

cut observația că „uniunea claselor" a devenit un lucru al trecutului.

Acum mi s-a conturat mai viu în minte o idee care de multă vreme, cred, se afla în umbra gîndurilor mele. Pînă în prezent fusesem colaboratorul apropiat al lui Crassus în politică și, depărtîndu-mă de linia mea, îmi manifestasem prietenia și față de Pompei. Totuși Pompei și Crassus, între ei, păreau a fi dușmani neîmpăcați. Dacă, pentru candidatura mea la consulatul din anul următor, solicitam sprijinul vreunuia din ei, însemna să mi-l înstrăinez în mod automat pe celălalt. Dar acum, amîndoi se găseau implicați în dificultăți cu cei care îmi erau dușmani mie personal. Întrevedeam că mă aflu în pragul unui prilej care se ivește o dată în viață. O alianță politică între mine, Pompei și Crassus ar fi părut, aproape pentru oricine, cu neputință de realizat. Și totuși, dacă se realiza, ar fi reprezentat, în actualul dispozitiv de forțe, un lucru absolut zdrobitor.

Ideea aceasta extraordinară mi-a revenit mereu în minte în timpul muncii administrative de iarnă, ca și în cursul bătăliilor reluate în primăvară. Am început operațiunile militare foarte devreme anul acela, deoarece doream să aduc repede la îndeplinire ceea ce-mi pusesem în gînd și apoi să mă întorc la Roma. În timpul iernii, Balbus supraveghease construirea unei flote la Gades și pînă în ianuarie toate planurile noastre au fost definitivate în vederea unei expediții combinate, militare și navale, pe coasta Atlanticului în sus.

La începutul verii întreaga campanie era încheiată. Pornisem cel puțin cu o lună mai devreme decît socotiseră consilierii mei experți că e posibil. Desigur, îmi asumasem astfel un risc, dar, avînd în vedere planurile mele viitoare, riscul părea justificat și, așa cum s-au desfășurat evenimentele, totul a ieșit bine. Apariția bruscă și concomitentă a unei flote și a unei armate i-a demoralizat cu desăvîrșire pe apărătorii insulei de unde fuseserăm respinși în toamna precedentă. N-am întîmpinat nici un fel de dificultăți ca să efectuăm o debarcare și am luat un număr considerabil de prizonieri. Am înaintat apoi cu flota și mai spre nord, primind supunerea unui număr de triburi care

încă nu fuseseră încorporate niciodată la provincia romană. Dacă mi-ar fi fost posibil să consacru mai mult timp acestor cuceriri, aş fi mers şi mai departe, deoarece tot ce vedeam era necunoscut şi, pentru acest motiv, fascinant. Dar săvîrşisem tot ceea ce îmi propusesem să fac. Fusesem salutat de trupele mele ca „Imperator" şi, în virtutea aclamaţiilor lor şi a înfăptuirilor noastre, puteam pretinde un triumf la întoarcerea mea la Roma. Încercam un anumit regret poruncind flotei să-şi schimbe direcţia din nou spre sud, întrucît nici o asemenea flotă nu mai fusese văzută pînă atunci în apele acelea, iar în faţa noastră se întindeau încă atîtea ţinuturi neexplorate şi nesupuse. De fapt însă mă aflam în pragul unor evenimente ce aveau să se dovedească, pentru mine ca şi pentru întreaga lume, hotărîtoare. Încă nu le distingeam lămurit caracterul, dar ceea ce întrezăream era de ajuns pentru a mă umple de un val de înfrigurare. Toate rapoartele pe care le primeam de la Roma îmi arătau că prilejul pe care-l aşteptasem mi se oferea la îndemînă. Pentru a prinde acest prilej era esenţial să mă aflu acolo în persoană.

ALEGERI CONSULARE

De vreme ce timpul avea pentru mine o atît de mare însemnătate, am nesocotit legea care interzice unui guvernator să-și părăsească provincia mai înainte ca succesorul său să vină spre a-l înlocui. Mi-am pus în gînd să ajung la porțile Romei în luna iunie, să cer triumful pe care-l meritam, iar apoi să candidez la consulat. Cum alegerile trebuiau să se țină în august, aveam prea puțin timp pentru propaganda electorală și, în orice caz, această propagandă avea să fie făcută în numele meu de către prietenii și reprezentanții mei, de vreme ce mie mi se interzicea prin lege și tradiție să intru în cetate pînă la sărbătorirea triumfului. În mod oficial, pe de altă parte, candidații la consulat trebuiau să-și înscrie personal numele la funcționarul din cetate desemnat în acest scop, într-o zi anume stabilită, cam cu o lună înainte de alegeri. Îmi închipuiam însă că-mi va fi îngăduit să fac acest lucru printr-un mandatar, dacă triumful meu n-ar fi fost încă sărbătorit la data aceea.

Popularitatea mea, socoteam eu, era îndeajuns de mare pentru ca să pot avea siguranța că voi fi ales; iar ca urmare a vînzărilor de prizonieri efectuate în Spania și a numeroaselor daruri primite de la locuitorii provinciei, eram într-o situație financiară destul de solidă, cu toate că încă a mai fost necesar să împrumut bani, atît pentru cheltuielile electorale cît și pentru organizarea triumfului. A fost ultima oară în viață cînd am făcut acest lucru.

M-au absorbit destul de mult campania electorală și pregătirile în vederea triumfului pe care, desigur, îl doream cît mai

fastuos cu putință ca spectacol. Dar partea cea mai importantă a activității mele se lega de negocierile secrete în care intrasem cu Pompei și cu Crassus. L-am găsit pe Pompei într-o situație care pentru el era înjositoare, iar mie îmi apărea patetică. Era obișnuit să dea ordine și să desfășoare forțe imense spre un scop definit. Acum, în lumea nefamiliară a politicii, își vedea voința neluată în seamă, contracarată sau batjocorită, și nu avea nici un mijloc pentru a și-o impune. Făcea impresia unui animal superb, dar nu prea descurcăreț, prins într-o plasă din care îi lipsea abilitatea să scape, și înconjurat din toate părțile de dușmani mult inferiori lui însuși și hotărîți, în răutatea lor, să se folosească din plin de momentul său de nenorocire. Primul eșec și cel mai umilitor a fost în legătură cu Legea de împroprietărire care fusese prezentată pe la începutul anului de către tribunul Flavius, acționînd ca reprezentant al său. Scopul principal al legii era să prevadă pămînt pentru veteranii lui Pompei, dar cuprindea și stipulații pentru reîmpărțiri de pămînt la cetățenii săraciți care nu serviseră în armată. În linii mari propunerile mi se păreau destul de rațional gîndite, deși nu atît de complete și de cuprinzătoare ca acelea care fuseseră elaborate de Crassus și de mine, și respinse în timpul consulatului lui Cicero. Dar propunerile lui Pompei au întîmpinat o rezistență și mai aprigă decît ale noastre. În senat, consulul Metellus Celer luase o atitudine atît de impulsivă și de intransigentă încît tribunul Flavius, fără îndoială cu consimțămîntul lui Pompei, chiar îl arestase și-l ținuse în închisoare un timp nu prea îndelungat, instalîndu-și banca de tribun la ușa închisorii. Dacă celălalt consul, prietenul lui Pompei, Afranius, ar fi fost un om cu oarecare iscusință politică sau dacă Pompei ar fi știut cum să organizeze opinia publică, gestul acesta ar fi putut avea consecințe. Așa cum au stat lucrurile, a însemnat un eșec total. Nu s-a întîmplat nici o revoltă spontană a poporului — și de fapt poporul se răscoală foarte rar în mod spontan. Aproape toți au fost scandalizați de acest episod și foarte curînd s-a considerat necesar nu numai ca Metellus să fie eliberat, dar și ca să i se dea ascultare. Propunerile lui Flavius au căzut și întreaga chestiune a legislației împroprietăririi a fost

amînată pe o perioadă de timp nedefinită. Astfel că Pompei, în ciuda unui prestigiu neîntrecut de nici un alt roman din istorie, s-a văzut incapabil de a-și ține făgăduielile față de ostașii săi. N-a avut mai mult succes nici în a dobîndi ratificarea de către senat a organizării dată de el coloniilor din Orient. Pe această temă a întîmpinat opoziția violentului zel moral al lui Cato și a criticii inteligente și informate a lui Lucullus. Chiar și Crassus, care avea motivele lui ca să urască partidul lui Cato, i-a sprijinit în această controversă, numai din cauza resentimentului său personal față de Pompei.

De îndată ce am ajuns la porțile cetății, am început să duc tratativele care — așa cum au evoluat lucrurile — au fost cele mai importante din cîte am dus vreodată. În aceste negocieri un rol însemnat l-a avut Balbus, prieten și cu Pompei și cu mine, și un om care punea sincer la inimă intersele amîndurora. Balbus a avut posibilitatea să-i reamintească lui Pompei numeroasele servicii pe care i le adusesem eu pînă acum— faptul că, singurul din senat, sprijinisem propunerea pentru comanda sa împotriva piraților, colaborarea mea cu reprezentantul său, Metellus Nepos, și cîte altele, într-adevăr mai mult decît suficiente pentru a contrabalansa orice sentimente împotriva mea pe care le-ar fi nutrit Pompei din cauza scandalului ce asocia numele meu de-al Muciei. De mai mare importanță încă erau făgăduielile pe care le puteam face pentru viitor. Aici era drept să se afirme că eu, și numai eu, puteam să garantez, dacă eram ales consul, aducerea la îndeplinire, cu sau fără voia senatului, a măsurilor dorite de Pompei. Dezamăgit și dezorientat cum era, a înclinat la început să se îndoiască de puterile mele; dar după ce l-am întîlnit personal în secret, a ajuns să înțeleagă că făgăduielile mele puteau deveni realitate; căci Pompei nu era lipsit de inteligență, ci numai neexperimentat și nepotrivit pentru politică. Tratînd cu el, a fost necesar să fac uz de mult tact, căci era foarte susceptibil și nu numai dușmanii îi răniseră sentimentele, ci și gafele comise de prietenii săi și în special de Cicero, care dădea mereu impresia că privea suprimarea lui Catilina drept o realizare mai de seamă decît cucerirea întregului Orient. N-am comis asemenea greșeli.

Am menționat doar în treacăt recenta mea campanie, dar am manifestat cel mai viu interes pentru relatările lui Pompei despre nimicirea piraților, cucerirea Ierusalimului, echiparea și instruirea trupelor de indigeni și multe altele. Interesul meu pentru astfel de probleme era sincer și profesional. Din aceste conversații am învățat mult și am fost răsplătit primind de la Pompei unele observații elogioase în sensul că eu însumi păream că posed o neașteptată, dar vrednică de luat în considerare, aptitudine pentru știința militară. Treptat, o încredere vecină cu prietenia a început să ia naștere între noi doi și, fiind sigur acum că Pompei avea să-mi sprijine candidatura, am putut trece la etapa a doua și cea mai dificilă a negocierilor, anume să încerc să provoc o reconciliere a lui Pompei cu Crassus și a lui Crassus cu Pompei.

Și aici a fost nevoie să fac uz de foarte mult tact, căci de la consulatul lor comun, cu zece ani în urmă, cei doi fuseseră dușmani pe față, fiecare invidios pe celălalt și neîncrezător în el, și chiar dacă mi-a fost destul de ușor să-l conving pe fiecare că, uitînd trecutul, se puteau obține avantaje enorme pentru prezent și viitor, nici unul din ei nu manifesta nici cea mai mică bunăvoință să îndeplinească acest act al uitării. Pentru interesele mele, sprijinul lui Pompei era mai important decît acela al lui Crassus; dar eram legat de Crassus prin grele obligații bănești și doream neapărat să-mi asigur, cu ajutorul lui, puternicul sprijin al cercurilor financiare. Acest lucru îl puteam obține prin simpla făgăduială că voi revizui contractele făcute de agenții fiscali din Asia, o manevră care avea să dezmembreze imediat așa-numita „uniune a claselor“, lăsînd elementul ireconciliabil din senat izolat și neputincios. Perspectiva acestui eveniment fascina atît spiritul militar al lui Pompei cît și simțul financiar al lui Crassus. În afară de asta fiecare din ei fusese jignit în felul său de intransigența lui Cato și a adepților săi. Într-adevăr, e posibil ca viziunea puritană și egoistă a lui Cato în arta guvernării să fi jucat un rol tot atît de mare ca și tactul și diplomația mea pentru realizarea, în cele din urmă, a unei înțelegeri, instabile dar nu mai puțin utile, între Crassus și Pompei.

Tratativele au fost duse în tot cursul verii și în secret. Nu exista însă nici un secret în privința candidaturii mele la consulat și simplul fapt că eu candidam la această funcție a deșteptat cea mai înverșunată împotrivire printre dușmanii mei. Cu atît mai aprigă ar fi fost împotrivirea lor dacă ar fi cunoscut situația reală; căci deși eram dispus și dornic să acționez cu moderație, n-aș fi acceptat niciodată să fiu umilit, așa încît, mai înainte ca alegerile să aibă loc, m-am învestit cu o putere care, la nevoie, s-ar fi dovedit covîrșitoare. Știam că mă pot bizui pe Adunarea Poporului și, dacă senatul se arăta recalcitrant, eram pregătit, cum făcuseră și alți reformatori în trecut, să legiferez ca ajutorul Adunării și peste capul senatului. Nici de dificultăți materiale n-aveam de ce să mă tem, cum au avut toate motivele să se teamă acei reformatori din alte timpuri. Mă bucuram, cel puțin deocamdată, nu numai de sprijinul poporului, dar și de acela al clasei avute din afara senatului. Și ce era mai important, nu exista nici o putere militară care să poată interveni din afara cetății în interesul dușmanilor mei. Singura putere militară în ființă era aceea a lui Pompei, iar cu Pompei eram în strînsă alianță. Simpla amenințare de a-i rechema sub drapel pe veteranii lui Pompei, cu scopul de a impune cu forța revendicările juste făcute pentru ei de conducătorul lor, ar fi fost deajuns ca să arate că orice opoziție la hotărîrile mele era fără sorți de izbîndă.

Înainte de alegeri, dușmanii mei, și Cato în special, m-au atacat cu multă răutate, dar fără rezultat. În luna iulie, cînd era necesar să-ți prezinți personal, la Roma, înscrierea de candidat la demnitatea de consul, eu mă găseam încă în afara cetății, cu cele mai strălucite pregătiri pentru sărbătorirea triumfului gata încheiate. Cerusem senatului îngăduința ca numele meu să fie înmînat printr-un împuternicit și cererea mea a fost dezbătută în preziua datei cînd trebuiau prezentate propunerile nominale pentru candidații consulari. Existau cîteva precedente pentru aprobarea unei asemenea cereri, și, într-adevăr, majoritatea senatorilor erau dispuși s-o aprobe cu acel prilej. Cato, însă, spre deliciul unui cerc de partizani de-ai săi, a izbutit să mă lipsească de onoarea

pe care o binemeritam. Expedientul simplu la care a recurs a fost acela de a rămîne în picioare ca orator, exprimînd interminabile banalități morale sau neadevăruri pînă cînd a trecut ora legală ca să se mai poată vota pe tema cererii mele. Astfel că am fost constrîns să renunț fie la triumf, fie la consulat. Bineînțeles că n-am șovăit între cele două alternative, și nici nu i-ar fi putut trece prin gînd cuiva că aveam să șovăi. Am abandonat dreptul la triumf și am intrat în cetate în ziua următoare spre a-mi înmîna înscrierea nominală la candidatura pentru consulat. La Roma am fost însoțit de grupuri imense de partizani de-ai mei care, alături de soldații mei mai vechi, erau furioși din cauza acțiunii meschine și josnice de obstrucționism la care se dedase Cato. Într-adevăr, mînia trupelor mele de elită, pe care le adusesem din Spania în Italia, întrecea cu mult supărarea mea că pierdusem, pentru moment, onoarea unui triumf, după ce cheltuisem atîția bani pregătindu-l. Căci trupele se ocupaseră de pregătiri cu un entuziasm extraordinar. Cea mai mare osteneală și-o dăduseră cu echipamentul lor și, cu toate că erau instruiți mai ales ca luptători, învățaseră și exersaseră, pentru acea împrejurare, un pas de paradă de o precizie care, după convingerea lor, avea să eclipseze tot ce se văzuse pînă atunci. Compuseseră versuri în onoarea generalului lor și făcuseră repetiții ca să le cînte. Versurile nu erau totdeauna respectuoase, dar dovedeau în mod invariabil afecțiune.

Unul dintre cîntece avea următorul refren:

„Un chel desfrînat v-aducem acum în cetate.

Atenție, băieți, la neveste — pe toate le culcă pe spate".

Cîntecul acesta și altele referitoare la prietenia mea cu regele Bithyniei au devenit foarte populare în armată, dar n-au fost cîntate într-un triumf decît mulți ani mai tîrziu. Atunci însă, sentimentele de mînie ale soldaților, dezamăgiți în privința onorurilor care, după socoteala lor, se cuveneau generalului și lor înșile, au accentuat sentimentele de amărăciune ale majorității cetățenilor romani, lipsiți, în absența mea, de un conducător și entuziasmați acum, văzîndu-mă întors la Roma. Într-adevăr, demonstrația populară ce mi s-a făcut a arătat limpe-

de prin ea însăși că alegerea mea era un fapt sigur, iar cei care se temeau de mine cel mai mult pierduseră acum orice speranță că ar mai putea s-o împiedice. În schimb, și-au concentrat eforturile ca să mă stînjenească în îndeplinirea obligațiilor legate de funcția mea și ca să mă lipsească de sărbătorirea ce mi s-ar fi cuvenit, în mod normal, la expirarea anului de consulat.

Un concurent la alegeri pe care se putea conta că avea să facă tot posibilul, dacă era ales, ca să mă stînjenească era Bibulus, fostul meu coleg în funcție de edil. De atunci, de cînd deținuserăm această dregătorie împreună, îi rămăsesem antipatic atît ca persoană cît și pe plan politic; totuși acum mă abordase din nou cu scopul de a-și asigura pentru el influența mea asupra maselor, în schimbul unui sprijin financiar asemănător celui oferit în timpul serviciului nostru ca edili. Curînd, însă, și-a schimbat tactica. Era acum ginerele lui Cato, de aceea și-a făcut socoteala că perspectivele lui în alegeri ar fi ameliorate, iar sentimentul propriei lui importanțe mai satisfăcut dacă s-ar înfățișa ca adversarul meu categoric. Făcînd astfel, avea să-și asigure sprijinul întregului partid al lui Cato și își închipuia, fără îndoială, că așa cum Mettelus Celer făcuse față cu succes lui Afranius, și el, cu aceiași susținători, avea să-mi poată ține mie piept. S-a inițiat un fond spre a se cumpăra voturi pentru Bibulus, și Cato însuși a subscris pentru acel fond.

„Binele obștesc"—se zvonea că a spus — „mă obligă să-mi sacrific propria mea noțiune de bine și de rău" — un sofism sunînd foarte fals în gura unui arhimoralist care proclamase atît de des că nici un considerent, de nici un fel, nu l-ar putea determina vreodată să părăsească principiul strict al binelui, și care se lăudase că, în ceea ce-l privea, întregul univers se putea prăbuși în ruină cîtă vreme se înfăptuiește ceea ce concepe el a fi „dreptate". Cît despre Bibulus, prinsese curaj de cînd i se dădea atenție. Se obliga să acționeze în mod constant în opoziție cu mine, dacă eram aleși consuli împreună. Nici el, nici cei care cheltuiau sume atît de mari de bani ca să-i cumpere alegerea nu-și dădeau seama că eu îmi asigurasem dinainte o poziție de nezdruncinat,

în așa măsură încît nu mai avea importanță pentru mine dacă Bibulus era sau nu ales.

O ultimă și cît se poate de provocatoare propunere împotriva mea s-a făcut în ajunul alegerilor, cînd era obiceiul să se hotărască anticipat ce provincii aveau să fie repartizate noilor consuli la încheierea anului lor de funcționare. După succesele mele din Spania se presupunea în mod firesc că, dacă eram ales consul, nu puteam dori pe urmă decît să exercit altă comandă militară. Eu mă gîndeam de pe atunci la Gallia. Dușmanii mei, însă, judecînd pe drept cuvînt că alegerea mea era sigură, făceau acum tot ce puteau ca să-mi sape viitorul și să priveze Roma de serviciile mele. Au izbutit să facă să fie emis în senat un decret care să prevadă că noilor consuli, împotriva oricărui precedent, nu li se vor mai repartiza nici un fel de provincii. În schimb, urma să li se încredințeze o vagă comisie, așa-numită de „păduri și drumuri", un post pur administrativ care putea fi condus cu competență de orice funcționar inteligent.

Eu eram încă dispus, dacă mai era cu putință, să acționez cu moderație; dar cînd am văzut cît de hotărîți erau dușmanii mei în atacurile lor împotriva onoarei și siguranței mele viitoare, m-am pregătit și eu să iau o atitudine ostilă, satisfăcut la gîndul că-i puteam înfrunta cu o hotărîre cel puțin tot atît de fermă ca a lor și cu forțe mult mai puternice decît erau ei în stare să întrunească.

În august am fost ales consul, cu Bibulus drept coleg. Mi-am consacrat restul lunilor anului pregătirii legislației pe care-mi propuneam s-o prezint de îndată ce intram în funcție, la 1 ianuarie. Deși multe din planurile mele erau încă secrete, am încercat, în linii generale, să-mi asigur sprijinul tuturor sectoarelor, exceptînd pe acela al reacționarilor extremiști. Prin intermediul prietenului meu Balbus, am făcut chiar încercarea de a-l atrage pe Cicero de partea mea. Cu acest prilej Balbus, care e un negociator admirabil, a fost cît pe-aci să-și atingă scopul. Cicero începuse să se înstrăineze de extremiștii cu ajutorul cărora dobîndise el însuși puterea și se pare că a fost foarte impresionat cînd Balbus i-a făcut propunerea că doream să am nepreţui-

tul avantaj de a fi călăuzit de sfaturile sale. Într-adevăr ar fi fost înțelept din partea lui dacă în acel moment ar fi acceptat oferta prieteniei mele. Așa însă, a acționat cu nehotărîre. Se temea să nu-i jignească pe cei care constituiseră un sprijin puternic pentru el în trecut, deși îi știa nedemni de încredere pe plan politic, sau și mai rău chiar. Și nu era în stare să-și imagineze o coaliție al cărei șef să nu fie el însăși. Era incapabil, îmi spunea Balbus, să vadă dincolo de perioada consulatului său și stăruise să-i citească lungi fragmente din poemul latin compus de el pe această temă. După părearea lui Balbus, care s-a dovedit a fi justă, Cicero n-avea să fie în viitor nici foarte util, nici foarte primejdios pentru mine.

În Pompei îmi pusesem, desigur, cele mai mari speranțe și am devenit mai intim legat de el decît îmi închipuisem. După cum experiența ne arată, nu e un lucru neobișnuit ca bărbații de vîrstă mijlocie să se îndrăgostească nebunește, și așa s-a îndrăgostit Pompei de fiica mea Iulia. Firește, nimic nu putea să convină mai bine intereslor mele decît să-l am de ginere pe Pompei; afară de asta, începuse să-mi fie drag și-mi dădeam seama, aproape cu siguranță, că avea s-o facă pe fiica mea fericită. Iulia, la rîndul ei, era atrasă atît de el ca persoană, cît și — nu fără pricină — de perspectiva de a deveni soția bărbatului considerat încă drept cel mai de seamă om din lume. S-a stabilit celebrarea căsătoriei lor la începutul anului meu de consulat. Mai înainte, am avut sarcina, oarecum penibilă, de a convinge pe vechea mea prietenă Servilia că era necesar să rupem legătura de logodnă dintre Iulia și fiul ei, tînărul Brutus. În acea împrejurare, ca de atîtea alte ori, Servilia a dat dovadă de multă judecată. Cred că atunci a fost momentul cînd i-am cumpărat o perlă pentru care am plătit mai mulți bani decît se mai dăduseră vreodată la Roma pentu o pièsă de bijuterie.

Așadar, se apropia momentul să preiau demnitatea cea mai înaltă din stat. Către sfîrșitul anului a avut loc o bruscă și catastrofală furtună și o inundație a apelor Tibrului. Au fost distruse multe proprietăți valoroase, un teatru întreg construit din lemn a fost luat de ape, vapoare din portul Ostia au fost aruncate pe

țărm. Au suflat vînturi puternice, au căzut ploi torențiale, cu tunete și fulgere. În anii care au urmat, oamenii din popor au pomenit adeseori de furtuna aceea — „furtuna din vremea consulatului lui Mettelus“, o numesc ei — și pretind că au privit-o ca un semn prevestitor de rele, anunțînd dezmembrarea statului și începutul războiului civil. E adevărat că din acel moment echilibrul forțelor s-a modificat, dar s-a modificat în sensul binelui obștesc. Cît despre războiul civil, dușmanii mei și prietenul meu Pompei și l-au atras asupra lor.

CONSUL

Îmi spuneau în copilărie preceptorii mei că ziua cea mai măreață din viața unui nobil roman era aceea în care, însoțit de prieteni și de adepți, se duce la Templul lui Jupiter Capitolinus ca să sacrifice tradiționalii tauri și să intre în anul său de funcție în calitate de consul al poporului roman. Pînă și bătrînul Marius vorbea cu venerație despre această ceremonie, și despre demnitatea funcției și a momentului, deși el, personal obținuse primul consulat nu prin vreo abilitate politică, ci exclusiv datorită reputației de militar și atacurilor sale vulgare, dar pe gustul maselor, îndreptate împotriva noțiunii însăși de aristocrație. În schimb eu, cît privea războaiele, eram aproape un necunoscut. Lăsîndu-i la o parte pe Pompei și pe Lucullus, existau, probabil, cel puțin douăzeci de membri ai senatului care aveau mai multe drepturi decît mine la distincții militare. Mă înălțasem la consulat prin dibăcia mea în domeniul manevrelor politice, prin risipa mea nesocotită, prin talentul de a-mi face prieteni și prin muncă asiduă. Dădusem dovadă, de asemenea, de o anumită consecvență și cutezanță care insuflau respect. În cursul acestui an, cel puțin, aveam posibilitatea să îndrumez problemele statului în direcția pe care doream eu să le-o imprim. Știam că în timpul acestui an trebuia să-mi asigur viitorul și, pe cînd urcam pantele Capitoliului la 1 ianuarie ca să iau parte la jertfele de tauri, contemplam îndelung acele imagini ale lui Marius ce se aflau acolo din porunca mea, iar gîndurile mi se întorceau la anii timpurii în care învățasem că, în ultimă analiză, puterea depinde de forța armată. Mă gîndeam la numeroșii bărbați

pe care-i cunoscusem și care pieriseră de moarte violentă în convulsiile epocii noastre. Mă întrebam, cum mă întreb și astăzi, dacă era posibil să fac excepție și să evit masacrarea concetățenilor mei sau masacrarea mea de către ei.

Acum, firește, era prea tîrziu ca să mai dau înapoi. Pînă la un anumit punct forțasem evenimentele să urmeze făgașul creat de mine, dar mă găseam în același timp și eu în strînsoarea impetuoasă a evenimentelor. Chiar pentru securitatea mea, și tot trebuia să-mi sporesc puterea. Ajunsesem la un titlu înalt care pe alții i-ar fi satisfăcut și care putea fi privit drept capătul unei lungi și laborioase scurgeri de timp din viața mea. Dincolo de acest titlu se găseau însă culmi și mai înalte, tărîmuri necunoscute. mie, către care mă simțeam mînat de ambiție ca și de necesitate. Chiar dacă mi-ar fi fost revelat viitorul, n-aș fi putut acționa altfel. Astăzi chiar, cînd puterea mea e fără pereche în lume și cînd singura primejdie care mă pîndește e asasinatul, trebuie să înaintez mereu, să cuceresc mai departe și să măresc neîncetat domeniul ordinei. Totuși, în această necesitate îmi aflu libertatea. Eu nu sînt, cum era Marius, un prizonier al pasiunii. Știu ceea ce fac și eu însumi am dorit să devin un instrument al necesității.

N-am ales niciodată violența — exceptînd unele cazuri în raporturile mele cu triburile băștinașe — acolo unde era posibilă concilierea. Tot astfel, la începutul acestui prim an de consulat al meu, am făcut tot ce am putut spre a potoli bănuielile colegului meu, Bibulus, și a cîștiga buna părere a elementelor moderate din senat. Dacă Cicero i-ar fi dat ascultare lui Balbus și mi-ar fi acordat fățiș sprijinul, aș fi putut izbuti, căci tăinuiam forțele de constrîngere pe care eram în realitate stăpîn și nu le-aș fi utilizat dacă puteam realiza ceea ce voiam fără ajutorul lor.

Am început imediat prin a aduce în fața senatului o lege agrară, care era destinată atît să ușureze sărăcia plebei cît și să satisfacă revendicările soldaților lui Pompei. Era un lucu nemaiauzit ca un consul în persoană să introducă o lege de împroprietărire. O asemenea legisație fusese întotdeauna promovată de tri-

buni, fiind privită fără excepție ca revoluționară, oricît de înțeleaptă ar fi fost. Sperasem ca susținînd personal legea să-i dau o aparență de respectabilitate. Și, într-adevăr, legea pe care o propuneam pentru reîmpărțirea pămînturilor statului era neobișnuit de moderată. Am avut gijă să subliniez că nu avea să se procedeze la nici un fel de exproprieri silite, și că bogatul ținut al Campaniei, principala sursă de venituri a marilor latifundiari, era în mod specificat exclusă din prevederile proiectului. Am precizat că eu personal nu aveam să fac parte din comisia de reîmpărțire a pămînturilor și m-am arătat dispus să accept orice modificări sau schimbări de clauze ale proiectului care ar fi fost aprobate de senat. Am atras atenția ce lucru minunat ar fi dacă senatul ar vota în unanimitate, după deliberările cuvenite, o măsură populară și dreaptă, și m-am abținut cu prudență de la orice amenințări cu privire la linia de conduită pe care aș adopta-o în cazul în care senatul ar refuza să se lase convins.

A fost, poate, ultima oară în istoria noastră cînd senatul a avut prilejul să acționeze ca un organ de guvernare înțelept, independent și constructiv. A respins acest prilej. Atitudinea mea rațională și politețea manierelor mele i-a împiedicat pe senatori să se opună fățiș unei măsuri atît de moderate și de necesare în sine. Dar Cato, Lucullus și partidul lor nu aveau de gînd să consimtă la nici o măsură care i-ar fi convenit lui Pompei, iar mie mi-ar fi sporit popularitatea. Săptămîni la rînd au evitat, prin tot felul de șiretlicuri de dezbateri, orice discutare serioasă a proiectului, și săptămîni la rînd am așteptat cu răbdare. Era nevoie, mă gîndeam eu, numai de intervenția, în spiritul rațiunii, a vreunui senator respectat cum era Cicero pentru ca legea să fie votată repede și fără dezordini. Dar Cicero parcă se ascunsese în bîrlog. A fost un moment cînd ar fi putut aduce un real serviciu statului. Așa însă, abținerea și nehotărîrea sa au contribuit tocmai la izbucnirea acelei violențe pe care, în toate cuvîntările sale, pretinde că a făcut tot posibilul s-o evite. Anul a început sub denumirea de „consulat al lui Caesar și al lui Bibulus"; înainte de a se încheia a rămas cunoscut ca anul de „consulat al lui Iulius și al lui Caesar". Nu eu am ales astfel.

Cred că știu să am mai multă răbdare decît majoritatea oamenilor. E cert că nici unul dintre prietenii mei nu s-ar plînge că sînt iute la mînie. Totuși, în cîteva împrejurări foarte rare, m-a învins o furie de nestăpînit. Cato, mai mult decît oricare alt om, era în stare să mă scoată din fire. Așa a făcut la o întrunire a senatului cînd, după ce încercasem din nou să provoc o discuție rațională a legii agrare, s-a sculat de la locul său și, vorbind cu o insolență intenționată, a spus: „Oamenii, în general, ar trebui să fie foarte fericiți cu constituția pe care o avem. Consider inutilă orice înnoire". Am simțit brusc că nu-l mai pot suporta pe acest om. Am poruncit lictorilor mei să-l ridice și să-l țină întemnițat pentru un timp.

Acolo, m-am gîndit eu, putea să mediteze în voie asupra meritelor unei constituții care, din vremea copilăriei mele, nu funcționase niciodată în interesul binelui obștesc, ci avusese darul, în cel mai înalt grad, să frustreze geniul și, cu prețul unor neîncetate vărsări de sînge, să întîrzie ceea ce era necesar și să zdrobească ceea ce era de dorit. În același timp, voiam să demonstrez partizanilor săi că nu eram dispus să le tolerez la infinit nesinceritățile calculate și ignorarea realității.

Cu toate astea, acțiunea mea a fost o greșeală. În loc să provoace tulburările la care mă așteptam, Cato s-a comportat cu demnitate. Într-o tăcere desăvîrșită, s-a lăsat condus și această tăcere a sa a fost mai plină de efect decît orice cuvinte. Unii dintre senatori s-au ridicat sa să-l urmeze în drum spre închisoare și au refuzat să mă asculte cînd i-am invitat să-și reia locurile. Am văzut atunci că momentul pe care-l așteptam, străduindu-mă totuși să-l amîn, venise. Am anulat ordinele date lictorilor și i-am îngăduit lui Cato și celorlați senatori să-și ocupe locurile. Cîteva secunde își vor fi închipuit că repurtaseră o victorie, dar au intrat în panică în clipa cînd am început să vorbesc.

Le-am spus că prezentasem înaintea lor proiectul legii agrare spre a le da din plin prilejul să-l îmbunătățească și să-i aducă îndreptări. În loc să-și împlinească datoria, ei doar făcuseră obstrucție și nu ajunseseră nici măcar pînă la o discuție preliminară.

Acum, le-am declarat, legea va merge direct în fața poporului și poporul singur va decide în privința ei.

Cuvintele mele erau menite să însemne o declarație de război și așa au și fost primite. Mulți dintre senatori, știind cît de mare era influența mea personală asupra maselor, au fost impresionați. Și ei aveau să fie nevoiți să apeleze la popor în alegerile viitoare, iar carierele lor depindeau de voturile pe care aveau să le primească. Mulți alții, însă, au urmat directivele lui Cato și ale lui Lucullus. Au început să țină întruniri particulare în casa lui Bibulus și să pună la cale, de comun acord, măsuri spre a-mi zădărnici intențiile. Erau, fără îndoială, pregătiți să facă uz de forță, dar neavînd cunoștință încă de înțelegerea la care Pompei, Crassus și cu mine ajunseserăm, nu-și dădeau seama că, dacă venea vorba de forță, toate forțele erau de partea mea.

Am ținut în for cîteva adunări preliminare la care a asistat un numeros public. Cînd la una din ele a apărut Bibulus, l-am tratat cu cea mai mare curtoazie, rugîndu-l să asculte la cele ce spuneau înșiși oratorii populari, să-și retragă opoziția la proiectul de lege și să evite o divergență inutilă de păreri între popor și senat. Am stăruit să vorbească el însuși mulțimii spre a liniști spiritele, Bibulus, însă, își formase între timp o idee cît se poate de exagerată despre propria lui importanță. A făcut un pas înainte și a spus doar atît: „Dacă voi toți doriți legea aceasta n-o veți obține — cît timp sînt eu consul". Deși neînchipuit de nătîng, era un om curajos și a rezistat bine la fluierăturile care au urmat.

Era momentul acum, după socoteala mea, să dau pe față puterea noastră care era, într-adevăr zdrobitoare, deși tot i se mai putea opune rezistență. La următoarea adunare a poporului pe care am organizat-o, am venit însoțit, spre surprinderea tuturor, de Pompei și de Crassus, amîndoi dînd impresia că sînt în cele mai bune relații unul cu altul. I-am invitat pe amîndoi să vorbească și fiecare l-a susținut admirabil pe celălalt. Pompei, în special, a produs o puternică impresie. A analizat în detaliu fiecare clauză a legii, s-a plîns de ingratitudinea cu care el personal a fost tra-

tat de cei ce-l dușmăneau și ne-a felicitat, pe Crassus și pe mine, pentru faptul că sprijineam revendicările juste ale soldaților săi și interesele reale ale poporului. M-am întors atunci către el, strigîndu-i: „Pompei cel Mare, eu, consulul, și poporul facem apel la tine. Dacă legea aceasta va fi atacată prin violență, ce vei face ca s-o susții?"

A urmat o clipă de tăcere în așteptarea răspunsului și Pompei, care, deși nu era un orator prea talentat, știa totdeauna să se ridice la înălțimea înprejurării, a replicat: „Eu nu dețin nici o funcție. Sînt un cetățean particular. Dar mă simt onorat că mi se cere ajutor din partea consulului și a poporului roman. Declar că, dacă dușmanii voștri vor scoate săbiile, eu pot scoate legiuni împotriva lor."

Cuvintele lui au fost urmate de aclamații frenetice și în curînd au fost repetate în toată cetatea. Acum era evident, probabil, pentru oricine că asociația noastră de forțe și de influențe nu cunoștea stavile și, într-adevăr, majoritatea senatorilor a recunoscut faptul de îndată. Cato, Bibulus și prietenii lor s-au văzut deodată izolați, dar abia treptat au ajuns să înțeleagă cît de neînsemnate fuseseră de la început forțele pe care pretindeau ei că le reprezintă. Mai întîi Bibulus, printr-un subterfugiu absurd, cu aparență legală, a încercat să împiedice întrunirea adunării legislative a poporului. A anunțat că în fiecare zi pînă la sfîrșitul anului avea să consulte semnele divine și că, astfel, în nici o zi nu va fi legal să se țină adunarea. N-am dat absolut nici o atenție intervenției sale, ci mi-am continuat programul.

De astă dată nu s-au mai comis greșeli de felul acelora ce se întîmplaseră la adunarea organizată de Metellus Nepos, în timpul activității mele de pretor. Aveam, în orice caz, sprijinul aproape unanim al poporului și, spre a împiedica vreun eventual amestec în desfășurarea procedurilor, am răspîndit în diferite puncte din for detașamente de oameni de încredere, unii dintre ei înarmați, folosind în acest scop atît veteranii lui Pompei cît și o parte din trupele mele din Spania care se mai găseau încă la Roma. Am venit în for eu însumi în zorii zilei, pregătindu-mă să iau cuvîntul din capul scării templului închinat Dioscurilor.

Întreruperea prevăzută a avut loc curînd. Bibulus, însoțit de Cato și de foștii consuli Lucullus și Metellus Celer, au început să-și facă drum prin mulțime. Erau flancați de gărzile lor proprii și li s-a îngăduit să ajungă pînă la picioarele treptelor templului, unde mă aflam eu. Bibulus acționa, indiscutabil, cu destul curaj. Într-adevăr, dacă n-aș fi dat ordine explicite ca să i se cruțe viața, e foarte probabil că și-ar fi pierdut-o. În clipa cînd a încercat să suie treptele, mulțimea s-a năpustit asupra lui. A fost rostogolit la pămînt, unde cineva i-a aruncat un coș cu bălegar în cap. Nuielele din mîinile lictorilor săi au fost smulse și rupte; gărzile au fost împinse la o parte și izgonite din for. El personal a izbutit, nu știu cum, să se ridice în picioare. Ștergîndu-și murdăria de pe ochi, și-a dezvelit pieptul și a răcnit: „Luați-mi viața! Omorîți-vă consulul! Și să rămînă-n veci ca o faptă a lui Caesar!" Dar nu aveam intenția să-l las pe Bibulus să devină martir. Atît partizanii mei cît și prietenii lui l-au dus repede de-acolo la adăpost, într-un templu alăturat.

Cato a încercat atunci să-i urmeze pilda lui Bibulus și s-a repezit să urce treptele. A fost tratat cu și mai mare asprime, dar, deși bătut cu bețele, sfîrtecat cu pietrele și alungat prin mulțime cu lovituri ce plouau din toate părțile asupra lui, a izbutit să se strecoare în dosul templului și apoi, făcîndu-și apariția printr-o ușă laterală, a avut curajul să încerce o a doua întrerupere. De data asta a fost bătut cu și mai mare strășnicie decît înainte. A părăsit forul blestemînd și gemînd, abia mai putînd să se țină pe picioare. Lucullus și ceilalți se făcuseră nevăzuți.

Am procedat pe urmă la votarea proiectului de lege și am adăugat o clauză că toți membrii senatului și toți candidații la funcții înalte de stat trebuie să depună jurămînt că vor respecta legea și nu vor căuta în nici un fel s-o modifice. A doua zi am convocat o întrunire a membrilor senatului și i-am informat despre sarcina ce le incumbă. I-am găsit pe senatori mai docili decît mă așteptam. Nimeni n-a îndrăznit să mă învinuiască personal pentru violența cu care fuseseră tratați Bibulus și Cato.

Cei mai mulți înțeleseseră că orice opoziție era zadarnică, iar Bibulus, adînc rănit de lașitatea partidului său, pe care îl cre-

zuse mai numeros decît era. și-a anunțat intenția de a nu-și mai părăsi casa pînă la sfîrșitul magistraturii sale. A fost un nou tertip juridic de-al său, destinat să ofere un pretext afirmației că orice legi aș fi promulgat în absența sa puteau fi considerate ca neavînd putere legală.

Cîțiva senatori, totuși, au declarat că vor refuza să presteze jurămîntul. Nu mai aveam acum starea de spirit să le iau în considerare demnitatea. Într-o altă adunare a poporului am promulgat o lege care impunea pedeapsa cu moartea pentru cei ce încă mai refuzau să se supună voinței poporului. Mi-ar fi venit cît se poate de greu să fiu obligat să acționez conform acestei legi, și din fericire n-a fost nevoie. După unele ezitări, chiar și Cato a consimțit să depună jurămîntul. A fost convins de Cicero că Roma nu se putea lipsi de el.

Împlinisem astfel prima din făgăduielile făcute lui Pompei. Era ușor să i-o împlinesc și pe cea de-a doua. L-am informat pe Lucullus că, dacă nu-și retracta opoziția la ratificarea organizării date de Pompei coloniilor din Răsărit, aveam de gînd să dispun de o anchetă oficială cu privire la propria lui comportare în Asia și la mijloacele prin care acumulase o avere atît de fabuloasă. Lucullus a fost îngrozit. Era unul dintre cei mai de seamă generali pe care îi avusesem; totuși, nu putea suporta gîndul să-și piardă eleșteele cu pești și grădinile artificiale.

N-a mai fost niciodată activ în politică. Era ușor acum, știam bine, ca dispozițiile luate de Pompei în Orient să fie statornicite așa cum dorea el. În sfîrșit, după ce comisarii pentru împărțirea pămînturilor au fost numiți, am promulgat o lege suplimentară care a făcut posibilă cumpărarea de terenuri din întinsele latifundii ale Campaniei. Pompei era încîntat. Intenționa să supravegheze personal lucrările comisiei în această zonă, și se găsea acum în situația de a-și împlini toate făgăduielile pe care le făcuse vreodată. În decurs de trei luni, acea coaliție politică a dușmanilor lui și ai mei, care i se păruse lui Pompei atît de puternică, fusese făcută complet inofensivă, cel puțin pentru moment.

Înainte de a părăsi Roma ca să-și ia în primire postul în Campania, Pompei îmi devenise ginere. Căsătoria aceasta i-a tulburat pe dușmanii noștri mai mult decît orice altceva. Părerile erau împărțite dacă eu făceam uz de Pompei sau Pompei făcea uz de mine pentru promovarea vreunui complot spre a pune mîna pe puterea absolută. Bineînțeles că n-a existat nici un asemenea complot, atunci ori mai tîrziu, deși, firește, ne favorizam reciproc interesele și cred că am fi continuat să facem astfel pînă la capăt dacă Iulia ar fi trăit. Dragostea lui Pompei pentru ea și dragostea ei pentru Pompei cît și pentru mine constituiau — deși dușmanii noștri nu puteau vedea acest lucru — factori de mare însemnătate, contribuind la pacea și siguranța statului. Aveam toate motivele să mă bucur cînd vedeam ce devotament pasionat manifesta Pompei față de fiica mea și-i disprețuiam pe cei ce-l ironizau pentru ceea ce numeau ei afecțiunea unui bătrîn căzut în mintea copiilor pentru o fată. Pompei era departe de a fi senil. Dacă i s-ar fi putut aduce vreo critică, ar fi fost că nu se maturizase îndeajuns. Păstra încă vanitatea tinereții și dorința nu atît de a fi, cît de a părea cel mai mare; iar în politică rămăsese un neștiutor și chiar un fricos.

Cam în aceiași perioadă cînd a avut loc căsătoria lui cu Iulia, m-am recăsătorit și eu, fiind de asemenea norocos în alegerea făcută. Calpurnia m-a văzut destul de rar în anii de după nuntă, de vreme ce mai tot timpul s-a scurs în războaie. Dar mi-a fost o soție bună și iubitoare. Are un excepțional bun simț și e un lucru neobișnuit s-o vezi nervoasă și distrată, cum a fost în seara asta. O urmărește nu știu ce teamă superstițioasă ca mîine să nu părăsesc casa. Cunoscînd-o cît este de rațională în mod normal, înclin pe jumătate să dau atenție spuselor ei. Totuși, și astăzi, cînd îmi pot permite cu atîta ușurință să nemulțumesc senatul, fac acest lucru cu inima îndoită și numai pentru vreun motiv întemeiat. Mîine, senatorii se vor întruni în amfiteatrul lui Pompei și se așteaptă să fiu de față. Și iarăși după încheierea adunării, o voi lăsa singură pe Calpurnia.

La început, cînd m-am căsătorit cu ea, am calculat desigur avantajele acestei uniri. Tatăl ei, Piso, era un personaj respectabil pe plan politic, un om moderat și drept pe care doream să-l atrag de partea mea. Urma să candideze la consultat în anul acela, iar Pompei, Crassus și cu mine plănuiserăm să-l susținem și pe el și pe vechiul prieten și locțiitor al lui Pompei, Gabinius. Era necesar să avem oamenii noștri la posturile de comandă spre a preveni orice fel de agitații pe care Bibulus și cu prietenii săi aveau în mod sigur să încerce să le organizeze, dacă puteau.

Eram preocupat, îndeosebi, să nu se facă nici un fel de încercări de a-mi strica planurile pentru obținerea guvernării unei provincii. În acest scop m-am folosit de tribunul Vatinius, unul dintre cei mai urîți oameni pe care i-am întîlnit vreodată, cu niște umflături nenorocite pe toată fața și pe gît. Dar Vatinius e un om cumsecade, un interlocutor agreabil, fără teamă de nimic în fața unei mulțimi. Am descoperit în el și un competent comandant de oaste. Prin mijlocirea lui am scăpat de umilitoarele restricții pe care senatul încercase să mi le impună repartizîndu-mi după consulat, în locul unei provincii, administrarea unor drumuri de vite. Din nou ne-am adresat direct Adunării Poporului. Vatinius a propus o lege care anula decretul anterior al senatului și prevedea să mi se acorde, în calitate de proconsul, administrarea Galliei Cisalpine și a Iliriei pentru perioada, excepțional de lungă, de cinci ani. Urma să am o armată de trei legiuni și autoritatea de a-mi alege comandanții de legiune. Legea a fost votată fără nici un fel de dificultăți. S-au auzit unele proteste în senat, în special din partea lui Cato; dar, după recenta umilire în legătură cu legea agrară, majoritatea senatorilor au avut înțelepciunea să accepte cu cea mai mare bunăvoință de care au fost capabili ceea ce hotărîse poporul. Provincia ce mi se oferea constituia, din punctul de vedere al operațiilor militare ambițioase pe care intenționam să le întreprind, teritoriul disponibil cel mai propice. Aș fi preferat Gallia de dincolo de Alpi, întrucît tocmai ne soseau vești despre primejdioasele mișcări de mase ale triburilor de-acolo, și chiar îmi încolțise gîndul că acele vaste

teritorii din Apus, aproape necunoscute pînă atunci, ar putea fi supuse și trecute sub dominația Romei. Dar mica provincie pe care o reprezenta pe atunci Gallia Transalpină fusese repartizată lui Metellus Celer. Îmi făceam deci planuri pentru o expediție la răsărit de Iliria, către Dunăre și Marea Neagră, cînd mi s-a ivit un prilej mai favorabil decît mă așteptam.

După o scurtă boală, Metellus Celer a murit înainte de a-și lua în primire comanda. Unii spun că a fost otrăvit de soția sa, Clodia, care pe atunci îl părăsise, cred, pe Catullus, și întreținea legături amoroase cu tînărul Caelius Rufus. Dar nu era verosimil pentru caracterul ei să-și fi ucis soțul de dragul unui amant, iar Rufus, pe care îl cunoșteam bine, n-a insinuat niciodată că ea ar fi comis o asemenea crimă de dragul lui, deși a ajuns pînă la urmă s-o urască. În mometul morții lui Celer, rapoartele din nord erau deosebit de alarmante. În această zonă repurtase unchiul meu Marius cele mai mari victorii și se părea că Roma putea fi amenințată din nou de o invazie galică sau germanică. Am luat imediat legătura cu Pompei și cu socrul meu, Piso. Prin ei doi poporul și senatul au fost constrînse să adauge Gallia Transalpină, împreună cu o legiune suplimentară, la comanda ce mi se încredințase mai înainte. Chiar și senatul s-a plecat docil în fața necesității. Dușmanii mei au crezut, probabil, că aprobînd acest decret vor scăpa de mine pentru totdeauna. Cu greu mă puteau închipui în rolul unui Pompei ori al unui Lucullus; dimpotrivă sperau și se așteptau ca întrega mea carieră de militar să se încheie cu înfrîngere, dezonoare, și poate chiar moarte.

Dar mie mi se părea că dobîndisem mai mult decît sperasem vreodată. Mă simțeam fericit dincolo de orice cuvinte și, cînd unii senatori au lăsat să se înțeleagă că eram nepotrivit pentru o comandă de o asemenea amploare, m-am înfuriat pînă într-atîta încît le-am declarat că din clipa aceea eram capabil, dacă doream, să-i calc în picioare cum calcă cocoșul găinile. Unul dintre ei, încercînd să mă jignească printr-o aluzie la persistenta legendă despre relațiile mele cu regele Nicomede, a replicat: „Nu e tocmai poziția pe care o poate lua o femeie“, dar între timp îmi recîș-

tigasem sîngele rece. I-am spus să-și aducă aminte că existase odinioară o mare regină a Siriei cu numele de Semiramida și că Amazoanele, toate femei, devastaseră în trecut întreaga Asie.

Astfel, în cîteva luni, atinsesem și depășisem fiecare din obiectivele mele principale. Rămînea să parez opoziția ce începea acum să crească și să-mi asigur viitorul.

ÎNAINTE DE PLECARE

Opoziția se concentra bineînțeles în jurul lui Bibulus și al lui Cato. Principala ei forță provenea dintr-un grup de tineri aristocrați care erau fie invidioși pe puterea noastră, ca Bibulus, fie influențați de teoretizările ideologiei politice a lui Cato. Printre cei din urmă era și tînărul Brutus. Îmi închipui că și astăzi, după ce am făcut atîta pentru el, tot mai tînjește după acel lucru, cu neputință de reînviat, al trecutului — republica strămoșilor noștri. În ciuda destoiniciei lui și a nenumăratelor calități frumoase și agreabile cu care e înzestrat, are în el o pornire spre sentimentalism și, dacă n-ar fi un om de onoare și nu l-ar reține un real simț al recunoștinței, ar putea fi convins și acum să intre în vreo conspirație împotriva vieții mele. Se pare că el împreună cu alții erau cît pe-aci să săvîrșească fapta asta în anul primului meu consulat. Dar acești tineri nu reprezentau o primejdie în sine. În anii următori i-am atras aproape pe toți de partea mea, plătindu-le cheltuielile de alegeri sau prin alte mijloace. Mai periculos era pretorul Domitius, care repeta pretutindeni că la sfîrșitul anului avea să prezinte un proiect de lege prin care toate acțiunile consulatului meu să fie declarate ilegale. Mi-a fost întotdeauna dușman și, într-adevăr, nutrea o ostilitate atît de înverșunată încît, deși era și laș și lipsit de scrupule, nu l-am putut face să tacă niciodată, nici prin mită, nici prin amenințări. Totuși, în momentul acela nu avea prea mare pondere în senat și aproape de loc în fața poporului. Consideram că personajul care ar fi putut, dacă dorea, să ne facă cel mai mare rău era Cicero, de aceea înainte de a lua măsuri pentru a-l

elimina din viața politică, am făcut tot posibilul ca să-l conciliez. Din nefericire, Cicero n-a vrut să acționeze nici în propriul său interes, nici într-al meu. Nu mă supărau spiritele lui pe socoteala lui Crassus, a lui Pompei sau a mea. Deși răutăcioase, erau de obicei pline de haz și mult mai puțin vulgare decît valul de materiale ce ieșeau zilnic din casa lui Bibulus, fiind definite de el drept edicte consulare. În aceste așa-numite edicte, care erau afișate pe străzi și citite de un public larg, Bibulus oferea așa-zise relatări amănunțite despre comportarea mea, cu atîția ani în urmă, în legătură cu regele Bithyniei, și înfățișa actuala stare de lucruri drept un „regat" în care Pompei era regele, iar eu regina. Și alți membri ai aristocrației s-au asociat la acest distractiv joc de ponegrire, iar Cicero, care pe drept cuvînt se mîndrea cu umorul său, era printre ei. Personal, eu n-am luat în serios acele pamflete. Lui Pompei însă îi venea foarte greu să le suporte, ca și tribunului Vatinius, care, din pricina înfățișării sale, era o țintă ce se oferea de la sine insultelor. Într-adevăr, abia l-am oprit să nu se ducă în fruntea unei mulțimi de partizani de-ai mei la casa lui Bibulus ca să-i dea foc. Crassus, am impresia, simțea o tainică mulțumire că Pompei și cu mine primeam mai multe ofense decît el.

Situația a devenit mai gravă cînd Cicero a început să dea semne de atac pe temeiuri politice reale și nu din vastele resurse ale umorului său, ci cu elocvența sa sobră. A făcut acest lucru cu prilejul judecării fostului său coleg de consulat, Antonius Hybrida, care, la întoarcerea din provincia sa, fusese acuzat pe drept cuvînt de corupție și șantaj, precum și de lașitate în fața inamicului. Probabil pentru că Antonius îi datora încă bani, Cicero consimțise să-l apere și în cursul pledoariei avusese de spus unele lucruri care discreditau total actuala organizare a statului. În parte, cred că era sincer scandalizat de concentrarea puterii care avusese loc și care se afla în contradicție cu propria lui imagine ideală despre ceea ce trebuie să fie o constituție, și chiar fusese o dată — în timpul perioadei consulatului său. În parte, era doar contrariat că nu se afla el însuși în fruntea treburilor. Nu-i dădea prin gînd că, dacă mi-ar fi acceptat oferta și ne-ar fi acordat de

la început sprijinul autorității sale, violența primelor trei luni ale anului ar fi fost evitată și el însuși ar fi putut deține o poziție mai sigură, mai puternică și de mai mare răspundere decît acum. Așa însă, mi-am dat seama, de îndată ce mi s-a raportat conținutul cuvîntării sale, că din nou cocheta cu ideea unei coaliții a „virtuoșilor", cu el însuși în fruntea ei. Nu observase că cei mai mulți dintre „virtuoși" erau de pe atunci pierduți pentru el. Întregul sector al oamenilor de afaceri se bucurase cînd, după făgăduiala făcută lui Crassus, obținusem pentru ei concesiunile cerute, care le fuseseră respinse anul precedent. Mulți dintre financiarii cei mai clarvăzători începuseră să facă speculații asupra rezultatelor guvernării mele în Gallia. În etapa actuală, foarte puțini mai puteau fi determinați să se alăture lui Cicero sau lui Cato. Așadar, fără a fi un reacționar prin natură, Cicero, dacă era vorba să mai exercite o influență însemnată în politică, ar fi trebuit să se replieze către acele cercuri reacționare care-i dăduseră consulatul și care rămîneau ostile atît lui Pompei cît și mie. Nu doream să-mi văd dușmanii întăriți, așa încît în aceeași zi cînd Cicero a pledat în apărarea lui Antonius Hybrida, am luat măsuri ca să mă asigur că Cicero avea să fie, cel puțin pentru o vreme, inofensiv. Cu ajutorul lui Pompei am aranjat adoptarea lui Clodius, cel mai aprig dușman al lui Cicero, de către o familie plebee, pentru ca să poată candida la tribunat în alegerile din vară.

Era multă cruzime, perversitate și afectare în caracterul lui Clodius. Dar era și bun la inimă, plăcut și, pînă la un punct, vrednic de încredere. Avea o mare influență asupra poporului și, lucru ciudat, manifesta față de păturile de jos un atașament care era și profund și sincer. Era considerat, de pildă, ca o afectare ridicolă din partea surorilor lui și a lui însuși obiceiul de a-și ortografia numele ca și cînd s-ar fi străduit să ascundă faptul că aparțineau familiei Claudiane, poate cea mai de seamă din toate familiile de patricieni din Roma. Totuși, în ceea ce-l privea pe Clodius, era și altceva decît afectare în acest gest. Se simțea la largul lui cu norodul cetății, întocmai cum mă simțeam eu cu soldații mei. Problemele adepților săi îi deșteptau un interes real

și, dacă ar fi fost mai puțin violent în afecțiuni ca și în animozități, ar fi putut deveni chiar un mare om de stat. Dar așa, nu avea nici o politică proprie, afară de politica generală de a acorda săracilor cantități tot mai mari de alimente gratuite și de a-i ataca pe toți membrii aristocrației care nu erau prietenii săi personali sau ai surorilor sale. De la procesul său, cînd refuzasem să depun mărturie împotriva lui, mă considerase un prieten; dar sentimentele de recunoștință față de mine erau mai puțin puternice decît ura pe care o nutrea împotriva lui Cicero, ale cărui mărturii la proces l-ar fi dus cu siguranță la condamnare dacă în juriu s-ar fi aflat ceva mai mulți membri cinstiți. Acum, cînd putea candida la funcția de tribun (și era sigur că avea să fie ales), își anunță intenția de a da în judecată pe oricine osîndise la moarte vreun cetățean roman în trecut fără a-l judeca. Amenințarea — era limpede — îl viza pe Cicero și, așa cum intenționam, Cicero a intrat în panică. Eu personal nu aveam cîtuși de puțin dorința de a-i face un rău. De fapt am dorit întotdeauna să-l am de partea mea, pe de-o parte pentru că îl admir ca geniu literar, pe de alta din cauza valorii prestigiului său. Și el, la rîndul lui, ar fi fost mai fericit dacă n-ar fi preferat să treacă de partea dușmanilor mei. Nu e reacționar prin esență și respectă o bună guvernare. Și-a exprimat, de pildă, cea mai mare admirație pentru legea pe care am promulgat-o în timpul acestui prim consulat al meu, cu scopul de a ocroti provinciile de lăcomia guvernatorilor romani. Dar, ca mulți alții care s-au ridicat de la origini umile, are o venerație exagerată pentru tradițiile care și-au confirmat utilitatea. Pare predestinat să se afle întotdeauna, în mod penibil, de partea învinșilor.

Cu acel prilej, atît eu cît și Pompei am făcut tot posibilul pentru a-l salva de violența lui Clodius. Nu doream să-l distrugem. Voiam numai să fim siguri că avea să tacă. Întîi i-am oferit o numire interesantă și lucrativă în Egipt, unde, în schimbul unei foarte mari sume de bani, recunoscuserăm regimul existent. Pe urmă am încercat să-l conving să vină cu mine în Gallia, atrăgîndu-i atenția că acolo era salvat de urmărirea judiciară și că, de îndată ce agitația se va fi liniștit, putea să se întoarcă la Roma

cînd i-o plăcea. I-am lăsat oferta aceasta deschisă pînă în ultimul moment cu putință. Numai cînd am fost pe punctul de a porni spre Gallia i-am îngăduit lui Clodius să dea curs planului care sfîrșea cu exilarea lui Cicero. Cam în același timp ne-am descotorosit și de Cato , din nou cu ajutorul lui Clodius, care a propus și a făcut să fie votată o lege prin care se anexa insula Cipru, dîndu-i-se lui Cato sarcina de a o ocupa și de a-i reorganiza guvernarea. Astfel, curînd după încheierea anului funcției mele consulare, singurele două figuri care inspirau destul respect spre a putea sta în fruntea opoziției fuseseră înlăturate,cel puțin temporar, din scenă.

Că măsurile acestea au fost necesare au dovedit-o evenimentele care au avut loc în timpul verii și în toamnă. Era limpede că, după șocul inițial al primelor trei luni ale consulatului meu, dușmanii mei începeau să-și regrupeze forțele și să mediteze la măsuri mai serioase decît publicarea de pamflete. S-au organizat vreo două demonstrații de ostilitate împotriva lui Pompei și a mea în amfiteatru, neînsemnate în sine, dar îngrijorătoare pentru Pompei. A existat chiar, după cît se pare, un fel de complot pentru asasinarea lui Pompei, sau a mea, sau a amîndurora, deși nici pînă astăzi nu sînt sigur cît de serios a fost complotul sau cît de vrednice de luat în seamă au fost informațiile ce ni s-au dat. E cert că informațiile veneau dintr-o sursă cît se poate de nedemnă de încredere. Și de astă dată, informatorul Vettius a fost acela care a încercat să obțină fie bani, fie notorietate, așa cum făcuse cînd a căutat să mă amestece pe mine în conspirația lui Catilina. Cu acest prilej, fiind prins în for cu un pumnal în mînă, a anunțat că fusese angajat de un anumit grup ca să-l asasineze pe Pompei. Cînd i s-a cerut să divulge numele patronilor săi, a afirmat că era vorba de o grupare de membri mai tineri ai aristocrației, condusă de tînărul Curio și de Brutus. E foarte posibil să fi fost un grăunte de adevăr în ceea ce a spus. Brutus era atunci, și presupun că e și astăzi, un fel de fanatic și a putut să creadă, din motive absolut onorabile, că, lipsind statul de un comandant de înaltă distincție și capacitate, acționa conform unor principii superioare. Mă îndoiesc însă că s-ar fi coborît la metoda asasina-

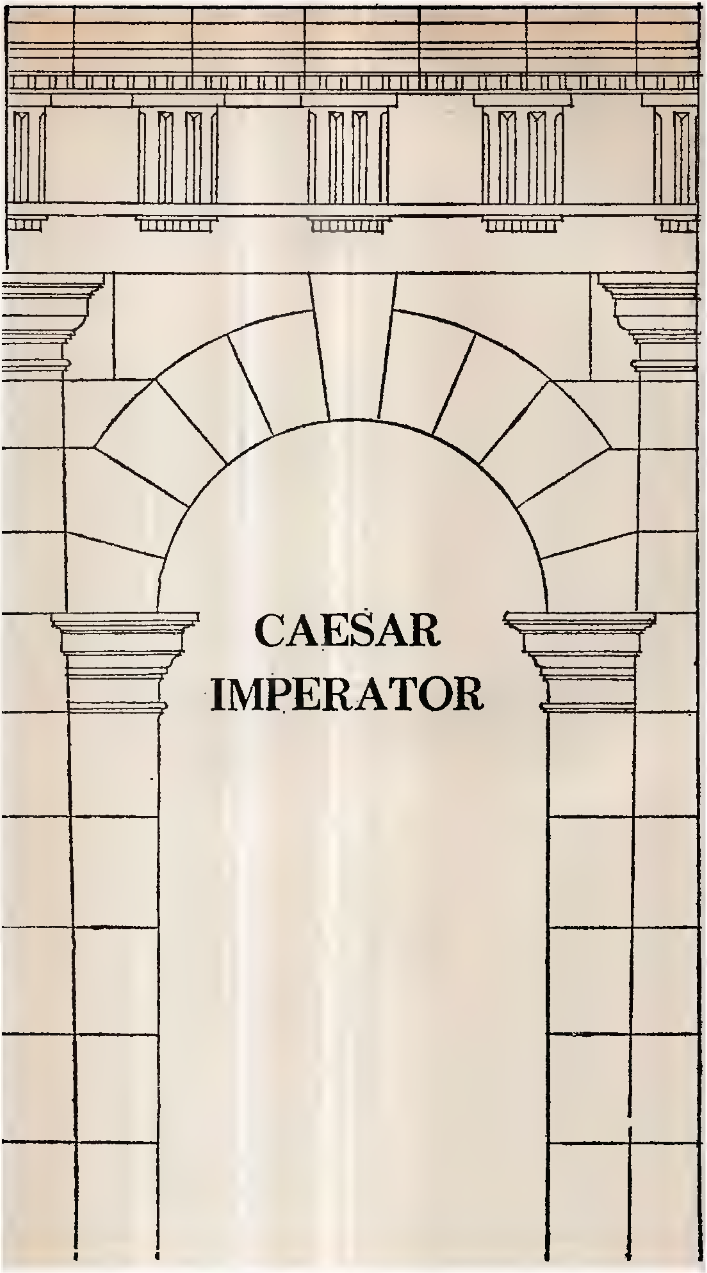
tului sau că ar fi putut intra în legături serioase cu un personaj avînd o reputație atît de proastă ca Vettius. Oricum, din cauza afecțiunii mele atît pentru Brutus personal cît și pentru mama lui, eram nerăbdător să-l văd exonerat de orice bănuieli. A doua zi după arestare, am dat ordin ca Vettius să fie adus în fața unei adunări a poporului spre a fi cercetat de tribunul Vatinius și de mine însumi. Probabil că Vettius își dădea seama de interesul pe care i-l purtam lui Brutus și s-a gîndit că ar putea obține bani mai mulți dacă furniza mărturii așa cum își închipuia el că-mi vor fi pe plac. Declară acum că adevărații instigatori ai complotului au fost Lucullus, Cicero și pretorul Domitius. E foarte posibil să fi fost și aici o fărîmă de adevăr, deși Cicero, cu siguranță, n-ar fi consimțit să aibă vreun amestec într-o asemenea chestiune. În privința lui Domitius însă, existau toate probabilitățile. Și tot Domittius, în calitate de pretor, avea acces în închisoarea în care, în zorii zilei următoare, Vettius a fost găsit sugrumat. Domitius era în același timp impulsiv și laș. Am admis întotdeauna ipoteza că el a purtat răspunderea acelei crime, care nici măcar nu era necesară, de vreme ce Vettius se contrazisese pînă acum atît de mult încît mărturia lui, în mod evident, nu putea fi luată în serios.

Afacerea Vettius mi-a fost însă utilă în sensul că a avut ca urmare luarea unei atitudini mult mai ferme de către Pompei. Era fericit în viața matrimonială și mulțumit de popularitatea pe care și-o cîștigase prin lucrările excelent duse la capăt în cadrul comisiei de împroprietărire. I se părea intolerabilă bănuiala că el putea fi nepopular în Roma însăși, de aceea, în ultimele luni ale anului, m-a sprijinit puternic în toate măsurile luate de mine pentru securitatea mea și a lui.

În ultima zi a consulatului, colegul meu Bibulus și-a făcut din nou apariția, pregătindu-se să se justifice și să mă atace în cuvîntarea ce-și propunea să o țină înainte de părăsirea funcției. Clodius, care acum era tribun, l-a tratat cum îl tratase Metellus Nepos pe Cicero, dar cu mai mare violență. În loc să-și anunțe numai declarația sa de veto ca tribun, el și-a lipit palma peste

gura lui Bibulus și a ținut-o așa pînă cînd acesta a dat a înțelege că nu va mai rosti un cuvînt.

Așa s-a încheiat consulatul meu, cu un gest ce poate fi pe drept cuvînt definit ca brutal și josnic. Mă întreb însă, oare a cucerit vreodată cineva puterea prin mijloace exclusiv onorabile și demne? Acum aveam totuși o armată și o comandă importantă. Trebuia să mai rămîn la Roma pentru încă vreo două luni, ocupîndu-mă de alte intrigi politice, pînă cînd aveam să fiu sigur că nici o mișcare eficace nu poate avea loc în absența-mi împotriva mea; dar în acest răstimp am avut conștiința faptului că o perioadă din viață se încheia și începea o alta. Perioada care se scursese fusese plină de primejdii și dificultăți neîntrerupte. Fusesem stînjenit de la început de lipsa banilor și de prăbușirea totală a partidului lui Marius și al lui Cinna, de la care așteptam prilejuri de avansare. Acum, la vîrsta de patruzeci și trei de ani, aveam doar o fracțiune din experiența militară pe care se făcuseră stăpîni, în același moment al vieții, un Lucullus, un Pompei sau chiar un Crassus. Aveam însă credința că nu sînt înzestrat cu mai puține calități decît ei și știam că, în anii în care îmi făurisem ascensiunea de la condiția unui tînăr hăituit de călăii lui Sylla la rangul de consul al poporului roman, dobîndisem o cunoaștere a problemelor politice și a naturii umane rareori întîlnită. În aceste domenii eu n-aveam să repet greșelile pe care le făcuse unchiul meu Marius. Speram și chiar mă rugam aproape (deși nu cred că zeii intervin în treburile omenești), să nu mă arăt nevrednic de el în domeniul războiului. Nu bănuiam că în cursul următorilor zece ani aveam să iau prin asalt peste opt sute de cetăți, să supun trei sute de neamuri și să duc lupte de poziții, în diferite momente, cu trei milioane de oameni. Și n-aveam cum să-mi închipui că aceste realizări erau doar preludiul unei lupte și mai disperate. Tot ce cunoșteam atunci era o puternică chemare către un viitor mai înalt. Eram nerăbdător să fiu în fruntea armatei mele cît mai repede cu putință. Între timp l-am trimis pe Titus Labienus să plece înaintea mea în Gallia.

CAESAR IMPERATOR

PROLOG

Cicero a făcut o serie de glume destul de bune în legătură cu presupusa mea divinitate. Trebuie să-l rog să mi le repete (va fi îndeajuns de vanitos ca să le spună lui Balbus sau lui Matius, dacă-i e teamă să mi le spună mie) pentru ca să includ cel puțin cîteva din ele în următoarea ediție a micului meu volum de „Cuvinte de duh". Fără îndoială că, în clipa de față, dacă m-ar putea vedea cum încerc zadarnic să adorm de cîteva ore, ar avea de spus ceva spiritual sau solemn, și, firește, bine exprimat. Deși în împrejurarea asta s-ar putea să nu aibă haz. E capabil să fie răutăcios și mistuit în van de invidie, defecte care-i tocesc adesea judecata și agerimea spiritului; ba uneori dăunează și caracterului precis și studiat cu grijă al stilului său.

Astfel, din răutate, ar putea să considere că insomnia mea e un rezultat al indigestiei, ceea ce, evident, nu e o indispoziție de care ar trebui să sufere un zeu. Sau din invidie (deoarece lumea a încetat de mult să mai vorbească despre consulatul său) ar putea insinua că e inevitabil ca un tiran ca mine, sau în orice caz un om care a modificat considerabil constituția, să fie victima unor coșmaruri sub puterea groazei cum a fost unchiul meu Marius la bătrînețe — urmare a unei conștiințe vinovate. Dar amîndouă supozițiile ar fi greșite. Pot mînca, fără nici un fel de urmări neplăcute, alimente pe care un centurion bun la suflet ar ezita să le distribuie oamenilor săi; după cum știu să gust și plăcerea unui banchet într-adevăr îmbelșugat ca acela ce mi-a fost oferit astă seară de Lepidus. Și nu sufăr de coșmaruri. Nu mi-am trădat

niciodată un prieten și n-am acționat niciodată cu cruzime împotriva unui dușman de cetățenie romană.

Dacă se poate spune că merit ceva, merit somnul mai mult decît zeii. Am făcut pentru oameni mai mult decît ei. E neîndoios că, într-un sens, ideea divinității mele e departe de a fi fantastică.

Din nou semnele acelea luminoase pe cer. Nu pot fi lumini de torțe. E ora tăcerii, singura oră liniștită la Roma. Pînă și Antonius doarme, probabil. De ce nu poate dormi Caesar? Calpurnia se zvîrcolește și ea, întorcîndu-se de pe o parte pe alta. Fruntea-i e umedă de transpirație. De două ori m-a chemat pe nume în somn. Se vede bine că e înspăimîntată, și asta nu-i stă în caracter. De ce oare să fie chinuită de spaimă sau de presimțiri sinistre în toiul nopții? Mă iubește, dar nu va fi tristă cînd o voi părăsi. E obișnuită să rămînă singură. De cînd am luat-o în căsătorie, în timpul primului meu consulat, acum vreo cincisprezece ani, n-am stat cu ea mai mult de o săptămînă sau două în șir. Cu toate astea are satisfacția rangului ei și a reputației de soție credincioasă. La rîndul meu, deși nu ne-am văzut prea mult, i-am acordat tot respectul și, într-un anumit fel, am o profundă afecțiune pentru ea. Să fi putut numai să-mi dăruiască un copil — un fiu — și aș fi iubit-o cum am iubit-o pe Cornelia, cu care am fost căsătorit în primii ani ai tinereții și care mi-a dăruit unicul copil despre care pot declara cu toată încrederea că a fost al meu. Cornelia a murit, iar Iulia s-a dus și ea. Așa fiind, i-am îngăduit reginei Egiptului să-i dea copilului ei numele de Caesarion; dar, firește, voi observa dezvoltarea băiatului înainte de a ajunge la o concluzie definitivă. Cleopatra crede întotdeauna ceea ce dorește ea să creadă. N-am exclus posibilitatea de a o lua în căsătorie, deși, dacă aș face-o, îmi dau seama că întreaga opinie publică din Italia ar fi scandalizată. Întîi trebuie să aibă loc cucerirea Parției și poate că, o dată cu asta, se va închega o nouă concepție despre monarhie sau despre divinitate.

Calpurina strigă din nou prin somn. Va fi mîhnită dacă mi se întîmplă ceva. Iar la un moment dat, zeu ori nu, tot voi

muri. Dar nu e probabil că voi muri în Parția. Eu nu voi comite greșelile pe care le-a comis Crassus. Și, înconjurat de soldații mei, mă simt în siguranță față de primejdia asasinatului. Am impresia că e un pericol de care ar trebui să țin seamă la Roma, deși nu iau nici un fel de precauții împotriva lui. Dar nu mai am de stat la Roma decît o singură zi.

Voi fi fericit să părăsesc încă o dată cetatea aceasta din care am lipsit atîția ani și care mi-a determinat totuși, oarecum, evoluția vieții, din vremea cînd, copil fiind, ascultam vrăjit istorisirile isprăvilor săvîrșite de unchiul meu Marius. Bătrînul era primitiv ca un barbar, de o cruzime sălbatică, nepregătit din punct de vedere politic și total necultivat. Totuși, era un om adevărat. (Era și el un zeu?) Vanitatea, la el, nu era o boală, ca la Pompei. Răutatea lui nu era un viciu intelectual, ca la Sylla. Întrevedea, nedeslușit și în felul lui egocentric, o altă Romă, mai adevărată. Cunoștea soldații și provinciile și vedea cum amîndouă aceste realități sînt trădate de egoismul orb, judecata strîmtă, rigiditatea învechită și ineficientă a cîtorva pe care îi denumea cu dispreț „aristocrații". De cînd intrase prin căsătorie în familia noastră, bunacuviință ar fi cerut ca el să evite întrebuințarea acestui cuvînt, iar mătușa mea Iulia i-o spunea adesea. Dar pe el nu-l interesa acuratețea verbală. Ca și muncitorul de rînd sau ca legionarul, cu care semăna atît de mult (deși aș prefera să spun că, într-un sens platonic, mai degrabă ei aveau ceva din natura lui decît că el semăna cu ei), simțea nevoia unor etichete comode pentru ideile sale. Îi era necesară simplificarea. Pe de-o parte vedea — și de-aici își trăgea puterea — poporul, armata, Italia, provinciile; pe de altă parte își închipuia clica restrînsă, ineficientă și lașă, a nobilimii. Îi scăpau din vedere unele fapte evidente. În vremurile noastre, de pildă, conducătorii poporului au provenit în mod invariabil din nobilime, ba chiar au aparținut de obicei, ca în cazul lui Catilina, al lui Clodius și al meu, celor mai vechi familii. De asemenea, cu toate că vedea mai bine ca oricine că gradul de desăvîrșire al unei armate în luptă depinde, în primul rînd, de disciplina și de devotamentul centurionilor, părea că nu-și dă seama că și în politică și în administrație avem

nevoie de experți și că, deocamdată, pe aceștia îi găsim mai ales printre membrii senatului.

Totuși, așa confuze sau copilăros de simpliste cum par ideile lui Marius (dacă pot fi numite idei), ceea ce este important e că, oricît ne-ar surprinde faptul, ele corespund cu realitățile epocii noastre. A fost oare întîmplarea, lealitatea copilărească sau înfiriparea judecății ceea ce m-a făcut, la o vîrstă atît de fragedă, să sfidez orînduirea, care părea permanent statornicită, a lui Sylla? Apoi, aș fi putut urma făgașul lui Pompei sau al lui Crassus, dar în loc de asta mi-am riscat viața, sacrificînd, după toate aparențele, orice nădejde de a mă distinge în război ca și în politică. Mult prea încet pentru ambiția mea, evenimentele au început să meargă în sensul dorit de mine, treptat, am devenit eu însumi capabil să le influențez. În viitor voi fi privit, pe drept cuvînt, ca un general și un administrator de seamă — după cum au fost atîția alții din clasa mea socială. Dar pînă cînd n-am trecut de pragul celor patruzeci de ani n-am avut decît prea puțină experiență militară, și n-aș fi putut supraviețui ca să ating acea vîrstă dacă nu dădeam dovadă de o înțelegere excepțională a problemelor politice, în sensul lor cel mai larg ca și în sensul lor cel mai îngust și mai dezgustător. Mi-am datorat succesul în politică, și chiar supraviețuirea, cîtorva calități ce-mi sînt proprii — cutezanță, risipă în cheltuieli, lealitate față de prieteni, dragoste de fast; totuși Catilina și Clodius posedau și ei astfel de calități, dar n-au realizat mai nimic cu ele. Cred că ceea ce poate admira un istoric al viitorului la mine, și va fi surprins descoperind-o, este consecvența. Sînt eu însumi surprins uneori cînd mă gîndesc la faptul că, în ciuda anumitor ezitări, a multor improvizații, a unor accidente și aventuri în necunoscut, viața mea pare să fi evoluat în linie dreaptă, s-ar putea spune, către un țel anumit. După părerea mea, țelul poate fi definit drept „ordine", cu toate că dușmanii mei l-ar denumi mai degrabă „tiranie" sau „revoluție". În realitate, însă, am văzut poporul roman așa cum îl vedea unchiul Marius. I-am văzut pe romani ca indivizi, cu tot felul de defecte și de slăbiciuni, dar capabili de o imensă rezistență și de cel mai neverosimil eroism. Îi pot vedea și într-un

fel oarecum abstract — o masă de vieți, instincte, nevoi, afecțiuni și antipatii legate între ele — și știu că, deși în multe sensuri sînt în stare, din cauza pregătirii mele speciale și a talentelor mele, să văd lucrurile mai clar decît le poate vedea oricare membru sau oricare pătură socială din această masă, sursa care îmi dă putere și forța care, în ultimă instanță, îmi determină planurile și ambițiile este masa însăși.

În tinerețe mă gîndeam numai la acest popor roman și, bineînțeles, la poziția mea printre indivizii care-l compun. Prin diverse șiretlicuri și prin multă sinceritate i-am cîștigat afecțiunea, și cu ajutorul poporului mi-a fost cu putință atît să-mi păstrez viața cît și să-i redau toate libertățile pe care Sylla i le răpise. Pentru gloria poporului tot atît de mult cît pentru gloria mea am supus Gallia și am purtat steagurile legiunilor în îndepărtata Britannie. Iar cînd voi porni, mîine sau poimîine, către Parția și Orient, la acest popor mă voi gîndi, la această complexitate și concentrare de realități și tradiții, la Roma din care mă trag eu însumi. Atît lingușitorii mei cît și cei ce-mi doresc binele spun că mă îndrept spre India ca să egalez sau să întrec realizările lui Alexandru cel Mare. Firește, e o idee care mi-a trecut și mie prin minte. Mi-a plăcut, e adevărat, proiectul noii mele statui ecvestre din Forum Iulium. E asemănătoare cu statuia lui Alexandru sculptată de Lisip și are o distincție proprie. Știu cît de amăgitoare sînt astfel de comparații. Era o vreme cînd toată lumea îi spunea lui Pompei „Alexandru", și asta numai pentru că era norocos, chipeș și un comandant de valoare încă din primii ani ai tinereții. În cazul meu, dacă e să se găsească într-adevăr vreo asemănare între mine și marele Alexandru, ea este, cred, mai degrabă de natură spirituală decît fizică, mai degrabă pe plan politic decît militar. Aelxandru și-a început viața ca grec și și-a încheiat-o ducînd Grecia în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Pe parcurs a devenit ceva mai mult decît un grec — ba chiar, am putea spune ceva mai mult decît un om. În mod similar, poate, eu, vlăstarul unei familii de patricieni romani, conducător al poporului roman, general cunoscut de oamenii săi atît în calitate de camarad cît și de

comandant, observ în desfășurarea vieții mele o expansiune a Romei ca și o expansiune a propriei mele personalități. Simpla extindere a cetățeniei romane e o idee veche și, ca toate ideile bune din timpurile noastre, a întîmpinat opoziții aprige. Cînd am luptat pentru ea prima oară și cînd, tîrziu în viață, am putut acorda dreptul de cetățenie întregii populații din nordul Italiei, gîndeam în termeni de recrutare a armatelor și de utilizare a votanților în alegeri. Acum înclin să mă duc cu gîndul mult mai departe în viitor și aproape în alt fel. Văd Roma nu în cetatea aceasta de modă veche (pe care, cu toate astea, continui s-o împodobesc cu edificii), ci la marginile lumii. Nu e bine să-ți faci planuri vizînd perspective prea îndepărtate, dar îmi pot totuși imagina, admițînd că toate campaniile mele în Parția și în India se vor sfîrși cu bine, că ar fi de dorit să mutăm capitala imperiului nostru — la Bizanț, Troia, Alexandria sau Antiohia. Ar fi o chestiune de utilitate publică. Și tot astfel, e foarte posibil, gîndea Alexandru în legătură cu Grecia. Respecta Macedonia sa de baștină, venera Atena și-i cunoștea istoria. Dar confruntat cu problemele Bactriei, Sogdianei și ale Indiei, cum putea privi altfel decît sub o formă literară și filozofică credințele locale ale unei peninsule îndepărtate? Misiunea lui era să aducă lumii Atena, și nu întreaga lume în zona restrînsă dintre Hymet și mare.

Așa încep să gîndesc acum despre Roma și nimeni încă — nici chiar Balbus — nu mă înțelege pe de-a-ntregul. Dacă ar fi să rămîn la Roma și să-mi mențin aceste concepții, aș deveni din ce în ce mai odios chiar în ochii acelor membri ai aristocrației pe care-i consider prieteni. Într-adevăr, eu dau ajutor, cu oarecare autoritate și pricepere, la nașterea unei noi ere, dar iscusința mea în arta moșitului va fi cu siguranță denunțată drept tiranie, impietate sau imixtiune de toți cei care nu sînt în stare să vadă că o naștere e iminentă sau care doresc, cu orice preț, s-o împiedice. În prezent nu există nici o forță armată din lume de care să mă tem; dar ar fi trebuit, cred, să iau unele precauții împotriva sincerului dezgust pe care îl inspir cîtorva doctrinari. Zilele trecute mi-a spus cineva că Antonius complotează să mă ucidă. Asta bineînțeles e absurd. Dar cu alții nu sînt la fel de sigur.

Însăşi existenţa mea vine în conflict cu teoriile lui Marcus Brutus, o ştiu; dar e un om de onoare şi totodată un om inteligent. Va fi în stare să vadă lucrurile mai în perspectivă dacă viaţa îi dă răgaz. În momentul de faţă, deşi cred că ţine la mine şi cu toate că am discutat adesea cu el şi cu mama lui despre ţelurile mele, nu-şi poate da seama, probabil, că dacă, din întîmplare, aş fi doborît, azi sau mîine, iar după aceea el şi prietenii lui ar încerca să aducă o „restaurare a libertăţii", cum ar denumi-o ei, rezultatul ar fi absolut dezastruos. Lumea noastră, lumea italică a viitorului, ar fi din nou cufundată într-o stare de război; prilejul ar fi pierdut poate pentru totdeauna.

Ce mînios suflă vîntul în noaptea asta! Tot se mai văd luminile acelea pe cer, iar acum aud deodată un trosnet în curte, de parcă s-ar fi prăbuşit vreun ornament de pe acoperiş. Calpurnia s-a ridicat în pat, cu ochii larg deschişi, deşi e adormită. Acum recade în aşternut, încă neliniştită, frămîntată. Mîine dimineaţă, cînd voi cerceta măruntaiele jertfelor, ea va încerca, probabil, să găsească vreun pretext spre a mă convinge să rămîn acasă. Căci a fost cu siguranţă avertizată în vis şi ea nu e, de obicei, superstiţioasă. Se teme pentru mine şi poate că e drept să te temi pentru zei. Dar mai ales se cade să fii vigilent cu privire la paza unor astfel de zeităţi ca mine, de vreme ce, spre deosebire de zeii poeţilor, noi intervenim în treburile omeneşti.

Se pare că în privinţa zeilor, ca şi a atîtor altor lucruri, trebuie să învăţăm să ne transformăm ideile. Oamenii au nevoie de zei, cu toate că, aşa cum a relevat Lucreţiu cu atîta măiestrie în poemul său, temerile superstiţioase nu fac decît să le prejudicieze şi să le slăbească forţele. Într-un sens Epicur a adus un mare serviciu oamenilor cînd a demonstrat în mod ştiinţific că nu e de conceput ca zeii mitologiei (chiar dacă ar fi unele motive care ne fac să presupunem că există) să poată juca vreun rol în desfăşurarea vieţilor noastre şi, prin urmare, să poată constitui un obiect de teamă. Ar fi putut , cred eu, să meargă şi mai departe şi să spună că ei nu pot constitui nici obiect de admiraţie; căci nu putem admira ceva care e total lipsit de forţă activă. Totuşi, e un fapt natural că majoritatea oamenilor doresc să-şi mani-

feste respectul față de ceva mai puternic decît ei înșiși, ceva în stare să le acorde protecție, să recompenseze acțiunile bune și să pedepsească sau să interzică răul. În copilărie mulți găsesc asemenea ființe în părinții lor, iar cînd devin maturi se pot impune la rîndu-le în același fel față de proprii lor copii. Dar puțini oameni ajung vreodată cu adevărat maturi. Din pragul vieții pînă la bătrînețe caută mereu în altă parte siguranța pe care n-o pot găsi în universul lor lăuntric. Iar această căutare a unui reazem sigur devine, bineînțeles, neobișnuit de imperioasă în anumite epoci istorice cînd o societate trăiește în vădit dezacord cu exigențele ei. Tocmai în acele momente vorbesc unii oameni cu mai mare vehemență ca oricînd despre „libertate"; dar ceea ce îi neliniștește cu adevărat e prăbușirea autorității, cu inevitabila consecință a unei afirmări violente și false sau a unei nesiguranțe bine intenționate și neputincioase. Libertatea nu poate exista decît în cadrul unei convenții, iar un anumit cadru, o dată sfărîmat, nu poate fi niciodată refăcut aidoma. Se cere noroc sau geniu spre a descoperi sau a crea un nou cadru în care să le fie cu putință din nou oamenilor să trăiască într-o activitate rațională și în tihnă. Descoperitorii norocoși, geniile creatoare sînt pentru timpurile lor, și într-un sens pentru toate timpurile, zeități, chiar dacă structura atomică a corpului și a minții lor e muritoare și lipsită de acea catifelare dulce și netedă la pipăit pe care Epicur o atribuie divinităților abstracte, viețuind în spațiile dintre lumi. Ideea nu e absurdă. Oamenii nu găsesc în afara lor nici un fel de divinități și se consolează recunoscînd într-o altă creatură omenească un semn de măreție deasupra înțelegerii lor. Dar oamenii își păstrează simțul umorului. Fiecare știe, de pildă, că eu pot fi ucis. Adesea se simt mai fericiți dacă zeul lor poate fi și rege și dacă regele, ca în străvechile ceremonii ale strămoșilor noștri din timpuri îndepărtate, răspunde la imboldul și la speranțele poporului dîndu-și viața pentru el. Deși mă interesează în gradul cel mai înalt istoria antică, nu mă ofer de bunăvoie să mă sacrific pe mine însumi. Și asta pentru că am prea multe de făcut.

Tot mai suflă vîntul; mai sînt cîteva ore pînă în zori. Astăzi sînt Idele lui Marte. Nu demult un prezicător mi-a spus să mă feresc de ziua asta. Întîmplător, e un timp al anului care mi-a fost aproape întotdeauna propice. E deschiderea sezonului campaniilor militare — deși nu arareori a trebuit să pornesc la acțiune în toiul iernii. Dar acesta e momentul cel mai prielnic. Te poți mișca mai iute. Făceam peste o sută treizeci de kilometri pe zi cînd am părăsit Roma, acum vreo cincisprezece ani, îndreptîndu-mă spre nord ca să preiau, la Geneva, legiunea a X-a de la Titus Labienus. Parcă-i văd și acum pe soldați și-mi amintesc împrejurarea precisă căreia trebuia să-i fac față. Nu era anevoioasă, dar în acea clipă a vieții mele mi se părea nemăsurat de semnificativă. Și, într-un fel, așa și era. Ce visuri aveam! Și cum am urmărit aceste visuri pas cu pas, recunoscîndu-le și respectîndu-le realitatea, impunîndu-le uneori o realitate a mea proprie. Acum, așteptînd să se lumineze de ziuă, parcă văd și simt diminețile reci din Gallia. Îmi amintesc chipul fiecărui centurion și chipurile a cel puțin jumătate din soldații legiunii a X-a așa cum i-am văzut cînd, după anul meu de consulat, am venit să-mi iau în primire comanda.

Cartea I-a

SOSIREA ÎN GALLIA

Dorisem să ajung în provincia mea pe la începutul anului, dar fusesem reținut în preajma Romei încă două luni și jumătate după ce mi-am încheiat magistratura de consul la 1 ianuarie. O dată ajuns în provincia ce mi-era repartizată, nu mai puteam s-o părăsesc în mod legal timp de cinci ani (de fapt au trecut zece ani pînă am părăsit Gallia, iar atunci am făcut acest lucru, strict vorbind, în mod ilegal). Între timp, înainte de a porni spre nord, era esențial să-mi apăr, prin anumite garanții, măsurile pe care le luasem în cursul acestui prim consulat al meu. În toată acea perioadă fusesem constrîns de inamicii mei personali să acționez într-o manieră oarecum arbitrară. Cea mai mare parte a legislației nu emanase de la senat (deși făcusem tot posibilul ca să conving senatul de justețea legilor), ci de la Adunarea Poporului, și aproape toate legile fuseseră promulgate în întregime sub auspiciile mele. Colegul meu Bibulus, după cîteva încercări neizbutite de împotrivire, se retrăsese în propria lui locuință, publicînd de-acolo diferite edicte prin care declara că tot ceea ce înfăptuiam eu era ilegal. Acesta a fost motivul pentru care lumea, în loc să numească anul respectiv „consulatul lui Caesar și al lui Bibulus", făcea aluzie la el sub denumirea de „consulatul lui Iulius și al lui Caesar".

Am izbutit să înfrîng opoziția dumșanilor pe de-o parte mulțumită popularității mele în rîndurile tuturor păturilor sociale, pe de alta pentru că, spre surprinderea generală, îmi asigurasem sprijinul celor două figuri mai puternice din Roma — Pompei și Crassus — ambii avînd motive de nemulțumire împo-

triva membrilor care reprezentau fracțiunea dominantă în senat. Aceștia doi se dușmăniseră multă vreme, dar am știut să-i conving că aveau mult de cîștigat devenind prieteni și sprijinindu-mă pe mine. În trecut colaborasem adesea cu Crassus pe plan politic și mi-a fost ușor să tratez cu el. Cu Pompei era altceva. În ciuda calităților lui superioare, era peste măsură de vanitos și extrem de bănuitor în privința meritelor altora. Dar era capabil să asculte de glasul rațiunii. În general, m-am înțeles bine cu el și mi-a devenit și mai atașat cînd s-a căsătorit cu fiica mea, Iulia, care l-a iubit cu aceeași pasiune devotată cum mă iubise pe mine mama ei, Cornelia.

Prestigiul lui Pompei (sprijinit cum era, de veteranii săi), averea lui Crassus și popularitatea mea alcătuiau o asociere de forțe care, cel puțin timp de un an, a fost absolut de neînvins. Simt și acum o satisfacție cînd mă gîndesc că adversarii mei nici măcar nu-și închipuiau posibilitatea unei asemenea combinații, pînă cînd n-au fost confruntați, fără putință de împotrivire, cu realitatea. Nu era mai puțin adevărat totuși că alianța avea un caracter instabil și precar. În timpul anului meu de consulat, toate țelurile noastre fuseseră atinse. Pompei avea acum posibilitatea să satisfacă cererile de pămînt ale veteranilor săi; Crassus își sporise și mai mult puterea și influența, atît în cercurile politice cît și în cele financiare; eu obținusem nu numai funcția de guvernator al Galliei Cisalpine pentru perioada, excepțional de lungă, de cinci ani, dar, drept fericită urmare a întîmplării că soțul Clodiei, Metellus Celer, decedase, mai primisem și provincia Galliei de dincolo de Alpi — destul de redusă ca suprafață pe vremea aceea. Izbutisem, de asemenea, să înlesnim alegerea în funcția supremă pentru anul următor a candidaților pe care ne puteam bizui că aveau să ne sprijine. Unul dintre consuli era Gabinius, vechi partizan al lui Pompei și prieten cu mine; celălalt era socrul meu, Piso. De-abia mă căsătorisem atunci cu Calpurnia.

Cu toate astea, încă dinainte de încheierea anului meu de consulat, devenise vădit că ne puteam aștepta la tulburări în viitor. Unele dificultăți erau de ordin personal. De pildă, nici

cea mai limpede recunoaştere a propriilor lor interese nu părea că poate duce la o reconciliere trainică a vechilor antipatii şi invidii dintre Pompei şi Crassus. Apoi era fracţiunea lui Bibulus şi a prietenilor săi care, oricît de discreditaţi păreau pentru moment, erau înarmaţi cel puţin cu ceva de natura unui argument legal. Dacă, printr-o schimbare de poziţie în balanţa politică, reuşeau să-şi atragă restul senatului de partea lor, puteau chiar să găsească posibilitatea de a emite un decret prin care toate acţiunile consulatului meu să fie declarate nule şi neavenite. Unul dintre mijloacele pe care le-am adoptat spre a preîntîmpina o asemenea primejdie a fost să sprijinim alegerea lui Clodius ca tribun. Planul îmi aparţinea şi, deşi Crassus, obişnuit să lucreze cu agenţi neonorabili, îl aproba, lui Pompei i-a venit greu la început să se asocieze cu un personaj care, după aprecierea lui, era atît de lipsit de simţul răspunderii şi avea o reputaţie atît de proastă. Ba chiar şi-a exprimat surprinderea că eu îl tolerez pe Clodius, care fusese amantul soţiei mele precedente şi mă implicase într-un scandal destul de neplăcut. Cum eu fusesem amantul soţiei lui Pompei, Mucia, mai înainte ca el să divorţeze spre a se căsători cu fiica mea, am considerat remarca bizar de lipsită de tact. De fapt, Clodius a adus într-adevăr unele prejudicii demnităţii lui Pompei (iar Pompei îşi preţuia demnitatea mai presus de orice); dar tot Clodius a menţinut poporul roman într-o stare de spirit de independenţă, ostilă extremiştilor din senat şi ca atare, în ciuda unor aparenţe, de prietenie şi colaborare faţă de linia politică trasată de mine atît în folosul lui Pompei cît şi al meu.

Ştiam că era cu neputinţă să-l ţin pe Clodius sub control absolut, dar speram să-l pot dirija. A făcut, într-adevăr, exact ceea ce am dorit în importanta perioadă ce a urmat după consulatul meu. A dezarmat total, pentru moment, o opoziţie ce putea fi primejdioasă. Mulţumită lui ne-am descotorosit şi de Cato şi de Cicero. Cato, printr-un vot al poporului, a fost trimis într-o misiune oficială în Cipru. Cicero a fost exilat. Dorinţa mea fusese, fireşte, ca lucrurile să se aranjeze altfel. Cît privea pe Cato, îl ştiam un duşman neîmpăcat şi mi-ar fi plăcut să-l văd înde-

părtat pe veci în vreun colț al lumii, unde să fie cît mai inofensiv. Dar față de Cicero am avut totdeauna cel mai adînc respect. E cel mai bun prozator al limbii noastre, un jurist strălucit și un interlocutor agreabil. Doream mult să-l am de partea mea. Nu s-a lăsat însă convins nici să-și arunce ponderea în balanța noastră (l-am implorat s-o facă), nici să-și țină gura, nici, în momentul cînd primejdia din partea inamicului său Clodius a devenit realmente amenințătoare, să accepte din partea mea oferta unui post onorabil și lucrativ, alături de mine, în Gallia. Am fost deci nevoit să-l abandonez. Cînd am părăsit Roma am știut că, într-o săptămînă sau două, avea să fie constrîns să se exileze. El și Cato o dată îndepărtați, părea că, cel puțin pentru vreo doi ani, nu se mai putea organiza nici o opoziție serioasă față de legislația promulgată în timpul consulatului meu. Într-adevăr, numai dacă aș fi putut avea siguranța că Pompei și Crassus aveau să conlucreze în absența mea, aș fi considerat poziția deținută de noi trei ca perfect întărită. Nu puteam să mă bizui însă pe acest lucru. În plus, știam că viitorul meu nu depindea numai de sinuoasele manevre ale politicii romane, ci de succesul noii mele comenzi în Gallia. Nimeni pînă acum nu știuse vreodată la ce anume să se aștepte de la mine; dar toți se așteptau la ceva neobișnuit. Nu-mi puteam permite nici să dau greș, nici să fiu dat uitării.

Din primul moment a trebuit să iau hotărîri rapide, dintre care unele au fost greșite. A fost nevoie de timp ca să acumulez informații precise despre țară, despre popor și despre veșnic schimbătoarele rivalități și prietenii dintre triburi. Galii, mai mult decît oricare alt popor, înclină să creadă ceea ce doresc ei să fie adevărat; afară de asta își schimbă părerile cu o uimitoare ușurință și rapiditate. Rezultatul este că nici măcar un singur gal care e angajat activ în politica tribală nu reușește, oricît de bine intenționat ar fi, să furnizeze o singură informație exactă. Alte dificultăți proveneau din faptul că, pînă la mine, Roma nu dusese niciodată o politică consecventă cu privire la Gallia. Majoritatea guvernatorilor se mulțumiseră să apere granițele restrînse ale provinciei noastre existente și, spre a spori siguranța, intra-

seră în tratative atît cu triburile galice cît și cu germanii. Și galii și germanii trimiseseră delegații în fața senatului nostru, la Roma, iar aceste solii își văzuseră cererile aprobate sau respinse de oameni cărora le lipsea cunoașterea necesară spre a ajunge la o hotărîre justă. Eu însumi, de pildă, în timpul consulatului meu, am fost de acord în privința recunoașterii regelui german Ariovist. Asta s-a petrecut mai înainte de a ști că aveam să primesc funcția de guvernator al provinciei transalpine, cînd eram total neprevenit despre marile ambiții pe care le nutrea regele german. Firește, nu mi s-a dat niciodată mandat din partea senatului și a poporului roman să desăvîrșesc cucerirea întregii Gallii, ori să invadez Britannia, ori să trec Rinul. Aceste fapte eroice au fost neașteptate pentru opinia publică și, dacă lucrurile ieșeau rău, dușmanii mei de la Roma ar fi fost prompți să mă atace pe motiv că duc războaie de agresiune inutile și costisitoare. Era deci necesar să manevrez cu prudență deși, prin natura lucrurilor, îmi era cu neputință să mă mișc cu încetineală. Mă hotărîsem, desigur, să fac uz de armata mea, dar pînă în momentul cînd am ajuns efectiv în Gallia, nu-mi făcusem nici un fel de planuri definite cum anume aveam s-o folosesc. Abia la sfîrșitul celor două campanii din primul an mi-a trecut deodată prin minte că mi se oferea prilejul să realizez cuceriri la fel de însemnate, de durabile și de glorioase ca tot ceea ce înfăptuiseră în Orient Lucullus sau Pompei.

Strict vorbind, nu aveam decît două motive legale ca să intervin în treburile Galliei. Era de datoria mea, bineînțeles, să apăr și Italia de nord și mica provincie romană de peste Alpi de orice amenințare de invazie. Și mai exista și un decret al senatului, destul de vag redactat, care îl instruia pe guvernatorul roman al provinciei să facă ceea ce putea spre a ocroti interesele marelui trib galic al heduilor, cu care ne aflam de cîtăva vreme în relații de prietenie. Ambele pretexte le-am găsit utile în cursul primei mele campanii.

Nu mă așteptam să fiu nevoit să întreprind campania aceasta împotriva helveților. Cu doi ani înainte se iscase desigur oarecare panică la Roma cînd s-a raportat că tribul numeros și de

temut al helveţilor plănuia să se îndrepte spre apus, în direcţia provinciei noastre. Au existat temeri că s-ar fi putut să invadeze chiar Italia, de aceea au fost trimişi în nord doi comandanţi competenţi — Metellus Celer în Gallia Transalpină şi Afranius, prietenul lui Pompei, în Gallia Cisalpină. Dar ameninţarea, după toate aparenţele, a dispărut — spre marea nemulţumire a lui Metellus care, înainte de a muri, a scris prietenilor săi plîngîndu-se că-i scăpase prilejul de a arăta lumii că el era un general superior lui Pompei (pe atunci, asta era ambiţia tuturor). La încheierea anului meu de consulat, nici eu nu primisem informaţii care să-mi sugereze că se putea ivi vreo primejdie serioasă din partea helveţilor. Dacă m-aş fi aşteptat la vreo primejdie sau dacă, aşa cum au interpretat duşmanii mei, aş fi intenţionat de la început să pornesc un război agresiv în Gallia, mi-aş fi dispus cu totul altfel legiunile la începutul guvernării mele. Dar aşa cum au stat lucrurile, din cele patru legiuni de sub comanda mea numai una din ele, a X-a, se afla dincolo de Alpi. Astfel că, auzind de la Labienus că helveţii începuseră să se adune în număr mare pe Ron, în faţa Genevei, mi-am dat seama imediat că în momentul acela nu aveam nici trupe suficiente la faţa locului, nici fortificaţii îndeajuns de puternice spre a-i opri.

Ajungînd la Geneva, am discutat situaţia cu Labienus şi alţi ofiţeri. Era limpede că helveţii puseseră la cale o migraţiune în masă a întregului lor trib — bărbaţi, femei şi copii. Aprecierile în privinţa numărului de suflete variau, dar toţi informatorii noştri erau de acord că aveam de făcut faţă unei hoarde impresionante şi că bărbaţii în stare să lupte erau ostaşi cu înaltă pregătire. Ulterior am descoperit cifrele exacte. Erau în număr de 368 000, un sfert dintre ei fiind oameni capabili să mînuiască armele. Conducătorii lor hotărîseră, se pare, să părăsească definitiv teritoriul muntos şi oarecum arid în care locuiseră dintotdeauna şi să se strămute spre apus, în Gallia, unde, într-un loc sau într-altul, aveau să găsească pămînt pentru ei, supunîndu-i şi deposedîndu-i pe actualii proprietari. Îşi incendiaseră oraşele şi satele lor, astfel ca să nu mai existe nici o tentaţie de întoarcere, şi se echipaseră cu proviziile necesare unui marş

lung. Erau doar două căi posibile ce duceau spre vest din țara lor. Una era un drum extrem de îngust între Ron și munții Jura. Străbătea țara sequanilor și era de netrecut fără ajutorul și îngăduința acestui trib. Cealaltă cale, ducînd într-o direcție sud-vestică, era mult mai ușoară. Traversa Ronul, intrînd apoi în partea de nord a provinciei noastre.

La cîteva zile după sosirea mea la Geneva am fost vizitat de o delegație de notabilități helvete. Erau oameni înalți, impunători și aveau o demnitate naturală ce-i împiedica să arate ridicoli cu pieptănăturile lor barbare și cu ornamentele pe care le purtau. Vorbeau respectuos, dar nu cu umilință, considerîndu-se, în mod vădit, o forță pe care urma s-o tratez pe bază de egalitate. Mi-au semnalat dificultățile căii nordice de ieșire din țara lor și mi-au cerut îngăduința de a trece cîteva zile în marș prin provincia noastră, făgăduind să nu facă nici un rău locuitorilor și să nu aducă pagube proprietăților lor.

E foarte probabil — sînt gata să admit — ca ei să fi avut intenția sinceră de a-și ține făgăduiala, și nu putea nici măcar să le treacă prin minte că, o dată ieșiți din provincia noastră, eu sau oricare alt roman am fi fost îndreptățiți să le mai controlăm acțiunile viitoare. Aveam însă mai multe motive ca să consider că nu trebuia să le aprob cererea. Exista riscul evident ca o hoardă atît de numeroasă să nu fie îndeajuns de disciplinată în marș și, lăsîndu-se ispitită de bogățiile și de civilizația superioară a provinciei noastre, să se dedea la acte de violență. Pe de altă parte eram de părere că, din punctul de vedere al Imperiului roman, helveții împliniseră o funcție foarte utilă în țara lor, unde timp îndelungat jucaseră rolul de barieră împotriva germanilor, la nord și la est de teritoriul lor. Acum, se putea întîmpla ca acești germani să ocupe ținuturile rămase libere în Helveția și să devină astfel vecinii noștri — niște vecini primejdioși. Îmi dădeam seama însă că nici chiar senatul de la Roma, ca să nu mai vorbim de helveți, nu putea să admită că aveam dreptul să dictez vreunui trib galic din afara frontierelor provinciei noastre. Era deci necesar să acționez cu chibzuială — deși în ceea ce privește opinia publică de la Roma, eram conștient că puteam

dobîndi mari distincții prin orice acțiune încununată de succes pe care aș fi întreprins-o împotriva acestui popor. Căci în ultima generație helveții biruiseră cu desăvîrșire una dintre armatele noastre, impunîndu-i umilința de a trimite soldații înapoi puși la jug. Străbunicul soției mele Calpurnia fusese ucis în acea bătălie.

Am luat deci hotărîrea să mă împotrivesc helveților, cu toate că nu eram destul de puternic, în acel moment, pentru a opune o rezistență efectivă. Am informt pe membrii delegației că nu puteam da pe loc un răspuns categoric cererii helveților de a li se îngădui să treacă prin provincia noastră și i-am invitat să se întoarcă peste vreo trei săptămîni, cînd aveam să le comunic ce hotărîsem. Îmi dădeam seama că atitudinea mea îi surprindea, și am avut un moment de îngrijorare. Cu o singură legiune și fără nici un fel de fortificații îmi era cu neputință să-i împiedic de a trece Ronul, în cazul în care s-ar fi decis să forțeze trecerea peste fluviu. Era limpede însă că ei nu doreau să angajeze ostilități cu noi, cel puțin în acea etapă de început a exodului lor. Au plecat, dîndu-mi răgaz nu numai să recrutez noi trupe din provincie, dar și să construiesc treizeci de km de întărituri spre a apăra locurile pe unde s-ar fi putut trece Ronul mai ușor. Cînd s-au întors reprezentanții helveți, i-am informat că tradiția politicii romane nu îngăduia nici unui popor să treacă prin provincia noastră și că, dacă încercau, aveam să-i înfrunt cu armele. Helveții s-au simțit jigniți de răspunsul meu, dar au evitat să riposteze prin cuvinte amenințătoare. Cîteva grupuri izolate au încercat să facă o breșă în liniile noastre de apărare, dar n-a existat nimic de natura unei acțiuni puse la cale de comun acord și mă îndoiesc dacă acele atacuri, pe care noi le-am respins cu ușurință, fuseseră autorizate de conducătorii helveți. Aceștia observaseră pregătirile ce le făcusem spre a apăra linia Ronului și, nedorind, în mod vădit, să se angajeze în luptă cu noi, sondaseră posibilitatea de a lua cealaltă cale, mai anevoioasă, prin țara sequanilor, către nord. Trebuie să mărturisesc că am fost luat cu totul prin surprindere cînd mi s-a adus la cunoștință că sequanii încuviințaseră enormei armate invadatoare să treacă prin țara lor pe un

drum care putea fi apărat cu ușurință chiar de un număr mai mic de trupe; am fost și mai surprins cînd am aflat că helveții obținuseră această îngăduință de la sequani prin bunele oficii ale unui nobil heduan, pe nume Dumnorix. Eram uimit pentru că soluția cea mai verosimilă era ca helveții, după ce străbăteau țara sequanilor, să se îndrepte spre apus, pătrunzînd chiar pe teritoriul heduilor; și îmi vedeam totdeodată și planurile încurcate, deoarece, dacă nu primeam o chemare în ajutor din partea heduilor, n-avea să-mi fie ușor să găsesc un petext pentru a interveni în marele exod helvet. Sincer vorbind, eram nedumerit. Nu aflasem încă secretul că la hedui, ca la mai toate statele galice, exista o stare permanentă de război civil. Uneori am constatat că situația asta mi-era de ajutor. Am descoperit cu acest prilej, de pildă, că în ciuda faptului că Dumnorix, un heduan de frunte, acționa în mod vădit în colaborare cu helveții, exista un partid puternic, ba chiar predominant în stat, care, dintr-o rațiune sau alta, era dornic ca atît Dumnorix cît și helveții să fie ținuți în șah. Acest partid, spre marea mea ușurare, se pregătea să-mi ceară să intervin în conformitate cu tratatul existent de prietenie dintre hedui și Roma.

Nici partidul proroman al heduilor, nici eu însumi nu aveam în momentul acela măcar cea mai mică idee cît de importante aveau să fie efectele acestei cereri de ajutor. Fără ea mi-ar fi venit foarte greu, atît din motive politice cît și militare, să înaintez cu o armată de oarecari proporții în inima Galliei. Ba chiar s-ar fi putut ca atenția mea să fie total abătută de la Gallia și ca eu să întreprind, în schimb, campanii în Germania care, din cauza poziției geografice și nivelului scăzut de civilizație ale acelei țări, n-ar fi dus la rezultate prea rodnice. Așa însă, mi s-a oferit de către o mică fracțiune politică dintr-un stat, și aproape din întîmplare, prilejul de a apărea în rolul de protector al Galliei față de năvălirile străine.

M-am folosit de prilej fără întîrziere. Lăsîndu-l pe Labienus cu paza fortificațiilor la Geneva, am traversat Alpii în Italia de nord, unde staționau celelalte trei legiuni, am înrolat repede încă două legiuni și cu această armată am trecut din nou Alpii,

în Gallia Transalpină, pe drumul cel mai scurt. Înaintam în marşuri rapide şi, în primele momente, au existat unele plîngeri din partea soldaţilor, neobişnuiţi cu genul de eforturi ce li se cereau. În scurtă vreme, legionarii mei aveau să fie dispuşi să mă urmeze oriunde şi să îndure orice fel de lipsuri; dar în etapa aceea mă observau cu multă atenţie şi cu oarecare suspiciune. Mă cunoşteau ca om politic, nu ca general. Era necesar să le cîştig încrederea, pe care, în definitiv, nu le-o puteam cîştiga decît conducîndu-i la victorie. Iar în acea primă campanie eram depăşiţi numeric cu cel puţin trei la unu — o disparitate nu tocmai gravă în unele condiţii, dar în cazul de faţă destul de importantă, întrucît helveţii erau soldaţi buni şi siguri pe ei, în timp ce eu nu mă puteam bizui cu certitudine pe moralul armatei mele.

Pe cînd trupele noastre treceau hotarul provinciei romane în Gallia, helveţii pătrunseseră între timp în ţara heduilor care îmi trimiseră acum aşteptata chemare în ajutor. Am convocat un număr de conducători hedui, inclusiv pe Dumnorix, în tabăra mea, le-am dat instrucţiuni amănunţite în privinţa proviziilor de care aveam nevoie de la ei şi le-am cerut şi o armată de cavalerie.

Imensa oaste a helveţilor, în lenta ei deplasare, ajunsese acum la rîul Arar[1]. Le-a trebuit aproape trei săptămîni ca să traverseze rîul şi excesiva lor încetineală în executarea acestei operaţiuni mi-a îngăduit să cîştig prima victorie în Gallia. Cînd patrulele mele m-au informat că trei sferturi din helveţi trecuseră, am scos trei legiuni în timpul nopţii, am ajuns la rîu exact înainte de ivirea zorilor şi am atacat gruparea inamicului care tocmai aştepta să treacă apa. Luaţi absolut prin surprindere, au fost aproape toţi ucişi sau făcuţi prizonieri. Acea subdiviziune a helveţilor constituia unul dintre cele patru clanuri în care era împărţit întregul popor, şi aşa s-a întîmplat că a fost tocmai clanul care, în generaţia anterioară, ucisese un consul roman trimiţîndu-i armata înapoi sub jug. Am avut grijă să

[1] Astăzi Saône.

se raporteze această faptă de arme la Roma, unde știam că dușmanii mei mă și învinuiau că duc o campanie neprovocată și inutilă. Indiferent dacă o asemenea campanie era sau nu necesară, puteam revendica acum meritul de a fi răzbunat o rușinoasă înfrîngere militară de-a noastră.

Această primă victorie era bineînțeles departe de a fi decisivă. Am mers fără întîrziere pe urmele ei și a doua zi am construit un pod peste Arar, conducîndu-mi întreaga armată de partea cealaltă a rîului. Helveții, în mod vădit impresionați de faptul că noi săvîrșiserăm într-o singură zi o treabă pentru care ei pierduseră trei săptămîni, au prezentat atunci o ofertă de pace destul de echitabilă după toate aparențele. A venit în solie la mine însuși bătrînul lor șef Divico, cel care, cu cincizeci de ani în urmă, fusese conducătorul lor în bătălia ce sfîrșise cu înfrîngerea noastră și uciderea consulului. Chiar și la vîrsta sa înaintată, Divico avea o statură robustă și dreaptă. M-a impresionat atît înțelepciunea cît și dîrzenia sa; iar cuvintele sale m-au pus într-o situație destul de delicată, întrucît, fără a da semne de teamă, a arătat limpede că nu dorea să lupte dacă se putea evita lupta. Helveții, a declarat el, erau dispuși să se așeze în orice parte a Galliei pe care aș fi ales-o eu. Dacă însă continuam să mă războiesc cu ei, aveau să se apere. Biruiseră și altădată ostași romani și puteau să-i învingă din nou. Cît despre recenta mea victorie, ea fusese rezultatul unui atac prin surprindere și nu putea fi luată drept dovadă că mă puteam aștepta la un astfel de succes într-o bătălie de poziții. Mie îmi revenea dreptul — a spus Divico, în concluzie — să aleg între pace și război. El și tribul lui preferau pacea, dar nu se temeau de cealaltă alternativă.

Era o cuvîntare frumoasă, rostită cu multă demnitate. Mulți dintre ofițerii mei au fost impresionați și eu însumi îmi dădeam seama că, bazat pe o armată neîncercată în lupte, îmi asumam un risc ținînd piept unui trib atît de puternic și de hotărît. Aș fi preferat să mai cîștig experiență și să-mi cunosc mai bine oamenii înainte de a risca totul pe rezultatul unei singure bătălii. Dar nu voiam să pierd prilejul ce mi se oferea de a interveni în triburile Galliei dinafara provinciei romane; și eram conștient în

același timp că, dacă lăsam să se întrevadă cea mai mică șovăire în acea împrejurare, armata mea putea să se arate mai puțin dispusă să mă urmeze cu încredere nelimitată în alte operațiuni, poate și mai aventuroase. I-am dat lui Divico un răspuns care a fost anume calculat ca să-i rănească demnitatea. I-am spus că victoria cîștigată anterior de tribul său împotriva noastră se datorase mai degrabă trădării decit unor calități militare de care ar fi dat dovadă helveții. L-am acuzat de rea-credință în încercarea de a sparge liniile mele de apărare pe Ron și în jefuirea teritoriului unor triburi ce ne erau aliate. Dacă dorea pacea, am încheiat eu, trebuia să plătească despăgubiri pentru pagubele făcute de membrii tribului său și să-mi dea ostateci drept garanție că se vor duce într-adevăr acolo unde le voi porunci eu.

După cum mă așteptam, Divico a considerat propunerile mele ca inacceptabile și maniera mea cu neputință de tolerat. A replicat doar că helveții erau deprinși să primească și nu să dea ostateci; romanii — a subliniat el — ar fi trebuit să știe acest lucru din experiență. Apoi a plecat, iar a doua zi helveții și-au reluat marșul. Era acum limpede că nu se mai putea realiza nimic fără luptă grea. Helveții erau pregătiți să ne înfrunte în bătălie, iar pentru mine, în noua comandă, era absolut esențial ca ciocnirea, atunci cînd avea să vină, să aibă drept rezultat o victorie romană.

PRIMA BĂTĂLIE

Cred că în acea perioadă a carierei mele militare mă găseam încă destul de mult sub influența manualelor de strategie și tactică. Pe de altă parte, aveam mereu întipărite în minte bătăliile trecutului și comandanții pe care îi studiasem și-i admiram: Alexandru, Eumene, Hannibal, Scipio, unchiul Marius și maestrul stratagemei și al improvizației strălucite, Quintus Sertorius. În cele mai concrete îndeletniciri, am căutat întotdeauna să introduc ceva din desăvîrșirea teoriei sau a artei. Doream ca o victorie în război sau un succes în politică să fie un lucru inevitabil, absolut și perfect, ca o pictură frumoasă sau ca un poem liric. Astăzi știu bine că în război asemenea giuvaeruri sînt cu totul excepționale. Inamicul e rareori atît de îndatoritor încît să acționeze exact așa cum am dori, iar majoritatea victoriilor nu sînt cîștigate printr-o chibzuită lovitură de geniu din partea comandantului, ci prin simpla calitate superioară a soldaților de sub comanda sa. Cu toate astea, se întîmplă uneori, datorită neroziei sau neglijenței inamicului, să se prezinte ocazia de a cîștiga ceea ce se cheamă o victorie perfectă. Eram dornic mai mult ca oricînd să întîlnesc un asemenea prilej în această primă campanie a mea în Gallia. Motivul consta în parte în faptul că nu aveam încă toată certitudinea în privința armatei mele și voiam ca, ducîndu-mi soldații la un succes total și fără pierderi, să le dau acea încredere în comanda mea, care le lipsea pe atunci; și în parte, gîndeam, desigur — așa cum fac adesea — pe plan teoretic și artistic. Există o satisfacție estetică în a-ți atinge țelurile fără risipă și cu o siguranță deplină.

Astfel, după plecarea lui Divico, n-am luat nici un fel de măsuri imediate pentru a-i provoca pe helveți la luptă. Așteptam prilejul nimerit de a le da o lovitură zdrobitoare și, pe zi ce trecea, mă familiarizam tot mai mult cu trupele și cu ofițerii mei. Timp de două săptămîni am urmărit pas cu pas lunga și răzlețita coloană, izolîndu-i pe cei ce se abăteau din drum ca să jefuiască, dar nefăcînd nici o tentativă de a angaja o luptă generală. În tot acest timp am mers în urma lor la o distanță nu mai mare de opt sau nouă kilometri.

În vremea asta am început eu să-mi dau seama că situația politică din Gallia era foarte departe de a fi atît de simplă cum mi-o închipuisem. Aveam cu mine un număr de conducători de-ai heduilor și mă întrețineam adesea cu ei prin interpreți. În măsura în care poți avea încredere în interpreți, e o metodă bună de a trata cu străinii. Ai posibilitatea să-i observi îndeaproape cînd atenția lor e concentrată asupra interpretului și, dacă le cunoști cît de puțin limba, e ușor de constatat, în general, dacă vorbesc sincer sau nu. Am băgat de seamă curînd în privința heduilor că, în timp ce unii din ei — bătrînul lor șef Diviciacus, de pildă — încercau cu toată sinceritatea să ne ajute, mulți erau, pentru un motiv sau altul, stînjeniți și încurcați. Am crezut la început că atitudinea lor era rezultatul unui sentiment de teamă. Socoteau probabil că armata noastră nu putea ține piept helveților și, fapt cert, propria lor cavalerie — o armă cu care majoritatea statelor galice se mîndresc în mod special — se dovedise neașteptat de decepționată în acțiune. Curînd după întrevederea mea cu Divico, trimisesem toată cavaleria de care dispuneam — în cea mai mare parte heduană — în urmărirea coloanei helvete, cu ordinul de a-i încetini marșul și de a-i aduce cît mai mari prejudicii cu putință. Helveții nu aveau decît aproximativ cinci sute de călăreți, dar izbutiseră, cu toate astea, să respingă cavaleria mea, care se ridica la patru mii de oameni, pricinuindu-i grele pierderi.

Nici nu-mi trecuse prin minte că înfrîngerea cavaleriei noastre s-ar fi putut datora unei trădări; dar asta se explica prin aceea că nu aflasem încă ce complicate și ușor schimbătoare sînt stările

de spirit și conduita politică la gali. Ceea ce mi-a deschis ochii în cele din urmă a fost descoperirea că în realitate nici măcar jumătate din proviziile făgăduite inițial de hedui nu apăruseră. Motivele invocate de nobilii hedui din tabăra mea mi se păreau total neconvingătoare. Pînă atunci îi tratasem cu cea mai mare curtoazie, dar acum le-am vorbit cu oarecare asprime. Le-am spus că, drept urmare a faptului că nu-și ținuseră promisiunea, n-aveam să pot distribui rații abundente soldaților cînd va fi cazul și i-am acuzat că mi-au cerut mai întîi ajutor pentru a mă trăda după aceea. Cuvintele mele și-au făcut efectul, astfel că am putut descoperi în cele din urmă, de la vreo doi-trei șefi hedui, surprinzătorul adevăr că aproape jumătate din numărul lor sperau în taină că armata romană și eu însumi aveam să fim măturați de pe teritoriul Galliei de către helveți. Ca totdeauna existau în Gallia mai multe motive pentru această dizidență în consiliul tribal. Exista un profund sentiment antiroman, bazat pe presupunerea că noi intenționam să-i lipsim pe gali de libertățile lor și, treptat, să-i aducem pe toți într-o situație de înrobire. Întîmplător, eu nici nu concepusem măcar un asemenea plan, așa încît m-a interesat să aflu ce gîndeau ei în privința asta. Era, se pare, o părere susținută cu deosebită fermitate de bogatul și popularul șef heduan Dumnorix; dar, după alții, Dumnorix exploata ceea ce s-ar putea numi patriotismul tribului său pentru scopurile lui personale. Era căsătorit cu o helvetă și spera să obțină ajutorul helveților spre a deveni rege al heduilor. În virtutea acestor speranțe, făcuse uz de influența sa la sequani pentru a obține îngăduința ca helveții să treacă nesupărați prin munți; iar de-atunci dăduse inamicilor noștri și alte dovezi de devotament. Îi înștiințase tot timpul despre mișcările noastre; el, împreună cu cavaleria heduană pe care o comanda, fusese primul care făcuse stînga împrejur în recenta ciocnire; și tocmai din cauza influenței lui asupra mai marilor tribului, grîul făgăduit nu fusese strîns spre a ne fi trimis. Exista, firește, printre hedui și un partid puternic care se opunea ambițiilor lui Dumnorix, avînd toate intențiile să colaboreze cu noi. Acest partid își dădea seama că se puteau obține avantaje substanțiale de pe urma

acceptării protecției romane. Unul dintre conducătorii săi era druidul Diviciacus, frate cu Dumnorix, și un om deosebit de clarvăzător, fiind dintre puținii gali care înțeleseseră că primejdia principală pentru țară în ansamblul ei și pentru fiecare trib galic în parte venea dinspre răsărit, din Germania. Diviciacus avea credința că propriul său trib ar fi putut izbuti, cu sprijinul Romei, să realizeze unitatea Galliei, transformînd întreaga țară într-o comunitate politico-socială puternică și prosperă. Cîtva timp i-am împărtășit vederile și abia treptat mi-am dat seama că Gallia nu putea fi unificată și pacificată decît prin încorporarea ei la imperiul nostru. În acea etapă a operațiunilor nici nu începusem să mă gîndesc la Gallia ca totalitate. Vedeam numai că mă găseam într-o situație neobișnuit de primejdioasă. Ceea ce mă impresiona mai mult era faptul că pînă și cei ce mi-erau binevoitori, ca Diviciacus, nu îndrăzniseră pînă în momentul de față să mă informeze care era adevărata situație.

Trebuia să iau hotărîri rapide între reconciliere și pedeapsă. Tendința mea a fost întotdeauna către clemență, atunci cînd iertarea poate fi acordată fără risc. Asta se întîmplă pe de-o parte fiindcă îmi displace cruzimea — întrucît am fost prea des martorul ei în copilărie — pe de alta, pentru că știu că, în cele din urmă, chiar dacă ești nevoit să faci uz de violență spre a pune mîna pe putere, n-o poți păstra decît obținînd bunăvoința celor ce-ți sînt, de fapt, supuși. Nu încăpea îndoială că, în privința heduilor, era cît se poate de important, atît în vederea viitoarelor mele operațiuni în Gallia, cît și a formării opiniilor la Roma, ca eu să apar mai curînd în lumina unui prieten și a unui aliat decît a unui guvernator sau dictator. Aș fi fost îndreptățit să-i aplic lui Dumnorix o pedeapsă exemplară, de vreme ce mă trădase în luptă; și aș fi putut face uz de autoritatea mea pentru ca el să fie condamnat de propriul său popor, deoarece încălcase cu siguranță instrucțiunile date de conducătorii săi. Dar mi-am dat seama că o asemenea acțiune, întreprinsă prea de timpuriu împotriva unei figuri atît de populare, putea duce la o accentuare a dezbinării existente între hedui. Putea, de asemenea, să-l discrediteze pe Diviciacus, unul dintre puținii pe care aveam posi-

bilitatea să mă bizui. De aceea m-am mulțumit să-l admonestez aspru pe Dumnorix, informîndu-l că-și datora viața intervenției fratelui său. Dumnorix s-a prefăcut că-mi poartă recunoștință și mi-a jurat credință pentru viitor. Dar eu l-am ținut încontinuu sub supraveghere. A observat acest lucru și un timp s-a comportat, într-adevăr, corect.

Mi-am dat seama atunci mai limpede ca oricînd că, spre a impresiona atît propria mea armată, cît și singurul trib galic ce-mi era, cel puțin în mod oficial, prieten, aveam nevoie de o victorie. A doua zi după ce m-am ocupat de Dumnorix, mi s-a ivit un prilej admirabil. Helveții ajunseseră, poate, la concluzia că noi nu reprezentam un adversar de temut. Fapt sigur era că, de astă dată, făcuseră tabără pe o poziție foarte rău aleasă. Îndărătul lor, un deal cobora în pantă lină pînă la grosul armatei helvete cu nenumăratele ei care și focuri. Patrulele mele m-au informat că dealul putea fi cu ușurință urcat din partea mai îndepărtată și am văzut imediat situația ce mi se oferea. Am discutat topografia locului cu Labienus, care era la fel de entuziasmat ca și mine. A pornit cu două legiuni pe la miezul nopții, cu instrucțiuni să ocupe culmea dealului din spatele helveților. Eu, împreună cu restul armatei, urma să-i atac din față curînd după ivirea zorilor, iar cînd Labienus ar fi auzit zarva luptei, trebuia să coboare dealul și să surprindă ariergarda inamicului. Nimic nu putea fi mai simplu și mai plin de efect. Ar fi constituit, dacă avea loc, o victorie aidoma celor din tratate. Din nefericire, patrulele mele înaintate erau sub comanda unui om care se considera un expert militar. Se numea, mi se pare, Considius, și ne stîrnea cînd interesul, cînd hazul povestindu-ne isprăvi din campaniile în care luptase sub comanda lui Sylla și a lui Crassus. Dacă era să-l crezi, ai fi spus că nici Sylla, nici Crassus (care, în treacăt fie zis, era un general de primul ordin, cu tot dezastrul său final) n-au cîștigat vreodată o bătălie fără ajutorul lui Considius, acesta subliniind în mod special — îmi amintesc — importanța executării recunoașterilor cu cea mai mare iuțeală și atenție. Acum, Considius a fost cel care mi-a răpit prilejul unei victorii sigure. Ne deplasaserăm pe pozițiile de atac și, după cum

am aflat mai tîrziu de la prizonieri, helveţii nu aveau nici o idee despre intenţiile noastre. Într-o jumătate de oră aş fi dat semnalul de acţiune, cînd, deodată, apăru Considius gîfîind şi surescitat de importanţa pe care şi-o dădea. Coama dealului dindărătul taberei helveţilor, mă informa el, era ocupată de puternice efective de helveţi. Îi văzuse cu ochii lui şi observase în special crestele coifurilor lor barbare. Ce se întîmplase cu Labienus şi cele două legiuni ale sale nu ştia.

A fost pentru mine, în momentul acela, un raport care mi-a stricat total planurile. Era oare posibil, mă gîndeam, ca helveţii să fi avut aceeaşi viziune strategică pe care o avusesem eu şi să ne-o fi luat înainte? Căzuse oare Labienus, împreună cu armata sa, într-o ambuscadă şi fusese nimicit? Nu mai era nimic de făcut decît să aştept şi să trimit alte patrule pe drumul pe care-l luase Labienus şi în direcţia principalei aşezări a taberei helvete. Se scursese aproape întreaga zi cînd patrulele mele s-au întors cu ştirea că helveţii porniseră din nou în marş şi că vîrful dealului era, şi fusese din zori, ocupat de Labienus. Ceea ce îşi închipuise Considius că sînt creste de coifuri barbare fuseseră ori trunchiuri de copaci, ori steagurile propriilor noastre legiuni. Labienus, cum era şi firesc, fusese uluit de abţinerea mea de a intra în acţiune; dar era un ostaş prea bun ca să nu-mi asculte instrucţiunile cu precizie şi astfel, după ce i-a urmărit pe helveţi cum se îndepărtează liniştiţi în afara pericolului, îşi condusese oamenii înapoi şi se afla în drum ca să facă joncţiunea cu mine. În acel moment am fost furios pe Considius; dar incapacitatea lui mi-a dat o lecţie utilă — să nu am încredere în „soldaţii vechi“ mai sus de gradul de centurion.

Consecinţa insuccesului nostru în folosirea acelui prilej a fost gravă. Ne găseam acum la distanţă de o zi de marş de importantul oraş heduan Bibracte şi am hotărît să mă îndrept într-acolo, pe de-o parte spre a mă asigura de provizii, pe de alta pentru a-i impresiona pe hedui cu spectacolul celor şase legiuni care, le-aş fi explicat eu, răspunseseră la cererea lor de ajutor. Mi-am propus să-i las în pace pe helveţi o zi-două şi pe urmă, după ce puneam ordine în treburile heduilor după placul meu, să-i ur-

măresc din nou. Înaintau atît de încet încît aveam să-i ajung ușor din urmă. Dar de îndată ce am luat-o în direcția orașului Bibracte, helveții au fost informați de mișcările noastre. Nu era un lucru surprinzător pentru mine. Eram conștient de supărătorul fapt că o mare parte din cavaleria noastră galică se arăta total nevrednică de încredere și păstra mereu legătura cu inamicul. Am fost însă mirat descoperind că helveții, ca urmare a informației primite, ajunseseră în mod vădit la concluzia că ne era frică de ei și se hotărîseră să se bată cu noi. Își schimbaseră direcția marșului și acum ne urmăreau ei pe noi, așa cum îi urmăriserăm noi pe ei. Elementele înaintate ale coloanei lor au intrat curînd în acțiune împotriva ariergărzii noastre.

Am văzut că eram constrîns acum, fie că doream sau nu, să dau o bătălie care putea fi hotărîtoare pentru tot viitorul meu. Trebuia să lupt pe un teren neales de mine împotriva unui inamic rezistent și experimentat, cu mult superior mie ca număr. Chiar dacă aș fi putut să elaborez vreun plan tactic strălucit, sau care să-i dezorienteze, nu era timp pentru a pune un asemenea plan în aplicare. Trebuia să dau bătălia după canoanele clasice bizuindu-mă, pentru a obține victoria, numai pe disciplina, instruirea și curajul trupelor mele.

Mai întîi am trimis cavaleria ca să respingă micile efective de helveți care ne hărțuiau ariergarda. Nu m-ar fi surprins cîtuși de puțin dacă trupele de cavalerie ar fi dezertat; în realitate însă au făcut ceea ce li s-a cerut. Probabil că așteptau să vadă cum se va desfășura bătălia. În timp ce cavaleria se găsea în acțiune, mi-am orînduit armata în dispozitivul de luptă întocmai după instrucțiunile manualelor militare (care sînt, într-adevăr, pline de sfaturi utile). Aveam patru legiuni de veterani. Le-am dispus pe un teren în pantă pe trei linii de luptă. Îndărătul lor, pe culmea dealului, am așezat cele două legiuni recent recrutate în Italia. Am pus veteranii din linia a treia să sape numaidecît niște tranșee pentru adăpostirea echipamentului portabil și unde să poată încăpea cele două legiuni de recruți. Cu acest prilej am făcut gestul oarecum histrionic de a-mi trimite propriul cal, și apoi caii tuturor ofițerilor, la ariergardă. Doream să le arăt oa-

menilor că în acea acțiune eram toți împreună și că nu ne puteam salva viețile decît prin victorie. Asemenea gesturi au devenit, bineînțeles, absolut inutile mai tîrziu. După campaniile primului an în Gallia, cred că nici unui soldat de-al meu nu i-ar fi dat vreodată prin gînd că putea fi părăsit de comandantul său suprem. Atunci însă, după ce mi-am trimis calul, am îmbrăcat mantia de purpură pe care o purtam întotdeauna în război și, înainte de începerea bătăliei, am mers pe jos de-a lungul liniilor de luptă, vorbindu-le pe nume centurionilor în care aveam mai multă încredere și oprindu-mă din cînd în cînd ca să le spun soldaților cîteva cuvinte de încurajare. Am spus ceea ce se spune de obicei (și asta se află în tratate); dar rostind cuvintele am știut, cred eu, să comunic ceva din entuziasmul meu pentru luptă și din hotărîrea de a învinge. În acele momente mă simțeam exaltat. Și n-ar fi tocmai exact dacă aș descrie această exaltare ca o formă de egoism. Într-un sens e adevărat, poate, că văd lungul front al legiunilor ca un fel de extindere a propriei mele personalități. Ele ocupă mai mult spațiu decît pot ocupa eu și reprezintă mai multă putere fizică decît se poate concentra în trupul meu. Activitatea lor, și chiar unele din gîndurile și aspirațiile lor, sînt instrumente ale voinței și ambiției mele, ale instruirii mele atente și iubitoare, ale atitudinii mele hotărîte, îndreptate spre un țel. În sensul acesta poate simt o armată ca un instrument în mîinile mele. Dar în clipele cînd bătălia e pe punctul de a începe, trăiesc un sentiment de altă natură. Mă simt prietenul și camaradul fiecărui soldat care e pe cale să întîmpine moartea sau rănile și sînt convins că stă în puterea mea să-i împărtășesc fiecăruia ceva din propria mea vigoare și siguranță. În acele clipe și soldații, la rîndul lor, îmi vorbesc nestingheriți, știind că avem același limbaj.

Toate aceste senzații le cunoșteam bine dinainte, deși nu mai comandasem decît o singură dată pînă acum o armată de proporții considerabile, și asta fusese împotriva rezistenței relativ dezorganizate a triburilor spaniole. Aici, în Gallia, aveam de mînuit o forță armată mult superioară; eram confruntat cu un inamic disciplinat și puternic, care mai biruise armate de-ale noas-

tre în trecut; și întregul meu viitor depindea de rezultat. De aceea e o bătălie pe care o rechem adesea în amintire.

În timp ce legiunile se înșiraseră în linie de bătaie și începuseră să se fortifice prin tranșee pe poziția de pe vîrful dealului, helveții își orînduiseră carele într-un cerc larg, tot ca o poziție defensivă. Corpul principal al armatei a alcătuit repede o falangă densă, cu oamenii stînd umăr la umăr, acoperiți parțial de scuturile lor mari. Acum se puteau vedea în realitate acele creste de coifuri barbare pe care Considius le văzuse în închipuire. Făceau parcă și mai înaltă statura acestor oameni care și așa erau destul de voinici și ne disprețuiau pe noi, romanii, pentru fizicul nostru mărunt și firav, după cum îmi spuseseră adesea interpreții mei gali. Privind de sus de pe deal, îmi puteam da seama cît de total ineficienți se dovedeau călăreții noștri împotriva acestei mase de oameni. Așa mă și așteptasem. N-aveam să mai fac uz de cavalerie în bătălie, afară de cazul unei urmăriri generale.

După ce ne-au respins cavaleria, falanga helvetă a început să înainteze cu pași fermi în sus spre prima noastră linie de bătaie. M-am bucurat văzînd că erau destul de încrezători ca să urce dealul, deoarece asta îi punea categoric în dezavantaj. O salvă de suliți aruncată de sus, chiar într-o înclinare ușoară, are un efect de două ori mai puternic decît atunci cînd e lansată de la același nivel. Știam că soldații mei veterani erau perfect conștienți de acest lucru și aveau să-și facă datoria. S-au comportat, într-adevăr, cu un calm exemplar. Au așteptat pînă în ultima clipă înainte de a-și azvîrli lăncile, iar forța primei lor salve a avut efectul de a dezmembra întreaga ordine de bătaie helvetă. Într-adevăr, helveții făcuseră o gravă eroare atacînd într-o ordine atît de strînsă. Adesea două sau mai multe dintre scuturile lor îmbucate unul într-altul au fost străpunse de una și aceeași suliță, încît purtătorii scuturilor își simțeau toate mișcările împiedicate și nu-și mai puteau folosi nici brațul drept cu deplină vigoare. Între timp soldații noștri își scoseseră săbiile și treceau la lupta corp la corp, urlînd și chiuind, înjurînd sau mormăind, ba chiar rîzînd (deoarece oamenii, în momentul acțiunii, se exprimă în multe și variate moduri). În contrast cu masa densă a

inamicului, noi apăream ca un șir ridicol de subțire, dar dacă priveai mai bine, vedeai că ordinea noastră de luptă mai dispersată permitea fiecărui soldat să dea două lovituri acolo unde inamicul dădea una singură. Cu toate astea, în ciuda șocului inițial pricinuit de salva noastră de suliți, inamicul, cu rîndurile din față împinse din spate mereu înainte, se menținea pe poziție sau se legăna nehotărît cînd într-o parte, cînd într-alta. Ai fi zis că subțirateca noastră linie de bătaie cioplea într-o pădure aproape de nepătruns. Nu-mi mai încăpeam în piele de nerăbdare și ardeam de dorința de a mă repezi înainte ca să mă arăt în luptă în primele rînduri. Dar știam că nu era momentul pentru o asemenea paradă de vitejie. Soldații noștri se descurcau bine; mai rămînea de văzut dacă totul avea să iasă bine pînă la sfîrșit. Pe urmă am început să observ adîncituri tot mai mari în liniile helvete. Se retrăgeau, întîi cu încetul, apoi mai repede, dar nici unul din ei n-a luat-o la fugă. Între timp intraseră în acțiune și soldații noștri din linia a doua și a treia, iar helveții, sub presiunea lor crescîndă, s-au retras pînă la terenul plan de la picioarele dealului. I-am împins îndărăt pe o întindere de cîmpie și am început să-i izgonim în susul altui deal din partea opusă. Acum se deplasau mai repede. Pămîntul era acoperit cu morți și răniți. Soldații noștri se încurajau unii pe alții să înainteze, în credința că, dintr-o clipă într-alta, lupta serioasă avea să se încheie, iar retragerea să se transforme în derută.

În acel moment am observat noi trupe în depărtare, la dreapta noastră, și mi-am dat seama imediat că, în această primă bătălie a mea în Gallia, planurile mele fuseseră total dejucate de bătrînul Divico sau de oricine va fi acționat în calitate de comandant suprem al inamicului. Căzusem exact în aceeași cursă (în afară de faptul că era doar o semiîncercuire) ca aceea în care Hannibal nimicise armata romană la Cannae. Forța mea principală fusese atrasă prea departe înainte, așa încît era expusă acum la o lovitură zdrobitoare pe flancul neapărat. În cazul cînd aș fi avut rezerve pe care să mă pot bizui, le-aș fi utilizat poate; dar am șovăit să expun cele două legiuni de recruți în acel moment critic. Dacă intrau în panică, situația ar fi devenit desperată.

Am trimis deci ordin veteranilor din linia a treia; care se alăturaseră acum în urmărirea principalei forțe helvete. Instrucțiunile mele erau în sensul ca ei să se întoarcă și să angajeze lupta cu noile trupe ce se năpusteau asupra flancului nostru drept și care izbutiseră pînă atunci să se ascundă printre carele helvete. Era vorba, după cum am descoperit mai tîrziu, de o armată alcătuită din două triburi, boii și tulingii, aliați cu helveții și numărînd aproape cincisprezece mii de luptători.

La apariția lor, helveții, care se retrăseseră în susul dealului, s-au oprit mai întîi pe loc și au început apoi să-i respingă pe soldații noștri pînă la terenul plan. Au fost clipe chinuitoare. Dacă frontul nostru se spărgea, întreaga armată ar fi fost nimicită. Dar soldații romani, ajunși pe cîmpie, și-au refăcut rîndurile și au răspuns la lovituri. Îndărătul și la dreapta lor auzeau vuietul unei alte bătălii, întrucît soldații din linia a treia intraseră în luptă cu boii și tulingii. Și în acest sector, o înfrîngere locală ar fi însemnat pentru noi un dezastru complet, dar și aici, în primele momente critice ale atacului, soldații noștri au rezistat cu dîrzenie și au susținut lupta eroic. După cîteva minute mi-am putut da seama că primejdia unei înfrîngeri totale trecuse. Acum era vorba de o bătălie a soldaților, și cei mai buni soldați cîștigă lupta treptat și nu neapărat decisiv. Așa s-a și întîmplat. După aproape trei ore de luptă, corpul principal al armatei helvete, care suferise grele pierderi, s-a retras din nou în susul dealului; și în același timp boii și tulingii s-au retras după carele lor. Nu era propriu zis o fugă, de aceea primele două linii ale soldaților noștri, care suferiseră și ele numeroase pierderi, au îngăduit inamicului să iasă din luptă. Se găseau, fără putință de tăgadă, într-o situație ce nu le permitea se încerce o urmărire.

Tîrziu după-amiază am solicitat trupelor un efort final înainte de căderea nopții. Cu întreaga linie a treia și cu cîteva cohorte suplimentare pe care le chemasem de la celelalte două linii, a fost lansat un atac asupra cercului de care ale inamicului unde se aflau multe din bunurile lor, precum și un mare număr de femei și copii. Aici lupta a fost cruntă și zarva de nedescris. Soldații noștri erau aproape înnebuniți de sîngele pe care-l vărsaseră pînă

atunci; țipetele femeilor helvete, care stăteau în picioare pe căruțe, cu sînii dezveliți și mîinile întinse, sau care se alăturau bărbaților în bătălie, aveau asupra noastră efectul unui strigăt de îmbărbătare la luptă. Cînd în cele din urmă am spart frontul, am luat foarte puțini prizonieri.

A fost într-adevăr o victorie și, curînd după aceea, am primit felicitări din partea membrilor statului meu major. Eu personal eram însă deplin conștient că victoria fusese cîștigată nu datorită unei priceperi sau previziuni ale mele, ci în întregime disciplinei și calităților războinice ale trupelor. Dacă ar fi fost numai o chestiune de competență a generalului, meritam să fiu biruit. Afară de asta, deși îi pricinuiserăm inamicului pierderi enorme, fuseserăm și noi greu încercați. Mai rămăseseră cam o sută treizeci de mii de helveți. S-au îndepărtat, continuîndu-și marșul chiar în noaptea aceea, și mi-ar fi plăcut să fim în stare să-i urmărim. Așa însă, a trebuit să petrecem trei zile pe cîmpul de luptă, îngropîndu-ne morții și îngrijindu-ne răniții. Mi-am consacrat mult timp în acele zile veghind ca fiecare soldat și centurion ce se distinsese în luptă să fie răsplătit cum se cuvine.

A fost o victorie. Asta era dincolo de orice îndoială. Iar rezultatele ce au urmat îndată după aceea au fost de cea mai mare însemnătate. Dar nu-mi mai puteam permite multe victorii de felul acesta.

PROTECTOR AL GALILOR

Helveţii pierduseră cea mai mare parte a proviziilor lor. Şi-au continuat marşul spre vest, dar ştiam bine că nu aveau nici un fel de şanse de supravieţuire dacă nu izbuteau să cîştige din nou alianţa sau sprijinul vreunui trib în drumul lor. Învăţasem destule despre politica galică pentru ca să ştiu că era o posibilitate de care urma să ţin seama, astfel că am trimis soli la toate consiliile tribale de-a lungul traseului helvet spre a da limpede de înţeles că aveam să tratez drept duşmani pe toţi cei ce ar fi dat armatei învinse provizii sau orice fel de ajutor. Din fericire, ordinele mi-au fost ascultate, iar helveţilor nu le-a rămas altă cale decît să se predea.

Le-am oferit condiţii cît se poate de generoase. Cei mai mulţi au fost îndrumaţi să se întoarcă în ţara lor şi să-şi reconstruiască oraşele şi satele pe care şi le distruseseră. Am luat măsuri să fie aprovizionaţi cu grîu pînă cînd aveau să fie în stare să se întreţină din nou singuri. Supravieţuitorii boiilor, care erau în relaţii excelente de prietenie cu heduii, au fost lăsaţi să se statornicească pe teritoriul heduan. Totuşi, doream să fiu sigur că instrucţiunile mele aveau să fie îndeplinite şi, întrucît ştiam că helveţii mai constituiau încă o forţă armată de temut, le-am cerut, pentru moment, predarea armelor. Mai tîrziu doream ca ei să-şi utilizeze armele spre a-şi apăra ţara împotriva germanilor şi, într-adevăr, eram de pe atunci preocupat de primejdia ca nu cumva hoardele germane să le ocupe fostele teritorii. Poate că ordinul meu de predare a armelor a fost interpretat greşit de către unii membrii ai tribului, care au putut să-şi închipuie că aveam

intenția ori să-i masacrez ori să-mi vînd prizonierii ca sclavi. Fapt este că șase mii dintre ei au încercat, după ce se ajunsese la o înțelegere între șefii lor și mine, să fugă în direcția Rinului. Am trimis imediat instrucțiuni la triburile pe unde trebuiau să treacă și dispozițiile mi-au fost ascultate. Prizonierii fugiți au fost întorși din drum aproape pînă la unul. Se situaseră în afara oricăror legi ale războiului, de aceea i-am vîndut pe toți ca sclavi.

Mă găseam încă în vecinătatea orașului Bibracte și aici am fost vizitat de căpetenii din toată Gallia, care au venit, chipurile, să-mi prezinte felicitările lor, dar în realitate din simplă curiozitate sau ca să constate cum putea fi utilizată prezența unei armate romane spre promovarea propriilor lor interese. În timpul acestor zile mi-am îmbogățit mult cunoștințele în legătură cu țara în care mă aflam. Am fost bine slujit de interpreții mei, care erau mai ales gali din provincia romană sau din nordul Italiei și care fuseseră aleși nu numai pentru cunoașterea limbii, ci pentru inteligența lor în general, pentru farmecul, înfățișarea plăcută și devotamentul lor față de mine. Mulți dintre ei îmi sînt și astăzi prieteni dragi și toți au făcut averi imense. Cu ajutorul lor și cu ajutorul mai multor negustori italici și căpetenii galice, am început să-mi formez o imagine mai mult sau mai puțin exactă despre Gallia ca totalitate, și în același timp am avut inspirația subită că ar fi cu putință să forțăm sau să determinăm întreaga țară, de la Atlantic la Pirinei, să accepte supremația Romei și, în cele din urmă, obiceiurile și civilizația ei. Cînd mi-a venit prima oară ideea, am simțit acel fior de plăcere pe care trebuie să-l simtă adesea, cred eu, marii poeți și uneori chiar cei care, ca mine, aspiră la frumuseți de stil în proză. E puternica emoție ce pare a însoți contemplarea unei creații sau a unei transformări de esență, de material existent, în altceva nou. Ideea trebuie să fie îndrăzneață și, în același timp, riguros realizabilă în practică. Astfel, într-o clipă, înaintea lungilor ceasuri de meditație și a lungilor ani de luptă, am întrevăzut cucerirea Galliei.

Cred că pot afirma că ideea a fost a mea cu prisosință. Cînd am început să i-o explic lui Labienus, s-a lăsat prins de șuvoiul entuziasmului. Vedea înaintea lui o lungă carieră de victorii,

onoruri și bogăție — și, în momentul cînd m-a părăsit, le realizase pe toate acestea. Și eu, bineînțeles, simțeam nu mai puțin ca el atracția unor asemenea miraje. Năzuiam în primul rînd la o reputație militară comparabilă cu aceea a lui Pompei; și totodată ardeam de dorința să apuc vremuri altfel decît cele pe care le cunoscusem, cînd aveam să fiu în stare să dau bani mai curînd decît să fiu nevoit să cer împrumut. Dar ceea ce mă făcea să freamăt de plăcere era ceva mai mult decît perspectiva onorurilor sau a bogăției. Vedeam ordinea luînd naștere din dezordine, siguranța în locul confuziei, șovăielilor și lipsei de țel, caracteristice ambițiilor personale. Abia treptat mi-am găsit drumul și, în unele direcții, încă mi-l caut bîjbîind.

În ceea ce privește Gallia, unul dintre cei care, în primele timpuri, mi-au acordat un prețios ajutor a fost druidul Diviciacus, heduanul al cărui popular frate, Dumnorix, era încă, după bănuielile mele, dușmanul meu ca și al Romei. Am învățat de la Diviciacus multe despre Gallia, inclusiv unele date geografice simple pe care ar fi trebuit să le cunosc dinainte. Dar pe vremea aceea la Roma lumea era aproape total ignorantă cu privire la Gallia de dincolo de Alpi. Pînă și senatorii și foștii guvernatori nu cunoșteau mare lucru, în afară de numele cîtorva triburi dincolo de munții Ceveni sau Jura. Negustorii romani erau mai bine informați decît administratorii sau comandanții noștri militari; dar nici ei nu pătrunseseră vreodată pînă la triburile belgice din nord sau pînă la armoricanii din vest. Aveam tendința să credem că toți galii transalpini sînt celți; dar am aflat de la Diviciacus că celții constituiau doar o treime din întreaga țară. La sud și la est de ei se găseau aquitanii; la nord erau belgii, renumiți drept cei mai valoroși războinici ai Galliei. Existau deosebiri de limbă, de obiceiuri și de legi între aceste trei zone; ba chiar, ascultîndu-l pe Diviciacus, mi-am dat seama că existau deosebiri pretutindeni. În Gallia, mai fiecare stat se afla în război cu vecinii și în cadrul fiecăruia din ele erau cu siguranță cel puțin două partide care se luptau pentru putere. Am dat ordin să-mi fie redactate de către membrii statului meu major memorii privitoare la întregul teritoriu al țării și am început chiar de

pe atunci să adun informații despre insula Britanniei. Dar îmi dădeam seama că pentru un an sau doi activitatea mea avea să se limiteze în mod inevitabil la Gallia celtică, așa încît m-am preocupat anume să fiu cît mai bine informat cu putință în legătură cu problemele și posibilitățile acestei zone. Diviciacus mi-a spus că, în copilăria lui, existaseră în toată această parte a Galliei două triburi predominante — propriul său trib, al heduilor, și un alt trib, al arvernilor, care locuia în ținutul muntos de la nord de Ceveni. Cu vreo zece ani în urmă, arvernii, ca urmare a politicii lor împotriva heduilor, se aliaseră cu sequanii, care aveau o graniță pe Rin. Sequanii chemaseră în ajutor mercenari germani, care veniseră în număr tot mai mare în fiecare an, pînă cînd o numeroasă hoardă din acești barbari, sub regele lor Ariovist, se statornicise acum pe malul galic al Rinului. Germanii aceștia îi biruiseră pe hedui și alte triburi galice în bătălie, luaseră ca ostateci pe copiii conducătorilor și-i siliseră pe învinși să dea ostateci și sequanilor. Totuși, le-a venit rîndul sequanilor înșiși să sufere. Ariovist anexase mai întîi o treime din teritoriul lor drept răsplată pentru intervenția sa, iar de curînd, dat fiind că primea mereu detașamente proaspete de războinici germani, le ceruse să evacueze încă o treime. În toate tratativele sale cu galii, Ariovist se comportase ca un tiran crud, arogant și capricios. Heduii și alte triburi din vestul Galliei aveau convingerea că scopul lor final era cucerirea întregii țări și, întrucît Germania părea să aibă rezerve nelimitate de efective, era într-adevăr capabil să-și aducă la îndeplinire planul, dacă nu se punea stavilă imediat ofensivei. Diviciacus era de părere că mi-aș fi atras recunoștința nu numai a heduilor, dar a întregii Gallii dacă făceam uz de prestigiul recentei mele victorii și, în eventualitatea că ar fi fost necesar, de armata mea spre a-l face pe Ariovist să înțeleagă că Roma era pregătită să-și apere aliații.

Știam dinainte, bineînțeles, cîte ceva despre Ariovist și amenințarea germană, cu toate că nu-l întîlnisem pe Diviciacus în momentul cînd, cu cîțiva ani în urmă, venise la Roma în persoană ca să încerce să convingă senatul nostru de primejdia pe care ar fi implicat-o o năvălire germană în Gallia. Misiunea lui

Diviciacus avusese loc cu doi ani înainte de consulatul meu, pe cînd eram guvernator în Spania. Nu obținuse rezultate prea fericite, deși senatul aprobase, e adevărat, acel decret cu conținut destul de vag — de care eu aveam să fac uz din plin — care îl împuternicea pe guvernatorul roman al provinciei să-i apere pe hedui, dacă putea să procedeze astfel fără risc. Politica noastră, dacă se putea numi o politică, tindea să păstreze relații de prietenie cu toate triburile puternice de dincolo de Alpi, fie ele galice ori germane, în speranța ca nici un trib să nu devină atît de puternic încît să ne amenințe interesele. Nici eu, nici alții nu luaserăm prea în serios amenințarea din partea germanilor. Într-adevăr, tocmai în timpul consulatului meu i-a acordat senatul lui Ariovist titlul, pe care, indiscutabil, nu-l merita, de „prieten al poporului roman". Pe vremea aceea nu știam că aveam să mă aflu în situația de a interveni eu însumi în Gallia centrală și vestică. Acum, după ce văzusem cu ochii mei migrațiunea în masă a helveților, știam cît de înfricoșătoare pot fi aceste deplasări de triburi; și îmi dădeam seama, totdeodată, că Diviciacus îmi oferea un prilej care putea fi bogat în consecințe, dacă mă foloseam de el. Mă invita să mă înfățișez ca protector al heduilor în primul rînd și apoi al întregii Galli. Iar de la „protector" la „guvernator" nu e decît un pas. Firește, mă simțeam îndemnat să accept invitația, deși îmi dădeam seama că, făcînd astfel, îmi asumam un risc enorm. Succesul îmi dădea tocmai poziția care făcea posibilă, în cele din urmă, împlinirea țelurilor mele de largă perspectivă; dar eșecul însemna în mod sigur distrugerea armatei mele și a mea. Și, cu toate că Ariovist nu putea fi considerat o entitate necunoscută, multe elemente ale situației erau obscure. Fără a avea o idee exactă despre proporțiile armatei sale, știam că o depășea mult din punct de vedere numeric pe a mea și că era neîncetat întărită cu efective de dincolo de Rin. Trupele lui biruiseră întotdeauna pe cei mai viteji soldați ai Galliei și eram informat că nici galii nu erau niște adversari de disprețuit. Ca să vin în contact cu el trebuia să înaintez într-o parte a țării practic neexplorată, lăsîndu-mi căile de comunicație în grija galilor, pe a căror loialitate nu mă puteam bizui. În sfîrșit, și

lucrul cel mai important, nu aveam încă o siguranță deplină în privința moralului armatei mele. Cîștigase o victorie, dar știa bine cît o costase.

Am luat hotărîrea că trebuia să risc totul și am făcut pregătirile necesare. Mai întîi, în mare parte din cauza influenței și inițiativei lui Diviciacus, am fost invitat să prezidez ceea ce se numea, oarecum emfatic, Consiliul întregii Gallii. În realitate, galii sînt foarte rar în stare să colaboreze sau să țină consfătuiri împreună, deși în anii următori Vercingetorix a izbutit, pentru scurtă vreme, să unească aproape întreaga țară împotriva mea. Nu știu dacă am asistat vreodată la un Consiliu al galilor la care toate triburile să-și fi trimis reprezentanți. Cu acel prilej însă șefii unui număr apreciabil de triburi și-au făcut apariția. Problema esențială fusese, desigur, pusă la cale dinainte, iar Diviciacus își luase sarcina să dezvolte tema. A ținut un admirabil discurs, descriind cu destulă acuratețã, deși într-un stil foarte sentimental, motivele pentru care Gallia trebuia să se teamă de Ariovist și făcînd apel la mine, ca aliat al heduilor și prieten al galilor, să iau atitudine împotriva acestui rege barbar care le răpea tuturor pămîntul și libertatea. Cuvîntarea a fost călduros aplaudată de toți, cu excepția reprezentanților sequani care ședeau cu capetele plecate în tăcere și n-au voit să dea nici un răspuns rugăminții mele de a explica felul cum văd ei situația. Diviciacus a intervenit declarînd că sequanii, chiar și în intimitatea acelei consfătuiri, erau atît de înspăimîntați de Ariovist încît nu îndrăzneau să deschidă gura. Poate că avea dreptate. Mai probabil, însă, sequanii recunoșteau doar faptul că orice s-ar fi întîmplat, ei aveau să fie păgubașii. Aveau să fie ori anexați la imperiul lui Ariovist, ori înrobiți din nou de hedui. Existau, într-adevăr, toate motivele ca să se arate descurajați. În rîndurile celorlalți delegați am observat însă o vie emoție (galii sînt emoționați de orice noutate) și totodată semnele unei autentice forțe de hotărîre. Suferiseră în mod real din cauza lui Ariovist și, ca popor de războinici, fuseseră umiliți mai cu seamă de înfrîngerile lor militare. Doreau securitate și răzbunare. Multora dintre ei nu le dăduse prin minte, îmi închipui, să chibzuiască ce era

preferabil: o dominație romană sau una germană. Mai credeau — ca politicienii de rînd de la Roma — într-un fel de destrăbălare pe care o defineau drept libertate. Deși în privința asta prietenul meu Diviciacus era o excepție. El își dădea seama că țara lui nu putea fi efectiv unită decît sub dominația vreunei puteri și vedea că alegerea trebuia făcută între noi și germani. El personal prefera civilizația, deși cu greu i se putea pune în seamă chiar și lui agerimea de a fi întrevăzut posibilitatea unei civilizații generale și uniforme, din care să se împărtășească și cele mai îndepărtate colțuri ale Galliei. El tot se mai gîndea în primul rînd la supremația propriului său trib și avea, pe drept cuvînt, credința că dacă heduii mă sprijineau cu loialitate, aveam să veghez să li se acorde privilegii speciale. Și, într-adevăr, pe hedui i-am tratat cu o deosebită considerație. Ei au fost cei care mi-au oferit prilejul să-mi dezvolt și să-mi urmăresc ideea. La acest prim Consiliu al Galliei, pe care l-am prezidat, am dat un răspuns liniștitor la cuvîntarea lui Diviciacus și la apelurile celorlalți. Am făgăduit că voi apăra Gallia împotriva năvălirilor străine, dar m-am abținut cu precauție să spun ceva care, transmis lui Ariovist, putea fi interpretat de el ca o declarație de război. În definitiv, oficial era „prietenul poporului roman" și știam bine că dacă nu acționam corect dușmanii mei de la Roma aveau să mă acuze că duc un război de agresiune ca să mă îmbogățesc sau să-mi măresc prestigiul. În realitate, acestea erau considerente de ordin secundar. Așadar, i-am informat pe gali că eram sigur de faptul că Ariovist, ca aliat credincios al Romei, avea să fie dispus să asculte de glasul rațiunii și să accepte cererea mea de a nu se atinge de alte triburi care ne erau de asemenea aliate. Atît eu cît și ascultătorii mei știam însă că Ariovist nici nu se gîndea să adopte o asemenea linie de conduită.

Demersul următor a fost să trimit un sol la regele german, cerîndu-i să ne întîlnim într-un punct pe la jumătatea drumului între actualele noastre poziții, deoarece aveam de discutat cu el diferite chestiuni. Ariovist a răspuns cu insolență că dacă aveam ceva de spus, puteam veni să-l vizitez; el personal nu avea nimic

să-mi spună şi nu intenţiona să se ostenească şi să suporte cheltuielile unui marş înspre partea din Gallia unde mă aflam eu. Următorul mesaj ce i-am adresat a fost un ultimatum. Îi ceream un angajament că nu va mai aduce germani de dincolo de Rin, că avea să restituie heduilor toţi ostatecii pe care îi oprise, constrîngîndu-i şi pe sequani să facă acelaşi lucru, şi că avea să garanteze că va respecta pe viitor atît drepturile heduilor cît şi ale aliaţilor lor. După cum mă aşteptam, mesajul a provocat un răspuns de fanfaronadă războinică. Ariovist a refuzat să admită că aveam cel mai mic drept să intervin în treburile Galliei. Ceea ce ocupa, pretindea el, era al său prin dreptul cuceririi, întocmai după cum provincia era a noastră. Dacă a fi „prieten al poporului roman" însemna să cedeze ceea ce cîştigase prin lupte, prefera să fie considerat ca duşman. În încheiere arăta că armata sa nu fusese niciodată învinsă şi se fălea cu faptul că soldaţii săi trăiau sub cerul liber de paisprezece ani; revendica meritul de a avea sub comandă trupe într-o formă fizică şi cu o instrucţie superioară oricăror altora din lume.

APARIȚIA UNEI ARMATE

Cam în același timp cînd am primit mesajul din partea lui Ariovist, mi-au sosit noi știri despre mișcările triburilor germane. O uriașă forță armată se grupase pe malul opus al Rinului, în mod vădit cu intenția de a traversa fluviul spre a întări armata de veterani a lui Ariovist. Curînd după aceea am fost informat că însuși Ariovist înainta spre vest în direcția orașului Vesontio, important centru al sequanilor, unde se găseau din belșug provizii pentru armată. Mi-am dat seama că trebuia să acționez cu rapiditate și am pornit imediat la acțiune. Cînd mă duc înapoi cu gîndul, înclin să cred că aceasta a fost cea mai aventuroasă dintre toate campaniile mele. Mi-am asumat riscuri și înainte și după asta; dar cu alte prilejuri am avut o idee mai clară despre care anume riscuri era vorba. În acea împrejurare eram prea puțin informat atît în privința locurilor cît și a inamicului și nu puteam avea o încredere deplină în soldații mei, care încă nu se deprinseseră să iasă mereu victorioși.

De asemenea, nu erau obișnuiți cu genul de eforturi pe care le ceream din partea lor și la care, mai tîrziu, erau dispuși oricînd, fără excepție. Acum, de pildă, ca să fim siguri că ajungem la Vesontio înaintea lui Ariovist, era necesar să parcurgem în fiecare douăzeci și patru de ore cel puțin de patru ori distanța cu care eram obișnuiți cînd urmăream coloana helvetă. Am fost informat că au existat unele plîngeri din partea soldaților în privința acestor marșuri forțate și n-aveam nici o umbră de îndoială că se găseau la noi unii „experți militari“ (Considius, bineînțeles, printre ei) care își exprimau părerea că slăbeam randamentul

armatei cerîndu-i prea mult înainte de bătălie. În scurt timp, fiecare soldat de sub comanda mea avea să știe la fel de bine ca și mine că rapiditatea marșului înaintea luptei e aproape tot atît de importantă ca și curajul manifestat în timpul ei. A devenit pentru noi o chestiune de mîndrie să apărem întotdeauna atunci cînd eram mai puțin așteptați. Astfel, cu acel prilej, am ajuns la Vesontio și l-am ocupat cu mult înainte ca Ariovist să se apropie de oraș. În acest chip am avut timpul să luăm măsuri satisfăcătoare în privința aprovizionării și să facem unele descoperiri în legătură cu drumurile ce mi se deschideau în față în direcția Ronului.

Totul mersese de fapt după cum nădăjduisem, cînd deodată am fost confruntat cu o dificultate la care nu mă așteptam cîtuși de puțin și sper să nu mă mai întîlnesc niciodată cu una asemănătoare. Cred că am știut să fac față situației în parte datorită îndelungatei mele experiențe în politică, din care învățasem că, în masă, omul se găsește, în multe cazuri, în afara influenței rațiunii. Un zvon neconfirmat, o insinuare falsă, o făgăduială ce nu poate fi ținută, stîrnind un anumit gen de emoție ușor comunicabilă, au puterea să-i priveze chiar pe oamenii inteligenți de capacitatea de a cîntări un caz sau o propunere la justa valoare. Nu rațiunea îi mai poate face să-și regăsească bunul simț, ci numai o aparență de rațiune care, în realitate, nu urmărește convingerea logică, ci substituirea unei emoții printr-alta. Dar cînd, din cine știe ce cauză, o armată își pierde coeziunea interioară, cînd soldatul începe să gîndească în felul unui civil, atunci situația poate deveni mult mai rea decît orice e cu putință să întîlnești în forul roman. În momentul acela, în Gallia, mi-am amintit perfect de cele ce-mi spusese Clodius despre armata cumnatului său Lucullus, în dezmembrarea căreia, întîmplător, jucase el însuși un rol însemnat și neonorabil. Lucullus era unul dintre cei mai buni generali pe care i-am avut. În tinerețea mea l-am atacat mereu, pentru că fusese prietenul lui Sylla și-mi putea fi dușman. Dar chiar și atunci îi recunoaștem geniul militar. A cucerit Orientul mai repede și cu mai puține trupe decît avea să utilizeze Pompei ulterior. Iar în clipa care ar fi trebuit să însemne

culminarea înaintării lui victorioase, proprii lui soldați s-au răsculat. Îmi place să cred că agitația mea împotriva lui Lucullus la Roma, întreprinsă din motive pur politice, n-a avut nici o influență asupra condamnabilei părăsiri a unui mare general de către ostașii săi. Totuși, trebuie să admitem că Lucullus, cu toată excepționala lui capacitate, nu merita să se bucure de devotament. Nu exista nici o legătură între el și oamenii lui. Era, cum ar fi spus Marius, un aristocrat; nu era, în sensul pe care îl dau eu cuvîntului, o zeitate.

Acum, la un pas de valea Rinului, cu această incalculabil de importantă campanie în fața noastră, am devenit deodată conștient că lucrurile nu sînt tocmai în ordine în rîndurile armatei mele. Petrecusem mult timp, în cursul marșului, cu legiunea a X-a, și constatasem că centurionii, ofițerii și soldații erau deosebit de voioși, ageri și operativi. Presupuneam că domnea cam același spirit în toată armata și, într-adevăr, cred că așa a fost pînă cînd am ajuns la Vesontio. Aici, trupele au intrat în vorbă cu galii localnici și cu cîțiva negustori italici care făceau afaceri bune cu galii și sperau să aibă profituri și de la Ariovist. Galii sînt mari amatori să dea și să primească informații, și le este absolut cu neputință să nu exagereze tot ce spun sau aud. Sînt, de asemenea, foarte înclinați la autojustificare. Acești gali, ca și alții din triburile învecinate, fuseseră adesea învinși de Ariovist în luptă; era, prin urmare, firesc să pretindă că Ariovist era invincibil. Au început să răspîndească cele mai alarmante istorisiri și, cum nimeni din armata noastră nu avusese vreodată experiența directă a războinicilor germani, nu avea cine să contrazică acele zvonuri. Puțini oameni păreau în stare măcar să gîndească rațional; și, într-adevăr, am observat adesea că, în situații de tulburare emotivă generală, oamenii preferă miraculosul inteligibilului. După galii din Vesontio, acești germani pe care urma să-i înfruntăm erau toți de statură gigantică și de un curaj aproape de necrezut. Făcuseră instrucție cu armele din copilărie și nu fuseseră învinși niciodată în tot cursul istoriei. Se spunea chiar că își puneau, nu știu cum, în valoare o anumită privire a ochilor, sau o expresie cruntă, care ajungea prin ea

însăși să arunce armatele în derută, astfel încît chiar trupe oțelite o luaseră la fugă mai înainte de a da o singură lovitură.

Îmi este greu și acum să înțeleg cum s-a întîmplat ca aceste zvonuri absurde să ajungă să aibă o atît de largă crezare. Fără îndoială, oamenii se tem în fața necunoscutului sau a ceea ce cunosc doar în parte; iar acum ne apropiam de o zonă de păduri dese, dincolo de care se afla aproape legendarul fluviu Rin. Aveam doar hedui drept călăuze și tot de hedui, împreună cu alte cîteva triburi, depindeam în întregime în privința proviziilor. În calitate de comandant suprem, aveam destule griji care să mă preocupe, dar nu eram peste măsură de îngrijorat. Știam că pot avea încredere în Diviciacus; crezusem că pot să mă încred și în armata mea. Eram furios constatînd că, după cît se părea, armata mea nu voia să-mi acorde încredere.

Panica a pornit (după cum s-ar fi așteptat fără îndoială și Marius) de la anumiți ofițeri de origine nobilă care aveau prea puțină experiență militară și veniseră de la Roma mai mult cu gîndul să se îmbogățească decît să lupte cu inamicul. S-au prezentat în număr mare la începutul carierei mele în Gallia, cerîndu-mi să intre în serviciu activ, din convingerea că aveam să le ofer cariere comode și bănoase. Eroarea lor era lesne de înțeles. Se gîndeau că eu, care din primii ani ai tinereții mă aflasem întotdeauna împovărat de datorii grele, eram împins de necesitatea de a-mi consolida propria avere; și, de vreme ce mă bucur de o anumită reputație de generozitate, erau siguri că aveam să împart cîștigurile cu alții. N-au înțeles destul de repede că eu n-am fost niciodată, cum a fost Crassus, prea interesat de bani, cu toate că, pentru motive politice sau de altă natură, mi-au trebuit întotdeauna sume enorme. În Gallia, eu însumi, ofițerii, centurionii și soldații mei, aveam să devenim cu toții bogați; dar bogăția a venit, ca să spunem așa, accidental. Iar cei care nu erau gata să lupte, să facă marșuri, să sape și să se lipsească de somn, nu aveau să se îmbogățească de loc. În epoca aceea, unii dintre cei ce mă cunoscuseră doar ca om politic sau ca om de lume, la Roma, nu știau ce așteptam eu de la ei în serviciu militar activ. După vreo două zile de ședere la Vesontio, m-am pomenit că

primesc o serie de cereri de permisie. Unele dintre motivele invocate erau verosimile, altele nu, însă toate cererile veneau din partea acelui anumit cerc de tineri nobili, dar săraci, care, după cum vedeam, aveau impresia că puteau cîștiga bani fără să cîștige bătălii. Am fost bucuros să scap de ei; dar am exteriorizat, probabil, prin manierele mele ceea ce gîndeam despre ei. Rezultatul a fost că alți cîțiva de aceeași teapă s-au temut să nu fie considerați drept lași și s-au hotărît să rămînă. Din nefericire însă, în ciuda hotărîrii lor, au rămas la fel de înfricoșați de germani ca și înainte. Își făceau mereu testamentul și eram tot timpul solicitat să fiu martor pentru redactarea acestor acte. Unii dintre ei făceau chefuri de adio în corturile lor, ca și cum ar fi fost siguri că mai aveau doar cîteva zile de trăit. În prezența mea își luau adesea un aer de devotament destul de ridicol și uneori izbucneau în lacrimi.

O asemenea comportare, deși rușinoasă, ar fi fost hazlie dacă nu i-ar fi influențat pe alții. Pe negîndite s-a ajuns la o stare de spirit de pe urma căreia armata își pierdea văzînd cu ochii capacitatea ca forță de luptă. Această stare de lucruri era ca o boală molipsitoare. S-ar putea spune că era pricinuită de teama de inamic sau de o lipsă generală de încredere în capacitatea mea de comandant. Totuși, nu e un lucru obișnuit ca unui legionar instruit să-i fie frică, și nu exista nici o mărturie care să sugereze ideea că eu aș fi fost mai puțin capabil decît majoritatea generalilor. Așa cum aveau s-o dovedească evenimentele, nu exista vreun motiv plauzibil nici pentru frică nici pentru lipsă de încredere. Dar eram absolut conștient că, drept urmare a ceea ce s-ar putea numi o maladie mentală, ne găseam într-o gravă primejdie. Dacă Ariovist ar fi atacat, am fi fost învinși, iar cariera mea personală s-ar fi încheiat. Am descoperit că pînă și unii centurioni erau contaminați de acea insidioasă slăbire a curajului. Firește, nu voiau să admită că le era frică; într-adevăr, își exprimau cel mai mare dispreț față de inamic; dar în același timp se arătau dornici să se depărteze de el cît mai mult cu putință. Dificultatea aprovizionării și imposibilitatea de a explora cum trebuie drumul prin pădure erau motivele pe care le aduceau pentru îngrijorarea

lor și, de vreme ce doreau, fără îndoială, să-și ascundă lașitatea chiar față de ei înșiși, credeau cu toată convingerea în cele spuse. Le convenea, de asemenea, să exagereze lașitatea celorlalți. Unii, de pildă, veneau la mine să-mi spună că, în timp ce ei personal m-ar urma oriunde, se temeau că ceilalți vor refuza să pornească în marș cînd aveam să dau semnalul.

Mă gîndesc uneori că atunci a fost cea mai primejdioasă situație căreia a trebuit să-i fac față vreodată. Eram cuprins de o furie nebună și, totodată, de acel sentiment de exaltare pe care îl încerc întotdeauna în momentele critice, coercitive. Labienus era tot atît de mînios ca și mine. Dorea să treacă în revistă armata și să-l execute pe fiecare al zecelea om ca o lecție pentru ceilalți. Era o metodă disciplinară învechită, pe care Crassus o găsise eficace cînd trupele se răzvrătiseră împotriva ordinelor sale în timpul războiului cu Spartacus. Dar pentru mine era un expedient nepotrivit în momentul acela. Prea mare era în armată numărul celor cuprinși de boală, iar inamicul era mult prea aproape. Cum maladia mi se părea a fi de natură isterică sau, s-ar putea spune, politică, m-am hotărît s-o combat prin mijloacele politice ale oratoriei. Dar eram conștient că era vorba de ceva mai important decît un discurs politic, că de talentul meu oratoric depindeau viețile noastre și onoarea mea.

Am convocat o adunare a tuturor centurionilor din armată de toate gradele, și am început prin a-i certa în cei mai violenți termeni pentru înfumurarea lor ignorantă și nedisciplinată. I-am întrebat ce-i interesa pe ei unde îi conduceam și pentru ce. De cînd — le-am pus eu întrebarea — era de competența centurionilor și a soldaților să organizeze aprovizionarea și să hotărască asupra direcției marșului? După aceste observații preliminare, au fost luați prin surprindere de maniera mea și mi-am putut da seama că stăteau cu mintea la pîndă pentru cele ce aveau să urmeze. Am introdus problema germanilor într-un mod oarecum incidental, ca și cum n-ar fi fost o chestiune de mare însemnătate. Ariovist, le-am spus eu, avea mari obligații atît față de Roma cît și față de mine personal. O dată ce va vedea că e întîmpinat de o armată hotărîtă, va face, după toate probabilită-

țile, ceea ce îi cerusem, adică va restitui ostatecii hedui și se va retrage dincolo de Rin.

Cuvintele mele au avut efectul dorit. Ascultătorii mei au devenit mult mai calmi și au început să arate ca și cum ar fi fost într-adevăr atît de hotărîți cum afirmasem eu că sînt. I-am confruntat imediat cu cealaltă alternativă. Ariovist, le-am spus, putea fi destul de necugetat ca să prefere păcii războiul. În acest caz, avea să fie cu atît mai rău pentru el. Le-am amintit cum unchiul meu Marius și armata sa zdrobiseră marile hoarde ale năvălitorilor germani cu vreo patruzeci de ani în urmă. Și le-am atras atenția că victoriile lui Ariovist asupra galilor nu dovedeau nicidecum că germanii ar fi avut aptitudini excepționale de luptători. Galii nu scoseseră niciodată o armată unită pe cîmpul de bătălie și, din moment ce luptau numai cu detașamente locale, toate avantajele fuseseră de partea lui Ariovist.

Apoi m-am referit pe scurt la problema proviziilor, informîndu-mi ascultătorii că era mai curînd treaba mea decît a lor și că, de fapt, mă ocupasem de acest lucru atît de temeinic încît nu era nici cea mai mică primejdie de neîndestulare. Cît despre drumul de străbătut, avea să li se ofere curînd prilejul să judece singuri. Am încheiat cu o notă personală. Nu puteam îndura, am spus, ideea de a conduce o armată care nu avea încredere în mine în calitate de comandant. Aveam să ridic tabăra, prin urmare, mai curînd decît intenționasem. Urma să începem înaintarea împotriva inamicului înainte de ivirea zorilor. Asta avea să-mi dea prilejul să constat cîți oameni din armata mea își păstrau curajul și simțul onoarei și cîți erau niște lași nenorociți. Dacă nimeni n-avea să mă urmeze, eram hotărît să merg mai departe singur, doar cu legiunea a X-a. N-aveam nici un fel de îndoieli în privința loialității centurionilor și soldaților din acea legiune, indiferent ce gîndeam despre restul armatei.

Cuvîntarea mea a avut efectul pe care-l dorisem. Acum, întreaga armată voia să lupte cît mai repede cu putință. Oamenii din legiunea a X-a erau încîntați de încrederea pe care le-o arătasem. Soldații din celelalte legiuni au petrecut o mare parte din restul zilei trimițîndu-mi delegații ca să-mi explice că ei nu se-

văiseră niciodată să mă urmeze și să-mi dea asigurări că erau la fel de viteji sau și mai viteji decît camarazii lor din legiunea a X-a.

Am pornit marșul la ora pe care o indicasem. După cum mă așteptam, Ariovist a refuzat condițiile propuse de mine. L-am silit să lupte înainte de a fi complet pregătit. Armata lui a fost nimicită. Am ucis peste 80 000 de germani, inclusiv două soții și una din fiicele lui Ariovist. Spre marea mea bucurie l-am salvat teafăr pe tînărul meu prieten Procillus, care căzuse în mîinile germanilor. Ariovist însuși abia a scăpat trecînd Rinul. A murit curînd după aceea. Dar mai mult decît de această mare victorie, care a fost cîștigată prin dibăcie obișnuită, disciplină romană și datorită faptului că fiecare om a luptat ca un tigru, îmi amintesc de clipele de neliniște ce au precedat-o. A fost unicul prilej cînd trupe de-ale mele au manifestat în fața inamicului o șovăială de a ține piept primejdiei sau dificultăților. Împrejurarea s-a încheiat cu un rezultat cît se poate de fericit. De atunci, ne-am pus toată încrederea unii într-alții și am simțit că sîntem ceea ce am devenit treptat — o armată de neînvins.

RĂZBOI CU BELGII

Primul an petrecut în Gallia mi-a oferit prilejul să cuceresc, în cele din urmă, întreaga țară. Dușmanii mei de la Roma nu puteau susține pe un temei rațional că dusesem campaniile împotriva helveților și a lui Ariovist în mod absurd sau pentru propriile mele interese. În ambele cazuri mi se ceruse ajutor din partea guvernului legal constituit al heduilor, care erau prietenii și aliații poporului roman. Cît despre gali, acele triburi — inclusiv heduii — care suferiseră de pe urma invaziei germane, îmi erau, cel puțin pentru moment, sincer recunoscătoare. Era cu putință, ca atare, să merg mai departe, și primul demers pe care l-am întreprins a fost să-mi încartiruiesc legiunile pe timp de iarnă în țara sequanilor, cu mult în afara provinciei romane unde se așteptaseră să se întoarcă. Se aflau acolo, am anunțat eu, ca să apere pe aliații Romei, și într-un sens era adevărat; dar se aflau acolo ca să rămînă.

Mi-am petrecut iarna, așa cum intenționam să fac în fiecare an, în cealaltă provincie a mea, de partea italică a Alpilor. Era multă muncă administrativă de făcut acolo și, pe de altă parte, îmi era mai ușor, de la distanța aceea, să mă țin la curent cu cele ce se întîmplau la Roma. Ca întotdeauna cînd plecam, i-am lăsat lui Labienus comanda legiunilor. Îi acordam încredere deplină și, pînă la sfîrșitul războaielor galice, sentimentele mi-au fost justificate. Era un general admirabil, fiind priceput mai cu seamă în utilizarea cavaleriei. Vrednic de toată încrederea în strategia convențională, era în stare și să zăpăcească inamicul prin schimbări rapide ale planului de luptă sau prin stratageme neaș-

teptate. Inspira mai mult teamă decît devotament, dar oamenii se simțeau siguri sub conducerea lui și, într-adevăr, în afară de momentul cînd a luptat împotriva mea, n-a pierdut nici o bătălie. Activitatea lui ca informator era, de asemenea, remarcabil de eficace. În cursul iernii, spionii lui operau în întreaga Gallie, iar rapoartele pe care mi le trimitea, cu propria lui evaluare a unei situații întotdeauna complexe, îmi erau de mare preț. Îl cunoșteam din zilele cînd amîndoi, în zorii tinereții, curînd după abdicarea lui Sylla, făcuserăm serviciul militar în statul major al lui Isauricus, în Cilicia. Cincisprezece ani mai tîrziu, cînd Labienus deținea funcția de tribun, am lucrat în strînsă legătură cu el în politică. În acea etapă a carierei mele, cel mai scînteietor succes pe care îl puteam imagina cu putință era să devin Pontifex Maximus. Am dobîndit acel rang ca urmare a unui proiect de lege pe care Labienus a reușit să-l impună, restabilind străvechiul drept al plebeilor, al căror favorit eram, de a fi alegători. Abia după anul meu de consulat am putut să-l răsplătesc pentru serviciul făcut. Știam că dorea o comandă militară, deși nici nu-mi închipuiam ce comandant excelent avea să se dovedească. Nutrea aceeași aspirație de a se distinge ca și mine și, ori de cîte ori era posibil, îi îngăduiam să execute operațiuni independent de mine. Iar el, la rîndul său, se comporta cu cea mai scrupuloasă loialitate. Știa că soldații lui erau soldații mei și cînd, în asbența mea, îi conducea la luptă, le cerea să se comporte ca și cum eu i-aș fi supravegheat, ca și cum eu, nu el, aș fi fost comandantul lor pe cîmpul de bătălie. Mă întreb uneori dacă acea profundă fidelitate și acele acte de mărinimie pe care i le admiram atît de mult nu erau, în realitate, o încălcare a adevăratei lui naturi. Oare serviciul acesta făcut cu credință și generozitate îi învenina inima în loc să-i elibereze și să-i întărească spiritul? Nu cumva a fost dintotdeauna invidios în taină pe mine și invidia aceasta, tocmai pentru că a fost reprimată, a devenit tot mai puternică și mai acută? Cert este că a ajuns să mă urască, pînă la urmă, cu o înverșunare ce nu-și găsea explicația într-o simplă divergență de ordin politic.

E singurul ofițer de-al meu care m-a trădat. Pînă în prezent, prin urmare, am fost mai norocos decît acel mare comandant

Sertorius, care a fost asasinat de proprii lui ofițeri și de cei pe care îi presupunea prietenii săi. Mobilul, bănuiesc eu, a fost și în acel caz invidia. Se mai adăuga și faptul că Perperna și ceilalți romani care l-au ucis pe Sertorius îi purtau pică pentru că, fiind de origine relativ modestă, le era infinit superior lor, unor nobili, atît ca general cît și ca om. Nimeni din Roma nu prea mă poate privi de sus, pe plan social; dar sînt nenumărați aceia care mă invidiază, iar unii, din punct de vedere doctrinar, au sincera convingere că eu încalc ceea ce numesc ei libertatea. Am văzut „libertatea" aceasta a lor în acțiune. A avut drept urmare moartea sau exilul tuturor reformatorilor pe care i-am cunoscut din copilărie, reaua administrare a provinciilor, asuprire și incapacitate în treburile interne. Și eu aș fi fost eliminat prin mecanismul legal al „libertății"lor, dacă ofițerii și soldații din legiunile galice n-ar fi fost gata să lupte pentru onoarea și viața mea.

Cît de bine m-au slujit ofițerii mei chiar de la început! În afară de Labienus, mai era tînărul Publius Crassus, fiul financiarului, care avea acea soție frumoasă și inteligentă, devenită mai tîrziu soția lui Pompei. Tînărul Crassus a fost cel care a dat ordinul decisiv în bătălia cu Ariovist. Anul următor, cu o singură legiune, a pacificat toate triburile de-a lungul coastei Atlanticului și un an după aceea a primit supunerea Aquitaniei. Mai bine nu-i acordam niciodată permisiunea de a-și însoți tatăl în Parția. A murit acolo vitejește și la el mă voi gîndi, ca și la legiunile pierdute, cînd voi porni pe cîmpul de luptă în războiul răsăritean pe care l-am proiectat. Toți ofițerii armatei mele din Gallia erau valoroși. Unii erau străluciți, ca Decimus Brutus și Trebonius și, mai presus de toți, Antonius, deși el nu-și făcuse aici debutul. Erau apoi acei comandanți de nădejde, iscusiți și vrednici de toată încrederea, ca de pildă Caninius și Fabius, și atîția alții. Chiar și Sabinus era bun, pînă cînd a comis acea greșeală fatală. Iar pe Quintus Cicero — căruia îi lipsește total darul de orator al fratelui său și care își petrecea orele libere scriind piese de teatru — l-am văzut rezistînd pe o poziție aproape cu neputință de apărat, cu un curaj și o hotărîre dincolo de orice laudă. Dar piesele lui nu se puteau citi.

Ofițerii și soldații acelei armate galice alcătuiau o mulțime pestriță și plină de culoare, și stîrneau nenumărate comentarii nefavorabile la Roma. La început l-am avut pe prietenul meu Balbus ca prefect al constructorilor și și-a îndeplinit sarcina aceasta, ca și tot ce a făcut pentru mine, cu strălucire. Curînd însă, mi s-a părut mai potrivit ca Balbus să rămînă la Roma. Aveam o încredere desăvîrșită în el; era prietenul lui Pompei tot atît cît și al meu și îl știam un diplomat versat. În Gallia, postul lui a fost preluat de Mamurra și îmbogățirea subită a acestuia a stîrnit revolta generală. Catullus scria pamflete spirituale și obscene despre el și despre mine. Mă întristau acele pamflete, pe de-o parte din cauza efectului pe care-l produceau, pe de alta pentru că îl admir mult pe Catullus ca poet. Sînt bucuros că m-am împrietenit cu el înainte de moartea sa. Era un tînăr inteligent și afectuos, dar nu vedea prea limpede în ființa omenească. Altfel și-ar fi dat seama că nici eu, nici Mamurra nu eram monștri; și nu s-ar fi îndrăgostit în chip atît de patetic de Clodia. În literatură, poate că o anumită orbire e un avantaj. Catullus, de pildă, va putea rămîne ca unul dintre marii poeți ai iubirii din lumea întreagă. Obiectul pasiunii lui era o femeie hrăpăreață care se culcase cu toți bărbații din Roma. El a crezut-o mai întîi zeiță, apoi demon. Ea nu i-a meritat nici dragostea, nici ura; totuși și dragostea și ura lui au fost sincere, oricît de greșit dirijate. Dacă ar fi judecat cu mai multă pătrundere caracterul omului, Catullus n-ar fi încercat nici una din aceste emoții pentru Clodia, iar literatura noastră ar fi fost mai săracă. Cu toate astea, într-un sens e adevărat să afirmăm că natura nu tolerează falsitatea sau îndrumarea greșită. Clodia a fost, probabil, aceea care l-a ucis pe Catullus pînă la urmă, deși e cert că ea nu are nici o vină. El și-a angajat prea mult ființa în ceva ce nu exista. Nu-ți poți permite asemenea greșeli nici în război, nici în viața particulară. Și dacă, cine știe cum, eu, ca și Sertorius, aș fi atacat sau chiar asasinat de oamenii în care mi-am pus încrederea sau pe care i-am iertat, poate că aș fi acuzat că am făcut aceeași greșeală ca și Catullus — anume că n-am deschis ochii să văd că tocmai cei în care ne încredem mai mult ne pot

răni mai adînc. O asemenea acuzație ar fi nedreaptă. Înțeleg ambiția, părtinirea și invidia. Pot înțelege chiar principialitatea rece a lui Cato, pe care mă tem că i-a insuflat-o și lui Marcus Brutus, un caracter atît de admirabil și plin de făgăduieli în celelalte privințe. Nu, nu m-ar surprinde nici o cută piezișă în caracterul omului. Am o idee destul de justă despre măsura în care orice individ poate oferi garanții de încredere. Doar că prefer să mă încred și să iert. Să fie alții ca ei înșiși, dacă așa trebuie; eu voi fi eu însumi. Și, într-adevăr, mă bucur de norocul de a avea mulți prieteni în care pot să mă încred pe deplin. Nu numai Balbus, Oppius, Matius și tot cercul intim care m-a urmat și mi-a sprijinit planurile de la început, ci sute de alți prieteni, din toate clasele și de toate rasele. Și centurionii la fel. Sînt legat de ei printr-un sentiment mult mai puternic și mai solid decît a fost vreodată cel ce l-a legat pe Catullus de Clodia. Văd și acum în închipuire, de pildă, la fel de clar ca atunci, chipul lui Caius Crastinus din legiunea a X-a ascultîndu-mi cuvintele la Vesontio, înaintea bătăliei de pe Rin. Era tînăr pe atunci și ochii îi străluceau de bucurie cînd mi-am manifestat încrederea totală în legiunea lui. A murit ca un erou, sigur de victorie, la Pharsalus. Dacă în viitor îmi va citi cineva cărțile, numele lui va fi amintit împreună cu al meu.

Nu-i de mirare că am cucerit Gallia cu asemenea ofițeri și soldați. Totuși, privind îndărăt la acele campanii, îmi dau seama mai limpede decît atunci că aproape în fiecare an puteam fi zdrobiți. Am luat-o mereu, ca să mă exprim astfel, puțin înaintea norocului. Eram neîncetat constrîns de evenimente, fie în Gallia, fie la Roma, să-mi asum riscul. Mereu se întîmpla ceva nou și trebuia să mă deplasez tot mai repede ca s-o iau înaintea primejdiei și să impun necesității propria mea alegere de alternative. Eram urmărit sau urmăream? Modelam eu evenimentele sau ele îmi trasau drumul? La aceste întrebări nu există un răspuns perfect satisfăcător, dar orice răspuns s-ar da ar trebui, ca să fie corect, să pună accentul pe ceea ce este activ în mine mai curînd decît pe ceea ce este pasiv. Nu sînt în stare să resping un prilej nimerit.

În tot cursul acelei prime ierni și al începutului de primăvară cînd mă aflam de partea italică a Alpilor, primeam neîntrerupt de la Labienus mesaje care îmi arătau limpede că în anotimpul campaniilor trebuia să luptăm din greu ca să ne menținem și să ne extindem influența. Acțiunea mea de a încartirui trupe romane în mijlocul Galliei își produsese imediat efectul. Cu toate că în vecinătatea cantonamentului nostru de iarnă era liniște, și deși la hedui partidul proroman părea că ține cu fermitate statul sub control, nu încăpea îndoială că multe din triburile celtice se împotriveau cu strășnicie prezenței noastre în mijlocul lor. Unele dintre aceste triburi intraseră în legătură cu înfricoșătoarele neamuri ale belgilor din nord și, după cum mă informa Labienus, se alcătuise o mare coaliție belgică în scopul de a ne distruge legiunile și a le izgoni înapoi peste Alpi. După informația lui Labienus, belgii erau în stare să scoată pe cîmpul de luptă o armată de aproape 300 000 de oameni, unii dintre ei fiind considerați drept cei mai buni soldați ai Galliei. Am socotit că cifra era exagerată, deși în realitate nu era cu mult. Totuși, am strîns încă două legiuni în Italia de nord și le-am trimis lui Labienus. În fruntea lor l-am pus pe tînărul meu nepot, Quintus Pedius, fiul surorii mele mai mari, și m-am bucurat constatînd că-și îndeplinește cu pricepere îndatoririle. Am dorit întotdeauna să găsesc în propria mea familie pe cineva care să fie, ca să spunem astfel, moștenitorul nu numai al averii mele, dar și al ambiției și al talentelor mele. Cîtăva vreme am avut speranțe în privința lui Pedius și, într-adevăr, l-am trecut în testamentul meu. E loial și destul de competent, dar mă tem că nu e excepțional în nici o direcție. Mă bizui acum mult mai mult pe un băiat mai tînăr, strănepotul meu Octavianus, pe care l-am făcut primul meu moștenitor. Sănătatea lui e șubredă (cum era și a mea la vîrsta lui) și e cam lipsit de farmec; dar ambiția, tenacitatea și inteligența lui sînt netăgăduite. Pe vremea aceea Octavianus era un băiețaș. Pedius era chipeș și-mi era devotat. Mi-a făcut mare plăcere să-l văd că se orientează bine în organizarea trupelor recrutate recent.

Eu personal am sosit la cartierul nostru general din Gallia curînd după el. Am trecut de îndată la ofensivă și am descoperit că, într-adevăr, confederația belgică reușise să concentreze o impresionantă forță armată. Dar era rău condusă și insuficient aprovizionată. Am dat dispoziții ca Diviciacus cu heduii lui să întreprindă un atac de diversiune pe teritoriul ce aparținea bellovacilor, care furnizau cele mai mari contingente armatei belgice. Vestea acestei acțiuni i-a îndemnat pe belgi să ne atace pe un teren cît se poate de puțin propice pentru ei, iar după eșecul acestui atac au început o retragere generală, fiind însă prea numeroși și prea nedisciplinați ca să poată executa cu succes o asemenea operațiune. Călăreții noștri, urmați de pedestrași, i-au măcelărit o zi întreagă. După asta, triburile ni s-au supus unul cîte unul fără o singură luptă. Printre triburile belgice mai apropiate de Gallia celtică am găsit tribul remilor care, văzînd cum îi tratez pe hedui, au devenit sincer proromani și ne-au rămas credincioși. Atît căpeteniile remilor cît și bătrînul Diviciacus mi-au fost de neprețuit ajutor în acea campanie. Așa destrămată cum era Gallia, existau totuși o serie de legături, fie de natură religioasă, fie prin înrudiri de familie, care uneau indivizii de pe tot cuprinsul țării. De aceea era întotdeauna ușor de găsit un personaj influent care să mă poată reprezenta în negocierile cu cele mai îndepărtate triburi. Supravegheam cu multă grijă ca, o dată ce un trib se declarase supus, să fie tratat pe cît de bine permiteau împrejurările. Nimeni nu era făcut rob; nu se îngăduia nici un jaf. În majoritatea cazurilor, sprijineam orice conducere ce se găsea la putere, deși, pe măsură ce trecea vremea și observam tot mai mult exemple de incapacitate, am început să stărui pentru alegerea unor candidați protejați de mine în magistraturile principale, iar în unele cazuri am luat măsuri ca galii deosebit de înzestrați în care aveam încredere să fie făcuți regi ai triburilor. Nu era o inovație prea mare. Regii fuseseră un lucru obișnuit în Gallia pînă nu de multă vreme. Făcînd să renască instituția, speram să dovedesc că nu încercam să sfărîm tradițiile galice fundamentale. În același timp e mult mai ușor, firește, să tratezi cu un singur om decît cu o serie de

demnitari care, din cauza a tot soiul de rivalități personale, sînt absolut incapabili să ducă o politică consecventă. Eram conștient, bineînțeles, că trebuie să se îngăduie o oarecare libertate de mișcare pasiunii de a se distinge — unul dintre cele mai puternice sentimente omenești. Așa încît de la început am găsit posturi pentru tinerii gali ambițioși în trupele noastre de călăreți sau în serviciul secret. Mai tîrziu, am înrolat o întreagă legiune galică, larcii, dintre locuitorii provinciei romane fără drept de cetățenie. Au primit de curînd dreptul de vot și l-au meritat din plin. Dar în acele prime momente, încă nu începusem să imaginez un sistem unic de guvernare pentru întreaga țară. Trăiam și luam hotărîri de la o zi la alta, și am făcut unele greșeli. Labienus și alții ar fi preferat o politică de cucerire mai fățișă și își exprimau părerea că năzuința mea de a ajunge la o conciliere era sortită eșecului. Se înșelau; căci, deși e perfect adevărat că, pînă la urmă, galii s-au întors aproape în unanimitate împotriva noastră, e la fel de adevărat că, după înfrîngerea lor finală, s-au resemnat în fața situației. Dacă n-ar fi avut în fața ochilor vechile exemple ale clemenței mele și demonstrațiile practice că supunerea avea să fie răsplătită, în înflăcărarea lor patriotică ar fi luptat pînă la ultimul om, iar noi, care în orice caz ne-am aflat la un pas de distrugere, am fi fost, poate, în întregime nimiciți. Cred, prin urmare, că politica pe care am inițiat-o în acei primi ani a fost cea justă, cu toate că eram exagerat de optimist în privința unui succes rapid și sigur. În mod inevitabil, bineînțeles, galii aveau anumite motive de resentiment. A furniza provizii unor atît de mari armate, mai ales în timpul iernii, constituia un angajament de loc ușor de respectat. Apoi soldații noștri, firește, aveau nevoie de femei din cînd în cînd. Nu se întîmplau prea multe cazuri de viol, în afara momentelor în care vreun oraș era luat cu asalt; într-adevăr, o armată victorioasă și cu bani de cheltuit nu duce lipsă de femei decît dacă operează într-un deșert. E natural însă că bărbații localnici nutreau sentimente ostile. Dar ceea ce crea mai mult decît orice un sentiment de ostilitate era, fără îndoială, ideea subjugării. Galii sînt un neam mîndru și se fălesc în special cu reputația

lor de războinici. Luați în parte, bărbații lor sînt mai voinici decît sîntem noi, romanii, deși le lipsește de obicei hotărîrea care vine din instruire și disciplină. Nu dădeau însă dovadă de lipsă de curaj individual. Învățau excepțional de repede tehnicile noi. În cîțiva ani, de pildă, construiau turnuri de asediu și chiar tabere fortificate cu tranșee după sistemul roman. Călăreții lor erau buni. Din fericire pentru noi, conducătorii și războinicii lor cei mai capabili considerau că e sub demnitatea lor să combată ca pedestrași. Ca urmare, infanteria lor (cu unele excepții) era o hoardă dezorganizată. Dacă ar fi izbutit să-și dezvolte această armă, ar fi devenit de neînvins. Dar, desigur, ca să-și fi dezvoltat infanteria, să-și fi coordonat comanda, să fi remediat acele defecte evidente de organizare, însemna ca ei să fi fost un popor diferit, cu un alt sistem social.

O dată, și numai o singură dată, ne-am ciocnit de o infanterie galică cu adevărat de prim ordin, și ceea ce ne-a pus atunci în încurcătură n-a fost atît pregătirea sau iscusința inamicului, cît curajul său remarcabil și nemaipomenita rapiditate a acțiunii. Nervii aveau reputația de a fi cei mai viteji dintre toți belgii, și-și meritau pe deplin renumele. Bătălia cu ei a avut loc curînd după ce dezmembraserăm principala coaliție belgică și primiserăm supunerea celor mai multe triburi. Înaintam spre nord, pătrunzînd în țara nervilor, într-o stare de spirit plină de încredere în propriile noastre forțe, deși nu se observa nici o delăsare sau dezorganizare în marșul nostru. Din cîte auzisem, îmi închipuiam că vom avea parte de lupte grele. Nici nu-mi putea trece prin minte cît de aprige aveau să fie.

Timp de cîteva zile principalul corp de armată al nervilor s-a retras din fața noastră, stînd ascuns în pădure. Tribul acesta e unic prin faptul că nu are nici un corp de cavalerie; puținii călăreți pe care i-am văzut serveau doar ca detașament de recunoaștere și evitau întotdeauna lupta cu propria noastră cavalerie sau cu infanteria ușoară. O mare parte din ținuturile lor prezentau un aspect cît se poate de neobișnuit, fiind acoperite de plantații de gard viu, unele din ele destul de înalte și toate aproape de nepătruns. Liniile acestea de gard viu erau utilizate de nervi,

după cum am descoperit, cum utilizam noi șanțurile sau tranșeele de fortificație — ca linii de apărare împotriva cavaleriei dușmane și ca perdea de protecție pentru propria lor infanterie. În unele zone, acest sistem strîns și complicat de fortificație vegetală ne-a întîrziat mult înaintarea. Întrerupea vizibilitatea, iar eu eram, se înțelege, tot timpul de veghe să nu se ivească vreo ambuscadă, avînd grijă să aleg amplasamente pentru taberele noastre în așa fel încît să nu poată fi ușor atacate în timp ce soldații noștri lucrau la tranșee.

Înaintam cu șase legiuni, toate gata de luptă, în fruntea coloanei. În urma lor venea echipamentul greu al întregii armate și, la urmă de tot, cele două legiuni recent recrutate. Pe la sfîrșitul unei după amieze am ales o poziție care mi s-a părut deosebit de bună pentru a face tabără. Era pe un deal ce cobora în pantă pînă la cursul unei ape de vreun metru adîncime. Dincolo de rîu, se întindea un teren deschis potrivit pentru operațiuni de cavalerie și urcînd în pantă lină către desișul unor păduri. Acolo s-ar fi putut ascunde perfect forțe armate de-ale inamicului, dar ca să ajungă pînă la noi trebuiau să apară în plină vedere a cavaleriei noastre, să treacă apa și să urce un deal destul de abrupt. Am făcut greșeala să-mi închipui că era cu neputință ca un comandant să ceară oamenilor săi să întreprindă o operațiune atît de riscantă. După ce am trimis cîteva escadroane de călăreți jos pe cîmpie, unde se vedeau niște pichete de-ale inamicilor, am poruncit celor șase legiuni din fruntea coloanei să măsoare terenul pentru a face tabără. Era o seară liniștită de vară. Nici eu, nici altcineva din armata noastră nu bănuiam că se putea ivi ceva care să ne tulbure planurile.

Mă uitam întîmplător peste apă și în susul dealului din față, cînd primii pedestrași nervi au început să iasă din ascunzișul pădurii. Am observat de îndată că se găseau în ordine de bătaie și că înaintau cu repeziciune. Ne-au dat călăreții la o parte, ca și cum nici n-ar fi existat, au trecut apa ca un furnicar care mișună și, fără a încetini pasul, au început să suie dealul. Se întîmpla tocmai ceea ce mi se păruse cu neputință. Mi-am dat seama de primejdia în care ne aflam, fără a avea timpul să intervin

pe loc. Mai înainte de a putea da vreunul din ordinele cuvenite, inamicul se năpustise asupra noastră. Soldații n-au avut nici măcar răgazul să se protejeze cu scuturile. N-a existat posibilitatea să detașez trupe care să acționeze ca rezerve și nici n-aș fi știut, de altfel, unde să le postez. N-am putut nici să dau semnalul de bătălie, nici să îmbrac mantia roșie pe care o port întotdeauna în luptă. În acea împrejurare, soldații au avut o comportare admirabilă. Fiecare om, părăsindu-și lucrul, a intrat în formație sub cel mai apropiat stindard, pentru a nu pierde timp căutîndu-și unitatea. În rîndurile celor șase legiuni care au suportat șocul bătăliei n-a existat panică sau ceva asemănător cu dezordinea, deși au fost clipe cînd situația părea disperată.

Legiunile a IX-a și a X-a se aflau în stînga noastră, a XI-a și a VIII-a în centru, iar a XII-a și a VII-a în aripa dreaptă; dar nu aveam ceea ce s-ar fi putut numi o linie continuă. Legiuni diferite făceau față inamicului în moduri diferite, iar unele grupări de luptă se găseau izolate de celelalte prin gardurile vii compacte ce fuseseră plantate lîngă vîrful dealului.

Cînd a început atacul nervilor, eu însumi mă aflam în aripa stîngă. Abia am avut timp să le spun cîteva vorbe oamenilor mei din legiunea a X-a. Apoi am mers de-a lungul liniei spre dreapta, dar am constatat că pretutindeni oamenii noștri intraseră deja în acțiune. Pînă cînd am ajuns la legiunile a XII-a și a VII-a din flancul drept, mi-am făcut o idee despre felul cum se desfășura bătălia și mi-am putut da seama că situația noastră era critică. Legiunile a IX-a și a X-a, conduse de Labienus, învinseseră cu ușurință o opoziție relativ slabă. Împinseseră inamicul în josul pantei, înecînd o mare parte din ei în rîu, și-și continuaseră urmărirea pe versantul din față. Fără îndoială, aveau impresia că noi cîștigam bătălia. Lîngă ei, legiunile a XI-a și a VIII-a, încăierîndu-se cu un trib belgic aliat cu nervii, avuseseră parte de o luptă mai înverșunată, dar respinseseră inamicul în josul dealului și-i țineau piept pe malurile rîului. Dar între timp, corpul principal al armatei nerviene intrase în luptă cu legiunile a XII-a și a VII-a, care se aflau acum izolate

pe vîrful dealului. Soldații noștri erau cu mult depășiți numeric, astfel că nervii au putut să le învăluiască flancul drept expus și totodată să trimită alte detașamente împotriva taberei și a convoiului nostru de bagaje, lipsite de orice apărare. Aici s-a petrecut o scenă de indescriptibil vălmășag. Oamenii însărcinați cu paza bagajelor, trupele ușor înarmate și călăreții noștri respinși de mai înainte, se repezeau în toate direcțiile ca să fugă de inamic. În acest moment al bătăliei, un contingent din cavaleria noastră galică, venită de la treveri — un trib care se fălea în mod deosebit cu bravura — a rupt-o la goană spre țara lor, cu știrea că tabăra noastră căzuse prinsă și întreaga noastră armată fusese nimicită.

Cele două legiuni din acel sector mai luptau încă, dar efectele luptei se făceau simțite. Legiunea a XII-a, în special, se afla la grea strîmtoare. Cohorta a 4-a a acelei legiuni își pierduse toți centurionii pînă la unul. Soldații, cum e firesc în asemenea împrejurări, se strîngeau unul într-altul. Bineînțeles, cu cît se adunau mai strîns, cu atît erau mai puțin capabili să lupte cu eficiență. Majoritatea se țineau pe poziție, dar i-am observat pe cîțiva care, fără a fi grav răniți, se pregăteau să renunțe la luptă și percepeam printre luptători un sentiment crescînd de disperare. Soldații aceștia simțeau probabil că fuseseră abandonați de camarazii lor, fiind lăsați să înfrunte tot greul atacului inamic fără nici un ajutor. Pierduseră pînă și legătura cu legiunea a VII-a, care era în apropiere de ei, supusă la aceleași grave solicitări. Situația era primejdioasă.

Am apucat scutul unui soldat din ultimele rînduri și mi-am făcut loc pînă în față, răcnind cu glas puternic și punîndu-mă cît mai în evidență. I-am chemat pe toți centurionii pe nume și am spus cuvinte de îmbărbătare fiecărui soldat pe care l-am văzut încordîndu-și puterile cu curaj și hotărîre. Tocmai în momentul acela — am strigat eu — avea să fie cîștigată bătălia, și le-am dat ordin să-și desfacă rîndurile pentru ca să-și poată utiliza săbiile cum se cuvine și să înceapă respingerea inamicului în josul pantei. Intervenția mea și-a făcut efectul. Fiecare voia să fie la înălțime, cîtă vreme îi priveam eu și luam parte la luptă

alături de ei. S-a observat o ușoară slăbire a atacului inamic și am avut posibilitatea să trimit mesageri la legiunea a VII-a, cu ordinul să facă treptat joncțiunea cu a XII-a și să formeze împreună un pătrat. Manevra a fost îndeplinită. Nu mai exista acum nici un pericol de a fi atacați pe la spate. Trupele au rezistat bine la solicitările atacului care au rămas la fel de apăsătoare ca înainte, deoarece nervii își dădeau seama la fel ca și mine că în cele din urmă aveam să primim întăriri.

Și așa s-a și întîmplat. Labienus își oprise înaintarea pe dealul opus. Privind îndărăt, a văzut haosul din tabăra noastră, convoiul de bagaje în dezordine și masele compacte ale inamicului înconjurînd cele două legiuni. În urma justei presupuneri că eu însumi luptam în acel sector, a trimis imediat înapoi legiunea a X-a, instruindu-i pe soldați să dobîndească o nouă glorie prin salvarea comandantului lor suprem. Oamenii dintr-a X-a s-au grăbit să treacă înapoi rîul și, suind dealul, i-au atacat pe nervi pe la spate; în același moment, cele două legiuni de recruți de sub comanda nepotului meu Pedius, care mărșăluiseră în urma convoiului de bagaje, au apărut în depărtare. Într-o clipă situația s-a schimbat. Mulțimea slujitorilor taberei, cuprinsă de panică un moment mai înainte, s-a aruncat de-a dreptul în luptă. Călăreții, sau cei dintre ei care nu apucaseră să fugă prea departe, au început să cutreiere cîmpul de luptă, izolînd și nimicind mici detașamente de-ale inamicului, dînd acum dovadă de un curaj care le lipsise cu desăvîrșire în primele faze ale bătăliei. Iar în rîndurile legiunilor, oameni pe care rănile îi scoseseră din acțiune, au început să facă sforțări spre a se ridica în picioare și, fie într-un genunchi, fie sprijiniți pe scut, au reluat lupta. În situația desperată în care se aflau, nervii au continuat totuși să se bată pînă cînd, în cele din urmă, puținii supraviețuitori stăteau în picioare pe o movilă făcută din cadavrele propriilor lor oameni. De pe lugubra înălțime tot mai aruncau suliți înspre noi. Nu s-a văzut măcar un om care s-o ia la fugă și măcelul a continuat pînă noaptea.

A doua zi, ceea ce mai rămăsese din trib s-a supus. Mi s-a raportat că din corpul lor principal de armată au rămas în viață

doar trei soldați și că, dintr-o armată de 60 000 de oameni, abia dacă mai supraviețuiau cinci sute. Am avut grijă să supraveghez ca rămășițele acestui trib viteaz — bătrînii, femeile și copiii —de care depindea viitorul tribului, să fie feriți de acțiuni ostile din partea vecinilor. Speram că generozitatea mea avea să fie apreciată și că efectul zdrobitor al victoriei noastre avea să determine celelalte triburi să prefere prietenia și nu dușmănia noastră.

Acționînd cu atîta moderație, i-am supărat pe unii membri ai statului meu major și i-am dezamăgit pe soldați care, destul de firesc, așteptau profituri de pe urma campaniei. Dar nici n-a trecut vara și am avut posibilitatea să le satisfac toate pretențiile. Un trib aliat cu nervii, aduatucii, după ce mai întîi s-au supus, ne-au atacat apoi în chip mișelesc. Acum nu aveam nici un motiv să arăt îndurare. Întreaga populație a fost vîndută ca sclavi. Mi s-a spus că numărul lor s-a ridicat la 53 000.

Către sfîrșitul verii am primit știrea că tînărul Publius Crassus primise supunerea triburilor de pe coasta occidentală a Atlanticului . Am primit și soli de la germanii de peste Rin. Se părea că, în timp de doi ani, aproape înfăptuisem uluitoarea sarcină de a supune întreaga Gallie și gîndul mi se ducea de pe atunci spre Britannia. Cînd mesajele mele au fost prezentate senatului, la Roma, s-au decretat rugăciuni publice de mulțumire zeilor. Serviciul divin avea să dureze cincisprezece zile în șir. Nimeni în istorie nu mai avusese parte, înaintea mea, de o asemenea cinste.

DIFICULTĂȚI LA ROMA

Marcus Cicero luase cuvîntul în favoarea onorurilor decretate pentru mine de către senat. Se întorsese la Roma din scurta sa perioadă de exil cam pe timpul cînd eu eram ocupat cu desăvîrșirea supunerii belgilor, iar problema rechemării sale constituise principala chestiune din viața politică pe tot anul acela. Eu însumi am fost vizitat în Gallia de către Sextius, care acționa atît în numele lui Cicero cît și al lui Pompei și care a venit la mine spre a obține aprobarea unor măsuri pentru ca sentința inițială de exilare, dată de Clodius, să poată fi anulată. Consultîndu-mă în privința acestei chestiuni, Pompei a acționat cît se poate de onorabil. Ajunsese să-l urască pe Clodius și să se teamă de el mult mai mult decît îl iubise și îl respectase vreodată pe Cicero; și se găseau destule persoane dispuse să încerce să-l convingă că Clodius era un agent de-al meu și de-al lui Crassus, ales de noi numai ca să-i slăbim prestigiul lui Pompei. Lucrul nu era adevărat, deși atît eu cît și Crassus eram conștienți că nu era exclus ca, la un moment dat, Clodius să se întoarcă într-adevăr împotriva lui Pompei. Nădăjduisem că, în absența mea, Crassus avea să fie în stare, în oarecare măsură, să-l țină sub control, dar nu acordasem suficientă greutate faptului că,oricît s-ar fi încropit un fel de prietenie între Pompei și Crassus, și oricît de evident ar fi fost faptul că prietenia era în interesul amîndurora, nimic nu putea schimba antipatia dintre cei doi. Pompei, în virtutea reputației lui militare, păstra o superioritate ostentativă; Crassus, în pofida enormei sale averi și a puternicei — deși sinuoasei — sale influențe politice, tot mai nutrea din

anii tinereții o invidie statornică față de Pompei. Își amintea și astăzi cum, atunci cînd amîndoi erau tineri, el, Crassus, fusese acela care, în bătălia de la Poarta Colinei, cîștigase victoria decisivă pentru Sylla, în timp ce Pompei primise de atunci înainte toate comenzile importante și se distinsese în război ca nici un alt roman dinaintea lui. În consecință, lui Crassus nu-i displăcuse cînd Clodius, după ce făcuse așa cum doream noi eliminîndu-i, pentru moment, pe Cicero și pe Cato, s-a întors pe urmă împotriva lui Pompei. Îmi dau seama că, adoptînd o astfel de atitudine, Crassus nu era îndemnat în întregime de invidie personală. Urmărea totodată, în felul său exagerat de studiat, să păstreze ceea ce i se părea lui un just echilibru. Căci în momentul primului meu consulat, cînd se formase alianța dintre Pompei, Crassus și mine, exista un fel de egalitate în contribuțiile pe care fiecare dintre noi le avea de oferit. Eu aveam prestigiul magistraturii mele, Crassus ne putea aduce sprijinul întregului sector financiar, iar Pompei își avea veteranii lui. Într-adevăr, prezența lor și amenințarea că ar putea fi folosiți au impresionat opinia publică mai mult decît orice altceva și mi-a permis mie, în ultimă instanță, să-mi impun legislația în anul de consulat, cu toată opoziția colegului meu. Cei pe care evenimentele anului îi umpluseră de indignare îl învinuiau pe Pompei tot atît de mult ca și pe mine. Ba chiar, în mod destul de ridicol, îl numeau pe Pompei „rege". iar pe mine „regina". Între timp Crassus ocupa o poziție cum s-ar spune „de culise". În general, era tocmai poziția sa preferată în politică. Atît forța cît și slăbiciunea lui proveneau din faptul că nu voia niciodată să iasă la iveală și era încîntat că, prin propria-i măiestrie, îi lăsa pe mai toți să facă supoziții asupra intențiilor lui reale. Dar a existat întotdeauna o contradicție ciudată în caracterul lui. În vreme ce se mîndrea cu aparenta lui obscuritate, dorea cu aprindere tocmai poziția de prim rang pe care, în mod conștient, o refuza; și-i displăcea nespus de mult să-i vadă pe alții, nedominați de el, cum se situau în plină atenție a publicului. Lucru destul de ciudat, n-a fost niciodată invidios pe mine deși, dobîndisem de pe atunci o anumită faimă ca general și urmăream de mult în politică o linie proprie. Probabil,

principalul motiv pentru care nu-i deșteptasem niciodată animozitatea era acela că-i datorasem bani încă de la începutul carierei mele. De nenumărate ori mă salvase de creditori și știa că-i eram recunoscător. Mi-am arătat recunoștința în multe feluri, în afară de calea firească, aceea de a-i restitui banii. Era deosebit de mulțumit de încrederea pe care i-o arătam fiului său Publius, căruia i-am dat tocmai genul de răspundere pe care tatăl, la vîrsta respectivă, și-o dorise atît de mult.

Se prea poate ca Crassus să-l fi încurajat pe Clodius în atacurile sale împotriva lui Pompei, în parte dintr-o greșită idee de loialitate față de mine. Scopul lui era, cu siguranță, să-mi întărească poziția mea, la fel ca și pe a sa, prin subminarea poziției partenerului nostru, care i se părea excesiv de dominantă. Dar, așa cum i se întîmpla de multe ori lui Crassus, a adoptat un punct de vedere alarmist și exagerat de studiat. Ceea ce îl îngrijora pe el era ca nu cumva Pompei să fie recunoscut ca element principal al triumviratului nostru și atunci,prin lingușiri sau alte mijloace, să fie detașat de noi și utilizat împotriva noastră de acea fracțiune mică, dar energică, a senatului care ne privise întotdeauna, pe Crassus și pe mine, ca revoluționari. Era, într-adevăr, așa cum știam de multă vreme, o primejdie reală. Pompei se simțise totdeauna foarte nelalocul lui în rolul omului de stat reformator sau „popular" ; ar fi preferat mult mai mult să fie ceea ce pînă la urmă a și devenit, în împrejurările cele mai tragice — conducătorul recunoscut al unei reacțiuni aparent respectabile. Dar ceea ce n-a izbutit să vadă Crassus a fost faptul că erau mult mai mari șanse ca Pompei să se asocieze cu dușmanii noștri, datorită mai curînd slăbiciunii decît forței. Și nici nu se încheiaseră doi ani de cînd eram în Gallia cînd eventualitatea acestei întorsături s-a conturat cu precizie.

Pompei era ciudat de nefericit în activitatea lui de civil. Nu era numai un general de mare clasă, dar și un admirabil administrator, deși cu o oarecare miopie de vederi. Știa să intervină cu rost în orice probleme de ordin practic, oricît de complicate, și să le facă față cu succes. Dar pentru a-și valorifica deosebitele lui daruri avea nevoie să poată da ordine și să știe că-i vor fi

ascultate. Nu era capabil să-și impună voința față de ceilalți altfel decît în cadrul convențiilor care guvernează relațiile dintre un general și subalternii săi. În senat nu se simțea niciodată la largul său. Se considera întrucîtva, nu fără temei, drept cel mai însemnat personaj din lume; dar cînd vorbea, se exprima fie obscur, fie pompos; și adesea, cînd era în mod special necesar ca el să-și declare opinia, nu lua deloc cuvîntul; stătea nemișcat uitîndu-se, după toate aparențele cu satisfacție, la toga purpurie de imperator pe care avea dreptul s-o poarte în toate împrejurările; expresia feței, în asemenea momente, avea poate intenția să fie maiestuoasă, dar în realitate era fie posacă, fie încurcată. Iar la adunările poporului se simțea și mai puțin sigur pe sine. În primii ani ai tinereții, cînd întruchipa figura eroului pentru aproape fiecare om din Roma — fiind admirat pentru frumusețea și curajul său, ca și pentru faptul că era cel mai tînăr imperator din istoria noastră — oriunde se ducea era aclamat de mulțimi de partizani. Extraordinara lui inconsecvență politică era răsplătită de afecțiunea tuturor partidelor. S-a făcut cunoscut ca ofițerul cel mai tînăr și mai strălucit din anturajul lui Sylla și a continuat să-și sporească reputația ca prieten al poporului, redînd tribunilor drepturile de care îi deposedase fostul dictator. Nu avea, desigur, nici cea mai mică idee de politică și îl interesa exclusiv propria lui reputație. Nu s-ar fi făcut niciodată vinovat de cea mai mică idee inovatoare, ba chiar ar fi sprijinit constituția reacționară a lui Sylla pînă la capăt, dacă membrii propriei sale clase nu i-ar fi arătat o atît de îndîrjită invidie. Unii dintre ei erau de-a dreptul convinși că urmărea să se instaureze în demnitatea de conducător suprem, ca și Sylla. Chiar și un om inteligent ca Crassus era uneori de părerea asta. În realitate, după cum mi-am dat seama de la început, Pompei nu avea nici dorința, nici capacitatea de a deține mai mult decît o putere limitată. Larga împuternicire ce i s-a acordat în diverse împrejurări se mărginea întotdeauna la vreun obiectiv militar anumit și și-a exercitat-o în mod admirabil. O obținuse de obicei împotriva voinței majorității senatului, și ca urmare a unui apel direct la Adunarea Poporului — întocmai cum mi-am obținut și eu comanda pe cinci

ani în Gallia. Iar cînd se întorsese victorios dintr-o campanie, senatorii se asociaseră, în general, ca să-i facă obstrucție, să conteste organizarea teritorială dată de el zonelor cucerite și să-i facă dificultăți în privința distribuirii de pămînt pentru veteranii săi. Confruntat cu acest soi de ostilitate, Pompei se simțea dezorientat de-a binelea, deoarece nu avea nici o idee cum să-i facă față. Ar fi putut, într-adevăr, să justifice bănuielile lui Cato și ale altora chemîndu-și legiunile în ajutor, așa cum făcuse Sylla; au existat, negreșit, momente cînd a avut sub comandă forțe armate ce n-ar fi cunoscut stavilă. Dar el era prin esență un constituționalist — atîta vreme cît constituția putea fi modificată spre a i se încredința lui comenzi excepționale și distincții; iar dacă ar fi pus mîna pe putere, n-ar fi știut cum să facă uz de ea. De aceea, în timp de pace, era uimit și indignat văzîndu-se, în ciuda strivitoarei sale glorii, frustrat și chiar menținut sub dominația unor oameni inferiori. Motivul care l-a determinat să-și arunce toată greutatea în balanță alături de mine în timpul primului meu consulat a fost mai curînd acest sens al frustrării decît vreo apropiere de concepții politice. În ceea ce mă privea, i-am dat tot ceea ce-i făgăduisem — pămînt pentru veterani și ratificarea acțiunilor lui din Orient. Ne-a legat și mai strîns faptul că s-a căsătorit cu unica mea fiică, Iulia, pe care a iubit-o din adîncul inimii. Înainte de a părăsi Roma, ajunsesem să-i port o afecțiune sinceră. În relațiile obișnuite, intime, se comporta cu eleganță și farmec, iar eu eram fericit văzînd ce neobișnuit de drăgăstos era cu fiica mea și cum ea răspundea sincer la devotamentul lui.

Aveam deci motive personale ca și politice să mă simt întristat cînd am descoperit că, la doi ani după ce părăsisem Roma, exista primejdia reală ca alianța dintre Pompei, Crassus și mine să fie pe punctul de a se destrăma. Pentru starea aceasta de lucruri Crassus purta multă vină, de vreme ce ar fi putut, dacă ar fi dorit, să-și exercite, într-un fel oarecare, controlul asupra lui Clodius. Dar așa, Clodius, care avea o ingeniozitate remarcabilă, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-l umilească pe Pompei și să-i răpească autoritatea. În firea lui Clodius

sălășluia permanent o anumită iresponsabilitate. Pînă astăzi eu tot nu am certitudinea motivului pentru care îl ura pe Pompei cu o intensitate atît de neobișnuită. Fapt cert e că era capabil să-i atace pe toți comandanții militari, iar izbutita agitație întreprinsă împotriva cumnatului său, Lucullus, servise la discreditarea unuia dintre cei mai mari generali pe care i-am avut vreodată. De asemenea, fiind în mod sincer conducătorul păturilor mai sărace (cum fusesem și eu la vremea mea), era revoltat, probabil, văzîndu-l pe Pompei, care era conservator din fire, că revendică privilegiul de a fi protectorul și binefăcătorul poporului. Eu însumi, pe vremea conspirației lui Catilina, mă simțeam iritat cînd Cicero încerca să joace un rol similar. Dar poate că nici n-ar avea rost să încercăm a descoperi în faptele sau în sentimentele lui Clodius vreun mobil clar sau rațional. Alături de o importantă doză de curaj, frumusețe, dar oratoric și un farmec personal cu totul deosebit, Clodius avea ceva din felul de a fi al unei fetițe răsfățate, al unei pisici rele sau al unui copil delicvent. Poate că îl ura pe Pompei numai fiindcă în tinerețe fusese asemuit cu Alexandru cel Mare ; și poate că îl ataca pentru simplul motiv că avea reputația de a fi puternic.

Către sfîrșitul anului său de tribunat, care era și anul primelor mele campanii în Gallia, Clodius era tot atît de stăpîn pe străzile și pe forul Romei ca și cum ar fi fost conducătorul unei armate de ocupație. Într-adevăr, cercurile și asociațiile sale aveau organizarea minuțioasă a unei forțe militare. Chiar și cînd, în anul următor, nu mai deținea funcția, tot mai putea ține în mîini străzile cetății, convocînd un număr suficient de partizani de-ai săi spre a face față oricărei împrejurări. O bandă de gladiatori putea fi utilizată pentru a teroriza juriul unei instanțe. Cete mai numeroase îi erau necesare ca să-și impună voința sau să-i garanteze opunerea unui veto față de anumite propuneri făcute în senat sau în Adunarea Poporului. De pildă, în luna ianuarie a anului cînd mă găseam în luptă cu belgii, o mare demonstrație fusese organizată în for în sprijinul rechemării oficiale a lui Cicero din exil. Numeroase personalități distinse au luat parte și, după cum am fost informat, mulți dintre parti-

cipanți au fost răniți, iar unii uciși, în cursul acelei zile. Cetele lui Clodius, care au risipit demonstrația înainte de a se lua vreo hotărîre, s-au făcut răspunzătoare de cele mai grave dezlănțuiri ce au avut loc la Roma din anii copilăriei mele. Am auzit încă o relatare a faptelor mai tîrziu, din gura fratelui lui Cicero, Quintus, care a scăpat cu viață numai zăcînd nemișcat între cadavre, prefăcîndu-se mort el însuși. Se pare că se putea afirma fără exagerare că sîngele curgea șuvoi pe străzi și că la sfîrșitul zilei pînă și cei ce luaseră parte activă la violențe se simțeau rușinați de ceea ce făcuseră. Iar Clodius, indiscutabil, cu toate că și-a atins scopul imediat, și-a dăunat singur situației sale prin revelarea aceasta a forței și neînduplecării sale.

Mulți membri ai senatului au început să regrete atitudinea ostilă pe care o adoptaseră față de Pompei. Gîndindu-se mai bine, au văzut că Pompei nu tratase niciodată nobilimea cu dispreț și nu glorificase niciodată dezordinea și haosul. Mai mult ca oricare altul — au chibzuit ei — Pompei putea păstra ordinea la Roma dacă i s-ar fi încredințat puterea. Cicero a început de asemenea să fie respectat ca un simbol al onorabilității pierdute și regretate. S-a petrecut o recrudescență a mișcării în favoarea rechemării sale. Pompei a sprijinit-o din plin, iar Crassus s-a prefăcut că o sprijină. Cînd am fost consultat, eu am declarat limpede că, în timp ce n-aveam nimic împotriva lui Cicero și i-aș fi primit cu bucurie prietenia, după cum îi admiram și darurile literare, consideram și acum că era important ca elocvența și prestigiul său să nu fie puse în slujba inamicului nostru. Cum Pompei s-a arătat dispus să garanteze că nu se va întîmpla acest lucru, n-am făcut nici un fel de obiecții la rechemarea lui. Aș fi fost gata chiar să fac uz de influența mea pe lîngă Clodius, dacă aș fi avut convingerea că, în problema aceasta, puteam ajunge la vreun rezultat. Așa însă, știam că Clodius nici n-ar fi voit, nici n-ar fi putut să accepte vreun compromis asupra acestui punct, ca să-și păstreze cît de cît o linie consecventă în politică. Pe de altă parte eram de părere că, în cazul cînd Cicero nu s-ar fi comportat mulțumitor, am fi avut avantajul de a putea să-l amenințăm că-l vom sprijini din nou pe Clodius, împotriva lui.

După cum mă așteptam, Clodius a făcut tot ce i-a stat în putință spre a împiedica legislația necesară rechemării lui Cicero; dar nu mai era tribun și, către începutul verii, a descoperit că stăpînirea străzilor îi era disputată de un conducător rival de bande înarmate, Milo, care se bucura de ocrotirea lui Pompei. Milo era mult mai puțin inteligent decît Clodius și n-a ajuns niciodată la o prea mare popularitate; dar era neînduplecat și versat în luptele obișnuite de stradă. Cu ajutorul lui a fost posibil să-l rechemăm pe Cicero fără să aibă loc răzmerițe pe scară largă.

Cicero s-a întors în Italia în luna august. Mă aflam în țara belgilor pe vremea aceea, dar primeam regulat rapoarte despre fiecare cuvîntare pe care o ținea. Am făcut haz auzind că, la prima lui apariție în fața poporului Romei, se comparase cu Marius, originar din același oraș unde se născuse și el, și care, după mari servicii aduse țării, fusese de asemenea exilat. Nu-mi pot închipui două caractere mai diferite unul de celălalt decît Cicero și bătrînul meu unchi, și m-am întrebat întotdeauna cum a fost primită această extraordinară comparație de către public. Într-o altă cuvîntare, de astă dată în fața senatului, Cicero i-a atacat cu violență pe consulii anului precedent, care dețineseră funcțiile pe timpul exilului său. Unul dintre aceștia, Piso, era socrul meu; celălalt, Gabinius, era un vechi prieten al lui Pompei; dar nu am avut de ce să ne opunem invectivei lui Cicero. Era întemeiată, pe noi personal ne-a lăsat neatinși și a fost rostită într-o latină neasemuit de frumoasă. Pe urmă, și-a arătat recunoștința față de Pompei, propunîndu-i una din acele comenzi excepționale care-l încîntau și pe care le executa întotdeauna cu toată priceperea. Unul din rezultatele condițiilor haotice care domneau la Roma cel puțin de un an de zile a fost faptul că importurile normale de grîu ori nu sosiseră, ori fuseseră cumpărate în întregime de speculanți. Exista o reală primejdie de foamete și, în consecință, riscul ca nu cumva, sub conducerea lui Clodius, masele populare să scape de sub control. Într-o asemenea împrejurare, însuși numele lui Pompei era de ajuns spre a reda încrederea. Oamenii încă își mai aminteau cum odinioară, în scurta și strălucita lui campanie împotriva piraților, adusese într-o clipă

prosperitatea și scăpase de teamă întreaga Mediterană. Acum, la propunerea lui Cicero, i s-a încredințat în mod exclusiv sarcina de a aproviziona Roma cu alimente pe o perioadă de cinci ani, cu puteri discreționare peste toate transporturile și toate zonele de producție alimentară. Pompei, evident, și-a îndeplinit misiunea cu întreaga lui energie și pricepere de altădată. Bucuros, fără îndoială, că se află departe de Roma și de acele dezordini politice cărora era așa de puțin pregătit să le facă față a pornit pe mare spre Africa, Sicilia și Sardinia, insuflîndu-le subalternilor entuziasmul său contagios și netolerînd nici o obstrucție sau incapacitate din partea producătorilor și a negustorilor. Multe dintre călătorii le-a întreprins pe vreme furtunoasă de iarnă și lumea îi cita cu admirație replica pe care a dat-o unui căpitan de vas, cînd acesta l-a avertizat că a se îmbarca într-o anumită împrejurare însemna moarte sigură. „E necesar să mă îmbarc“, a spus Pompei, „nu e neapărat necesar să trăiesc“. Lui Pompei îi plăcea întotdeauna să dea astfel de replici, concise și exagerate. Era mai plin de efect în enunțarea unor asemenea observații decît într-un discurs pregătit; dar unele dintre remarcile rostite pe seama mea, chiar în ajunul izbucnirii războiului civil, au fost ciudat de rău inspirate.

Eu însumi, bineînțeles, nu aveam nimic de obiectat împotriva noilor prerogative și onoruri ce i se acordau lui Pompei. N-aș fi obiectat nici dacă i s-ar fi atribuit puteri sporite; și, într-adevăr, cu toate că avea prudența să nu se dea pe față, dorea mai multă putere. În momentul acela regele Ptolemeu al Egiptului se găsea la Roma. Fusese izgonit din Alexandria de supușii lui și venise să ceară ajutorul unei armate romane spre a fi reinstaurat. Se știa că însăși dorința lui Ptolemeu era ca misiunea să-i fie încredințată lui Pompei, iar acesta, firește, ar fi primit cu bucurie, dacă nu s-ar fi ivit o serie de dificultăți. În primul rînd erau mulți alții care rîvneau să prindă o ocazie atît de avantajoasă — căci Ptolemeu era dispus să plătească sume enorme pentru regatul său; iar Pompei, care tocmai începuse să devină, ca să spunem așa, din nou respectabil, nu dorea să dea nimănui pretextul de a se întoarce împotriva lui. Pe de altă parte, exista încă un puternic

sentiment la Roma împotriva oricărui demers care ar fi putut duce la anexarea Egiptului. Cu mult în urmă, pe la începutul carierei noastre politice, Crassus și cu mine ne loviserăm de această dificultate. Amîndoi văzuserăm importanța geografică și economică a Egiptului și încercaserăm de două ori, fără rezultat, să obținem pentru noi un mijloc de control asupra acelei zone. Pe vremea aceea Crassus era interesat mai presus de orice să devină la fel de puternic ca Pompei,sau mai puternic chiar decît el. Acum, cînd își dădu seama că Pompei, nemulțumindu-se cu vastele puteri pe care le deținea, uneltea, deși cu destulă stîngăcie, ca să pună mîna pe comanda armatei pentru Egipt, își pierdu complet capul și, uitînd că totul depindea de menținerea alianței existente între noi, începu să-l atace pe Pompei cu toată amărăciunea acumulată în decursul anilor de invidie și ale scurtelor perioade de reprimare a acestei patimi. Crassus luă legătură direct cu Clodius, iar acesta, care își reorganizase bandele înarmate, astfel că era din nou stăpînul străzilor, îl puse pe Pompei în imposibilitatea de a mai apărea în public la Roma. Oriunde se ducea, era urmat de o gloată de oameni, conduși fie de Clodius însuși, fie de vreun locțiitor de încredere. Dacă încerca să ia cuvîntul, îi acopereau glasul cu vociferări ; dacă tăcea, era asaltat cu insulte și acuzat de toate felurile de vicii, normale și anormale. Adunările se încheiau de obicei cu strigătul lui Clodius sau al altui conducător de cete: „Cine vrea să se ducă în Egipt?“, la care mulțimea răspundea „Pompei!“. Și pe cine îl vom trimite?“ „Pe Crassus!“

Astfel, după primele luni ale iernii în care combătuse cu atîta destoinicie primejdia foametei, Pompei se găsea la Roma într-o situație mai penibilă ca oricînd. Clodius, bineînțeles, susținea că lipsa alimentelor fusese o înscenare, creată de agenții lui Pompei pentru a-i da lui Cicero prilejul să propună încredințarea unor noi puteri în mîinile prietenului său reacționar ; iar lumea, în general, îi dădea crezare lui Clodius. Pompei răspunse atacîndu-l pe Crassus, dar Crassus era prea inteligent să-i ofere vreun motiv nimerit pentru o acuzație precisă. În furia-i neputincioasă, Pompei ajunse să pretindă că Crassus tocmise pe cineva

ca să-l asasineze. Nimeni n-a crezut în asemenea scorneli decît poate, Pompei, însuși, iar faptul că nu era crezut îl făcea și mai mînios și mai bănuitor. Am fost informat că în momentul acela veneau la el tot felul de persoane care încercau să-l convingă că toate necazurile lui își aveau obîrșia în alianța cu mine. Pierduse încrederea senatului, spuneau ei, pentru că se asociase la comportarea mea dictatorială din anul consulatului; iar acum pierdea simpatia poporului prin mijlocirea lui Clodius, care-și datora puterea influenței mele și banilor lui Crassus. Dacă măcar acum, continuau aceștia, ar rupe definitiv cu mine, senatul l-ar primi cu brațele deschise; s-ar bucura de rangul la care era îndreptățit, acela de cel mai mare general al Romei, și, susținut de senat, n-ar avea nici o dificultate să-l elimine pe Clodius din viața publică. Se insinua că ar putea fi necesar să fiu și eu eliminat din viața publică. Într-adevăr, Domitius Ahenobarbus, care-și anunțase intenția de a candida la consulat în anul următor, era cunoscut că preconiza anularea legislației din timpul consulatului meu și rechemarea mea de la comanda armatei din Gallia. Nici cei mai mari dușmani ai mei nu se așteptau ca Pompei să meargă atît de departe; dar i se atrăgea atenția că ar trebui să facă ceva care să dea limpede de înțeles că alianța cu mine luase sfîrșit. I se propunea să divorțeze de Iulia și să-și ia o altă soție.

Dacă nu i s-ar fi făcut această ultimă propunere, ar fi fost cu putință ca Pompei, deși prin esență un om onorabil, să dea ascultare argumentării generale, așa falsă cum era. Dar el îi era devotat Iuliei, iar Iulia a știut să-l convingă că, așa cum eu eram loial față de el, tot astfel avea și el datoria să-mi rămînă credincios. În afară de asta, cu toate că nu avea idei prea clare și memorie prea bună cînd era vorba de politică, încă nu uitase că senatul refuzase să-i recunoască meritele superioare cu mult înainte de a-mi deveni aliat și că, fără mine și fără legea agrară promulgată de mine, n-ar fi putut nici astăzi să satisfacă revendicările veteranilor săi. E de asemenea adevărat că Pompei tot mă mai privea, în ciuda recentelor mele succese pe cîmpul de luptă, drept un amator în problemele militare. În ultimii săi ani, mă tem că ceea ce l-a determinat să se întoarcă împotriva

mea a fost mai mult invidia decît linia de conduită politică. Deocamdată nu vedea în mine nimic de care să fie invidios.

Cu toate astea, în cursul iernii și la începutul primăverii care au urmat după campania belgică, am fost din ce în ce mai preocupat de tendința generală a afacerilor interne de la Roma și, din cauza neliniștii, am rămas mai tîrziu ca de obicei de partea romană a Alpilor. Aveam grijă, în special, să primesc informații sigure despre Cicero. După aprecierea mea, el era singurul om de stat care, în anumite condiții, putea fi realmente periculos pentru noi. Nu mi-era teamă de minoritatea extremistă. Cato era peste hotare; Domitius Ahenobarbus era un lăudăros incapabil. Dar Cicero avea darul elocvenței care creează confuzie și știa să dea aproape oricărui fapt o aparență respectabilă. Ceea ce ar numi Cicero o guvernare moderată sau, după expresia lui, o „uniune a celor virtuoși" ar însemna (cum îmi aminteam de pe vremea lui Catilina) o simplă deghizare a vreunei forme de reacțiune care ar fi putut foarte bine să fie interesată în primul rînd să-mi hotărască moartea sau exilul. Așa încît am continuat să urmăresc cu atenție cuvîntările lui Cicero și am observat că, pe măsură ce treceau lunile, se exprima tot mai deschis. În martie, cum era de așteptat, dădu un nou atac oratoric la adresa lui Clodius, dar îl atacă, în chip deosebit de strălucit, și pe oarecum neonorabilul meu prieten Vatinius, care propusese legea ce-mi conferise comanda excepțională din Gallia. Iar pe la începutul lui aprilie se vedea limpede că, bazat pe o puternică susținere senatorială, avea de gînd să-mi atace legea agrară. În acel moment mi-am dat seama că primejdia e reală. Amendamentele lui Cicero la legislația mea erau astfel calculate încît, în vreme ce Pompei păstra toate avantajele ce i le dădusem, tot restul legii avea să fie revizuit în interesul anumitor mari latifundiari. Vedeam bine că Cicero cedase, ca de obicei, lingușirilor cîtorva familii influente. Conștient sau nu, lucra ca să mă separe de Pompei. Am ajuns la concluzia că alianța pe care se întemeia întregul meu viitor era periclitată și am acționat imediat. Din cauza funcției mele, nu-mi puteam părăsi provincia; dar l-am rugat pe Crassus să vină urgent la mine, la Ravenna, și apoi, împreună cu el, am plecat să-l întîlnesc pe Pompei la Lucca.

O CONFERINȚĂ IZBUTITĂ

Cei doi ani de absență din centrul lumii politice de la Roma mi-au permis, poate, să privesc situația cu mai multă detașare și mai mare luciditate decît oricare din cei doi colegi ai mei. Și mai aveam și alte avantaje. Mie nu-mi displăcea nici unul, în timp ce fiecare din ei era antipatic celuilalt. Ca atare, aveam posibilitatea să acționez ca un arbitru între ei. Nu aveau, pe drept cuvînt, nici o bănuială în privința mea și, într-adevăr, nu-mi făceam nici un fel de calcule ca să-mi asigur o poziție de preeminență. Dar acum eram în situația să vorbesc cu mai multă autoritate decît pe vremea cînd, înaintea primului meu consulat, organizasem această coaliție. Pe atunci nu aveam nici bani, nici armată. Acum începusem mai curînd să dau cu împrumut ori să dăruiesc decît să iau eu de la alții, iar dintre noi trei, eu eram unicul care aveam armată. Cum crescuserăm cu toții într-o perioadă istorică plină de mărturii (care nu apar evidente în etapele de acalmie și de ordine) că ultimul cuvînt în politică îl are raportul de forțe, însăși existența armatei mele, deși se știa că nu aveam intenția să fac uz de ea pentru a declanșa un război civil, mă înălța pe un piedestal și-mi întărea argumentele.

Întîi lui Crassus la Ravenna, apoi lui Pompei la Lucca, le-am expus pe larg care trebuia să fie înlănțuirea logică a ideilor. Le-am atras atenția că, indiferent dacă aveam sau nu simpatie unul pentru celălalt, rămînea faptul că dușmanii noștri erau aceiași — anume, un mic grup din senat condus de doctrinari de felul lui Cato, oameni decepționați și ambițioși ca Bibulus (care mă ura în mod special) și reacționari obișnuiți ca Domitius

Ahenobarbus. Asemenea personaje n-aveau nici o putere să ne facă rău atîta timp cît acționam împreună. Dacă însă vreunul dintre noi apărea ca opusul celorlalți doi, acel mic grup putea deveni puternic și avea să-și utilizeze forța împotriva noastră, a tuturor celor trei. Linia evidentă de atac era în sensul că noi răsturnam constituția. Iar în privința acestui punct eram, într-o oarecare măsură, vulnerabili. Era adevărat că legislația consulatului meu fusese votată cu ajutorul unor apeluri adresate direct poporului și în opoziție cu colegul meu Bibulus și cu o mare parte din senat. N-ar fi fost de neconceput nici acum ca majoritatea senatului să fie determinată să-mi declare toate legile nule și neavenite. Dacă s-ar fi întîmplat acest lucru însemna să-mi pierd comanda din Gallia și să înfrunt judecata și poate exilul la întoarcerea mea la Roma; Pompei s-ar fi văzut în situația să nu-și poată împlini făgăduielile față de veteranii săi, iar Crassus, în loc să dețină o poziție de reală forță, ar fi fost din nou redus la nivelul celorlalți senatori. De altfel, dacă se putea spune că adversarii noștri aveau vreo linie politică, această politică a lor, pe care o numeau „libertate", nu însemna altceva decît restricție și incapacitate. Dacă ajungeau să-și impună voința, marile comenzi, ca aceea pe care o exercitam eu acum în Gallia, aveau să fie ori interzise ori îngrădite de atîtea restricții încît să nu mai aibă nici o valoare. Avea să devină iarăși normă generală ca mici armate și provincii să fie repartizate obișnuiților membri ai nobilimii, care își treceau anii de magistratură strîngînd avere pentru ei înșiși, fără nici un gînd de viitor. Sistemul acesta de „libertate" pentru cei puțini și nepricepuți era perimat chiar pe vremea lui Sylla. De altfel, poporul roman și jumătate din senat recunoșteau acest lucru. Marea majoritate se situa, în mod conștient sau numai pe jumătate conștient, de partea acelora care, asemenea nouă înșine, vedeau viitorul într-o perspectivă mai largă și mai generoasă, care recunoșteau că un mare imperiu nu poate fi administrat prin serii de politicieni incompetenți și care își dădeau seama că forța și chiar securitatea statului roman depindeau de o orientare politică mai mult sau mai puțin uniformă și de exercitarea, de către oameni îndreptățiți să conducă, a unor

puteri mai mult sau mai puțin discreționare. Adversarii noștri refuzau în toate chipurile să răspundă cerințelor epocii sau ale viitorului. Ei reprezentau mai curînd o forță de contracție decît forța de expansiune care ne era necesară pe plan militar, economic și politic. Îmi închipuiam că, în momentul cînd Gallia, Britannia și cele două Spanii, ca și Orientul pînă în India, aveau să fie integrate imperiului nostru italic, vor exista probabil motive să ne oprim și să consolidăm pozițiile cîștigate. Dar știam atunci, cum știu și astăzi, că genialitatea mea, care mă îndeamnă să înaintez fără încetare, e adaptată la nevoile timpurilor și că, dacă trăiesc, va izbuti sigur să triumfe.

Mi-am încheiat argumentarea arătîndu-le că se deschideau două alternative în fața noastră: ori eram capabili, în alianță, să ne păstrăm dominația asupra mecanismului central de guvernare, și în acest fel să ne asigurăm acele largi și excepționale prerogative pe care voiam să le exercităm, avînd convingerea că se cuvenea să le exercităm; ori ne resemnam să recunoaștem o stare de lucruri în care nici unul dintre noi nu era destul de puternic pentru a ține piept coalizării dușmanilor noștri. Nu mi-a fost greu să-i conving și pe Crassus și pe Pompei că analiza situației prezentată de mine era justă; dar am fost bucuros că am petrecut o zi-două singur cu Crassus înainte de a ne întîlni amîndoi cu Pompei. În acel răstimp am reușit să-l conving pe Crassus să-i prezinte cu mărinimie scuze lui Pompei pentru ostilitatea ce i-o arătase la Roma și totodată m-am asigurat că avea să-mi sprijine toate propunerile pe care aveam de gînd să le fac în viitor. Ca să fiu drept, Crassus făcuse în cîteva rînduri efortul de a stabili relații prietenești cu Pompei, în timp ce Pompei, care se aștepta să fie admirat, n-avea cîtuși de puțin deprinderea de a face asemenea eforturi. Acum Crassus rîvnea mai mult ca oricînd să se bucure de sprijinul lui Pompei, deoarece eu îi insuflasem ideea că numai astfel putea obține tot ceea ce-și dorise mai mult în viață — comanda militară într-un război important.

Propunerile pe care le-am prezentat la conferințele secrete de la Lucca erau simple, dar cu implicații vaste. S-a emis ideea ca Pompei și Crassus să candideze împreună la consulat pentru

anul următor. Aveam să orînduim astfel lucrurile încît alegerile să se țină tîrziu, pentru ca să pot trimite în concediu de iarnă un mare număr de soldați care să voteze la Roma. O dată aleși, aveam să înaintăm proiectele de legi prin care să li se încredințeze lui Pompei și lui Crassus, la sfîrșitul anului lor de magistratură, provincii și armate pentru o perioadă de cinci ani; iar propria mea comandă în Gallia să fie de asemenea prelungită pe încă o perioadă de cinci ani. Pompei urma să primească provinciile din Spania și, în plus, să aibă dreptul de a numi comandanți în subordine pentru legiunile sale de acolo, în timp ce el rămînea în Italia, încă învestit cu supravegherea aprovizionării cu alimente. Crassus avea să guverneze provincia Siriei, de unde își propunea să invadeze Parția și, dacă totul mergea bine, și India după aceea. În felul acesta, lumea avea să fie împărțită, ca să spunem astfel, între noi trei, fiecare în parte avînd propriile lui motive de satisfacție în sectorul ce-i revenea. Pompei nu numai că urma să aibă din nou la dispoziție mari forțe armate, dar avea să se găsească mai aproape de Roma decît noi ceilalți, fiind astfel mai bine plasat, cel puțin teoretic vorbind, spre a-și exercita influența. Crassus avea să aibă, poate,rolul cel mai spectaculos de jucat. De la campaniile militare ale lui Lucullus și Pompei, se răspîndise convingerea că războaiele de cucerire din Orient aduceau mari profituri. Crassus, fără să-și fi încheiat încă socotelile cu Parția, începuse de pe acum să adune informațiile despre bogățiile Indiei. Cît despre mine, deși putea să pară că mă alesesem cu partea cea mai precară a tîrgului — cu probabilitatea unor lupte grele într-o țară care punea probleme dificile — eram mulțumit. Și eu puteam realiza ceva spectaculos dacă expediția proiectată în necunoscuta insulă a Britanniei reușea; iar prin continuitatea comenzii mele, nădăjduiam să creez această nouă provincie a Galliei cu cît mai puține jertfe și cu cît mai multă pricepere cu putință. Între timp, aveam să-mi instruiesc o armată care să devină, fără discuție, cea mai selectă și mai devotată din lume.

Rezultatele deliberărilor noastre de la Lucca au fost ținute secrete pînă cînd a sosit momentul să ne executăm planurile; dar simplul fapt al întrunirii noastre de acolo a fost deajuns pentru

a transforma întreaga situație politică de la Roma. Lumea a constatat că alianța noastră era intactă și că forțele noastre asociate erau covîrșitoare. În acel orășel din Apenini au venit nu mai puțin de 120 de senatori,toți dornici să obțină vreo favoare din partea noastră sau cel puțin să-și arate intenția de a colabora cu noi, în schimbul unei recompense. Ne puteam îngădui acum să-i ignorăm pe dușmanii noștri fățiși; dar și eu și Pompei i-am scris lui Cicero în termenii cei mai politicoși cu putință. Nu era nevoie să-l amenințăm. Și-a retras orice opoziție la controversatele prevederi ale legii mele agrare, iar mai tîrziu, în cursul acelui an, a ținut un frumos discurs în fața senatului pentru a justifica prelungirea comenzii mele din Gallia. Într-adevăr, în anii următori am întreținut o corespondență asiduă cu el, adesea pe teme literare, și am păstrat legătura și prin fratele său Quintus, căruia i-am dat un post de răspundere în statul meu major din Gallia și care s-a comportat admirabil în acea calitate.Dar, din nefericire, nu e niciodată cu putință să-ți pui toată încrederea în Cicero.

Ca atare, în cîteva zile, am căzut de acord asupra unei serii de măsuri ce păreau utile pentru acel moment și pline de făgăduieli pentru viitor. Invidia lui Crassus față de Pompei, care fusese întotdeauna cea mai mare slăbiciune a alianței noastre, părea să fi luat sfîrșit. Pînă și problema Egiptului, care iscase atîtea contrarietăți, a fost ușor rezolvată, de îndată ce am convenit asupra unui plan potrivit căruia atît Pompei cît și Crassus aveau să fie ocupați în alte părți ale lumii. Am hotărît împreună ca, în timpul consulatului lor, regele Ptolemeu să fie restaurat pe tron de către Gabinius, prieten atît al meu cît și al lui Pompei, care avea să fie, tot atunci, guvernatorul Siriei. Ne-am înțeles să împărțim generoasa răsplată oferită de rege pentru readucerea sa pe tron. Într-adevăr, în momentul acela părea că nu mai există nimic care să ne despartă. Fiecare dintre noi avea o sferă de influență destul de largă spre a permite deplină libertate de mișcare energiei sale, iar succesul fiecăruia în parte nu putea aduce decît avantaje celorlalți doi. Aveam convingerea — iar Pompei, care cunoștea bine Orientul, era de acord cu mine — că expediția lui Crassus avea șanse de reușită. Dacă izbutea, avea să aducă un mare

aflux de bogății în cetatea Romei. Și eu—nădăjduiam—aveam să pot contribui cu ceva de pe urma cuceririlor mele și mă gîndeam de pe atunci la unele din înfrumusețările arhitecturale ale cetății, pe care continui să le efectuez și astăzi. Între timp, noul teatru al lui Pompei, cel mai impunător edificiu din Roma, era aproape terminat și urma să-i fie dedicat în cursul consulatului. Fusese construit din prăzile de război din Orient și ne închipuiam că și Crassus, întorcîndu-se victorios, avea să dorească un alt proiect de construcție măreață pentru comemorarea lui și a alianței noastre. Într-adevăr, după toate aparențele, făuream o Romă reîntinerită, o cetate mai frumoasă și mai prosperă, pașnică și recunoscătoare nouă. Eu personal îmi propuneam ca, după încheierea guvernării mele în Gallia, să candidez din nou la consulat, tot cu sprijinul lui Pompei și al lui Crassus, și speram ca, fiind ales, să-mi pot duce la bun sfîrșit, în liniște și fără opoziție, toate acele reforme necesare de care abia acum încep să mă ocup. În special de Pompei mă simțeam mai strîns legat ca oricînd. Nădăjduia ca fiica mea Iulia să-i dăruiască un copil și, fie din acest motiv, fie pentru că Iulia izbutise să-i comunice o fărîmă din propria ei afecțiune pentru mine, l-am găsit prietenos, afabil și moderat în judecată. Viitorul mi se părea mai asigurat decît mi se arătase vreodată pînă acum. Cît de mult s-a dovedit că mă înșelam!

Îmi închipuiam și eu că nu chiar fiecare din luminoasele mele speranțe avea să se realizeze, dar cu greu puteam să prevăd dezamăgirea totală care a urmat. Mă așteptam, în ceea ce mă privea, la unele lupte grele în Gallia, dar nu m-am așteptat niciodată la o atît de aspră și de continuă încleștare, sau la situații în care am evitat distrugerea scăpînd ca prin urechile acului. Socoteam că era cu putință ca Crassus, deși un general de elită, să nu se poată adapta la vîrsta lui (avea aproape șaptezeci de ani) la condițiile Orientului; nu credeam însă că era posibil să piardă șapte acvile, 10 000 de prizonieri și să aibă 20 000 de morți. Nu puteam să prevăd că Iulia avea să moară la nașterea copilului sau că Pompei avea să se alăture dușmanilor mei.

Eram veseli și încrezători cînd ne-am despărțit la Lucca. Crassus se întorcea la Roma; Pompei se ducea în Sardinia, unde

avea de lucru în legătură cu aprovizionarea cu grîne; eu primisem mesaje prin care eram înștiințat despre unele tulburări ivite printre triburile galice de pe coasta Atlanticului. În acel sector comanda tînărul Publius Crassus. Îi făgăduisem dinainte să-l trimit cu un important contingent de cavalerie galică spre a combate alături de tatăl său cînd avea să vină momentul campaniei din Parția. Îmi amintesc că i-am transmis din partea tatălui său multe mărturii de afecțiune și că,pregătindu-mă să plec în Gallia, am încercat la rîndul meu un sentiment de înduioșare pentru bătrînul Crassus, care mă sprijinise cu bani și cu influența lui în perioada critică și, poate, nu tocmai onorabilă a tinereții mele. N-aveam să-l mai văd niciodată pe acest om , iar cît despre Pompei cel Mare, eram sortit să nu-i mai văd decît, opt ani mai tîrziu, capul retezat mișelește și inelul pe care obișnuia să-l poarte, avînd gravat pe el un leu ce ținea o sabie în gheare.

SUCCES ÎN APUS

În Gallia, timp de aproape trei ani, am avut parte de un şir neîntrerupt de succese. E adevărat că cele două expediţii în Britannia au reprezentat oarecum o dezamăgire din punct de vedere al rezultatelor materiale, dar, ca şi trecerea Rinului, ele mi-au adus un imens prestigiu, mie ca şi armatei pe care o comandam. Către sfîrşitul acestei perioade s-au arătat semne prevestitoare de tulburări; totuşi nimeni, cred eu, n-ar fi putut prevedea, pe un temei raţional, cît de serioase aveau să fie aceste tulburări. Într-adevăr, marea revoltă galică n-ar fi izbucnit poate niciodată, dacă n-ar fi intervenit fără veste trădarea unui gal obscur şi nesocotinţa de neiertat a unuia dintre ofiţerii mei.

În aceşti ani şi ulterior, a fost necesară o permanentă supraveghere a belgilor şi a frontierei germane, deoarece belgii nu priveau cu ochi buni importanţa crescîndă a heduilor, a remilor şi a altor triburi pe care le protejam, iar pe de altă parte aveau oricînd posibilitatea, cînd puneau la cale vreo răscoală, să angajeze mercenari germani de dincolo de Rin. Ba chiar, pînă la urmă, am fost forţat să recurg eu însumi la această soluţie. De obicei Labienus comanda grupa de luptă ce trebuia ţinută în rezervă pentru a putea face faţă necesităţilor urgente, atunci cînd eu eram ocupat fie cu ţinuturile cele mai dinspre Apus, fie în Britannia; aveam toată încrederea în Labienus şi nu cred că a comis vreodată o greşeală.

În vremea asta galii se lămuriseră că armatele noastre veniseră în ţara lor de baştină pentru ca să rămînă. Fireşte, faptul provoca resentimente, dar eu am făcut tot ce mi-a stat în putinţă

sprea atenua duritatea atitudnii acestui neam de războinici, arătîndu-le marile avantaje ce puteau decurge pentru ei de pe urma unei colaborări mai strînse cu noi. Pentru moment, nu m-am amestecat cu nimic în legile lor tribale, în tradițiile și în religia lor; într-adevăr îmi dădeam toată silința să-i tratez pe magistrații lor cu politețe, ba chiar cu o deferență ostentativă. Pe de altă parte, luam măsuri excepțional de drastice în cazurile cînd noi cădeam victimă trădării sau cînd un angajement precis era călcat cu premeditare.

Am fost confruntat cu o asemenea împrejurare de îndată ce am sosit în Gallia, după întîlnirea mea cu Pompei și cu Crassus. Am constatat că, în Extremul Occident, veneții și alte triburi de pe coasta Atlanticului se răsculaseră pe față și, împotriva tuturor regulilor de comportare civilizată, îi capturaseră pe solii noștri, dintre care unii erau ofițeri superiori. Veneții contituiau cea mai mare forță navală din Gallia. Puteau dispune de o flotă de peste 200 de corăbii, iar vasele lor erau mult mai bine adaptate la condițiile locale decît oricare dintre corăbiile pe care ne pricepeam noi să le construim pe atunci. Știind că era necesar să înfrîngem acest popor pe mare, dădusem ordin să se construiască o flotă pe Loara înainte de începutul anotimpului prielnic luptelor. În vreme ce se construia flota, m-am îndreptat eu însumi pe uscat împotriva fortărețelor apărate de veneți. Campania s-a dovedit a fi una dintre cele mai grele și mai lipsite de roade din cîte am întreprins vreodată. Ne-am găsit angajați într-un fel de operațiune amfibie pentru care aveam un echipament imperfect și nici un fel de pregătire. Fortărețele veneților se aflau situate de obicei pe promontorii sau pe cîte o limbă de pămînt înaintînd în mare; în momentul fluxului erau înconjurate de apă, iar în timp de reflux erau adesea la fel de bine apărate de nisipuri mișcătoare și estuare. Uneori, după nesfîrșite strădanii din partea ostașilor noștri, reușeam să construim diguri pentru a stăvili apele mării și terase de asediu care să ne aducă la nivelul zidurilor cetății. Descopeream atunci că toată truda a fost zadarnică, întrucît inamicul, care stăpînea marea, aștepta doar următorul flux și

apoi, luîndu-și toate bunurile, se îmbarca în corăbii pentru a se deplasa pînă la următoarea cetate întărită de pe coastă. Puținele pierderi pe care le pricinuiam erau înfime pe lîngă energia cheltuită, și am înțeles limpede că nu puteam duce la bun sfîrșit campania decît distrugîndu-le forța maritimă. Cum veneții eru marinari valoroși și experimentați, cu o minuțioasă cunoaștere a dificultăților propriei lor coaste și chiar a țărmului vecin al Britanniei, nu mi se părea sigur că scopul nostru putea fi realizat. Cu toate astea, eșecul ar fi însemnat un dezastru. Dacă s-ar fi dovedit o singură dată că era cu putință să fim înfruntați cu succes, revoltele s-ar fi ținut lanț pe tot cuprinsul țării. Pentru a supraviețui trebuia să fim considerați de neînvins.

Comanda flotei o încredințasem tînărului Decimus Brutus căruia i-am poruncit să plece în larg cît mai curînd cu putință. Ajungînd în apele inamice, a fost întîmpinat de o flotă de 220 corăbii dușmane și, după cum mi-a mărturisit ulterior, nici el, nici consilierii săi navali nu aveau o idee tocmai precisă despre felul în care trebuia să se desfășoare acțiunea. Corăbiile veneților erau prea solid construite pentru a fi scufundate prin lovituri de berbece, și nu era ușor să urci pe punțile lor, deoarece le întreceau cu mult în înălțime pe ale noastre, oferind astfel oamenilor lor toate avantajele în privința aruncării de săgeți, suliți și alte proiectile. Vasele noastre, fiind împinse înainte cu ajutorul vîslelor,erau mai lesne de manevrat; dar cînd era vînt, inamicul se putea deplasa mai repede cu ajutorul velelor, iar dacă venea furtuna, se puteau refugia cu ușurință și fără teamă în apele puțin adînci, unde corăbiile noastre nu riscau să se aventureze. Veneții se bucurau de asemenea de avantajele care provin dintr-o instruire superioară. Înrolasem cele mai bune echipaje existente din provincia romană și de la triburile galice care ne erau prietene; dar echipajele noastre n-aveau experiența apelor Oceanului Atlantic, cu neobișnuit de marile lor variații de curenți, și nici nu posedau acea îndelungată tradiție de navigatori cu care pe drept cuvînt, se făleau veneții.

Singurul nostru avantaj temeinic consta în realele calități de combatanți ale ostașilor pe care îi transportam la bord.

Era deci necesar, dacă voiam să biruim, să transformăm această bătălie navală, pe cît posibil, într-o bătălie de uscat. Cu alte cuvinte, unica noastră speranță era să imobilizăm corăbiile venete și să le capturăm urcîndu-ne pe puntea lor. În teorie, era un lucru evident; în realitate, însă, cu vîntul care sufla puternic, era greu de închipuit cum anume ne puteam realiza scopul.

Bătălia s-a dat într-un golf larg și deschis. A început cu două ore înainte de amiază și a durat pînă la apusul soarelui. În jurul golfului se găseau colțuri de stînci, iar pe dealurile dinapoia lor îmi amintesc că se vedeau lungi șiruri de monoliți gigantici, alcătuind un fel de templu sau de loc sacru. Aici veneau oameni din toate părțile pentru a prăznui o mare sărbătoare în miezul verii, dar în anul acela prezența armatei noastre îi silise, desigur, să-și contramandeze ceremonia. A fost un bine, căci pe acele meleaguri îndepărtate riturile religioase aveau un caracter mai barbar decît în restul Galliei. Sacrificiul omenesc era încă un lucru comun, deși unii dintre druizii mai civilizați (bătrînul Diviciacus, de pildă) susțineau din patriotism că se efectua mai rar decît era cazul în realitate. În general, druizii nu folosesc temple sau edificii religioase, și e posibil ca aceste impresionante construcții monolitice (pietrele sînt dispuse de obicei fie în șiruri drepte, fie în cercuri) să reprezinte opera unor triburi care locuiau pe acele meleaguri înainte de sosirea druizilor și a celților. Sau se poate ca religia druizilor să fi constituit religia primitivă și inițială, care a fost preluată de celți. Fapt sigur, ea păstrează urme ce dovedesc că a reprezentat un crez filozofic mai elaborat decît ne-am fi așteptat să găsim la un neam de războinici care nu s-a civilizat întrucîtva decît recent. S-ar părea, de pildă, că credința druizilor în nemurire și reîncarnare deriva fie de la Pitagora — ceea ce e puțin probabil, întrucît colonizarea greacă s-a limitat la coasta mediteraneană a Galliei — fie din fondul străvechi al unei doctrine religioase care existase înainte de epoca lui Pitagora și căreia, pentru scurtă vreme, Pitagora i-a insuflat un strop de viață nouă. E cît se poate de interesant să observăm ciudata fervoare cu

care, în epoci diferite și la popoare diferite, doctrina aceasta a nemuririi a fost fie acceptată, fie respinsă. La druizi constituie principiul esențial de educație; i se dă o justificare logică, adesea cu ajutorul aceluiași gen de argument (din nou de origină pitagoriciană, probabil) pe care Platon îl pune în gura lui Socrate; dar e lăudată și pe temeiuri practice, ca fiind o credință ce-i face pe oameni fericiți în viața asta (de vreme ce au întreaga eternitate în față) și, îndeosebi, viteji în luptă (dat fiind că, după teoria lor, e cu neputință să-ți pierzi viața, în timp ce prin lașitate poți să-ți pierzi firește onoarea). Dar pe de altă parte, îl descoperim pe acel mare om de știință și salvator al omenirii, Epicur, care pretinde că ne dăruiește una din principalele binefaceri cînd ne demonstrează că, după descompunerea fizică a trupului, nu mai există nici cea mai vagă posibilitate ca sufletul să supraviețuiască. Personal, îi urmăresc argumentarea cu plăcere și îi admir mult abilitatea. Teoria lui atomică mi se pare cea mai satisfăcătoare pe plan intelectual dintre toate teoriile filozofice care își asumă sarcina — poate cu neputință de îndeplinit — de a explica totul. Dar pe plan emoțional nu mă simt tulburat, și nici nu mă influențează din punct de vedere practic concepțiile despre moarte fie ale lui Epicur, fie ale druizilor. Nu pot înțelege pe deplin entuziasmul febril al marelui nostru poet Lucrețiu, cînd evocă certitudinea propriei sale dispariții perpetue; iar în împrejurările în care mi-am riscat viața în bătălie, nu mi s-a întîmplat niciodată să mă gîndesc că mă așteaptă, de fapt, o altă viață. Consider că, în general, comportarea oamenilor nu suferă prea mult înrîurirea convingerilor lor metafizice; mai frecvent e cazul cînd credințele metafizice sînt alese și adaptate spre a se potrivi cu ceea ce pare a reprezenta, la un moment dat, cerințele comportării. Iar în extazul suprem al bătăliei, cînd totul depinde de prezența sau de absența curajului, nu cred că joacă vreun rol teoriile privitoare la viața de dincolo. În momentul ciocnirii, cei care au susținut asemenea teorii le uită, iar cei care n-au luat niciodată în considerare o astfel de temă e puțin probabil că vor reflecta tocmai atunci asupra ei.

Cert este că în cursul acelei bătălii navale de lîngă țărmul Atlanticului era greu de ales între cele două tabere în privința curajului. Fiecare tabără avea, de asemenea, acea încredere în sine provenind din experiență și constituind un sprijin mai valoros pentru curaj decît orice teoretizări. Veneții știau că ei sînt marinari mai buni, iar noi știam că nici un număr egal de gali nu putea să ne reziste în lupta corp la corp. Toți cei care erau angajați în luptă aveau toate motivele de încurajare pentru a se distinge. Romanii se băteau sub ochii comandantului lor suprem și ai camarazilor lor din legiunile care se îmbulzeau pe stînci și priveau bătălia ca și cum ar fi fost un spectacol de teatru; iar veneții aveau la bordul corăbiilor lor numeroși membri ai consiliului lor tribal, precum și floarea luptătorilor. În plus, își concentraseră pentru acestă bătălie pînă la ultima corabie aptă de serviciu. Aveau intenția ca victoria să fie decisivă.

A fost limpede de la început că metodele obișnuite în războiul naval n-aveau să ne fie de nici un folos. În primele faze ale bătăliei cîteva dintre corăbiile noastre au încercat să dea lovituri de berbece vaselor inamice. S-au retras în mod invariabil cu berbecii sfărîmați și adesea cu vîslele rupte. Încercările de urmărire și abordare erau, de obicei, derutate grație îndemînării piloților inamici și marilor variații de viteză de care erau capabile corăbiile lor. Velele lor făcute din piele păreau greoaie, dar în realitate dădeau rezultate excelente; și cîtă vreme corăbiile venete se puteau menține la oarecare distanță de ale noastre, trupele lor, aflîndu-se deasupra noastră, aveau posibilitatea să provoace pierderi printre soldații noștri fără ca ele să sufere prea mult. Pentru mine a fost de îndată un lucru vădit că, dacă nu născoceam vreun mijloc de a imobiliza, ca să spunem astfel, întreaga acțiune, bătălia era pierdută. De fapt, ea a fost cîștigată în primul rînd prin utilizarea unui artificiu foarte simplu, iar în al doilea rînd, mulțumită norocului.

Ulterior, n-am putut descoperi cine a fost acela care a sugerat cel dintîi că ar fi bine să înzestrăm corăbiile noastre cu niște stîlpi lungi la capătul cărora să fie prinse căngi tăioase în formă de seceră. Va fi fost, poate, o invenție de-a unuia dintre soldații

sau centurionii noștri; sau ideea va fi încolțit în mintea vreunui cîrmaci sau marinar galic. E cert însă că lui Decimus Brutus îi revine meritul de a fi întrevăzut posibilitățile acestui dispozitiv chiar dinainte de a fi folosit în acțiune. Oamenii noștri au utilizat aceste căngi ca să prindă frînghiile inamicului pentru manevrat velele și apoi să le taie sau să le rupă. Ca urmare, vergile erau doborîte, iar corabia inamică rămînea fără putință de a rezista și de a se mai mișca în vreo direcție. Atunci putea fi atacată și abordată de două sau de trei corăbii de-ale noastre în același timp; iar cînd era vorba de luptă corp la corp, oamenilor noștri nu le veneau greu să înfrîngă orice opoziție ar fi întîmpinat.

De pe vîrfurile stîncilor, noi asistam la repetarea continuă a acestei manevre și ne dădeam seama că acum era numai o chestiune de timp pînă cînd inamicul avea să renunțe la luptă. Eram fericit la gîndul unei victorii care avea să ne restabilească pe de-a-ntregul prestigiul pe care-l pierdusem în urma neconcludentelor operațiuni de pe uscat; dar încă mi-era teamă de viitor. Era de presupus că veneții nu vor aștepta pînă cînd toate corăbiile lor aveau să fie distruse. Aveau să profite de vînt și să se depărteze de noi, cu cea mai mare parte a flotei intactă. Și dacă nu-i puteam constrînge din nou să se bată, aveau să fie în curînd, o dată cu apropierea iernii, stăpînii mării ca și înainte. Întradevăr, întocmai cum mă așteprm, comandanții lor, negăsind vreun mijloc de răspuns la tactica pe care o foloseam noi, au dat ordinul de retragere. Și-au plasat corăbiile în fața vîntului și se părea că trebuie să ne mulțumim cu o victorie care, deși ne făcea cinste, nu pricinuise adversarului decît pierderi neînsemnate. Chiar în clipa aceea însă vîntul se opri brusc pe marea încremenită. Nu mai aveam nevoie să facem uz de instrumentele noastre pentru a tăia frînghiile velelor de la corăbiile inamice; natura însăși le ținea în nemișcare. Ceea ce a urmat a fost mai degrabă un masacru decît o bătălie. Chiar atunci cînd vreuna din corăbiile dușmane opunea rezistență puternică, noi, cu ajutorul vîslelor, aveam posibilitatea să aducem efective mult superioare

împotriva ei; și astfel am continuat să capturăm corabie după corabie, pînă cînd soarele a apus și propria noastră flotă a trebuit să revină în port. I-am primit pe ai noștri cu aclamații pe tot parcursul, deoarece știam că victoria aceasta însemna sfîrșitul campaniei.

Nu mai mult de zece sau douăsprezece corăbii de-ale inamicului și-au găsit salvarea în umbrele întunericului. Veneții pierduseră orice forță de apărare, iar supraviețuitorii s-au predat fără condiții. Revolta lor începuse printr-un act de trădare, fusese greu de combătut și ar fi putut avea cele mai primejdioase consecințe. De aceea am acționat cu o severitate neobișnuită. Toți membrii consiliului tribal care supraviețuiseră au fost uciși, iar restul locuitorilor au fost vînduți ca sclavi.

A constituit cea mai însemnată operațiune militară efectuată în anul acela și, în momentul cînd veneții au fost subjugați, nu mai rămăsese mult din anotimpul favorabil campaniilor. Între timp, generalii mei Sabinus și tînărul Publius Crassus luptaseră cu deplin succes împotriva aliaților nordici ai veneților, precum și a triburilor din Aquitania. Am folosit ultimele săptămîni ale toamnei pentru o scurtă expediție împotriva triburilor ce ocupau coasta imediat opusă Britanniei. Îmi făceam de pe atunci planul unei invazii în acea mare insulă.

Pentru iarnă mi-am încartiruit legiunile în ținutul recent pacificat dintre Sena și Loara. Eu însumi m-am întors ca de obicei în Italia de nord și, împlinind făgăduielile făcute la Lucca, am dat învoire unui însemnat număr de soldați pentru ca să poată vota la alegerile consulare de la Roma. Pompei și Crassus au fost, bineînțeles, aleși, deși nu fără oarecare tulburări. În vremea asta Cato se întorsese din insula Cipru. Munca sa administrativă de acolo fiind bine executată, a avut grijă să facă publicitate faptului că nu s-a putut găsi nici o eroare în manipularea fondurilor. Asta a contribuit, fără îndoială, să-i întărească propria convingere că el era singurul om din lume de o integritate desăvîrșită. Sora sa, Porția, era căsătorită cu dușmanul meu inveterat, Domitius Ahenobarbus, care nu era tocmai curajos

și, după cît se pare, ar fi voit să-și retragă candidatura la consulat cînd s-a știut că Pompei și Crassus urmau să-i fie rivali. Dar Cato, care avea față de Pompei o aversiune aproape tot atît de mare cît față de mine, și-a pus în joc toată forța de convingere ca să-și influențeze cumnatul și, în cele din urmă, l-a determinat, în numele libertății și al virtuții, să candideze la consulat împotriva mult mai puternicilor săi rivali. Rezultatul a fost că, în dimineața alegerilor, Domitius s-a văzut izgonit din for, abia scăpînd cu viață. Controlul nostru asupra mecanismului electoral era de astă dată aproape absolut. Cato însuși, care avea o suită considerabilă la Roma și își sporise reputația prin organizarea dată coloniei Cipru, n-a izbutit să fie ales pretor. A fost înfrînt de candidatul propus de mine, Vatinius. Orice dezordini s-ar fi produs, partidul nostru ieșea învingător. Poziția noastră de forță era acum mai consolidată încă decît fusese pe vremea consulatului meu. Totuși, în cursul acestor alegeri a avut loc o întîmplare tristă, ale cărei urmări nu s-au văzut imediat. Pompei s-a aflat, într-o împrejurare, foarte aproape de scena unei lupte de stradă; s-au încrucișat spadele și cîteva picături de sînge i-au stropit toga pe care o purta. A trimis acasă un sclav cu veșmîntul pătat și cu instrucțiuni să i se aducă altă togă pe care s-o îmbrace. Din nefericire, sclavul, zăpăcit de emoție, n-a putut decît să arate sîngele și să vorbească despre ciocnirea la care asistase, în loc să raporteze imediat că stăpînul său, Pompei, nu fusese nici măcar atins. Se pare că fiica mea Iulia, văzînd sîngele de pe togă, și-a închipuit să soțul ei a fost ucis sau rănit. A leșinat, iar puternica tulburare nervoasă a dus la un avort. Mi s-a spus că, deși în aparență s-a vindecat, ba chiar a rămas curînd din nou gravidă, nu și-a mai regăsit niciodată pe deplin sănătatea. Într-adevăr, nu mai avea acum decît mai puțin de doi ani de trăit. E inutil să meditâm care ar fi fost influența ei asupra istoriei dacă viața i-ar fi fost mai lungă. Totuși, sînt convins că înțeleapta ei înrîurire ar fi salvat viețile a mii de oameni, astăzi morți, inclusiv pe aceea a soțului său. Cît despre mine, eu nu aveam nevoie de un război civil pentru a deveni ilustru.

Fapt sigur e că în primele luni ale anului în care Pompei și Crassus au fost consuli eu nu aveam nici un motiv să iau în serios boala Iuliei și am putut urmări ca toate dispozițiile luate de noi pentru viitor să fie aduse la îndeplinire întocmai. Provinciile și prerogativele dorite de Pompei și de Crassus le-au fost repartizate după cuviință, în ciuda zgomotoasei opoziții a lui Cato; și, așa cum ne înțelesesem, comanda mea a fost prelungită pentru încă o perioadă de cinci ani. Cu multă discreție, am luat măsuri pentru tranșarea diferendului din Egipt. După instrucțiunile lui Pompei, Gabinius a pornit din Siria cu armata lui, l-a restaurat pe regele Ptolemeu pe tron, primind de la el mari sume de bani în contul altor sume și mai mari făgăduite pentru mai tîrziu. Aceste măsuri au fost luate fără nici o autorizație din partea senatului și au stîrnit, firește, mînia lui Cato și a partidului său. Acum însă partidul acesta era prea slab ca să ne mai producă vreo îngrijorare. Cicero, căruia îi făcuserăm propuneri atît eu, prin diverși prieteni, cît și Pompei, avusese înțelepciunea să cedeze, recunoscînd că poziția lui era mai sigură și mai influentă dacă ne sprijinea pe noi, triumvirii, decît dacă ni se împotrivea. Am manifestat față de el o politețe scrupuloasă, iar el ne-a fost recunoscător. Un an mai tîrziu, a luat chiar cuvîntul în fața curții de justiție în favoarea prietenilor noștri Gabinius și Vatinius, pe care ani de zile se obișnuise să-i atace cu perseverență ca dușmanii săi cei mai vajnici. Eu însumi am primit în cursul acestor ani o serie de scrisori de la Cicero, toate pe un ton cît se poate de prietenos. Se părea, într-adevăr, că neîmpăcații noștri adversari începeau să-și piardă influența de tot și că alianța noastră se consolida văzînd cu ochii. Acum, către sfîrșitul vieții sale, Crassus părea, pentru prima oară, că e în termeni buni cu Pompei. Asta se datora poate numai faptului că gîndul lui nu se mai îndrepta deloc spre problemele politicii romane, ci spre îndepărtatul Orient, unde își propunea să plece chiar înainte de încheierea anului său de consulat. Între timp, Pompei devenise mai popular ca oricînd. În vara acelui an a avut loc inaugurarea noului său teatru — cel mai frumos edificiu înălțat vreodată la Roma și,

concomitent, s-au desfăşurat jocuri şi festivităţi zile în şir. Nu se mai văzuse nicicînd ceva atît de magnific. Aproape toţi cei care mi-au scris din Roma au pomenit de cei cinci sute de lei şi cele patru sute de pantere care au fost ucise, de cei şase sute de catîri care au făcut parte din decor pentru reprezentarea tragediei Clitemnestrei şi de strania comportare a mulţimii care, în clipa cînd un număr de elefanţi au fost răniţi şi au început să scoată mugete de durere, a dat impresia, ca niciodată, că resimte compătimire pentru suferinţele acestor animale sălbatice.

MASACRAREA GERMANILOR ȘI DEBARCAREA ÎN BRITANNIA

În timp ce Pompei și Crassus se bucurau de succesele lor la Roma, tot în același an creștea și faima mea în Gallia. Intenția mea fusese să consacru cea mai mare parte a anotimpului de luptă proiectului meu de a invada Britannia, dar, din nefericire, expediția a suferit atîtea întîrzieri, încît nu mi-a mai rămas timp suficient ca să pot realiza prea mult. Totuși, însuși faptul că o asemenea expediție a fost inițiată a produs o impresie extraordinară la Roma.

De fapt, campania pe care am dus-o împotriva germanilor pe la începutul anului, și care mi-a amînat plecarea spre Britannia, a reprezentat, din punct de vedere militar, operațiunea cea mai importantă din cele două. O imensă oștire (numărul oamenilor a fost apreciat la 430 000) trecuse Rinul nu departe de țărmul mării, ocupase teritoriile cîtorva triburi galice și se răspîndea treptat spre apus. Situația era destul de primejdioasă în sine, dar ceea ce o făcea și mai amenințătoare era faptul că partidele antiromane din mijlocul multor triburi galice uneltea activ cu germanii, făgăduindu-le ajutor și încurajîndu-i să înainteze. Cei care urzeau asemenea intrigi acționau bineînțeles mai cu seamă spre a-și satisface propriile lor interese politice; dar se înfățișau drept patrioți care încercau să obțină ajutorul german în marea tentativă de a-i izgoni pe romani din Gallia. Eu însumi eram perfect conștient de cele ce se petreceau, dar, pentru moment, socoteam prudent să mă prefac că nu știu nimic. Adresîndu-mă unui consiliu de șefi gali, deși eram informat că mulți dintre ei comunicau mișelește cu inamicul, n-am făcut decît să reînnoiesc expre-

sia sentimentelor pe care le manifestasem în momentul cînd m-am pregătit să lupt cu Ariovist, înfățișîndu-mă ca protector al Galliei împotriva invaziei străine. Pentru a-mi îndeplini rolul acesta cu o aparență convingătoare, aveam nevoie de contingente de călăreți din partea triburilor. Am luat contingentele, dar aveam penibila conștiință că, în timp ce unele erau absolut demne de încredere, altele erau îndoielnice, iar cîteva trecuseră în taină de partea inamicului. Ne-am deplasat repede și a fost poate un noroc pentru noi că în momentul în care ne-am ciocnit cu germanii, am constatat că cea mai mare parte a cavaleriei lor era plecată într-o expediție de jaf, urmînd să se întoarcă abia peste cîteva zile. Cum era firesc, spre a cîștiga timp, au început să negocieze cu mine; dar au comis o gravă eroare. Prinzînd un prilej nimerit, au dat, într-o perioadă de armistițiu, un atac trădător asupra cavaleriei noastre cu puținele trupe de călăreți ce le rămăseseră pe lîngă grosul oștirii. E adevărat că oamenii noștri nu se așteptau la un atac, dar, chiar și astfel, faptul că 800 de germani au izbutit să pună în derută 5 000 de gali din armata mea constituia o indicație suficientă că cel puțin unii dintre acești gali erau gata să colaboreze cu inamicul. Totuși, tocmai acest succes al germanilor a dus la distrugerea lor. A doua zi, toate căpeteniile germane se aflau în tabăra mea, chipurile spre a-și cere scuze pentru atacul neprovocat pe care-l dăduseră, dar în realitate, evident, spre a cîștiga timp pînă la întoarcerea restului cavaleriei lor. Acum însă aveam justificarea legitimă pe care o doream. Am arestat întreaga delegație și am pornit în marș direct spre tabăra germană. Ceea ce a urmat a fost o interesantă pildă a importanței conducerii într-un război. Vasta oștire, lipsită de comandanți, s-a dovedit cu totul incapabilă de a face uz de marea forță pe care, de fapt, o poseda. Mai întîi, la vederea legiunilor, femeile și copiii au început să fugă în neștire din adăpostul taberei. Am trimis călăreții ca să-i izoleze și atunci bărbații, văzîndu-și familiile masacrate, au început s-o ia și ei la goană. I-am împins pînă la punctul de vărsare al Mosellei în Rin și i-am măcelărit fără încetare pînă seara. N-am mai văzut niciodată atît de multe cadavre. Noi n-am avut pierderi în morți, ci numai cîțiva răniți.

După distrugerea acestor hoarde de germani, le-am dat conducătorilor, pe care îi ținusem sub arest în tabără, îngăduința de a pleca. Dar ei erau copleşiţi de catastrofa ce se abătuse asupra tribului lor; nu mai aveau nici o încredere în galii care îi chemaseră inițial în țara lor și se temeau să nu fie uciși sau torturați de ceilalți gali, ale căror bunuri le prădaseră în cursul invaziei. Așa încît au preferat să rămînă cu mine. Le-am îngăduit să-şi păstreze libertatea și, ulterior, i-am găsit utili în unele tratative cu diverse triburi germane. Îmi formasem de pe atunci o foarte bună părere despre călăreții germani (care sînt instruiți să lupte și ca pedestrași) și întrezăream că s-ar putea ivi prilejul să-i utilizez pe unii dintre ei în propria mea armată. Primisem, de altfel, delegații din partea unui puternic trib german, ubii, de dincolo de Rin, şi îmi venise ideea că, după încorporarea Galliei și poate a Britanniei la imperiul nostru, s-ar putea să-mi îndrept atenția asupra Germaniei și să descopăr că aceşti ubi erau în situația să joace același rol pe care-l jucaseră heduii în Gallia. Planurile mele au fost desigur zădărnicite de marea revoltă galică și de războiul civil; iar în momentul de față onoarea ca și binele obștesc cer să mă îndrept cu armata împotriva Parției. Se pare însă că atîta vreme cît voi trăi va trebui să-mi continui cuceririle şi s-ar putea foarte bine ca, după încheierea războiului cu parții, să-mi readuc armata în Occident pe itinerariul Marea Neagră—Dunărea—Germania. Toate astea se află însă într-un viitor nesigur. Dar în acele vremuri, cînd plănuiam invazia Britanniei, eram mai preocupat să-i mențin pe germani în afara Galliei decît să le supun propria lor țară. E adevărat că am pătruns dincolo de Rin imediat după ce am distrus imensele hoarde care trecuseră fluviul; dar a fost mai curînd o demonstrație a forțelor noastre potențiale decît o utilizare deliberată a lor, în scopul unor cîștiguri teritoriale. A însemnat, cu toate astea, o operațiune stimulatoare și mi se umple și astăzi inima de mulțumire la gîndul acelui an dramatic cînd, pentru prima oară în istorie, s-a construit un pod peste Rin și o armată bine echipată a fost transportată peste ocean în Britannia. Podul de peste Rin a reprezentat una dintre cele mai impresionante lucrări de

construcție de care îmi amintesc, din toate cîte s-au efectuat în campaniile noastre. Podul a fost terminat și armata a trecut peste el în zece zile din clipa cînd am început să tăiem lemnul de construcție. Nu mai încăpea nici o îndoială că germanii aveau acum față de noi o atitudine de respect, cu totul diferită de cea pe care o observasem la Ariovist înainte de înfrîngerea sa. Un număr de triburi ne-au trimis delegații, făgăduindu-ne că ne vor da ostateci, în timp ce luptătorii celei mai puternice nații germanice, suebii, s-au retras în desișul pădurilor. Am petrecut aproape trei săptămîni în Germania, arzînd recoltele și căminele acelor triburi care nu ne acceptaseră condițiile sau erau în dușmănie cu triburile ce ne ceruseră protecție. Eram ispitit să pătrund mai departe în țara aceasta neexplorată, unde se găsesc animale cu totul necunoscute în restul Europei și ai cărei locuitori, deși barbari și trădători, sînt buni soldați și, aş spune, apți de a fi civilizați. Dar înțelegeam realitatea faptului că, pentru moment, trebuia să considerăm Rinul ca o frontieră a noastră, și eram bineînțeles atras și de Britannia, o insulă despre care ştiam și mai puțin decît despre Germania, dar unde mă așteptam să descopăr un popor cu mai multă cultură și, în același timp, cu mai multe bogății decît germanii.

În realitate, trebuie să recunosc că ambele expediții în Britannia au adus numai dezamăgiri, exceptînd faima pe care mi-au adus-o mie și armatei mele. Am găsit prea puține metale prețioase şi nici urmă de perle cum speram; luptele n-au fost ușoare; şi, printr-o combinație de maree cu furtuni, am suferit grele pierderi de materiale. În schimb, invadarea unei țări atît de îndepărtate trezea un extraordinar ecou în imaginația celor de la Roma. Cicero, de pildă, nu numai că spera ca fratele său Quintus, care făcea parte acum din statul meu major, să-i aducă averi imense din Britannia, dar se aștepta să audă istorisiri fabuloase. Ne-ar fi crezut pe cuvînt, probabil, dacă i-am fi spus că descoperiserăm capătul lumii, sau însuși locul unde Odiseu, potrivit epopeii homerice, a chemat din văzduh sufletele lui Achille și Agamemnon. Își pusese în gînd cu toată seriozitatea să scrie un poem, poate chiar o epopee, spre a-mi celebra isprăvile din

aceste campanii. Ar fi însemnat, măcar în privința temei, o agreabilă schimbare de la obișnuitul subiect al lui Cicero despre propriul său consulat. Dar, sincer vorbind, nu i-am oferit material suficient. Desigur, și eu aș fi vrut să explorez țara mai în adînc, dacă aș fi avut timpul și posibilitatea. Nu cunosc nici astăzi nimic despre triburile care locuiesc în extremul nord, unde mi se spune că lumina zilei stăruie fără încetare în tot cursul verii, iar în miezul iernii soarele nu mai răsare de loc. Ba chiar aș fi făcut poate multe alte descoperiri la granițele imperiului nostru dacă, pentru rațiuni care prejudiciau propriei mele supraviețuiri, n-aș fi fost obligat să am grijă de cele ce se întîmplau la centru. Așa cum au stat lucrurile, m-am aflat multă vreme în situația omului care, departe de a avea răgaz să se odihnească, n-a putut nici măcar să-și termine vreodată o misiune în mod satisfăcător, că alta, și mai urgentă, i s-a impus atenției. Uneori mi se pare că mă văd alergînd, ca-n vis, într-o cursă, din ce în ce mai repede către o țintă ce se îndepărtează; iar alteori mi se pare tot că alerg și tot că îmi întrec concurenții, dar simt, din nou cum simți în vis, o greutate stînjenitoare și coercitivă în picioarele ce trebuie să se miște mereu, oricît de ostenite, fără să-și îngăduie vreo șovăială.

Prima expediție, cea din anul consulatului lui Pompei și Crassus, s-a desfășurat pe o scară modestă. Am luat cu mine numai legiunile a X-a și a VII-a, împreună cu vreo cinci sute de călăreți, și nu am avut intenția să realizez altceva decît o recunoaștere preliminară. Nădăjduisem, într-adevăr, să pot efectua debarcarea fără nici o rezistență și să accept supunerea și alianța triburilor de pe coastă. În acest scop am trimis înainte un gal, pe Commius, care cunoștea Britannia și în care aveam încredere. Am convingerea de altfel că în momentul acela Commius merita încrederea mea. De curînd, grație influenței mele, devenise regele tribului său, al atrebaților, și cred că nutrea speranța că-l voi ajuta să-și creeze încă un regat în Britannia. Era un om inteligent, ambițios și capabil de bravură. Păcat că Labienus nu-l agrea și nu știa cum să și-l apropie. E cert că în acea împrejurare și-a riscat viața pentru mine. Deși venise acolo ca emisar

al meu, a fost prins și ținut captiv de către băștinași de îndată ce a debarcat, și l-ar fi osîndit, probabil, la moarte dacă reușeau să împiedice debarcarea corpului principal de armată. Așa cum s-au desfășurat lucrurile, a trebuit să dăm o bătălie destul de crîncenă pînă cînd am putut ocupa o poziție pe țărm. Britonii, cu chipurile și trupurile lor pictate, inspirau groază la prima vedere și le-a trebuit cîtva timp soldaților noștri pînă cînd au fost în stare să se folosească din plin de superioritatea instruirii și armelor lor. M-a impresionat, de asemenea, utilizarea de către britoni a carelor de luptă, o armă ieșită din uz în Gallia, dar care, în condiții corespunzătoare, poate da rezultate bune.

După ce i-am biruit pe britoni la țărm, triburile mai apropiate au făcut act de supunere și ni l-au redat pe Commius teafăr. Dar pe urmă toate au ieșit rău. Transportul cavaleriei pe mare a fost împiedicat să sosească; furtuna a provocat avarii flotei noastre; ploile neîncetate și vîntul puternic îngreuiau orice operațiuni militare; britonii, văzînd dificultățile în care ne zbăteam, au dat din nou un atac și, cu toate că îi biruiam totdeauna în luptă, nu puteam niciodată să dăm urmare victoriilor, deoarece singura cavalerie la dispoziția noastră era alcătuită din vreo treizeci de călăreți făcînd parte din suita personală a lui Commius. Adevărul este că am fost bucuros să mă întorc în Gallia cu armata intactă și cu o flotă care, în condiții neprielnice, a fost totuși pusă din nou pe linia de plutire. Anul următor, cu o forță expediționară superioară, speram să obțin rezultate mai însemnate. Cu toate astea, la Roma, campaniile din anul acela au fost primite cu multă considerație. Numai Cato a ridicat obiecții față de onorurile votate în cinstea mea. A avut chiar nerușinarea să propună ca eu să fiu dat pe mîinile germanilor, ca unul care încălcase uzanțele unanim stabilite între popoare, arestîndu-le emisarii. Dar nici măcar pe dușmanii mei nu i-a impresionat această intervenție ignorantă și haină, iar senatul a decretat nu mai puțin de douăzeci de zile de rugăciuni publice în onoarea mea. Pentru acest înalt semn de distincție îi eram într-o largă măsură îndatorat lui Pompei. Cred că în momentul cînd mesajele mele au ajuns la Roma, Crassus pornise spre Orient. Plecarea lui pentru un

război care, în mod vădit, urma să fie agresiv a întîmpinat o opoziție îndîrjită din partea unui larg sector al opiniei publice, iar unii tribuni au încercat chiar să-i interzică să părăsească orașul. Am fost informat că, în acea penibilă împrejurare, Pompei a făcut tot ce i-a stat în putință spre a-și ajuta colegul. L-a însoțit pînă la porțile cetății și, prin înfățișarea lui voioasă, a căutat să arate tuturor că se aștepta ca Crassus să se întoarcă victorios și că îl susținea pe de-a-ntregul în acțiunea inițiată. La rîndul meu, îi oferisem tînărului Publius Crassus prilejul de a strînge o armată de o mie de călăreți gali de elită. I-a luat cu el în Italia și apoi mai departe, spre a se uni cu armata tatălui său, în Siria, anul următor. Era cel mai promițător dintre tinerii mei comandanți și mi-a părut rău că pleacă. Sperasem, de asemenea, să am în el un om cît se poate de util, la Roma, pe plan politic. Se căsătorise cu Cornelia, frumoasa și inteligenta fiică a lui Scipio, și era un admirator înfocat al lui Cicero, care, ahtiat la culme după admirația altora față de el, la rîndul său ținea mult la tînărul Crassus. Doream să mi-l atașez pe Cicero, cu care începusem să fiu în termeni amicali, printr-o prietenie și mai strînsă și urmăream cu rîvnă, în același timp, ca Scipio și alții care gîndeau la fel să se desolidarizeze de Cato, Bibulus și ceilalți extremiști. Tînărul Publius avea mult tact și farmec personal. Îmi era devotat și mie ca și tatălui său. Într-adevăr, în acel moment nu mai exista alt tînăr căruia să i se poată prezice cu aceeași siguranță o carieră strălucită.

Am vorbit mult despre el, mi-aduc aminte, și bineînțeles despre Cicero, obiectul admirației lui, în timp ce călătoream din nordul Italiei înapoi în Gallia, în primăvara anului în care am invadat Britannia pentru a doua oară. Însoțitorul meu la drum era fratele lui Cicero, Quintus, care, ca toți ceilalți din statul meu major, așteptau cu nerăbdare expediția britanică. Discutam de obicei despre politică și război, dar în cursul acelor zile conversația noastră a pivotat mai mult în jurul temelor literare. Mi s-a părut întotdeauna ușor să scriu sau să dictez cînd sînt la drum, fie călare, fie în caretă; într-adevăr, găsesc că mișcarea rapidă e deosebit de stimulatoare pentru spirit. În acea călă-

torie am scris eseul „Despre Analogie" și i l-am dedicat lui Cicero care, deși folosește un stil ce diferă mult de al meu, a avut întotdeauna generozitatea să discearnă unele merite și în felul meu de a scrie. Și lui Quintus i-a plăcut acest scurt eseu, iar dacă el e lipsit de talent ca poet, nu e de loc de disprețuit ca critic. Îmi amintesc că am comentat împreună cu el și marele poem al lui Lucrețiu, ce-i fusese trimis, tocmai în vremea aceea, fratelui său pentru critică și revizuire. Lucrețiu însuși murise de curînd — spun unii că de pe urma unei legături amoroase nefericite, iar explicația pare verosimilă dacă ne gîndim la frumoasele, dar zbuciumatele fragmente din poemul său care cîntă patima iubirii. În acele pasaje și în altele, Lucrețiu pare a da dovadă de o anumită tensiune ce pornește, după mine, dintr-o stare mintală pe care am putea-o numi, cu un cuvînt grecesc, „schizofrenie". Jumătate din firea lui respinge ceea ce jumătatea cealaltă afirmă. Îi copleșește cu disprețul său și-i inundă cu milă pe aceia care sînt atît de nesocotiți încît să creadă în existența forțelor supranaturale, ori care caută în dragoste altceva decît o satisfacție fizică trecătoare, sau care își consacră viața combinațiilor politice și gloriilor războiului. Totuși, în adîncul ființei lui, e mai înclinat decît majoritatea oamenilor la spaimele superstiției; e limpede că vrea să descopere în iubire un fel de siguranță extatică ce transcende senzația, depășind-o în durată (iar acest lucru, potrivit maestrului său Epicur, e cu neputință); în plus, e cetățean roman și patrician — născut deci în vîltoarea politicii și a războiului. În poemul său încearcă, în realitate, cu profund entuziasm, să se convingă pe sine, nu pe alții. Nu expune, ci luptă pentru o idee. De aici vigoarea și extraordinara lui forță emoțională și intelectuală. Mi s-a părut adesea un straniu paradox acela că, în vreme ce în viața unui om de acțiune ceea ce e mai necesar ca orice e o convingere nestrămutată în dreptatea și justețea propriilor scopuri și metode, există poeți și gînditori care nu numai că se simt bine în nesiguranță și nehotărîre, dar realmente sorb puteri noi din ceea ce, la un om de acțiune, ar însemna lipsă de curaj. Într-un sens am putea afirma că poezia dă o imagine mai justă a realității decît proza simplă și

robustă de acțiune. De pildă, din punct de vedere practic și omenesc, putem deplînge nefericirea și nehotărîrea lui Catullus (care și el a murit anul acela, mi se pare) în sentimentele lui față de Clodia; dar din alt punct de vedere, trebuie să recunoaștem că asemenea sentimente au o anumită valoare; o astfel de femeie poate inspira atît dragoste cît și ură în același timp, iar Catullus, descriind o situație atît de jalnică, înfățișează adevărul. Și chiar eu însumi mă simt mișcat cînd citesc în Lucrețiu despre desăvîrșita — și presupusa vrednică de admirație — detașare a filozofului, despre locul acela înalt de pe crestele munților de unde un om poate privi în jos pe cîmpie la legiunile ce înaintează în marș și contramarș, mase de oameni echipate și dirijate către un scop; dar tot ceea ce îndepărtatul privitor percepe e doar puțină mișcare și o vagă licărire. Tabloul conține un dram de adevăr; dar dacă mi-aș îngădui să stărui cu mintea asupra acestui adevăr, n-aș mai fi apt de nici un fel de acțiune; și dacă mai mult decît o mînă de gînditori și-ar permite luxul unei asemenea inactivități spirituale, am asista în curînd la sfîrșitul gîndirii, al lui Lucrețiu și al civilizației, totul fiind creat și susținut printr-o acțiune săvîrșită cu dăruire sufletească și îndreptată, adesea necruțător, către scopuri definite și necesare. Dar și aici se observă un paradox. Simpla neînduplecare și simpla atitudine hotărîtă nu reprezintă, firește, tot ceea vrem să întîlnim la un om de acțiune. Adeseori nici măcar nu dau rezultate. Atît Marius la bătrînețe, cît și Sylla de-a lungul întregii sale vieți, au fost cum nu se poate mai neînduratori. Sylla, în plus, avea o idee cît se poate de lămurită despre cele ce voia să înfăptuiască. Dar ideea sa era greșită, în sensul că rămînea inumană; în timp ce Marius, prin ceea ce am putea numi un exces de umanitate, nu avea nici un fel de idee. Sînt încredințat că anumite reflecții, anumite idei despre modurile în care acțiunea e limitată și determinată de umanitate, constituie un avantaj pentru un om de stat sau un comandant realist. Si el ar trebui poate să sufere într-o anumită măsură de „schizofrenia“ pe care o observăm la poeți. Ar fi de dorit să fie conștient că nimic nu se rezolvă definitiv prin cîștigarea unei bătălii sau prin votarea unei legi. Dar, re-

cunoscînd realitatea faptului, el trebuie să fie absolut hotărît ca bătălia să fie cîștigată sau proiectul de lege aprobat. Altminteri, nimic nu se rezolvă. El trebuie să acționeze ca și cum ar fi convins că acțiunea lui e definitivă, chiar dacă de fapt o consideră numai necesară.

De asemenea, trebuie să creadă în libertatea lui, fiind totuși conștient cît de îngrădită e această libertate. Convingerea îi este însă justificată, de vreme ce din cînd în cînd, ca rezultat al unor infinite eforturi ca și al propriului său geniu, i se poate ivi prilejul de a-și exercita cu adevărat libertatea, de a crea ceva care n-ar fi luat ființă fără intervenția deliberată a voinței sale personale. Asemenea prilejuri sînt extrem de rare. În general, e mai exact să definim omul activ, într-un sens, drept un om pasiv; și cu cît se află mai adînc implicat în mersul evenimentelor, cu atît mai mult e supus presiunii acestora. Poate porni cu o idee clară atît despre scopurile sale cît și despre el însuși; dar mijloacele utilizate pentru a ajunge la rezultate efective (și dacă nu realizează ceva efectiv, nu înseamnă nimic) îl vor sili să-și adapteze scopurile la posibilități și să-și modifice propria concepție despre el însuși, pentru simplul motiv că n-a putut să acționeze așa cum ar fi dorit. Eu, de pildă, m-am mîndrit întotdeauna cu loialitatea mea față de prieteni și cu mărinimia pe care am arătat-o dușmanilor. Cred că pot afirma că am reușit să fiu în mod consecvent loial față de prietenii mei și că am fost mai iertător cu dușmanii decît ar fi trebuit să fiu, dacă luam în considerare numai exigențele propriei mele securități. Îmi dau seama că se găsesc astăzi la Roma o sumedenie de oameni pe care i-am iertat și care, dacă ar avea posibilitatea, mi-ar răsplăti îndurarea doborîndu-mă. Dar demnitatea cere să-ți asumi asemenea riscuri. Prefer să fiu Caesar decît un om obsedat de teamă și veșnic apărîndu-se de propriile-i suspiciuni. Totuși, deși întreaga mea natură mă împinge către mărinimie, exigențele războiului și răzvrătirea m-au obligat în diverse rînduri să acționez la fel de crunt ca și Sylla, cu toate că pot declara sincer, cred eu, că represaliile mele cele mai brutale au fost mai degrabă ordonate împotriva unor triburi sau popoare întregi decît împotriva unor indivizi.

Pe vremea cînd ne pregăteam pentru a doua invazie în Britannia încă mai speram că în Gallia lucrurile vor decurge în liniște. Mi se făcuse anul precedent marea cinste a rugăciunilor publice timp de douăzeci de zile. Majoritatea celor de la Roma luau ca un postulat faptul că eu aveam să înaintez acum din succes în succes și că, dintr-o provincie unde domnea ordinea și pacea, tot mai multe bogății aveau să-și facă drum spre Italia. În linii mari, împărtășeam opinia generală, deși atît eu cît și Labienus ne dădeam perfect de bine seama că în Gallia existau încă frămîntări. Marele măcel al germanilor de la confluența Rinului și Mosellei nu avusese tocmai efectul dorit. Îi impresionase desigur pe gali, dîndu-le o idee despre forța noastră și despre neînduplecarea cu care am pedepsit trădarea; dar mai provocase și alt gen de alarmă. În momentul sosirii mele în Gallia, armata noastră era desigur privită ca un factor de temut, dar majoritatea galilor (chiar și oameni cu adevărat inteligenți, ca Diviciacus) o considerau mai mult ca un aliat util în politica intertribală decît ca o putere categoric dominatoare. Era acum limpede că noi aveam intenția să stăpînim întreaga țară și chiar să ne extindem influența asupra Britanniei și Germaniei. Totuși, cu toată faima dobîndită, efectivele noastre erau, în comparație cu forțele de care puteau dispune galii, destul de lipsite de importanță. Acei gali, pe care prezența și autoritatea noastră îi umplea de revoltă, începeau să vadă deslușit că, dacă voiau să-și afirme din nou independența pe care o pierdeau treptat, trebuiau să treacă repede la acțiune și, atît cît era posibil, să acționeze ca o țară unită. De o asemenea mișcare generală ne temeam cel mai mult, eu și cu Labienus. Patriotismul e un puternic mobil sufletesc la gali și noi eram conștienți că dacă s-ar fi găsit un conducător care să se înfățișeze ca luptînd pentru libertatea întregii țări, le-ar veni greu chiar prietenilor noștri (cum era Commius, de pildă) să se împotrivească elanului patriotic. Labienus era de părere să ne descotorosim de un număr de gali dintre cei ce păreau a fi rebeli potențiali și să punem oameni de încredere în posturile de răspundere din fiecare stat. Cu multă dreptate, ar fi dorit în mod special să-l aresteze și să-l execute pe Dumnorix,

heduanul care, după cum știam toți, se afla încă în fruntea partidului antiroman din statul său, avînd un puternic grup de partizani. După părerea mea însă o asemenea măsură n-ar fi făcut decît să grăbească izbucnirea unei revolte. Oriunde era cu putință începusem să iau dispoziții ca galii proromani să devină regi și demnitari de seamă ai triburilor lor; dar lucrul trebuia făcut cu tact. Ar fi adus mai mult rău decît bine înălțarea la putere a unor oameni despre care se știa că și-au dobîndit rangul numai datorită nouă. Cît despre osîndirea la moarte a oamenilor care nu se aflau în revoltă fățișă, mi se părea un act neonorabil în sine și totodată, în acea conjunctură, nepolitic. Încă mai nădăjduiam că Gallia putea fi cîștigată, cel puțin în parte, prin conciliere; și în ciuda luptelor care ne stăteau în față, evenimentele mi-au dat dreptate.

Eram de acord însă cu Labienus că ar fi neînțelept să lăsăm înapoia noastră, în Gallia, oameni capabili de a iniția o mișcare împotriva noastră, în timp ce eu, cu grosul armatei, mă găseam în Britannia. De aceea am cerut unui număr de căpetenii galice să mă însoțească în Britannia în calitate de comandanți ai detașamentelor de cavalerie furnizate de statele lor. Unii dintre acești conducători erau perfect loiali, știam bine; alții (Dumnorix, heduanul, de pildă) erau suspecți. Și într-adevăr, în curînd mi-a ajuns la ureche informația că Dumnorix începuse să răspîndească zvonurile cele mai de necrezut despre mine. Dădea asigurări compatrioților săi că eu le cerusem să mă însoțească în Britannia pentru a avea prilejul nimerit de a-i ucide pe toți. Și se prezenta drept conducătorul unei mișcări care, dacă l-ar fi urmat și ceilalți, i-ar fi izgonit pe toți romanii afară din Gallia. Față de mine personal s-a comportat mai mult sau mai puțin corect și chiar a căutat să intre în grațiile mele. Mi-a făgăduit că dacă îl ajutăm să dobîndească un rang înalt în tribul său (poate tronul de rege), avea să-mi slujească interesele cu credință și îmi cerea mereu îngăduința să rămînă pe continent pentru a putea colabora cu Labienus în absența mea. Dar nici eu, nici Labienus nu ne-am lăsat amăgiți. Eram hotărît să-l iau pe Dumnorix cu mine și am rămas intransigent cînd mi-a spus mai întîi că avea o groază bolnăvi-

cioasă de răul de mare, apoi că răspunderile sale religioase nu-i permiteau să părăsească Gallia. Așa cum au stat lucrurile, a trebuit să așteptăm, gata de îmbarcare cu toții, timp de aproape patru săptămîni pînă cînd am avut un vînt prielnic pentru a porni în larg. În cele din urmă, vremea s-a schimbat și am dat ordin infanteriei și cavaleriei să se îmbarce pe corăbii. În clipa aceea, Dumnorix, cu o ceată de slujitori de-ai săi, s-a strecurat afară din tabără, luînd-o în galopul calului înapoi spre țara sa. A fost prima împrejurare cînd autoritatea mea a fost batjocorită de un subaltern și de un aliat. Mi-am dat seama pe de-a-ntregul de semnificația incidentului. Amînînd totul, am trimis un puternic detașament de cavalerie în urmărirea lui Dumnorix, cu ordinul de a mi-l aduce înapoi viu sau mort. A fost curînd prins din urmă, dar a refuzat să se predea. Trebuie să recunoaștem că a murit ca un viteaz, luptînd pînă în ultima clipă și strigînd din răsputeri, în mai multe rînduri, că este un om liber și cetățean al unui stat liber.

Am putut porni în larg după aceea, dar aveam impresia că expediția începe sub auspicii neprielnice.

SEMNE DE PRIMEJDIE

Într-adevăr, mi se pare astăzi că din momentul acela dificultățile au continuat să crească și noi primejdii au început să mă asalteze din toate părțile. Nu mai urmăream o politică neîntreruptă de cuceriri, ci în curînd m-am aflat în situația de a lupta cu desperare pentru a salva ceea ce cîștigasem, zbătîndu-mă apoi cu și mai mare deznădejde pentru viața și onoarea mea. Întreaga structură a securității mele politice și militare, pe care o înălțasem de-a lungul anilor, începea să lunece, să se sfărîme, să se prăbușească. Pînă și norocul părea că se întoarce împotriva mea, nu o dată, ci persistent; căci cum aș fi putut calcula sau imagina atîtea lovituri ale sorții venind una după alta și cu o atît de mare forță de șoc? În momentul celei de-a doua invazii a Britanniei se părea că, datorită alianței mele cu Pompei și cu Crassus, toate interesele mi-erau salvgardate și întărite de garanții la Roma; că Gallia era subjugată și propriul meu viitor asigurat. Îmi și făcusem planul ca, la încheierea perioadei de guvernare a Galliei, să mă întorc la Roma pentru a fi ales consul și să-mi sărbătoresc triumful cîștigat de armata mea și de mine. Nu urmăream să provoc nici o revoluție și, pentru o dată în viață, mă puteam considera pe o poziție sigură. Dar n-a trecut multă vreme și nu mi-a mai rămas nimic altceva decît armata, fiind amenințat să-mi pierd pînă și gloria dobîndită în război.

Cînd, după atîta întîrziere, am pornit în sfîrșit spre Britannia, forțele noastre armate ofereau, incontestabil, un spectacol impresionant. Vasele de transport, navele de război și corăbiile închiriate de la persoane particulare ajungeau la un total de cel

puțin opt sute. Cinci legiuni și două mii de călăreți se găseau la bordul lor. Dar astăzi pot să recunosc, deși atunci n-am vrut să admit, că și expediția aceasta a însemnat un insucces. Obiceiul meu e să apar întotdeauna în fața dușmanului înainte de a fi așteptat, dar în amîndouă împrejurările în care am invadat Britannia am sosit prea tîrziu, către sfîrșitul anului, și n-am avut timpul să-mi aduc la îndeplinire planurile. Cu acel prilej, plecarea a fost și mai mult amînată de o nouă avarie suferită de flotă din cauza furtunii. În afară de asta, britonii luptau bine, iar regele lor, Cassivelaunus, a dat dovadă de o surprinzătoare știință militară. A evitat cu prudență tot ceea ce s-ar fi putut numi o luptă reglementară, dar și-a folosit cu multă inteligență carele de război, călăreții și trupele ușoare de pedestrași pentru a ne întrerupe comunicațiile și a atrage mici detașamente de oameni de-ai noștri departe de grosul oștirii. Britonii, ca și numeroase triburi spaniole, preferă să lupte mai curînd într-o ordine deschisă, astfel că nu ne ofereau niciodată ținta pe care o doream noi. Puteam înainta mereu, dar înaintările nu erau niciodată decisive și adeseori ceea ce noi consideram drept o urmărire ne pricinuia mai multe pierderi nouă decît inamicului. Din fericire, am putut să-l folosesc pe Commius ca intermediar în tratativele cu unele triburi britanice care nu se împăcau cu autoritatea lui Cassivelaunus. Pînă la urmă, mai mult teama că-l vor părăsi compatrioții săi decît faptul că ne găseam noi în situația de a-i distruge armata l-a determinat pe Cassivelaunus să facă propuneri care echivalau cu un act de supunere. A făgăduit ostateci și plata unui tribut anual Romei. Angajamentele sunau bine în comunicatele mele. În realitate, deși s-au dat cîțiva ostateci, tribut nu s-a plătit niciodată. Înainte de începerea campaniei, intenția mea fusese să-mi petrec iarna în Britannia, gîndindu-mă că în felul acesta aș putea să consolidez cucerirea insulei și în același timp să-mi îmbogățesc armata și pe mine însumi. Acum însă, îmi dădeam seama că operațiunea ar fi cerut mai mult timp decît îmi închipuisem. Totodată primeam mereu mesaje de la Labienus, avertizîndu-mă despre starea de lucruri din ce în ce mai agitată din Gallia. Era mai bine, prin urmare, să-mi aduc armata

înapoi pe continent înainte de primejdioasa perioadă a furtunilor de toamnă. Aveam prea puține vase, iar corăbiile de transport erau supraîncărcate; dar operațiunea a fost executată cu ușurință și fără nici un fel de pierderi.

În timp ce mă aflam în Britannia, am primit vestea morții mamei mele Aurelia. Era ceva în firea lucrurilor și, cu toate că am ținut doliu după ea, puteam cel puțin să mă bucur de satisfacția de a ști că trăise să-și vadă fiul Mare Pontif, consul și comandant de armată, primind onoruri mai mari decît oricare alt general în viață în afară de Pompei. Aveam deci toate motivele să cred că murise fericită, iar acum mă gîndesc că și ea ar fi preferat să se stingă atunci cînd i-a sunat ceasul decît să vadă lupta desperată ce urma să vină. Dar la întoarcerea în Gallia m-au întîmpinat scrisori care-mi spuneau despre o altă moarte, prematură, afectîndu-mă pînă în adîncul sufletului, și plină de primejdii în privința urmărilor posibile. Singura mea fiică Iulia, soția lui Pompei, murise cu prilejul nașterii. Fiul pe care-l zămislise nu i-a supraviețuit decît cu cîteva ore. Nici o moarte nu m-a îndurerat vreodată atît de profund ca moartea fiicei mele. Din scrisorile lui, Pompei părea de asemenea nemîngîiat, și în acel moment al grelei pierderi pe care o încercam amîndoi, am simțit pentru Pompei mai multă afecțiune ca oricînd. Nu mi-a trecut numaidecît prin minte că, încetînd de a-mi mai fi ginere, avea să devină tot mai detașat de mine în viața politică, la fel ca și în sentimentele personale, deși, cînd unii dintre prietenii mei au sesizat posibilitatea unei astfel de înstrăinări, am întrevăzut că era ceva de care puteam să mă tem. Într-adevăr, se prea poate ca tocmai teama de o asemenea despărțire dezastruoasă să fi determinat populația Romei să ceară stăruitor îngroparea rămășițelor pămîntești ale fiicei mele și soției lui Pompei în Cîmpul lui Marte, cu toate onorurile cuvenite. Opinia publică, deși adesea oarbă sau greșit călăuzită, dă dovadă uneori de ciudate presentimente. Locuitorii Romei o admirau pe Iulia pentru ea însăși și o cinsteau din cauza înrudirii cu Pompei și cu mine; dar, în același timp, cred că simțeau, oricît de nedeslușit, că pierduseră prin moartea ei o anumită siguranță. Căci dacă Pompei și

cu mine aveam să urmărim de aci înainte linii politice diferite, întreaga textură a lumii lor avea să se destrame de sus pînă jos.

În momentul acela, pe mine personal nu mă nelinișteau nici un fel de temeri. Dar m-aș fi lăsat în voia durerii firești dacă aș fi putut să-mi iau o clipă de răgaz de la îndatoririle mele de comandant de armată. Așa însă, am fost curînd convins de către Labienus că exista o serioasă primejdie de răzvrătiri pe scară întinsă în Gallia și amîndoi am fost absorbiți de elaborarea programului de măsuri care ni se părea cel mai adecvat pentru a face față unei situații cu multe elemente neprevăzute. La suprafață totul părea calm. Convocasem o întrunire a căpeteniilor galice la Samarobriva. Au fost foarte puțini cei care nu s-au prezentat, iar felicitările pe care le-am primit pentru succesul campaniei mele din Britannia păreau sincere. Unii dintre șefi mi-au vorbit, e adevărat, despre greutatea ce urma, după toate probabilitățile, să apese asupra Galliei în iarna aceea prin încartiruirea legiunilor și, după cum era firesc, fiecare a găsit motive ca să-mi demonstreze de ce era mai bine ca legiunile să ierneze pe teritoriul unui alt trib decît al său. Într-adevăr, recolta fusese slabă anul acela pe tot cuprinsul Galliei și mi s-a părut că i-ar fi fost realmente greu oricărui stat să susțină întreaga noastră armată, pe tot timpul pînă la următorul sezon de campanii. Cum aveam totdeodată mărturii neîndoioase că se puneau la cale intrigi împotriva noastră într-un număr de state, în special pe teritoriul belgic din nord-est, am apreciat că ar fi preferabil să avem trupe disponibile pentru acțiune în diverse ținuturi în același timp. Împărțindu-mi legiunile în mai multe tabere, aveam posibilitatea să cruț fiecare trib în parte de o povară prea apăsătoare față de resursele lui și totodată să-mi sporesc condițiile de securitate în eventualitatea unei răscoale. Pentru o mai mare siguranță dispersarea nu era — sau nu trebuia să fie — prea mare. O singură legiune se afla la oarecare distanță de celelalte, dar într-o zonă perfect liniștită. Restul de șapte legiuni erau toate încartiruite separat pe teritoriul belgic și se găseau la vreo sută șaizeci de kilometri una de alta. Labienus cu legiunea lui se găsea pe Rin, în poziția cea mai expusă primejdiilor, după cît ni se părea nouă. Una dintre cele-

lalte legiuni, alcătuită în mare parte din recruți, a fost întărită cu cinci cohorte suplimentare. Această forță armată era sub comanda lui Sabinus și a lui Cotta, doi comandanți care se dovediseră destoinici în trecut. Am luat, cu toate astea, cele mai înțelepte precauții. Armata părea sigură și nu vedeam nici un motiv care să mă împiedice să-mi fac obișnuita vizită de iarnă în cealaltă provincie a mea, de partea italică a Alpilor. Totuși, mi-am amînat plecarea mai mult ca de obicei și am așteptat la Samarobriva pînă cînd am primit mesaje de la fiecare comandant de legiune, confirmîndu-mi că legiunea lui și-a fortificat tabăra și că e satisfăcător situată în privința surselor de aprovizionare.

Mă așteptam la tulburări în nord, dar am primit acum vești despre o izbucnire antiromană în Gallia centrală. Aici, într-o regiune dens împădurită (deși există cîteva orașe importante), trăiesc carnuții. Ei pretind că locuiesc în însuși centrul întregii Gallii, și, în fortăreața naturală a tainicului bunget de pădure, druizii țin în fiecare an ceremonii cu un caracter deosebit de sacru. A fost un trib cu care am dus greu tratative pînă cînd am izbutit să-l fac rege acolo pe unul dintre propușii mei, Tasgetius. Fiind informat că Tasgetius fusese omorît de proprii săi supuși, am transferat numaidecît una dintre legiunile din țara belgilor în țara carnuților. I-am ordonat comandantului să-i aresteze pe toți cei care erau implicați în asasinat și să-și petreacă iarna printre carnuți, rechiziționîndu-le alimentele și avertizîndu-i pe toți membrii tribului că orice act de rebeliune avea să atragă după sine consecințe neplăcute pentru ei. Eu însumi eram nerăbdător să mă întorc în Italia de nord, spre a păstra mai bine legătura cu situație politică frămîntată de la Roma, și de aceea am fost profund nemulțumit de această nouă amînare a plecării mele. N-am avut dreptate. De fapt, se poate spune că uciderea din Tasgetius a constituit pentru mine și pentru armata din Gallia cea mai norocoasă lovitură a sorții. Mă cutremur gîndindu-mă care ar fi fost consecințele dacă părăseam Gallia atunci cînd am avut intenția. Chiar la fața locului fiind, știrile de importanță vitală mi-au parvenit atît de tîrziu încît abia a fost cu putință să intervin la timp.

Eram aproape pe punctul de a porni la drum cînd un mesager, un gal, a ajuns la mine din tabăra lui Quintus Cicero. M-a informat că, de zece zile, Cicero cu legiunea sa se găsea atacat de o forță armată de 60 000 de gali; mi-a descris turnurile de asediu şi liniile de fortificație făcute de inamici, care lucraseră după instrucțiunile unor prizonieri romani; mi-a spus că solii trimişi de Cicero fuseseră interceptați de către gali unul după altul şi omorîți în chinuri sub ochii oamenilor noştri asediați; în momentul cînd plecase, declara mesagerul, abia dacă mai exista un om nerănit printre apărătorii taberei; încă mai rezistau, dar cît timp aveau să mai poată susține asediul nu era de loc sigur. Și a mai adăugat la raportul său un lucru, căruia nu eram înclinat să-i dau crezare în momentul acela, dar îmi chinuia mintea neîncetat ca un punct sensibil care în orice moment putea deveni arsură de fier roşu. Se zvonea, a spus el, că undeva, lîngă frontiera germană, o întreagă legiune romană, împreună cu comandantul ei, fusese nimicită. Una ca asta nu puteam să cred; totuşi, gîndul că un asemenea lucru ar fi fost cu putință mă înfiora. Eram nu mai puțin îngrozit reflectînd că stătusem atîtea zile în necunoştință totală cu privire la primejdia la care se găsea expus Cicero.

Tabăra lui Cicero se afla în țara nervilor. Era vădit că aveam obligația să ajung la el cu cea mai mare iuțeală posibilă și am judecat că trebuie să-mi asum riscul de a mă îndrepta în ajutorul lui cu o oștire relativ mică, întrucît ar fi necesitat prea mult timp ca să reunesc întreaga armată. Aveam cu mine la Samarobriva o singură legiune, cu care mi-am propus să plec de îndată, și am trimis mesageri la comandanții celorlalte două legiuni mai apropiate de tabăra lui Cicero, cerîndu-le să pornească imediat în marș și să facă joncțiunea cu mine în drum. Unul dintre comandanți era Labienus și de la el, curînd după pornire, am primit un răspuns care m-a tulburat mai mult decît mi s-a mai întîmplat vreodată să mă tulbure o veste, înainte sau după aceea. M-a informat că pierdusem o legiune și cinci cohorte aproape pînă la ultimul om. Era armata care-și petrecuse iarna la Aduatuca, sub comanda a doi ofițeri cu experiență, Sabinus și Cotta. În nu știu ce chip, după spusele lui Labienus, fuseseră determinați să-și

părăsească tabăra, fiind apoi surprinși și zdrobiți de tribul galic al eburonilor. Doar cîțiva rătăciți mai scăpaseră și izbutiseră să ajungă la cantonamentul lui Labienus cu știrea. Rezultatul dezastrului era că triburile mai apropiate de Labienus îl înconjuraseră și se pregăteau să atace tabăra. Îmi transmitea că se simțea plin de încredere și că avea să reziste, dar socotea că ar fi cît se poate de primejdios să-și părăsească fortificațiile încercînd să se unească cu trupele mele.

Aveam acum în fața ochilor înspăimîntătoarea perspectivă a unui eșec total. Pierdusem deja o armată romană și, după cît știam, și armata lui Cicero putea fi în momentul acela zdrobită. Eram perfect conștient cît de repede și de total erau capabili galii să-și schimbe sentimentele și hotărîrile și știam că o răscoală generală, pe tot cuprinsul țării, însemna să-mi oblige legiunile împrăștiate să țină piept unor forțe depășind capacitatea lor de rezistență. Am văzut că Labienus, ca de obicei, cîntărise bine situația. Pentru el ar fi fost o mare imprudență să-și părăsească tabăra, în timp ce, rămînînd acolo, imobiliza puternice forțe inamice, care puteau fi folosite împotriva mea sau a lui Cicero. Totuși, eu nu dispuneam în acel moment decît de o neînsemnată forță militară, formată din două legiuni, cu care urma să fac față unei armate de cel puțin 60 000 de gali, încurajați de succesul lor precedent și primind în fiecare zi noi întăriri din partea vecinilor.

Cu aceste două legiuni m-am deplasat rapid în țara nervilor. Cicero și oamenii lui încă mai rezistau și, cînd m-am apropiat, galii, informați cît de puțini eram, au renunțat la asediu pentru a se năpusti cu toate forțele asupra noastră. Am știut să-i prind în cursă într-o poziție în care numărul și încrederea în sine nu le aduceau nici un avantaj. Am cîștigat o mare victorie și, astfel, l-am salvat și pe Cicero salvîndu-ne și pe noi înșine. Dar nu aveam trupe suficiente ca să dau urmare victoriei pentru a o face decisivă și, cu toate că deocamdată eram în siguranță, simțeam cum întreaga Gallie stă deasupra capetelor noastre ca un val gata să se spargă. Am renunțat la orice gînduri de a mă întoarce în Italia de nord pentru iarnă. În acel moment critic era impor-

tant, știam bine, să pot comunica rapid cu prietenii mei de la Roma; dar mai importantă decît orice activitate politică era existența armatei mele. Locul meu era alături de legiunile mele și trebuia să rămîn acolo.

Tot ceea ce am văzut și am auzit mi-a confirmat convingerea că scăpaserăm ca prin urechile acului de un dezastru total și că era nevoie de eforturi supraomenești pentru a recuceri terenul pierdut. Am descoperit că Cicero și legiunea sa luptaseră admirabil și eram într-adevăr mîndru de curajul și calitățile de care dăduseră dovadă. Dar mă îngrijora viitorul cînd am văzut cu ochii mei marile lucrări de fortificație, turnurile, adăposturile mobile și toate celelalte sisteme de asediu pe care le construiseră galii. Numai cu un an sau doi în urmă, acești oameni priveau procedeele inventate de noi drept miraculoase. Orașe bine fortificate se supuseseră la simpla apariție a unui turn înaintînd spre ziduri pe roate. Dar acum metodele noastre de a purta război încetaseră de a mai constitui un mister. Iar galii descoperiseră nu numai că puteam fi imitați, dar și biruiți în mod dezonorant. Din relatările prizonierilor, mi-am putut forma acum o idee exactă despre înfiorătoarea nenorocire care se abătuse asupra armatei lui Sabinus și Cotta. Iată ce se întîmplase. Tabăra romană fusese atacată pe neașteptate de tribul eburonilor cu toate forțele lor armate. Nu era unul din triburile mari sau influente, dar avea un conducător de o inteligență și o ambiție neobișnuită. Îmi voi aduce întotdeauna aminte de numele lui Ambiorix, iar poporului său, sau mai bine zis rămășițelor acestui trib le-am oferit toate motivele ca să-și amintească de mine. Se pare că atacul neașteptat al lui Ambiorix a pricinuit oamenilor noștri mai mult surprindere decît pagube. A fost respins după o luptă destul de îndîrjită. Ceea ce i-a impresionat pe ofițeri, și, îndeosebi pe Sabinus, a fost mai ales faptul că atacul a avut totuși loc; căci părea de necrezut ca un trib atît de obscur să îndrăznească să provoace puterea Romei. Dar în război trebuie să ții seamă și de incredibil. Adeseori e singura cale spre victorie. Astfel, după ce armata sa a eșuat în atacul pe față, Ambiorix s-a folosit de insuccesul său pentru a-și pregăti calea spre succes. Cu multă dibăcie

a izbutit să-l convingă pe Sabinus că el nu avusese nici o intenție să atace. Tribul lui, pretindea el, îl silise să treacă la acțiune, pentru că fusese o înțelegere generală între toții galii ca în momentul acela să fie atacate toate taberele romane din țara lor. El personal, Ambiorix, îmi era încă foarte recunoscător pentru bunăvoința ce i-o arătasem și dorea cu orice chip să-și manifeste gratitudinea. Era dispus, ca atare, să îngăduie armatei noastre să iasă de pe teritoriul său spre a se uni cu Labienus sau cu Cicero (cele două tabere mai apropiate). Doar că îl sfătuia pe Sabinus să profite de această ofertă cît mai repede. Galii chemaseră în ajutor mari forțe armate de germani; acestea trecuseră în momentul acela Rinul și aveau să intre curînd în acțiune. În plus, nu putea garanta că tribul său nu avea să prindă din nou curaj dacă mai trecea timp.

Sabinus a crezut această născocire. I s-a părut că Ambiorix n-ar fi cutezat niciodată să se comporte așa cum se comportase, dacă n-ar fi existat realmente o mișcare asociată a galilor și a germanilor împotriva noastră. Și-a propus, prin urmare, să acționeze întocmai cum dorea acest barbar trădător. Comandantul adjunct, Cotta, care din nefericire îi era inferior în grad, a luat o atitudine diferită și justă. El a insistat numai asupra următoarelor două puncte: că ar fi incorect să părăsească tabăra fără un ordin superior, și că în război nu asculți sfatul inamicului. Dar fără a organiza o răzvrătire în rîndurile armatei, Cotta n-ar fi putut să-și impună voința. Poate că a fost chiar ispitit să facă un asemenea pas, deoarece majoritatea centurionilor ar fi trecut cu siguranță de partea lui. Așa însă, el s-a comportat corect, spre nenorocirea lor, și a cedat în fața supremației gradului. Armata a pornit la drum a doua zi. A fost prinsă în ambuscadă și nimicită. Cotta a luptat cu vitejie pînă la urmă și a pierit în luptă. Sabinus, pînă cînd a fost înjunghiat în chip mișelesc pe la spate, a încercat mereu să negocieze. Se pare că în tot cursul acțiunii oamenii lui Ambiorix au dat dovadă atît de disciplină cît și de curaj. După ce au capturat tot armamentul și echipamentul portabil al armatei noastre, au pornit fără a pierde o clipă ca să dea atacul asupra taberei lui Cicero, iar Ambiorix a încercat să facă

uz de aceeași strategemă pe care o folosise cu succes în cazul lui Sabinus, îndemnîndu-l pe Cicero să se retragă cît mai era timp. Dar Cicero, deși cu o experiență de comandant mult mai redusă față de aceea a lui Sabinus, s-a comportat cu o hotărîre demnă de toată admirația. Era dispus, a declarat el, să negocieze cu Ambiorix, dar nu mai înainte ca acesta să depună armele. E tocmai genul de atitudine care impresionează pe barbari și întărește curajul propriilor soldați. Dar, deși am admirat comportarea lui Cicero și a legiunii sale, a trebuit să recunosc că trupele indigene se dovediseră aproape superioare ca forță, și observam că, oricîtă mîndrie legitimă ar fi resimțit oamenii noștri pentru propriile lor succese, erau cuprinși, ca fiecare ostaș din armata romană de altfel, de o profundă tulburare în fața destinului lui Sabinus, Cotta și al trupelor lor. În cuvîntările pe care le-am ținut atunci soldaților mei, am avut grijă să scot în relief faptul că dezastrul nu se produsese datorită cine știe căror calități deosebite de luptători ale inamicilor, ci din pricina incompetenței criminale a unui singur ofițer comandant; și am reușit să-i contaminez și pe ceilalți cu propria mea hotărîre dîrză ca dezonoarea să fie răzbunată pe deplin și decisiv. Cu toate astea, eram eu însumi pătruns de temeri cînd mă gîndeam la măiestria cu care acești gali începeau să ne imite metodele, la disciplina pe care păreau că au deprins-o și la nesfîrșitele lor efective.

Îngrijorarea mea nu a scăzut în tot cursul acelei ierni. E adevărat că înfrîngerea pe care i-o impusesem lui Ambiorix și aliaților săi mai ușurase întrucîtva situația. Trupele care se adunaseră ca să-l atace pe Labienus s-au dispersat de îndată ce s-a știut că eu mă aflam încă în Gallia, gata să întăresc orice legiune care ar fi fost amenințată. Ulterior, Labienus a cîștigat o victorie strălucită pe cont propriu, ceea ce a fost de ajuns ca să-i asigure liniștea cel puțin pînă în primăvară. Totuși, n-a trecut o zi în timpul acestor luni de iarnă fără știri despre vreo agitație antiromană într-un trib sau în altul. Trebuia să-mi consacru aproape întreaga atenție problemelor politice ale Galliei tocmai în clipa cînd ar fi fost necesar să intervin activ în viața politică a Romei. Mai presus de orice, trebuia să fiu sigur că anul următor

aveam să fim în stare să reluăm ofensiva și nu să așteptăm desfășurarea evenimentelor, care aveau să se îndrepte, negreșit, împotriva noastră. Am trimis cîțiva dintre cei mai buni ofițeri ai mei în Italia de nord cu directive să strîngă recruți și i-am scris lui Pompei, cerîndu-i să elibereze în folosul meu o parte din trupele pe care le recruta pentru armata comandată de el în Spania. Pompei s-a purtat ca un patriot și ca un prieten. Am obținut de la el o legiune întreagă. Ofițerii mei au strîns încă două. Astfel, către începutul anotimpului prielnic campaniilor, eram în situația de a porni la luptă cu zece legiuni, fiind întăriți cu de două ori numărul cohortelor pierdute de Sabinus. Proporțiile acestor întăriri și rapiditatea cu care fuseseră concentrate au arătat inamicilor noștri că nu intenționam nici o destindere sau retragere, ci mai curînd o intensificare a dominației noastre asupra zonelor ce se aflau în posesia noastră.

FURTUNA CARE AMENINȚĂ

Anul următor a însemnat pentru Gallia un an de reprimări și de sancțiuni. Măsurile pe care le-am luat au dat rezultatele sperate, în sensul că au stăvilit pentru moment izbucnirea revoltei generale de care mă temeam. Dar principalele obiective pe care mi le fixasem nu erau atinse. Galii n-au putut fi determinați prin teroare să ceară supunere; Ambiorix n-a fost nici prins, nici omorît. În toate campaniile pe care le-am întreprins, am reușit să lovesc prin surprindere și cu toate astea rezultatele n-au fost proporționale cu eforturile depuse. Eram permanent stînjenit atît în Gallia cît și în sfera mai largă a politicii romane de întîmplări neprevăzute sau cu neputință de prevăzut. Parcă aș fi fost nevoit să lupt nu numai împotriva intrigilor omenești, dar și împotriva sorții.

Cînd mă întorc cu gîndul la evenimentele acelui an, văd în amintire prea puțin în afară de ferocitate, ruină și pustiire. Văd fumul orașelor, satelor și caselor în flăcări, lungile procesiuni de prizonieri, și parcă am și astăzi înaintea ochilor grămada sîngerîndă de carne care era Acco, căpetenia senonilor. În tot ce am înfăptuit anul acela n-a fost numai o grabă frenetică, dar și un aspect dezgustător de mizerie, în afară poate de fastuoasa desfășurare a armatelor noastre în trecerea lor peste Rin, care a reprezentat, neîndoios, un spectacol de măreție și demnitate. De astă dată podul a fost construit și mai repede decît în împrejurarea precedentă, iar efectivele care au pătruns în Germania au fost și mai numeroase. Speram să provoc la luptă marele trib german al suebilor, dar conducătorii lor și-au retras cu prudență armata

în interiorul țării, unde nu puteam să-i urmăresc fără a-mi asuma grave riscuri și a pierde mai mult timp decît aveam la dispoziție. Cu toate astea, deși am luat o pradă mai săracă și prizonieri mai puțini decît sperasem, expediția a dat roade însemnate. Triburile germane care fuseseră în relații de prietenie cu noi în ultimii doi ani și-au reînnoit ofertele de ajutor și am avut posibilitatea să ajung la o înțelegere în vederea recrutării unui număr considerabil de călăreți germani și a instruirii lor așa cum doream. Armata aceasta avea să se dovedească absolut hotărîtoare în campaniile din anul următor.

Tribul trădător și vinovat al eburonilor trăia (și nu greșesc vorbind la trecut) în văile și pe coastele munților Ardeni. La nord de ei, în ținuturile mlăștinoase de șes dinspre apus, se găseau menapii, iar la sud era puternicul trib al treverilor, care fusese biruit de Labienus în iarna precedentă, dar după aceea se unise cu eburonii lui Ambiorix și cu alte triburi într-o ligă antiromană. Înainte de a trece Rinul, îi zdrobiserăm în două bătălii crîncene atît pe menapi cît și pe treveri. Ne-am îndreptat apoi, cu forțe covîrșitoare, împotriva eburonilor. În prima incursiune de cavalerie din această campanie, puțin a lipsit ca să-l facem captiv pe însuși Ambiorix. Dar așa, el a scăpat cu o mică gardă personală de nu mai mult de patru călăreți și tot restul anului acela a fost un continuu fugar. N-a existat nici o tentativă de rezistență organizată împotriva noastră. Într-adevăr, Ambiorix poruncise poporului său să se împrăștie în toate direcțiile și fiecare om să se descurce singur. Hotărîsem, dacă era cu putință, să extermin întregul trib și să-l las pe Ambiorix, în cazul cînd ar fi supraviețuit, ori fără urmă de supuși, ori cu o mînă de oameni care să-i blesteme numele pentru că le adusese pierderea tuturor bunurilor și a oricărei speranțe de viitor. Am distrus fiecare oraș și sat din țara lor, toată recolta și aproape pînă la ultima gospodărie. Le-am izgonit vitele și i-am fugărit pe bărbații, femeile și copiii care-și găsiseră adăpost în văile munților și în ținutul mlăștinos din nord. Deși eburonii nu ne-au mai înfruntat cu oaste organizată, mici cete risipite se adunau uneori laolaltă și, luptînd deznădăjduit, provocau unele pierderi unităților-

lor noastre devastatoare sau izbuteau să izoleze indivizi care se depărtaseră prea mult de coloană. Pe de-o parte spre a evita asemenea pierderi, pe de alta spre a da o cît mai largă difuzare știrilor despre felul cum eram pregătiți să-i tratăm pe rebeli și pe trădători, i-am chemat pe toți cei din triburile învecinate care doreau să vină să participe la jefuirea și la nimicirea eburonilor. Apelul a fost primit de un mare număr de voluntari. Totuși, la sfîrșitul verii, Ambiorix era încă liber, iar în teritoriile lui devastate mai subzistau încă vreo cîțiva nenorociți. Aș fi preferat să-i lichidez cu desăvîrșire.

La încheierea sezonului campaniilor am convocat un consiliu galic într-un oraș al remilor. Dorința mea a fost ca la acest consiliu să fac tot ce îmi stătea în putință pentru a confirma supunerea credincioasă a prietenilor noștri și a-i intimida pe dușmani. Veștile ce-mi soseau din Italia mă făcuseră să iau hotărîrea de a-mi petrece iarna de partea italică a Alpilor, de unde puteam comunica repede cu prietenii și agenții mei de la Roma. Voiam să fiu sigur că armata mea avea să fie în afară de orice pericol în timpul absenței mele și, înainte de a pleca, am împărțit daruri și onoruri bărbaților de seamă din tribul heduilor, al remilor și din alte triburi în care aveam încredere mai mare. De asemenea, am dat o pedeapsă crudă și exemplară conducătorului senonilor, Acco, pentru că încercase, pe la începutul anului, să-și răscoale poporul împotriva noastră, dar fusese surprins și înfrînt de legiunile romane mai înainte chiar de a fi desăvîrșit organizarea revoltei. Am pus să fie ucis după barbarul obicei militar al strămoșilor noștri. În prezența armatei romane și a căpeteniilor fiecărui stat galic, a fost despuiat la piele, cu capul legat strîns în furca unui stîlp vertical de lemn, și a fost ucis cu lovituri de nuiele. Nu mai rămăsese mare lucru din el cînd biciuirea a luat sfîrșit, dar, pentru a completa procedura tradițională, i-a fost tăiat și capul. Acest dezgustător spectacol a fost pe placul armatei, care dorise cu aprindere execuția unui personaj cu vază, spre a încununa, ca să spunem astfel, anul răzbunării. M-au felicitat și mulți dintre gali pentru că am demonstrat atît de limpede întregii țări că, dacă îmi răsplăteam prietenii, știam să fiu neîndu-

plecat cu trădătorii. Și eu socoteam că această demonstrație era cu adevărat necesară; dar îmi dădeam bine seama că, deși sporisem condițiile de securitate pentru moment, îmi făcusem totdeodată dușmani printre cei pe care i-aș fi dorit de partea mea. Era limpede acum pentru ultimul om din Gallia că ordinele noastre trebuiau să fie ascultate pe tot cuprinsul țării. Puteam da membrilor unui trib sau altuia titlul de „prieteni și aliați" și aveam firește prudența să mă amestec cît mai puțin posibil în organizarea politică și religioasă a fiecărui trib. Dar fiecare trib trebuia, cu toate astea, să se conformeze voinței mele. Nu puteau fi prieteni decît dacă erau supuși. E tocmai ceea ce am vrut să invederez prin execuția lui Acco, ca să înțeleagă toți și știam că unii dintre cei mai valoroși și mîndri gali n-aveau să-mi ierte niciodată această faptă necesară. Îmi aduc aminte că în timpul execuției observam atent chipul lui Commius, pe care îl făcusem rege al atrebaților. Îmi fusese de cel mai mare ajutor în Britannia și în alte locuri și i-aș fi atribuit bucuros puteri sporite. În timp ce loviturile cădeau pe spinarea sîngerîndă a unuia care era, ca și el, un șef și un războinic, Commius — vedeam bine — trecea printr-o profundă transformare sufletească. După aceea mi-am dat toată silința să-i vorbesc afabil și să-i încurajez ambițiile personale; dar nu mi se mai putea adresa cu lipsa de constrîngere și cu sinceritatea pe care i-o admiram în trecut. Înainte de a-mi părăsi armata, i-am dat instrucțiuni lui Labienus să-l țină sub supraveghere.

Era sfîrșitul celui de-al șaselea sezon de campanii în Gallia. Știam că săvîrșisem mult mai multe decît mi-aș fi închipuit că e cu putință pe vremea cînd am plecat pentru prima oară spre Geneva ca să mă bat cu helveții. Explorasem Britannia și pătrunsesem în Germania. Adăugasem la imperiul nostru o provincie care putea deveni una dintre cele mai puternice și mai însemnate. Și aveam o armată care, prin experiență, calități de luptă și loialitate, era fără asemănare în lume. Dar îmi dădeam seama că poziția noastră în Gallia nu era încă statornicită pe baze sigure. Încă un dezastru ca acela pe care îl suferise armata lui Sabinus putea însemna sfîrșitul umilitor al tuturor ambițiilor și reali-

zărilor mele. De asemenea, observam că la Roma întregul fundament al autorității mele politice se afla în primejdie de a se prăbuși. Unul dintre partenerii mei era mort și dezonorat; celălalt, în curs de a se înstrăina de mine.

Cred că era pe la sfîrșitul lui iulie, în timp ce mă ocupam încă de exterminarea eburonilor, cînd am primit vestea despre felul cum vechiul meu prieten Crassus și strălucitul său fiu Publius și-au pierdut viața și armata în deșerturile Mesopotamiei. A fost cel mai mare dezastru militar pe care noi, romanii, l-am suferit din vremea lui Hannibal. Sper să-l răzbun eu însumi, și cînd voi pleca, mîine sau poimîine, spre Parția, nu voi avea nici un motiv să presupun că nu mă îmbarc pentru o nouă carieră de victorii și cuceriri. Totuși, ceea ce mă face mai cumpătat e gîndul că, la urma urmei, așa va fi presupus și Crassus într-un moment cînd moartea nu era departe. E cert că nici eu, nici Pompei nu ne închipuiam pe atunci că o înfrîngere atît de zdrobitoare era cu putință. A fost o înfrîngere care, din punct de vedere militar, putea fi cît se poate de primejdioasă. Din fericire pentru noi, parții sînt incapabili să țină mult timp pe cîmpul de luptă o armată numeroasă și nu par să aibă vreun comandant sau conducător care să nutrească altceva decît ambiții mărunte și trecătoare. Dacă ar fi avut vreun general sau vreun om de stat cu voința de a exploata succesul, ar fi putut năvăli în Siria, în provincia Asia și în Egipt fără mari dificultăți. Așa cum au stat lucrurile, tînărul Cassius, prietenul lui Brutus, a acționat cu multă pricepere folosind puținele trupe ce ne mai rămăseseră în Orient. Ulterior, vechiul meu coleg și dușman Bibulus a fost trimis să preia comanda. Aceasta constituia în sine un simptom că pericolul grav trecuse. Altfel s-ar fi cerut ca Pompei sau eu însumi să preluăm răspunderea, căci Bibulus, deși îndeajuns de energic, n-a fost niciodată un comandant iscusit.

În clipa cînd s-a răspîndit prima oară vestea despre dezastrul din Parția, nimeni nu se gîndea să-i încredințeze lui Bibulus o armată, și realmente nici eu n-aș fi încercat vreun sentiment de îngrijorare la ideea că acestui înverșunat dușman al meu i se atribuiau prerogative suplimentare. Mă simțeam încă sigur.To-

tuși, meditînd la implicațiile politice ale dezastrului ce se abătuse asupra lui Crassus, îmi dădeam seama destul de limpede că ele tindeau toate într-o direcție contrară intereselor mele. Era destul de firesc ca, după spectaculosul eșec al lui Crassus, opinia publică de la Roma să se întoarcă împotriva întregii idei a marilor și aventuroaselor cuceriri străine, fie ele în Răsărit sau în alte colțuri ale lumii. Cei care inițiaseră recenta politică a cuceririlor militare erau Pompei, Crassus și eu însumi; această linie politică întîmpinase opoziția lui Bibulus, Cato și a grupului lor. În consecință, ne puteam aștepta, cel puțin pentru moment, la o întărire a acestui grup, cu unele atacuri la adresa lui Pompei și a mea, supraviețuitorii triumviratului inițial. Dar în realitate opinia publică nu procedează prea des pe linia rațiunii. Ceea ce rămăsese în amintire despre Pompei nu era recenta lui adeziune la o tentativă ce sfîrșise atît de catastrofal, ci marile succese personale de care se bucurase el însuși în Orient. Pentru omul de rînd Pompei rămînea ostașul mereu norocos și niciodată învins. El trebuia să [illegible] ca simbol al stabilității romane și ca liniștire a îndoielilor romane. Se știa de asemenea că, exceptînd cîteva scurte perioade, el și cu Crassus fuseseră totdeauna în termeni răi. Toate astea erau de ajuns, de vreme ce opinia publică se află rareori sub influența rațiunii, ca să-l dezvinovățească pe Pompei de orice participare la ceea ce apărea acum drept linia de conduită eronată a lui Crassus. Era important totodată faptul că Pompei, cu o armată sub autoritatea sa, se găsea la porțile Romei. Cît despre mine, care aprobasem la fel ca și el aventura răsăriteană a lui Crassus, aveam o poziție mai puțin fericită. Fusesem întotdeauna mai strîns legat de Crassus decît Pompei; reputația mea era mai degrabă aceea a unui om care acționează în chip strălucit și neașteptat decît a unuia, ca Pompei, pe care te poți bizui liniștit că va avea în mod inevitabil succes; în afară de asta, pierdusem eu însumi o legiune și cinci cohorte. Era deci firesc, dacă nu logic, ca înfrîngerea și dezonoarea lui Crassus să fie atribuite, în general, unui așa-numit „cezarism“, decît vreuneia din cauzele reale. Am constat de asemenea că în timp ce cu un an în urmă, partizanii mei cei mai înfocați se referau la mine

cu mîndrie, ca la „unicul general al Romei", acum șovăiau să utilizeze expresia, deoarece mai toată lumea o socotea aplicabilă numai lui Pompei.

Deși simțeam această schimbare de atmosferă, nu eram pe vremea aceea prea serios tulburat. Intenționam că, după doi sau trei ani, să candidez din nou la consulat și știam că pînă atunci aveam să acumulez, după toate prevederile, noi victorii la activul meu. În plus, chiar dacă poziția mea față de senat era poate mai slabă ca în trecut, mă puteam oricînd bizui pe sprijinul poporului roman în momentul alegerilor. Eram perfect conștient că a rămîne în termeni buni cu Pompei reprezenta pentru mine un lucru de cea mai mare însemnătate, și îmi dădeam destul de bine seama că dușmanii mei aveau să încerce să-l detașeze pe Pompei de mine; dar nu credeam că aveau să izbutească. Nu doar că mi-aș fi făcut iluzii în privința caracterului lui Pompei. Îmi era limpede că vanitatea constituia la el poate cel mai puternic sentiment; dar mai știam că era loial și patriot, așa cum mi-o dovedise trimițîndu-mi, anul precedent, una dintre propriile lui legiuni. Îmi închipuiam, de asemenea, că avea să-și amintească de nenumăratele noastre discuții politice din trecut, cînd reușisem întotdeauna să-l conving că interesele și inimicițiile noastre erau aceleași. Atît el cît și eu întîmpinaserăm mereu aceeași obstrucție din partea grupului restrîns al reacțiunii republicane; nu exista, de altfel, nici un motiv de rivalitate între noi doi; lumea era destul de mare ca să ne cuprindă. Stăruisem adesea asupra acestor adevăruri și știam că la fel făcuse și Iulia. Credeam că Pompei le înțelesese și am nesocotit ceea ce mi-e teamă că reprezintă adevăratul verdict al moraliștilor — anume că o singură slăbiciune, în aparență neînsemnată, poate fi de ajuns spre a răsturna și vicia întreaga structură a unui carater care, altminteri, ar fi puternică, stabilă și consecventă. Fapt este că Pompei nu putea suporta ideea unui egal. A rămas pînă la sfîrșit prea trufaș ca să admită că eu intram într-o asemenea categorie, dar se temea amarnic ca nu cumva să-i devin chiar superior. Aceste gînduri și intuiții ascunse, rumegate în taină, îi copleșeau spiritul și-i perverteau judecata. În propria lui concepție despre

sine nu încăpea trădarea sau josnicia, și ar fi fost mișelesc și josnic să se întoarcă împotriva mea, care de la început îl sprijinisem, îi fusesem socru și nu aveam absolut nici un fel de intenții rele față de el. De aceea trebuia să aibă convingerea că, dînd curs unor mobiluri nedemne, se conforma în realitate unor comandamente morale superioare. Trebuia să creadă, sau să dea impresia că crede, că eu eram un revoluționar, în timp ce el reprezenta legalitatea și constituția. Era o pretenție absurdă. Nu deținusem nici o funcție în stat înainte de vîrsta la care eram îndreptățit legal s-o dețin, pe cînd Pompei, din fragedă tinerețe, se bucurase de privilegiul de a se sustrage legilor. Își sărbătorise primul triumf cînd era încă foarte tînăr și devenise consul fără să aibă măcar una singură din calificările necesare. Cele mai mari comenzi militare ale sale îi fuseseră conferite prin votul poporului, în opoziție cu voința senatului. Într-adevăr, puteam pretinde, cu oarecare paradă de argumentare rațională, că propria mea carieră, în comparație cu a lui, avea un caracter deosebit de convențional și de supus legilor. O asemenea pretenție n-ar fi fost poate pe de-a întregul justificată. A existat întotdeauna un element spectaculos în acțiunile mele și, spre deosebire de Pompei, eu am avut toată viața o idee clară a direcției către care merg. În măsura în care am idei, pot fi definit ca un spirit mai revoluționar decît el. Dar ideile mele nu m-au dus niciodată în direcția războiului civil, iar acum, cînd mă gîndesc la sinistrele cîmpuri de bătălie de la Pharsalus, Thapsus și Munda, unde au pierit atîția romani și atîția au rămas înrăiți pe viață, simt într-adevăr vinovăția pe care o simte probabil oricine se găsește implicat, chiar fără voia lui, într-o acțiune dezonorantă; dar știu că, într-un sens, se poate afirma cu tot adevărul că asta au dorit-o ei — Pompei, Bibulus, Cato, Ahenobarbus — iar eu aș fi dat orice, în afară de onoare, ca să evit un asemenea lucru.

În iarna care a urmat după înfrîngerea și moartea lui Crassus nu aveam astfel de temeri pentru viitor. Nu mi se părea cu putință ca Pompei și cu mine să devenim adversari într-un război civil, fiecare în fruntea mai multor legiuni decît au fost

vreodată mobilizate în istoria noastră. Poate că defectul meu e acela de a fi prea încrezător cînd e vorba de prieteni.

În iarna aceea situația la Roma a fost mai haotică și mai frămîntată decît s-a mai întîmplat vreodată în timp de pace. O urmăream din provincia mea din nordul Italiei și-mi doream adesea ca legile să-mi îngăduie să trec hotarul provinciei și să intervin personal în treburile capitalei. De fapt, a fost un noroc pentru mine că a trebuit să rămîn în nord, de vreme ce, așa cum s-au desfășurat lucrurile am fost curînd obligat să revin grabnic în Gallia spre a face față celei mai grave primejdii din întregul război. Între timp, nu se găsea nimeni la Roma capabil de a exercita autoritatea în afară de Pompei, iar acesta se abținea în mod deliberat să facă uz de autoritatea pe care o avea. Aștepta momentul cînd, așa cum se întîmplase de atîtea ori în trecut, situația avea să devină intolerabilă și, la cererea generală, conferindu-i-se prerogative excepționale, avea să se ocupe de rezolvarea ei. Alegerile au fost amînate mereu anul acela, pe de-o parte din pricina unor cazuri de coruperi prin mită cu totul nemaiauzite (în care au fost implicați și doi dintre protejații mei), pe de altă parte din cauza intimidărilor care nu mai cunoșteau nici un fel de margini, practicate de Clodius, care candida la funcția de pretor, și de Milo care, cu un puternic sprijin senatorial, candida la consulat. Atît Clodius cît și Milo erau conducători versați ai bandelor de agitație și zilnic se produceau vărsări de sînge în ciocnirile dintre cei doi. Fiecare, dacă ar fi avut prilejul, l-ar fi ucis pe celălalt fără milă. Către mijlocul iernii prilejul i s-a oferit lui Milo, care a profitat de el. Clodius a fost surprins cu o escortă mai mică decît de obicei. Partizanii lui au fost covîrșiți de gladiatorii lui Milo, și Clodius însuși a fost mai întîi rănit, iar apoi — în împrejurări în care este de neconceput că s-ar fi putut invoca pretextul legitimei apărări — asasinat. Clodius avea mulți dușmani în senat și se pare că, imediat după asasinarea sa, un mare număr dintre aceștia (în special Cicero) și-au închipuit că utilizarea violentă și izbutită de către Milo a propriilor metode ale lui Clodius avea să aducă pace și stabilitate republicii. Au fost curînd dezamăgiți. Clodius a rămas favoritul

plebeilor din Roma. Într-adevăr, nimeni în vremurile noastre, în afară de mine însumi, n-a știut să le insufle o afecțiune atît de trainică și de statornică. Chiar și astăzi, cînd sînt privit mai degrabă ca un autocrat decît ca un conducător popular, îmi închipui că, dacă s-ar întîmpla să fiu asasinat așa cum a fost Clodius, funeraliile mele, ca și ale lui, ar prilejui o impresionantă izbucnire de indignare spontană — deși în eventualitatea asasinării mele nu-mi pot închipui cum ar putea fi restabilită ordinea în stat atît de ușor și de repede cum a restabilit-o Pompei după funeraliile lui Clodius. Poporul pusese stăpînire pe străzi și pe desfășurarea ceremoniei însăși. Nici unul dintre dușmanii lui Clodius n-au îndrăznit să-și arate fața în ziua aceea, iar reședința senatului a fost arsă ca un rug pentru trupul celui mort. Gestul era destul de semnificativ și, mai ales pentru Cicero, a constituit un motiv special de panică.

După ce răzmerița a luat sfîrșit, a fost limpede pentru membrii tuturor partidelor că ordinea trebuia restabilită pentru ca viața să continue. I s-a propus insistent lui Pompei să fie făcut dictator. Avea o armată; fusese atacat de Clodius, dar evitase să-i acorde vreun sprijin fățiș lui Milo; era prin esență un tradiționalist și dobîndise, din întîmplare, și o anumită reputație de conducător popular; era, în sfîrșit, omul către care Roma se întorcea întotdeauna în vremuri de restriște. Unii dintre prietenii mei, amintindu-și că și eu aveam o armată, mi-au sugerat să facem agitație în favoarea unei propuneri de a ne alege pe Pompei și pe mine consuli asociați. Dacă Pompei ar fi consimțit la o asemenea propunere, nimeni, cred, n-ar fi izbutit să i se împotrivească, și ar fi avut marele avantaj de a reafirma alianța dintre noi. Într-adevăr, dacă aș fi avut posibilitatea să lucrez încă un an în colaborare cu Pompei, poate că războiul civil și nesfîrșitele prejudicii pe care le-a cauzat ar fi fost evitate. Dar eu personal nu mă găseam în situația de a sprijini propunerea sugerată de prietenii mei. Deși, firește, nu-mi dădeam încă seama cît de serioasă avea să fie rebeliunea care era tocmai pe punctul de a izbucni în Gallia, eram destul de bine informat ca să știu că prezența mea lîngă propria-mi armată era absolut necesară dacă

nu voiam să riscăm pierderea tuturor cuceririlor noastre. De aceea am trimis vorbă lui Pompei că aveam să sprijin orice propunere de a i se acorda prerogative excepționale. Am insistat însă ca în cursul folosirii acestor prerogative să aibă grijă ca Milo să fie chemat în fața justiției. Am fost informat de prietenul meu Balbus care, ca de obicei, acționa în numele meu la Roma, că Pompei avea să-l cheme în judecată și să-l condamne pe Milo. Dar, adăuga Balbus, atitudinea lui Pompei față de mine lăsa totuși întrucîtva de dorit. Lăsase să se înțeleagă că, după părerea lui, trebuia să mă mulțumesc cu comanda din Gallia și să nu încerc să-mi exercit influența asupra vieții politice de la Roma. Mai mult, a respins o nouă propunere pe care i-am făcut-o cam în epoca asta și care era destinată să ne unească mai strîns. I-am sugerat că ar fi bine să se căsătorească din nou cu o fată din familia mea și i-am oferit-o pe Octavia, tînăra fiică a nepoatei mele Atia, o fată inteligentă și frumoasă (așa mi s-a spus; eu n-o mai văzusem din copilăria ei). Spre a întări și mai mult alianța noastră, am arătat că eram dispus să divorțez de soția mea, Calpurnia, și să mă căsătoresc cu fiica lui Pompei și a fostei sale soții Mucia. Mi-o aminteam pe această fată de cînd era o copilă, întrucît eu însumi fusesem amantul Muciei în timp ce Pompei se afla în Orient. Realmente, mi-a părut rău pentru Mucia cînd Pompei s-a despărțit de ea. Nu știam pe atunci că următoarea lui soție avea să fie fica mea Iulia. Acum, mi se părea un lucru potrivit ca, întocmai cum Pompei îmi fusese altădată ginere, să devin eu ginerele lui, și de dragul unei alianțe mai trainice eram gata să-mi calc pe inimă (o iubeam pe Calpurnia și o iubesc și acum). Dar răspunsul lui Pompei la ofertele mele a fost, deși destul de politicos, negativ. Fiica lui era logodită cu Faustus Sylla, fiul dictatorului, iar acest fapt i-a îngăduit lui Pompei să-mi refuze propunerea cu o scuză acceptabilă. În ceea ce-l privea, Pompei nu putea trăi multă vreme fără o soție, iar în alegerea soției afecțiunea juca aproape întotdeauna un rol preponderent. Se îndrăgostise sincer de Cornelia, văduva tînărului Publius Crassus, care murise cu escadronul său de cavalerie galică în Parția. Cornelia era o femeie fer-

mecătoare și remarcabil de inteligentă, o bună soție pentru oricine. N-am fost surprins cînd, spre sfîrșitul anului, Pompei a luat-o în căsătorie; dar am înțeles că această căsătorie putea să-l îndepărteze pe Pompei și mai mult de mine. Tatăl Corneliei era Metellus Scipio, un om mărginit și invidios din fire pe toți cei care-i erau superiori. Mai tîrziu, în cursul anului următor, Pompei care, sprijinit fiind — oricît de ciudat ar părea — de oameni ca Bibulus și Cato, fusese făcut consul unic cu dreptul de a-și numi un coleg, și-a ales pe socrul său ca adjunct la consulat. Scipio ar fi putut să fie ales cu greu pe altă cale, deoarece și el fusese implicat în scandalurile coruperii prin mită din anul precedent.

Eu personal n-am regretat constatînd că i s-au acordat lui Pompei prerogativele excepționale pe care și le dorise și nu m-a surprins energia desfășurată în timpul cît a făcut uz de ele. Au existat, e adevărat, unele persecuții absolut nedrepte, dar în ansamblu anul consulatului lui Pompei a fost un an de bună guvernare, în timpul căruia obișnuitele conveniențe ale vieții civile au fost ocrotite. Milo a fost dat în judecată după cuviință, iar Cicero, cu mult curaj, date fiind împrejurările, și-a luat asupra-și apărarea. Cred însă că în ultimul moment, cînd s-a văzut înconjurat atît de prietenii lui Clodius cît și de soldații lui Pompei, i-a pierit îndrăzneala, iar pledoaria pe care a ținut-o a fost în realitate o versiune cu totul diferită de aceea pe care a publicat-o mai tîrziu, și care reprezintă, într-adevăr, o frumoasă bucată antologică. Dar eu aveam prea puțină vreme să cercetez evenimentele ce au avut loc anul acela la Roma, deoarece eram complet absorbit de problemele Galliei. Totuși, în timp ce mă aflam încă în Italia de nord, am reușit să iau o singură măsură necesară propriului meu viitor politic. Am obținut sprijinul tribunilor pentru o lege (votată în anul consulatului lui Pompei) ce mă autoriza să candidez la consulat fără să apar în persoană la Roma. Nu mă hotărîsem în care anume din anii următori aveam să-mi prezint candidatura, dar doream să fiu sigur că, dacă eram ales, puteam pleca direct de la comanda din Gallia la consulatul din Roma. Era o precauție absolut necesară pentru sigu-

ranța mea personală. Știam că dacă m-aș fi întors la Roma ca simplu cetățean pentru a candida la consulat după procedeul obișnuit, aș fi fost expus la atacurile dușmanilor mei, care, în ciuda tuturor realizărilor mele, n-ar fi șovăit să născocească cine știe ce acuzație împotriva mea și, făcînd uz de tot felul de obstrucții legale, ar fi încercat să-mi împiedice candidatura și să-mi pună capăt carierei. Puteam să combat asemenea atacuri, fără îndoială, dar numai cu ajutorul unor metode puțin cam neconstituționale și nu voiam să mă servesc de ele. M-am simțit deci ușurat cînd s-a votat această lege, Legea celor Zece Tribuni. Părea să-mi garanteze viitorul și, atîta timp cît reușeam să supraviețuiesc dificultăților și primejdiilor acestui an în Gallia, care de pe acum se întrezăreau a fi cumplite, consideram că nu mai aveam altceva de care să mă tem.

Pompei nu-și preluase de multă vreme magistratura, cînd am primit de la Labienus vești care nu mi-au mai lăsat nici o îndoială că, în privința Galliei, cele mai negre presimțiri ale mele erau pe cale de a deveni realități.

MAREA REVOLTĂ GALICĂ

Chiar de pe la începutul anului, Labienus îmi trimisese unele informații care, deși mă așteptam în parte la ele, m-au mîhnit totuși profund. Adunase ample mărturii ca să-mi demonstreze că regele atrebaților, Commius, participa ca figură de prim rang la formarea unei ligi a tuturor galilor cu scopul afirmării independenței lor și al izgonirii romanilor din țară pînă la ultimul om. Știam despre Commius că era capabil și ambițios. Îl tratasem ca pe un prieten și făcusem tot ce mi-a stat în putință ca să-i răsplătesc prețioasele servicii. Dacă se întorsese acum împotriva mea, nu putea fi din cauza unor ambiții contracarate sau a unor nemulțumiri personale. În mod vădit era luat de valul unui fel de elan patriotic, iar alții, care aveau mult mai puține motive decît el să-mi fie recunoscători, vor fi simțit probabil cu și mai mare înflăcărare puterea aceluiași avînt. Labienus a încercat să trateze cu Commius în chip stîngaci, mișelesc și ineficace. Pot spune că a fost singurul prilej din toate războaiele galice cînd am regretat felul cum a judecat lucrurile. Eu personal, întotdeauna și din toate motivele, atît politice cît și de onoare, am fost împotriva ideii asasinării inamicului, și îmi închipuiam că Labienus îmi cunoaște gîndul în această privință. El a preferat, totuși, să trimită la Commius, care nu știa că e bănuit, un ofițer de grad superior cu un grup de centurioni care au fost instruiți să-l doboare pe conducătorul gal de îndată ce va angaja discuția. Centurionii romani nu prea sînt folosiți ca asasini și, în acea împrejurare, oamenii și-au executat sarcina cu nepricepere. Commius a fost rănit, dar a reușit să fugă. Bineînțeles că devenise acum duș-

manul nostru de moarte, iar zvonul despre atentatul la viața lui a contribuit, în modul cel mai firesc, să-i atragă și pe alți gali de seamă în partidul potrivnic nouă. În plus partidul acesta se simțea foarte încurajat de veștile din Italia. Se presupunea că dezordinile de la Roma, care au urmat după uciderea lui Clodius, aveau să continue la nesfîrșit și că eu însumi aveam să fiu reținut în nordul Italiei pînă tîrziu în primăvară. Se mai întîmplase o dată ca galii să surprindă o armată romană fără comandantul ei suprem. Acum, o împrejurare și mai favorabilă părea că li se oferă. Dacă izbuteau să mă izoleze de legiunile mele, acestea aveau să fie imobilizate, revolta avea să se întindă pe tot cuprinsul țării, iar oamenii noștri puteau fi distruși fie prin înfometare, fie prin copleșitoarea forță militară de care dispuneau ca să-i înfrunte.

Astfel expus pe scurt, planul galic poate părea un proiect vag, lăsînd prea mult la voia întîmplării, ba chiar un produs al reveriei nostalgice. În realitate fusese elaborat pînă în cele mai minuțioase detalii și a fost pus în practică cu hotărîre și inteligență. Semnalul revoltei generale a fost dat în Gallia centrală de către carnuți, care, în orașul lor Cenabum, au masacrat pînă la ultimul negustor și funcționar roman venit acolo pentru iarnă. Relatările despre crima săvîrșită s-au răspîndit cu repeziciune. De pildă, în seara zilei masacrului știrea a fost cunoscută la vreo 240 km mai la sud, în țara arvernilor. Arvernii au fost și rămîn încă unul din triburile cele mai puternice din Gallia. Partidul antiroman era condus la ei de tînărul Vercingetorix, al cărui tată fusese rege, cu o autoritate extinzîndu-se departe pe teritoriul întregii țări. Vercingetorix a pus repede mîna pe putere în propriul său stat și a obținut fără întîrziere sprijinul aproape fiecărui trib din Gallia centrală, sudică și vestică. Mișcarea se întindea și în nord. Unele dintre triburile belgice fuseseră atît de slăbite și de terorizate de operațiunile noastre militare din anul precedent încît au rămas pentru moment inactive. Altele au răspuns prompt la pregătirile de război, eforturile lor fiind puse de acord de cîțiva șefi capabili, printre care și Commius.

Dispozitivul nostru era următorul: Labienus se găsea în țara senonilor cu patru legiuni ; la sud-est, nu departe, se găseau

alte două legiuni printre lingoni; încă două erau încartiruite și mai departe printre treveri. Îi era extrem de greu lui Labienus să știe ce are de făcut și, de fapt, s-a comportat corect, cred eu, nefăcînd nici o mișcare. Legiunile noastre se aflau în siguranță acolo unde erau, în timp ce orice înaintare sau retragere greșită ori prematură putea să creeze dificultăți. Era o situație care cerea prezența comandantului suprem, iar eu mă găseam izolat de armatele mele prin lanțul unor munți care, în acest anotimp al anului, sînt considerați, în general, de netrecut, iar dincolo de munți, prin kilometri întregi de teritoriu ostil. Se părea că dintre triburile mai importante numai în hedui și în remi puteam avea încredere și, așa cum îi cunoșteam pe gali, eram pregătit să descopăr că pînă și aceste triburi fuseseră, într-un fel sau altul, prin mituire, promisiuni sau măgulire, determinate să se alăture la mișcarea generală. Revolta mă lipsise de aproape întreaga mea cavalerie galică, așa încît eram foarte bucuros că luasem măsuri ca să-mi asigur cîteva escadroane de călăreți germani în serviciul meu. După cît se vedea, inamicul părea că deține pretutindeni inițiativa. Numeroasele forțe armate ale galilor, în special cele de cavalerie, puteau fi concentrate rapid, oriunde ar fi hotărît conducerea lor. Noi, în acel anotimp timpuriu al anului, eram grav stînjeniți de lipsa proviziilor, ca și de nesiguranța drumurilor anevoioase.

Am constatat că Vercingetorix ne amenința cu multă dibăcie din două direcții deodată. Amenințările sale erau îndreptate către două dintre cele mai vulnerabile poziții ale noastre, iar faptul că adoptase fără șovăire o asemenea strategie m-a făcut să înțeleg pe dată că aveam acum ca adversar un conducător de mare clasă. Era parcă o luciditate istorică în felul cum lucra mintea lui. Își dăduse seama că noi ocupaserăm o poziție sigură în Gallia numai datorită cuceririi provinciei romane inițiale — cîmpia de coastă și valea Ronului mărginită de Alpi și de Ceveni. De pe această bază puțin întinsă, și avînd deja un caracter italic, ne deplasaserăm spre nord, mai întîi treptat și provizoriu, apoi, în cei șase ani ai proconsulatului meu, cu o rapiditate atît de mare încît cotropiserăm întreaga țară, de la Mediterana pînă la

Atlantic și pînă la Rin. Și observase că știuserăm să efectuăm aceste înaintări cu oarecare paradă de legalitate și o anumită siguranță în privința sprijinului material numai pe baza realațiilor prietenești pe care le cultivasem eu cu heduii. De multă vreme heduii și arvernii își disputaseră supremația în Gallia. Acum, prin influența romană, heduii ajunseseră la o poziție care era probabil mai importantă decît ar fi justificat-o numărul populației și resursele tribului. Totuși, știam că, în ciuda a tot ceea ce înfăptuiserăm, Dumnorix nu era singurul heduan care ne purta pică; iar Vercingetorix era probabil conștient că, dacă reușea să-i detașeze pe hedui de noi, nu numai că armatele noastre ar fi rămas izolate în mijlocul Galliei, dar toate triburile din țară s-ar fi alăturat la mișcarea antiromană.

Vercingetorix avea pe bună dreptate convingerea că propria lui țară se găsea deocamdată în siguranță. Între provincia romană și teritoriul arvernilor se ridica marele masiv muntos al Cevenilor, acoperit acum de zăpezi. Nici o pîrtie peste acești munți nu era considerată ca practicabilă. Avusese deci sentimentul că-și putea lăsa țara natală neapărată și se îndreptase spre nord, în direcția frontierei heduane. Era limpede că avea intenția în primul rînd să-și atragă alianța puținelor triburi din zona aceea care încă ne mai rămăseseră credincioase, iar apoi să corupă și fidelitatea heduilor. În același timp organizase o puternică forță armată din triburile de la sud-vest. Armata aceasta înainta de-a dreptul asupra provinciei noastre prin trecătoarea dintre lanțul Cevenilor și al Pirineilor. Nu mă așteptasem la o strategie atît de îndrăzneață din partea unui gal și lăsasem provincia inadecvat apărată.

Primejdia sau primejdiile erau cît se poate de evidente și ne încolțeau grabnic. Trebuia să-mi reiau locul lîngă armata mea, să iau măsuri pentru a situa provincia în afară oricăror riscuri și să-i ocrotesc pe hedui — dar nu puteam să le fac pe toate deodată. Rămînea să le fac cît mai repede cu putință. Fără a săvîrși toate aceste acțiuni, nu puteam să recîștig întîietatea inițiativei.

Am socotit că trebuie să mă ocup mai întîi de primejdia cea mai urgentă. Dacă provincia era cotropită, pierdeam nu numai o bază cît se poate de prețioasă, dar întreaga mea repu-

tație de general. Îmi închipuiam panica ce ar fi izbucnit la Roma la vestea pierderii sau chiar a cotropirii acelei regiuni bogate, de atîta timp pacificată, și a întreruperii comunicației terestre cu Spania. Aproape cu siguranță s-ar fi emis propunerea ca eu să fiu înlocuit și, fără îndoială, s-ar fi sugerat ca Pompei să-și îndeplinească obișnuitul rol de a redresa o situație ce părea desperată. Nu doream să fiu categorisit alături de Crassus drept un ratat pe plan militar și nici nu doream ca Pompei să-mi răpească meritul cuceririi Galliei, așa cum i-l răpise lui Lucullus pe acela al cuceririi Orientului. De aceea, cu o mică escortă de cavalerie, am pornit spre provincie, călătorind în goană de-a lungul drumului de coastă, prin Marsilia, pînă la Narbonne. Aici am găsit populația într-o stare care se apropia de panică. În cîteva zile am fost în situația s-o pot liniști. Am concentrat pînă la ultimul om disponibil din zona amenințată, am construit repede o linie de posturi fortificate de-a lungul frontierei la vest și la nord de Narbonne și am supravegheat ca fiecare post să fie dat în grija unui ofițer plin de entuziasm și vrednic de încredere. Inamicul a dat dovadă de inteligență neîncumetîndu-se să atace această linie. Dacă s-ar fi aventurat, ar fi suferit grele pierderi. Așa însă, s-a retras în direcția Aquitaniei și a Loarei. Provincia n-a mai fost niciodată amenințată serios. Primul meu scop fusese atins.

Am solicitat acum un efort cu totul neobișnuit din partea trupelor mele. Mi-am propus să trec Cevenii, pătrunzînd în țara arvernilor, care fusese lăsată, după cît știam, practic neapărată. Toată lumea era de acord că, în acest moment al anului, nici măcar un mic grup călătorind cu lucruri puține nu putea trece munții, ca să nu mai vorbim de o forță militară cu tot bagajul și echipamentul ei. Am observat însă că lumea obișnuiește să prezinte drept „imposibil de realizat" acele lucruri pe care ori nu vrea ori n-a încercat niciodată cu adevărat serios să le întreprindă. Trecerea Cevenilor a fost dificilă, dar a avut loc. Adescori soldații au fost nevoiți să dea la o parte cu lopata zăpada înaltă de doi metri; gerul era aspru; nu aveam alimente, deoarece călătoream cu cît mai puține poveri. În cele din urmă însă am ieșit în ținuturile mai calde de dincolo de munți și acolo am găsit

hrană din belşug, putînd jefui în voie. Arvernii au fost luați complet prin surprindere, de vreme ce și ei fuseseră adepții ideii generale de „imposibilitate". Aproape toți luptătorii lor se duseseră în nord împreună cu Vercingetorix, și astfel mica noastră armată de cavalerie din Gallia Transalpină a putut să cutreiere fără nici un risc toată țara, cauzînd stricăciuni fără a întîmpina vreo împotrivire. Prevedeam că Vercingetorix avea să primească neîntîrziat relatări mult exagerate despre isprăvile noastre, fiind forțat să se îndrepte din nou spre sud pentru a-și apăra poporul. Am voit să creadă că eu am rămas cu armata care îi pustia țara și i-am lăsat chiar pe ofițerii mei să presupună, cînd i-am părăsit, că nu plecam decît pentru cîteva zile. În realitate, am trecut din nou Cevenii cu cîțiva călăreți de elită și am pornit apoi spre nord, călărind ziua și noaptea. În drum, am luat cu mine un contingent de cavalerie germană și cu această escortă am traversat țara heduilor, ajungînd la cele două legiuni ale mele de la lingoni, fără să trezesc nici cea mai mică bănuială că mă aflu prin apropiere. Celelalte două legiuni care erau la treveri au făcut repede joncțiunea cu mine și, în fruntea acestor patru legiuni, am ajuns la Labienus, în țara senonilor. Între timp, Vercingetorix descoperise că nu mă mai aflam cu mica armată de incursiune, care acum se retrăsese în provincia romană.

Pînă în momentul acela se poate spune că avusesem destule motive de a fi mulțumit de mine însumi. Salvasem provincia; ajunsesem la forțele mele armate, unindu-le; și mă găseam acum în situația, socoteam eu, de a înfrunta orice armată pe care galii ar fi adus-o împotriva mea. Dar erau încă multe alte considerente care m-ar fi putut face să cad în cea mai adîncă descurajare. Mă gîndeam că fusesem nevoit să alerg ca un fugar, păzit doar de un mic corp de mercenari, printr-o țară pe care, în mesajele mele către Roma, o declarasem ca supusă și loială. Nu cutezasem să-mi încredințez propria mea persoană nici chiar vechilor noștri prieteni, heduii. Alți prieteni vechi, ca de pildă Commius, întorceau categoric spatele tuturor perspectivelor cu care îi îmbiasem și întregii afecțiuni personale pe care le-o oferisem. Preferau o mișcare de eliberare care era închinată distrugerii a

tot ceea ce realizasem eu de la prima mea sosire în Gallia. Dacă mișcarea izbutea, Gallia avea să fie din nou expusă atacurilor de peste Rin, iar poporul gal (îl cunoșteam doar) avea să recadă în curînd în starea de incapacitate și dezordine politică din care încercasem să-l ridic. Cît despre mine, dacă eram învins în război sau silit să mă retrag din lipsă de provizii, aveam să fiu cu desăvîrșire discreditat atît ca general, cît și ca om politic. Departe de a mai obține al doilea consulat, la care năzuiam să ajung peste cîțiva ani, aș fi fost la discreția numeroșilor mei dușmani care, prin procedee legale, aveau să mă împingă cu siguranță spre exil, sărăcie și obscuritate. Am înțeles că, o dată mai mult, trebuia să lupt pentru viața și onoarea mea, pentru onoarea armatei mele și pentru viitorul către care mă simțeam îndemnat cu o forță atît de impetuoasă. De asemenea, îmi dădeam seama că, după toate probabilitățile, aveam să fiu confruntat nu numai cu imensele efective ale inamicului, dar cu o competență militară cu mult superioară tuturor celor întîlnite pînă atunci. Mulți dintre actualii comandanți gali ai armatelor de eliberare, care se juraseră să-i distrugă pe romani, fuseseră instruiți în știința militară de mine personal sau de cei mai buni ofițeri din legiunile mele. Acești oameni îmi cunoșteau metodele; erau capabili să construiască tabere fortificate și chiar să întreprindă operațiuni de asediu. Și în special, reflectam eu, erau perfect conștienți de însemnătatea proviziilor pentru noi și de dificultățile de care eram sortiți să ne lovim la începutul anului dacă ne izolam de sursele noastre obișnuite de aprovizionare. Știau că punctul meu slab era cavaleria și că, dacă eram forțat să-mi dispersez legionarii pe o zonă întinsă pentru hrană și jaf, ei, cu efectivele lor de cavalerie mult superioare, aveau să ne poată provoca pierderi infinit mai grele decît într-o bătălie de poziții. Conducătorul lor, Vercingetorix, se dovedise a fi nu numai un ostaș curajos, dar și un comandant isteț și clarvăzător. Era de asemenea, după cum am constatat, un admirabil diplomat și lua măsurile cele mai adecvate, folosind atît coruperea prin mită cît și amenințările pentru a uni toate triburile Galliei (și în special pe hedui) în jurul aceluiași ideal. Era capabil de energie perse-

verentă mai mult decît oricare gal pe care-l cunoscusem și se arăta necruțător față de cei care-i greșeau prin lipsă de curaj sau neascultare. Puținii gali care, în momentul acela, au venit la noi cu știri despre mișcările conducătorului lor, sau care s-au arătat dispuși într-un fel sau în altul să colaboreze cu noi, erau aproape toți victime ale nemulțumirii acestuia și monumente vii ale ferocității sale. Unii aveau ochii scoși, alții urechile, picioarele sau mîinile tăiate. Era un mod sălbatic de a-i trata pe recalcitranți, dar dădea rezultate. Ordinele lui Vercingetorix erau ascultate. Eu însumi a trebuit să-i imit uneori metodele și, într-adevăr, de la începutul acestei lupte, de care depindea totul, le-am lăsat soldaților mei o mai mare libertate decît pînă acum. Știam că în cursul acestui anotimp de campanii aveau să fie mai tot timpul supuși unei tensiuni aproape de nesuportat și socoteam că li se cuvine să se bucure de acele patimi ca lăcomia, cruzimea și pofta carnală, comune majorității luptătorilor, fiind resimțite cu deosebită forță după perioade mai lungi de disciplină severă, viață aspră și primejdii. În mod paradoxal, o armată există ca să creeze sau să mențină ordinea și, cînd sarcina e ușoară, va fi ea însăși (în afară de cazul cînd comandantul e incompetent sau libertin) o pildă de ordine și de moderație. Dar cînd își vede însăși identitatea și existența amenințate de primejdie, cînd este expusă necunoscutului și perfidiei, pînă și calitățile ei evidente o pot îndruma către excese. Eu personal sînt un admirator al convenientelor; dar cînd lupți pentru propria viață nu e nici obișnuit, nici prudent să le mai respecți. Așadar, avînd de înfruntat în Gallia acest pericol de moarte, eram pregătit să fiu cel puțin la fel de necruțător ca și inamicul meu, deși eu nu m-am lăsat niciodată luat de valul vreunui impuls necugetat de cruzime. Actele mele de barbarie au fost deliberate și eram gata oricînd, dacă vedeam într-asta posibilitatea unui avantaj real, să mă comport cu mărinimie și cu moderație.

În tot cursul acelui an Vercingetorix mi-a pus mereu alte probleme și, dacă eu izbuteam să cîștig o victorie, de cele mai multe ori el o întorcea în folosul lui. Nădăjduisem că, primind vestea că am reușit să străbat Gallia și să-mi regăsesc legiunile,

el avea să-și conducă oștile împotriva noastră, profitînd de moralul lor ridicat și de entuziasmul sincer pe care, fără îndoială, îl provocase. Era însă prea inteligent ca să acționeze în mod impulsiv, cum procedează majoritatea galilor. În loc să se apropie de noi, a revenit din țara lui în direcția frontierei heduane. Aici a atras de partea sa marele și puternicul trib al biturigilor, apoi a pornit un atac împotriva unui oraş al boiilor, care, de cînd îi cruțasem după bătălia cu helveții, ne rămăseseră credincioși. Vercingetorix m-a pus din nou, cu multă iscusință, în dilemă. Știa că în acel anotimp (era încă iarnă) armatele romane nu pornesc niciodată în campanie. Drumurile erau troienite și proviziile aproape cu neputință de obținut. Dacă săream în ajutorul boiilor, însemna să mă încurc, împreună cu armata mea, în nesfîrșite dificultăți. Pe de altă parte, dacă-i lăsam pe prietenii și aliații noștri să fie zdrobiți fără a ridica un deget ca să-i ajutăm, bunul meu renume în ochii galilor ar fi fost compromis și nu mi-ar mai fi rămas în curînd nici un fel de prieteni sau aliați. Am hotărît că era preferabil să înfrunt toate riscurile decît să las să se presupună că nu eram în stare să-mi ajut prietenii.

Am pornit cu opt legiuni spre țara biturigilor și a boiilor. Am avut curînd de făcut față dificultăților de aprovizionare. Cîteva triburi mi-au ascultat ordinele și ne-au trimis convoaie, dar aceste convoaie au fost în majoritatea cazurilor interceptate de bandele de partizani care, fie ca luptători pentru eliberare, fie ca simpli tîlhari, se iviseră pe tot cuprinsul țării. Am fost forțați să trăim pe socoteala populației locale și, în multe cazuri, am avut toate justificările pentru a face astfel. În drumul nostru, de pildă, se afla Cenabum, orașul carnuților, care dăduse semnalul revoltei generale prin masacrarea negustorilor și funcționarilor noștri. Am ajuns la acea localitate mai înainte ca populația să fi avut prilejul de a organiza o apărare. Locuitorii și-au închipuit fără îndoială ce le pregăteam și au încercat să se salveze noaptea pe un pod care lega orașul de celălalt mal al Loarei. Dar prevăzusem această mișcare și am ținut două legiuni sub arme în tot cursul orelor de întuneric. Au pătruns în oraș de îndată ce s-a primit vestea tentativei de fugă. Asalturile de noapte sînt de

obicei mai cumplite și mai sălbatice decît orice se întîmplă ziua. E sigur că pe ulicioarele strîmte dintre clădirile în flăcări foarte puțini locuitori din Cenabum au reușit să scape. Întregul oraș a fost distrus, iar eu am dăruit soldaților întreaga pradă și pe toți prizonierii. Mai înainte existaseră unele proteste în privința acestei inaugurări timpurii a sezonului de campanii și a lipsei de provizii. În tot restul anului oamenii au îndurat greutăți aproape de necrezut fără murmur.

După devastarea orașului Cenabum, alte orașe din drumul nostru au fost bucuroase să capituleze, să-și predea armele și să-mi dea ceea ce îmi trebuia mai mult — caii lor. Vercingetorix se afla acum în aceeași situație dificilă în care mă pusese el înainte. Dacă voia să-și mențină alianța între triburi strîns unită, trebuia să dea cel puțin o aparență de ieșire pe cîmpul de luptă. De aceea i-a abandonat pe boi și a încercat să despresoare unul din orașele pe care le asediam eu. Într-o scurtă luptă de cavalerie, trupele lui înaintate au pus în derută cu ușurință ceea ce îmi mai rămăsese din cavaleria mea galică, dar cînd i-am văzut pe proprii mei gali că o iau la fugă, am trimis în luptă pe cei patru sute de călăreți germani pe care-i ținusem cu mine de la începutul campaniei. A fost un moment critic. Vercingetorix îmi era oricum cu mult superior în privința forțelor de cavalerie; dar dificultățile aveau să-mi fie cu atît mai sporite dacă se dădea pe față că superioritatea lui era absolută și că eu eram incapabil să-l provoc vreodată altfel decît la o bătălie de pedestrași de pe poziții fixe — un gen de luptă pe care, bineînțeles, avea să-l evite. Din fericire, germanii mei au făcut tot ceea ce puteam aștepta de la ei. Erau trupe de elită și au șarjat cu un fel de furie caracteristică neamului lor. A fost, probabil, un moment dureros pentru Vercingetorix cînd și-a văzut cavaleria respinsă. Nădăjduise să mă găsească cu totul inferior în arma aceasta, pentru ca el să poată ține în stăpînire fiecare colțișor de pe suprafața Galliei, cu excepția acelora unde s-ar fi aflat efectiv legiunile mele. Acum vedea că nu se putea bizui pe supremația deplină la care aspirase. Rămînea adevărat însă că din punct de vedere numeric superioritatea lui era imensă. Cei patru sute de germani nu puteau fi

pretutindeni și, cu toate că-i puteam utiliza tactic în vederea unui scop operativ, ei nu-mi puteau nici păzi liniile de comunicație, nici garanta aprovizionarea.

Vercingetorix pare să fi cîntărit cu chibzuință situația fără a sta mult pe gînduri. Într-un consiliu de război, a expus în fața galilor un plan cît se poate de îndrăzneț și de original, care, dacă era adus pe de-a întregul la îndeplinire, m-ar fi forțat, după toate probabilitățile, să mă retrag dincolo de Alpi, pierzînd, cel puțin deocamdată, tot avantajul și prestigiul dobîndit în victoriile precedente. A propus ca nu numai fiecare depozit și hambar, dar fiecare oraș de-a lungul rutei noastre de marș să fie incendiat. În felul acesta, a explicat el, armatele romane ar fi complet lipsite de provizii. Ori am muri de foame, ori am fi siliți să ne dispersăm forțele pe o întindere atît de vastă, încît am deveni o pradă ușoară pentru inamic, care avea efective superioare și o mai mare mobilitate. Gallii, dînd dovadă de o hotărîre la care nu m-aș fi așteptat niciodată din partea lor, au aprobat planul. Îmi aduc aminte și astăzi sentimentul meu de descurajare cînd, la o zi sau două după victoria noastră de cavalerie, am văzut în toate direcțiile în jurul nostru coloane uriașe de fum înălțîndu-se în aer. Biturigii, care ocupă o regiune extrem de fertilă din Gallia și constituie unul dintre cele mai prospere popoare din toată țara, distrugeau în mod deliberat tot ce intra în raza noastră de acțiune și ne putea fi de folos. Logica lui Vercingetorix era corectă și izbutise să convingă; căci dacă era adevărat că-și puteau reconstrui orașele și satele, nu și-ar mai fi recăpătat niciodată libertatea în cazul cînd armatele romane ar fi rămas printre ei.

În vremea asta eu mă îndreptam spre Avaricum, cel mai mare și mai bogat oraș al biturigilor, ba chiar poate cea mai frumoasă cetate din întreaga Gallie. Cucerind această localitate, speram nu numai să readuc la supunere toată acea parte a țării, dar să-mi asigur și provizii suficiente pentru a trece de perioada dificultăților imediate. Mai tîrziu am aflat că Vercingetorix voise să distrugă pînă și acest mare și frumos oraș. Biturigii însă l-au implorat să-l cruțe, sub cuvînt că poziția și înzestrarea sa în vederea apărării erau excelente. Vercingetorix a cedat la rugăminţile

lor cu inima îndoită, şi nu sînt de loc sigur că a greşit. Localitatea a fost într-adevăr extrem de greu de cucerit, fiind apărată cu o dîrzenie şi o ingeniozitate care mi-au produs nu numai surprindere, dar şi nelinişte. Soldaţii mei nu mai suferiseră niciodată atîtea lipsuri ca în acele zile geroase de sfîrşit de iarnă din timpul asediului cetăţii Avaricum. Eu însumi abia dacă am închis ochii o clipă în tot acest timp, de vreme ce ziua şi noaptea lucrul continua neîntrerupt la turnurile şi terasele de asediu, în timp ce străjile trebuiau să stea permanent de veghe pentru a ne păzi împotriva vreunui atac din partea corpului principal de armată al lui Vercingetorix, care nu se găsea niciodată departe de noi şi izbutea uşor să izoleze puţinele convoaie cu provizii trimise de hedui şi de boi, drept răspuns la urgentele mele cereri. O dată, Vercingetorix a oferit chiar prilejul unei bătălii, iar oamenii mei au cerut vehement să fie conduşi împotriva lui. Erau rebegiţi de frig, istoviţi şi desperaţi, şi doreau ca prin luptă să scape de truda plictisitoare de fiecare zi şi să încheie lucrurile printr-o victorie. Am condus armata pînă la poziţia aleasă de Vercingetorix şi, cu toate vociferările soldaţilor, echivalînd aproape cu o răzvrătire, i-am condus din nou înapoi. Oamenii mei erau perfect pregătiţi să atace printr-o mlaştină şi apoi în sus pe dealul din faţă; dar eu am observat nu numai dificultatea poziţiei, ci şi deosebita iscusinţă cu care Vercingetorix îşi dispusese trupele, gata să atace din flanc orice grup de oameni care ar fi încercat să traverseze mlaştina. Mi-am asumat în război riscuri mai mari decît majoritatea comandanţilor; dar acesta era un risc pe care n-am vrut să mi-l asum. Înfrîngerea, în acea împrejurare, ar fi însemnat un dezastru ireparabil, în timp ce victoria n-ar fi pus neapărat capăt războiului. Soldaţii mei erau înfuriaţi pe mine, aşa cum au fost întotdeauna cînd şi-au închipuit că nu aveam încredere în ei. Dar ulterior le-am explicat situaţia şi chiar am sugerat (ştiind că sugestia mea avea să fie respinsă) că ar trebui să abandonăm asediul cetăţii Avaricum, de vreme ce-i expuneam la atît de insuportabile eforturi. Mi-au declarat limpede că preferau să moară de foame şi de frig decît să se lase păgubaşi, scăpînd prilejul de a

arăta galilor care erau consecințele măcelăririi civililor și sfidării ostașilor romani.

A fost una dintre cele mai dificile operațiuni de asediu în care m-am angajat vreodată. Dacă ar fi durat mai multă vreme, am fi putut pierde războiul, căci, pînă cînd am fost gata pentru asaltul final, oamenii noștri ajunseseră pe jumătate înfometați și, cu toate că-și păstrau o extraordinară hotărîre și ferocitate, vedeam bine că forțele lor fizice începeau să slăbească. Pe o zi ploioasă și într-un moment cînd inamicul nu se aștepta la atac, am dat în sfîrșit semnalul de asalt. Oamenii noștri s-au aruncat în bătălie ca fiarele sălbatice, dar mi-au urmat instrucțiunile întocmai, ocupînd întregul circuit al zidurilor mai înainte de a coborî în oraș unde, la început, apărătorii cetății erau gata să lupte pînă la capăt. Dar cînd s-au văzut complet împresurați, au intrat în panică și au aruncat armele, încercînd să iasă din cetate cît mai era timp. Pentru ei însă timpul se scursese. Erau patruzeci de mii de locuitori în Avaricum și dintre aceștia n-au scăpat mai mult de opt sute. Restul — bărbați, femei, copii — au fost omorîți de soldații noștri, care erau atît de înrăiți de suferințele îndurate încît nici nu s-au mai gîndit la cîștigurile bănești din vînzarea prizonierilor. Am găsit alimente din belșug la Avaricum, dar îndepărtarea cadavrelor ne-a pus în față o problemă destul de serioasă.

UN MOMENT DE HOTĂRÎRE

Nădăjduisem că vestea succesului nostru de la Avaricum și a masacrului locuitorilor ar putea avea drept urmare detașarea de Vercingetorix a unora dintre partizanii săi, ceea ce mi-ar fi ușurat sarcina. Am descoperit că, dimpotrivă, victoria noastră nu făcuse decît să-i mărească prestigiul lui Vercingetorix. Și-au amintit cu toții că el fusese pentru distrugerea și abandonarea cetății Avaricum. Succesul nostru a fost considerat mai mult ca o dovadă a înțelepciunii lui decît a superiorității noastre. În plus, în tot acest timp agenții lui fuseseră activi pe tot cuprinsul Galliei. Commius organiza o ligă a triburilor belgice; triburile din jurul Parisului se aflau deja sub arme; se raportau mișcări de trupe de pe coasta Atlanticului și din Aquitania. Eram îngrijorat mai cu seamă în privința fidelității heduilor, care nu-mi dăduseră sprijinul cerut în timpul asediului cetății Avaricum și ai căror conducători, știam bine, erau mereu îndemnați stăruitor sau mituiți de către prietenii lor din slujba lui Vercingetorix pentru ca să se alăture revoltei generale.

Preocuparea pe care mi-o pricinuiau heduii m-a stînjenit enorm în momentul acela. Aproape de îndată după cucerirea cetății Avaricum, în loc să dau urmare victoriei mele, m-am văzut constrîns să pierd un timp prețios ducîndu-mă în persoană în țara acestui trib spre a rezolva o controversă în legătură cu magistratura supremă. În timp ce mă găseam acolo, am avut dezagreabila impresie că nu mai exista un singur heduan, și poate nici un singur gal, în care să mă pot încrede. Bătrînul Diviciacus murise, iar cei care-i împărtășiseră vederile erau puțini și nu se bucurau

de influență. Dintre cei doi candidați posibili la magistratura supremă, nici unul nu mi se părea vrednic de încredere și a trebuit să mă mulțumesc să-l sprijin pe acela care avea drepturi legale superioare, cerîndu-i cavalerie, infanterie și provizii pentru armata mea. Am părăsit țara heduilor frămîntat de neliniști și n-a trecut mult pînă cînd cele mai negre presimțiri ale mele au devenit realități.

De astă dată mi-am asumat un risc calculat pe care — consider eu — împrejurările îl justificau, dar era cît pe-aci să se încheie cu un dezastru. Am apreciat că, avînd în vedere întinsul sector din nordul Galliei care se afla sub arme, situația putea deveni desperată dacă armatele răzvrătite din jurul Parisului primeau întăriri din partea armatelor belgice pe care le strîngeau Commius și alții. În același timp trebuia să fac față și lui Vercingetorix și arvernilor, dar mai important ca orice, să-mi mențin deschise comunicațiile cu provincia romană. În toate regiunile țării inamicul se bucura de o copleșitoare superioritate numerică și cu toate astea era necesar să-mi împart armata în două. L-am trimis pe Labienus în nord, în vecinătatea Parisului, cu patru legiuni, în timp ce eu însumi, cu șase legiuni, m-am îndreptat direct către Gergovia, capitala arvernilor. Am dorit să termin mai întîi cu Vercingetorix (punînd în siguranță astfel provincia) și apoi să mă îndrept spre nord spre a mă alătura lui Labienus în acțiunea de supunere a restului țării.

În timpul marșului meu asupra Gergoviei, Vercingetorix și-a utilizat cu dibăcie cavaleria pentru a ne intercepta proviziile și m-a obligat să înfrunt o serie de dificultăți, pe care însă le-am învins. Cînd am ajuns în fața impunătorului grup de înălțimi pe care e clădită Gergovia, am văzut numaidecît că niciodată cetatea nu va putea fi luată cu asalt și m-am hotărît s-o asediez. Dar Vercingetorix a știut să exploateze la maximum nu numai excelenta sa poziție de apărare, ci și marile efective de luptători pe care le avea la dispoziție. Mi-am dat seama curînd că șase legiuni nu mi-erau de ajuns pentru a aduce la îndeplinire prodigioasele lucrări de asediu ce aveau să fie necesare. Între timp, agenții mei m-au informat că heduii erau pe punctul de a

se răscula. Nu-mi puteam îngădui să-mi pierd restul verii legat de o neconcludentă operațiune de asediere și vedeam bine că, oricît de grave aveau să fie consecințele pentru prestigiul meu, trebuia să mă retrag. Înainte însă de a face astfel, am pus la cale împotriva orașului o operațiune care, deși nu s-a încheiat cu un rezultat fericit, ar fi putut, cu ceva mai mult noroc de partea mea să rămînă în amintire ca unul din succesele mele cele mai strălucite. Scopul meu era să provoc galilor o înfrîngere, astfel ca retragerea mea ulterioară de pe poziție să apară într-o lumină mai demnă. Dar nu exclusesem nici posibilitatea ca, în cazul că totul mergea bine, să reușim chiar cucerirea orașului. Cu ajutorul unor stratageme variate, între care îmbrăcarea conducătorilor mei de catîri în haine de ostași, am izbutit să-l fac pe Vercingetorix să-și concentreze aproape toate forțele în singurul sector mai slab al apărării sale, presupunînd că pe acolo aveam de gînd să dau un atac. Între timp, ținusem camuflat grosul legiunilor în partea opusă a orașului. Pe neașteptate, trupele mele au intrat în acțiune, invadînd toate taberele galice și fortificațiile de apărare de sub zidurile cetății Gergovia și pricinuind însemnate pierderi inamicului luat prin surprindere. Acest sector al fortificațiilor era aproape lipsit de apărare, de vreme ce Vercingetorix își retrăsese efectivele de partea cealaltă a orașului. Dar sus pe ziduri se aflau mulțimi de femei care, după cum am fost informat, s-au comportat într-un chip cu totul ieșit din comun. Auziseră, fără îndoială, de masacrul de la Avaricum și aveau destule motive de alarmă; dar isteria lor a luat o formă curioasă. În timp ce țipau și urlau de spaimă, multe din ele și-au dezvelit sînii în mod provocator, iar cîteva au fost chiar coborîte jos de pe ziduri pentru a se oferi tuturor legionarilor care ar fi dorit să le posede. Soldații erau însă, în general, mai interesați în momentul acela de perspectiva gloriei și a prăzii decît de satisfacerea poftelor lor carnale. Și ei își aminteau ce se întîmplase la Avaricum și se considerau invincibili. Cîțiva dintre ei au reușit să ajungă sus pe ziduri și, dacă ar mai fi avut încă o jumătate de oră ca să combată slaba opoziție pe care au întîmpinat-o, e probabil că am fi cucerit orașul zdrobîndu-l pe Vercingetorix pe loc. Dar așa,

Vercingetorix a reacționat foarte repede. Am fost curînd informat că grosul trupelor sale se grăbea spre sectorul amenințat și mi-am dat seama că trebuia să ne mulțumim cu ceea ce înfăptuisem. Am dat semnalul de retragere și, împreună cu legiunea a X-a și cîteva cohorte dintr-a XIII-a, am rămas în apropiere spre a fi gata să sărim în ajutorul soldaților din celelalte legiuni, dacă s-ar fi ivit dificultăți în momentul retragerii. Se pare că unii dintre legionari n-au auzit semnalul trompetei, iar alții au refuzat să asculte de ordinele ofițerilor, atît de încrezători erau că orașul se afla deja în mîinile lor. Dacă inițiativa lor ar fi fost încununată de succes, aș fi fost obligat să-i laud pentru ea; așa cum au ieșit lucrurile, tocmai neascultarea lor le-a adus pedeapsa. Pe un teren foarte nefavorabil, au fost curînd înconjurați de efective mult superioare și s-au izbit de cele mai mari dificultăți ca să-și croiască drum, luptînd pe povîrnișul dealului, în jos, unde s-ar fi bucurat de protecția legiunilor de sub comanda mea. În bătălia aceasta am avut șapte sute de morți, între care nu mai puțin de patruzeci și șase de centurioni. A fost unica dată cînd trupe de sub comanda mea personală au fost învinse în Gallia, iar pierderile au fost cele mai grele pe care le-am suferit în această țară. Știam cum avea să fie exagerată victoria galică nu numai în Gallia, ci și la Roma, unde dușmanii mei aveau să propună curînd să fiu rechemat mai repede, pînă nu pierdeam și eu, ca și Crassus, legiuni întregi de romani căzuți prizonieri la inamic. Dar ceea ce avea importanță în acel moment era moralul armatei mele. M-am adresat trupelor atrăgîndu-le atenția că pierderile suferite nu s-au datorat unor calități superioare ale inamicului, ci propriei lor lipse de disciplină. I-am felicitat pentru bravura de care dăduseră dovadă în primele faze ale bătăliei și le-am amintit că nu există ostași, oricît de viteji, care să poată lupta și împotriva unor efective superioare și a unui teren dificil. Erau conștienți doar, le-am spus eu, că tocmai pentru acest motiv, în ciuda protestelor lor, nu i-am condus împotriva armatei lui Vercingetorix lîngă Avaricum. Soldații erau zguduiți din cauza înfrîngerii, vedeam bine, dar mulți dintre ei ardeau de dorința de a o răzbuna. Alegînd o poziție deosebit de favorabilă, i-am

rînduit în ordine de bătaie, provocîndu-l pe Vercingetorix să-și aducă întreaga armată împotriva noastră și să se supună la o încleștare decisivă. După cum mă așteptam, Vercingetorix era prea inteligent ca să procedeze astfel. Obținuse un succes răsunător, pe care propagandiștii săi aveau să-l difuzeze în toată Gallia; trebuie să fi ghicit că eu eram forțat să mă retrag și, firește, prefera să-mi atace armata în condiții neprielnice, în timpul marșului, decît să lupte pe un teren ales în mod special de mine. Cum din partea heduilor i-a sosit vestea pe care o aștepta, și-a închipuit probabil că războiul era ca și cîștigat. Și, într-adevăr, un observator imparțial ar fi putut considera acum să șansele erau de partea lui.

Încă dinainte de bătălia de la Gergovia, un grup puternic de nobili hedui încercase să împingă întreaga țară la război împotriva noastră. Izbutisem să le zădărnicesc planurile pentru moment, dar nu-mi făceam iluzii în privința celor ce puteau să se întîmple dacă nu aveam curînd prilejul de a cîștiga o victoriu remarcabilă. Recenta mea încercare sfîrșise dezastruos, și acum inevitabilul se producea. Heduii, cu toate triburile ce depindeae de ei, s-au alăturat mișcării generale. Conducătorii lor au acționat cu multă energie. Doi hedui, care luptaseră în armata mea și fuseseră tratați de mine cu cea mai mare stimă, au ocupat repede o poziție bine întărită în țara lor, pe Loara, unde concentrasem toți ostaticii de pe cuprinsul Galliei, mari stocuri de provizii militare, cea mai mare parte a bagajului meu personal și majoritatea cailor pe care-i cumpărasem pentru a-i folosi mai tîrziu. I-au măcelărit pe toți romanii din oraș, au luat ostatecii cu ei și au distrus toate bunurile pe care nu le-au putut transporta. Între timp, puternice detașamente din armata heduană au fost postate de-a lungul Loarei pentru a mă împiedica să trec fluviul și toate podurile au fost distruse. Pe lîngă asta, apele fluviului erau umflate de pe urma topirii zăpezilor și, după cum am fost informat, cu neputință de trecut prin vad. Iar dincolo de apă, mult spre nord, se găsea Labienus cu cele patru legiuni ale sale, avînd de făcut față, ca și mine, unor forțe inamice cu mult superioare numeric.

A fost un moment de mare îngrijorare. Unii dintre ofițerii mei erau atît de impresionați de dificultățile situației în care ne aflam, încît au considerat că unica speranță de salvare era să ne retragem spre sud, în provincia romană. Am respins planul fără nici o șovăire. Labienus cu cele patru legiuni se afla în nord; și nu mi-e felul să înșel așteptările prietenilor și ostașilor mei renunțînd să le vin în ajutor. Și ce fel de comandant aș fi fost străbătînd dificilele trecători ale Cevenilor, în plină retragere, în fruntea a șase legiuni? Ca și în atîtea alte rînduri, am socotit că șansa noastră stătea în a ne deplasa mai repede decît își putea închipui inamicul că este cu putință. Așadar am pornit spre nord, mărșăluind ziua și noaptea în direcția Loarei și ajungînd la fluviu mai înainte ca heduii să poată realiza o concentrare importantă de forțe. Am găsit un loc care aducea cu un vad și am folosit cavaleria ca un fel de baraj viu pentru a sparge forța curentului. În timp ce călăreții s-au aliniat de-a curmezișul fluviului în susul apei, pedestrașii, ținîndu-și brațele deasupra capului, au traversat mai jos, cu apa ajungîndu-le cel mult pînă la umeri. Am trecut fluviul fără a pierde un singur om, apoi am pornit mai departe spre a ne uni cu armata lui Labienus, care avusese și el de făcut față unor mari dificultăți. Știrea înfrîngerii noastre la Gergovia și a revoltei heduilor ajunsese repede la triburile împotriva cărora întreprindea el operațiuni militare. Într-adevăr, convingerea generală era că eu nu fusesem în stare să trec peste fluviul Loara și că mă aflam în plină retragere spre provincia romană, abandonînd armata de nord în voia sorții. Labienus mă cunoștea mai bine, dar se găsea înconjurat de inamici cu efective și cu o încredere în sine mereu sporite. Dăduse dovadă de o mare dibăcie degajîndu-se dintr-o situație cît se poate de dificilă, cîștigase o importantă bătălie și a reușit să facă joncțiunea cu mine, la nord de Loara, cu forțele sale armate intacte.

Toate cele zece legiuni ale mele se găseau din nou împreună. Eram destul de pregătit ca să înfrunt într-o bătălie de poziții orice număr de oameni pe care galii i-ar fi adus împotriva mea. Dar îmi dădeam seama perfect că nu exista probabilitatea ca galii să comită greșeala de a proceda așa cum doream eu. Iniția-

tiva trecuse din nou de partea lui Vercingetorix, iar el a făcut uz de ea cu multă istețime. Prestigiul său în fața poporului era mai puternic ca oricînd. Îndată după ce i s-au alăturat, heduii revendicaseră dreptul de a conduce războiul în virtutea forței și influenței lor. Dar într-o adunare generală (ce s-a desfășurat, întîmplător, după directivele fixate de mine însumi ca fiind adecvate guvernării acelei țări), Vercingetorix, printr-o majoritate zdrobitoare de voturi, a fost confirmat în rangul de comandant suprem. Heduii care, sub protecția mea, se obișnuiseră să se considere drept puterea de frunte în Gallia, au fost nemulțumiți, dar au trebuit să asculte cu politețea pe care, de formă, au mai reușit s-o păstreze. Cît despre Vercingetorix, a făcut uz din plin de puterile extraordinare ce decurgeau din înalta sa funcție. Toate drumurile se aflau în mîinile lui. Eram izolat atît de Italia cît și de provincia romană. Scrisorile de la Roma continuau să-mi parvină pe drumuri întortocheate, dar erau rare și soseau cu întîrziere. Erau în același timp deprimante. Se părea că dușmanii mei proroceau cu neobrăzare că, chiar în cazul cînd aș fi evitat dezastrul, aveam să fiu forțat la o retragere umilitoare, nemairămînîndu-mi nimic din toate cuceririle proclamate pînă atunci cu care să mă laud. Cereau acum cu atît mai zgomotos rechemarea mea. Ba unii sugeraseră chiar că situația nu mai putea fi redresată decît prin intervenția celui mai mare general al Romei, Pompei. Era tocmai limbajul care-i făcea plăcere lui Pompei, știam bine. Îmi dădeam seama că, pe tot restul verii, supraviețuirea mea nu numai ca general comandant, dar și ca om politic avea să fie în joc. Și ceea ce mă deprima mai mult ca orice era conștiința că, de fapt, situația se prezenta întocmai cum o descriau dușmanii mei. Deocamdată, mișcîndu-mă în interiorul teritoriilor celor două triburi care mai rămăseseră loiale, remii și lingonii, eram în siguranță ; dar n-aveam cavalerie, duceam lipsă de provizii și nu puteam dicta cursul războiului atîta timp cît Vercingetorix continua politica interceptării proviziilor și evitării unei acțiuni generale. Mi-am petrecut cîteva săptămîni în apropierea Rinului, plătind sume enorme ca să obțin călăreți mercenari germani. Fără ei, pentru mine ar fi fost primejdioasă cea mai mică

deplasare, iar Vercingetorix mă silea să mă deplasez organizînd o serie de atacuri de-a lungul frontierelor provinciei romane. Știa că dacă o singură dată provincia ar fi suferit o invazie, eu aș fi fost discreditat definitiv, iar el s-ar fi aflat în situația de a cere, în schimbul evacuării ei, orice condiții ar voi din partea senatului roman.

De aceea, înainte de a fi strîns toate escadroanele de cavalerie de care aveam nevoie, am început să înaintez spre sud, spre țara sequanilor, teatrul primelor mele operațiuni în Gallia. Trebuia să fiu în situația de a apăra provincia și, pentru prima oară, săvîrșisem mai curînd ceea ce doreau inamicii mei decît îmi impuneam eu voința față de ei.

Cînd am efectuat această manevră, nu aveam firește de loc intenția să-mi abandonez cuceririle — dacă era cu putință să evit o asemenea eventualitate. Mai nădăjduiam încă să mi se ofere împrejurarea favorabilă de a putea lua din nou inițiativa. Dar galilor nu e exclus să li se fi părut că noi consideram acum situația noastră ca lipsită de orice sorți de izbîndă și că evacuam teritoriul țării lor, preocupați numai să ne salvăm pielea. Vercingetorix însuși va fi gîndit probabil în acest sens. Altfel n-ar fi făcut ceea ce s-a dovedit a fi pentru el o greșeală fatală — aceea de a-și lansa întreaga forță de cavalerie asupra noastră în timp ce ne aflam în marș. În loc să-și continue fericita sa politică de a ne intercepta proviziile și de a izola pe răzleți, el s-a încrezut, se pare, prea mult în forțele proprii, luînd hotărîrea să dobîndească gloria supremă de a nimici întreaga noastră armată. Auzise fără îndoială de felul cum cavaleria parților distrusese legiunile lui Crassus. De ce el și galii lui nu ne-ar distruge pe noi? Într-adevăr, în anumite împrejurări, planul lui ar fi putut reuși. Dar după cît s-a văzut, a fost greșit informat despre propria mea forță de cavalerie și n-a luat în considerare faptul că soldații mei erau dintr-un aluat cu totul diferit față de trupele lipsite de experiență pe care le comanda Crassus.

A trebuit să dăm, e adevărat, o luptă crîncenă. Galii erau plini de încredere în ei și, după cum am descoperit ulterior, juraseră că nici unul n-avea să-și mai revadă vreodată soția și co-

piii dacă nu va trece de două ori cu calul prin coloana noastră. În cazurile cînd s-a respectat jurămîntul, femeile din Gallia trebuie să fi fost supărător de neglijate timp de cîțiva ani. Războinicii lor soți ne-au atacat din trei părți — frontal și din cele două flancuri. Se așteptaseră fără îndoială să-și croiască drum printr-o coloană lungă și răzlețită de oameni în marș, dar s-au înșelat amarnic în așteptările lor. Legionarii au format repede un careu cu bagajele în centru. Cavaleria mea, care consta din cîteva detașamente galice aparținînd triburilor nord-estice și dintr-un apreciabil număr de germani, a înfruntat cu multă vitejie uriașa forță a inamicului. Călăreții se simțeau încurajați de faptul că se puteau bizui pe ajutorul pedestrașilor, în timp ce imensa armată de infanterie a lui Vercingetorix, rînduită în ordine de bătaie la oarecare distanță, n-a jucat nici un rol în această acțiune. Oriunde vedeam că avea vreo dificultate cavaleria noastră, trimiteam în pas forțat cîteva cohorte. În afară de cazurile cînd lupta durează un număr prea mare de ore, ducînd la istovire, nici o cavalerie nu egalează o infanterie de primul ordin. Astfel că în nenumărate rînduri cohortele noastre au împiedicat masele dense de călăreți galici să-i pună în derută pe ostașii noștri. În sfîrșit, o parte din germanii mei din aripa dreaptă au izbutit să-și croiască drum pînă în vîrful unei ridicături de teren. De acolo l-au împins pe inamic în jos tocmai pînă la șirurile infanteriei lui Vercingetorix. Am văzut atunci că bătălia era cîștigată și, bineînțeles, n-a durat mult pînă cînd și celelalte două divizii ale inamicului au rupt rîndurile și au luat-o la fugă. A fost un moment, pentru mine și pentru armata mea, de extraordinară jubilare. Asemenea momente îmi amintesc de ceea ce am văzut uneori în arena de lupte, cînd doi adversari par a fi de forțe egale sau poate unul, învinsul de la urmă, pare mai puternic decît celălalt. E de ajuns ca unul dintre ei să întoarcă privirea, să-și piardă concentrarea și hotărîrea pentru o fracțiune de secundă, și a pierdut totul. Celălalt e numaidecît conștient că poate ieși învingător și chiar învinge cu adevărat. Așa simțeam privind deruta cavaleriei lui Vercingetorix. Am văzut că el trădase o slăbiciune absolut fatală, și atunci marea mea îngrijorare a dispărut.

în loc să mă gîndesc cum puteam să păstrez provincia romană și să-mi salvez întrucîtva reputația, mi-am concentrat gîndul în întregime asupra distrugerii totale a inamicului pe cîmpul de luptă. Dacă Vercingetorix ar fi rezistat pe poziție în ziua aceea cu infanteria sa, mi-aș fi condus pe loc legiunile împotriva lui și aș fi avut o încredere desăvîrșită în privința rezultatului ciocnirii. Dar așa, Vercingetorix a întrevăzut situația la fel de limpede ca și mine. S-a retras imediat, iar noi l-am urmărit tot restul zilei, ucigînd vreo trei mii de oameni din ariergardă.

A doua zi a ordonat retragerea în cetatea întărită Alesia, punîndu-mi în față o nouă problemă dificilă, pe care însă, de astă dată, aveam presimțirea că o voi rezolva. Poziția era inatacabilă, dar aveam zece legiuni cu mine și m-am hotărît s-o asediez. Fortificațiile noastre au înconjurat cetatea pe o circumferință de peste șaisprezece kilometri și în primele faze ale construcției Vercingetorix a mai făcut o încercare de a ne respinge printr-un atac de cavalerie. În mare măsură tot datorită curajului și tenacității escadroanelor mele de germani, am obținut o nouă victorie. Dar lucrările de împresurare nu erau încă terminate și Vercingetorix se bucura încă de o anumită libertate de acțiune. De ceea ce mă temeam mai mult era că avea să fugă el însuși împreună cu cavaleria sa, abandonîndu-și infanteria și cetatea în voia sorții. Din punct de vedere strategic, aceasta ar fi fost pentru el calea cea justă de ales; dar fie că era un prea desăvîrșit om de onoare pentru a-și abandona astfel armata, fie că a avut încredere că măsurile luate de el vor da rezultate fericite, a rămas în oraș împreună cu 80 000 de ostași aleși dintre cei mai vajnici, scoțîndu-i pe ceilalți într-o noapte printr-un spațiu rămas încă liber în fortificațiile noastre. Erau instruiți să se întoarcă la propriile lor triburi și să cheme la arme pe orice bărbat din Gallia capabil să lupte. Planul era ca o vastă armată de despresurare să se îndrepte apoi spre Alesia. Noi, în loc să mai fim asediatori, aveam să devenim asediați și, prinși între armata lui Vercingetorix din cetate și armata de eliberare dinafară, aveam să fim, după cum sperau galii, complet nimiciți.

Eram conștient că, ținînd seama chiar de dificultățile în umplerea golurilor, galii puteau aduce împotriva mea o armată de aproximativ o jumătate de milion de oameni. Știam că aveau comandanți buni în afară de Vercingetorix — Commius, de pildă, și cîțiva dintre heduii care luptaseră sub comanda mea. Dar, nu știu de ce, mă simțeam încrezător că, dacă arătam suficientă hotărîre și lucram din greu, eram în ajunul celui mai mare triumf al nostru. Sentimentul meu de încredere era împărtășit de întreaga armată. Rareori am mai trăit un moment cînd ofițerii și soldații au lucrat cu atîta stăruință și atîta voioșie. Și într-adevăr lucrările executate erau prodigioase. Am construit acum un inel exterior de fortificații, avînd o circumferință de peste 22 km, cu fața spre întinsa cîmpie de unde așteptam, de la o vreme, în fiecare zi să vedem înaintînd marea oaste de despresurare a galilor. Aveam astfel două rînduri de fortificații de apărat, una spre interior, alta spre exterior. Amîndouă erau foarte puternic întărite, iar terenul din fața lor era acoperit cu tot felul de capcane și obstacole. Mamurra, șeful constructorilor mei, a dat dovadă de o extraordinară ingeniozitate în organizarea acestui sistem de apărare, iar soldații îi aducea la îndeplinire ideile cu multă însuflețire, găsind porecle pentru fiecare dintre noile dispozitive pe care le inventa mereu.

Galii nu sînt, în general, buni organizatori. Din fericire, ne-au dat suficient răgaz pentru a ne termina pregătirile, iar între timp însăși garnizoana din Alesia începuse să sufere de foame. Vercingetorix a tratat această dificultate cu obișnuita-i neînduplecare. Într-o zi am văzut cum porțile orașului se deschid lăsînd să iasă o lungă procesiune ce înainta încet și, după cît părea, împotriva voinței ei. Erau bătrînii, femeile și copiii — de fapt, toți cei socotiți inapți pentru război. I-am urmărit cu privirea cum coborau panta și se apropiau de liniile noastre. Acolo s-au oprit cu mîinile întinse, rugîndu-ne să-i luăm ca sclavi, numai să le dăm ceva de mîncare. Am dat cele mai stricte ordine ca nici unul din ei — nici chiar femeile frumoase și băieții chipeși — să nu fie primit între fortificațiile noastre. Și noi trebuia să fim prudenți cu proviziile de alimente. În plus, specta-

colul propriilor lor prieteni și rude murind de foame sub ochii lor avea să producă un efect nefavorabil, consideram eu, asupra moralului soldaților din garnizoană. Și, într-adevăr, asta s-a și întîmplat. Cîteva zile în șir nefericiții izgoniți și-au continuat implorările desperate; apoi, pe măsură ce sfîrșeala se accentua se retrăgeau fie în grupuri fie cîte unul, cei mai mulți căutîndu-și ca animalele un loc izolat unde să moară. Cel puțin au fost cruțați de o soartă care putea fi mai aspră și mai lipsită de decență. Căci, după cum am fost informat ulterior, în interiorul cetății se făcuse într-adevăr propunerea ca acești necombatanți să fie, pe măsura necesităților, măcelăriți ca animalele pentru ca, astfel, carnea lor să poată fi utilizată spre a menține forța luptătorilor. Atît de inflexibilă și pătrunsă de eroismul desperării era starea de spirit a acestor patrioți gali.

Cred că mai toți acești proscriși muriseră de foame cînd, în cele din urmă, și-a făcut apariția marea armată a eliberării. Galii își alcătuiseră armata în limitele unor proporții convenabile spre a putea fi dirijată. Erau 8 000 de călăreți și aproape un sfert de milion de pedestrași. Uriașa armată era condusă de Commius și de valoroși ofițeri arverni și hedui. În total au efectuat, în unire cu apărătorii cetății, trei atacuri pe scară amplă împotriva noastră. Amănuntele acestor atacuri îmi răsar viu în minte și astăzi. Îmi amintesc cum, în prima zi, cavaleria noastră germană a izbutit din nou, și după multe ore de luptă neîncetată, să schimbe balanța în favoarea noastră. Îmi amintesc de atacul din noaptea următoare asupra fortificațiilor noastre și de curajul și dibăcia fără seamăn manifestate de oamenii noștri, în special poate de Trebonius și de Marcus Antonius, care atunci cînd nu e beat, e un ostaș desăvîrșit. Dar mai presus de toate îmi amintesc cît de concentrată și bine echilibrată a fost încordarea ultimei zile de luptă. În bătălia aceasta a participat activ aproape fiecare om din armata mea, întrucît eu trimiteam încontinuu întăriri din sectoarele mai mult sau mai puțin liniștite ale apărării noastre înspre sectoarele unde eram amenințați mai serios. Galii au luptat cu desperare și au existat momente cînd legionarii noștri erau gata-gata să șovăie. Momentele critice au fost însă trecă-

toare. La un moment dat Labienus a restabilit situația, altădată eu însumi am condus în luptă ultimele noastre rezerve și am izbutit să resping atacul dat de Vercingetorix dinspre cetate. Am trecut apoi mai departe în galopul calului, luînd cu mine toate trupele pe care le-am putut strînge, către acea parte a frontului unde Labienus rezista pe poziție, și trimițînd între timp cavaleria dincolo de șanțurile exterioare pentru a ataca pe gali în ariergardă. Soldații vedeau că bătălia era cîștigată și luptau cu ferocitate înzecită. Pînă la sleirea puterilor, au ucis cu sete. Ceea ce a mai rămas din marea armată de eliberare s-a risipit a doua zi. Iar în ziua următoare, Vercingetorix și garnizoana din Alesia s-au predat.

I-am trecut deoparte pe prizonierii din triburile arvernilor și heduilor. Aceste triburi îmi făcuseră cel mai mare rău și se comportaseră în modul cel mai mișelesc. Dar în război, ca și în politică, dreptatea trebuie să facă loc adeseori oportunității. Cele două puternice triburi trebuiau ori să fie exterminate, ori conciliate. În concordanță atît cu propria mea natură, cît și cu interesele țării, am adoptat cea de-a doua linie de conduită politică. Astfel că, după ce am luat măsurile de cuviință pentru predarea ostatecilor, am înapoiat vreo 20 000 de oameni acestor triburi și, făcînd astfel, am asigurat interesele Romei pentru viitor. Toți ceilalți prizonieri au fost împărțiți ca pradă de război între soldați. Fiecare om a primit cel puțin un gal, fie pentru a-l uziliza ca slujitor personal, fie pentru a-l vinde la tîrg. I-am cruțat pe cei mai mulți dintre conducătorii triburilor, deoarece știam că numai prin intermediul lor îmi puteam restabili autoritatea în țară. Cît despre Vercingetorix, era un ostaș falnic și înzestrat cu mari calități, dar îmi purta o ură neîmpăcată. L-am ținut în lanțuri pînă în momentul cînd a putut să apară în cortegiul meu triumfal la Roma, după care a fost strangulat, așa cum se procedase înaintea lui cu Iugurtha și au alți dușmani de seamă ai poporului roman.

Cînd au fost primite la Roma comunicatele mele în legătură cu aceste campanii, s-a produs o considerabilă transformare în sentimentele și gîndurile publicului. Senatul a decretat în onoarea mea rugăciuni publice pe timp de douăzeci de zile.

GALLIA PACIFICATĂ

Victoria noastră de la Alesia a fost decisivă, dar în Gallia era departe de a domni liniștea și din nou am fost silit să-mi petrec iarna la nord de Alpi, deși, după cum mă informau mereu Balbus și alți prieteni de la Roma, interesele mele personale ar fi cerut urgent să acord cea mai serioasă atenție problemelor politicii interne. Eu însă am pus Gallia pe primul plan. Chiar și în toiul iernii am efectuat diverse operațiuni militare cu caracter represiv sau preventiv, scoțînd legiunile în schimburi, cum s-ar spune, astfel că în timp ce unele se odihneau, altele făceau serviciu activ. Cînd nu eram angajat în asemenea operațiuni, eram ocupat cu interminabilul lanț al problemelor interne din cadrul diverselor triburi și, pînă la sfîrșitul iernii, am consolidat, firește, dominația noastră, în cea mai mare parte a țării, deși știam că în următorul anotimp de campanii va trebui să mai dăm cîteva lupte grele. Principala opoziție se afla în nord, unde Commius împreună cu alții organizaseră o puternică ligă a triburilor belgice; iar în sud-est se produceau de asemenea mari și primejdioase concentrări de răzvrătiți care încă refuzau să se supună. Se știa că, în mod legal, comanda mea în Gallia nu mai putea dura decît doi ani, iar patrioții gali își închipuiau că, dacă erau în stare să reziste pînă atunci, aveau să-i facă față fără nici un risc succesorului meu, oricare ar fi fost el. Dar eu eram hotărît ca tot ceea ce cucerisem să rămînă sub dominația noastră și aveam siguranța că, acum cînd zdrobiserăm puterea arvernilor și a heduilor, nici o altă coaliție de triburi nu mai putea izbuti. Am încercat prin toate mijloacele care-mi stăteau în putere

să cîștig bunăvoința triburilor supuse pînă acum și, în privința celor din Gallia centrală și răsăriteană, strădaniile mele au fost încununate de succes deplin. Trăseseră învățăminte, iar acum cei mai capabili și mai ambițioși dintre gali înțelegeau (cum speram eu că aveau să înțeleagă de la început) că prilejul cel mai bun de a se distinge și de a aduce vreo binefacere compatrioților lor era de a-mi sluji mie. Am avut lungi convorbiri cu căpeteniile triburilor din toată țara și am văzut că începeau să-și dea seama că Roma le putea oferi un viitor mult mai strălucit decît fusese trecutul lor și că acea condiție de permanent război intern, de instabilitate și nepricepere în domeniul binelui public cu care fuseseră obișnuiți nu merita numele de „libertate". Aș fi dorit să-l pot aborda pe Commius cu asemenea argumente, deoarece era unul dintre cei mai inteligenți gali pe care îi cunoscusem; dar știam că, în mare parte din cauza tentativei stîngace de asasinat a lui Labienus, ura lui era neîmpăcată. La începutul primăverii am pornit neîntîrziat împotriva lui Commius și a ligii belgice organizată cu ajutorul său, dar am întîmpinat o rezistență desperată și dibace, deși aveam nu mai puțin de șapte legiuni care operau în zona aceea. În cele din urmă am izbîndit și, practic vorbind, am șters de pe fața pămîntului marele și puternicul trib al bellovacilor, care constituise principala forță militară a ligii. Commius, ca întotdeauna, a reușit să fugă. El singur, dintre toți șefii de triburi care au supraviețuit, n-a trimis nici o ofertă de pace sau de supunere.

Unicul grup de răzvrătiți rămas încă pe poziție se afla în sud-vest, dar generalii mei i-au făcut față cu multă pricepere pînă cînd ultimele resturi ale armatelor înfrînte s-au refugiat în cetatea întărită Uxellodunum, considerată ca fiind de necucerit. Am socotit că este esențial ca acest centru final de rezistență să nu subziste, așa încît m-am îndreptat personal spre miazăzi pentru a supraveghea operațiunile deosebit de dificile de care era nevoie. A fost ultima mea acțiune militară împotriva galilor, iar în acea împrejurare galii erau o ceată de oameni desperați care, avînd provizii din belșug și ocupînd o cetate cu neputință de luat prin asalt, ni se împotriveau cu o ură fanatică. În cele din urmă,

după lungi și anevoioase lucrări subterane, le-am tăiat aprovizionarea cu apă. Ei au presupus că se petrecuse un miracol, un semn al mîniei divine, și s-au predat. Majoritatea erau criminali și am hotărît să le aplic o pedeapsă exemplară. Fiecărui om care luase armele i s-au tăiat mîinile, fiind apoi lăsat slobod. A fost o pedeapsă crudă, cîtuși de puțin în armonie cu natura mea, care e înclinată spre mărinimie; dar eram pe drept cuvînt, socot eu, înfuriat de incapacitatea acestor oameni de a urma logica evenimentelor. Doream să pun capăt luptelor pentru o perioadă, oricît de scurtă, în care se pot statornici o adevărată pace și ordine, acordînd soldaților mei, cît de cît, odihna binemeritată.

S-a calculat că, în timpul campaniilor noastre din Gallia, am ucis un milion de oameni și am luat un milion de sclavi. Cifrele sînt, după părerea mea, mai mult sau mai puțin exacte și merită să fie comparate cu cei șapte sute de morți ai noștri care au reprezentat maximum de pierderi în vreuna din bătăliile mele. Trebuie de asemenea să reamintesc că de la predarea cetății Uxellodunum și pînă astăzi, a domnit pacea și ordinea pe tot cuprinsul Galliei. Țara se bucură de prosperitate mai mult ca oricînd. Astăzi, în cetățile ei înfloritoare, statuia mea e adorată cu onoruri divine. Dacă unii dintre adoratori înalță spre slava mea brațe ale căror mîini au fost retezate acestea vor dispărea în curînd, după mersul firesc al evenimentelor, fiind înlocuite cu altele ce-mi vor fi recunoscătoare, sper, pentru sprijinul acordat și pentru cultura pe care le-am adus-o, fără să mai păstreze nici urmă de amintire despre nenorocirile strămoșilor lor sau despre greutățile îndurate de legiunile mele.

În tot cursul campaniilor acelui an, ca și în tot cursul iernii și verii ce au urmat, a trebuit să consacru mult timp și o mare atenție situației politice de la Roma. Dușmanii mei de acolo erau mai puternici decît înainte și nu aveam nici cea mai mică îndoială că unelteau să mă elimine, dacă era posibil, din viața publică. Dar eram obișnuit cu acest gen de opoziție în politică și presimțeam că, grație prestigiului victoriilor mele galice și prin simpla existență a armatei mele, n-aveam să întîmpin nici o dificultate în atingerea scopului meu — care era nimic mai mult decît consu-

latul la sfîrșitul comenzii mele din Gallia. Un singur element al situației îmi provoca neliniște, și anume atitudinea ambiguă a lui Pompei. În timpul primului meu consulat avusese mare nevoie de susținerea mea. Majoritatea senatului îi era potrivnică și, într-adevăr, cei mai reacționari dintre membri nutriseră multă vreme ideea că Pompei reprezenta un revoluționar primejdios. În ultima vreme își dăduseră seama că, de fapt, el era prin esență unul de-ai lor. La urma urmei, își începuse cariera ca tînăr ofițer favorit al lui Sylla. Se deosebea de senatorul reacționar mijlociu doar prin faptul că avea resurse intelectuale mult superioare și o vanitate nemaipomenită. Atîta timp cît capacitatea lui putea fi utilizată și vanitatea satisfăcută, el se simțea mai fericit ca bastion al constituției decît în oricare alt rol. În ultimii ani tocmai acesta fusese rolul pe care și-l asumase, cu rezultatele cele mai fericite. Destoinicia vrednică de toată admirația cu care asigurase aprovizionarea cu grîu a Romei, metodele cam grosolane, dar nu mai puțin eficace, prin care restabilise ordinea după asasinatul lui Clodius —toate acestea i-au sporit mult prestigiul și i-au întărit lui însuși opinia pe care o avea despre sine — anume că era omul indispensabil și fără egal. Mai demult, pe cînd era căsătorit cu fiica mea Iulia, ne înțelegeam cît se poate de bine. Eu aveam grijă să-i flatez vanitatea, iar el avea destulă perspicacitate ca să-mi accepte îndrumările în labirintul vieții politice. Nu dobîndisem încă o faimă militară deosebită; datoram bani mai mulți decît oricare altul din Roma; mă bucuram de o foarte mare influență asupra poporului, aveam reputația unui scînteietor om de societate, dar, după părerea celor mai mulți, nici un fel de alte calități. Negreșit, Pompei nu avea nici un motiv să fie invidios pe mine și, cu toate că era conștient de ajutorul pe care i-l dădeam pe plan politic, era convins, și nu chiar fără motiv, că el îmi oferea un sprijin și mai prețios.

Dar în ultimii opt ani situația se schimbase. Atît eu cît și Pompei deveniserăm, în sensuri diferite, mai puternici. Pompei se bucura încă de marea lui glorie de ostaș și era acum o forță și în politică. Toți foștii lui dușmani din senat îl priveau cu respect și erau dor-

nici să-i obțină protecția. Ca de atîtea ori în viața sa, se bucura de asemenea de o serie de prerogative extralegale. În timp ce el stătea în Italia, ținea sub comanda lui personală șapte legiuni în Spania și avea posibilitatea — după cum o demonstrase în acel consulat al său care echivalase cu o dictatură — să utilizeze trupe cu scopul de a intimida instanțele judecătorești și a obține condamnarea celor pe care dorea să-i condamne. În vremea asta eu, din cauza îndelungatei mele absențe din Roma, nu mai aveam toată autoritatea pe care o avusesem odinioară în viața politică a cetății, deși eram încă destul de popular și nu mă îndoiam cîtuși de puțin că în momentul candidaturii la consulat voi fi ales. Și atît în privința reputației cît și a puterii mele efective, eram cu totul alt om față de generalul neexperimentat și omul politic încercat care-i combătuse pe helveți. Realizările mele nu fuseseră poate atît de spectaculoase ca acelea ale lui Pompei în Orient, dar avuseseră și ele un caracter destul de impresionant. Mă lovisem de dificultăți mai mari decît oricare din cele la care trebuise să facă față Pompei (cu excepția campaniei nu tocmai glorioase împotriva lui Sertorius) și știam că, deși Pompei avea soldați și ofițeri bine pregătiți în Spania, armata mea era cea mai bună din lume. Nu aveam nici o intenție să utilizez armata aceasta într-un război civil; dar știam din experiență că simplul fapt de a poseda o armată era, în vremurile noastre, o garanție necesară.

Planurile urzite împotriva mea în acești ani de către dușmanii mei erau destul de ușor de urmărit, iar eu eram înștiințat cu regularitate în privința lor prin scrisori de la Balbus și de la alții. Trebuie să recunosc că mă irita profund constatarea că dușmanii aceștia ai mei erau atît de neînduplecați. În cursul ultimilor opt ani nu le dădusem motiv nici unuia din ei ca să mă urască, ba chiar îmi călcasem pe inimă încercînd să le cîștig simpatia unora dintre ei. În timp ce ei trăiseră în tihnă la Roma, eu petrecusem nopți fără somn și zile aspre pentru cucerirea și apărarea imperiului. Desigur, dobîndisem bogăție și glorie pe parcurs. Dar de la înălțimea și disciplina experienței mele priveam cu mînie și cu dispreț la cei de la Roma care, după cum mi se spunea, obișnuiau să vorbească despre mine ca despre un general amator, interesat în primul

rînd de profiturile obținute la tîrgul de sclavi, iar despre oamenii mei ca despre niște desfrînați și avizi de pradă. Asemenea comentarii nu puteau veni decît din partea acelui gen de indivizi pe care-i întîlnisem printre ofițerii fricoși ce preferaseră să-mi ceară permisie decît să pornească la atac împotriva lui Ariovist. Astfel de creaturi nu mai existau acum în armata mea. Apoi mai circulau și alte zvonuri, tocmai opuse, în cercurile dușmanilor mei de la Roma. Conform acestor versiuni, soldații mei fuseseră expuși de mine la marșuri atît de lungi, la atît de interminabile săpături de fortificații și la o trudă atît de persistentă, încît erau pe punctul de a se răzvrăti. Doreau să fie numit ca succesor al meu un alt general și m-ar fi părăsit, cu siguranță, pînă la unul, dacă ar fi fost vorba de vreun conflict armat între mine și Pompei. Mi s-a spus că însuși Pompei înclina să dea crezare acestor zvonuri, mai cu seamă dacă erau înflorite cu adaosul că armata mea ar fi preferat nespus de mult să servească sub comanda lui și nu sub a mea.

Sînt obișnuit, bineînțeles, de multă vreme cu toanele opiniei publice și utilizarea necinstită a propagandei politice. Eu și partidul meu, de pildă, obișnuiam să organizăm atacuri viguroare și destul de incorecte la adresa lui Lucullus pentru propriile noastre țeluri politice. Dar în afirmațiile noastre era cel puțin un grăunte de adevăr, așa cum s-a dovedit prin faptul că, pînă la urmă, Lucullus n-a fost în stare să-și stăpînească armata. Dar în atacurile îndreptate împotriva mea nu era nici urmă de adevăr. Trebuia să recunosc că există la Roma o clică de oameni care, orice aș fi realizat și oricît aș fi încercat să-i împac, n-aveau să fie satisfăcuți decît văzîndu-mă mort sau exilat. Au mai rămas și astăzi, fără îndoială, cîțiva din ei, cu toate că în momentul de față nu mai există nici o posibilitate de a-mi pune la cale exilul. Adesea m-am întrebat cum s-a făcut că eu, care am avut întotdeauna mai mulți prieteni devotați decît oricare alt om din Roma, mi-am putut aduna un cerc atît de aprig de dușmani. Și într-adevăr nu era ușor, cum nu e nici acum, de găsit o explicație. Știam, de pildă, că acești oameni nu-mi vor ierta niciodată procedeele mele oarecum de mînă forte din timpul primului meu consulat. Totuși, mi se va recunoaște, în general, că legile pe care le-am promulgat au

fost bune și necesare; au adus binefaceri multora și n-au făcut rău nimănui, în afară, poate, de doi-trei latifundiari nepricepuți, ca Domitius Ahenobarbus care, după cum am fost informat, ardea de nerăbdare să fie numit succesorul meu în Gallia. În plus, toate acțiunile pe care le-am întreprins în timpul primului meu consulat au fost sprijinite de Pompei, care acum constituia un model de respectabilitate republicană, în timp ce eu, care în acest răstimp fusesem absorbit de războaiele Romei peste hotare, eram prezentat de prietenii lui Pompei drept un demagog iresponsabil, aproape un nou Catilina.

Uneori făceam haz, alteori mă umpleau de amărăciune relatările care-mi ajungeau la urechi cu privire la bîrfeala răutăcioasă și intrigile acestor dușmani ai mei. Totuși, nu prea îi luam în serios, deoarece mi se părea că în trecut făcusem față destul de ușor unor clici politice mult mai primejdioase. Acum, principala chestiune era limpede. Dușmanii mei puteau, într-adevăr, să mă piardă dacă izbuteau să mă aducă la Roma fără armată și ca simplu cetățean particular, înainte de a fi ales consul a doua oară. Aveau să mă acuze de cine știe ce crimă (poate chiar întorcîndu-se la primul meu consulat) și dacă între timp își asigurau sprijinul lui Pompei care, la porțile Romei, încă mai păstra comanda militară, puteau fi destul de siguri că aveam să fiu declarat vinovat și în felul acesta scos din viața politică pentru viitor. Dar pentru a le dejuca intriga, tot ce aveam de făcut era să-mi păstrez comanda pînă cînd deveneam consul, fiind scutit atunci în mod automat de orice riscuri de urmărire. Iar în cursul consulatului aveam să iau, bineînțeles, măsuri de prevedere pentru viitoarea mea securitate. Obținusem dinainte, prin Legea celor zece tribuni, îngăduința de a candida la consulat în absența mea. Nu mai aveam nevoie decît de o mică prelungire a perioadei de comandă. Pretenția nu părea de loc exagerată, avînd în vedere situația din Gallia și faptul că lui Pompei i se prelungise recent comanda din Spania pe mai multă vreme și nu pentru vreun motiv serios.

Dar în anul următor capitulării lui Vercingetorix, din care cea mai mare parte am petrecut-o pacificînd Gallia definitiv, am constatat că opinia senatului se înăsprea față de mine tot mai mult.

Unul dintre consulii acelui an era Marcus Marcellus, care mă dușmănea de moarte. Era cît pe-aci să am un dușman mai aprig încă și mult mai capabil decît el în cel de-al doilea consul, pentru că și Cato candidase la alegeri în anul acela. Cato însă anunțase sus și tare că solicita voturile concetățenilor săi numai pe merit și că nu intenționa să cheltuiască un ban măcar pentru cheltuieli de alegeri. După cum putea să prevadă oricine, n-a izbutit să fie ales. Și așa însă, Marcellus mi-a făcut tot răul care i-a stat în putință. La începutul verii, pe cînd luptam încă în Gallia, a încercat să ridice în senat problema rechemării și înlocuirii mele. Prin tacticile uzuale de amînare, partizanii mei au știut să ocolească această discuție pînă în toamnă, cînd războiul galic s-a încheiat și s-a produs un puternic curent de opinie în favoarea realizărilor mele și a răsplătirii lor cu onoruri și recunoștință și nicidecum cu dizgrația pe care o implica propunerea lui Marcellus. Dar s-a ajuns la înțelegerea ca întreaga chestiune a provinciilor galice să fie dezbătută la 1 martie anul următor.

Nici acum nu mă îngrijora cîtuși de puțin rezultatul acestor manevre. Meritam din plin distincția unui triumf și un al doilea consulat; nu aveam nici un fel de planuri de încălcare a constituției; nu amenințam pe nimeni. În asemenea împrejurări, nu mi se părea de închipuit ca dușmanii mei să meargă pînă acolo încît să mă forțeze să lupt pentru onoarea și viața mea. Utilizarea în senat a unui veto opus de un tribun avea să fie suficientă, consideram eu, ca să zădărnicească orice lovitură premeditată venită pe neașteptate și ca să obțină pentru mine acea scurtă prelungire care era tot ceea ce doream. Cu toate astea, vedeam bine că dușmanii mei deveniseră mai puternici în ultimii doi ani și-mi dădeam seama că trebuia să fac uz de toate mijloacele de care dispuneam, ca bani și influență, spre a fi sigur că planurile lor n-aveau să ducă la nici un rezultat. Aș fi dorit să mai fie în viață Clodius, deoarece m-ar fi ajutat prin violență. Și aș fi dorit să fie la Roma Cicero, deoarece eram sigur că m-ar fi ajutat prin moderație. El însă fusese numit, contra voinței sale, guvernator al Ciliciei și era, după cît am dedus, adînc neliniștit de eventualitatea de a trebui să înfrunte o invazie partă. I-am trimis din statul

meu major pe fratele său Quintus și i-am dat sfaturi în privința alegerii altor cîțiva ofițeri competenți, întrucît era greu să ți-l închipui pe marele orator în fruntea unei armate. În realitate, s-a descurcat foarte bine în provincia sa. Nu s-a produs nici o invazie partă, iar anul următor a apărut chiar la Roma spre a revendica dreptul la un triumf pe temeiul că ar fi exterminat o bandă de tîlhari undeva, în creierii munților. Cu acel prilej — deși era cam tîrziu — a încercat să-i aducă întrucîtva la rațiune pe unii dintre adversarii mei.

Mai mult ca orice, căutam o împrejurare nimerită ca să-l întîlnesc pe Pompei personal și mă supăra mult acea străveche dispoziție prevăzută în constituție care-i interzice unui general să treacă frontiera Italiei cît timp păstrează comanda unei armate. Cum e și firesc, mă revolta de asemenea faptul că această barieră legală nu opera în cazul lui Pompei, care comanda șapte legiuni în Spania, și totuși își avea reședința lîngă Roma. Dacă am fi putut avea o întîlnire între patru ochi, știu că l-aș fi convins să ajungă la o înțelegere activă cu mine. Dar n-a fost dat să fie astfel. Toate legăturile mele cu Roma erau prin intermediari.

De aceștia mă foloseam cum puteam mai bine. Unul dintre cei ce mi-au fost cît se poate de utili la vremea aceea era tînărul Marcus Antonius. L-am îndrăgit repede și am și astăzi o anumită afecțiune pentru el, în ciuda nenumăratelor încurcături pe care mi le-a pricinuit. Cînd a venit prima oară la mine avea reputația de a fi un ostaș viteaz, dar neobișnuit de ușuratec și veșnic înglodat în datorii. Semăna mult cu reputația pe care o avusesem eu însumi la vîrsta lui, în afară de faptul că pe mine nimeni nu mă vedea pe atunci sub chipul unui ostaș. Am constatat curînd că Antonius, deși un băutor de forță, este într-adevăr un excelent militar. E robust, inteligent și are acel soi de generozitate naturală care atrage devotamentul subalternilor. Se comportase admirabil în războiul împotriva lui Vercingetorix; mă simțeam extrem de bine în compania lui și eram hotărît să-l ajut în cariera militară și politică. În anul următor subjugării definitive a Galliei, el s-a gîndit să candideze pentru tribunat, și s-a ivit de asemenea prilejul de a candida pentru o importantă funcție sacerdotală.

Am făcut uz de toată influența mea în ambele alegeri; dar cu puțin înainte, în parte urmîndu-i sfatul, îmi atașasem în secret un prieten de-al lui din Roma care, pînă în clipa tragicei sale morți, m-a slujit cu cea mai mare credință. Acesta era tînărul Curio, care pînă atunci se arătase a fi dușmanul meu declarat — probabil numai pentru a atrage atenția asupra lui, întrucît se afla la începutul carierei. Fusese marele prieten al lui Clodius și se căsătorise cu redutabila sa văduvă, care îl sfătuise, presupun eu, că metoda cea mai bună de a se face cunoscut în politică era să începi, așa cum făcuse primul ei soț, prin a ataca fiecare figură marcantă a vremii. Curio era la fel de ușuratec ca și Antonius, tot atît de capabil și de curajos, și dator vîndut. I-am plătit datoriile, care nu erau cu mult mai prejos de ceea ce datoram eu la data cînd Crassus mi-a venit prima oară în ajutor, și l-am ajutat să fie ales tribun în anul în care se hotărîse ca senatul să ia în dezbatere chestiunea numirii unui succesor la guvernarea provinciilor mele. Stabilisem ca înțelegerea dintre noi doi să rămînă secretă cît mai mult cu putință.Curio urma să-și continue atacurile împotriva mea, atacîndu-l însă concomitent și pe Pompei, și să stăruie, în interesul menținerii păcii, ca, în cazul cînd mi s-ar fi cerut mie să renunț la armată, să i se ceară același lucru și lui Pompei. Știam că Pompei n-avea să admită o astfel de măsură niciodată.

Curio și-a început anul de tribunat în luna decembrie a anului în care, după capitularea cetății Uxellodunum, am înăbușit definitiv revolta galică. Puteam să mă bizui pe el că îmi va apăra interesele în senat, iar pentru anul următor nădăjduiam să fie ales tribun Antonius. Înainte de a-și fi încheiat magistratura, dacă totul mergea bine, aveam să fiu ales eu însumi consul.

Mi-am petrecut iarna după Uxellodunum cu legiunile mele în Gallia, și către primăvară puteam fi destul de sigur că în întreaga țară avea să domnească pacea. Galii făcuseră un efort suprem și forțele lor erau sleite. Pierderile de oameni și materiale fuseseră enorme. I-am găsit bucuroși să accepte avantajele organizării noastre superioare în reconstruirea economiei lor și am fixat tributul ce urma să fie plătit Romei la o sumă foarte modestă, știind că aveau să treacă mulți ani pînă la redresarea completă

a țării. Dar nu mai exista acum nici un dușman primejdios în Gallia. Pînă și Commius se supusese. Folosind un prilej cînd eu mă aflam în regiunea de miazăzi, i-a adresat o cerere lui Antonius, făgăduindu-i să se abțină de la orice activitate antiromană și rugîndu-l numai să i se îngăduie să-și țină jurămîntul, anume să nu mai vină niciodată în prezența unui roman. Antonius, cu blîndețe, și pe bună dreptate (de vreme ce epoca represaliilor trecuse), a acceptat oferta lui de supunere. Mai tîrziu, după cît mi s-a spus, Commius a părăsit Gallia și s-a dus în Britannia, unde a reușit să-și întemeieze un regat. Mi-ar face plăcere să-l revăd, dar mă îndoiesc că voi avea răgazul sau că voi mai găsi necesar să vizitez a doua oară acea insulă a dezamăgirilor.

Am fost destul de ocupat și în anul următor cu treburile interne ale Galliei. M-au absorbit atît de mult, paralel cu situația politică de la Roma, încît am neglijat să termin „Comentariile" mele despre războiul galic. Izbutisem să-mi completez însemnările pînă la înfrîngerea lui Vercingetorix la Alesia și scrisesem ultimele două cărți în fuga condeiului, astfel ca să poată fi publicate la Roma cît mai curînd. Am avut satisfacția să constat că au fost foarte admirate pentru stilul lor de cei mai buni critici, inclusiv Cicero, ale cărui aprecieri favorabile reprezintă, negreșit, o opinie valoroasă. Nu sînt nici eu chiar nemulțumit de aceste scrieri. Marea grabă în care au fost redactate pare să fi conferit un fel de dinamism povestirii, cel puțin în unele pasaje. Relatarea e în esență credincioasă adevărului, deși am tăinuit poate faptul că, la începutul campaniilor, era cît pe-aci să fim învinși de helveți. Am avut grijă să relev în momentul publicării că nu e vorba de o operă literară finisată, ci mai curînd că am avut intenția să las niște însemnări care să slujească viitorilor istorici. Mai aveam, bineînțeles, și un scop mai limitat și mai nemijlocit, anume să-mi deschidă calea către consulat îngăduind păturilor știutoare de carte din Roma să vadă clar și distinct ceea ce înfăptuisem eu împreună cu armata mea. Dar mă îndoiesc dacă din acest punct de vedere mi-au făcut vreun serviciu. Opinia se închegase și se împietrise. Prietenii mei erau

aceiași de totdeauna (unii dintre ei mai mult încurcîndu-mă pe plan politic), în timp ce nici un argument și nici o demonstrație nu-i mai putea convinge acum pe dușmanii mei de ceva în care nu voiau să creadă.

Cred că unul din punctele slabe ale caracterului meu constă în faptul că mi-e greu să înțeleg atît ura cît și invidia, cu toate că am avut, firește, destule motive să le observ efectul. Poate că și astăzi mai am dușmani aprigi și neîmblînziți și e posibil ca ei să se numere tocmai printre cei cărora le-am iertat răul pe care mi l-au făcut sau al căror ajutor l-am răsplătit. E sigur că în timpul ultimului an petrecut în Gallia nu aveam nici cea mai mică idee cît de hotărîți erau dușmanii mei din Roma să mă distrugă, și abia în ultima clipă am luat precauții ca să mă apăr.

Unul din consulii acelui an, un alt Marcellus, era căsătorit cu strănepoata mea de soră, Octavia. Nu mă putuse suferi niciodată și, din momentul în care am sugerat ca Octavia să-l părăsească pentru a se căsători cu Pompei, trecuse cu totul de partea dușmanilor mei. Pe celălalt consul îl mituisem ca să rămînă inactiv. Curio mi-a servit interesele în mod admirabil tot timpul anului (sau mai precis pînă la 9 decembrie, cînd termenul magistraturii sale se încheia). Opusese veto la toate propunerile de a mi se numi un succesor și rezistase cu străşnicie la numeroasele încercări de intimidare din partea lui Marcellus. Nu m-a tulburat prea mult nici decretul senatorial care mă priva de două dintre legiunile mele. Existau semne de bănuială în privința unui atac al parților în Orient și, spre a înfrunta primejdia, ni s-a cerut și mie și lui Pompei să contribuim cu cîte o legiune. Pompei a hotărît să contribuie cu legiunea pe care mi-o împrumutase cîțiva ani mai înainte, iar eu am trimis în Italia și o legiune dintr-ale mele. În mod eronat, am presupus că amîndouă legiunile aveau să fie trimise de îndată în Orient, sau că, în caz contrar, legiunea mea avea să-mi fie înapoiată.

În vara acelui an am făcut o scurtă vizită în Gallia Cisalpină, unde mi s-a făcut o primire fastuoasă în toate cetățile. O mare parte din efectivele legiunilor mele îmi venise din această

zonă și populația știa că, dacă eram ales consul în anul următor, aveam să caut să obțin pentru toți drepturile de mult cuvenite de cetățeni romani. Între timp, auzisem că Antonius avusese succes în ambele alegeri. Avea să fie alături de mine ca tribun în locul lui Curio, și-l biruise și pe dușmanul meu Domitius Ahenobarbus în alegerea pentru funcția sacerdotală. În schimb, candidatul susținut de mine pentru consulat, un vechi ofițer de-al meu, nu izbutise să iasă în alegeri și, pentru anul următor, amîndoi consulii aparțineau partidului ce-mi făcea opoziție. Totuși, nu aveam decît să le zădărnicesc uneltirile împotriva mea pe timpul cîtorva luni din anul lor de magistratură, și presupuneam că Antonius putea face asta cu ușurință.

M-am întors înapoi la legiunile de peste Alpi și, în țara treverilor, am trecut în revistă trupele, cu intenția de a marca sfîrșitul campaniei. De astă dată avuseseră și acești oameni un an ușor; mulți dintre ei așteptau cu nerăbdare să fie lăsați la vatră, după ce aveau să ia parte la triumful ce urma cu siguranță să-mi fie decretat. A fost prilejul unei întîlniri mișcătoare pentru noi toți. Intenționam să-mi petrec iarna la sud de Alpi, de aceea am trimis legiunea a XIII-a spre miazăzi, în Gallia Cisalpină, unde urma să vin și eu mai tîrziu. Pentru celelalte opt legiuni ale mele am fixat cantonamente de iarnă la belgi și la hedui. Atît din motive de securitate cît și de comoditate erau cele mai potrivite zone. Auzisem, de asemenea, despre zvonurile ridicole care circulau la Roma, în sensul că eu mi-aș fi concentrat armata cu scopul de a invada Italia. Păstrînd doar o singură legiune cu mine în provincia sudică, nădăjduiam să demonstrez cît de total neîntemeiate erau asemenea zvonuri.

Pe la începutul iernii mă găseam stabilit la Ravenna. Ținusem neîntrerupt legătura cu Roma și îmi puteam da seama că, din punctul meu de vedere, situația se înrăutățea. Dar, dacă ar fi fost necesar, eram dispus să fac concesii mult mai mari decît s-ar fi așteptat oricine. Am făcut cunoscut că, dacă senatul dorea să mă înlocuiască în Gallia cu altcineva, eu nu aveam să ridic nici o obiecție; m-aș fi mulțumit cu două legiuni și cu mica

provincie Illyricum pînă în momentul în care puteam fi ales consul. Mi se părea că o asemenea ofertă nu putea decît să fie primită cu bucurie de către toate partidele. Mă înșelam. În a doua jumătate a lunii decembrie, Curio a sosit pe neașteptate la Ravenna, aducîndu-mi vești cît se poate de grave. Chiar și acum tot mai credeam că se putea evita războiul civil, dar mi-am dat seama pe loc că trebuiau luate anumite precauții. Am trimis mesageri în nord cu ordinul ca legiunile a VIII-a și a XII-a să-și lase cantonamentul de iarnă și să plece imediat în direcția Italiei.

Cartea
a II-a

RĂZBOI CIVIL

Istoricii înclină să fixeze data izbucnirii războiului civil în momentul cînd am trimis primele unități ale armatei mele peste apele rîului Rubicon, care statornicea hotarul între provinciile de sub conducerea mea și Italia. Acesta e doar un fel unilateral de a privi lucrurile. Căci din alt punct de vedere se poate spune că războiul civil s-a prelungit de-a lungul întregii mele vieți. Contradicțiile de concepții, metode și păreri de pe vremea lui Marius și Sylla rămăseseră încă nerezolvate; și poate nu era o întîmplare că, în această mare bătălie, protagoniștii, Pompei și eu însumi, avuseserăm din primii ani ai tinereții un amestec cu cele două mari personalități ale trecutului. Pompei își cîștigase faima în calitate de cel mai strălucit tînăr comandant al lui Sylla; eu, pentru că eram nepotul lui Marius, fusesem pe punctul de a-mi pierde viața și ajunsesem aproape la deznădejde că mai era cu putință să-mi făuresc un nume. De atunci încoace, cu mari dificultăți și riscuri, reînviasem într-o oarecare măsură partidul lui Marius. Eram cunoscut în viața politică drept un reprezentant al poporului și un adversar al acelui simbol artificial și represiv al tradiționalismului întruchipat de Sylla, căruia îi rezistaseră în trecut cîțiva membri cu idei liberale ai familiei mele. Pompei se opusese și el, în diverse împrejurări, constituției lui Sylla, cîștigîndu-și renumele de om politic popular. Dar procedase astfel numai atunci cînd constituția părea, la un moment dat, că operează împotriva ambiției lui personale. Era limpede că, în concepția sa, oricine în afară de el însuși trebuia să fie strict legat de prevederile ei. Acum, în sfîrșit, reacționarii

din senat care, din invidie, i se împotriviseră atîta timp lui Pompei, începuseră să-și dea seama că unicul său țel era să le fie conducător. În mod firesc, le venise în minte că nu se puteau folosi de conducerea lui mai bine decît transformîndu-l în rivalul meu. Bineînțeles, părerile lor despre mine erau tot atît de eronate cum fuseseră altădată părerile lor despre Pompei. Mă bucuram, într-adevăr, de sprijinul poporului; ca și de-al multor elemente din stat ce puteau fi considerate drept lipsite de onorabilitate socială; dar eram înzestrat (și s-ar fi zis că era cazul să se observe acest lucru) cu un anumit simț al răspunderii și al eficienței. Nu eram, cum pretindeau ei, un nou Catilina. Dacă aș fi devenit din nou consul, aș fi luat multe măsuri pe care conservatorii extremiști le-ar fi regretat profund (majoritatea, cu cincizeci de ani în urma vremii în care trăiau, erau potrivnici pînă și acordării dreptului de cetățenie locuitorilor din Italia de nord), dar n-aș fi desființat, de pildă, toate datoriile și n-aș fi tolerat desigur nici un fel de dezordine. Acuzația de a ținti la monarhie îmi fusese adusă atît mie cît și lui Pompei și era încă menținută. Nu era dreaptă în nici unul din cele două cazuri, deși astăzi, ca urmare a evenimentelor din ultimii cinci ani, încep să mă întreb dacă nu cumva un titlu ca acela de „rege“ n-ar fi cel mai potrivit pentru mine. Negreșit că, în momentul izbucnirii războiului civil, o asemenea idee nici nu-mi trecea prin minte.

Presupun că aș fi putut salva Italia de război civil, dacă aș fi consimțit docil mai întîi să renunț la comandă, apoi să fiu condamnat de o instanță judecătorească romană printr-un verdict nedrept al dușmanilor mei. Dar acționînd astfel n-aș fi fost consecvent cu mine însumi, sacrificîndu-mi propria onoare și pe aceea a armatei mele, neizbutind să-mi împlinesc făgăduielile făcute și capitulînd, în mod abject, tocmai în fața acelor forțe pe care le știam dăunătoare, incompetente și necruțătoare — forțe cărora, mă împotrivisem statornic de pe vremea cînd, ca băiat mic, îl înfruntasem singur pe Sylla.

Nu sînt întru totul partizanul noțiunii de necesitate în istorie, de vreme ce cred că toți, sau cei mai mulți dintre noi, ne bucurăm în acțiunile noastre, pînă la un anumit punct, de liberul

arbitru. Chiar și astăzi sînt sigur că războiul civil putea fi evitat și ar fi fost realmente evitat dacă exista posibilitatea unei convorbiri particulare între mine și Pompei. Și totuși, însuși faptul că izbucnirea și continuarea acestui conflict au fost atît de neraționale, atît de total opuse dorinței poporului, în marea sa majoritate, mă face uneori să cred în inevitabilitatea lui. Îndărătul lui Pompei și îndărătul meu se adunaseră aceleași forțe, bune și rele, care sălășluiseră odinioară înapoia lui Sylla și a lui Marius. Și, într-un anumit sens, situația devenise, dacă nu mai clarificată, mai simplă. Pompei și cu mine nu eram dușmani personali, cum fuseseră Marius și Sylla. De fapt, eu îl sprijinisem întotdeauna pe Pompei în politică, iar el, prin influența lui, îmi înlesnise să înfăptuiesc tot ceea ce voisem în cursul primului meu consulat și mai tîrziu. Fiecare dintre noi, negreșit, putea insufla fidelitate personală în rîndurile partizanilor noștri, dar disputa nu era tocmai o dispută de personalități. Pompei și partidul său pretindeau că reprezintă guvernarea tradițională a Romei împotriva unui om care era un revoluționar latent, ba chiar real. La rîndul meu, bineînțeles, și eu susțineam că acționez pe baze legale și, cu ajutorul tribunilor, aveam argumente mulțumitoare în sprijinul cauzei mele. În realitate însă, Pompei, cu ochii ațintiți asupra trecutului, reprezenta o tradiție care, în ciuda unor înfăptuiri viguroase, ba chiar zguduitoare, era aproape stinsă; pe cînd eu, deși în unele privințe încă bîjbîiam către lumea viitorului, reprezentam o forță izvorîtă din trecut, generatoare a tradiției după care oamenii, veacuri în șir, își vor conduce viața. Voi fi contribuit eu însumi să făuresc această tradiție; totuși, ea poate fi considerată ca o necesitate mai puternică decît mine. Va trebui să existe, pentru ca Roma însăși să dăinuiască. Iar dacă ar fi să mor mîine într-unul din atacurile mele de epilepsie (care, uneori, se pot dovedi fatale), sau dacă mi-ar fi hărăzit să fiu asasinat și puterea să se întoarcă în mîinile acelora dintre dușmanii mei care prin îndurarea mea au supraviețuit, puterea aceasta nu va mai putea fi exercitată pe linia vechii orientări și nici, cred eu, de același fel de oameni. Alte războaie vor mai fi necesare poate, dar, în cele din urmă, noul sistem pe

care l-am inițiat eu, în parte prin voință conștientă și în parte sub presiunea evenimentelor, se va întoarce și va continua să se dezvolte.

În acel decembrie și început de ianuarie dinainte de a-mi conduce oamenii peste Rubicon, încă nu mi se limpeziseră pe deplin aceste gînduri. Eram totuși conștient de anumite forțe ce mă depășeau și al căror reprezentant se părea că sînt. Firește, erau în joc onoarea și ambiția mea, dar totodată, așa cum constatasem mai înainte în Gallia, erau în joc soarta Romei, a armatei, a provinciilor. Era vorba, se înțelege, și de o mîhnire personală, întrucît mi se părea că aprigile atacuri ce-mi adresau zilnic Marcellus, Cato, Lentulus și ceilalți, constituiau o jalnică răsplată a tuturor realizărilor mele din anii petrecuți peste hotare; dar simțeam și mai multă amărăciune cînd mă gîndeam că, dacă acești oameni izbuteau să-și impună voința, tot ceea ce înfăptuisem pînă acum împreună cu tot ceea ce proiectam pentru viitor aveau să se spulbere ca nimic. Nu atît animozitatea personală a dușmanilor mei mă înfuria, cît totala lor incapacitate de previziune sau de guvernare.

Deși îi cunoșteam cum nu se poate mai bine, tot n-am crezut, pînă în ultima clipă, că mă vor forța la război civil. În cursul acelui sfîrșit de decembrie le-am oferit concesii după concesii și le-am dat, prin delegații mei, asigurări care ar fi trebuit să fie crezute dacă ar fi existat cea mai mică înclinare spre echitate sau rațiune. Prietenii mei mă avertizau între timp despre diversele comploturi care se urzeau împotriva mea. Se spunea că un număr de ofițeri de-ai mei fuseseră corupți prin mită ca să conlucreze cu dușmanii mei și am fost informat că în special Labienus se afla în permanentă comunicare cu Pompei și cu aceia dintre prietenii lui Pompei care erau ferm hotărîți să producă o ruptură între noi. Dar nu puteam crede asemenea scorneli. Îl cunoșteam pe Labienus din zorii tinereții și tocmai pentru că-i acordasem încredere de la început dobîndise el, prin propriile-i merite, atîta bogăție și glorie în războaiele galice. Îl situasem la un nivel superior față de toți ceilalți generali ai mei și, ori de cîte ori a fost cu putință, îi acordasem o comandă independentă. În problemele militare

văzuserăm întotdeauna lucrurile exact în aceeași lumină și, cel puțin pe acest teren, prietenia noastră prosperase. În alte privințe, existau desigur anumite deosebiri între noi. Labienus avea un temperament dur, violent, răzbunător. Putea fi generos cu prietenii, dar nu și-ar fi iertat niciodată un dușman. Știam că dezaprobase măsurile împăciuitoare pe care le luasem în Gallia cu un an în urmă. Dacă ar fi fost după voința lui, toți cei care luaseră parte la revoltă (și asta ar fi însemnat, practic vorbind, întreaga populație) ar fi trebuit nimiciți sau reduși la sclavie. Știam, de asemenea, că era invidios pentru bunăvoința pe care i-o arătam lui Antonius, în care găseam un interlocutor cît se poate de plăcut, ca și un ofițer capabil și energic. Faptul că Antonius, care în multe privințe avea o fire ușuratică și iubitoare de plăceri, putea fi în același timp un bun general nu coincidea cu ideile preconcepute ale lui Labienus. Nici eu nu intram însă pe de-a întregul în vederile lui, și cu toate astea colaborase cu mine atîția ani cu deplină loialitate și cu rezultatele cele mai rodnice. Nu pierduse niciodată o bătălie și, în rarele împrejurări în care suferiserăm înfrîngeri în Gallia, el nu se aflase în preajma teatrului de operațiuni. Se prea poate ca, privind îndărăt la îndelungata sa carieră de victorii, să se fi considerat drept un general superior mie; și într-adevăr, în multe sensuri, nu mi-era cu mult inferior. Îl înțelegeam dacă, din cînd în cînd, rostea cuvinte de depreciere la adresa mea. Era un tip coleric, trufaș și vanitos și nu se simțea la largul lui cînd nu urma să se dea nici o bătălie. În tot cursul ultimului sezon de campanii eu îmi risipisem toată energia cu problemele politice, fie ale Galliei, fie ale Romei. Hotărîserăm amîndoi ca legiunile să se deplaseze dintr-o zonă într-alta, numai pentru a le menține în formă și a ușura aprovizionarea. Iar în orele de destindere eu mă desfătasem cu acele conversații intelectuale și literare care mi-au fost întotdeauna plăcute. Îmi amintesc că m-a interesat în mod deosebit noua școală de tineri poeți, cîțiva dintre ei provenind din provincia mea, Gallia Cisalpină, care mai dăduse înainte și pe Catullus. Tînărul Asinius Pollio tocmai intrase de curînd în statul meu major, după terminarea studiilor sale la Roma, și vorbea cu mult

entuziasm despre noul stil de a scrie, promovat, pretindea el, de către prietenii săi de-acolo. Unul dintre ei avea doar optsprezece ani, era fiul unui cultivator de pămînt de lîngă Mantua și se chema, mi se pare, Virgiliu. După spusele lui Pollio, băiatul acesta era înzestrat cu un uluitor talent pentru versificație și avea de gînd să compună o epopee despre primii regi de la Alba Longa, care sînt desigur străbunii mei. Mi se părea un proiect vrednic de a fi încurajat, deși ceva mai tîrziu Pollio m-a informat că Virgiliu a renunțat la poezie, consacrîndu-se filozofiei. Trebuie să-l mai întreb pe Pollio despre el într-o zi. Nimeni nu poate să scrie un poem epic în anii adolescenței, și majoritatea tinerilor inteligenți sfîrșesc prin a se plictisi de filozofie. Dar în momentul la care mă gîndesc acum, conversațiile literare pe care le aveam cu Pollio și cu alții, nu știu de ce, îl înfuriau pe Labienus. Bănuiesc că dezaproba orice activitate în care el personal nu putea juca un rol principal, și, probabil pentru motivul că pe mine mă interesa poezia, obișnuia uneori să spună despre mine că sînt un general amator. Dar nu puteam da crezare nicidecum zvonurilor despre trădarea lui efectivă. Mi se părea că, în ciuda anumitor deosebiri de temperament, fiecare dintre noi datora recunoștință celuilalt. Mai credeam, de asemenea, că Labienus își dădea perfect de bine seama că dușmanii mei de la Roma erau conduși de un grup restrîns de membri ai unor familii străvechi, care n-ar fi primit niciodată în rîndurile lor ca pe un egal un om fără relații influente la Roma, cum era Labienus. Atît cavalerismul cît și interesul personal aveau să-l țină, socoteam eu, atașat de mine; deși, în atîția ani, viața mă învățase că nu mulți oameni sînt călăuziți de noblețe sufletească, și nu toți de urmărirea interesului personal. Totuși, nu e felul meu de a fi să-mi suspectez prietenii. Prefer să fiu trădat, cum m-a trădat Labienus, sau chiar asasinat, cum a fost Sertorius, decît să-mi petrec viața luînd măsuri de precauție împotriva acelora în care, dacă ești animat de sentimente umane, îți este firesc și plăcut să te încrezi. Pînă în prezent Labienus e singurul prieten care m-a trădat; mă pot considera, prin urmare, un om fericit.

În acel decembrie, prin urmare, și în următoarele zile din ianuarie, discutam înrăutățirea situației numai cu cei ce făceau parte din cercul meu intim. Fiecare zi era decisivă și totuși mi se părea că în orice clipă bunul simț ne putea feri pe toți de la o catastrofă. La 1 decembrie, Curio izbutise cu multă abilitate să obțină votarea în senat a unei propuneri ca atît eu cît și Pompei să renunțăm la comenzile noastre simultan. Propunerea a fost admisă cu 370 de voturi contra 22. Era un scrutin interesant în multe sensuri. Arăta limpede faptul că, din întregul senat, numai 22 de membri mi-erau dușmani neîmpăcați; dar tindea să mascheze adevărul că acești 22 de membri aveau mai multă energie și hotărîre decît cei 370 care, din diverse motive — patriotism, prietenie față de mine, nepăsare sau interes personal — votaseră contra lor. Cei 22 de ireconciliabili se hotărîseră să mă elimine cu orice preț din viața politică. Încă de mai înainte răspîndiseră zvonuri, în sensul că eu mă și îndreptam cu armata în marș spre Roma, în ciuda realității evidente că, în acel moment, o asemenea operațiune era absolut imposibil de efectuat din punct de vedere militar. Știau că, în cazul cînd Pompei ori se retrăgea în provincia sa din Spania (unde trebuia de mult să se afle), ori își părăsea de tot comanda, le-ar fi fost cu neputință, dată fiind influența mea asupra poporului, să-mi intenteze un proces bazat pe astfel de artificii încît să fiu în mod sigur chemat în judecată și condamnat. Era deci necesar ca Pompei să-și păstreze comanda și să rămînă în Italia. De aceea, opinia exprimată de marea majoritate a senatului a fost pur și simplu nesocotită. În ziua următoare, consulul Marcellus (însoțit de colegul său care, fiind plătit de mine, se mulțumea să facă și să tacă, și de alți doi, dușmani mie, care fuseseră aleși să ocupe funcția de consuli pentru anul următor) s-a dus la Pompei, care aștepta în afara zidurilor cetății. Apoi, prin directă încălcare a dorințelor cunoscute atît ale senatului cît și ale poporului, Marcellus i-a ordonat solemn lui Pompei să ia comanda tuturor forțelor armate din Italia și să facă pregătirile pe care le credea de cuviință pentru a apăra țara. Pompei a acceptat însărcinarea. A început pe dată să-și recheme veteranii și să ia măsuri pentru noi recrutări. Între timp, a pre-

luat comanda celor două legiuni din armata mea pe care, dînd ascultare senatului, le trimisesem înapoi pentru a servi în Parția, dar fuseseră reținute în Italia, în mod evident, tocmai în vederea acestei conjuncturi critice.

Aceasta a fost vestea pe care Curio mi-a adus-o la Ravenna pe la mijlocul lunii, făcîndu-mă să-mi dau seama pentru prima oară că ar putea fi necesar să mă apăr prin forța armelor. Curio însuși m-a îndemnat să pornesc de îndată marșul asupra Romei, mai înainte ca Pompei și senatul să poată mobiliza forțele disponibile. Aveam, considera el, un motiv legitim pentru o asemenea acțiune. Însemna că lupt spre a apăra drepturile tribunilor și voința expresă a senatului. Îmi atrăgea atenția, pe bună dreptate, că majoritatea victoriilor mele fuseseră cîștigate pentru că îmi concentrasem forțele mult mai repede decît se așteptase inamicul; iar împrejurarea de față, sugera el, era excelentă pentru folosirea tacticii mele obișnuite. Sfatul său era însă prea impetuos în acel moment. Sentimentul general în Italia și chiar în cadrul legiunilor se opunea puternic ideii unui război civil. Dacă totuși războiul civil izbucnea, era important ca toată lumea să știe (și mai ales soldații mei) că făcusem tot posibilul ca să-l evit. În acel moment aveam o singură legiune de partea italică a Alpilor. Pompei avea două legiuni în sud și începuse să strîngă altele. Nu mă înfricoșa această disparitate numerică, deoarece îmi puteam imagina zăpăceala și dezordinea care e normal să existe cînd o armată e în curs de a se alcătui, în timp ce știam că soldații mei erau instruiți, disciplinați și gata de acțiune. Dar pentru ca o acțiune întreprinsă de o forță armată atît de neînsemnată cum era a noastră să fie încununată de succes, era esențial să ne bucurăm de simpatia populației civile. Nu doream să fiu — și nu voiam să-și închipuie nimeni că aspir să devin — un nou Sylla. Dacă trebuia să lupt, voiam să fie limpede că evitasem lupta pînă în ultima clipă, compatibilă cu siguranța mea, și că eram dispus în orice moment să negociez pacea. Am chemat doar două legiuni din Gallia și aceasta, în primul rînd, pentru a-mi asigura protecția mea personală mai mult decît pentru a-mi întări armata în vederea vreunei înaintări pe care m-aș fi gîndit s-o întreprind.

Știam, în orice caz, că avea să treacă un timp pînă cînd vor putea ajunge la mine. Trimisesem dinainte pe locțiitorul meu, Hirtius, la Roma cu un mesaj adresat socrului lui Pompei, Scipio, în care-i spuneam că sînt dispus să cedez comanda ambelor Gallii și să păstrez doar mica provincie Illyricum cu două legiuni sau chiar numai cu una, pînă cînd ar fi venit momentul să candidez la alegerile consulare. Mai departe nu puteam merge fără să mă predau în mod abject în mîinile dușmanilor mei.

Curio a fost impresionat, mi s-a părut, și totodată surprins de atitudinea mea. Pînă acum nu mă cunoscuse niciodată bine și-mi fusese un adversar violent, chiar dacă numai teoretic, pînă în clipa cînd i-am plătit datoriile. Fără îndoială că rămăsese credincios părerii — foarte la modă, dar eronată — că eu eram un personaj ambițios și total lipsit de scrupule, capabil să mă folosesc de orice mijloace pentru a-mi atinge scopurile. Prietenii mei adevărați mă cunoșteau mai bine. Sînt un om căruia îi place să respecte, în general, toate convenientele și nu sînt niciodată lipsit de scrupule decît dacă este absolut necesar. În timpul acelor cîteva zile, Curio mi-a devenit un prieten apropiat și am fost adînc mișcat de pasionata lui fidelitate. Aș dori mult să fie și astăzi în viață.

Către sfîrșitul lui decembrie, scrisorile sosite de la Roma făceau să apară tot mai probabilă concretizarea celor mai grave temeri ale mele. Pompei mă înfățișa deschis ca pe un rebel sau ca pe un parvenit pe care el însuși l-a ridicat la putere și tot atît de ușor l-ar putea doborî. Cînd i-a pus cineva întrebarea, nu fără temei, dacă avea într-adevăr sub arme suficiente forțe spre a apăra Italia, el, în vechea sa manieră (care deși, ridicol de arogantă, era adesea plină de efect) a răspuns: „Oriunde lovesc cu piciorul în Italia, răsar legiuni din pămînt". Replica nu era de fapt prea departe de adevăr, atîta vreme cît i se făceau toate înlesnirile ca să cutreiere țara bătînd din picior.

Am făcut încă o încercare. Într-o scrisoare adresată senatului, am declarat că eram dispus să abandonez comanda în cazul cînd Pompei ar fi renunțat, în același timp, la comanda sa. Am cerut ca propunerea să fie pusă la vot. Și, pentru ca să nu mai

existe nici o îndoială în mintea cuiva cu privire la atitudinea mea hotărîtă, am declarat că, în cazul în care condițiile mele nu vor fi acceptate, eram gata să mă apăr, pe mine însumi și republica. Era sfîrșitul lui decembrie cînd Curio, călătorind ziua și noaptea, a dus scrisoarea aceasta de la Ravenna la Roma. Sosind în dimineața anului nou, a avut timpul să ajungă la clădirea senatului mai înainte ca noii consuli să înceapă procedura legală. Termenul magistraturii sale se încheiase, dar el i-a dat scrisoarea mea lui Antonius, care era acum tribun, iar acesta, sprijinit de un alt tribun, Quintus Cassius, a înmînat scrisoarea consulilor, cerîndu-le să fie citită.

Se pare că în momentul acela trei oameni terorizau și băgau spaima în întregul senat. Unul era socrul lui Pompei, Scipio, un om fără prea mari resurse intelectuale, dar un vanitos incurabil. Cînd a luat cuvîntul, s-a crezut că vorbea în numele lui Pompei, și astfel a reușit să-i înspăimînte pe senatori spunîndu-le că, dacă nu luau măsuri drastice împotriva mea pe dată, Pompei avea să-și retragă sprijinul și să-i lase pe toți la discreția mea. Lentulus, unul dintre noii consuli, era și el un personaj care nu tolera nici măcar ideea unui compromis. Întîi i-a refuzat lui Antonius îngăduința de a dezvălui cuprinsul scrisorii mele. Apoi a caracterizat scrisoarea drept mesajul unui om care, în toate privințele, reprezenta un inamic public și a interzis orice discuție asupra conținutului. El și cu Scipio au fost susținuți în intransigența lor absolută de către dușmanul meu inveterat Cato, care mă dezaprobase întotdeauna pe toată linia, pe plan moral ca și politic. Cred că ceea ce avea mai mult să-mi reproșeze era faptul că întreținusem o atît de îndelungată legătură de dragoste cu sora lui vitregă, Servilia, mama tînărului Brutus care, deși o vreme a fost în mare măsură influențat de pedantul său unchi, îmi este acum, nădăjduiesc, unul dintre cei mai sinceri prieteni. Cato, care n-a crezut niciodată că poate exista altcineva în afară de el măcar cît de cît cinstit sau bine intenționat, se bucura încă de privilegiul de a fi aspru cu Pompei și violent potrivnic mie. Și el respingea orice posibilitate de compromis. Numai din cauza neroziei și ambiției lui Pompei, spunea el, mi se oferise prilejul

să ajung puternic; acum era de datoria lui Pompei să se comporte o dată în viață ca un bun cetățean și să mă strivească.

Astfel acești oameni, împreună cu un mic grup de partizani mai puțin eminenți, dar mînați de aceeași furie nebună, își impuneau propriul lor punct de vedere. În fiecare zi din prima săptămînă a lui ianuarie în care senatul a avut prilejul să țină ședință, s-a votat cîte o măsură împotriva mea sau a prietenilor mei. Nimeni în cursul acelor dezbateri n-a menționat victoriile și suferințele armatei mele în timpul ultimilor nouă ani în Gallia sau rugăciunile publice decretate în onoarea mea. Nimeni nu și-a dat măcar osteneala să cerceteze dacă Pompei avea sau nu la dispoziția sa forțe armate suficiente pentru a apăra Italia împotriva mea, în caz de război. Se admitea ca un postulat că majoritatea armatei mele va dezerta și că Pompei, bătînd doar din picior, va săvîrși pe loc un miracol. Astfel, în cîteva zile de zăpăceală și calcul greșit, acești oameni înverșunați și iresponsabili au adus război asupra lumii. S-a luat hotărîrea ca, în cazul cînd n-aș fi depus comanda înainte de o anumită dată, să fiu declarat inamic public. Tribunii Antonius și Quintus Cassius, care au încercat să intervină, au fost excluși din senat, viețile lor fiind amenințate. În sfîrșit, la 7 ianuarie, a fost votat ceea ce se numește „ultimul decret", împuternicindu-i pe consuli să ia orice măsuri vor crede de cuviință pentru a pune la adăpost siguranța republicii. E tocmai decretul împotriva căruia — sau împotriva folosirii abuzive a căruia — m-am zbuciumat toată viața. A avut ca urmare, fără excepție, încredințarea puterii, într-un moment greșit, în mîini nepotrivite, dovedindu-se un instrument al isteriei. Mobilizarea începuse acum cu toată seriozitatea pe întreg cuprinsul Italiei. Domitius Ahenobarbus, unul dintre cei mai aprigi dușmani ai mei de totdeauna, a fost numit ca să-mi preia provinciile și armata. Antonius, Curio și Cassius au fugit din Roma deghizați ca sclavi, plecînd în grabă spre nord, la Ravenna. Au ajuns la Rimini în ziua de 10 ianuarie. Le-am poruncit să aștepte acolo, deoarece luasem hotărîrea să invadez Italia. În noaptea de unsprezece spre douăsprezece ianuarie am dat ordin unor detașamente de avangardă din legiunea a XIII-a să treacă Rubiconul.

CUCERIREA ITALIEI

Nu cred că altcineva din Ravenna afară de prietenii mei cei mai intimi îmi cunoștea intențiile. Mi-am petrecut cea mai mare parte a zilei de 11 ianuarie în public, iar seara am invitat la masă un număr de oaspeți. Cînd am părăsit recepția, am luat toate precauțiile pentru a-i amăgi pe privitori asupra direcției în care intenționam să plec. M-au văzut ieșind din oraș pe șoseaua care se depărtează de Rimini și au putut foarte bine să presupună că eram în drum spre cine știe ce întîlnire cu vreo prietenă (am constatat întotdeauna, cînd mi-a îngăduit timpul, că soțiile și fiicele acestor italici din nord știu să fie cît se poate de agreabile) și nicidecum că făceam primul pas într-un război cumplit și distrugător. Curînd mi-am schimbat direcția și mi s-au alăturat mai mulți ofițeri care părăsiseră orașul în același timp cu mine, dar pe rute diferite. Am luat toate aceste măsuri conspirative pentru că doream să ocup Rimini fără nici un fel de împotrivire. Hotărîsem să evit pe cît îmi era cu putință orice conflict cu compatrioții mei, să lupt numai atunci cînd trebuia să lupt și să dau limpede a înțelege tuturor că eram gata să negociez oricînd pe baza unor condiții echitabile.

Așadar, cu puțin înainte de zorii zilei, eu și cu mica mea armată am ajuns la frontiera provinciei mele de pe rîul Rubicon. Majoritatea cohortelor mă așteptau acolo, deși cîteva unități selecționate de soldați și centurioni pătrunseseră dinainte pe nesimțite în Rimini, și erau pregătite să-l ocupe pentru noi, dacă era necesar. În acel moment am avut, într-adevăr, o umbră fugară de îndoială și am reflectat adînc. Unii dintre prietenii mei

au fost, cred, surprinși de ceea ce luau drept nehotărîre din partea mea. Hotărîrea mea însă era luată. Știam că era necesar să merg înainte. Și totuși, m-a năpădit brusc un sentiment de oroare, ca și cum aș fi premeditat un act de incest cu propria mea mamă. Căci gloria Romei și buna guvernare a poporului ei mi-au fost întotdeauna mai dragi decît viața însăși. Cu toate astea eram acum pe punctul de a invada glia romană, așa cum făcuse Sylla — acel Sylla care, dintre toate personalitățile istoriei noastre, îmi este ființa cea mai odioasă. E adevărat că, spre deosebire de Sylla, nu doream exterminarea dușmanilor mei și că, în eventualitatea victoriei, nu urmăream răzbunarea. Dar oricît de onorabile mi-ar fi fost intențiile și oricît de îndreptățite revendicările, nu era mai puțin adevărat că veneam cu război asupra propriului meu popor. De asemenea, deși consulii, acționînd împotriva mea așa cum făcuseră, abuzau de prerogativele lor, erau totuși consuli aleși în mod legal, iar unealta lor Pompei, era un erou al poporului al cărui nume și ale cărui victorii pătrunseseră în fiecare cămin din Italia. Ca și mine, era în stare să inspire afecțiune, iar veteranilor săi chiar un fel de adorație. Atît de încîlcit se întrețes legalitatea, onoarea și loialitatea într-un stat, încît acești oameni nedrepți și haini care îmi erau dușmani, sprijiniți de Pompei, care, în ciuda vanității și incapacității sale politice, era un mare patriot și un general de primul ordin, puteau chema alături de ei și reprezenta numeroase contingente de oameni cumsecade, pașnici și supuși legilor. Pe cîtă vreme eu, fiind declarat inamic public în pofida serviciilor aduse republicii, am fost forțat să comit acel gest necuviincios, săvîrșit prima oară în istoria noastră de Sylla, de a smulge vălul pudic și civilizat al bunei comportări și al respectării instituțiilor, de care ne place în mod firesc să ne înconjurăm viața, și de a da pe față adevărul gol al sălbăticiei noastre — anume că în ultimă instanță totul depinde de forța de constrîngere fizică. Afară de asta, eram îngrozit de extinderea pe care o puteau lua operațiunile militare pe punctul de a începe, și nici n-aveam cum să fiu sigur că le puteam conduce către un final încununat de succes. Speram într-o înaintare rapidă, într-un armistițiu, într-o conferință și o

pace mai înainte de a se fi vărsat o singură picătură de sînge; dar întrevedeam și posibilitatea de a fi nevoit să lupt — și pînă la urmă a trebuit într-adevăr să dau bătălii în fiecare colț al imperiului — iar rezultatul acestor bătălii nu-l puteam prevedea. De aceea, trecînd Rubiconul, deși nu-mi puteam permite să șovăi, era foarte firesc să mă las pradă unor anumite sentimente de neîncredere și descurajare. Și altădată se mai ivise prilejul să-mi risc viața, averea, cariera și toate realizările mele; dar în acele împrejurări fusesem, de obicei, dispus să-mi asum riscul. Acum trebuia să mă hotărăsc să arunc zarurile sub imperiul unei constrîngeri, sau cel puțin așa mi se părea. Oricum va fi fost situația, zarurile au fost aruncate.

Curînd după revărsatul zorilor am sosit la Rimini. Nu s-a produs, bineînțeles, nici un fel de împotrivire, întrucît cohortele se găseau rînduite în formație militară de-a lungul străzilor și în for mai înainte ca grosul populației din oraș să-și fi dat seama că se petrecea ceva neobișnuit. Două lucruri, a căror rezolvare se impunea de urgență, mă nelinișteau. Unul era cu privire la propriile mele trupe: aveau ele să mă urmeze într-un război purtat împotriva consulilor și a întregii autorități de stat? Celălalt privea populația civilă a Italiei; orașele de pe ruta mea, oare aveau ele să-mi deschidă porțile și să mă ajute cu provizii, sau aveau să mă silească să iau tocmai acele măsuri violente pe care, mai presus de orice, voiam să le evit? Am descoperit curînd că, în ambele cazuri, nu aveam nici un motiv de neliniște. M-am adresat oamenilor din legiunea a XIII-a în for, avîndu-i lîngă mine pe tribunii Antonius și Quintus Cassius, ca și pe Curio, toți îmbrăcați în sclavi, așa cum sosiseră în fuga lor de la Roma. În primul rînd, am făcut celor de față o relatare clară a atitudinii pizmașe și a ilegalității procedurilor din senat care duseseră la expulzarea din Roma a reprezentanților poporului roman, aleși după cuviință. Apoi, vorbind cu mai multă înflăcărare, m-am oprit asupra propriilor mele motive de nemulțumire ca și asupra celor ale armatei. Timp de nouă ani, am relevat eu, luptaserăm victorioși în Gallia, Britannia și Germania. Meritam oare să vedem acum întreg cuprinsul patriei noastre mobilizat împotrivă-ne

ca și cum am fi niște tîlhari sau niște ațîțători la răzvrătire? Le-am cerut să-și amintească dacă le-am înșelat vreodată așteptările în privința îndatoririlor mele de comandant față de ei. Firește, le-am cerut eforturi mai mari și un nivel mai înalt de operativitate decît oricărei alte armate romane. Dar nu le răsplătisem întotdeauna străduințele dincolo de așteptările lor?

Înainte de a-mi termina discursul, cîțiva centurioni au început să strige că alte cuvinte nici nu mai erau necesare. Ei vor continua să-mi apere onoarea și vor face totul pentru ca tribunii să fie reintegrați în locurile lor din senat. Întreaga armată a reluat aclamațiile acestora, iar entuziasmul lor i-a contaminat pînă și pe aceia dintre locuitorii orașului care nu erau dinainte de partea mea. Din acel moment s-au oferit mereu noi recruți voluntari, care erau instruiți permanent spre a putea fi utilizați în viitor.

Apoi am trimis detașamente sub comanda lui Antonius, a lui Curio și a altora pentru a ocupa orașele de importanță strategică de pe șoselele ducînd spre miazăzi. Soldații noștri erau întîmpinați cu bucurie pretutindeni. În unele localități garnizoanele de trupe pompeiene au fost expulzate de către consiliile orășenești locale. În altele, trupele inamice au trecut la noi, fiind încorporate în armata noastră. În cursul acestor operațiuni, atît Antonius cît și Curio au fost de o remarcabilă destoinicie. Amîndoi erau născuți să conducă oameni; aveau avantajul tinereții, al frumuseții fizice și al originii nobile; erau populari în toate păturile sociale, energici și de un devotament fără margini față de mine personal. Aveam și alți ofițeri buni, dar nu mulți care să întrunească toate aceste calități. Dar n-a trecut mult pînă cînd am primit vestea că cel mai capabil dintre ofițerii mei, Labienus, dezertase la inamic. E adevărat că-i fusese dintotdeauna atașat lui Pompei și avea unele motive ca să-i fie credincios. Dar și eu fusesem prietenul lui Pompei dintotdeauna, iar Labienus își datora reputația și averea mie și numai mie. Mai mult, trebuia să fi știut perfect de bine cît de false erau zvonurile pe care le răspîndeau pe seama mea dușmanii mei de la Roma — că aș fi urmărit să desființez constituția, că aveam să șterg toate

datoriile, să eliberez sclavii etc. Va fi avut însă probabil o considerabilă forță de a se autoamăgi. Fapt sigur, el i-a afirmat lui Pompei că o mare parte din trupele mele se îndepărtaseră de mine și că era foarte puțin probabil ca eu să le pot convinge să mă urmeze în marșul asupra Romei. E greu de crezut că ar fi făcut o asemenea afirmație dacă n-ar fi fost convins că spune adevărul. După toate probabilitățile, nimeni nu îndrăznise să-i dezvăluie adevărul. Orice contrazicere îl supăra la culme pe Labienus și chiar și un centurion veteran își rumega gîndul de două ori înainte de a-și exprima o opinie despre care știa că nu-i va fi pe plac. Pentru scurtă vreme, partidul lui Pompei și senatul s-au lăsat în voia unei intense exaltări pentru faptul că primeau sprijinul activ al lui Labienus. Pe urmă s-au mirat constatînd că nici un alt ofițer de-al meu n-a mai urmat calea acestuia. Totuși, prin dezertarea lui, Labienus mi-a pricinuit mult rău, și nu cel mai mic din punct de vedere militar. Respectam felul de a comanda al lui Pompei, pe care îl cunoșteam în teorie și din auzite, dar eram profund conștient din experiență că felul de a comanda al lui Labienus se clasa la cel mai înalt nivel. După dezertarea lui, am avut grijă să i se trimită la Roma toate bagajele și bunurile personale.

Trebuia să aștept — știam asta — mai mult de zece zile pînă să-mi sosească măcar prima dintre legiunile pe care le chemasem din Gallia. Și cu toate că inițiasem invadarea Italiei doar cu o singură legiune, aveau să-mi fie necesare mai multe pentru ca să-mi pot atinge vreunul din obiectivele mele. Evaluînd situația generală, trebuia să mă gîndesc la o serie de posibilități diferite în același timp. Pompei — am fost informat — pretinsese că avea zece legiuni pregătite să apere Italia. Afirmația fusese făcută cînd un senator se interesase, cam tardiv, cum anume avea să fie apărată Italia în cazul cînd, așa cum se zvonea, eu aș fi pus la cale invadarea ei dinspre nord. În momentul izbucnirii războiului civil, asertiunea lui Pompei era pur și simplu falsă. În Spania avea șapte legiuni, comandate de ofițeri valoroși, și, în cea mai mare parte, bine pregătite. În Italia avea cele două legiuni pe care i le trimisesem pentru războiul part, dar, care, ulterior, fuseseră reținute spre a fi utilizate împotriva mea. Recentele

măsuri de mobilizare putuseră să adune destui oameni pentru a forma încă o legiune sau cel mult două. Un mare număr dintre veteranii rechemați din fostele armate ale lui Pompei reprezentau efective excelente, dar erau și nenumărați oameni neinstruiți, care se puteau dovedi ostași buni, cu tragere de inimă pentru meserie, sau dimpotrivă. Astfel, dacă Pompei nu-și aducea o mare parte din armata sa din Spania în Italia, nu avea posibilitatea să scoată pe cîmpul de luptă cele zece legiuni cu care se fălise. Și afară de cazul cînd eu aș fi rămas inactiv în nord, timp de cel puțin o lună, nu avea cum să ia dispozițiile necesare pentru a-și deplasa trupele din Spania.

Cînd am trecut Rubiconul nu aveam decît o singură legiune cu mine, împreună cu o considerabilă armată de cavalerie galică și germană. În circa două săptămîni trebuiau să-mi sosească cele două legiuni pe care le chemasem din Gallia. Mai aveam acolo o rezervă de alte șapte legiuni, unele dintre ele fiind necesare pentru siguranța provinciei, altele pentru a supraveghea armata spaniolă a lui Pompei. În ceea ce privește operațiunile imediate din Italia, mă consideram într-o situație avantajată. Pompei se bucura, poate, de o ușoară superioritate numerică,dar trupele mele erau mai experimentate decît ale lui,mai bine instruite și, eram convins, mai devotate. Mă îndoiam, de pildă, dacă el se putea bizui deplin pe cele două legiuni care, pînă atît de recent, se aflaseră sub propria mea comandă. Eram deci încredințat că în foarte scurt timp forța armată necesară pentru a mă face stăpînul Italiei avea să-mi stea la dispoziție. Totuși, îmi venea greu să fac uz de această forță. Ceea ce doream era mai degrabă o reglementare politică decît una militară; căci dacă îl alungam pe Pompei afară din Italia, nu-i mai vedeam capăt războiului. Nădăjduiam că Pompei, care era perfect capabil de a aprecia realitățile situației militare, avea să revină la rațiune, acceptînd să negocieze cu mine mai înainte ca lucrurile să ajungă prea departe. Nu era o speranță nechibzuită, și totuși astăzi, privind îndărăt la vremea aceea, am impresia că nu știu ce forță mai puternică decît rațiunea și patriotismul stăpînea evenimentele, făcîndu-le să se îndrepte, cu inevitabilitatea unei tragedii

grecești, în direcția dezastrului. Exista o incompatibilitate fatală între exigențele securității mele și trufia lui Pompei. El trebuia să apară, în ochii săi ca și ai celorlalți, ca și cum ar fi cîștigat războiul; eu, pentru a supraviețui, trebuia să acționez ca și cum eram pregătit să-l cîștig. Fiecare victorie pe care o obțineam, în timp ce-mi sporea siguranța, scădea șansele unei păci negociate, de vreme ce Pompei se hotărîse să impună pacea și nu să accepte să-i fie impusă. Dar dacă aș fi suferit eșecuri, sau chiar dacă aș fi rămas inactiv, s-ar fi observat că mă aflu într-o poziție dezavantajoasă, iar dușmanii mei, cu Pompei în calitate de complice binevoitor sau aproape binevoitor, ar fi căutat sigur să mă distrugă.

Așa cum s-au desfășurat evenimentele, ocuparea orașului Rimini de către mine și buna primire pe care orașele din nord au acordat-o trupelor mele, au produs o stare de panică la Roma. Într-o zi-două s-au și răspîndit zvonuri în sensul că fuseseră văzuți călăreți de-ai mei în împrejurimile cetății. Cei care, cu puțin timp înainte, se convinseseră pe ei înșiși, încredințîndu-i și pe alții,că eu nici nu puteam, nici nu voiam să întreprind ceva ca să mă apăr, îmi atribuiau acum meritul unei rapidități supranaturale de acțiune. Au început să-i caute pricină lui Pompei, pe care îl tîrîseră în război, cerîndu-i să scoată din pămînt legiunile făgăduite.

Cît despre Pompei, trebuie să fi trecut atunci printr-un moment neplăcut. Sînt înclinat să gîndesc că trebuie să fi fost convins că eu mă voi supune cu docilitate exigențelor lui și că nu avea să aibă loc nici un război. Trecuseră doisprezece sau treisprezece ani de cînd nu mai comandase o armată, dar încă se bucura de cea mai mare faimă militară din lume și, în acel moment, a dovedit că-și merita reputația. Pe atunci, bineînțeles, puteam să fac doar supoziții cu privire la intențiile sale ; dar acum mi se pare verosimil ca el să fi luat aproape de îndată hotărîrea de a refuza orice negociere cu mine și de a adopta o strategie care avea să ducă în mod sigur la un război de durată — un război în care se aștepta, nu fără motiv, să obțină în cele din urmă o victorie zdrobitoare. Foarte curînd, i-a speriat pe acei

senatori care crezuseră că vor putea, cu multă ușurință, să-și impună silit voința, confruntîndu-i cu realitățile luptei în care se angajaseră. Trebuiau să evacueze Roma și apoi Italia. Trupele urmau să se retragă în miazăzi, concentrîndu-se la Brindisi. Senatul, armata, toate vasele de război și de transport urmau să părăsească Brindisi pentru a pleca în nordul Greciei. Eu aveam să rămîn într-o Italie golită de oameni și de provizii — într-o Romă din care cea mai mare parte a guvernului legal constituit fugise. Aveam să fiu amenințat din vest de armatele spaniole ale lui Pompei, care puteau fie să debarce în Italia la momentul potrivit, de vreme ce Pompei era stăpîn absolut pe mare, fie să năvălească prin Gallia. Armatele pompeine din Africa aveau să se bucure de puternicul sprijin al regelui Iuba al Numidiei, un barbar insolent pe care-l trăsesem odinioară de barbă în senat. Aceste armate puteau ori să fie utilizate în combinație cu forțele din Spania, ori să invadeze Italia prin Sicilia. Iar în Orient, unde influența și prestigiul personal al lui Pompei erau încă enorme, o armată uriașă avea să fie între timp mobilizată și instruită. Tot de acolo invadase Italia cu succes și Sylla. Pompei avea incomparabil mai mult credit pe plan militar și politic decît avusese Sylla la vremea sa. Trebuie să i se fi părut că ceea ce făcuse odinioară Sylla, putea să înfăptuiască el cu și mai mare vigoare.

Planul lui Pompei era bine gîndit și, ca mai toate operațiunile sale militare din trecut, fusese conceput pe scară amplă. Totuși, succesul planului se baza în practică, într-o oarecare măsură, pe ipoteza că eu aveam să fiu ori inactiv, ori nehotărît. În timp ce, într-un sens, se putea susține pe bună dreptate că eu mă aflam încercuit, fiind amenințat din răsărit, din miazăzi și dinspre apus, într-alt sens, era la fel de exact să se afirme că impresionantele forțe armate ale lui Pompei erau răzlețite, astfel că, în cazul cînd acționam cu destulă rapiditate, aveam posibilitatea să mă ocup întîi de o parte din ele și apoi de altele, fără a avea vreodată de înfruntat din plin șocul forțelor sale în totalitatea lor. Cu toate astea, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, Pompei, cu întregul Răsărit la ordinele lui, putea fi destul de puternic chiar fără ajutorul forțelor sale armate din alte părți. În plus, de astă

dată dădea și el dovadă de perspicacitate politică. Firește, alungîndu-l din Italia dobîndeam prestigiu, dar atîta vreme cît el era însoțit de un număr suficient de senatori, eu nu puteam să ajung niciodată în Italia la poziția legal și cuvenit constituită de care aveam nevoie. Nu doream război și nu voiam să-mi fac reputația unui rebel și a unui aventurier. Dar el mă forța să lupt și să mă comport ca și cum într-adevăr m-aș fi ridicat împotriva și deasupra statului.

Nu mi-am dat seama imediat care erau planurile lui Pompei sau care avea să fie întreaga lor însemnătate, deși vedeam bine că, dacă războiul se întindea în afara Italiei, existau toate șansele să devină un război crunt și de durată și că, oricare ar fi fost rezultatul final, avea să producă în structura societății noastre răni ce ar fi avut nevoie cel puțin de o generație ca să se vindece. De aceea, am continuat să folosesc toate mijloacele cu putință pentru a-l determina pe Pompei să consimtă la o întîlnire cu mine, asigurîndu-l de convingerea mea (care era sinceră) că, dacă puteam discuta împreună divergențele noastre de păreri, am fi găsit o soluție pașnică. Știam că acea oligarhie senatorială care își impusese puterea avea să se opună la orice sugestie referitoare la o întîlnire a mea cu Pompei între patru ochi. Deși nu păreau că au o părere prea bună nici despre patriotismul meu, nici despre știința mea militară, senatorii extremiști se temeau de mine ca om politic și ca negociator, fiind convinși, cum era și drept, că dacă m-ar fi lăsat să discut problemele cu Pompei într-o atmosferă calmă, era probabil ca Pompei să ajungă la o înțelegere cu mine; o asemenea înțelegere ar fi împiedicat războiul și ar fi pus în afara oricăror riscuri atît drepturile și interesele lui Pompei, cît și ale mele; dar în același timp —așa cum Cato, Scipio, Lentulus și ceilalți își dădeau perfect de bine seama — am fi redus grupul lor la neputință pentru moment. Erau nevoiți, prin urmare, să protesteze împotriva oricărei întîlniri între Pompei și mine. Totuși, încă mai speram că Pompei, atît ca patriot cît și ca expert militar, avea să dea înapoi în fața dificultăților și primejdiilor unui război îndelungat, în care el personal avea totul de pierdut și nu mare lucru de cîștigat. Văd acum că și spe-

ranțele și calculele mi-au fost greșite. Războiul era de neînlăturat. Dar cît de mărunte și de neînsemnate sînt în aparență înrîuririle și impulsurile care pun în mișcare, în ultimă instanță, o acțiune de mari proporții. E adevărat firește că, întocmai ca pe vremea lui Marius și a lui Sylla, contradicțiile și deficiențele din cadrul economiei și al sistemului nostru general de guvernare cereau o soluționare, și e posibil ca divergențele de interese și de păreri să fi fost atît de mari încît nu se putea ajunge la o soluție decît pe calea războiului. Totuși acest război n-ar fi avut loc niciodată dacă în caracterul unui anumit om n-ar fi existat un defect — mă gîndesc la vanitatea lui Pompei care-l făcea să nu poată suferi ideea unui egal.

Momentul în care s-a apropiat cel mai mult de manifestarea unei oarecare bunăvoințe pentru negocieri a fost pe la sfîrșitul lui ianuarie, după ce evacuase Roma, iar eu nu mă deplasasem încă de la Rimini, deși trimisesem cîteva detașamente de avangardă puțin mai spre sud. Mesajul lui, ca răspuns la propria mea ofertă de a-mi trimite ostașii la vatră cu condiția ca și el să facă același lucru și ca toate ordinele de mobilizare din Italia să fie anulate, a fost evaziv și nesatisfăcător. El s-ar retrage — spunea — în provincia sa din Spania, dacă eu m-aș retrage în Gallia și apoi mi-aș desființa armata; dar cît timp nu-mi împlineam în întregime partea mea din convenție, mobilizarea în Italia avea să continue. Nu se făcea nici o mențiune despre o conferință între noi doi. Dacă aș fi acceptat aceste condiții, aș fi rămas cu totul la discreția dușmanilor mei. Nu se fixa nici o dată cu privire la eventuala retragere a lui Pompei în Spania, iar consulii aveau să-i ceară, fără îndoială, să rămînă în Italia un timp suficient pentru ca ei să-și atingă scopul de a mă distruge.

Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să înaintez și să nădăjduiesc că, obținînd vreun succes, fie militar, fie politic, puteam să-i determin pe Pompei și pe senatori să negocieze pe baza unor condiții mai echitabile. Mica mea armată de numai zece cohorte era întîmpinată cu bucurie în toate orașele pe care le ocupam în drumul nostru spre miazăzi, iar pe la mijlocul lui februarie

primisem ca întăriri două legiuni veterane din Gallia, alte două legiuni de recruți și noi contingente de cavalerie. În acest timp parcurseserăm aproape jumătate din lungimea peninsulei și ne aflam în fața orașului fortificat Corfinium, unde dușmanul meu inveterat Domitius Ahenobarbus mi-a oferit exact prilejul pe care-l doream ca să cîștig o victorie remarcabilă și fără vărsare de sînge. Pe acest comandant incompetent și irascibil îl numise senatul ca să mă înlocuiască la comanda Galliei și a legiunilor galice. Pornise în marș spre nord cu o armată proprie, înrolînd noi trupe în drum, și ocupase Corfinium cu ceva mai mult de două legiuni ca efective. Auzise cît de redusă era armata mea de invazie și, fără a se osteni să cerceteze cît de curînd avea să primească întăriri, hotărîse că era capabil s-o distrugă. Pompei îi trimisese vorbă, îndemnîndu-l să se retragă spre Brindisi, unde se concentra restul armatei, dar în loc să asculte, Domitius, ca și cum el ar fi fost comandantul suprem, îi scrisese lui Pompei cerîndu-i să se îndrepte spre nord. În acel ținut muntos, dificil de străbătut, le va fi foarte ușor, spunea Domitius, forțelor sale armate unite cu cele ale lui Pompei să mă extermine pe mine împreună cu armata mea. Pompei, care nu avea intenția să piardă războiul definitiv pentru ca să-i dea satisfacție lui Domitius, i-a scris numai ca să-i spună că nu-l interesa un plan neautorizat de el și i-a reamintit lui Domitius să se retragă cît mai era timp. Dar timpul se scursese. Legiunile mele de veterani, oamenii care construiseră liniile de fortificație de la Alesia, intraseră în luptă cu sarcina mult mai ușoară de a asedia Corfinium. Situația lui Domitius era desperată. Cu toate astea, încă ar mai fi putut ajunge la o înțelegere onorabilă cu mine, într-un fel sau în altul; totuși, se pare că el, ca și mulți dintre ceilalți senatori care se aflau împreună cu el, se amăgiseră singuri cu propria lor propagandă în așa măsură încît credeau în mod sincer că ar fi fost uciși sau, mai știu eu, torturați, dacă ar fi căzut în mîinile mele. De aceea, înspăimîntat în privința siguranței lui personale, Domitius se pregătea să-și abandoneze trupele și să fugă singur mai înainte ca fortificațiile noastre de împresurare să fie terminate. Cînd i-au aflat planul, soldații săi, cum era și firesc, au fost indignați.

L-au arestat pe Domitius și mi-au trimis delegați, făgăduindu-mi să-mi predea orașul și să se supună ordinelor mele ulterioare. Am convenit ca predarea să aibă loc a doua zi, iar în noaptea aceea am înconjurat orașul printr-un lanț continuu de oameni. Eram preocupat în special să nu-mi scape nici un senator și nici o personalitate de frunte, deoarece doream să le fie limpede tuturor că intențiile mele erau să evit vărsarea de sînge și să arăt mărinimie.

Cel mai important personaj din oraș alături de Domitius era Lentulus Spinther, un fost consul ce-mi fusese prieten în trecut și-mi datora mult pentru sprijinul pe care i-l acordasem în carieră. Cu puțin înainte de revărsatul zorilor, a luat contact cu avanposturile noastre și a cerut să fie adus la mine. Cînd a apărut în fața mea, a căzut în genunchi implorîndu-mă să-i cruț viața. Ba chiar s-a dat în spectacol într-un mod lamentabil, dar i-am tăiat vorba repede spunîndu-i că nu avea de ce să se teamă, deși se dovedise atît de nerecunoscător față de mine. N-am pătruns în Italia, am declarat eu, cu scopul de a face vreun rău cuiva, ci numai pentru a-mi apăra propriile drepturi și pe cele ale tribunilor. Spinther a părut pe cît de surprins pe atît de încîntat. A cerut încuviințarea de a se întoarce în oraș ca să le comunice și celorlalți ceea ce-i spusesem. Unii dintre ei, mi-a mărturisit, se gîndeau la sinucidere. Și nu era nici o exagerare. Exemplul fusese dat de însuși Domitius Ahenobarbus, care-i ceruse medicului său grec să-i administreze otravă și chiar luase doza prescrisă. Se pare că în momentul cînd Spinther s-a întors în oraș cu vestea că nu aveam intenția să aduc nimănui vreun prejudiciu, Domitius a regretat amarnic o asemenea hotărîre pripită. A răsuflat ușurat aflînd că îngrijitorul său grec avusese mai multă minte decît el și-i dăduse, în loc de otravă, o simplă licoare somniferă.

A doua zi, în zori, am luat măsuri pentru desfășurarea unei ceremonii oficiale de predare. A fost o solemnitate impresionantă, organizată în intenția de a i se da o largă difuzare. Întîi, un grup de vreo cincizeci de personalități de primă importanță din Roma — membri ai senatului, financiari renumiți și ofițeri de grad superior — s-a prezentat înaintea mea. Nu izbuteau să-și ascundă

spaima de care erau cuprinși. Proprii lor soldați se întorseseră împotriva lor, iar veteranii mei galici erau cuprinși de o furie amenințătoare, înrăiți atît din pricina mea cît și din a lor, deoarece se așteptaseră să fie încărcați cu onoruri în Italia pentru faptele lor eroice, și considerau de nesuportat să fie întîmpinați cu armele de către proprii compatrioți. Acum îi luau în derîdere și-i batjocoreau pe membrii nobilimii romane care treceau printre rîndurile lor și, obișnuiți să primească o recompensă oarecare după orice operațiune de asediu încununată de succes, cereau, pe jumătate în glumă, ca acești prizonieri să fie duși la tîrgul de sclavi. Am pus însă repede punct comportării lor, e drept firești, dar cam prea insultătoare. Am adresat prizonierilor o scurtă alocuțiune, relevînd faptul că mulți îmi erau obligați personal și absolut toți aveau obligații față de mine și de armata mea pentru acțiunile noastre din Gallia și din Germania. Le-am cerut să mediteze asupra ingratitudinii lor, dar le-am spus că n-aveau de ce să fie îngrijorați. Erau liberi să se ducă unde le plăcea, liberi chiar să se alieze cu dușmanii mei; nici una din proprietățile lor n-avea să fie atinsă. Ba chiar i-am restituit lui Domitius o sumă considerabilă de bani pe care o revendica sub cuvînt că este a lui, deși, în realitate, era vorba de bani publici destinați plății trupelor sale. Pe soldați i-am încorporat în propria mea armată, trimițîndu-i imediat sub comanda lui Curio să ocupe Sicilia. Dacă războiul avea să continue și să se întindă, îmi era necesară Sicilia atît ca sursă de aprovizionare cu alimente, cît și ca bază de atac împotriva forțelor inamice din Africa. Cît despre prizonierii eliberați la Corfinium, aceștia și-au declarat recunștința; și, într-adevăr nu cred că, într-un război civil, s-a mai văzut vreodată o asemenea indulgență. După aceea, unii dintre ei, inclusiv Domitius, s-au alăturat din nou lui Pompei și dușmanilor mei, pe care îi credeau învingătorii finali.

Între timp, Pompei își concentrase armata și flota la Brindisi. Am pornit în marș rapid într-acolo pe șoseaua de coastă, ajungînd din urmă, în drum, un număr de contingente din trupele sale, majoritatea fiind bucuroase să se alăture armatei mele. La comanda unuia dintre aceste detașamente am întîlnit un prieten

personal de-al lui Pompei, pe care l-am eliberat, trimițîndu-l înainte cu un mesaj în sensul că mă aflam în drum spre Brindisi și că solicitam din nou, pînă nu era prea tîrziu, să mi se dea prilejul unei întrevederi pentru a discuta condiții onorabile de pace. Și această ofertă a fost respinsă. Cînd a sosit mesajul meu, Pompei apucase să trimită peste mare, în Grecia, pe cei doi consuli și cea mai mare parte a armatei sale. Răspunsul său pedant, cu pretenții de respect al legalității, a fost că, în absența consulilor, îi era cu neputință să negocieze. De aceea, am judecat că singura mea speranță de a termina războiul repede și mulțumitor era să-l împiedic pe Pompei de a părăsi Italia și să-i capturez ori să-i distrug atît armata cît și pe el însuși. Aveam șase legiuni, dintre care patru veterane, și am început numaidecît să facem tot ce era posibil pentru a bloca portul Brindisi. Lipsa unei flote constituia însă un mare neajuns, iar contramăsurile luate de Pompei au fost energice, minuțioase și inteligente. Pe la mijlocul lui martie (pare ciudat că faptele s-au petrecut numai cu cinci ani în urmă) a evacuat Brindisi și, practic vorbind, fără nici un fel de pierderi, s-a îmbarcat cu tot restul armatei trecînd pe țărmul opus, la Durazzo.

În șaizeci de zile, și fără vărsare de sînge, mă făcusem stăpînul Italiei. Dar la Roma situația mea legală era în cel mai bun caz îndoielnică; mă găseam într-o lipsă aproape totală de corăbii, și în toate provinciile imperiului, cu excepția Galliei, se adunau armate în scopul distrugerii mele.

ROMA: O SCURTĂ VIZITĂ

Privind cum ultima corabie de transport a lui Pompei pornea în larg de la Brindisi (organizase evacuarea în mod desăvîrșit), mă simțeam năpădit de un acut sentiment de frustrare și, pentru prima oară, de o aprigă ură împotriva dușmanilor mei. Dacă aș fi avut vase de navigație, i-aș fi putut urmări și, după toate probabilitățile, aș fi terminat războiul repede și decisiv. Dar îmi trebuiau multe luni de zile ca să construiesc o flotă destul de mare pentru scopurile mele, iar între timp acești cîțiva dușmani neîmpăcați ai mei mă condamnaseră să duc un război al cărui rezultat era nesigur și pe care aș fi dat mult ca să-l evit.

Mi-am dat seama că securitatea mea depindea, ca în atîtea alte rînduri, de hotărîrea de a porni extrem de rapid la acțiune. Cele două primejdii imediate care mă amenințau veneau de la forța maritimă a lui Pompei și de la armatele lui, bine conduse și bine organizate, din Spania. Avea posibilitatea să-și utilizeze forța maritimă pentru a izola Italia (și în special Roma) de sursele importurilor necesare de alimente. Situația mea în țară, care, și așa era destul de dificilă, ar fi devenit cu totul de nesusținut dacă mă dovedeam incapabil de a abate spectrul foametei și toată dezorganizarea vieții normale ce ar fi urmat. Era, prin urmare, necesar să-mi asigur fără întîrziere dominația asupra zonelor producătoare de alimente — Sicilia, Sardinia și eventual Africa. În privința Siciliei și a Sardiniei, totul a mers bine. Trupele mele au ocupat Sardinia fără a întîmpina cea mai mică împotrivire. L-am trimis pe Curio în Sicilia cu o armată suficient de mare, nu numai pentru a ține în stăpînire insula, dar și pentru a pleca de-acolo

mai departe spre a-i combate pe pompeienii din Africa. Știam că mă pot încrede în loialitatea, energia și entuziasmul lui Curio. Demonstrase pînă acum că poseda aptitudini militare de prim ordin; dar era înclinat la impetuozitate, și de aceea am atașat pe lîngă el un general de-al meu cu temeinică experiență, Caninius Rebilus. În Sicilia, populația locală ne-a primit din nou cu bucurie, iar rapiditatea sosirii lui Curio a exclus posibilitatea oricărei rezistențe. Fără îndoială, dacă ar fi fost timp, mi s-ar fi opus o oarecare rezistență, de vreme ce Pompei încredințase Sicilia celui mai consecvent și mai aprig dintre dușmanii mei, lui Cato însuși. Dar așa, Cato n-a avut altă cale de ales decît să evacueze insula și să navigheze spre Grecia pentru a se alătura lui Pompei. Cato nu pierdea însă nici o ocazie de a încerca să demonstreze că toți greșesc, în afară de el. Cu acel prilej, înainte de a părăsi Sicilia, a ținut o cuvîntare în care a dat toată vina pe Pompei pentru că, spunea el, se angajase într-un război inutil cu resurse inadecvate. Nu era tocmai rolul unui ofițer subaltern să-i aducă asemenea critici comandantului său suprem; și, în orice caz, opiniile strategice ale lui Cato pot fi reduse la zero. Dar a avut dreptate cînd a declarat că războiul era inutil. Este, prin urmare, cu atît mai curios de ce s-a împotrivit atît de statornic la orice propunere care ar fi putut duce la un deznodămînt pașnic — și a continuat să meargă pe acest făgaș pînă în ultima zi a vieții sale. Era un stoic și prefera, fără îndoială, să vadă întreaga lume — ca să nu mai vorbim de Italia împreună cu provinciile romane — alunecînd spre pierzanie, numai să se înfăptuiască ceea ce concepea el a fi „justiția". E sigur că a contribuit în mare măsură la distrugerile care sînt inevitabile într-un război civil, iar ceea ce concepea el a fi „justiția" (adică înfrîngerea mea în bătălie) tot nu s-a înfăptuit. Dar dacă și astăzi îmi este odioasă amintirea lui, asta se datorește mai mult aroganței și animozității lui persistente decît pincipiilor lui. Unchiul meu de-al doilea Rutilius era de asemenea stoic, fiind credincios acelorași principii pe care le susținea și Cato. A arătat că era gata să-și sacrifice viața și averea mai curînd decît să admită un compromis sau să se plece în fața nedreptății; dar n-ar fi fost dispus, cum a fost Cato, să sacrifice

pe oricare altul la fel ca pe sine. Moraliştii stoici îi consideră pe Rutilius şi pe Cato ca pe doi martiri. Personal, văd o mare deosebire între ei şi, deşi sînt gata să admit că exista o anumită integritate în caracterul lui Cato, mai observ la el şi multă prezumţie, rea creştere, afectare şi lipsă de sensibilitate. În ceea ce mă priveşte, încă de la o vîrstă foarte fragedă (de fapt, din momentul cînd mi-am văzut unchiul de-al doilea cum a căzut victima nevrednicilor săi duşmani în faţa curţilor de justiţie romane), m-am hotărît să nu devin niciodată, pe cît îmi va fi cu putinţă, un martir. Nu doar că m-aş fi bucurat măcar de această îndoielnică onoare a martirajului, dacă m-aş fi supus hotărîrii ilegale a unui senat terorizat şi m-aş fi întors la Roma fără apărarea armatei mele sau a comenzii mele. N-aş fi avut de exprimat nici un principiu abstract de justiţie în faţa tribunalelor care ar fi fost instituite ca să mă condamne. Aş fi putut aduce argumente numai din punctul de vedere al utilităţii publice şi al umanităţii, pe temeiuri de eficienţă şi de mărinimie. Şi aş fi ştiut că nici un argument — nici chiar realizările mele din Gallia — nu m-ar fi salvat. Acum luptam pentru viaţa şi onoarea mea; dar mai luptam şi pentru ceva care, dacă nu merită denumirea stoică de „justiţie", e poate la fel de preţios în treburile omeneşti. Eu luptam pentru ceea ce era necesar şi util, şi puteam fi generos; potrivnice îmi erau nişte creaturi moarte, descărnate, invidioase şi răzbunătoare care, în ciuda unei aparente respectări a tradiţiei şi instituţiilor — pe care eu le veneram de altfel — impuneau constrîngeri prin felul cum exercitau puterea, nefiind în stare să ofere nimic pentru viitor, în afara unei parodieri fără sens a asupririi din trecut.

Dacă era vorba să lupt, trebuia să fac tot posibilul ca să înving; deşi chiar şi acum tot mai nădăjduiam că între mine şi Pompei se putea ajunge la o înţelegere care să ducă la pace, înainte de angajarea unui conflict general. Aşa cum stăteau lucrurile însă, după ce am luat măsurile cuvenite spre a asigura aprovizionarea cu alimente a Italiei, era, în mod vădit, necesar să combat armatele lui Pompei din Spania. Pentru operaţiunile la care mă gîndeam, îmi trebuiau bani şi mi-ar fi fost de mare folos dacă puteam primi din partea senatorilor care mai rămăseseră la Roma

o autorizație oficială în vederea măsurilor ce urmau să fie luate. Nu pierdusem speranța să obțin genul de autorizație ce mi-era necesar și am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-i fac să înțeleagă pe diverși oameni de stat, și în deosebi pe Cicero, dilema în care mă aflam, astfel ca să mă ajute, dacă mai era posibil, să determin o situație favorabilă păcii.

De la Cicero am sperat cel mai mult, și Cicero m-a dezamăgit cel mai profund. Îl știam un om inteligent, căruia îi repugna ideea războiului civil, și care încercase în trecut, fără succes, să-l convingă pe Pompei să-mi accepte prima mea propunere, anume ca eu să rămîn în nord numai cu mica provincie Illyricum și cu o armată de una sau două legiuni. De asemenea, cu toate că nu-l mai văzusem de zece ani, îmi aminteam de vremea anilor noștri de tinerețe cînd fuseserăm prieteni; chiar și acum îmi era atașat prin legături de interes și de afecțiune. Ne obișnuiserăm să corespondăm pe teme literare; fratele lui luptase alături de mine în Gallia; iar eu avusesem posibilitatea să-l ajut pe Cicero însuși nu numai împrumutîndu-i bani, dar și arătîndu-mi bunăvoința față de mai mulți protejați de-ai săi pe care mi-i recomandase. Firește, fusese întotdeauna un admirator și, într-o oarecare măsură, un prieten al lui Pompei; dar era prea inteligent ca să pună preț pe Pompei ca om politic, amintindu-și probabil, socoteam eu, că în epoca exilului său, Pompei, ca mai toți membrii marilor familii, nu manifestase nici un fel de recunoștință pentru serviciile aduse de Cicero în trecut. Nădăjduiam cu atît mai mult că avea să-mi fie de folos cu cît încă nu-l urmase pe Pompei în Răsărit și, auzind de la prietenul său Lentulus Spinther cum îi tratasem pe prizonierii de la Corfinium, îmi scrisese în termenii cei mai cordiali, felicitîndu-mă pentru fapta mea. Îmi închipuiam că știa foarte bine că, în cazul cînd Pompei ori Domitius ar fi deținut aceleași avantaje asupra mea, nici unul dintre ei n-ar fi dat dovadă de cea mai mică îndurare. De aceea am răspuns imediat scrisorii sale și am dat instrucțiuni prietenilor mei de la Roma, Balbus și Oppius, să-i facă noi propuneri și să mă informeze în permanență pe unde se află.

Casa de țară unde se retrăsese nu era departe de drumul meu de la Brindisi la Roma. M-am dus acolo să-l vizitez și am avut cu el o întrevedere cît se poate de nesatisfăcătoare. Cicero e numai cu patru ani mai în vîrstă decît mine, dar arată mult mai îmbătrînit și cu acel prilej era în mod vădit (deși absolut fără motiv) înspăimîntat de oamenii înarmați din suita mea. În decursul conversației mi-am dat seama că, deși ideea războiului civil îl îngrozea în mod sincer, ceea ce îl indispunea în primul rînd era gîndul că ar putea fi silit, la un moment dat, să se angajeze definitiv de o parte sau de alta. I-am spus că eu doream pacea și și-a dat cu entuziasm asentimentul; dar cînd l-am întrebat dacă n-ar voi să ia cuvîntul în senat pentru pace și să fie garant pentru planul meu de a trimite o nouă delegație, de astă dată din partea senatorilor rămași la Roma, către Pompei, a început imediat să ridice obiecții și să-și ceară scuze. Îi era teamă, se înțelege, că Pompei și toți ceilalți aveau să-l considere ca pe un simplu agent de-al meu, dacă își lua asupra sa această misiune înțeleaptă și patriotică. Își făurise o părere prea bună despre el însuși (sau, la fel de adevărat, am putea spune că părerea lui despre sine nu era suficient de bună) pentru ca să se pună în situația de a înfrunta dezaprobarea unor membri ai aristocrației. În afară de asta, nu știa cine avea să cîștige războiul, iar Pompei făcuse cunoscut că avea să trateze ca inamic pe oricine ar fi ajuns la vreo înțelegere cu mine. I-am atras apoi atenția, cît mai limpede cu putință, că, în afară doar dacă ar fi existat vreo perspectivă autentică de pace, aveam să fiu nevoit să mă apăr și că, în special, trebuia să mă asigur împotriva amenințării armatelor lui Pompei din Spania. S-ar fi zis că orice copil putea să înțeleagă forța acestui argument, dar, după cît se pare a fost dincolo de puterea de înțelegere a lui Cicero, care doar și-a repetat lamentările, continuînd să mă îndemne să nu extind războiul sub nici un motiv. Cum eu am continuat să-l tratez cu politețe, explicîndu-i cu răbdare necesitățile situației, am văzut că și-a recîștigat un oarecare aplomb oratoric, deși nu-și dădea osteneala să înțeleagă argumentarea pe care i-o desfășuram. În cele din urmă, ridicîndu-și vocea, în mod normal subțiratică, pînă la tonul impre-

sionant pe care știa să-l stăpînească atunci cînd vorbea în public, a spus: „Și dacă vin la Roma, așa cum îmi ceri, ca să vorbesc în senat, cum ți-ar place dacă i-aș îndemna pe colegii mei senatori să facă tot ceea ce le va sta în putință pentru a te împiedica să duci război în Spania sau chiar să pui la cale o campanie în Răsărit?" I-am răspuns că nu mi-ar place cîtuși de puțin să aud un asemenea discurs care ar fi, în orice caz, lipsit de orice legătură cu necesitățile militare. „Atunci", a spus Cicero, „nu voi veni la Roma". A vorbit ca și cum ar fi făcut un gest nobil sau tragic. În realitate, își găsise doar o biată scuză pentru inactivitatea pe care o prefera în acel moment, așa cum o preferase întotdeauna în momentele cruciale, afară de cazul cînd putea fi considerat el personal ca șef al uneia dintre facțiunile în luptă. De atunci nu i-am mai acordat niciodată încrederea; cu toate că îmi place și acum să-l aud vorbind și-i admir suplețea inteligenței. Din această fază timpurie a războiului civil l-am revăzut abia după rezultatul decisiv al principalei bătălii, cînd m-a abordat implorîndu-mi protecția pentru el însuși și pentru alții care luptaseră împotriva mea. Bineînțeles, i-am dat înapoi tot ceea ce pierduse. Uneori a părut că-mi este recunoscător și de curînd, în senat, m-a copleșit cu elogii cam slugarnice. Dar nu mai am încredere în el. Bănuiesc că dacă mîine aș fi asasinat, el ar fi printre cei dintîi care i-ar felicita pe ucigași.

Am părăsit locuința lui Cicero în culmea indignării și am plecat direct la Roma. Trecuseră aproape zece ani de cînd nu mai văzusem cetatea în care mi-am petrecut mai toată tinerețea. Nădăjduisem să revin în calitate de consul ales legal și să-mi celebrez triumful cîștigat de armata mea în Gallia, Germania și Britannia. Acum mă vedeam reintrînd în calitate de cuceritor, fără voia mea. Am avut grijă să respect, pe cît posibil, buna cuviință. De vreme ce încă mai dețineam o comandă oficială, i-am invitat pe membrii senatului să-mi iasă în întîmpinare în afara zidurilor cetății. Numeroși senatori au asistat la întrunire și toți au ascultat cu aparent respect cuvîntarea ținută de mine pentru a justifica măsurile pe care le luasem. S-au înălțat strigăte de ovații cînd am declarat că sînt încă dispus să obțin pacea prin negocieri. Dar

cînd am ajuns la discutarea măsurilor de ordin practic ce s-ar fi putut lua în vederea păcii, m-am izbit de aceeași atitudine timorată și lipsită de realism pe care o observasem la Cicero. Senatul era pentru trimiterea unei delegații la Pompei; dar nu s-a găsit nimeni destul de curajos ca să se ofere să facă parte dintr-o asemenea delegație. Unul singur din cei doi foști consuli prezenți a avut o propunere precisă de făcut și acela, ca și Cicero, m-a implorat doar să nu extind războiul în Spania. Mă aflam într-o situație foarte asemănătoare cu aceea din timpul primului meu consulat. Și atunci senatul avusese prilejul să se asocieze cu mine într-o politică de guvernare înțeleaptă, generoasă și constructivă, dar preferase o atitudine de inerție dușmănoasă ori de indiferență. Astfel, o dată mai mult, eram forțat să acționez fără concursul senatului. I-am informat pe senatori că dorința mea era ca ei să împartă cu mine truda și răspunderile guvernării; dacă ei însă n-aveau tragere de inimă să-și aducă partea lor de contribuție, aveam să-mi asum singur sarcina.

De aceea, după ce mi-am pierdut nu mai puțin de trei zile cu aceste discuții neconcludente, am luat măsurile care mi s-au părut cele mai potrivite. Aveam intenția să plec imediat în Spania. În timpul absenței mele din Italia era necesar ca atît guvernarea civilă cît și apărarea să fie lăsate în mîini capabile și vrednice de încredere; era de dorit, de asemenea, ca ofițerii pe care îi numeam să se bucure de oarecare prestigiu. Fusesem învinuit că sînt un rebel; mulți dintre cei mai buni prieteni și mai valoroși ofițeri ai mei proveneau din familii necunoscute și ca atare erau suspecți atît în ochii senatorilor cît și ai financiarilor, pe care nu voiam să-i am adversari. Astfel, deși știam că prietenul meu Balbus sau chiar vreun ofițer subaltern ar fi putut guverna Italia cu pricepere și moderație, trebuia să găsesc, dacă era cu putință, persoane ale căror nume să fie cunoscute, iar alegerea mea era limitată prin faptul că cei mai mulți dintre aristocrați se asociaseră cu Pompei. Din fericire, puteam să mă bizui pe unul dintre pretori, pe Lepidus. Provenea dintr-o familie suspusă, fiind fiul acelui Lepidus care, în anii adolescenței mele, încercase să facă o revoluție ce se bucurase de sprijinul mai multor cuno-

ştinţe şi rude de-ale mele; eu însă refuzasem să am vreun amestec în acea mişcare, întrucît vedeam că nu are sorţi de izbîndă. Unul dintre şefii revoluţiei fusese Brutus, soţul Serviliei, vechea mea prietenă, şi tatăl tînărului Brutus pe care îl cunosc din copilărie şi îmi este şi acum nespus de drag. Revoluţia fusese înnăbuşită de unul din consulii vremii cu ajutorul lui Pompei, care se afla pe atunci chiar la începutul strălucitei sale cariere. În cursul operaţiunilor, Pompei îl prinsese şi apoi îl omorîse mişeleşte pe soţul Serviliei. De atunci tînărul Brutus refuzase să-l mai salute pe ucigaşul tatălui său, ori să-i vorbească. M-a mîhnit mult constatarea că acum, fără îndoială sub înrîurirea unchiului său Cato, Brutus se împăcase cu Pompei, întorcîndu-se împotriva mea. Tînărul Lepidus însă, ori şi-l amintea mai bine pe tatăl său, ori evaluase cu mai multă luciditate probabilităţile viitorului. Şi el se înrudea cu Servilia, fiind căsătorit cu una dintre fiicele ei. Nu aveam o părere prea favorabilă despre capacitatea lui, dar Servilia m-a asigurat că era demn de încredere. Deşi întrucîtva cam plin de emfază, era indiscutabil un om manierat şi avea să inspire, socoteam eu, un anumit respect. Am lăsat deci administraţia civilă a Italiei în mîinile sale şi n-am regretat niciodată alegerea. Lepidus e, într-adevăr, admirabil oriunde nu are de luat o hotărîre sau de abordat probleme militare. L-am răsplătit în diverse feluri, spre satisfacţia lui ca şi a soacrei sale, Servilia. S-a bucurat de distincţia de a fi consul pe o perioadă mai lungă decît oricare alt roman deoarece am avut grijă ca să primească această onoare în anul care, datorită reformei mele calendaristice, a durat cincisprezece luni. A fost de două ori comandant general al armatei în timpul dictaturii mele şi cînd voi pleca în Răsărit, peste o zi-două, îi voi lăsa din nou Italia în grijă. Va face întocmai ceea ce-i vor cere Balbus şi Oppius să facă, amîndoi cunoscîndu-mi gîndurile. Am luat masa împreună cu el aseară şi îmi inspiră toată încrederea.

Chiar şi în acea primă împrejurare cînd l-am lăsat pe Lepidus într-un post de mare răspundere, el a acţionat cu tact şi bun simţ. Nu acelaşi lucru se poate spune despre tînărul Marcus Antonius, căruia i-am încredinţat răspunderea forţelor armate şi apărarea patriei.

În timpul absenței mele a făcut o inutilă paradă a prerogativelor și a averii sale personale. A fost văzut prea des în stare de ebrietate în public și a provocat prea mult scandal, tîrînd peste tot după el nu numai pe atrăgătoarea sa amantă, actrița greacă Cytheris, dar și un fel de harem de tineri de ambe sexe. Pe de altă parte, nu aveam pe nimeni mai bine calificat pentru rangul pe care îl deținea. Antonius a fost ales tribun înainte de izbucnirea războiului civil; provine dintr-o familie veche și distinsă; a fost întotdeauna popular cu soldații și n-a îngăduit niciodată ca pornirile sale la beție și desfrîu să prejudicieze executării îndatoririlor militare; îmi era pe atunci — și cred că și astăzi îmi este — întru totul credincios; mă puteam bizui pe el — dacă întîmplarea făcea ca Pompei să încerce vreo mișcare împotriva Italiei, în absența mea — că avea să acționeze rapid și inteligent.

Am dat alte sarcini importante celorlalți membri ai aristocrației (nu erau prea mulți) care trecuseră de partea mea. Tînărul Dolabella, ginerele lui Cicero, și tînărul Hortensius, fiul acelui Hortensius care fusese, mai înainte ca Cicero să-și fi făcut apariția, cel mai mare orator al vremii, au primit sarcina urgentă de a construi flota care avea să-mi fie în curînd necesară. Și l-am trimis pe Marcus Crassus — fiul cel mai mare al prietenului meu de altădată și care mai luptase sub comanda mea, distingîndu-se — să guverneze provincia Gallia Cisalpină.

Înainte de a părăsi Roma am destinat utilizării în război marile sume de bani publici pe care consulii, în nesocotita lor panică, neglijaseră să le ia cu ei cînd au fugit din cetate în ianuarie. Tocmai cînd eram pe punctul de a lua acest tezaur, unul dintre tribuni a încercat să opună o obiecție oficială. Între timp răbdarea mea ajunsese la capăt. Făcusem tot ce s-a putut pe căile legale și eram silit să modelez legalitatea, folosind armele. A fost de ajuns însă doar să-l ameninț pe acel tribun pentru a-l face să-și retragă opoziția. Am fost bucuros că n-a fost nevoie să fac uz de violență, de vreme ce, pînă acum, în acest război straniu, n-am săvîrșit nici o vărsare de sînge. Dar eram îndeajuns de scos din răbdări ca să recurg la violență, dacă ar fi fost necesar.

Astfel, după ce am rămas în cetate o singură săptămînă, am părăsit Roma din nou pornind către nord și apus. S-au adunat desigur mulțimi de oameni ca să mă însoțească parte din drum; s-au auzit strigăte și aclamații din partea aderenților mei din rîndurile plebeilor și s-au produs manifestații de simpatie și din partea acelora care, sub influența propagandei ostile, crezuseră că eram capabil să organizez nu știu ce măcel al dușmanilor mei sau că, cel puțin, aveam să îngădui veteranilor și cavaleriei mele galice să prade Roma și împrejurimile. Oamenii aceștia au scos, fără îndoială, un oftat de ușurare descoperind că temerile lor fuseseră nejustificate. Acum și ei, ca și ceilalți, îmi binecuvîntau numele. Și totuși nu acestea erau binecuvîntările pe care doream eu să le primesc sau ei să le dea. Printre diferitele strigăte ce se înălțau din mulțime deosebeam adesea pe acela de „Pace! Pace! Dă-ne pace!" și, într-adevăr, nu poate fi vorba de o bucurie reală cînd urmărești o mișcare generală de trupe îndreptată împotriva compatrioților tăi. Știam că aceia care mă ovaționau aveau să fie fericiți că am plecat pentru simplul motiv că războiul se va fi transferat din vecinătatea Romei către provincii și că nu mai erau nevoiți să-i acorde prea mare importanță, cel puțin pentru o vreme. Aveau prieteni și rude în armatele mele, după cum aveau prieteni și rude și în armatele lui Pompei, ca și în acelea ale lui Afranius din Spania. Firește că doreau pacea, dar ceea ce doreau mai presus de toate era să fie lăsați să-și continue în mod obișnuit viața, mîncînd, bînd, adunînd bani, căsătorindu-se, păcătuind trupește, ducîndu-se la teatru sau la jocuri. Și acestea sînt lucruri cît se poate de firești. Dar cîți dintre ei își dădeau seama că un asemenea trai obișnuit depindea de tot felul de factori la care ei nu se gîndiseră niciodată! Starea șoselelor, prețul grîului, eficiența flotelor comerciale, primejdiile invaziilor barbare — toate acestea fuseseră dezbătute din timp în timp la întrunirile publice. Iar gura lumii stăruise, negreșit, asupra unui antagonism de ambiții între Pompei și mine. Eram priviți îndeobște ca niște concurenți care s-au luat la trîntă. Asta nu avea însă nici o legătură cu războiul. Scopul războiului, consideram eu (deși nu dorisem război nici-

odată) era o exercitare abilă, cu rezultate bune, a puterii administrative și politice; era împotrivirea la obscurantism, corupție și decădere. Iar toți acești oameni care-și înălțau strigătele lor slabe, deși rupte din inimă, pentru o pace pe care eu am urmărit-o întotdeauna, nu erau în stare să vadă că, deși ei s-ar fi mulțumit cu orice fel de pace, instaurarea unei păci în condițiile impuse de dușmanii mei nu le-ar fi oferit, de fapt, nici măcar garanția sigură sau îndelungată a plăcerilor lor obișnuite. Într-un sens, chestiunea era simplă. Vechiul regim se dovedise inapt să guverneze și nepriceput să administreze. Mie nu-mi lipsește nici una din aceste calități.

Cu toate astea, pe cînd părăseam Roma, vociferările cerînd pacea continuau neînțelegătoare, în neștire. Cum puteam să-i învinovățesc pe oamenii de rînd, cînd descoperisem printre intelectualii de frunte și printre aristocrații din senat exact aceeași inconștiență și lipsă de înțelegere?

SPANIA, MARSILIA AFRICA

În cartea mea „Despre războiul civil“ am scris pe larg despre această campanie din Spania, pe de-o parte pentru motive de exactitate istorică, iar pe de alta fiindcă e vorba de o campanie de care mă simt mîndru. A trebuit să fac față unor dificultăți imense și le-am învins cu abilitate și cu minimum de vărsare de sînge.

În Spania Pompei avea șapte legiuni, toate bine pregătite și se putea bizui pe concentrarea unor numeroase efective de trupe auxiliare din populația băștinașă. Legiunile erau bine situate atît pentru un război de ofensivă cît și pentru unul de defensivă. Puteau, de pildă, să înainteze în Gallia, ocupînd provincia. La rîndul meu, am făcut desigur tot posibilul pentru a angaja în serviciul meu puternice efective de cavalerie galică și a păstra relații amicale cu triburile galice pe care speram că le conciliasem. Dar nu puteam avea siguranța deplină că Gallia avea să-mi rămînă credincioasă. Un propagandist isteț ar mai fi putut încă, în interesul lui Pompei, să mizeze pe acele aspirații la independență care, în mod logic, ar fi trebuit să dispară după eșecul lui Vercingetorix. De aceea, una dintre primele măsuri luate de mine a fost să dau ordin ca trei dintre legiunile mele galice, sub comanda generalului Fabius, să ocupe trecătorile peste Pirinei. Fabius a executat această sarcină rapid și cu pricepere. Întîmpinasem o foarte slabă împotrivire și am înțeles limpede că Pompei dăduse directive comandanților din Spania să desfășoare o acțiune de tărăgănare, evitînd bătălia, în afară de cazul în care superioritatea ar fi fost net de partea lor,

iar între timp să recruteze și să instruiască forțe care aveau să fie utilizate, fără îndoială, în momentul unei ofensive generale împotriva mea, atît dinspre răsărit cît și dinspre apus. Șase dintre legiunile sale permanente, conduse de foarte competenții săi legați Afranius și Petreius, se găseau în Spania de nord, între Ebru și Pirinei. Cealaltă legiune, sub comanda lui Varro care, deși un general cît se poate de mediocru s-a dovedit a fi un admirabil erudit, se găsea în sud, iar sarcina principală a lui Varro era aceea de a furniza oameni, bani și materiale.

Aveam de gînd să întăresc cele trei legiuni ale lui Fabius cu încă trei legiuni și cu un puternic corp de cavalerie sub propria mea comandă. Fabius, cu forțele sale armate relativ reduse, avea să evite bineînțeles orice ciocnire cu inamicul, pînă la sosirea mea. Dar se stabilise nu prea departe de Afranius și de Petreius, care ocupau o poziție întărită la Lerida, și făcea bunul oficiu de a trimite mesaje și agenți la toate triburile spaniole învecinate, încercînd să le atragă de partea mea.

Primul meu eșec în cursul acestei campanii a avut loc pe cînd mă aflam în drum spre Spania. Guvernul cetății grecești a Marsiliei, după ce m-a informat mai întîi că dorea să rămînă neutru, a trecut foarte curînd definitiv la inamic. A fost primit cu bucurie în cetate Domitius Ahenobarbus, comandantul dezonorat de la Corfinium, a cărui viață fusese cruțată o dată de medicul său grec și a doua oară de mine. Domitius a adus cu sine la Marsilia o flotă echipată cu oameni din propria sa suită. Ca și la Corfinium, trăgea nădejde că Pompei avea să intervină el personal, dacă apărătorii rezistau bine. I s-a făcut o primire entuziastă și orașul a fost, într-adevăr, apărat cu multă dibăcie și dîrzenie. Marsiliezii erau deplin stăpîni pe accesul maritim, iar de partea uscatului am constatat curînd că fortificațiile lor erau de necucerit, dacă nu se construiau vaste lucrări de asediu. Am dat ordin numaidecît să se construiască la Arles corăbii, iar între timp am supravegheat operațiunile de asediu, în speranța că vor putea fi efectuate cu succes chiar mai înainte ca vasele de război să fie gata pentru a fi folosite. Dar m-am lovit de o rezistență neașteptat de viguroasă. Ba chiar, într-o impre-

jurare, inamicul a izbutit să-i ia prin surprindere pe oamenii noștri, distrugînd majoritatea mijloacelor de asediu pe care le construiserăm. Îmi dădeam seama că vestea unui eșec al meu în fața Marsiliei putea să aibă urmări serioase atît în Italia cît și în Spania; și, era necesar să lichidez în primul rînd armatele spaniole ale lui Pompei înainte de începutul iernii. L-am lăsat deci pe Trebonius cu trei legiuni să continue asediul Marsiliei și i-am încredințat lui Decimus Brutus răspunderea operațiunilor navale care, în mod sigur, aveau să fie necesare. Am chemat încă trei legiuni din Italia, astfel ca să am în totul șase legiuni cu mine în Spania. Apoi am trecut Pirineii, lăsînd în urma mea Italia cu garnizoane insuficiente și o Marsilie ostilă de-a curmezișul liniilor mele de comunicație. Era un risc, dar un risc pe care trebuia să mi-l asum. Am admis ipoteza — corectă, după cum s-a dovedit — că forțele armate ale lui Pompei nu erau încă suficient de organizate pentru ca el să poată trece la ofensivă, fie în Italia, fie la Marsilia, cu toată dominația sa exclusivă pe mare.

În Spania am întîmpinat opoziția unei conduceri hotărîte și a unor trupe care aveau tradiții proprii și nu se temeau să-i înfrunte pe veteranii mei în bătălie. Într-o încăierare locală, care a fost de fapt prima luptă între romani din cursul războiului civil, am avut cel puțin șaptezeci de morți și șase sute de răniți. Pe urmă, întocmai cum mi se întîmplase în Britannia, norocul și forțele naturii au părut că se întorc împotriva mea. Ca urmare a unei furtuni iscate din senin, armata mea s-a aflat izolată în spațiul îngust dintre două cursuri de apă umflate și cu neputință de trecut. Amîndouă podurile fuseseră luate de ape; nici unul din convoaiele noastre de aprovizionare nu mai putea ajunge pînă la noi și ne amenința înfometarea. Eram preocupat eu însumi de situația grea în care ne găseam, dar nu atît de mult ca prietenii mei de la Roma, unde se presupunea că războiul era în principiu încheiat. Se zvonea, și lumea era convinsă, că armatele mele fuseseră biruite la Marsilia, că eu eram pe punctul de a mă preda și că Pompei, cu totalitatea forțelor sale, se îndrepta de-a lungul coastei africane spre Spania. Efectul acestor zvonuri a

fost impresionant. S-a produs un amplu exod de senatori și alte persoane din Roma, toți grăbindu-se să se asocieze cu Pompei și cu ceea ce li se părea lor că va fi, în mod inevitabil, tabăra învingătoare. Printre ei a fost și Cicero. Iar în Spania numeroase triburi au început să mă părăsească și să trimită ambasade la Afranius și Petreius, în timp ce în sud Varro, care pînă atunci se comportase moderat și chiar fusese auzit vorbindu-mă de bine în particular, acum a început să acționeze cu neașteptată energie, arestînd sau punînd la amendă pe oricine ridica glasul în favoarea păcii. În mod vădit, și el dorea să-și afirme loialitatea față de tabăra victorioasă. Discursurile sale publice aveau un caracter violent și, oricare ar fi fost meritele lor din punct de vedere literar, nu erau conforme realității, nici oneste.

Prin eforturi neprecupețite și prin ingeniozitate, am reușit să biruim soarta neprielnică. Mi-am amintit cum i-am văzut pe băștinașii din Britannia construind niște bărci ușoare, aproape circulare, foarte greu de cîrmuit, dar cu care se putea naviga chiar pe furtună. Cu materialele disponibile, am construit o adevărată flotă din asemenea bărci pescărești. Mai întîi un detașament de trupe selecționate a fost trecut dincolo de rîu, unde a fortificat o poziție mai înainte ca inamicul să fi observat ceea ce facem. Apoi a fost transportată o întreagă legiune și construirea podului a început de ambele părți ale rîului. În două zile podul a fost terminat. Aveam acum posibilitatea să-mi folosesc cavaleria, armă în care eram mult superior inamicului, nu numai pentru a-mi ocroti propriile convoaie, dar pentru a-i tăia aprovizionarea cu furaje și a-i întrerupe transporturile de alimente. Cam în acest moment mi-a sosit și vestea că Decimus Brutus cîștigase o mare victorie navală la Marsilia. N-a fost o victorie decisivă, dar era importantă. Redobîndeam inițiativa atît la Marsilia cît și în Spania. Am constatat că triburile și cetățile îl părăseau acum mai degrabă pe Afranius pentru mine, decît invers; iar de la Roma primeam vești că mulți dintre cei care își împachetaseră avuțiile, pregătindu-se să se ducă la Pompei, se hotărîseră să-și amîne plecarea pînă cînd se lămurea rezultatul campaniei din Spania.

În cele din urmă, campania a fost cîștigată prin marșuri forțate și săpături intense. Mă bucur la gîndul că n-a avut loc nici o luptă pe scară generală și că pierderile de vieți romane au fost, într-adevăr, neînsemnate. Curînd după ce am scăpat din capcana în care ne găseam prinși între cele două rîuri, Afranius și Petreius au hotărît cu prudență să se retragă dincolo de Ebru, într-o zonă mai prielnică lor, bine aprovizionată și convenind admirabil acțiunii de temporizare pe care intenționau s-o ducă. Dar prin strădanii vrednice de toată lauda, legionarii mei, care aveau de parcurs un drum mult mai lung și mai anevoios, au izbutit s-o ia înaintea inamicului, ocupînd trecătorile ce duceau spre Ebru. Aici aveam prilejul să-i zdrobim pe adversari în luptă, iar soldații mei, încurajați de succesele obținute și dorind să vadă războiul terminat mai repede, strigau că vor să înceapă bătălia. Dar eu am refuzat să dau ordinul. Întrezăream posibilitatea cîștigării războiului fără luptă și aveam toate motivele să prefer o asemenea soluție. Oricît de mult doreau oamenii mei să se bată, eu nu vioam să le sacrific viețile în mod inutil; și nici nu doream ca măcelărirea romanilor din tabăra adversă să mai adauge un strop la paharul de amărăciune care nu poate lipsi niciodată într-un război civil; mai speram totodată că dacă aș fi putut din nou, ca la Corfinium, să tratez un inamic, în principiu învins, cu o generozitate dincolo de orice așteptări, i-aș fi făcut să înțeleagă pe Pompei, pe Cato și pe toți ceilalți că eu nu sînt un Sylla, un despot ambițios, că în realitate doresc pacea. Eram influențat de asemenea, ca în multe alte dăți, de un considerent estetic: e mai frumos și mai glorios pentru un general să cîștige o campanie fără vărsare de sînge, dacă e cu putință. De aceea, cînd i-am avut pe adversari la discreția mea, am refuzat să atac. Legionarii mei erau furioși. Mulți dintre ei mi-au strigat în față că dacă eu lăsam să-mi scape o victorie în felul acesta, ei aveau să refuze lupta cu primul prilej cînd aveam să le-o cer. Dar știam cît de repede li se va potoli mînia. Într-adevăr, a doua zi a avut loc un incident care i-a convins, cel puțin pe cîtăva vreme, că eu avusesem dreptate, și nu ei.

Taberele celor două armate erau foarte apropiate una de alta. La un moment dat, pe cînd Afranius și Petreius erau plecați călare la o oarecare distanță pentru a supraveghea noi lucrări de fortificații, soldații din ambele părți au început să pactizeze. Grupuri de soldați treceau liber dintr-o tabără într-alta, fiind bine primiți de prietenii lor. Curînd s-a văzut limpede că adversarii nu prea puneau la inimă acest război; erau însă buni ostași și nu voiau să-și calce jurămîntul de credință față de comandantul lor. Totuși, cînd legionarii mei le-au povestit în amănunt cum m-am comportat eu la Corfinium și i-au asigurat că dacă se încheia pace, Afranius și Petreius n-ar fi avut să se teamă de nimic din partea mea, au fost cuprinși de nerăbdare să facă pace cît mai repede cu putință. Delegații de centurioni fruntași și de ofițeri au venit în tabăra mea, cerîndu-mi garanții pe care eu eram dispus să le acord din toată inima. Între timp, în cele două tabere domnea o atmosferă de sărbătoare, de parcă războiul se și sfîrșise. S-au organizat chefuri cu băutură. Soldații inamici au mulțumit oamenilor mei pentru că îi cruțaseră în ziua precedentă, cînd se găseau în dezavantaj, iar ostașii mei au fost atît de impresionați de asemenea declarații de recunoștință încît au ajuns aproape să creadă că ei le meritau, și nu eu.

Scenele acestea de destindere și veselie au fost brusc retezate. Afranius și Petreius, cu cîteva escadroane de cavalerie spaniolă, s-au întors în tabără. Trebuiau să ia numaidecît o hotărîre în privința situației pe care au găsit-o. Poate că Afranius, care, deși lipsit de orice farmec ca om de societate sau ca intelectual, era un încercat comandant de oști, s-ar fi înclinat în fața inevitabilului. Dar Petreius, un om dîrz, care avea o aversiune personală față de mine și, fără îndoială, se temea pentru propria-i viață, neîncrezîndu-se în nimic, era hotărît pentru război. Cert este că a acționat cu energie. A mers din cohortă în cohortă, rugîndu-și și implorîndu-și oamenii să rămînă credincioși jurămîntului dat și să nu-și trădeze comandantul absent, pe Pompei. Între timp, cu cavaleria sa spaniolă și cîțiva oameni înarmați din suita proprie, i-a încercuit pe toți soldații mei pe care i-a găsit în tabără. Mulți dintre ei, în ciuda armistițiului care,

deși nedeclarat oficial, fusese în mod evident acceptat de ambele părți, au fost uciși pe loc. Ceilalți, înfășurîndu-și mantiile pe mîna stîngă în chip de scut, s-au retras luptînd cu sabia pînă la tabăra noastră, care din fericire nu era departe. În schimb, eu am luat măsuri ca toți soldații lui Afranius și Petreius care se găseau în tabăra mea să fie trimiși nevătămați în propria lor tabără. O bună parte din ei, inclusiv cîțiva centurioni mai vîrstnici și cîțiva ofițeri tineri, au hotărît să rămînă cu mine și să se înroleze în armata mea.

Astfel, inițiativa plină de făgăduieli a ostașilor a luat sfîrșit. Incidentul mi se pare semnificativ în privința dorinței generale de pace, împărtășită și de mine, și totodată ca un indiciu al absurdei ostilități iscate împotriva mea în acel neînsemnat cerc de oameni care, fără vreun argument valid, erau, și poate sînt și astăzi, hotărîți să mă distrugă. Acum în tabăra lui Afranius și Petreius toți au fost obligați să treacă prin ceremonia solemnă a unei noi prestări de jurămînt. Toți au fost siliți să-și dea cuvîntul că vor lupta, deși se dovedise că lupta era inutilă și în realitate armata aceea a lor avea să fie curînd constrînsă să se predea cu umilință.

Căci Afranius și Petreius se găseau acum într-o situație cît se poate de dificilă. Am avut posibilitatea să fac uz de cavalerie atît pentru a-i împiedica să-și aducă provizii, cît și pentru a le încetini orice marșuri pe care au încercat să le întreprindă. Oriunde se întorceau, noi le-o luam înainte. Pînă la urmă le-am tăiat aprovizionarea cu apă, forțîndu-i să capituleze. Am stăruit ca predarea să aibă loc nu în cadrul unei întrevederi particulare (cum sugerase Afranius), ci în mod public, în fața ambelor armate; și după ce Afranius, într-o cuvîntare abjectă, a implorat îndurare pentru el și oamenii lui, am ținut eu un discurs de oarecare amploare, deoarece doream să se știe în mase cît mai largi cine, în acest război, era dispus să fie mărinimos și cine nu. Comportarea lor față de soldații mei, pe care îi găsiseră căutînd să pună la cale pașnic armistițiul pe care îl cerșeau ei acum, îi deposeda de obișnuitele drepturi la iertare. Cît despre cele șase legiuni ale lor — o frumoasă forță de luptă, eram

gata să recunosc — în ce scop fuseseră oare concentrate și întreținute dacă nu în eventualitatea că, la un moment dat, ar putea fi utilizate de către dușmanii mei împotriva propriei mele persoane? Armata era prea numeroasă pentru simplul serviciu public al Spaniei. De la bun început fusese destinată să mă zdrobească pe mine, deși eu nu amenințasem niciodată și nici măcar nu mă gîndisem să folosesc legiunile mele împotriva Italiei, pînă cînd dușmanii mei nu răsturnaseră constituția, obligîndu-mă să mă apăr. Le-am explicat apoi cu grijă că eram încă în stare să rabd aproape orice fel de provocare. Nu ceream nimic afară de faptul ca acele legiuni care fuseseră determinate să lupte împotriva mea, și care acum nu mai erau în stare de luptă, să depună armele și să fie demobilizate după cuviință. Cît despre comandanții Afranius și Petreius, care-mi măcelăriseră soldații și prelungiseră războiul și suferințele atît pentru oamenii mei cît și pentru ai lor, erau liberi să se ducă unde le va place. Tot ceea ce le ceream era să părăsească Spania.

Chiar după toate astea am avut alte necazuri cu Afranius și Petreius, care se cam codeau să-și plătească soldații. Am pus ordine în acest diferend și am supravegheat ca, înainte de trimiterea la vatră a armatei inamice, să fie rdstituite toate bunurile care fuseseră luate de la ei de vreunul din legionarii mei. Cred că majoritatea oamenilor mei au aprobat generozitatea cu care i-am tratat pe adversarii învinși, aceștia fiind, la urma urmei, compatrioții noștri. Dar îmi dădeam seama că unii dintre ei erau supărați și dezamăgiți. În Gallia se obișnuiseră să aibă frumoase profituri personale de pe urma fiecărei campanii încununate de succes. Acum îi revolta interdicția de a prăda cetățile spaniole sau de a-i jefui pe camarazii lor romani. De asemenea, alții, care aveau la activul lor lungi ani de serviciu, înclinau să invidieze armata adversă, care se întorcea acum la viața civilă. Erau sentimente foarte firești, dar nu le credeam atît de puternice pentru a fi primejdioase. Și nici nu erau, deși mai tîrziu mi-au pricinuit unele îngrijorări neașteptate. Știam însă că, în ultimă instanță, oamenii mei aveau să lupte pînă la moarte pentru onoarea mea și a lor. Iar ei știau că, oricît de îndepărtată ar fi

fost victoria, aveam să-i răsplătesc o dată ajunși la victorie. De asemenea, erau deplin conștienți că, deși împărtășeam cu ei toate primejdiile și greutățile, nu m-ar fi influențat cîtuși de puțin tînguirile lor sau ideile lor despre ceea ce e drept sau nedrept. Întotdeauna am judecat că soldatul trebuie să cîștige favoarea comandantului său suprem, și nu comandantul suprem să-și iasă din obicei pentru a dobîndi simpatia trupelor pe care le comandă.

Afranius și Petreius nu mi-au arătat nici un fel de recunoștință pentru faptul că le-am cruțat viețile. Amîndoi s-au dus să se asocieze cu Pompei și au luptat împotriva mea pînă la capăt. Am auzit mai tîrziu că Afranius a fost acuzat de unul dintre strategii amatori care-l înconjurau pe Pompei că mi-ar fi vîndut mie armatele și proviziile în schimbul unei sume de bani. Un asemenea gen de învinuire era tipic acelor dușmani ai mei a căror ură față de mine era atît de înverșunată încît nici acum, după atîtea dovezi, nu puteau să creadă că eu eram în stare să cîștig o campanie prin meritele mele de comandant. Pompei cunoștea desigur mai bine adevărul. De fapt, Afranius își îndeplinise misiunea pe cît de bine se pricepuse.

În Spania Citerior n-am întîmpinat nici un fel de dificultăți. Varro, ca să fim drepți, a încercat, cu mica sa armată, să opună o rezistență care ar fi însemnat un adevărat act de bravură, dacă ar fi primit cel mai mic ajutor. Dar așa, Córdoba, Cadiz și alte orașe, ai căror locuitori își aminteau de mine de la prima mea numire oficială, cînd funcționasem ca guvernator al lor, s-au declarat toate în favoarea mea, iar Varro n-a avut altă cale de ales decît să se predea. După afirmațiile pe care le făcuse despre mine, și el părea că se teme să nu-și piardă viața și a fost surprins cînd i-am spus că nu are nici un motiv de neliniște. Am descoperit că deși guvernarea lui fusese tiranică, toate socotelile și detaliile de administrație erau consemnate cu o meticulozitate vrednică de admirație. Într-adevăr, nu e numai un mare erudit, ci și un excelent organizator. Doi ani mai tîrziu am avut plăcerea să-i încredințez răspunderea proiectării și organizării unei mari biblioteci publice pe care doresc s-o înființez la

Roma, ca să reprezinte o colecție de volume tot atît de completă și de prețioasă ca aceea care a fost atît de regretabil distrusă la Alexandria.

Războiul spaniol luase sfîrșit, iar veștile primite de la Decimus Brutus și Trebonius spuneau deslușit că lunga rezistență a Marsiliei se apropia de faza finală. Nădăjduiam că acum, avînd o situație sigură în întregul occident, îmi rămînea în față doar sarcina — de loc ușoară — de a combate armata lui Pompei din Grecia. Dar înainte de a părăsi Spania mi-au sosit vești despre dezastrul ce se abătuse asupra prietenului meu Curio în Africa. A fost o gravă lovitură și însemna că pompeienii puteau acum să conteze pe o bază sigură în Africa, la fel cu aceea pe care o ocupau dinainte în nordul Greciei, sau cu cea din Orient.

Curio își începuse campania din Africa doar cu două legiuni și cu o mică forță de cavalerie. Dăduse dovadă, după cum mă așteptam, de calități de comandant remarcabile și, evident, ținuse seamă cu chibzuință de sfaturile experimentatului Rebilus, care îl însoțea. Cîștigase foarte repede cîteva victorii remarcabile împotriva apărătorilor romani ai provinciei și, cînd a auzit că urmau să fie întăriți de o armată condusă de dușmanul meu inveterat, regele Iuba al Numidiei, se retrăsăse cu înțeleaptă prudență pe o poziție puternică și bine aleasă, trimițîndu-l pe Rebilus înapoi în Sicilia spre a-i aduce și celelalte două legiuni pe care le avea la dispoziție. Pe urmă, l-a pierdut impetuozitatea lui înnăscută. A dat crezare unor știri false cu privire la forțele inamicului, a avut siguranța că putea obține o victorie glorioasă și decisivă cu ajutorul celor două legiuni ale sale și a căzut într-o cursă. Înfrîngerea zdrobitoare pe care a suferit-o a fost asemănătoare cu aceea a lui Crassus în Parția. Ca și Crassus, și-a silit oamenii să înainteze în bătălie prea departe și prea repede, iar apoi, pe un teren neprielnic, a fost înconjurat de mari efective de cavalerie. Majoritatea oamenilor săi (erau soldații care capitulaseră la Corfinium) au fost uciși sau luați prizonieri. Doar cîțiva au mai scăpat printre care se afla — sînt bucuros s-o spun — și prietenul meu literar Pollio. Curio a murit la fel de vitejește cum a trăit. Luptase pentru foarte scurtă

vreme sub comanda mea, dar a dat dovadă de curajul pe care eram obișnuit să-l întîlnesc la cei mai buni centurioni și ofițeri ai războaielor galice. I s-a oferit un cal și ar fi putut să se refugieze într-un loc sigur, dar a preferat să moară alături de ostașii săi. „Caesar mi-a dat o armată", a declarat el, „și eu am pierdut-o. Nu-l voi mai putea privi niciodată în față".

Astfel, deși în Spania învinsesem cu desăvîrșire o forță inamică de peste șapte legiuni, trebuia să mă gîndesc că pînă atunci trupele și prietenii mei suferiseră în bătălie ca și după încheierea bătăliei. Afranius și Petreius fuseseră lăsați liberi, iar trupele lor se întorseseră nevătămate la vatră, pe cînd prizonierii din armata lui Curio fuseseră decimați de regele Iuba, barbarul aliat al Romei care ocupa acum Africa. Mai suferisem unele pierderi și pe Adriatica, unde amiralii lui Pompei distruseseră cea mai mare parte a flotei pe care Dolabella izbutise s-o înjghebeze, forțînd astfel să se predea aproape două legiuni din trupele mele din Illyricum. Amîndouă aceste succese erau importante în sine și aveau să-mi diminueze, negreșit, efectul cuceririi Spaniei și al indulgenței pe care o arătasem acolo.

La întoarcerea din Spania, pe la începutul toamnei, am primit capitularea Marsiliei. Locuitorii acestei localități se comportaseră ca niște trădători de la început și, în cursul asediului, violaseră o convenție de armistițiu. Aveam destule motive ca să acționez drastic și i-aș fi satisfăcut, firește, pe osteniții mei legionari dacă le-aș fi îngăduit să jefuiască cetatea și să înrobească populația. Dar am respectat obîrșia antică și tradițiile acestei colonii grecești și, pe deasupra, doream să fie clar, dincolo de orice interpretare greșită, că în acest război caracterul meu ca și linia mea politică mă îndemnau permanent la clemență. Domitius Ahenobarbus reușise să se salveze pe mare cu o clipă înaintea capitulării, astfel că am pierdut prilejul de a-l ierta a doua oară. Am dat ordin doar să se procedeze la dezarmarea generală și am confiscat flota și tezaurul public pentru uzul meu propriu.

Între timp aranjasem prin Lepidus ca la Roma să fiu numit dictator pe timpul ultimelor cîteva luni ale anului. Aveam multe de făcut la Roma și în același timp eram dornic să încep campania

împotriva lui Pompei cu minimum de întîrziere. De aceea am rămas la Marsilia doar atît cît mi-a trebuit ca să mă asigur că cetatea avea trupe suficiente în garnizoană. Am plecat apoi spre Italia și în drum mi-au sosit rapoarte că legiunile din armata mea spaniolă, care mă precedaseră, se găseau în stare de răzvrătire și pustiiau ținutul din jurul Piacenzei. Nu mă mai lovisem de ceva asemănător de pe timpul cînd am pornit prima oară împotriva lui Ariovist. Îmi amintesc și astăzi de furia cumplită care m-a cuprins.

ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI DIN GRECIA

Răzvrătirea în cadrul unei armate îmi inspiră un puternic dezgust, întocmai ca trădarea unui prieten. Poate că cele două evenimente din epoca mea care m-au izbit în modul cel mai neplăcut (în sens moral și estetic) au fost revolta armatei victorioase a lui Lucullus din Orient și asasinarea lui Sertorius de către presupușii săi prieteni. Asemenea întîmplări au un caracter tragic, căci atît Lucullus cît și Sertorius erau ostași desăvîrșiți, care cîștigaseră victorii, și amîndoi au fost, în momente critice, părăsiți și trădați de subalternii slabi și josnici în care își puseseră încrederea. În ceea ce mă privește, consider că există oricînd primejdia să fiu asasinat; dar nu cred că mă voi dovedi vreodată incapabil de a face față unui început de răzvrătire în rîndurile trupelor mele. Îmi cunosc ostașii prea bine și, în definitiv, și ei mă cunosc pe mine.

Cu toate astea, izbucnirea dezordinilor din cadrul legiunilor de la Piacenza mi-a pricinuit, la vremea aceea, o profundă îngrijorare. Am descoperit că sîmburele tulburărilor se afla în legiunea a IX-a, unde un mic grup de agitatori izbutise să influențeze majoritatea celorlalți camarazi, inclusiv cîțiva centurioni. Defecțiunile de ordin afectiv se întind repede într-o armată și, pînă cînd am ajuns eu la Piacenza, fuseseră atrase și alte legiuni la ceea ce echivala cu o revoltă. Într-un sens, succesul aparent al agitatorilor mi-a ușurat situația, întrucît se organizaseră — pe cît le este posibil unor răzvrătiți să se organizeze — alegînd, sau impunînd, un comitet alcătuit din doisprezece oameni, care pretindeau că-i reprezintă pe ceilalți. Așa zisele lor nemulțumiri

proveneau din lăcomie și egoism. Prin tot felul de argumente întortocheate, se convinseseră ei înșiși că meritau recompen se mai mari decît cele pe care le primiseră și-și vociferau zgomotos văicărelile (niciodată auzite decît în momentele cînd trîndăveau) cu privire la starea sănătății lor, la greutățile îndurate în trecut și la solicitarea permanentă la care-i supuneam pentru a întreprinde mereu alte campanii și a învinge greutăți din ce în ce mai mari. Unul dintre oratorii lor favoriți era amator de asemenea fraze ca aceasta: „Pînă și metalul săbiilor și scuturilor se tocește, dar generalul ăsta al nostru ne uzează fără milă, la nesfîrșit, pentru scopurile lui, deși noi nu sîntem făcuți din metal, ci din carne și sînge". Am apreciat vigoarea stilului oratoric, deși conținutul era, bineînțeles, cu totul injust. Și mă înfuria constatarea că soldații mei erau îndemnați să creadă că eu prelungeam războiul în mod deliberat, cînd fiecare acțiune a mea, de la început, a stat mărturie a propriei mele dorințe de pace.

Era, în mod vădit, necesar ca eu să apar în persoană în fața acestei mulțimi dezlănțuite, care nu de mult constituise o unitate disciplinată. Am venit în mijlocul lor înconjurat de o gardă personală neobișnuit de numeroasă și de puternică, alcătuită din ostași de elită, cunoscuți în toată armata pentru actele lor de bravură. Nu doar că m-aș fi temut ca nu cumva să am parte de soarta care, cu mulți ani în urmă, îl lovise pe neașteptate pe socrul meu, Cinna, ucis de propriile sale trupe răzvrătite fiindcă nu-și luase precauțiile necesare. Doream numai să le arăt oamenilor mei că nu mai erau vrednici să le acord încrederea, și am văzut de îndată că gestul meu a fost plin de efect. Soldații s-au simțit tulburați văzîndu-mă dintr-odată atît de distant față de ei. Fără îndoială că așa numiții lor conducători îi convinseseră că n-aveau decît să mă amenințe că se vor duce la Pompei, pentru ca eu să mă străduiesc să le intru în voie cedînd tuturor pretențiilor lor. Au început acum să-și amintească ceea ce de fapt știau foarte bine — anume că nu sînt omul care poate fi intimidat și că aș prefera să mor decît să primesc ordine din partea trupelor mele. S-au auzit cîteva strigăte mînioase de pe la marginile mulțimii cînd am început să vorbesc, dar după primele fraze am fost ascultat în liniște deplină.

Cu mult calm, am început prin a le reaminti cele ce înfăptuiserăm împreună în Gallia și am menționat un fapt care — am spus eu — credeam că este evident — anume că îmi iubeam soldații și doream să fiu iubit de ei. Nu eram însă, cum știau și ei, unul din acei generali care încearcă să obțină popularitate împărtășind sa utrecînd cu vederea greșelile soldaților. Am relevat apoi că, în toate campaniile lor, nu numai că și-au cîștigat faimă, dar au fost plătiți mai bine și cu mai mare regularitate decît oricare armată romană din istorie. Știau cum mă îngrijisem personal de toate problemele legate de aprovizionare și de bunul lor trai; știau cum îi răsplătisem după fiecare acțiune izbutită. Fără îndoială, își aminteau de eforturile deosebite pe care le cerusem din partea lor. Dar nu-și aminteau de bucuria, de exaltarea pe care o manifestaseră în mijlocul greutăților? Nu-și aminteau de victoriile care-i făcuseră vestiți în întreaga lume?

Am adăugat că mi-era greu acum să recunosc în ei pe oamenii de altădată, în care îmi pusesem încrederea. Îi găseam în propria lor țară, jefuind bunurile compatrioților lor, comportîndu-se, într-adevăr, mai rău decît celții și belgii pe care-i biruiseră. Se acoperiseră de rușine, iar pe mine mă dezonoraseră.

Nu puteam să cred, am subliniat eu, că toți erau implicați în egală măsură în acțiunile lașe și iresponsabile ce avuseseră loc. Fapt cert, preferam să cred că majoritatea fuseseră induși în eroare de o mînă de oameni ambițioși și nemulțumiți, probabil în slujba inamicului, care nu erau nici buni militari, nici oameni de treabă. Dar și asta era destul de rău. Acești cîțiva ticăloși izbutiseră, în mod evident, să corupă masa ostașilor, convingîndu-i să acționeze împotriva onoarei și împotriva naturii. Căci este o lege a firii că unii trebuie să comande și alții să asculte. Dacă legea aceasta ar fi violată, orice organizare militară ar cădea în haos și confuzie.

Cît despre mine, știau ei singuri dacă eram demn să comand sau nu. Coboram din primii întemeietori ai Romei, ba chiar din înșiși zeii nemuritori. Iar statul îmi acordase prerogativele de pretor, consul și proconsul guvernator de provincii. La

ce-mi serveau originea străveche sau puterile cu care mă învestise poporul roman, dacă eu eram la porunca unor oameni de nimic din propria mea armată? Oare acești agitatori nenorociți își închipuiau că mă pot înspăimînta? În ce fel? De moarte credeau ei că mi-e frică? Dar presupunînd că întreaga armată ar fi hotărît să-mi ia viața, aș prefera categoric să mor decît să abdic de la drepturile și îndatoririle mele de comandant. Gîndeau că mă pot influența amenințîndu-mă să mă părăsească pentru a se duce la Pompei? Dacă așa înțelegeau ei loialitatea și dacă așa cugetau, n-aveau decît să plece bucuroși la Pompei. Asemenea soldați preferam să-i am împotriva mea decît alături de mine. Dar să nu-și închipuie că aveam să le ofer transport gratuit pînă în Grecia sau să le îngădui să mărșăluiască prin Italia, jefuindu-și țara. Ei se puteau gîndi doar la ei înșiși, dar eu trebuia să mă gîndesc la interesele republicii și ale mele proprii. Nu doream să am în armata mea oameni răzvrătiți, îndărătnici, dar nu eram dispus să tolerez hoți și tîlhari în Italia, cum nu tolerasem nici în Gallia.

La sfîrșitul cuvîntării, cei mai mulți dintre centurioni și ofițeri au ieșit în față, căzînd în genunchi înaintea mea și implorîndu-mă să-i iert pe oamenii de sub comanda lor. Îmi dădeam seama că ei reprezentau, într-adevăr, sentimentele generale ale armatei. Totuși, am judecat că era cazul să aplic o pedeapsă disciplinară. Pe baza informațiilor primite, am pus să se alcătuiască o listă de 120 de nume, cuprinzînd pe toți șefii de răscoală și majoritatea aderenților mai recalcitranți. Lista a fost citită cu glas tare și mi-am dat seama, după reacțiile oamenilor, că informațiile mele fuseseră în general exacte. Din acest număr s-au tras la sorți doisprezece spre a fi executați și am avut grijă ca lucrurile să fie astfel orînduite încît cei doisprezece să fie aceia care, după cît mi se spusese, erau adevărații capi ai răscoalei. Din nou, cînd numele au fost citite, armata a părut că exprimă un fel de satisfacție și de respect față de ceea ce socoteau ei că reprezintă eficacitatea tragerii la sorți. Unul dintre oameni însă a protestat vehement și am văzut că protestele lui erau privite cu simpatie de către ceilalți. I-am cercetat cazul și am descoperit

că era un bun ostaș, care fusese învoit cînd a început răscoala și nu avea deci nici un amestec. Mi-l denunțase un centurion cu care avusese o dispută personală. Am găsit cu cale că, pe lista condamnaților, centurionul trebuia să ia locul soldatului pe care îl acuzase pe nedrept. Așa s-a și făcut; cei doisprezece oameni au fost executați; disciplina a fost pe deplin restabilită. Eram liber acum să-mi continui drumul spre Roma și puteam să mă bizui că n-aveau să mai existe defecțiuni în armată.

Am intrat în Roma ca dictator. Avusesem mai multe motive să iau măsuri, cu ajutorul lui Marcus Lepidus, ca să ocup această demnitate. Aveam posibilitatea să prezidez alegerile, să efectuez rapid votarea unei legislații și să redau încrederea, pe cît era cu putință, în stabilitatea regimului pe care îl instaurasem. Am descoperit că un mare număr dintre cei care se grăbiseră să plece pentru a se asocia cu Pompei în momentul cînd eu mă zbăteam în mijlocul dificultăților din Spania, nu izbutiseră să traverseze de urgență marea și se întorseseră la Roma cînd au primit știrea despre victoriile mele. Mulți dintre ei însă nu trecuseră la inamic pentru simplul motiv că se temeau de neplăcerile călătoriei pe mare sau ale vieții de tabără. Și deși arătasem limpede că sînt capabil să-mi iert dușmanii, financiarii bogați erau încă adeseori sub impresia că m-aș putea comporta față de ei așa cum amenințase Catilina că avea să se comporte, introducînd o lege pentru anularea tuturor datoriilor. Se observase că mi-am atras în partidul meu numeroși tineri de valoare, ca Antonius și Curio, care erau aproape tot atît de înglodați în datorii cum fusesem eu însumi la vîrsta lor. Lumea părea să uite faptul că eu le plătisem datoriile lor, ca și pe ale mele, și era dispusă să admită ipoteza că, pentru simplul motiv că o serie de aventurieri fără bani mă urmaseră, eu aveam să acționez în interesul celor strîmtorați, în dauna echității, ordinei și stabilității. De aceea, în nesiguranța generală, bogații nu mai voiau să împrumute, iar datornicii nu mai voiau să plătească nici măcar dobînda pe datorii. Măsurile financiare pe care le-am luat pentru a face față acestei situații au dat rezultate cît se poate de fericite. Am reușit să-i ușurez pe datornici de un anumit procent din datoriile lor și

în același timp să-i conving pe creditori că mai puteau încă obține beneficii împrumutînd bani și că, atîta vreme cît rămîneam eu la putere, nu aveau să se producă nici un fel de răsturnări în ordinea socială existentă. De asemenea, ca dictator, am adus la îndeplinire un act de justiție de mult cuvenit, reintegrînd în drepturi pe toți descendenții cetățenilor uciși în sîngeroasele masacre ale lui Sylla care, deși întîmplate cu vreo treizeci de ani în urmă, îmi erau și-mi sînt și astăzi vii în memorie. Sylla nu numai că-i ucisese pe părinți, dar îi deposedase pe copii și pe nepoți de proprietate și poziție socială. Printre ei se găseau mulți care fuseseră prieteni sau partizani de-ai unchiului meu Marius, de-ai socrului meu Cinna, de-ai mamei mele și de-ai acelor oameni de stat liberali pe care mi-i aminteam din copilărie. Și chiar eu însumi, se înțelege, fusesem mai aproape de moarte de pe urma lui Sylla decît în toate războaiele galice.

Am dat dispoziții, de asemenea, să fie rechemați toți aceia care, pe cale judiciară, fuseseră exilați de Pompei și-mi oferiseră apoi mie serviciile lor. Mi s-a părut un act de recunoștință firească, dar am avut grijă ca acești exilați să fie rechemați după formele constituționale cuvenite, întrucît nu doream să se înțeleagă că aș deposeda poporul roman de vreunul din drepturile sale — cu atît mai mult de dreptul de a ierta.

Apoi, după ce am ținut alegerile, am renunțat la demnitatea de dictator, pe care am deținut-o doar timp de unsprezece zile. Am fost ales consul pentru anul următor, ajungînd astfel, exact în momentul dorit de mine, la rangul pe care voisem să-l ocup în mod pașnic, fără nici un fel de dezordini civile. Acum dușmanii mei mă constrîngeau să-mi consacru întreaga energie războiului și nu organizării liniștite, așa cum avusesem de gînd. Drept coleg de consulat îl aveam pe Servilius Isauricus, fiul acelui general și om de stat mai vîrstnic care fusese unul dintre principalii mei rivali cînd am candidat în alegerile pentru demnitatea de Pontifex Maximus. Isauricus provenea dintr-o familie de seamă și puteam să mă bizui că va face totul întocmai după voia mea.

Aveam toate motivele să doresc să pun capăt războiului cît de curînd, așa încît, pe la mijlocul lui decembrie, fără a mai aștepta momentul cînd puteam fi instalat în mod oficial în funcția consulară, am părăsit Roma ducîndu-mă la legiunile mele de la Brindisi. Știam că în timpul anului care se scursese, pe cînd mă găseam prins în acțiunile din Spania și de la Marsilia, Pompei, neavînd de făcut față nici unei armate potrivnice, își folosise din plin, în acel răgaz, geniul său militar și admirabilele calități de organizator. Cele nouă legiuni de sub comanda sa erau bine pregătite și echipate, și fiecare din ele era, din punct de vedere numeric, superioară forței legiunilor mele veterane, care suferiseră simțitor de pe urma marșurilor lungi și a schimbărilor de climă. În Gallia și în Spania soldații se bucuraseră de o sănătate cît se poate de bună, dar timpul petrecut în Italia de sud le dăunase mult și mi-am dat repede seama că o mare parte din ei erau prea bolnavi pentru a putea fi utilizați, deocamdată. Apoi, pe lîngă legiunile sale, Pompei mai organizase și un excelent corp de cavalerie — greci, germani, gali, capadocieni — toți sub conducerea unor comandanți capabili. Adunase arcași și aruncători cu praștia din Creta, Sparta, Siria și din alte locuri. Și avea mari depozite de provizii și de echipament militar. Multe dintre aceste avantaje erau consecința faptului că ținea marea sub dominația sa. Între timp, strînsese o flotă enormă din Asia, Egipt, Siria și din acele nenumărate cetăți și insule elenice cu vechi tradiții marinărești. La comanda supremă a acestei flote se găsea înverșunatul meu dușman și coleg de altădată la consulat, Marcus Bibulus. Că Bibulus ar fi fost un comandant deosebit de inteligent pare destul de îndoielnic; dar nu încăpea nici o îndoială în privința ostilității lui aproape maniace față de mine personal. Cu orice sacrificiu al sănătății sau al plăcerilor sale (și într-adevăr pînă la urmă bietul om și-a dat obștescul sfîrșit de atîta trudă și ședere în frig) făcea, fără excepție, tot ce-i stătea în putință ca să mă distrugă.

La Brindisi aveam douăsprezece legiuni, toate cu forțele vlăguite, și un număr de călăreți galici și germani care, deși mult inferiori puternicului corp de cavalerie al lui Pompei,

aveau să-mi ajungă pentru scopurile mele. Dacă mi-aş fi putut transporta întreaga armată peste mare în momentul acela, forţîndu-l pe Pompei să se bată cu mine atunci, puteam fi sigur de rezultat. Dar în război rareori ai ocazia să iei asemenea hotărîri simple, şi cu acel prilej m-am aflat incontestabil în faţa unor numeroase şi mari greutăţi. În primul rînd, nu aveam destule corăbii pentru a trece marea cu întreaga armată la un loc. Apoi, îmi lipseau vasele de război necesare pentru a-mi păzi chiar puţinele corăbii de transport pe care le aveam. Dacă eram interceptaţi de escadrele lui Bibulus, era uşor de închipuit o catastrofă totală şi iremediabilă. Singura cale de a evita riscul era de a porni în marş pe uscat, prin Illyricum, către Grecia de nord; şi, cu toate că am studiat proiectul, mi-am dat repede seama că era cu neputinţă de realizat din cauza dificultăţilor de aprovizionare şi a topografiei locurilor pe care le aveam de traversat. În plus, în timp ce noi ne-am fi găsit ţintuiţi în munţii nordici, nimic nu l-ar fi împiedicat pe Pompei să-şi transporte întreaga armată în Italia şi apoi să ne blocheze de pe mare. Părea deci necesar să ne asumăm gravul risc de a încerca să traversăm marea cu un număr necorespunzător atît de corăbii cît şi de trupe, şi într-un moment neprielnic al anului.

Înainte de a ne îmbarca, le-am spus soldaţilor, la Brindisi, că deşi era după cît speram ultima noastră campanie, avea să fie o campanie în care ne aşteptau greutăţi şi lipsuri. Aveam corăbii puţine şi de aceea oamenii trebuiau să-şi lase în urma lor bagajele grele şi toţi sclavii pe care-i dobîndiseră în campaniile precedente. Era necesar să plece doar cu cele strict necesare pentru luptă. Puteau să se bizuie însă pe mine că, pînă la urmă, după ce cîştigam victoria, aveau să fie şi mai înstăriţi.

Trupele erau cuprinse acum de multă însufleţire. Cei care, din lipsă de mijloace de transport, urmau să rămînă în ţară îşi manifestau indignarea că alţii le fuseseră preferaţi. Nimeni nu părea cîtuşi de puţin alarmat de gravele riscuri care ne pîndeau. Aşadar, numai cu şapte legiuni, m-am îmbarcat la 4 ianuarie. Toate porturile de pe ţărmul opus se aflau în mîinile inamicului, iar Bibulus, cu 110 corăbii, se găsea la Corfu, nu mult mai spre

miazăzi decît noi. Aveam doar douăsprezece vase de război pentru protecția convoiului și, cînd ne-am apropiat de coasta Greciei, o patrulă inamică de optsprezece vase ne-a depistat. Patrula aceasta, probabil din lașitate, nu s-a învrednicit să atace, deși ne-ar fi putut provoca mari pierderi. Astfel că, plutind spre nord, am găsit o porțiune de litoral unde am putut debarca, puțin mai la sud de Apollonia. De îndată ce s-a efectuat debarcarea, am poruncit flotei să se înapoieze la Brindisi spre a aduce restul armatei, pe care o lăsasem sub comanda lui Antonius. Pînă acum norocul ne surîsese și am judecat că, o dată mai mult, ca de atîtea ori în trecut, aveam posibilitatea să trag un folos din faptul că acționam mai rapid decît se aștepta inamicul. Numai să-mi fi adus de peste mare restul armatei și m-aș fi găsit în situația de a amenința dominația lui Pompei asupra porturilor maritime, constrîngîndu-l, nădăjduiam eu, să dea o bătălie aproape imediat și în condițiile impuse de mine.

Așa cum s-au desfășurat lucrurile, mai aveam în fața noastră un lung drum de străbătut. Bibulus a reacționat mai energic decît mi-aș fi închipuit. Pornise în larg îndată după ce primise știrea deplasării noastre pe mare și, cu toate că era prea tîrziu ca să ne împiedice debarcarea, a interceptat la timp cîteva dintre vasele noastre de transport pe drumul de întoarcere spre Brindisi. În total a capturat vreo treizeci de corăbii de-ale noastre. A dat ordin să fie incendiate și, în furia-i sălbatică, i-a ars de vii și pe căpitani împreună cu echipajul lor o dată cu corăbiile. Între timp, restul vaselor noastre de transport ajunseseră la Brindisi și, conform ordinelor mele urgente, au luat la bord legiunile și cavaleria comandate de Antonius. Părăsiseră chiar portul cînd au primit un mesaj din partea mea informîndu-i despre pregătirile navale ale inamicului. De aceea s-au întors la Brindisi. Dacă mesajul nu le ajungea la timp, ar fi fost cu siguranță nimiciți. Dar așa, această însemnată parte a armatei mele a fost cruțată, nefiindu-mi însă de nici un folos, întrucît nu se mai producea acum nici o destindere în blocada navală a inamicului. Debarcînd în Grecia, îmi surprinsesem într-adevăr adversarii, dar armata nu era suficient de numeroasă pentru scopurile mele.

Nu mă puteam întoarce și nici nu puteam aștepta acolo unde mă aflam în speranța că vreo neglijență din partea lui Bibulus ar permite vaselor mele de transport să pornească în larg. N-aveam cum să aduc provizii pe mare, în consecință trebuia să găsesc la fața locului ceea ce se putea. Am început de îndată să ocup orașele de pe coastă unde se aflau în garnizoană detașamente din trupele lui Pompei, obținînd astfel unele provizii de care aveam nevoie și, în același timp, tăind flotei inamice un acces facil la aprovizionarea cu apă proaspătă. Căci, dacă ei puteau controla marea, eu puteam să controlez uscatul și să-i forțez, în felul acesta, să facă lungi călătorii pînă la Corfu după apa de băut necesară. Am cucerit Oricus și Apollonia în răstimp de cîteva zile, iar apoi ne-am îndreptat în grabă spre nord, către baza principală a lui Pompei de la Durazzo. Totodată i-am trimis lui Pompei un mesaj personal printr-un ofițer de încredere al său, Vibullius Rufus, care căzuse de două ori prizonier în mîinile mele — o dată la Corfinium și o dată în Spania. Afirmam în scrisoarea mea că încă mai eram dispus să închei pace. Mi-aș fi lăsat la vatră soldații în trei zile, dacă Pompei depunea nu jurămînt public că va face același lucru. Și-i atrăgeam atenția că fiecare dintre noi avea motive serioase să evite de a împinge lucrurile prea departe. Pînă atunci, atît eu cît și Pompei obținuserăm cîteva victorii și suferiserăm cîteva înfrîngeri. Știam amîndoi cît se poate de bine ce rol joacă întîmplarea în război cînd amîndouă părțile sînt puternice. În momentul acela nu se știa care din noi doi avea să supraviețuiască; singura certitudine era, dacă lucrurile continuau, că unul din noi avea să fie iremediabil distrus. Oare nu se putea, atunci, să facem un bine și țării și nouă înșine încheind pace?

Intențiile mele erau sincere, deși nu trăgeam prea mult nădejdea că Pompei avea să-mi accepte propunerea. În momentul acela, cu jumătate din armată izolată de mine tocmai în Italia, aveam să-i apar — lucru ușor de înțeles — într-o lumină dezavantajoasă. Foarte probabil, îi exageram forțele intelectuale cînd insinuam că în mod sigur cunoaște rolul pe care-l joacă întîmplarea în război. El nu-l citise pe Tucidide și se considera invincibil.

Cred că Vibullius nu era mai puțin sigur de refuzul comandantului său de a negocia. A mers în galopul calului ziua și noaptea pînă a ajuns, iar graba lui nu s-a datorit atît de mult unor speranțe de pace cît faptului că era nerăbdător ca Pompei să fie informat cît mai repede cu putință despre poziția ocupată de mine, forțele mele armate și intențiile mele probabile. Abia cînd s-a terminat războiul am auzit cum a fost primită scrisoarea mea. Vibullius l-a întîlnit pe Pompei în timp ce acesta înainta cu oștile sale de-a lungul șoselei nordice de la Salonic la Durazzo, unde intenționa să-și petreacă iarna. Nici nu-i citise mai mult de cîteva fraze din scrisoarea mea, cînd Pompei l-a întrerupt. „Prefer să mor", a spus el, „și prefer să-mi văd țara ajunsă la pierzanie, decît să se spună că datorez ceva milei lui Caesar". Atitudinea aceasta de orgoliu și sfidare a ordinii publice era, fără îndoială, împărtășită de Cato, Labienus și ceilalți așa-ziși patrioți din tabăra lui Pompei.

Cu toate astea, înfumurarea și amorul propriu al lui Pompei n-au avut ca urmare nici un fel de delăsare sau apatie în conducerea operațiunilor. În tot cursul campaniei, aproape pînă în momentul final, a dat dovadă de toate acele calități de comandant militar grație cărora binemeritase titlul de „cel Mare". Acum, pe baza informațiilor furnizate de Vibullius, a ghicit numaidecît care mi-erau intențiile și a reacționat cu maximum de energie. Drumul lui către Durazzo era mai bun decît acela pe unde trebuiau să treacă trupele mele, dar Pompei n-a făcut greșeala de a subestima posibilitățile legiunilor mele de a întreprinde marșuri lungi. Și-a mînat trupele într-un marș forțat atît de obositor încît mulți dintre soldați au pierit pe drum, iar unii, neobișnuiți cu acest mod de a duce războiul, au dezertat. A fost o cursă decisivă, căci, dacă reușeam să ocup eu orașul, mi-aș fi asigurat un avantaj care ar fi compensat lipsa legiunilor rămase în Italia. Era de ajuns ca Pompei să fi acționat cu o fărîmă de energie mai puțin și l-am fi luat din nou prin surprindere. Așa însă, a cîștigat cursa cu diferență de cîteva ore. Nu aveam altceva de făcut decît să mă retrag pe o poziție de unde puteam apăra Apol-

lonia și celelalte cîteva orașe care ni se predaseră. Am făcut tabără lîngă fluviul Apsus, iar Pompei și-a așezat oștile în fața noastră, pe malul opus al apei. Neavînd efective numeroase, nu puteam risca să-l provoc la bătălie pe un teren neprielnic; iar Pompei nu era să comită greșeala de a mă ataca pe un teren ales de mine. Ba chiar avea toate motivele să evite lupta. Dispunea de provizii din belșug și devenea din zi în zi mai puternic; își închipuia în ce greutăți aveam să mă zbat pentru a-mi aprovi-ziona trupele și nădăjduia, fără îndoială, fie că armata mea avea să se dezmembreze de la sine, fie că avea să constituie o victimă facilă în primăvară.

În timpul acelor luni de iarnă, cînd armatele se găseau atît de aproape unele de altele, a mai avut loc încă o tentativă de a aduce pacea pe care soldații din ambele tabere o doreau atît de mult. Soldații din ambele armate se duceau deseori la malul fluviului și, printr-o înțelegere tacită de a se abține de la luptă, își strigau vești ori întrebau despre prietenii sau rudele din tabăra adversă. O dată i-am dat ordin lui Vatinius care, în ciuda groaz-nicei lui urîțenii, e un vorbitor admirabil, să coboare la fluviu și să țină un discurs politic, arătînd cauzele războiului și nume-roasele mele încercări de a ajunge la o înțelegere fără luptă. Eram încă dispus, a declarat Vatinius, să trimit o delegație la Pompei pentru a discuta condițiile unui armistițiu; dar ceream, bine-înțeles, o garanție că solii mei aveau să se întoarcă nevătămați. Oamenii lui Pompei au fost impresionați de cuvîntare și de ofertă. Au făgăduit că, în ziua următoare, un ofițer de grad supe-rior avea să coboare la malul apei pentru a discuta propunerile făcute. Astfel a doua zi trupele din ambele tabere erau prezente în număr mare de-a lungul malurilor fluviului. Vatinius a făcut un pas înainte și a început să vorbească; dar în locul ofițerului pe care se aștepta să-l întîlnească s-a aflat față în față cu Labienus, a cărui figură și comportare agresivă le erau tot atît de bine cunoscute oamenilor mei ca și soldaților lui Pompei. După cîteva cuvinte de ocară adresate soldaților mei, pe care tocmai el, dintre toți, i-a numit trădători, și după unele insulte personale adre-

sate lui Vatinius, Labienus a poruncit, probabil, cîtorva soldaţi de-ai săi să lovească. Vatinius abia a scăpat cu viaţă. Oamenii lui au izbutit să-l acopere la timp cu scuturile. O bună parte dintre ai noştri au fost răniţi. Atunci Labienus a răcnit: „Să vă săturaţi de conferinţe de pace! Singura cale de a încheia pace cu noi este să ne aduceţi capul lui Caesar".

DIFICULTĂȚI ȘI ÎNFRÎNGERI

Astfel, săptămînile și lunile de iarnă treceau și neliniștea mea creștea. Eram îndreptățit să cred că, după îndrumările date de mine, se construiau între timp corăbii în Italia, Sicilia, Spania și Gallia; dar, oricît de fericit ar fi decurs programul construirii de vase, trebuia să treacă multă vreme încă pînă cînd aveam să-i pot disputa lui Pompei dominația pe mare. Iar pe uscat eram încolțit de dificultăți asemănătoare cu acelea de care mă izbisem în războiul cu Vercingetorix. Nu-l puteam determina pe inamic să se bată pe un teren ales de mine, iar în privința forțelor de cavalerie eram atît de slab față de partea adversă, încît nu-mi era cu putință să trimit detașamente de trupe prea departe, în nici o direcție, în vederea aprovizionării. Între timp, socrul lui Pompei, Scipio, aducea din Asia altă armată și încă un numeros corp de cavalerie. Era o chestiune vitală pentru mine să am la dispoziția mea cele patru legiuni împreună cu corpul de cavalerie care rămăseseră la Brindisi. A le aduce străpungînd blocada navală a lui Pompei însemna într-adevăr a le expune la grave primejdii; dar trebuia să ne asumăm riscul și consideram că era cu atît mai bine cu cît o făceam mai repede. Vasele noastre de transport erau mai puțin amenințate de furtunile iernii decît de flota inamică, iar aceasta putea opera mai ușor și cu mai multă eficacitate spre primăvară.

Așa cum stăteau lucrurile, în răstimpul care a urmat traversării mele, Bibulus menținuse o pază atît de severă asupra portului Brindisi și tuturor celorlalte ieșiri la mare utilizabile pentru noi, încît ofițerii mei din Italia se găsiseră în imposibi-

litatea de a porni în larg. Bibulus personal dăduse exemplul celorlalți comandanți navali rămînînd el însuși pe mare, în condiții de raționare a apei de băut, pe durate excepțional de lungi, și arătîndu-se dispus să sufere orice fel de privațiuni În ciuda sănătății șubrede, se încăpățîna să-și ducă personal la bun sfîrșit sarcinile de care răspundea. Mi s-a spus ulterior că singurul lucru care părea să-l țină în viață, în mod miraculos, era nemaipomenita ură pe care o încerca față de mine, furia că eu izbutisem să mă strecor prin blocada lui, și îndîrjirea că acum, în orice caz, trebuia să fiu prins și omorît ca un șobolan într-o cursă. A murit înainte de sfîrșitul iernii ca urmare a șederii prelungite în frig și a faptului că-și impusese eforturi prea mari pentru rezistența lui. După moartea sa n-a mai fost numit nici un alt comandant naval suprem, dar flota pompeiană a rămas în alertă și bine organizată. Escadra de sub comanda crudului, dar foarte capabilului fiu al lui Pompei, Gnaeus, s-a dovedit deosebit de eficientă.

Eram stînjenit de lipsa informațiilor aproape în toate privințele, cu excepția zonei în care operam eu însumi. Din punct de vedere militar, Italia se găsea sub controlul meu ; dar Pompei, dominînd marea, știa mai mult decît mine ce se petrecea în peninsulă. Îi trimiteam lui Antonius mesaj după mesaj cu instrucțiuni amănunțite în legătură cu locul unde putea să încerce o debarcare ; dar multe dintre mesajele mele, ca și dintre răspunsurile lui, au fost interceptate de inamic. Știam că, într-un război activ, puteam să mă bizui cu toată siguranța atît pe Antonius cît și pe ceilalți ofițeri rămași în țară ; dar aici se cerea o atenție continuă, fără preget, cu privire la vreme și la toate celelalte condiții de navigație. Cum puteam fi sigur că nu trecea neobservat vreun moment hotăritor pentru simplul motiv că Antonius se găsea, din întîmplare, încurcat în cine știe ce aventură amoroasă sau în vreun chef cu băutură? Atît de mare mi-era zbuciumul, încît, o dată, în cursul acelei ierni, am încercat să mă întorc eu însumi în Italia ca să văd cu ochii mei ce anume îmi reținea acolo întăririle. De teama patrulelor navale ale lui Pompei, am ales o noapte întunecoasă, cu furtună, ca să-mi

ating scopul și m-am îmbarcat pe o foarte mică navă care, deși mă transporta pe mine și întreaga soartă a războiului, avea să apară, nădăjduiam eu, cu totul neînsemnată. M-am strecurat afară din tabără doar cu vreo doi însoțitori și m-am urcat la bordul ambarcației fără știrea nimănui. Căpitanului i se oferise o sumă frumoasă și, întrucît îmi țineam fața acoperită, nu știa cine sînt. A presupus fără îndoială. că eram vreun mesager, poate un sclav. La vărsarea fluviului, ne-am pomenit cu o furtună atît de violentă încît căpitanul a declarat că nu puteam înainta mai departe. Dezvăluindu-mi identitatea, i-am spus atunci că-i încredințam în mîinile lui și ale marinarilor săi nu numai persoana mea, ci totul. După ce și-au revenit din uluire, au avut o atitudine leală. Și-au încordat puterile la maximum, căutînd să răzbată în pofida vîntului puternic. Dar forța stihiilor îi copleșea, iar ceasurile întunericului necesar se mistuiau sub ochii noștri. Pînă la urmă am fost siliți să ne înapoiem din drum și a doua zi povestea acestei aventuri neizbutite s-a aflat în rîndurile trupelor. Soldații au reacționat cu neașteptată vigoare. În număr mare, și într-o extraordinară agitație, s-au adunat în jurul cortului meu, stăruind să mă vadă cu ochii lor că eram viu și teafăr. Apoi, folosindu-i ca delegați pe centurioni și pe ofițerii mai tineri, m-au încărcat de reproșuri. De ce să-mi pun viața în primejdie, cînd întreaga siguranță a armatei depindea de mine? Oare n-aveam încredere în ei? Chiar în cazul cînd camarazii lor din Italia ar fi fost prea lași ca să întreprindă călătoria, aveam să constat că ei singuri, fără nici un fel de întăriri, erau perfect pregătiți să se bată cu oricît de mari armate ar fi adus inamicul împotriva lor. Mă rugau numai să le făgăduiesc că n-aveam să-i mai părăsesc în felul acesta; iar unii au declarat chiar că, dacă nu voiam să le fac o asemenea promisiune, aveau să facă de gardă pentru a mă păzi spre propriul meu bine și al lor.

Am văzut, într-adevăr, că aveau dreptate și că impulsul meu momentan fusese greșit. Demonstrațiile lor de fidelitate și afecțiune erau mișcătoare și le-am fost recunoscător. Totuși, adevărul era că, pînă în primăvară, Pompei avea să fie covîrșitor de puternic. Dacă ne provoca atunci la luptă, aproape toți centuri-

onii mei și majoritatea soldaților aveau să-și dea viața în bătălie. Ceilalți aveau să fugă. Căci Pompei nu era omul care să comită genul de erori elementare îngăduind unei armate slabe să biruie una foarte puternică. Astfel că neliniștea mea continua, și le-am trimis instrucțiuni lui Antonius și celorlalți, spunîndu-le că trebuiau să-și asume orice risc care nu era absolut desperat ca să ajungă la mine.

Am descoperit mai tîrziu că Antonius acționase corect și bine gîndit. Întîrzierea sa se datorise în parte operațiunilor navale ale inamicului și în parte situației primejdioase create în Italia de unul dintre partizanii mei, tînărul Caelius, care își pierduse capul de tot și încercase să facă un fel de revoluție. Îl cunoșteam de cîtăva vreme pe Caelius ca pe un tînăr scînteietor și ambițios și nădăjduisem că ar fi putut să evolueze pe linia calităților unui Curio sau Antonius. Era un om spiritual, fermecător. Pentru un scurt răstimp îi succedase lui Catullus, al cărui prieten era, în afecțiunea Clodiei. Într-adevăr, acest mare poet al nostru era atît de sensibil, încît e foarte verosimil ca declinul sănătății sale să se fi datorat și faptului că Clodia — pe care, prin nu știu ce miracol, o credea virtuoasă și sinceră — îl preferase pe Caelius. A fost o întîmplare cît se poate de tristă, deși Caelius nu poartă nici o vină, căci Clodia, chiar dacă nu l-ar fi ales pe el, ar fi preferat curînd pe un altul. Nu-i mai puțin adevărat totuși că trebuie să fi fost îndrăgostită nebunește de Caelius. Se pare că au curprins-o furiile cînd, foarte repede și înțelept, el a părăsit-o; ba chiar a întreprins, în mod absurd, o acțiune juridică împotriva lui, acuzîndu-l, între altele, că a încercat s-o otrăvească. Caelius l-a luat ca apărător pe Cicero, a cărui pledoarie am citit-o cu multă plăcere, căci e limpede că marele orator a savurat prilejul de a rosti într-o latină scînteietoare ceea ce gîndeau toți despre Clodia. Toate astea se petrecuseră pe vremea cînd eram ocupat în luptele de cucerire a Galliei vestice, iar acum îmi aminteam cu tristețe de acele vechi scandaluri. Căci Caelius se dovedise ulterior excepțional de valoros și-mi puneam mari speranțe în el. Îl lăsasem la Roma în funcția de pretor și, de vreme ce-mi datora atîta, mă aștep-

tam, firește, ca el să urmeze linia generală a politicii trasate de mine și pe care i-o puteau explica la iuțeală Balbus sau Oppius, amîndoi știind cît de mult doream să evit, cel puțin deocamdată, orice fel de frămîntări sociale în Italia. Personal, îmi dădeam seama că, gîndind în termeni abstracți de justiție sau de bine obștesc, se putea spune că măsurile mele pentru ușurarea datornicilor nu merseseră destul de departe. Dar, în viața politică, justiția și binele public nu pot fi privite ca niște entități abstracte. Era necesar pentru mine, din punct de vedere politic, cel puțin pînă cînd se termina războiul, să nu apar că acționez în interesul unei clase anumite, oricît de juste ar fi fost revendicările ei. Caelius ori nu înțelesese acest fapt evident, ori atunci era dispus să-mi submineze serios cauza în interesul propriilor sale teorii și ambiții. Poate că urmărea să devină un al doilea Clodius. E cert că și-a cîștigat o extraordinară popularitate în sînul gloatei cetății, emițînd edicte care anulau toate datoriile și, pentru moment, desființau toate chiriile pe case și apartamente. Era tocmai politica pe care dușmanii mei susținuseră întotdeauna că vreau s-o promovez și (deși eram conștient că existau argumente în favoarea unei asemenea politici) îmi dădusem toată osteneala să arăt că, în acest război civil, adversarii mei nu aveau nici un motiv să se teamă pentru averea sau pentru viața lor. Caelius, desigur, pretindea că dacă m-aș fi aflat la Roma l-aș fi susținut, și multă lume a crezut în adevărul afirmației sale. Colegul meu de consulat, Servilius, ca și ceilalți membri ai partidului meu care dețineau diverse magistraturi, au acționat însă în mod unanim și categoric. Caelius a fost destituit din funcție și din locul ocupat de el în senat. Același lucru, îmi amintesc, mi s-a întîmplat și mie cînd eram pretor; dar eu am suportat bine furtuna. Caelius însă a acționat într-un mod exagerat și iresponsabil. A părăsit Roma, pretinzînd mereu că el era un membru credincios al partidului meu — cu toate că Servilius, Trebonius, Antonius și alții își manifestaseră cu toții dezaprobarea față de el. Apoi a încercat să-și unească forțele, într-un front comun revoluționar, cu șeful bandei aristocratice, Milo, ucigașul lui Clodius, care, după condamnarea lui, trăise tot timpul în exil. Milo, cu toate că

fusese condamnat datorită influenței lui Pompei, pretindea acum că el, împreună cu gladiatorii și foștii săi sclavi, invadau Italia conform instrucțiunilor lui Pompei. În realitate, mișcarea aceasta, dirijată de niște personaje total nedemne de încredere, pe care nici eu nici Pompei nu le-am fi recunoscut ca aparținîndu-ne, puteau să-mi facă mie un mare rău și lui Pompei un mare bine. Pentru o clipă a existat posibilitatea unor grave dezordini în Italia, iar Antonius, de ale cărui legiuni aveam atîta nevoie în Grecia, a trebuit să rămînă pe loc, gata să intervină. Din fericire, întreaga afacere s-a soldat cu un eșec. Milo a fost ucis de piatra unei praștii pe cînd ataca o poziție ocupată de legiunea de sub comanda nepotului meu Pedius. Caelius a fost executat de un detașament din cavaleria mea galică, pe care el, fără să fi făcut cercetările necesare cu privire la loialitatea soldaților, încercase să-l corupă prin mită. Astfel au pierit într-un mod cît se poate de rușinos doi oameni care ar fi putut lăsa, amîndoi, nume mari. Nici unul din ei nu era înzestrat cu intuiție sau cu înțelegere politică deosebită; dar amîndoi aveau calități remarcabile prin care ar fi trebuit să se distingă. Mă gîndesc adesea la destinele lor și am impresia că adoptaseră atitudinea greșită pe care o observăm la copiii răsfățați. Luau ca sigur faptul că lucrurile aveau să se desfășoare după gîndul lor, lipsindu-le deci o anumită modestie necesară. Eu însumi mi-am asumat adeseori mari riscuri; dar mi le-am asumat, ca să spun astfel, plin de respect. Știu că uneori sînt în stare să domin soarta și, sub unele raporturi, chiar să modific inevitabilul. Tocmai de aceea sînt adorat astăzi ca un zeu și această adorație își are un anumit tîlc. Dar mai știu că, într-o acțiune, prevederea scrupuloasă a detaliilor trebuie să constituie un capitol important, iar dacă sîntem nevoiți să ne asumăm riscuri, acest lucru reprezintă un simptom al slăbiciunii noastre în fața sorții.

Iarna aceea, pe cînd așteptam cu atîta nerăbdare sosirea legiunilor mele din Italia, a fost una din împrejurările în care m-am întrebat dacă nu cumva îmi asumasem prea mari riscuri. În realitate, norocul era de partea mea. Într-o zi, cînd sufla un crîncen vînt din sud, am fost informat că o flotă importantă

fusese observată în larg plutind spre nord. Ne-am lămurit repede că, în sfîrșit, Antonius avusese posibilitatea să-mi urmeze ordinele. Veniseră vasele de transport cu legiunile, împreună cu puținele nave de război de care dispuneam pentru a le apăra. Întreaga flotă, departe în larg, a trecut pe lîngă liniile noastre, pe lîngă liniile lui Pompei și apoi a dispărut spre nord, trecînd pe lîngă Durazzo unde, după cum știam, staționa escadra navală inamică. Timp de două zile n-am avut nici o veste. Apoi a sosit un mesager din partea lui Antonius. Întreaga lui forță armată de patru legiuni și opt sute de călăreți debarcase aproape fără pierderi în portul Nymphaeum. Fusese pe punctul de a fi surprins de o escadră de-a lui Pompei, de la Durazzo, alcătuită din excelente corăbii de război provenind din insula Rhodos, dar o fericită schimbare a direcției vîntului l-a salvat, nimicindu-i pe rhodieni. Acum se îndrepta în marș spre sud, procedînd cu multă precauție, deoarece își închipuia, pe bună dreptate, că Pompei va încerca să-l intercepteze înainte de a face joncțiunea cu armatele mele.

Știrea sosirii lui Antonius a fost una dintre cele mai bune vești pe care le-am primit vreodată. Trei dintre cele patru legiuni ale sale erau compuse din veterani și, dacă reușeam să unesc oastea mea cu a lui, însemna că aveam la dispoziție o armată destul de puternică pentru a face față unor forțe oricît de numeroase pe care ar fi reușit Pompei să le concentreze pe uscat. Nu-mi închipuiam că victoria era sigură, dar era vădit că înfrîngerea fusese evitată. Bineînțeles că Pompei a văzut situația la fel de limpede ca și mine și a acționat cu obișnuita lui energie. Primise cel dintîi vestea debarcării lui Antonius și a pornit în marș spre nord înaintea mea, sperînd să-l prindă în cursă pe Antonius, ca să-l forțeze să dea o bătălie generală pînă cînd nu izbutea să facă joncțiunea cu mine. Iarăși au trecut cîteva zile de îngrijorare. Un comandant mai puțin dibaci decît Antonius ar fi putut ușor să se lase prins într-o ambuscadă, ducîndu-și întreaga armată la pieire. Dar Antonius i-a anticipat mișcările lui Pompei și, în momentul critic, și-a ținut oamenii în tabără pînă cînd am izbutit eu să ajung la el. Prima fază a campaniei se încheiase. Acum fiecare parte stătea în fața celeilalte cu forțe depline.

Rămînea totuși adevărat că, în timp ce forțele lui Pompei creșteau pe zi ce trecea, ale mele, pe acest teatru de operațiuni, tindeau în mod inevitabil să scadă. Oamenii mei aveau avantajul experienței și încrederea care vine de pe urma unui mare număr de victorii, dar se găseau, cu toate astea, copleșiți numeric și — ceea ce era mai important — unii dintre ei îmbătrîniseră. În plus, vremea era încă foarte timpurie și prevedeam că voi avea de întîmpinat dificultăți tot mai mari în privința aprovizionării, în timp ce Pompei putea importa pe mare tot ceea ce-i era necesar. În mod logic, cea mai bună șansă a lui Pompei de a cîștiga războiul era să evite bătălia, în afară de cazul cînd ar fi putut angaja lupta cu avantaje evidente, și să continue să-și sporească forțele privind cum se dezagregă ale mele. Numai două considerente, reflectam eu, l-ar fi putut determina să contravină în mod deliberat acestui plan: unul era faptul că moralul unei armate care stă tot timpul în defensivă tinde să scadă; celălalt (mai puțin important din punct de vedere militar, dar intrînd în calcul într-o mare măsură cînd era vorba de Pompei) provenea din excelenta părere pe care acest om o avea despre el însuși. I s-ar fi părut intolerabil să se spună că el, cu forțe superioare, se temea să mă înfrunte pe mine în luptă.

Cît despre mine, aveam doar un singur scop, anume să-l fac să dea bătălia cît mai curînd cu putință. Mult timp mi-a zădărnicit orice mișcare pe care o făceam și cu puțin înainte de sfîrșitul războiului m-a adus la un pas de dezastru.

În mai multe rînduri am adoptat soluții practice destul de neobișnuite în război. Un exemplu sînt liniile de fortificații de la Alesia. Puteau fi descrise la fel de bine ca opera unui asediator sau ca aceea a unui asediat. Liniile de fortificații pe care le-am construit la Durazzo erau, din punct de vedere militar, și mai neconforme cu canoanele clasice; dar faptul că a trebuit să le abandonăm în urma unei înfrîngeri nu dovedește că ar fi fost eronată concepția inițială. Exact la sud de orașul Durazzo, care era fortificat și plin de trupe stabilite în garnizoană, Pompei ocupase o poziție foarte puternică lîngă țărmul mării. În fața lui se afla un lung șir de înălțimi; îndărătul lui exista un golf

destul de larg pe unde putea aduce tot ce-i era de trebuință. Tentativa mea de a-i zădărnici orice manevre pe uscat n-ar fi nsemnat niciodată, prin urmare, decît un succes parțial, întrucît i-ar fi rămas oricum accesul la mare. Cu toate astea, am început prin a ocupa înălțime după înălțime cu forturi și garnizoane, legînd aceste poziții prin valuri de șanțuri. Era, într-adevăr, un mod ciudat de a purta războiul de asediere, de vreme ce, datorită faptului că Pompei stăpînea marea, asediații erau mult mai bine aprovizionați decît asediatorii. Totuși existau motive militare temeinice pentru a întreprinde o asemenea operațiune. În primul rînd, urmăream să neutralizez puternica forță de cavalerie a lui Pompei. Dacă ar fi avut libertatea să cutreiere pe tot cuprinsul ținutului, mi-ar fi îngreuiat și mai mult aprovizionarea, care și așa era destul de precară. În plus, deși era posibil ca acest corp de cavalerie să fie menținut chiar înapoia liniilor de fortificații, transporturile navale ale lui Pompei ar fi fost supuse unor eforturi drastice în cazul cînd ar fi trebuit să importe și hrană pentru oameni și furaje pentru cai. Pe de altă parte, urmăream să-i subminez reputația de comandant a lui Pompei. N-ar fi apărut într-o lumină prea favorabilă în ochii lumii ca fiind dornic, în ciuda superiorității sale numerice, să evite bătălia și să stea încercuit între linii, cu marea îndărătul lui, ca și cum ar fi fost învins.

Într-adevăr, îmi puteam ușor închipui cum s-ar fi simțit Pompei dacă i s-ar fi făcut asemenea aluzii și speram să-l determin la o bătălie de poziții mai înainte ca el să-și fi făcut toate pregătirile în vederea ei. Dar Pompei, oricît de vanitos ar fi fost, nu avea de gînd să-și sacrifice văditul avantaj militar de care se bucura. A continuat să se cramponeze de planul inițial. Forțele mele trebuiau să se macine, în timp ce ale lui creșteau. În loc să dea lupta, a procedat, la rîndul lui, la ocuparea și fortificarea înălțimilor de la periferia poziției sale, în scopul de a ține sub controlul său cît mai mult teritoriu și de a mă forța să-mi extind liniile pe o distanță atît de mare încît să nu-mi fie ușor să întăresc cu trupe suficiente întregul lanț de fortificații. Construcțiile continuau zilnic de ambele părți și aveau loc frecvente lupte de hărțuială, în care trupele lui Pompei dobîndeau tocmai

instruirea ostășească de care aveau nevoie. Pînă la urmă am completat încercuirea, dar liniile noastre se întindeau pe o distanță de vreo douăzeci și patru de kilometri, iar la capătul de miazăzi, unde coborau spre mare, fortificațiile erau încă neterminate. Și în tot acest timp, așa cum, fără îndoială prevăzuse Pompei, înduraserăm mari lipsuri în privința alimentelor. Într-adevăr, nu mai era cu putință să hrănim întreaga armată la fața locului. Am trimis două legiuni de veterani în Macedonia, chipurile ca să-l interceptez pe Scipio în drumul său dinspre Asia, dar în realitate pentru că nu-i mai puteam hrăni la Durazzo; o altă legiune, însoțită de cavalerie, am trimis-o în Thessalia, iar cinci cohorte în Aetolia. În felul acesta aproape că îmi împrăștiasem întăririle aduse de Antonius și totuși, în fortificațiile de la Durazzo, oamenii mei abia aveau ce să mănînce. Ne aminteam unii altora de vechile campanii — de Avaricum, Alesia și de ultimul an din Spania — cînd suferiserăm din greu de foame și tot ieșiserăm victorioși. Nu era prima oară cînd ne vedeam siliți să ne întregim rațiile cu rădăcini și, într-adevăr, în acele locuri am descoperit un soi de rădăcină (grecii o numesc „chara") care, amestecată cu lapte, nu avea gust rău și putea fi frămîntată ca o pîine. O dată, cînd niște soldați de-ai lui Pompei dintr-un post avansat și-au bătut joc de hainele zdrențăroase și de chipurile înfometate ale oamenilor noștri, ei au răspuns aruncînd inamicului o salvă de pîini din „chara" și strigîndu-i că, atîta timp cît va crește ceva din pămînt, vor continua să lupte. Mi s-a spus mai tîrziu că acest incident a făcut o impresie profundă asupra armatei lui Pompei, unde se părea că circulau o serie de păreri contradictorii despre trupele mele. După cum am aflat, unii credeau că veteranii mei erau istoviți cu desăvîrșire de suferințele și rănile celor zece ani de lupte în Gallia; alții îi priveau ca pe o specie de animale sălbatice, primejdioase de abordat, dar apte de a cădea în cursă; și, în sfîrșit, alții, împotriva oricărei evidențe, credeau că oamenii mei, îmbogățiți de prăzile din Gallia, erau o șleahtă de efeminați și vînători de plăceri, care și acum, cu toată penuria de alimente, se lăsau în voia băuturii și a dezmățului sexual.

În rîndurile membrilor nobilimii senatoriale din tabăra lui Pompei circulau de asemenea păreri ciudate cu privire la calitățile de general atît ale mele cît și ale lui. Pompei era acuzat de lașitate și inerție (în ciuda faptului că și constructorii și soldații săi lucrau și luptau la fel de bine ca ai mei); la rîndu-mi, eram ridiculizat pentru că întreprinsesem o operațiune fără precedent în analele strategiei militare.

Totuși, către începutul primăverii, metodele mele neobișnuite au început să-și dovedească eficacitatea. Îndărătul liniilor noastre grîul începea să se coacă și oamenii mei știau că n-avea să mai treacă mult și privațiunile vor lua sfîrșit. Între timp, deși soldații lui Pompei erau bine hrăniți, furajele pentru cai deveneau insuficiente. Eram încredințat că, pînă la urmă, nu numai că avea să fie forțat să lupte, dar să lupte pe un teren unde puternicul său corp de cavalerie nu putea fi folosit cu maximum de randament.

Într-adevăr, Pompei a făcut două încercări, energice și bine plănuite, de a scăpa din încercuire. I-am dejucat prima tentativă, dar cea de-a doua i-a reușit atît de bine încît, dacă ar fi speculat toate urmările situației, mi-ar fi putut distruge armata, cîștigînd războiul. Pentru a pune la cale cea de-a doua încercare de a ieși din încercuire, a fost în mare măsură ajutat de doi gali, buni ostași, aparținînd unor familii de seamă, care tocmai atunci dezertaseră de la mine trecînd la inamic. Aceștia, împreună cu Labienus, au fost, mi se pare, singurii dezertori din armata mea și în toate cele trei cazuri dezertările s-au datorat, aș spune eu, unor mobiluri mai mult temperamentale decît raționale. Cei doi gali deturnaseră niște sume de bani care erau destinate plății trupelor de sub comanda lor. Fuseseră descoperiti dar eu mă mulțumisem să le administrez o mustrare și să-i oblig să garanteze că vor restitui sumele sustrase. Erau ofițeri buni și doream cît mai puțină tulburare cu putință. Cu toate astea, mîndria lor a fost rănită și, de hatîrul acestui orgoliu lezat, au uitat toate binefacerile mele din trecut și, împreună cu întreaga lor suită personală, au trecut la inamic. Pompei i-a utilizat în modul cel mai inteligent. A trecut cu ei în revistă toate trupele

de-a lungul liniilor de fortificații, încurajîndu-i să vorbească pe larg în fața oamenilor despre ceea ce pretindeau ei că este mizeria și înfometarea armatei mele. Și, lucru mai important, a obținut de la ei o relatare cît se poate de exactă a dispozitivului trupelor și a situației sistemului nostru defensiv.

Fără întîrziere și cu multă iscusință și-a pus la cale atacul pe baza informațiilor pe care le avea acum. Și-a fixat ca obiectiv să străpungă liniile noastre în punctul extrem sudic unde se întîlneau cu marea. Aici fortificațiile erau încă neterminate, deși în scurt timp ar fi fost excepțional de puternice, deoarece fuseseră proiectate în linii duble. Tabăra mea personală era tocmai la capătul opus al fortificațiilor, la distanță de circa douăzeci și patru de kilometri de sectorul amenințat. Așa fiind, a trecut cîtăva vreme pînă cînd mi s-a comunicat atacul și succesul său inițial. Se pare că Pompei debarcase o bună parte din trupele sale de pe mare, la sud de liniile noastre și, în același timp, lansase un atac frontal dinspre nord. Utiliza nu mai puțin de șase legiuni și un mare număr de trupe ușoare în vederea acestei operațiuni. Izbutise să ne ia complet prin surprindere, invadase repede sectorul liniilor noastre de lîngă coastă și, deși stînjenit de complicatul sistem al tranșeelor, înainta spre interior împotriva primelor noastre fortificații de pe dealuri. Am pornit de îndată spre teatrul de operațiuni, aducînd cu mine toate trupele disponibile din sectorul nordic de apărare. Între timp, situația fusese parțial redresată de către Marcus Antonius, care comanda un fort situat pe unul dintre dealurile cele mai apropiate de mare și pornise din primele clipe împotriva inamicului cu o însemnată forță de trupe proaspete. Pînă cînd am sosit eu, panica inițială din rîndurile soldaților trecuse și inamicul se retrăgea, probabil ca să-și consolideze pozițiile cîștigate. Dar noi suferiserăm, fără putință de tăgadă, un eșec, iar oamenii lui Pompei îmi văzuseră pentru prima oară soldații luînd-o la fugă. Eram nerăbdător să fac tot ce se putea pentru a redresa situația (breșa efectuată în liniile noastre nu era încă prea mare) și în același timp să obțin și eu un succes care să tragă în cumpănă netăgăduita reușită dobîndită de inamic. Tocmai găsisem un prilej de a-mi atinge

amîndouă scopurile, cînd cercetașii mei mi-au adus la cunoștință că una din legiunile inamicului, detașîndu-se de celelalte, înaintase cu mult față de restul armatei și începuse să ocupe un sistem de fortificații care în trecut fusese utilizat, în momente diferite, atît de Pompei cît și de mine. Împotriva acestei legiuni izolate am condus treizeci și trei de cohorte și ceva cavalerie. Am mers pe un drum ocolit și am atacat mai înainte ca Pompei, care se afla la oarecare distanță de corpul principal al armatei sale, să fi prins de veste despre intențiile noastre. La început totul a mers bine. Oamenii lui Pompei au opus o rezistență dîrză cîtăva vreme, dar noi am pătruns în fortificații dinspre răsărit, unde eu însumi organizam atacul, și i-am pus repede pe goană. Totul se desfășura, într-adevăr, după dorința noastră cînd s-a produs una din acele ciudate întîmplări sau greșeli ce sînt inerente războiului și de care, exceptînd anumite împrejurări foarte explicite, pare cu neputință să te ferești. Logic vorbind, ar fi trebuit, după succesul nostru inițial, să zdrobim legiunea lui Pompei și apoi ori să ținem și să ocupăm poziția cîștigată, ori să ne retragem în bună ordine către liniile noastre din spate. Dar lucrurile nu s-au petrecut astfel. Un ofițer sau un centurion de-al meu (fără îndoială că după aceea a fost executat) trebuie să fi dat, cu bună credință, un ordin greșit, conducînd o mare parte din armata mea de-a lungul unei vechi linii de fortificații într-o direcție care s-a dovedit a fi depărtată de teatrul de acțiune. În felul acesta, un numeros grup de cohorte a fost despărțit de corpul principal al trupelor. S-a produs o întîrziere pînă la refacerea joncțiunii și o nespusă dezordine în ieșirile și intrările înguste ale vechii tabere, cu sistemul ei de șanțuri. În acel moment, Pompei și-a adus celelalte cinci legiuni în ordine de bătaie ca să-și salveze, dacă era cu putință, legiunea care se găsea la strîmtoare. În condiții normale, oamenii mei și-ar fi păstrat, negreșit firea. Într-adevăr, se găseau pe o poziție de forță și n-aveau de ce să se teamă. Dar acum, ca urmare, presupun eu, a faptului că jumătate din ei își pierduseră înainte, nu se știe cum, simțul direcției, au intrat în panică. Începînd cu cavaleria, panica s-a întins apoi aproape pînă la ultimul om din pedestrime. Cineva a strigat că eram înconjurați — ceea ce

nu era adevărat — și fiecare a încercat să scape cît mai repede cu putință din ceea ce considera drept o capcană. Stegarii și-au aruncat drapelele; centurionii fugeau împreună cu oamenii lor; sute de oameni, sărind de pe vechile metereze, și-au sfărîmat mădularele ori s-au strivit unii pe alții găsindu-și sfîrșitul. Eu însumi eram îngrozit atît de spectacolul acestei fugi rușinoase cît și de faptul că-mi dădeam seama de neputința mea de a o împiedica. Cîtva timp m-am aruncat în fața fugarilor țipînd la ei, blestemîndu-i, implorîndu-i, chemîndu-i pe nume, apucîndu-i de braț, de umeri, de haine. Treceau pe lîngă mine sau mă dădeau la o parte ca și cum aș fi fost un necunoscut. Unul dintre soldați care, cred eu, nu mai știa nimic decît că cineva încearcă să-i împiedice fuga a ridicat chiar sabia și m-ar fi doborît dacă scutierul meu personal n-ar fi interceptat lovitura.

Era o derută totală. Pînă astăzi nu-mi explic pentru care motiv Pompei n-a dat urmare acestei mari și neașteptate victorii; căci majoritatea oamenilor noștri erau atît de demoralizați încît n-am fi fost în stare să opunem o rezistență efectivă în ziua aceea. Dar Pompei, bineînțeles, n-avea cum să știe imediat acest lucru. Îmi închipui că trebuie să fi fost nedumerit și dezorientat în fața unei fugi pe care a considerat-o, firește, lipsită de sens, ajungînd la concluzia că o parte din dezordine, cel puțin, era pusă la cale în scopul de a-l atrage într-o capcană. Astfel că a înaintat cu prudență, dîndu-ne răgazul să ne reorganizăm îndărătul pozițiilor fortificate. A fost o gravă eroare din partea sa, dar nu o eroare pentru care poate fi învinuit. În seara aceea am spus unor prieteni: „Astăzi am fi pierdut războiul dacă Pompei ar fi știut cum să-l cîștige"; dar cu toate că am făcut afirmația cu un aer cît se poate de încrezător, încă nu puteam fi sigur că Pompei nu cîștigase războiul. În lupta aceea noi pierduserăm o mie de oameni din legiuni și două sute de călăreți. Treizeci și doi de centurioni fuseseră uciși; treizeci și două de steaguri ne fuseseră luate. Acum nimeni nu mai putea avea convingerea că armatele mele sînt de neînvins și că soldații mei nu dezertează și nu se predau niciodată. Într-adevăr, au fost luați o serie de prizonieri. Labienus a cerut îngăduința să se ocupe de ei și Pompei i-a încuviințat

rugămintea. Prizonierii au defilat prin fața armatei victorioase, fiind insultați de Labienus în nenorocirea lor. Erau proprii săi tovarăși de arme, cu care el și cu mine cîștigaserăm victoriile din Gallia și Germania. Acum făcea uz de limba lui veninoasă, pe care ei i-o cunoșteau prea bine, întrebîndu-i dacă era lucru obișnuit ca veteranii s-o rupă la fugă ca niște copii la vederea oțelului. Pe urmă a poruncit să fie executați cu toții.

În ceea ce mă privea, eram încă dispus, ba chiar dornic, să cruț viețile romanilor din tabăra inamică. Acum însă aș fi făcut o excepție. Dacă mi-ar fi căzut în mîini Labienus, l-aș fi tratat așa cum merita și așa cum întreaga mea armată ar fi cerut.

CĂTRE PHARSALUS

După bătălia aceea am petrecut o noapte de zbucium și nesomn. Îmi era perfect limpede că toate ostenelile și lipsurile îndurate în lunile de iarnă fuseseră de prisos și că în nici un chip nu mai puteam recîștiga pozițiile pierdute. Pompei nu numai că izbutise să străpungă liniile noastre de fortificații, dar le sfărîmase total. Pentru a supraviețui trebuia să adopt cu totul alt plan. Și am început să mă îndoiesc dacă nu cumva vechiul plan fusese, din primul moment, prea ambițios. Ar fi putut da rezultate fericite împotriva unui general mai puțin abil și energic decît Pompei. Dar așa, dăduse greș, și mi se părea acum, împotriva tuturor aparențelor, că Pompei, și nu eu, avusese tot timpul inițiativa. Mă silise să-mi extind liniile pînă la limita rezistenței lor și să slăbesc forțele armatei mele trimițînd un mare număr de trupe departe de teatrul de operațiuni. Iar între timp el continuase în liniște și cu pricepere să-și sporească propriile forțe. Pînă în dimineața aceea aș fi putut pretinde că-l îngrădisem cu spatele către mare; dar, de vreme ce era stăpîn absolut pe mare, poziția aceasta ar fi putut să fie aleasă de el însuși. Acum nu numai că avea marea imediat înapoia lui, dar avea și completă libertate de mișcare pe uscat. Dacă rămîneam pe loc, trebuia ori să dau imediat o bătălie, ori să îngădui cavaleriei lui Pompei să ne izoleze de puținele surse de aprovizionare pe care ne mai puteam bizui.

Mă gîndeam serios să dau o bătălie. Pînă în zori, știam asta, oamenii mei aveau să se rușineze amarnic de ei înșiși și, probabil, să mă roage să le dau prilejul să-și răzbune înfrîngerea.

Dar riscul era prea mare. O armată învinsă nu-şi redobîndeşte moralul chiar atît de repede, iar încrederea în sine pe care ar fi arătat-o oamenii mei a doua zi ar fi fost în mare parte simplă fanfaronadă. În plus, de ce şi-ar fi riscat Pompei întreaga situaţie într-o luptă generală, cînd putea să-şi atingă toate ţelurile numai lăsîndu-ne să ne sleim puterile şi să ne înfometăm — întocmai cum făcusem eu cu armatele lui din Spania?

Am judecat că era un singur lucru de făcut, şi anume să întrerupem contactul cu inamicul cît mai repede cu putinţă, deplasîndu-ne spre interiorul continentului, în Macedonia, şi făcînd joncţiunea cu cele două legiuni veterane de sub comanda generalului meu Calvinus, care se îndreptaseră spre răsărit pentru a urmări mişcările socrului lui Pompei, Scipio. Adoptînd acest plan, nădăjduiam să-l atrag pe Pompei după mine în Thessalia, unde s-ar fi aflat departe de bazele sale navale şi de depozitele militare, fiindu-mi, prin urmare, posibil să dau o bătălie în condiţii mai mult sau mai puţin egale.

Mai exista, bineînţeles, probabilitatea ca Pompei, în loc să mă urmărească, să-şi transporte întreaga armată în Italia. Dacă proceda astfel, m-aş fi găsit, într-adevăr, într-o situaţie foarte dificilă şi aveam mari temeri că, dintr-un motiv sau altul, Pompei ar fi putut adopta ideea de a-l abandona pe Scipio, a cărui armată ar fi fost cu siguranţă zdrobită de forţele mele asociate cu acelea ale lui Calvinus, şi de a mă lăsa eşuat în Grecia nordică ori centrală în timp ce el ar fi ocupat din nou Italia, încercînd apoi să recucerească Gallia şi Spania. Lipsit de corăbii de transport, ar fi urmat să întreprind greaua călătorie pe uscat străbătînd Illyricum şi să invadez iarăşi Italia dinspre nord. Cu toate astea, nu mă aşteptam ca Pompei, oricît de bun general era, să adopte tocmai soluţia de care mă temeam cel mai mult. Era prea mult un om de onoare ca să fie dispus să abandoneze armata pe care Scipio i-o aducea; era prea vanitos ca să îngăduie să se spună că, o dată mai mult, se retrăsese din faţa mea în loc să înainteze; iar, după victoria de la Durazzo, avea motive să creadă că putea evita alte campanii punînd capăt războiului

acolo, în Grecia, unde, după cît își putea da seama, armata mea începuse să dea semne de dezagregare.

Cît despre mine, oricum, nu aveam nici un alt plan care să pară a-mi oferi speranța unui succes decisiv. Trebuia să mă depărtez de Pompei și de mare. A doua zi am trecut trupele în revistă și le-am spus tot ce-am putut ca să le dau curaj. Era de cea mai mare importanță ca ei să-și păstreze încrederea în mine, în calitate de comandant al lor, de aceea le-am explicat minuțios că, oricare ar fi fost cauza dezastrului din ziua precedentă, nu putea fi atribuit unei conduceri greșite din partea mea. Îi dusesem pe o poziție unde victoria era asigurată și pe urmă ceva a fost în neregulă. Cineva (nu eu) a dat poate un ordin greșit. Cineva(nu eu) a dat poate dovadă de lașitate. Sau întregul incident a putut fi urmarea unuia din acele renghiuri ale sorții care trebuie acceptate în război și care, atunci cînd se întîmplă, apar aproape ca niște întruchipări ale intervenției supranaturale. Le-am amintit apoi de toate triumfurile lor din trecut. Am pomenit îndeosebi de ciudatul eșec pe care îl suferiseră înaintea cetății Gergovia și cum eșecul a fost curînd urmat de o victorie absolută și definitivă.

După cum mă așteptasem, soldații au cerut acum zgomotos să fie conduși la inamic. Vedeam în toate părțile, în jurul meu, ostași bătrîni plîngînd de rușine cînd își aminteau de purtarea lor degradantă din ajun. Cîțiva dintre cei mai buni ofițeri și centurioni ai mei au fost atît de impresionați de hotărîrea soldaților, încît m-au sfătuit stăruitor să dau imediat bătălia. Le observam eu însumi entuziasmul, dar am preferat să-i dau timp să se călească, transformîndu-se în dîrzenie. Din nou le-am cerut muncă trudnică și marșuri forțate. Ostașii, în nerăbdarea de a-mi dovedi elanul lor, se luau la întrecere să îndeplinească toate sarcinile necesare cu rapiditate și destoinicie. Într-adevăr, centurionii abia dacă mai trebuiau să-și bată capul ca să dea ordine. Ridicaserăm tabăra și porniserăm la drum mai înainte ca Pompei să-și fi putut închipui că era cu putință s-o facem. Totuși, n-a zăbovit mult ca să plece pe urmele noastre. Cavaleria lui era bine condusă, găsindu-se probabil sub comanda lui Labienus.

Mi s-a spus mai tîrziu că a fost una din împrejurările destul de numeroase în care Labienus garantase victoria. Dacă într-adevăr s-a lăudat astfel, va fi uitat probabil unele experiențe ale noastre din Gallia. Acolo, făcînd față forțelor de cavalerie mult superioare ale lui Vercingetorix, constataserăm adesea că o armată mixtă de cavalerie și infanterie ușoară de prima clasă, chiar de proporții modeste, dădea rezultate remarcabile în acțiunile de defensivă. De aceea, la retragerea noastră de la Durazzo, cînd cavaleria lui Pompei a ajuns din urmă coada coloanei noastre la trecerea dificilă a unui curs de apă, am utilizat vreo patru sute de grupuri de șoc împreună cu cîteva escadroane de călăreți gali și germani de-ai mei. Au pus total în derută mult mai numeroasele efective ale cavaleriei inamice. Unii dintre pedestrașii mei mi-au raportat ulterior că inamicul a dat dovadă de o vădită aversiune față de loviturile de lance, evitînd să se afle în raza atingerii lor. Păreau, după cum s-a exprimat unul dintre ostași, că-și feresc cu mai multă grijă fețele decît caii. Am luat notă în mod special de acest lucru.

Ne-au trebuit trei zile de marș forțat ca să ne descotorosim de urmărirea hotărîtă a lui Pompei. Următorul meu obiectiv era să fac joncțiunea cu Calvinus și cu cele două legiuni ale sale. Îi și trimisesem mesageri cu instrucțiuni să se deplaseze spre miazăzi, în direcția Thessaliei, și n-aveam nici un motiv să cred că nu-mi executa ordinele. În realitate însă nici nu le primise. Efectul înfrîngerii mele de la Durazzo fusese atît de mare încît aproape toate orașele și ținuturile Epirului și Macedoniei, care pînă atunci se supuseseră autorității mele, își schimbaseră atitudinea, declarîndu-se pentru Pompei. Astfel că solii mei au fost interceptați, iar Calvinus, neavînd nici un fel de știri despre bătălie, era cît pe-aci să-și conducă armata drept într-o cursă întinsă de către Pompei. A scăpat printr-un incident norocos. Una din patrulele lui s-a întîlnit întîmplător cu cîțiva dintre slujitorii celor doi șefi gali care dezertaseră mai înainte, dîndu-i lui Pompei informații atît de prețioase cu privire la dispozitivul meu. Galilor le place să se laude și acești gali n-au putut rezista ispitei de a povesti oamenilor lui Calvinus înfrîngerea mea

de la Durazzo pe care ei au înfățișat-o drept totală. În momentul cînd știrea a ajuns la urechile lui Calvinus, corpul principal al armatei lui Pompei se găsea la o depărtare de numai patru ore de marș, dar acționînd prompt și inteligent, Calvinus și-a salvat oștirea intactă și, după un marș dificil peste munți, a făcut joncțiunea cu mine în nord-vestul Thessaliei. Cele două legiuni veterane ale sale mi-au dat forța suplimentară de care aveam nevoie și acum eram gata de luptă dacă s-ar fi ivit prilejul.

Nu era limpede însă dacă Pompei avea să-mi ofere acest prilej. Se ținuse — așa cum am aflat mai tîrziu — un consiliu de război după bătălia de la Durazzo și la acel consiliu Afranius îl îndemnase stăruitor pe Pompei să invadeze Italia și să-mi lase armata să se dezmembreze de la sine în Grecia. Dar opinia generală fusese, în majoritate covîrșitoare, împotriva acestei sugestii. Strategii amatori care-l înconjurau pe Pompei l-au acuzat pe Afranius de lașitate și vechea poveste că el mi-ar fi vîndut Spania și armata lui de-acolo a fost reactualizată. Se afirma pe un ton confidențial că eu băteam în retragere și că era o chestiune cît se poate de simplă să mă învingă definitiv. Într-adevăr, mulți dintre acești nobili romani, care erau mai mult politiceni decît generali, se simțeau atît de siguri de finalul rapid și, pentru ei, satisfăcător al războiului, încît își și făceau planuri în vederea următoarelor alegeri de la Roma; mulți și-au trimis agenții înapoi în Italia, ca să închirieze convenabil case în apropiere de for; și s-au iscat certuri serioase între Spinther și Domitius Ahenobarbus în chestiunea persoanei care va trebui să-mi ia locul ca Pontifex Maximus după executarea mea. Mai tîrziu Scipio a emis și el pretenții la acest presupus post vacant, astfel că cearta s-a înveninat și mai tare.

Pompei nu era, bineînțeles, victima iluziilor facile ale partizanilor săi. Dar dorea să cîștige războiul din Grecia fără a da impresia că fuge și fără a-l abandona pe socrul său Scipio. Avea convingerea că îmi putea pricinui mari neajunsuri continuînd să-mi taie sursele de aprovizionare și hărțuindu-mă neîncetat pînă cînd, în desperare de cauză, aveam să fiu constrîns să dau bătălia în condiții nefavorabile. Astfel că și el, pe drumuri mai ușoare,

s-a îndreptat spre Thessalia, făcînd joncțiunea cu forțele armate ale lui Scipio la Larissa. Efectivele lui le depășeau acum cu mult pe ale mele, în special în privința cavaleriei.

Grînele nu erau coapte încă și oamenii noștri avuseseră de îndurat mari lipsuri în timpul marșului. Erau mulți bolnavi în rîndurile armatei, ca urmare probabil a stării de semiînfometare în care ne găsiserăm înainte de Durazzo. Dar cred că ceea ce ne-a impresionat mai mult a fost atitudinea populației din orașele și satele prin care treceam. În Gallia, Spania și Italia fuseserăm priviți uneori cu ostilitate, alteori cu teamă; foarte des, de asemenea, fuseserăm întîmpinați cu entuziasmul delirant cu care poporul salută victoria și sucesul. Dar acum încercam o senzație cu totul neobișnuită. Lumea ieșea în drum în grupuri numeroase ca să ne privească trecînd sau ca să încerce să ne vîndă puținele alimente ce le prisoseau; dar în ochii și în gesturile acestor oameni nu observam nimic din ceea ce eram obișnuiți să vedem. Unii se uitau la noi cu compătimire, alții aproape cu dispreț. Ne-a trebuit cîtva timp ca să ne dăm seama că ne considerau o armată învinsă. Într-adevăr, agenții de propagandă ai lui Pompei obținuiseră rezultate cu atît mai bune, cu cît crezuseră în propaganda lor. Se presupunea îndeobște că războiul practic vorbind era încheiat, și se făceau tot felul de ipoteze dacă soldații mei vor voi măcar să lupte. În realitate, pe măsură ce soldații au început să fie conștienți de lumina în care erau priviți, au fost mai întîi mirați, apoi revoltați. Am observat la ei o hotărîre care se înfiripa încet, dar pătimaș. Nu se lăudau prea mult, dar era limpede că întreaga armată, bolnavă și epuizată cum se afla, aștepta cu nerăbdare clipa cînd avea să-și arate, mai presus de orice îndoială, adevărata ei superioritate în ceea ce privește curajul, experiența și pregătirea.

Au avut o idee nefericită locuitorii orașului thessalic Gomphi cînd s-au gîndit că e bine să-mi sfideze armata în momentul cînd se găsea într-o asemenea dispoziție. Mai înainte, cetățenii orașului îmi trimiseseră o ambasadă oferindu-și ajutorul pe toată linia și cerîndu-mi trupe în garnizoană. Acum hotărîseră că noi constituiam tabăra învinșilor și și-au închis porțile împotriva

mea. Orașul avea ziduri înalte și destui apărători, dar ni s-a părut, mie și armatei mele, o insultă intolerabilă ca o asemenea localitate să îndrăznească să reziste oamenilor care luaseră Avaricum, Alesia și Marsilia. Am dat semnalul asaltului tîrziu în cursul după amiezii. La apusul soarelui orașul era în mîinile noastre și a doua zi dimineața am îngăduit soldaților să facă ce doreau cu locuitorii și cu bunurile lor. Era un oraș bogat și s-au descoperit mari cantități de alimente și vin care au fost consumate. A doua zi, aproape fiecare ostaș din armată era beat, dar, lucru destul de ciudat, nu era o formă de beție care să le provoace o stare letargică. Chiar și în marș tot mai cîntau și dansau, sorbind încă din vinul local pe care-l luaseră cu ei. Coloana semăna mai mult cu o procesiune bachică decît cu o armată romană. Fără îndoială că a doua zi nu s-au simțit tocmai bine, totuși a fost un caz ciudat (singurul în toată experiența mea) cînd un chef prelungit a adus un real folos sănătății. După devastarea orașului Gomphi n-a mai existat boală în armata mea. Într-adevăr, unii medici cu care am discutat chestiunea mi-au sugerat că, în unele împrejurări, o cantitate destul de apreciabilă de vin poate schimba în bine întregul echilibru al organismului — mai ales cînd dezechilibrul s-a produs de pe urma bolii sau a uzurii. Explicația poate fi justă, deși eu înclin să cred că motivul bruștei restabiliri a sănătății în armata mea trebuie căutat mai degrabă în cauze psihologice. Își dovediseră lor înșile că posedau încă resursele de a învinge o rezistență. Apoi vinul le-a ajutat, poate, să uite că au fost vreodată învinși.

Știrea despre cele petrecute la Gomphi a determinat celelalte cetăți din cîmpia thessalică să-și deschidă porțile în fața noastră, pînă cînd ne-am apropiat de marea cetate Larissa, unde se stabiliseră Pompei și socrul său Scipio, cu armatele lor reunite.

Mi-am așezat tabăra în cîmpia de la Pharsalus, nădăjduind că acolo, într-o regiune ideală pentru utilizarea cavaleriei, Pompei va binevoi să dea bătălia decisivă. Dar a fost curînd limpede că Pompei nu avea să-mi ușureze cu nimic situația. Și el și-a condus armata în cîmpie, așezîndu-și tabăra pe niște ridicături de

teren nu departe de poziția mea. Timp de cîteva zile și-a rînduit armata în ordine de bătălie chiar la poalele acelor înălțimi. Evident, nădăjduia să mă determine ca, din desperare, să dau ordin oamenilor să-l atace pe poziția aceea atît de puternică, unde nu numai că avea panta dealului în avantajul său, dar, în cazul cînd lucrurile ar fi mers rău pentru el, ar fi putut să se retragă îndărătul fortificațiilor taberei. Dar eu nu eram pînă într-atît de desperat încît să comit greșeli tactice elementare. Mi-am dispus armata pe terenul șes din fața înălțimilor, provocîndu-l să coboare și să ne înfrunte în condiții egale (deși, pe orice teren am fi luptat, tot ar fi avut o mare superioritate numerică); dar n-a dat nici un semn că e dispus să-mi accepte provocarea. O dată mai mult, părea că el îmi impune mie voința sa și mă gîndeam că n-aveam altă posibilitate să reiau inițiativa decît depărtîndu-mă imediat de el, din nou, și încercînd într-un fel sau într-altul să-i interceptez comunicațiile cu Larissa sau cu bazele sale de pe Adriatica. Era toiul verii și aveam sentimentul că, așa bătrîni cum erau veteranii mei, tot puteau mărșălui mai repede și pe distanțe mai lungi decît oricare din trupele de sub comanda lui Pompei — deși, după bătălia de la Durazzo, nu mai înclinam să minimalizez calitățile de luptători ale oamenilor săi.

Așadar, pierzînd ultima speranță de a putea da bătălia generală în felul în care doream s-o dau, am poruncit să se ridice tabăra. Era o dimineață liniștită, zăpușitoare chiar la acel ceas al revărsatului de zori. Soldații începuseră să-și strîngă corturile, iar eu dădusem dispozițiile pentru ordinea de marș, astfel ca să fim protejați de orice atacuri care ar fi venit din partea cavaleriei lui Pompei. Deodată conducătorul uneia dintre patrule a venit în goana calului pînă la mine (stăteam în fața cortului meu) și, vădit emoționat, mi-a spus că observase în tabăra lui Pompei o agitație cu totul neobișnuită. Primul gînd mi-a fost că Pompei ghicise oarecum care îmi erau intențiile sau fusese informat despre ele și era pe punctul de a expedia întreaga cavalerie ca să ne stînjenească marșul. Dar acum soseau alte rapoarte, într-o succesiune rapidă. Întreaga armată a lui

Pompei se punea în mişcare şi curînd a apărut limpede că părăsea poziția de pe înălțime pentru a se rîndui în ordine de bătaie pe terenul şes. Clipa pe care o aşteptaserăm sosise brusc şi neprevăzut. Am dat ordin numaidecît să se desfăşoare mantia purpurie în afara cortului meu şi, de îndată ce soldații au văzut semnalul de luptă, un strigăt puternic s-a înălțat, propagîndu-se din companie în companie şi din legiune în legiune. Oamenii şi-au aruncat corturile strînse şi au alergat la arme. Era o anumită voioşie în mişcările lor sprintene; căci, deşi mulți dintre ei se dădeau înapoi, fără îndoială, de la îngrozitoarea perspectivă de a vărsa sîngele propriilor lor compatrioți, se convinseseră pînă în momentul acela că pacea, pe care eu încercasem de atîtea ori şi atît de zadarnic s-o închei, nu putea fi cîştigată decît în felul acesta. În plus, ei, care erau deprinşi să se considere drept invincibili, aveau de răzbunat o înfrîngere.

În timp ce soldații mei îşi ocupau, cu rapiditate şi precizie, locurile ştiute în linia de bătaie, eu am plecat călare, atît cît era prudent să mă depărtez, pentru a vedea ceea ce se putea zări din dispozitivul inamicului. În curînd mi-a apărut deslușit că Pompei avea intenția să dea această bătălie exact în felul în care mă aşteptasem, schițîndu-şi planul după sfaturile lui Labienus. Cîmpia brăzdată de rîul Enipeus constituia un excelent teren pentru cavalerie şi era limpede că adversarii noştri aveau să folosească la maximum această armă, în care îmi erau atît de superiori. Astfel că nu m-a mirat cînd am văzut că flancul lor drept, fără nici o protecție de cavalerie, se rezema pe rîul Enipeus şi că întreaga lor pedestrime uşoară (aveau excelenți trăgători cu praştia) împreună cu întreaga cavalerie au fost concentrate în flancul stîng, unde se găsea spațiu din plin pentru a manevra. Intenția era, în mod evident, să-mi provoace dezordine în flancul meu drept, să-l învăluie şi apoi să-mi atace pedestrimea din spate. Planul nu era rău conceput, şi dacă nu procedam cum trebuie, ar fi putut reuşi. Ulterior, bineînțeles, s-a spus că Pompei fusese mai mult sau mai puțin silit, împotriva propriei sale voințe, să-şi asume riscul acestei lupte. El personal, aşa se zvonea, se opusese ideii de a risca totul într-o singură bă-

tălie; dar cedase împunsăturilor ironice ale politicienilor din jurul său, care erau nerăbdători să se întoarcă la Roma și pretindeau că numai încăpățînarea pătimașă a lui Pompei de a păstra puterea supremă îl împiedica de a termina repede și ușor cu mine. Zvonul acesta e doar partea din propaganda sentimentală a rămășițelor partidului lui Pompei. Pentru un motiv sau altul, acestor oameni le place să creadă că marele lor conducător, fără nici o vină personală, și-a lăsat judecata dominată de alții într-un moment decisiv. I-ar face mai multă cinste lui Pompei acceptînd cu adevărat realitatea măreției lui. Căci, bineînțeles, el era un comandant mult prea valoros ca să fi îngăduit vreodată ca alții, care nu aveau nici un fel de pricepere în ale războiului, să ia hotărîri în locul lui. E posibil să-i fi dat prea mare atenție lui Labienus, care își închipuia, după cît se pare, că armata mea suferise o pierdere ireparabilă din punct de vedere al operativității prin simplul fapt al defecțiunii lui personale din rîndurile ei; dar convingerea mea este că Pompei, după ce a cîntărit toate argumentele, a ajuns la concluzia că avea toate motivele să se aștepte la o victorie definitivă și destul de ușoară. Într-adevăr, după cum mi s-a spus ulterior, la un consiliu de război care a avut loc cu puține clipe înaintea bătăliei, și-a exprimat chiar părerea că nici nu se aștepta ca pedestrașii lui să mai fie nevoiți să intre în luptă. Atacul cavaleriei avea să fie atît de viguros, încît întreaga mea armată avea s-o ia la goană mai înainte de a se afla în bătaia loviturilor de suliță ale legionarilor săi. La acest consiliu de război, Labienus își asigurase încă o dată auditorii că floarea armatei mele se spulberase — extenuată de boală, istovită de lipsuri sau ucisă la Durazzo. A jurat că n-avea să se întoarcă în tabără decît victorios. Oare uitase, mă întreb, că un jurămînt oarecum similar fusese depus de conducătorii cavaleriei lui Vercingetorix înainte de Alesia?

Dar pe cînd călăream în zorii acelei zile ca să urmăresc mișcările legiunilor și escadroanelor lui Pompei pe cîmpie, n-aveam timp să fac speculații de ce sau cu ce siguranță dădea Pompei bătălia. Știam că mă depășea din punct de vedere numeric.

Pedestrimea lui Pompei se ridica la vreo 45 000 de legionari, iar eu nu-i opuneam decît 22 000. Disproporția era însă mai mare în cazul cavaleriei. Pompei avea vreo 7 000 de călăreți cu numeroase efective de aruncători cu praștia și arcași în sprijinul acestora. Pentru a înfrunta o asemenea masă de oameni abia aveam ceva mai mult de o mie de călăreți, majoritatea gali și germani. Ca și în alte dăți, aveam impresia, trebuia să improvizez: cel care dicta condițiile în care avea să se defășoare bătălia era mai curînd Pompei decît mine; și dacă nu izbuteam să-i înfrunt și să-i resping pe cei 7 000 de călăreți ai săi, puteam fi biruit. Știam însă că bătăliile se cîștigă nu odată prin improvizații și că o apărare izbutită poate fi transformată într-un atac zdrobitor.

În mod straniu, cu toate că atunci mă gîndeam la improvizații, a fost una dintre puținele bătălii din cele la care am luat parte, în care totul s-a petrecut aproape exact așa cum prevăzusem sau nădăjduisem. Va rămîne, fără îndoială, ca o bătălie clasică, pe de-o parte din cauza rapidității și desăvîrșirii deciziilor luate, pe de altă parte din cauză că factorii evidenți care au dus la victorie sau la înfrîngere sînt ușor de memorizat. Avînd în vedere importantele litigii implicate și marile efective de oameni angajate în luptă, a fost în același timp desigur cea mai mare bătălie care s-a dat vreodată între romani. Mi-ar place să pot revendica meritul că, ieșind biruitor, am dat dovadă de o competență sau de o clarviziune remarcabilă — ceva din calitățile care au marcat toate victoriile lui Hannibal, Alexandru, ori, în zilele noastre, ale acelui om aproape uitat, Quintus Sertorius. Dar nu pot revendica asemenea merite. Din nou Pompei, și nu eu, a fost cel care a avut inițiativa. Nu eu l-am ademenit pe Pompei să comită ceea ce s-a dovedit a fi o greșeală. Am făcut doar față unei amenințări vădite prin metodele pe care le experimentasem înainte împotriva galilor. Altfel, bătălia s-a desfășurat pe linii absolut tradiționale. A fost cîștigată, ca și majoritatea bătăliilor mele, de către soldații mei. De la început am avut presentimentul că aveam să biruim, iar soldații mei mi-au împărtășit încrederea.

Abia am avut timpul necesar ca să iau măsurile de precauție cuvenite. Legiunile au fost rînduite, bineînțeles, pe trei linii de bătaie și am dat instrucțiuni celei de-a treia linii să nu intre în acțiune pînă cînd n-avea să primească ordin. Întregul meu corp de cavalerie se găsea în flancul drept. Nu puteam să aștept de la călăreții mei mai mult decît să reziste cîteva clipe în fața atacului copleșitor al cavaleriei lui Pompei, dar mai aveam înapoia flancului drept o forță specială de șase cohorte pe care o retrăsesem din linia a treia a pedestrașilor. Le-am spus oamenilor din acest corp de elită că rezultatul bătăliei depindea în întregime de felul cum aveau ei să se comporte. Misiunea lor era să șarjeze pe jos, la momentul nimerit, împotriva întregii forțe năvalnice a celor șapte mii de călăreți ai lui Pompei. Nu trebuiau să-și arunce sulițele, ci să le utilizeze ca pe niște lănci de străpuns. Le-am spus să lovească în sus, spre fețele călăreților și i-am îndemnat să creadă că acești călăreți, tineri din cele mai suspuse familii romane, erau mai obișnuiți cu școala de dans decît cu cîmpul de bătălie și că vor da înapoi ca niște fete la răceala oțelului dirijat de brațe puternice. O parte din cavaleria lui Pompei intra, fără discuție, în aceasă categorie; dar eram perfect conștient că avea și călăreți de înaltă clasă, din Gallia și Cappadocia; și mai știam că nu era exactă afirmația că toți aristocrații romani ar fi lași; eu însumi, într-adevăr, puteam servi drept pildă pentru combaterea unei asemenea păreri. Ceea ce știam însă și ceea ce Pompei și Labienus păreau a fi uitat, era că nici o forță de cavalerie de pe fața pămîntului, în afară doar dacă se găsește într-o majoritate absolut covîrșitoare, nu-i poate impresiona prea mult pe niște pedestrași neînfricați, bine pregătiți și bine înarmați. Nu socoteam că efectivele de sub comanda lui Labienus erau covîrșitoare. Am apreciat că, dacă puteau fi puse în derută de cele șase cohorte ale mele (și cavaleria, cînd o ia la fugă, dispare repede de pe cîmpul de bătălie), atunci flancul stîng al lui Pompei rămînea expus aceleiași primejdii de învăluire ca aceea care-mi amenința flancul meu drept. Presupuneam că de-a lungul restului liniei de bătaie toți soldații mei vor fi la înălțime.

Era o atmosferă solemnă în clipele care au precedat ciocnirea, considerată de toți de-a dreptul hotărîtoare. De amîndouă părțile s-a procedat la tradiționalele jertfe de animale și în desfășurarea acestui ceremonial se strecura parcă un fior de groază. Nu avuseserăm timp pentru asemenea ritualuri cînd am luptat cu tribul nervilor, dar acum era vreme suficientă cînd ne pregăteam să luptăm cu frații noștri romani. Unii dintre noi încercau straniul sentiment că nu priveam un inamic, ci ne uitam la noi înșine într-o oglindă; căci în fața noastră nu se aflau britoni cu chipul pictat, nici gali sau germani cu acoperăminte monstruoase pe cap; în locul lor vedeam armele, scuturile și steagurile legionarilor romani. Din nou am simțit în inimă o furie stăpînită împotriva acelor implacabili dușmani ai mei care, amenințîndu-mi viața și onoarea, ne aduseseră pe toți, pe ei, pe mine și pe soldații mei la acest înfricoșător moment al hotărîrii. Dar nu mai aveam răgazul, și nici nu mai era necesar să meditez acum asupra cauzelor evenimentului ce urma să aibă loc. Mintea, și parcă întregul trup chiar, mi-erau pătrunse de șuvoiul acela de ar doare, zel și avînt reținut pe care-l mai simțisem de atîtea ori înaintea și în timpul bătăliei.

Mă hotărîsem asupra strigătului de luptă care avea să răsune în curînd din pieptul a peste 20 000 de oameni. Era „Venus Victrix[1]",căci, dacă se cade să credem în zei, Venus e protectoarea familiei mele. Știam că numele ei fusese utilizat ca strigăt de luptă atît de Sylla cît și de Pompei însuși. Acum zeița ca și armata Galliei urmau să joace rolurile cerute de mine. Am ieșit călare în fața rîndurilor și am mers de-a lungul liniei de bătaie a legiunii a X-a care, ca de obcei, ținea flancul drept. Dintr-o clipă într-alta trompetiștii aveau să dea semnalul asaltului, căci cavaleria lui Pompei se și pusese în mișcare și nu aveam de gînd să întîrzii ciocnirea generală pînă cînd inamicul și-ar fi desfășurat escadroanele după voie. Privind chipurile oamenilor mei, vedeam că îmi împărtășeau elanul. Printre soldați l-am obser-

[1] Venus învingătoarea.

vat pe veteranul Gaius Crastinus. Era centurion cu vechime în legiunea a X-a cînd părăsise serviciul, cu un an în urmă. Se înrolase curînd din nou și acum îi striga pe foștii camarazi și pe ostaşii mai tineri, toți cunoscîndu-i faima și știind că era unul dintre cei mai iscusiți și mai viteji soldați din armată. L-am chemat pe nume: „Ei, Gaius Crastinus, ce zici, cîștigăm?", iar el mi-a răspuns strigînd: „Vom cîștiga, Caesar, și încă cu glorie. Iar la sfîrșitul zilei ai să fii mîndru de mine, de voi fi viu sau mort". Mi-a fost drag veteranul meu, cînd i-am auzit cuvintele. În clipa aceea au sunat trompetele și Gaius Crastinus s-a avîntat conducînd atacul flancului drept.

VICTORIE ȘI URMĂRIRE

În unele bătălii îi este cu neputință chiar și comandantului suprem să-și dea prea bine seama ce se pretrece, pînă cînd întreaga acțiune nu se apropie de sfîrșit. Dar la Pharsalus mi-a fost ușor să observ aspectul bătăliei, deși au existat, firește, momente de neliniște cînd m-am îndoit în privința rezultatului. Mai întîi, urmărind cum atacă soldații noștri din linia întîi, am rămas surprins să văd că trupele de linie ale lui Pompei stau pe loc și nu pornesc la atac ca să ne înfrunte. Nici acum nu sînt tocmai sigur pentru ce a dat Pompei un ordin atît de neobișnuit. Poate că a înțeles să-și arunce în luptă mai întîi cavaleria, și numai după ce aceasta ar fi cîștigat bătălia să intre în acțiune și legionarii; sau se va fi gîndit că oamenii noștri „avînd de parcurs, în avîntul atacului, o distanță dublă decît aceea la care se așteptau, aveau să fie istoviți în momentul cînd, după ce își vor fi aruncat sulițele, ar fi început lupta corp la corp. În orice caz, consider că Pompei a făcut aici o greșeală. Clipa intrării în bătălie e cumplită și majoritatea soldaților, dacă ar avea răgazul sau posibilitatea să gîndească rațional asupra ei, ar șovăi să se expună cu ușurință morții, suferinței, rănilor grave și mutilării. Ba mai mult, unii dintre adepții lui Epicur au scos de-aici un exemplu cît se poate de nimerit pentru pacifism. Dar dacă e vorba să te angajezi în luptă, ai mai multe șanse să ieși teafăr și victorios cînd nu-ți trec prin minte asemenea argumente raționale. E necesară o anumită exaltare care parcă-i dă omului un curaj neobișnuit, precum și puteri de a îndura, și o tărie de caracter de ordin suprafiresc. Iar spiritele se exaltă printr-o se-

rie de mijloace artificiale. Într-adevăr, disciplina și grandoarea unei armate sînt destinate să pregătească terenul pentru acea îmbărbătare exaltată de care e nevoie la un moment dat; iar atunci cînd vine momentul, noi, ca și toate neamurile cunoscute în istorie, folosim și alte stimulente artificiale. În armata romană, trompetele răsună din toate colțurile cîmpului de bătălie; barbarii folosesc tobe și diverse alte instrumente de percuție. Apoi, mai este efectul produs de strigătul de luptă scos din pieptul fiecărui soldat în același timp. Îi simțeam eu însumi înrîurirea în timp ce ascultam puternicul vuiet al unui „Venus Victrix" răcnit de-a lungul liniei de bătaie. Important este de asemenea, dacă e cu putință, să se intre în luptă în pas forțat. Însăși mișcarea membrelor, ca și sentimentul inevitabilului, contribuie la înflăcărarea de care are nevoie soldatul. De aceea consider că ordinul dat de Pompei oamenilor săi să nu se clintească din loc și să ne întîmpine atacul fără să înainteze a fost un ordin greșit. Dacă s-a gîndit că oamenii noștri aveau să fie sleiți de oboseală sau că aveau să-și piardă ordinea de bătaie pînă cînd ajungeau să parcurgă distanța dintre cele două armate, însemna că nu ținuse socoteală de pregătirea și experiența soldaților mei. Vedeam din punctul meu de observație cum înaintează întreaga linie de bătaie, cu Gaius Crastinus puțin mai înainte decît ceilalți. Apoi, cînd au văzut că inamicul nu înaintează înspre ei, au încetinit și s-au oprit. După vreo două clipe de repaus, au scos din nou strigătul de luptă și au năvălit la atac. Mai zăream încă silueta lui Crastinus. Sulițele au fost aruncate și soldații lui Pompei au rezistat bine la această salvă înainte de a-și arunca sulițele lor. Apoi cele două linii de bătaie s-au contopit una în alta, în luptă cu săbiile. Am aflat mai tîrziu cum Gaius Crastinus a fost primul care a intrat în acțiune, cum și-a croit drum prin linia întîi a lui Pompei, ucigînd trei oameni, și cum a murit luptînd încă, tăindu-i-se drumul brusc printr-o lovitură de sabie drept în față. Dacă mai știe cineva ceva după moarte, Crastinus știe, probabil, că mă mîndresc cu el și că-i port recunoștință.

De îndată ce liniile principale de bătaie s-au încăierat, mi-am concentrat atenția la cele ce se petreceau în dreapta mea. Puternicul corp de cavalerie a lui Pompei pierduse, îmi închipui, mai mult timp decît dorise comandantul său suprem cu pregătirile pentru atac, dar acum erau, în sfîrșit, pe punctul de a intra în acțiune. Îndărătul lor veneau numeroși aruncători cu praștia și arcași — trupe excelente, după cum constataserăm la Durazzo. Intenția era, fără îndoială, ca în timp ce victorioasa cavalerie ne ataca pe la spate, aceste trupe ușoare să mențină o tragere neîntreruptă asupra flancului nostru lipsit de apărare. Și, într-adevăr, călăreții arătau de parcă erau făcuți pentru victorie. Stindardele, drapelele, culorile vii, armurile strălucitoare, alcătuiau un tablou magnific. Era oare o somptuozitate de paradă sau aceea a unor oameni dispuși să lupte pînă la ulima suflare? Urmăream toată această forță armată cum înaintează.

Se găsea, după presupunerile mele, sub comanda lui Labienus, care mă ura. Fiecare mișcare era controlată. Labienus avea să aștepte pînă cînd avea să considere că se află într-o situație categoric avantajoasă, ca să dea apoi ordinul pentru marea șarjă ce urma să mături și să zdrobească legiunea a X-a, pe vechii lui camarazi, și pe mine însumi. Am dat ordin ca propria mea cavalerie să șarjeze, mai mult cu gîndul să întrerup pregătirile lui Labienus decît pentru vreun alt motiv. Călăreții mei primiseră instrucțiuni să se retragă cînd socoteau că opoziția întîmpinată le era superioară și să stea deoparte, gata pentru acțiuni ulterioare. După cum prevăzusem, s-au retras curînd, păstrînd ordinea destul de bine, iar acum întreaga masă a cavaleriei inamice începea să-și ia poziția pentru șarja care, în intenția lor, urma să fie decisivă.

Am dat celor șase cohorte de pedestrași ai mei ordinul pe care îl așteptau. Pînă acum fuseseră ascunși îndărătul liniei principale de bătaie și al cavaleriei mele, astfel că atacul lor brusc a fost neașteptat pentru inamic. Au atacat cu avînt nemaipomenit și au intrat în acțiune exact în clipa care, pentru noi, a fost cea nimerită. Călăreții lui Pompei așteptau ordinele finale și nu prevăzuseră cîtuși de puțin atacul la care trebuiau acum

să facă față. Precizările pe care le făcusem oamenilor mei înaintea bătăliei s-au împlinit dincolo de orice așteptări. Impresionantul corp de cavalerie al lui Pompei n-a opus, efectiv, nici un fel de rezistență. În cîteva clipe, întreaga masă a călăreților a făcut stînga împrejur, luînd-o la galop în depărtare, spre coline. Totul s-a petrecut atît de fără veste încît Pompei însuși, urmărind mișcarea, va fi crezut de bună seamă că a fost victima trădării. Trebuie să fi înțeles numaidecît că bătălia erda pierută. Oamenii noștri, o dată ce cavaleria nu le mai stătea în cale, s-au năpustit asupra aruncătorilor cu praștia și a arcașilor, ucigîndu-i aproape pe toți. Încercuiseră acum principala linie de bătaie a lui Pompei și au început s-o atace de la spate. Pînă în acel moment lupta de infanterie fusese îndîrjită. Într-adevăr, soldații lui Pompei ni se împotriviseră mai bine decît mă așteptam. Dar acum am dat ordin să intre în acțiune linia a treia. Atacată de trupe proaspete din față și de altă forță armată din spate, linia lui Pompei s-a frînt și rezultatul bătăliei a fost decis. Fugarii se împrăștiau în dezordine înapoi spre adăpostul taberei lor, urmăriți de neînsemnatul meu corp de cavalerie. Cavaleria lor se făcuse nevăzută.

Era la amiază. Arșița dogorea și oamenii erau istoviți; dar am hotărît că nu trebuia să dăm răgaz inamicului să se reorganizeze îndărătul fortificațiilor lor, și, spre a pune capăt definitiv războiului, eram dornic să-l prind pe Pompei în persoană. De aceea am dat fără întîrziere un asalt asupra taberei.

Rezistența a fost viguroasă o bucată de vreme, dar în cele din urmă le-am străpuns apărarea. Totuși, inamicul, deși cu desăvîrșire învins, nu era complet pus în derută. Soldații încă mai ascultau de ordinele ofițerilor și centurionilor lor, astfel că majoritatea au putut să se retragă în ordine spre înălțimea dindărătul taberei. I-am urmărit o bucată de drum și, în cursul acestei fugăriri, vechiul meu dușman Domitius Ahenobarbus a fost ucis. Era un om crud și laș. Îi crutasem viața o dată la Corfinium și nu mi-ar fi fost agreabil să fiu nevoit să i-o cruț din nou.

Am rămas în tabăra lui Pompei doar atît cît ne-a trebuit pentru a ne potoli foamea și setea; și se găsea acolo mîncare și bă-

utură din belșug. Tot ce vedeam arăta că inamicul fusese absolut sigur de vctorie și trăise multă vreme în condiții de lux, cît se poate de nepotrivite pentru o armată care era pe cale să dea o bătălie cu legiunile mele veterane. Corturile lui Lentulus și ale altor nobili aduceau mai mult a locuințe de vară decît adăposturi militare. Erau umbrite de iederă și pardosite cu gazon tuns cu grijă. Pretutindeni se vedeau mese întinse și veselă de argint. Vinul era gata să fie servit rece, iar bucătarii aproape își terminaseră pregătirile pentru banchetul destinat să celebreze victoria. Aceștia erau oamenii, mă gîndeam eu, care obișnuiau să mă acuze, pe mine ca și pe oamenii mei, de efeminare.

Eram nerăbdător să aflu mai ales ce se întîmplase cu Pompei, și asupra acestui subiect informațiile primite de la prizonieri, în acel stadiu al desfășurării evenimentelor, s-au dovedit corecte. Cînd a început bătălia, Pompei se aflase împreună cu trupele care stăteau în fața mea și a legiunii a X-a. De îndată ce și-a văzut cavaleria pusă în derută și linia de bătaie atacată din spate, s-a înapoiat în goana calului în tabără și, după ce a dat cîteva ordine pentru organizarea apărării, s-a prăbușit pe un scaun în cortul său, ca un om împietrit, care parcă nici nu mai aude cuvintele ce-i sînt adresate. Îmi închipuiam lesne ceea ce simțea. Probabil că ar fi preferat să fi căzut în luptă alături de oamenii săi; dar cum putea fi sigur că avea să moară? Dacă ar fi fost luat prizonier i-aș fi cruțat viața, se înțelege, dar el era prea mîndru ca să accepte să-mi datoreze viața.

Bătălia—trebuie să-și fi dat seama—era pierdută, iar pentru el ideea înfrîngerii era un lucru aproape de neconceput. De aceea, stînd astfel în cortul lui, era cuprins — îmi închipui — mai curînd de uluire și consternare, decît de deznădejde. Din starea aceea de letargie l-au trezit sunetele asaltului nostru. Atunci a sărit în picioare și tot ce-a putut spune a fost: „Cum! Și-n tabăra mea?“ Lăsîndu-și mantia de general și toate celelalte insigne ale funcției sale, a luat un cal iute și, cu o mică suită de prieteni, a ieșit din tabără în galop pe șoseaua ce duce spre Larissa. Nu mi-l închipuiam încheind pace vreodată, așa încît am trimis după el un detașament de cavalerie și, între timp, m-am pregătit să combat rămășițele armatei sale.

Era pe la mijlocul după amiezii și oamenii mei, cum era și firesc, așteptau cu nerădbare clipa odihnei; dar eu, împreună cu alți ofițeri, comandanți bine cunoscuți de ei, m-am dus în mijlocul lor și le-am spus că trebuie să lase prada deocamdată și să mai facă un efort în ziua aceea pentru ca victoria să fie deplină. Le-am atras atenția că inamicul se găsea probabil într-o și mai rea stare de istovire decît ei. Au înțeles că scopul urmărit de mine era cel firesc și și-au dat concursul cu o rîvnă extraordinară, punîndu-se pe lucru ca să construiască șanțuri de fortificații de jur împrejurul dealului, unde își stabilise inamicul poziția, spre a le tăia aprovizionarea cu apă. În curînd adversarii noștri și-au dat seama de primejdie și au început să înainteze de-a lungul crestei în direcția Larissei și a rîului Enipeus. Am luat cu mine patru legiuni și am pornit în marș după ei, cale de vreo opt kilometri, fără a-i pierde o clipă din vedere. Se înserase aproape cînd au făcut popas pe o pantă ce cobora spre apă. Oamenii mei erau frînți de oboseală, totuși au executat tot ce li s-a cerut. În lumina slabă a amurgului, au construit un val de întărituri cît ținea povîrnișul înspre rîu, punînd inamicul în imposibilitate de a mai ajunge la apă. Înainte de miezul nopții, o delegație din partea inamicului a venit să discute condițiile de capitulare.

A doua zi, conform dispozițiilor mele, întreaga armată învinsă (cu excepția cîtorva senatori care fugiseră în timpul nopții) a coborît dealul și și-a predat armele. Soldații au îngenuncheat cu mîinile întinse, implorîndu-mă să le las viața.

Le-am spus să se ridice; au fost iertați cu toții; am poruncit apoi propriilor mei centurioni și ofițeri să aibă grijă ca oamenii mei să nu le facă nici un rău, încuviințîndu-le totodată să rămînă în posesia bunurilor lor.

În bătălia de la Pharsalus am pierdut numai vreo două sute de legionari, dar la început luptele au fost de o violență extraordinară și treizeci dintre centurionii mei, toți ostași de elită, au fost uciși. Cincisprezece mii de oameni din rîndurile inamicului au căzut în luptă și cu prilejul luării cu asalt a taberei. Douăzeci și patru de mii au fost luați prizonieri. Am capturat 180 de steaguri și nouă acvile.

După informațiile mele, cei mai mulți dintre conducătorii principali ai inamicului — Labienus, Scipio, Afranius și alții — fugiseră în direcția orașului Durazzo, unde Cato rămăsese la comanda bazei navale. Aveau un număr mare de corăbii la dispoziție și era ușor, pentru cei care refuzau să se supună, să plece în Africa. N-aveam nimic de cîștigat, în acel moment,încercînd să-i urmăresc și, oricum, socoteam că cea mai bună cale de a dobîndi pacea era să mă asigur de însăși persoana lui Pompei, care, după cît mi s-a spus, trecuse în goană prin Larissa și plecase mai departe spre răsărit, pe mare, pînă la Amphipolis. Îmi închipuiam că avea să-și continue călătoria pînă la Mytilene, unde se afla soția lui; după aceea, nu mai puteam fi sigur în privința intențiilor sale. Se putea duce în Siria, unde era cunoscut drept cel mai mare cuceritor de la Alexandru, sau în Egipt, unde copiii regali aveau motive să-i fie recunoscători atît lui cît și mie, sau în Africa, unde avea o armată pe picior de război și putea să se bizuie și pe spijinul regelui Iuba. Oricare ar fi fost intențiile sale, părerea mea era că trebuia să mă țin pe urmele lui cît mai aproape cu putință. Deocamdată nu aveam nici un fel de corăbii, astfel că trebuia să merg pe uscat.
Mi-am făcut planul să plec repede înaintea celorlați, cu o escortă de cavalerie, mergînd în fiecare zi cît de departe ne puteau duce caii. Trebuia să acord legionarilor puțină odihnă, dar, într-o zi sau două, o legiune urma să se îndrepte după mine spre Hellespont.

Erau multe de făcut la Larissa înainte de plecare. Am dormit foarte puțin și mi-am îngăduit vreo două ore de destindere. Aceste ore mi-au venit printr-o întîmplare fericită. De la încetarea bătăliei întrebasem mereu despre unul dintre dușmanii mei pe care voiam în mod special să-l feresc de primejdie, iar acum, la Larissa, a venit chiar el să mă viziteze. Am fost fericit să-i pot spune că n-avea de ce să se teamă și am avut mulțumirea să stau de vorbă cu el în particular despre propriile lui idei și perspective de viitor. Mi-a fost întotdeauna drag Marcus Brutus, încă de cînd era un băiețel, pe vremea cînd abia începuse îndelungata și plăcuta mea legătură de dragoste cu mama lui, Servilia.

Îmi aminteam prefect de băiețașul care, am impresia, ținea la mine pe cînd eu eram un tînăr aproape necunoscut; și mi-aduceam aminte cum i-am urmărit creșterea și am făcut tot ce mi-a stat în putință spre a contrabalansa influența, pe care eu o socoteam primejdioasă, a unchiului său Cato, un om cît se poate de puțin asemănător cu Servilia. Cato reușise să facă din acest tînăr un om camneșlefuit la înfățișare și cam infatuat ca fel de a fi, dar n-a putut transforma fondul real de suavitate din caracterul băiatului, nici n-a putut perverti inteligența sa de ordin superior. Dorisem ca Brutus s-o ia în căsătorie pe fiica mea Iulia, iar Servilia se arătase entuziasmată de această alianță. Ba chiar a fost contrariată cînd, cu puțin înainte de primul meu consulat, i-am spus că pentru fiica mea aveam perspective mult mai strălucite. Era pe cale de a se căsători cu însuși Pompei, și întreaga mea soartă avea să se bazeze pe această alianță. Servilia a văzut forța argumentelor mele, dar n-a fost mai puțin mîhnită. I-am cumpărat cea mai scumpă bijuterie care a fost achiziționată cîndva la Roma. De atunci nu l-am mai văzut pe Brutus. I-am oferit un post în Gallia, dar l-a refuzat. Era un tînăr studios, după cît am aflat de la Servilia, încă prea mult sub influența unchiului său Cato, dar plin de calități și foarte capabil. De departe, m-am interesat mereu de el și, de fapt, au existat momente, atît pe cînd eram în Gallia cît și mai recent, cînd m-am gîndit realmente să fac din el moștenitorul meu. Nu știu cum, dar parcă simțim dorința (și nu decurgînd din vanitate) să lăsăm în urma noastră un numai realizări, ci și o ființă, un fiu sau cel puțin un partener de încredere, care să garanteze aceste realizări și poate chiar să le aducă înbunătățiri. M-am gîndit din timp în timp, la diverși candidați care ar putea deveni, ca să spunem așa, succesorii mei; dar nu m-a satisfăcut întru totul nici o alegere. În ceea ce privește propriile mele rude, am nădăjduit că nepotul surorii mele Iulia, Quintus Pedius, ar putea da dovadă de calitățile pe care le pretindeam eu. Dar, cu toate că Pedius e un militar destul de destoinic, nu are nici un fel de înțelegere a problemelor politice. M-am gîndit de asemenea la unii dintre cei mai buni generali ai mei — la Decimus Brutus și la Antonius. Dar

lui Decimus Brutus îi lipsește imaginația, iar Antonius, deși de o loialitate absolută, e lipsit de statornicie. I-am lăsat deci prin testament numele meu și cea mai mare parte a averii mele tînărului Octavianus.

Tatăl lui nu s-a distins prin nimic, dar nepoata mea Atia l-a educat bine și în ultimii ani m-am convins pe deplin în privința posibilităților pe care le are. Este excepțional de inteligent și de ambițios, îl preocupă binele public și manifestă o neîndurare, neabătută. Iar dacă s-ar întîmpla să mor mîine subit sau chiar să fiu asasinat, tocmai această din urmă calitate ar fi, fără îndoială, cea necesară. Este o calitate cu care Brutus nu e înzestrat. Brutus e făcut să îndeplinească un rol într-o perioadă de ordine. Mi-l pot închipui, desigur, adoptînd o comportare violentă, în numele unui principiu sau al altuia; dar ar ezita să ducă în mod operativ o politică de violență, chiar dacă i s-ar demonstra că numai printr-o asemenea metodă și-ar putea apăra prețiosul principiu. Nu doar că problema ar fi atît de simplă. E important să păstrăm o distincție între oameni și monștri. Eu însumi am procedat cîteodată cu cruzime voită în Gallia, dar regret necesitatea unor asemenea fapte, și există într-adevăr unele acțiuni pe care nu cred că m-aș putea hotărî să le săvîrșesc vreodată. N-aș fi în stare, oricare ar fi avantajul, să-mi trădez un prieten sau să particip la un act mișelesc de asasinare. Oricît de ciudat ar părea, cred că n-ar fi cu neputință ca Brutus să se facă vinovat — bineînțeles din cele mai înalte motive și cu prilejuri cu totul excepționale — de acțiuni în fața cărora etica lui s-ar răzvrăti. Nu e un lucru neobișnuit la oamenii care își extrag noțiunile morale în cea mai mare parte din studiul cărților. În ceea ce mă privește, eu sînt îndurător și aș refuza să-mi trădez un prieten, pentru simplul motiv că sînt Caesar; Brutus și unchiul său Cato au mai curînd tendința să caute precedente sau pretexte pentru a-și justifica umanitatea. Iar tînărul Octavianus, cred eu, nu s-ar opri de la nimic ca să devină puternic; totuși, umblînd după putere pentru el însuși, mi-ar continua sincer și cinstit propriul meu țel măreț — acela al ordinei, al binelui public și al civilizației. El n-ar irosi puterea, cum ar face-o Antonius; nici nu

i-ar întoarce spatele cu un fel de aroganță, cum a făcut Cato și ar putea s-o facă și Brutus. Oamenii aceștia au tendința să creadă că ei sînt mai mari decît puterea pe care o exercită. E o convingere periculoasă și plină de infatuare. Iar acei egoiști, ca mine și ca Octavianus, ale căror gînduri sînt stăpînite în primul rînd de problemele altora reprezintă valori mai de preț pentru societate decît ceilalți egoiști, mai sfinți în aparență, care se concentrează asupra propriilor lor naturi sau a cine știe cărei concepții abstracte despre bine și rău. Personal, eu mă deosebesc de Octavianus ca fiind înzestrat cu o mai mare elasticitate a spiritului și cu mai puțină cruzime; dar mă deosebesc și mai mult de ceilalți ale căror intenții lăudabile sînt zădărnicite prin faptul că, din cauza tradiției sau a pendantismului, n-au izbutit să înțeleagă esența vieții și a epocii noastre, fiind rupți de realitatea fizică a bărbaților și femeilor care alcătuiesc, în mod inevitabil, o lume în curs de prefacere, și care, fie că-i iubim, îi tolerăm sau îi disprețuim, trebuie să reprezinte totul pentru noi, de vreme ce nu mai există alceva decît roci, plante, păsări și animale.

Asemenea reflecții îmi vin în minte în clipa de față. Dar pe vremea cînd l-am întîlnit pe tînărul Brutus la Larissa, după victoria mea de la Pharsalus, încă mai speram că, iertîndu-l pentru participarea la război împotriva mea, se putea dovedi un om capabil să-mi înțeleagă intențiile, un om pe care aveam posibilitatea să-l ajut să dobîndească și să exercite puterea. Și într-adevăr de atunci l-am ajutat mult. Acum e una dintre personalitățile de frunte ale statului și-mi închipui că-mi este recunoscător. Dar sînt sigur că nu mă înțelege. Dacă nu l-ar lega de mine obligații de recunoștiință atît de mari, mi-ar fi probabil dușman.

La Larissa a avut o comportare demnă și chiar fermecătoare. Timp de cel puțin o oră ne-am plimbat pe o cărare ce străbătea o pădurice de măslini. Era prima oară după luni de zile cînd mă aflam, măcar pentru un scurt răstimp, departe de armată și de tabără. I-am vorbit prietenește (cu toate că nu-l mai văzusem de atîta vreme), fără urmă de formalism, iar el a răspuns cu eleganță la atitudinea mea. Cînd l-am întrebat de ce îl preferase pe Pompei care-i ucisese tatăl, în locul meu, care-i arătasem

totdeauna prietenie, s-a străduit să-mi dea un răspuns sincer, fără să alunece în platitudinile politice și morale și în ipocriziile pe care le-ar fi putut utiliza unchiul său Cato. Mi-a declarat că nu-l putuse suferi niciodată pe Pompei și că, din frageda-i copilărie, simțise o neobișnuită atracție pentru mine. Cu toate astea, i se păruse că structura societății de care depindea totul, era susținută de Pompei și de senat și că activitatea mea amenința s-o zdruncine. Contactul mai apropiat cu Pompei, Ahenobarbus, Scipio și ceilalți îl cam dezamăgise. Constatase că acestor oameni nu le păsa de nimic decît de ambițiile lor personale, de reputația lor și de ceea ce își închipuiau ei că înseamnă dreptul lor de răzbunare. Acum era dispus să manifeste față de mine o admirație excesivă numai pentru că nu doream să fac uz de nici un fel de represalii, ba chiar resimțeam o mare plăcere în a-mi cruța inamici. Am descoperit ,de asemenea, că era sincer impresionat de unele dintre proiectele pe care le aveam pentru viitor — colonii, reformă economică, administrație dreaptă, asanarea mlaștinilor, reconstruirea cetății, îmbunătățiri în domeniul comunicațiilor — toate cele o mie de lucruri care îmi solicită zilnic atenția. Adesea, în timp ce-i vorbeam, era ca luat de valul unui entuziasm. Dar nu arareori, o umbră parcă i se lăsa pe față. „Există un lucru — îmi spunea — pe care eu îl numesc «libertate» și care, recunosc, e greu de definit". În ce măsură binele public și fericirea pot compensa pierderea ei? „În clipa aceea am simțit o mare afecțiune pentru tînărul meu interlocutor. Se exprima în chip doctrinar; căci „libertatea" aceasta, în zilele noastre, înțeleasă sub aspectul jocului neîngrădit și iresponsabil al forțelor statornicite în politica romană, dusese nu numai la incapacitate și nefericire, ci și la o situație în care, din cauza nesiguranței, doar oamenii avuți și ostașii mai puteau exercita vreun fel de libertate de alegere în îndeletnicirile curente. „Libertatea" lui putea fi plauzibil definită ca o formă de sclavie. Totuși, ceea ce spunea el era adevărat Există o formă de libertate, dependentă în parte de instituțiile politice, care e atît de prețioasă încît fără ea viața n-ar fi vrednică de trăit. Mă gîndeam, în timp ce, unul lîngă altul, străbăteam cu pași rari dumbrava de măslini de la Larissa, că l-aș fi putut convinge pe

Brutus că şi eu înţelegeam semnificaţia acestei forme de libertate cel puţin tot atît de bine ca şi el şi că divergenţele noastre puteau să apară pur verbale. Dar astăzi nu mai sînt atît de sigur. Îi displac onorurile divine ce mi-au fost acordate recent şi e îngrozit la gîndul că aş putea adopta titlul de „rege“, deşi ştie perfect de bine că n-am ridicat nici o pretenţie la unicul atribut al divinităţii care contează — nemurirea — şi că, dacă aş îngădui să mi se dea denumirea de „rege“, ar fi mai curînd pentru raţiuni de stat decît din cauza vreunei dorinţe de a mă comporta ca un tiran. Cu toate astea, mi-e drag şi acum şi voi face tot ce-mi va sta în putinţă ca marile sale calităţi să aibă un cîmp larg de dezvoltare. Într-adevăr, asta e ideea mea de libertate.

La Larissa m-am despărţit de el în termeni cît se poate de prietenoşi. Ştiam că el nu va mai ridica armele împotriva mea şi amîndoi speram că nu se vor mai da alte bătălii între romani, deşi nu ne îndoiam că Labienus, Afranius şi probabil Scipio vor încerca să strîngă noi forţe, armate, dacă vor avea timpul şi prilejul s-o facă. Aveau să se ralieze, fireşte, din nou sub comanda lui Pompei, în cazul cînd li s-ar fi oferit posibilitatea; astfel că era esenţial (şi Brutus înţelegea acest lucru) să-l prind urgent pe Pompei în persoană ori să ajung cu el la vreo înţelegere, care avea să echivaleze cu o capitulare din partea lui. De aceea, fără nici un fel de întîrziere, am pornit pe urmele lui cu o puternică forţă de cavalerie.

SOSIREA ÎN EGIPT

Am mers în fuga cailor pe o distanță de circa 320 de kilometri, de la Larissa la Amphipolis. Pompei, călătorind pe mare, s-a bucurat de un important avans față de noi, dar avea să fie forțat să facă undeva o haltă pentru ca să ia cu el ce bani și provizii mai putea ridica în Orient. La Amphipolis am descoperit că plecase mai departe spre Mitylene, unde a fost reținut de vremea nefavorabilă. Începeam totodată să constat cît de puternice fuseseră efectele victoriei de la Pharsalus. Întreaga Grecie continentală și cea mai mare parte a provinciei Asia trecuseră acum categoric de partea mea. Populația din Mytilene, unde se afla soția lui Pompei împreună cu fiul său mai mic, îl întîmpinase, chiar în situația sa de învins, cu onorurile cuvenite, dar îl primise mai curînd ca pe un prieten ajuns la ananghie decît ca pe un general pentru care ar fi fost gata să depună noi eforturi. La Rhodos, de unde proveniseră cîteva dintre cele mai bune corăbii ale lui Pompei, celor doi foști consuli, Publius și Lucius Lentulus, amîndoi aprigi dușmani ai mei, li s-a refuzat permisiunea de a intra în port, iar eu am primit curînd din partea guvernului insulei oferta de a mi se furniza corăbiile de care aveam atîta nevoie. Între timp, am trecut în Asia. O singură legiune mă urma; altele fuseseră reținute pentru serviciu activ în Grecia; restul urmau să se întoarcă în Italia sub comanda lui Antonius. Am traversat Hellespontul la Sestos, folosind orice fel de ambarcații care au putut fi strînse mai repede. La Troia am rămas doar atît cît să cercetez vestigiile antice și să ridic un altar în punctul unde, după tradiția orală, se află înmormîntat Hector.

Puţin a mai rămas, într-adevăr, din meterezele şi turnurile de care ne vorbeşte Homer; dar locurile par încă bîntuite de stafii celebre. Unii dintre ofiţerii mei, privind la locul unde se înălţa cetatea, înclinau să rîdă de Homer şi de istorisirile lui despre asediul care a durat zece ani, ca şi despre uriaşele bătălii în care un singur om — Hector, Patrocle sau Achille — e înfăţişat adesea, în stil eroic, ca posedînd în el o forţă de a lovi cel puţin egală cu aceea a unei legiuni. Le-am spus cît de nelalocul lor, cît de barbare chiar, erau hohotele lor de rîs. Era perfect adevărat că pentru o armată romană, cu forţe navale superioare, împresurarea şi cucerirea Troiei nu prezenta dificultăţi prea mari. Faptele noastre de arme de la Avaricum şi Alesia se desfăşuraseră pe o scară mult mai largă. La fel de adevărat era că toţi eroii homerici la un loc puteau fi cu uşurinţă învinşi de o singură cohortă romană. Totuşi, dacă va veni vreodată vremea cînd oamenii nu vor mai fi impresionaţi de adevărul lui Homer, atunci ei se vor fi transformat într-o specie diferită. Homer vede laolaltă măreţia şi slăbiciunea, onoarea şi dezonoarea, gloria şi înfiorătoarea irosire pe care o aduce războiul. Astfel, noi plîngem şi pentru Achille şi pentru Hector. Simţim o bucurie triumfătoare în faţa libertăţii pe care ei, ca fiinţe excepţionale, dar totuşi umane, o posedă; şi sîntem umiliţi la gîndul că pînă şi ei, cu toată forţa şi strălucirea lor, nu pot evita decît pentru scurtă vreme, poate numai pentru cîteva clipe, presiunea şi con strîngerea necesităţii. Eu însumi aveam motive de ordin mai personal să fiu mişcat de priveliştea Troiei, de vreme ce de-aici se trage, conform tradiţiei, propria mea familie şi ginta latină. Undeva, pe colinele împădurite de dincolo de cetate, zeiţa Venus — spune legenda — a avut întîlniri de dragoste cu troianul Anchise şi a dat naştere eroului Aeneas, care, prin voinţa zeilor, a scăpat din cetatea în flăcări, luînd cu el în Italia pe fiul său Iulius, de la care provine numele familiei noastre. Îmi şi încolţise în minte ideea că ar fi însemnat un gest frumos din partea mea, după restabilirea păcii, să construiesc o nouă Troie pe locul vechii cetăţi şi s-o colonizez cu cetăţenii din Roma. Proiectul e scump inimii mele, deşi în ultimii ani m-am gîndit

la alte așezări — Alexandria și Bizanț — care ar putea fi și ele, în anumite împrejurări, admirabil adaptate la situația de centre de guvernămînt și administrație. Așa cum priveam lucrurile atunci, în timpul acelei vizite după Pharsalus, am plîns la mormîntul lui Achille și am dat ordin secretarilor mei să-mi alcătuiască o serie de hărți, planuri și note care mi-au fost de folos recent cînd am discutat pregătirile în vederea viitoarei colonii.

N-a trecut mult și, cu ajutorul unor prieteni personali și al unor state grecești și asiatice care voiau să-și arate loialitatea față de mine, am avut aproape întreaga flotă ce-mi era necesară. Încă nu eram sigur de mișcările lui Pompei, dar am aflat că cetățenii din Antiohia făcuseră o primire destul de rece solilor săi și mi-am format părerea că avea să abandoneze orice planuri își va fi făcut de a-și stabili bazele în Siria. Abia mă aflam în Asia de o săptămînă, cînd am auzit că fusese văzut în Cipru. Strînsese o flotă considerabilă și avea cu el, pe lîngă cîteva trupe regulate, vreo 2000 de sclavi înarmați. Am apreciat că, după toate probabilitățile, se îndrepta spre Egipt și, fie că destinația lui era Egiptul sau Africa, am luat hotărîrea să mă duc mai întîi în Egipt. Între timp, retrăsesem încă o legiune din Grecia și astfel aveam două legiuni cu mine. Amîndouă erau mult inferioare efectivelor normale, așa încît, în total, abia întruneau peste 3 000 de oameni, dar aveam 800 de călăreți, zece corăbii de război rhodiene și alte cîteva din Asia. Era o forță armată destul de modestă, dar, dat fiind prestigiul victoriei mele de la Pharsalus, socoteam că-mi va ajunge. Cu această forță armată am pornit pe mare spre Alexandria.

Aveam desigur informații destul de amănunțite despre situația din Egipt, unde regimul existent era îndatorat atît față de Pompei cît și față de mine. Întotdeauna m-a interesat Egiptul și majoritatea comploturilor, oarecum revoluționare, pe care le-am făcut împreună cu Crassus în tinerețe aveau ca scop să ne ofere dominația asupra acestei țări. Pompei văzuse și el limpede importanța statului egiptean și, în anul următor primului meu consulat, făcuse tot posibilul ca să sprijine revendicările regelui exilat

Ptolemeu, care venise la Roma în căutare de ajutor împotriva supușilor săi răzvrătiți. În momentul acela senatul se temea atît de Pompei cît și de orice complicații pe plan extern. Ptolemeu, deși oferise ca mită mari sume de bani și izbutise, după cît se pare, să înlăture prin asasinat numeroși dușmani egipteni veniți la Roma să-i facă opoziție, n-a ajuns la nici un rezultat temeinic decît trei ani mai tîrziu, cînd, ca urmare a întrevederilor noastre de la Lucca, Pompei și Crassus au devenit, cu sprijinul meu, consuli. În anul acela Ptolemeu a fost restaurat pe tron de o armată romană din Siria sub comanda lui Gabinius, care pe atunci era prieten și cu Pompei și cu mine, și pe a cărui soție îmi amintesc că am iubit-o. Înainte de a mă îmbarca pentru Alexandria, am aflat, cu adîncă durere, că Gabinius, care trecuse de partea mea în acest război civil, murise secerat de o boală, după ce încercase, fără succes, să aducă trupe în Grecia pe calea uscatului. Îi plăcea să bea mult, ca și lui Antonius astăzi, dar era un militar de valoare și un prieten credincios. Auzisem atît de la el cît și de la Antonius — care făcuse parte din statul său major în timpul aventurii egiptene, înainte de a mi se alătura în Gallia — relatări entuziaste cu privire la bogățiile și splendorile Alexandriei. Gabinius se îmbogățise enorm ca urmare a expediției pornite din Siria, dar suferise consecințele mai tîrziu în fața instanțelor judecătorești romane și, neprimind ajutorul scontat din partea lui Pompei, fusese exilat pînă cînd eu, după ce l-am izgonit pe Pompei din Italia, l-am rechemat din exil. Chiar și Antonius, ca ofițer de grad inferior, făcuse destulă avere ca să-și plătească o parte din datorii. Și mie mi se datora o sumă însemnată pentru rolul pe care îl jucasem spre a-l readuce pe Ptolemeu pe tron; dar cînd acesta a decedat, am renunțat de bunăvoie aproape la jumătate din datorie. Am dorit să îndeplinesc un act de generozitate față de noii suverani ai Egiptului care, după voința fostului rege, erau fiul său mai mare, Ptolemeu,aproape un copilandru încă, și prima născută, fiica sa Cleopatra, care avea vreo șaptesprezece ani. Potrivit unei străvechi tradiții egiptene, fratele și sora au fost căsătoriți. E unul din numeroasele exemple ale felului cum cîrmuitorii greci ai Egiptului s-au adaptat, după cît se pare fără

nici o dificultate, la obiceiurile băștinașilor. În mod normal, un grec sau un roman privește incestul cu deosebită oroare. În clasele aristocratice e practicat numai de către libertinii excentrici de felul lui Clodius, și chiar și în aceste cazuri nu e admis pe față. Totuși, în Egipt, autoritatea religiei și presiunea opiniei publice par să reprezinte o contrabalansare suficientă a unei concepții care la noi e adînc înrădăcinată, chiar dacă s-ar putea numi irațională. Aceste uniuni între frate și soră par a fi însă cel puțin tot atît de precare din punct de vedere afectiv cît sînt căsătoriile obișnuite. Așa de pildă, în cazul de față, la trei ani după moartea fostului rege, izbucnise un război civil între tînărul Ptolemeu și Cleopatra. Majoritatea înalților demnitari își dăduseră seama că cel mai bun mijloc de a păstra puterea în mîinile lor era să sprijine pe regele nevîrstnic împotriva surorii sale care, după cît se știa, era foarte voluntară. Pusese pe picior de război o armată și era pregătită să lupte pentru tron; dar Alexandria se găsea în mîinile lui Ptolemeu și ale sfetnicilor săi.

Atît era cam tot ce știam în momentul cînd am plecat din Asia spre Egipt în urmărirea lui Pompei. Dacă, așa cum mă așteptam, Pompei își căutase refugiu în acea țară, nădăjduiam că, sprijinit de forțele mele armate modeste, dar de elită, și în virtutea prestigiului victoriei de la Pharsalus, aveam să-i determin pe egipteni să mi-l predea. Nu m-am așteptat la cele ce-am găsit acolo și n-am avut nici cea mai mică indicație despre așa ceva. Ba chiar simțeam o anumită exaltare — cum mi se întîmplă totdeauna cînd sînt confruntat cu ceva nou și neobișnuit — la perspectiva vizitei mele în orașul care adăpostea mormîntul marelui Alexandru și în același timp cea mai renumită bibliotecă din lume. Mintea îmi era aprinsă de curiozitate și eram pregătit pentru orice, în afară de cele ce s-au întîmplat.

Am ajuns la Alexandria într-o dimineață calmă și senină. Era vară tîrzie, cînd vînturile suflă tot timpul dinspre nord, așa încît călătoria a fost ușoară. Chiar de pe mare puteai să admiri splendoarea cetății — palatele albe, steagurile și tendele colorate, vilele de pe țărm, celebrul far și armonioasele curbe ale coastei și ale portului. În timp ce ne apropiam, o galeră s-a dezlipit de

la țărm ca să ne întîmpine, transportînd, așa cum speram, o delegație de înalți demnitari ai curții care să-mi ureze bun venit. Delegația era condusă de un grec, pe nume Theodotus, vorbitor de profesie, bucurîndu-se de o anumită reputație, și care făcea parte acum din cercul intim al consilierilor regelui. Salutîndu-mă, mi s-a părut că-mi zîmbește cu un fel de mîndrie neobrăzată; apoi, unul dintre slujitorii săi a adus o legătură de pînză și a început s-o desfacă. N-am avut nici cea mai vagă idee la ce să mă aștept pînă în ultima clipă cînd învelitorile au fost date la o parte și am văzut, zăcînd pe puntea vasului, capul tăiat și îmbălsămat al lui Pompei. Theodotus îmi vorbea fără întrerupere. Cred că încerca să-și aroge un merit din organizarea asasinării inamicului meu; dar eu abia îi ascultam cuvintele, deși, în mod mecanic, am întins mîna să iau inelul cu sigiliul lui Pompei, pe care mi-l oferea ca o mărturie suplimentară, chiar dacă inutilă, a succesului mișeliei sale. Timp de cîteva clipe n-am putut decît să privesc îngrozit capul fără trup și chipul ce-mi era atît de bine cunoscut — chipul prietenului, ginerelui, dușmanului, concetățeanului meu. Parcă a trebuit să-mi smulg privirea de pe fața lui. Apoi am contemplat binecunoscutul inel cu sigiliu pe care era gravat un leu ținînd o sabie în gheare. În cele din urmă, am izbucnit în plîns și cîteva clipe n-am fost în stare să rostesc nici un cuvînt. Mi s-a cerut mai tîrziu să explic sensul lacrimilor mele și sînt unii, știu bine, care le consideră probabil ipocrite. Căci nu încape îndoială (după cum stăruia Theodotus cu toată abilitatea lui retorică) că era în avantajul meu faptul că Pompei murise și că eu, personal, nu aveam nici o vină în această chestiune. Cu toate astea, lacrimile mele erau sincere. Plîngeam de groaza, patosul și inadmisibilul situației. Cum era cu putință ca Pompei cel Mare să fie redus la un cap retezat zăcînd pe o scîndură de lemn? Plîngeam în fața nenorocirii și dezordinii lumii noastre în care, în ceea ce privește individul, nimic nu e sigur. Iar cînd am auzit cum se întîmplase asasinatul, m-au năpădit mai dureros regretul și tulburarea. Mi se părea aproape de nesuportat să-mi închipui că soarta lui Pompei fusese hotărîtă de un comitet de eunuci, mercenari și vorbitori limbuți, și că a trebuit să fie dobo-

rît de un ostaș roman care luptase odinioară sub comanda lui ca centurion. Totuși așa se întîmplase. Consilierii regelui hotărîseră că pentru ei era mai sigur ca Pompei să dispară. Theodotus se fălea cu epigrama lui „Morții nu mușcă". Cîțiva romani din serviciul armatei egiptene fuseseră trimiși să-și întîmpine fostul comandant, iar unul dintre ei îl înjunghiase pe la spate. Era în ajunul zilei de naștere a lui Pompei și a aniversării momentului cînd, exact cu treisprezece ani în urmă, îmbrăcat în costumul lui Alexandru cel Mare, intrase în Roma cu prilejul triumfului ce i se pregătise pentru cele mai mari cuceriri realizate vreodată de un roman. Cît trebuie să fi regretat că n-a murit atunci, cu gloria neştirbită.

Impulsul meu imediat îmi dicta să-l arestez pe Theodotus și să-l osîndesc la moarte împreună cu toți ceilalți consilieri ai regelui ce-i fuseseră complici. Știam cît de total nesinceră era pretenția egiptenilor că-l uciseseră pe Pompei din sentimente de prietenie față de mine. În realitate, le era teamă de noi amîndoi și, dacă m-ar fi putut ucide fără nici un risc, ar fi făcut-o. Dar nu eram destul de puternic pentru a lua măsurile pe care voiam să le iau. Egiptenii aveau o armată mult superioară numeric trupelor mele și nicidecum de disprețuit în ce privește priceperea militară. Cuprindea numeroși romani, inițial veniți în țară cu Gabinius și care se stabiliseră acolo. Aceștia, ca și ceilalți — tîlhari, foști pirați, sclavi fugiți din Siria, Grecia ori Cilicia — nu prea aveau idee de disciplina romană, dar erau obișnuiți cu puterea; puteau ridica și da jos de pe tron regi; și erau conduși de o serie de ofițeri capabili. Nu puteam înfrunta armata aceasta pe cîmpul de luptă; totuși mi se părea important să afirm autoritatea Romei și să-mi văd de interesele mele personale. Defunctul rege își exprimase, prin testament, rugămintea ca guvernul roman să supravegheze îndeplinirea dorințelor sale, iar egiptenii tot îmi mai datorau mari sume de bani, pe care le-am reclamat acum pentru plata trupelor mele. Aveam atît motive legale cît și personale pentru a încerca să arbitrez, în mod pașnic, disputa dintre Cleopatra și fratele ei Ptolemeu. Am hotărît, ca atare, să debarc cu toată armata mea și să-mi fixez reședința în palatul regal.

Din primul moment cînd am pus piciorul pe țărm, mi-am putut da seama că mă încrezusem poate prea mult în prestigiul victoriei mele și că îmi primejduiam și armata și propria mea persoană. Nu încăpea îndoială că intram într-o cetate ostilă. Am debarcat cu un grup de soldați purtînd în fața mea fasciile — semnul distinctiv al unui consul roman; dar la vederea acestui detaliu normal de ceremonie s-a produs pe loc o violentă izbucnire din partea mulțimilor de alexandrini adunați pe chei, care au considerat că apariția mea cu toată pompa rangului era o insultă deliberată la adresa regelui lor și o amenințare a independenței țării. Au fost jertfite cîteva vieți pentru a se restabili ordinea.

Apoi am întîmpinat cele mai mari dificultăți cu putință în negocierile duse cu primul sfetnic al nevîrstnicului rege, eunucul Pothinus. N-a existat nici cel mai vag sentiment de încredere între noi doi. Știam că, dacă exista posibilitatea, ar fi dat ordin bucuros să fiu asasinat și am impresia că, la rîndul lui, era conștient de faptul că nici eu n-aș fi șovăit să scap de el și de ceilalți ucigași ai lui Pompei, dacă găseam un pretext comod. În aparență eunucul se arăta, bineînțeles, amabil. Principala lui dorință era ca eu să părăsesc Alexandria și să-i îngădui, lui și prietenului său, generalul Achillas, să se facă stăpîni pe țară în numele tînărului rege. Dacă aș fi fost dispus s-o fac, cred că mi-ar fi achitat și sumele datorate. Dar eram hotărît să impun autoritatea Romei și am insistat ca Ptolemeu și Cleopatra să se prezinte amîndoi în fața mea pentru ca să încerc măcar să ajung la o soluționare a diferendului dintre ei, potrivit clauzelor din testamentul tatălui lor. Pothinus, sfidînd legalitatea cu insolență, a protestat. După el, propunerea mea de arbitraj însemna o insultă la adresa familiei regale și o amenințare pentru independența Egiptului. M-a sfătuit stăruitor să mă ocup de problemele mai importante care mă așteptau în Italia și în Africa, făgăduindu-mi că, dacă binevoiam să fac astfel și să mă întorc în Egipt mai tîrziu, el avea să aibă grijă ca banii ce mi se datorau să fie strînși și neînțelegerea dintre vlăstarele regale aplanată așa cum se cuvine. I-am răspuns că nu aveam nevoie de sfaturile unui egiptean ca să-mi elaborez planurile; de asemenea, că doream banii numaidecît. Pothinus

a orînduit astfel lucrurile încît să apară că vistieria statului era goală, dar a trimis după tînărul Ptolemeu, care se afla cu armata sa la Pelusium. Cît despre Cleopatra, susţinea că nu poate face nimic. Strînsese o armată în Siria şi, după spusele lui, declarase război propriei sale ţări. Nu putea să-i garanteze siguranţa, în cazul cînd ea ar fi venit la Alexandria.

Între timp, cu fiecare zi care trecea, evenimentele îmi arătau mai limpede că mă găseam într-o situaţie dificilă şi poate chiar primejdioasă. Dacă soldaţii mei se duceau în oraş în grupuri mici, erau veşnic atacaţi de bande de alexandrini care scandau cu glas tare lozinci patriotice şi se dovedeau, de obicei, a fi în slujba lui Pothinus. Am trimis de îndată un mesaj generalului meu din Asia, Domitius Calvinus, poruncindu-i să-mi aducă fără întîrziere două legiuni la Alexandria, dar ştiam că era nevoie de un oarecare timp pentru ca aceste întăriri să-mi sosească. Am hotărît ca, între timp, să nu întreprind nici o acţiune care ar fi putut precipita criza. M-am comportat cu cea mai mare curtoazie faţă de tînărul rege cînd s-a întors la palatul său; am asistat la prelegeri de filozofie în şcolile alexandrine; am vizitat locurile pitoreşti şi m-am arătat des în public. Totuşi, sarcina mea de arbitru între cei doi monarhi era cu neputinţă de îndeplinit din cauza absenţei Cleopatrei; nu exista nici măcar un singur egiptean în care să pot avea încredere, şi din informaţiile pe care le primeam se părea că Achillas, comandantul armatei regale, îşi deplasa detaşamente din trupele sale de la Pelusium în direcţia Alexandriei. Observasem dinainte că imensa construcţie a palatului regal împreună cu unele dintre clădirile alăturate se puteau transforma într-o fortăreaţă excelentă, la nevoie, şi eram gata să acţionez dintr-o clipă într-alta.

Atîta vreme cît insistam să mă ocup personal ca să se facă dreptate, războiul era — presupun — inevitabil. Pothinus, Achillas, Theodotus şi ceilalţi din partidul regelui n-aveau să renunţe la putere fără luptă şi, după aprecierea lor, socoteau că mi-erau superiori ca forţă militară. Şi se înţelege că neaşteptata apariţie a Cleopatrei i-a făcut să dorească mai înverşunat ca oricînd să ne distrugă, şi pe mine şi pe ea, cît timp aveau încă puterea s-o facă. M-am văzut angajat concomitent într-o încîntătoare şi captivantă

legătură amoroasă și într-o serie de operațiuni militare destul de anevoioase. Și trebuie să recunosc că, privit într-o anumită lumină, întregul război egiptean apare oarecum ridicol. De la moartea lui Pompei am devenit — indiscutabil cred eu — cea mai de seamă figură din lumea cunoscută; totuși — iată ce-mi trebuia — la cîteva săptămîni după victoria de la Pharsalus mă găseam în situația de a-mi apăra viața pe străzile și digurile Alexandriei. Pe lîngă asta, deși trecut de cincizeci de ani și avînd o mare experiență a femeilor, păream probabil îndrăgostit atît de nebunește de o fată de douăzeci de ani, încît să fiu în stare să-mi risc onoarea și siguranța de dragul ei.

O asemenea descriere a situației nu e pe de-a-ntregul adevărată. Mi-am dat seama de la început că era primejdios pentru mine să întreprind, cu ajutorul unor forțe armate atît de modeste și împotriva voinței populației, ocuparea Alexandriei. Dar sînt deprins să-mi asum riscuri și am considerat că e de datoria mea să mă expun riscului în cazul de față spre a arăta limpede că Roma avea interese legitime în Egipt și că eram pregătiți să ne susținem drepturile acolo. Ceea ce am subestimat a fost fanatismul împins pînă la extrem al alexandrinilor și marea pricepere militară a comandanților lor. Cît despre Cleopatra, onoarea și siguranța mea personală s-au confundat, prin forța împrejurărilor, cu ale sale. Negreșit, am fost și sînt și astăzi fascinat de farmecul ei. E o femeie înzestrată cu nesfîrșită energie și ambiție, excepțional de inteligentă, cutezătoare și neînduplecată. În privința asta îmi amintește întrucîtva de Fulvia, care a fost căsătorită cu Clodius și acum e soția lui Antonius. Dar Cleopatra are o grație feminină și o putere de atracție diabolică pe care nu le găsești la Fulvia. Din cele două femei, chiar și Antonius ar prefera-o, fără îndoială, pe regina Egiptului. Într-adevăr, după ce a cunoscut-o recent la Roma (va mai rămîne aici, cred eu, încă vreo cîteva zile), mi-a vorbit despre ea cu un entuziasm neobișnuit, exprimîndu-și invidia pentru ascendentul pe care îl am încă asupra ei. Personal , știu că ascendentul acesta provine mai ales de pe urma poziției de forță pe care o ocup. Cleopatra îmi datorează totul, și numai eu îi pot garanta exercitarea drepturilor ei actu-

ale. Dacă Antonius ar deține rangul meu, afecțiunea ei ar trece foarte repede asupra lui și (ceea ce e fermecător la ea) s-ar convinge singură că schimbarea a fost sinceră și dezinteresată. Poate că asta ar avea consecințe rele pentru Antonius, care devine prea ușor sclavul pasiunii și ar putea fi determinat de ea să acționeze împotriva judecății sale sănătoase. Nu pentru că aș considera-o lipsită de afecțiune față de mine. Ba chiar s-ar putea să mă iubească atît cît e ea capabilă de a iubi pe cineva. Știu să-i fac tot felul de plăceri, și, nu mai puțin, plăcerea de a o înțelege. Își poate îngădui să fie cu sufletul deschis față de mine, de vreme ce eu nu sînt nici scandalizat, nici surprins de majoritatea gîndurilor și planurilor ei; iar pentru ea e o ușurare să poată fi, uneori, sinceră. Pe lîngă asta e mîndră că mi-a dăruit un fiu și i-am îngăduit să dea copilului numele de „Caesarion". Dar pe asemenea teme nu te poți aștepta de la femei să fie pe de-a-ntregul sincere și numai timpul, cred eu, va arăta dacă e copilul meu sau nu. Poate că este, dar ar putea fi tot atît de bine copilul lui Apollodor Sicilianul, care a fost prietenul credincios al Cleopatrei și totodată, bănuiesc, amantul ei.

E cert că am fost surprins și fascinat de felul cum și-a făcut prima oară apariția la Alexandria. Armata fratelui ei fiindu-i încă ostilă, îmi închipuisem că-i era cu neputință să ajungă la mine altfel decît escortată pînă în oraș de către Calvinus și cele două legiuni pe care le chemasem din Asia. Dar ea și-a pus în aplicare un plan al ei cît se poate de temerar și de o ispititoare îndrăzneală. Ajutată doar de prietenul ei sicilian, s-a introdus în portul Alexandria într-o mică barcă. Se înfășurase într-o mantie largă, ținîndu-și fața bine acoperită, în timp ce Apollodor conducea barca în sus și în jos prin fața palatului. Sub mantie era îmbrăcată ca o regină și avea la ea chiar și cerceii în formă de șarpe și alte bijuterii regale, gata să se împodobească cu ele la momentul potrivit. În amurg, barca a fost trasă la cheiul de sub scările palatului. Cleopatra s-a furișat într-un sac lung, stînd acolo întinsă și ținîndu-și bijuteriile în mîini. Apollodor a luat-o pe umăr și a dus-o pe țărm. În fața palatului se găseau și egipteni și romani, astfel că era nevoie de prudență. Pothinus, dacă

ar fi putut, s-ar fi descotorosit de ea pe loc, iar regele, fratele și soțul ei, și-ar fi sprijinit sfetnicul. Apollodor însă le-a dat paznicilor egipteni cine știe ce explicație firească și convingătoare, iar față de santinelele romane a pretins că avea un mesaj special și urgent pentru mine personal. E posibil să-și fi ușurat trecerea distribuind bani și bijuterii și, în cele din urmă, a fost adus în fața mea împreună cu bocceaua lui. Apollodor zîmbea în timp ce desfăcea gura sacului. Apoi, spre marea mea mirare, ca și a prietenilor cu care mă aflam, o formă feminină a ieșit din sac în patru labe. Fata era îmbujorată la față; am remarcat numaidecît grația trupului mlădios. Mi-a zîmbit, ca și cum ar fi fost surprinsă cu vreo farsă copilărească, și în timp ce zîmbea își netezea pletele și își prindea cerceii în urechi. Și-a păstrat expresia aceea ștrengărească și zglobie cînd a rostit cuvintele: „Sînt regina Egiptului", iar apoi pe chipul ei s-a așternut un fel de mască a încordării și a sublimului. Mi-am dat seama că era macedoneancă și cu adevărat regină. Era ușor de înțeles că nu dorea numai să-și asigure sprijinul meu, ci să mă farmece cu frumusețea și cu prospețimea anilor ei tineri, cu istețimea glumeață și cu exuberanta ei vitalitate. Am avut grijă să-și atingă amîndouă obiectivele. A fost prima noapte dintr-un lung șir de nopți cînd am luat masa și am dormit împreună.

RĂZBOIUL DE LA ALEXANDRIA

Faptul că Cleopatra îmi devenise amantă a ajuns repede, bineînțeles, la cunoștința tînărului rege, a înalților demnitari și a întregii populații din Alexandria. Nu cred că Ptolemeu era gelos pe mine, în sensul în care poate fi gelos un soț înșelat. Făcea parte dintre puținii bărbați care nu erau sensibili la farmecul surorii sale; ba mai mult, o ura și se temea de ea în același timp. Dar el și sfetnicii săi erau furioși pentru faptul că o luasem sub protecția mea și presupuneau, în mod cu totul nejustificat, că, jucînd rolul de arbitru între ea și fratele ei, aveam să-i susțin revendicările în detrimentul lui. Ar fi trebuit să știe că, ori de cîte ori e cu putință să fac astfel, acționez în strictă conformitate cu dreptul și cu justiția. În cazul de față îmi propuneam doar să veghez ca să se respecte clauzele testamentului lăsat de fostul rege și să se împartă domnia între Cleopatra și tînărul Ptolemeu. Într-o asemenea înțelegere era vădit că partenerul dominant avea să devină Cleopatra, cu condiția ca ea să nu fie supusă unei forțe militare superioare. Simpatiile ei erau proromane și eu aveam să-i port de grijă ca, în cele din urmă, să aibă posibilitatea de a întîmpina, la nevoie, forța cu forță. Deocamdată aveam să-i scot în evidență tînărului Ptolemeu avantajele de a păstra raporturi bune cu sora sa.

Nimeni însă nu credea în onestitatea intențiilor mele. De îndată ce tînărul rege a aflat de prezența Cleopatrei în palat și de natura relațiilor mele cu ea, a fost cuprins de un acces de furie, s-a repezit în stradă și, aruncîndu-și diadema regală pe jos, a început să urle că a fost trădat, că era prizonierul romanilor

şi că Egiptul se afla la discreţia veneticilor. S-a întors apoi la palat şi cum eu, evident, nu impuneam nici o restricţie mişcărilor sale, ne-am fi aşteptat ca nimeni să nu dea vreo atenţie izbucnirilor lui copilăreşti. Dar lucrurile nu s-au petrecut de loc astfel. O mulţime impresionantă s-a adunat şi a început să înainteze în direcţia palatului cu gîndul să-şi salveze regele şi să ucidă pe fiecare roman pe care l-ar fi găsit. A trebuit să fac uz de trupele mele pentru a restabili oarecum ordinea. Apoi, mai tîrziu, după ce atmosfera s-a mai domolit, am convocat o întrunire publică la care să ia parte cît mai numeroşi alexandrini cu putinţă şi m-am adresat asistenţei în chipul cel mai împăciuitor. Trecuse destulă vreme de cînd nu mai ţinusem un discurs lung în limba greacă, dar mi s-a spus că performanţa mea a fost profund admirată de locuitorii acestui oraş, care se consideră mari cunoscători ai oratoriei. Am început prin a le citi şi lămuri clauzele în chestiune din testamentul regelui defunct, demonstrîndu-le astfel că nu aveam numai dreptul, ci datoria să acţionez aşa cum o făceam. I-am înfăţişat apoi pe Ptolemeu şi pe Cleopatra şi i-am cerut tînărului rege să spună cîteva cuvinte spre a arăta că, după sfatul meu, se împăcaseră şi erau dispuşi să împartă tronul aşa cum dorise tatăl lor. L-am convins cu oarecare greutate pe Ptolemeu să vină în faţă şi să ia cuvîntul, iar cînd am izbutit să-l conving, s-a exprimat cu stîngăcie. Cleopatra, în schimb, a vorbit ca o regină. Mi-am putut da seama că pînă şi cei din mulţime care îi fuseseră potrivnici mai înainte au fost impresionaţi, şi atunci cînd adunarea se apropia de sfîrşit, am făcut din parte-mi un gest prin care am cîştigat, cel puţin vremelnic, bunăvoinţa locuitorilor Alexandriei. Cu cîţiva ani înainte, Roma anexase de la monarhia alexandrină insula grecească Cipru. Acţiunea a rănit sentimentul de neatîrnare al egiptenilor, de aceea am judecat că, făcînd acum o ofertă generoasă, aş putea recîştiga simpatia egiptenilor, m-aş salva pe mine şi armata mea dintr-o situaţie destul de ameninţătoare, şi în acelaşi timp aş sluji mai degrabă decît aş prejudicia interesele romane în Mediterana răsăriteană. De aceea, după ce am făcut cîteva aluzii convenţionale, dar, nădăjduiesc, bine exprimate cu privire la respectul şi admiraţia mea faţă de

civilizația antică a Egiptului și față de aceea mai nouă și mai strălucită a Alexandriei, am declarat că, în calitate de reprezentant suprem al republicii romane, propuneam să redau insula Cipru familiei regale alexandrine. În palat se afla sora mai mică a Cleopatrei, Arsinoe, o fată aproape la fel de ambițioasă ca și Cleopatra, și un alt frate, numit tot Ptolemeu, copil încă. Aceștia doi, am spus eu, aveau să fie conducătorii Ciprului. Era o concesie pe care, avînd în vedere primejdia, am găsit cu cale că e bine s-o fac, deși Cleopatra, care nu putea să-și sufere sora, a fost furioasă. Mulțimea a primit, bineînțeles, cu mult entuziasm oferta mea. Efectul ei, asociat cu acela al oratoriei mele, a fost atît de puternic încît, timp de vreo două zile, noi, romanii, am apărut cu adevărat populari în orașul Alexandria, și începeam să cred că lucrurile se puteau rezolva pașnic. Nu-mi făceam totuși nici un fel de iluzii cu privire la ostilitatea pe care mi-o păstrau în ascuns eunucul Pothinus și ceilalți ucigași ai lui Pompei. Dacă politica mea izbutea, nu încăpea îndoială că puterea lor ori ar fi dispărut cu totul, ori ar fi fost simțitor micșorată, și aveam presentimentul că, dacă întrezăreau o cît de slabă rază de speranță, aveau să lupte din răsputeri ca să-și păstreze poziția de forță.

Am pus să fie urmărit Pothinus îndeaproape, dar, de vreme ce era consilierul secret al regelui, nu-l puteam pune sub arest, și n-am avut posibilitatea să-i interceptez corespondența cu comandantul armatei, Achillas, de a cărui atitudine depindea problema păcii sau războiului. În perioada aceea am luat minuțioase precauții pentru ca nici Cleopatra și nici eu să nu fim otrăviți sau doborîți cu pumnalul; într-adevăr, e singurul moment din viața mea cînd am luat precauții împotriva asasinatului. Îmi displace să mă ocup de asemenea lucruri, iar nopțile pe care le-am petrecut în acest palat imens au fost adesea neliniștite, chiar în compania Cleopatrei. Mi-am făcut obiceiul să stau treaz la petreceri pînă în zori și să mă odihnesc, în rarele ore pe care le consacram somnului, în momente neprevăzute. Mă găseam într-o stare de uzură nervoasă, căci, deși sînt obișnuit cu teama de primejdii, nu sînt deprins cu primejdia lipsei de loialitate. Într-un sens, m-am simțit ușurat cînd situația s-a clarificat și

am primit știrea că Achillas, cu întreaga lui armată, se îndrepta împotriva orașului Alexandria, chipurile pentru a-l salva pe rege și cetatea din mîinile romanilor, în realitate ca să se încredințeze că sfetnicii regelui guvernau fără nici un impediment din partea Cleopatrei sau a mea. Am luat numaidecît măsuri ca regele să-i trimită soli lui Achillas, poruncindu-i să se retragă din Alexandria și să accepte soluționarea stabilită de mine. Două persoane distinse au fost trimise în această misiune, iar Achillas a poruncit ca amîndoi să fie culcați pe veci la pămînt, pînă nici n-au apucat să-și transmită mesajul. Nu mai încăpea îndoială că trebuia să luptăm pînă la capăt și, pînă cînd nu-mi soseau întăririle, nu eram în situația să iau eu inițiativa împotriva celor 20 000 de soldați, inlusiv 2 000 de călăreți, pe care-i avea la dispoziție Achillas. Din fericire, nu-i scrisesem numai lui Calvinus, care în Asia avea de făcut față propriilor lui dificultăți, ci și unui vechi prieten al meu, Mithridates din Pergam, cerîndu-i să strîngă o armată și să-mi vină în ajutor fără întîrziere. Mithridates a acționat cu iuțeală și eficiență. A avut deosebitul noroc de a-și asigura ajutorul lui Antipater, conducătorul militar al evreilor, care a adus cu el trupe de elită, strălucit comandate.

Totuși, nu mă puteam aștepta să primesc întăririle atît de repede. Între timp, ne simțeam grav dezavantajați de lipsa efectivelor. N-am fost în stare să opunem nici o rezistență cînd Achillas și armata lui au ocupat aproape întreg orașul Alexandria. Apoi, a trebuit să facem față simultan unui asalt hotărît asupra poziției noastre defensive din clădirile baricadate ale palatului și unui alt atac în zona portului, unde se aflau ancorate peste șaptezeci de corăbii egiptene, toate în perfectă stare. Achillas spera ca, prin capturarea acestei flote, să-și asigure dominația pe mare și să-mi taie atît posibilitatea aprovizionării cît și a întăririlor. A apreciat în mod just că nu aveam oameni suficienți ca să păzesc și palatul și portul. Așa cum s-a prezentat situația, am luptat în ambele zone pînă seara, dar știam că nu puteam să ne menținem la nesfîrșit pe ambele poziții, astfel că i-am dat foc întregii flote egiptene. Incendiul a fost impresionant și a prici-

nuit mari pagube. Un număr de cărţi preţioase care aşteptau pe chei să fie transportate în bibliotecă au fost distruse. Biblioteca însă n-a suferit nici un fel de stricăciuni. Sînt fericit să afirm că în prezent relaţiile sînt excelente între bibliotecarii alexandrini şi un fost duşman al meu, Varro, pe care l-am numit şeful noii biblioteci din Roma.

La cîteva zile după eşecul acestui prim atac, am interceptat un mesaj al lui Pothinus către Achillas, care demonstra cît se poate de limpede că eunucul şi comandantul oştirii complotau împreună contra mea şi a propriilor lor suverani legitimi. De astă dată n-am mai avut nici o ezitare ca să-l condamn pe Pothinus la moarte. Am simţit o oarecare satisfacţie să ştiu că măcar unul dintre perfizii ucigaşi ai lui Pompei suferise ceea ce merita. Un altul a avut aceeaşi soartă curînd după aceea. Achillas, care-i dăduse lui Pompei chiar una dintre loviturile mortale, a fost şi el asasinat. Fapta s-a datorat unui alt eunuc, Ganymede, tutorele şi omul de încredere al prinţesei Arsinoe, sora Cleopatrei. Ştiam de mult că Arsinoe îşi ura sora, fratele şi pe mine însumi; de aceea nu i-am făcut nici un fel de dificultăţi ca să-i stînjenesc fuga din palat. Cu firea ei, mă gîndeam eu, nu putea decît să-i creeze neajunsuri lui Achillas şi, într-adevăr, a început de îndată să-i conteste autoritatea asupra trupelor. N-a trecut multă vreme şi, împreună cu Ganymede, a pus la cale să fie ucis mişeleşte. Ganymede, despre care ştiam prea puţin, a luat locul lui Achillas la comanda armatei, dar schimbarea n-a uşurat cu nimic situaţia pentru noi. Într-adevăr, Ganymede a dat dovadă de o remarcabilă energie şi iscusinţă. Fără a sta mult pe gînduri, a introdus panica în palat inundînd, printr-un sistem ingenios, canalele noastre de apă dulce cu apă sărată de mare. Timp de o zi, trupele romane au fost pe punctul de a cădea pradă desperării, dar pînă la urmă am izbutit să săpăm alte fîntîni, care ne-au dat apă suficientă pentru nevoile noastre. A doua zi a apărut o flotă de vase de transport. Era legiunea a treizeci şi şaptea din Siria. Am întîmpinat unele greutăţi pînă să aducem vasele la ţărm. Am ieşit eu însumi pe mare cu cîteva corăbii din Rhodos, ca să supraveghez operaţiunea debarcării, iar Ganymede, cu un

escadron nu tocmai numeros, a făcut o îndrăzneață și hotărîtă încercare de a mă lua prizonier sau de a mă ucide. Seara, cînd m-am întors teafăr în port, Cleopatra era — îmi amintesc — aproape înnebunită de emoție. Mi-a spus că, pentru prima oară, și-a dat seama cît de mult mă iubește. Poate să fie și faptul că pînă atunci nu-și dăduse seama cît de obișnuit sînt să-mi asum riscuri, iar fără mine știa perfect de bine că nu avea nici o șansă de a domni sau de a trăi așa cum dorea ea. Sînt fericit la gîndul că astăzi situația s-a schimbat. Dacă s-ar întîmpla să mor sau să fiu ucis mîine, Cleopatra s-ar afla totuși în siguranță. Nimeni n-ar cuteza s-o împiedice să se întoarcă de la Roma în Egipt sau să-și guverneze regatul. Cu toate astea, în timpul acelei toamne și ierni petrecute la Alexandria, ni se părea adesea puțin probabil ca vreunul din noi doi să supraviețuiasă. După fiecare eșec, Ganymede parcă dobîndea forțe noi. Dispunea de nenumărate brațe de muncă și construia corăbii după corăbii pentru a-și realiza scopul de a ocupa portul. Într-una din lupte am fost pe punctul de a suferi o gravă înfrîngere. Pînă la urmă, nu mai puțin de patru sute de legionari romani și-au găsit moartea; a izbucnit o panică în care s-a pierdut orice sens al disciplinei; eu însumi a trebuit să-mi salvez viața trecînd marea înot pînă la palat și lăsînd în urmă, ca un trofeu în mîinile dușmanului, mantia purpurie de imperator, care m-ar fi stingherit și, oricum, ar fi fost o țintă ușoară pentru proiectile. În războiul acesta, odihna și destinderea erau greu, sau chiar cu neputință, de aflat. În fiecare zi inamicul încerca o nouă stratagemă. Soldații mei, confruntați cu un gen cu totul neobișnuit de a purta război, și majoritatea fiind dornici să se întoarcă pe la căminele lor, nu mai puteau fi stăpîniți decît prin faptul că se știau în primejdie și prin încrederea pe care încă o mai păstrau în iscusința mea militară. Și ei știau, ca și mine, că războiul nu putea lua sfîrșit pînă cînd nu primeam întăriri suficiente pentru a înfrunta inamicul în cîmp deschis. Între timp, puteam în orice clipă să cădem într-o cursă ori să fim înșelați de către dibacii noștri adversari.

În cursul acestei perioade de asediu, primeam dese solii din partea lui Ganymede, a prințesei Arsinoe sau a personalităților

de vază din Alexandria. Toate cereau, fără excepție, să-l eliberez pe regele Ptolemeu, iar scopul soliilor era să trezească sentimente antiromane în sînul populației din Alexandria și să sprijine părerea că Ganymede și Arsinoe erau angajați într-o luptă patriotică pentru drepturile de neatîrnare ale poporului egiptean. În realitate, dacă ieșeau biruitori, i-ar fi executat, probabil, atît pe Ptolemeu cît și pe Cleopatra. Arsinoe n-avea mai mult decît sora ei intenția de a împărți puterea cu altul. Mi-a trecut prin minte ideea că învoindu-mă să cad de acord cu dorințele exprimate — deși nu reale — de aceste solii, aș face mai mult rău decît bine dușmanilor mei. Ptolemeu, la rîndul lui, era dornic să fie cu supușii săi. Unii dintre bătrînii lui consilieri erau încă puternici, iar el socotea, pe bună dreptate, că, rămînînd un spectator pasiv al războiului, avea să constate în cele din urmă că partidul său trebuia să cedeze în fața aceluia al prințesei Arsinoe și al lui Ganymede. Astfel că m-am hotărît să-l las să plece, după ce am organizat mai întîi o impresionantă punere în scenă cu prilejul plecării sale, la care au fost de față un număr de personaje de seamă din Alexandria, precum și de ofițeri egipteni. I-am spus cu solemnitate tînărului Ptolemeu că-i încredințam o misiune importantă — aceea de a-i aduce la rațiune pe supușii răzvrătiți și de a pune bazele unei prietenii trainice între țara sa și Roma. Am continuat vorbind destul de amănunțit pe tema regalității, a ordinei și a bunei administrații. N-a fost cîtuși de puțin un discurs neizbutit. Cu Cleopatra vorbesc aproape întotdeauna grecește, așa încît ajunsesem să-mi recîștig o fluență desăvîrșită în această limbă. Într-adevăr, pentru moment însuși Ptolemeu a fost sincer impresionat. A izbucnit în lacrimi, și-a exprimat acordul deplin cu tot ceea ce spusesem și mi-a jurat că, atît de puternică era afecțiunea lui față de mine, încît mă părăsea cu nespus regret. Oricît de ciudat ar părea, cred că o parte din ființa lui vorbea cu seriozitate. După acea primă izbucnire de furie, își dăduse seama că pentru el era o mare ușurare faptul că se descotorosise de Cleopatra; știa că, lui personal, aveam să-i ocrotesc viața; și, pentru că era un băiat inteligent, fusese mișcat de darul meu oratoric.

Firește, după ce a ajuns la armata sa, toate aceste bune sentimente au dispărut. Era ambițios și nu avea alt gînd decît să-i înlocuiască pe sora sa Arsinoe și pe eunucul Ganymede la conducerea mișcării de eliberare. Nădăjduisem desigur ca atitudinea lui să ducă la o anumită dezorganizare în comanda inamicului; dar lucrurile nu s-au petrecut astfel. O dată mai mult, Arsinoe și Ganymede au dat dovadă de bun simț. Cel puțin pentru moment, s-au arătat dispuși să se subordoneze tînărului rege. Ptolemeu, purtînd o platoșă de aur, se afla mereu în mijlocul soldaților săi, în rîndurile cărora devenea tot mai popular. Fapt sigur e că a dat dovadă de destulă pricepere în problemele militare încît să asculte sfaturile foarte competenților săi ofițeri. De aceea, independent de prezența sa, inamicul a fost condus cel puțin la fel de bine ca înainte. S-a produs însă o deslușită ameliorare în moralul oamenilor mei. Au turbat de mînie față de atitudinea tînărului Ptolemeu pe care au considerat-o drept perfidie și — pînă într-atît e de ciudată deșertăciunea firii omenești — au preferat să știe că luptă împotriva unui rege decît a unui eunuc și a unei prințese.

Ptolemeu însă a avut prea puțină vreme în care să-și exercite autoritatea recent cîștigată. Armata de eliberare de sub comanda prietenului meu Mithridates din Pergam era în mișcare. După o luptă crîncenă, în care trupele ebraice s-au distins în mod deosebit, această armată a biruit forțele avansate ale egiptenilor și, de îndată ce mi s-a dat de știre despre bătălie, m-am grăbit să fac joncțiunea cu Mithridates mai înainte ca el să dea piept cu armata principală egipteană. Am lăsat la Alexandria o foarte mică garnizoană, atît cît era nevoie ca s-o apere pe Cleopatra și să echipeze punctele noastre de defensivă pentru scurtă vreme. Chiar și în etapa aceasta a războiului, nu eram nicidecum sigur care avea să fie rezultatul acțiunii. Mă gîndeam la toate legiunile mele galice care, după Pharsalus, fuseseră duse înapoi în Italia de către Antonius și se găseau acum, după cum eram informat, întrucîtva în stare de răzvrătire. Aveam sentimentul că aș fi reușit totuși să mă înțeleg cu soldații mei și aș fi dat mult să am o parte din aceste legiuni alături de mine în apropiata bătălie; căci armata

lui Ptolemeu era bine condusă și încă depășea numeric trupele mele și ale lui Mithridates puse laolaltă. Iar cînd armatele s-au încăierat în luptă, inamicul a rezistat cu tărie, astfel că o bucată de vreme n-am izbutit să producem nici o schimbare în pozițiile lor de defensivă. Îmi închipui că greșeala lor a provenit fie dintr-o excesivă încredere în propriile forțe, fie dintr-un entuziasm exagerat. Căci în toiul bătăliei am observat că-și deplasau noi trupe înspre linia principală a frontului, poate ca o mișcare preliminară la un asalt general, și făcînd astfel lăsau ca și lipsit de apărare un sector al liniei lor de bătaie. Un atac rapid și viguros dat de trei cohorte de-ale noastre asupra acestui sector neocrotit a schimbat numaidecît întregul aspect al bătăliei. Inamicul, care luptase atît de bine pînă acum, a rupt rîndurile și a luat-o la fugă. Văzusem același lucru întîmplîndu-se trupelor mele la Durazzo; dar eu m-am folosit mai din plin de prilejul ce mi se oferea decît a făcut Pompei atunci. Practic vorbind, întreaga armată egipteană a fost zdrobită sau forțată să se predea. Tînărul Ptolemeu, purtînd încă platoșa lui de aur, se afla printre cei morți.

Astfel, pe de-a întregul victorioși, ne-am întors la Alexandria și am fost întîmpinați la marginea cetății nu numai de o delegație de notabilități implorînd îndurare, așa cum ne așteptam, ci și de o stranie și numeroasă procesiune de efigii religioase egiptene, reprezentînd divinități de forme umane, semiumane sau animalice. Religia aceasta, firește, e vrednică de venerație prin simpla ei vechime; mai mult, e departe de a fi (cum s-ar părea la prima vedere) o simplă asociere haotică a unor superstiții tribale. Ideile egiptenilor despre cosmogonie nu au mai mult înțeles decît ale noastre sau ale grecilor și, cu toate că, pînă la un punct, sînt matematicieni admirabili, egiptenii nu pot fi priviți drept gînditori profunzi sau originali. Toate descoperirile mai precise și mai însemnate în domeniul matematicii ne vin de la greci, și, bineînțeles, metafizica, în sens rațional, e o invenție elenică. Totuși, nu e mai puțin adevărat că egiptenii s-ar părea că merită distincția de a fi socotiți, așa cum i-a numit Herodot, „cel mai religios popor din lume“. Pentru ei nu numai ceea ce e măreț, dar și ceea ce e umil îmbracă, într-un sens sau în altul, un carac-

ter de divinitate. Conducătorii lor sînt, bineînțeles, considerați drept fii ai soarelui. Astfel, Cleopatra era zeiță de cîtăva vreme, cînd am devenit și eu o zeitate. Iar preoții lor sînt atît de categorici și, după toate aparențele, sinceri pe tema divinității speciale a anumitor muritori, încît mi se pare lesne de înțeles cum Alexandru, în urma vizitei la oracolul lui Ammon, a devenit, în multe sensuri, o personalitate transfigurată. Dar divinitatea aceasta, care e atribuită regilor și cîtorva legislatori sau inventatori din trecutul îndepărtat, e atribuită în același timp și pisicilor, crocodililor, cîinilor și șacalilor. Soldaților noștri a trebuit să li se dea cele mai stricte ordine pentru ca nu cumva să omoare întîmplător vreo pisică sau vreun cîine, deoarece, dacă s-ar fi întîmplat una ca asta, ar fi izbucnit pe loc o revoltă. Fără a ezita în fața cheltuielilor, oamenii își dau osteneala chiar să mumifice trupurile moarte ale acestor animale și să le îngroape în vaste cimitire, pe un teren care ar putea fi ușor destinat altui scop mai folositor. Căci pentru ei aceste creaturi sînt, în mai mare sau mai mică măsură, încarnări divine. Unele sînt privite cu mai multă venerație decît altele. Boul sacru de la Memphis, de pildă, numit Apis, e considerat, prin nu știu ce mister, că reprezintă pe pămînt spiritul celui mai mare zeu al lor, Osiris — o zeitate pentru care nu avem echivalent în religia noastră. După ce s-a terminat războiul de la Alexandria am petrecut cîteva ore interesante și distractive la Memphis împreună cu Cleopatra, hrănind boul sacru și observîndu-i mișcările jucăușe, pe care preoții le urmăreau cu mare atenție pentru a prezice viitorul. La urma urmei, nu e o metodă mai absurdă de divinație decît complicatele noastre proceduri de a cerceta măruntaiele jertfelor de animale sau de a observa zborul păsărilor. Ca șef al religiei de stat, eu însumi trebuie, bineînțeles, să-mi consacru o parte din timp acestor practici care, din multe puncte de vedere, par ridicole probabil pentru orice om inteligent. Și e lesne de închipuit că, pe măsură ce tot mai mulți oameni vor deveni capabili de gîndire rațională, asemenea practici vor dispărea cu desăvîrșire. Totuși, cînd se va întîmpla astfel, nu m-aș mira dacă alte practici le-ar înlocui pe cele de astăzi. Într-adevăr, puțini sînt acei oameni care nu aspiră din

toată ființa lor la un reazem sigur pe care nu-l găsesc în ei înșiși. Puțini sînt oamenii care acceptă viața aceasta, bună sau rea, așa cum este. Aproape fiecare tinde să creadă, împotriva rațiunii, că evenimentele nu sînt supuse legilor cauzei și efectului, ci pot fi, într-un fel oarecare, influențate pe calea magiei. Pe lîngă asta, în vremuri ca ale noastre, cînd războaiele se țin lanț și cînd convențiile vieții sociale normale par a se prăbuși, sentimentul nesiguranței e mai puternic și mai atotpătrunzător ca niciodată. Oamenii constată mai des ca de obicei că virtuțile lor ori nu sînt răsplătite, ori constituie un adevărat dezavantaj. Ajung să nu mai aibă încredere în inițiativă și să-și piardă nădejdea în dreptate. Și nemaiaflînd nici un îndemn la speranță în propria lor viață, tind să-și închipuie, ca o mîngîiere pentru sufletele lor obidite, o altă lume dincolo de moarte, în care văditele greșeli, cruzimi și perversități ale lumii pămîntene sînt, prin nu știu ce taină, remediate și chiar, într-un sens mistic, justificate. Întîlnim un asemenea sentiment nu numai în cultele alegorice ale grecilor, dar chiar la gînditori raționali ca Platon. În cursul propriei mele vieți, am observat cum năzuința aceasta după un liman de siguranță într-o altă lume s-a răspîndit simțitor în masa poporului nostru, cu deosebire printre femei, sclavi și legionari care au luptat în Orient. Într-un sens, bănuiesc că s-ar putea spune despre mine că mă opun la asemenea manifestări generatoare de neliniște. Țelul meu a fost să creez și să mențin ordinea, să organizez societatea în așa fel încît inițiativa să-și găsească libertatea de acțiune, iar dreptatea să fie instaurată. Totuși, chiar dacă o asemenea stare de lucruri ar putea fi realizată, încă ar mai exista loc, cred eu, pentru îndoieli. Nedreptățile bolii, ale răutății și morții subite nu pot fi înlăturate prin nici un fel de acțiune dictatorială. Iar în sufletul fiecărui om vor dăinui veșnic germenii nedumeririi și ai neîncrederii în sine. Numai ateii fanatici ca Lucrețiu sau oamenii de acțiune ieșiți din comun ca mine sînt în stare să se dispenseze de ideea — poate nu neapărat a zeităților — dar a vreunei realități supranaturale. În această privință — deși într-un sens foarte larg — e posibil ca lunga experiență și tradiție a egiptenilor să se dovedească utilă. Căci egiptenii nu

sînt numai „cei mai religioși oameni", ci și unii dintre cei mai practici. Interesul lor sincer pentru viața de dincolo de moarte și pentru asemenea credințe neobișnuite ca divinitatea pisicilor și crocodililor nu i-a împiedicat să fie admirabili arhitecți, artiști, matematicieni și agricultori. Și nu sînt bigoți și cu vederi înguste ca evreii (a căror religie m-a impresionat mult de altfel). Ei nu se dau în lături să importe și totodată să exporte credință. De pildă, am admirat mult politica monarhilor greci ai Egiptului de a încuraja cultul, relativ modern, al zeului Serapis. Aici se îmbină misterioasele elemente ale adorației lui Osiris cu unele dintre cele mai sănătoase aspecte ale religiei elenice. Zeul este în parte un spirit, în parte un animal și în parte un om înțelept, binefăcător și puternic — cum ar fi Zeus ori Esculap.

Am reflectat mult la aceste lucruri în timpul ultimelor două luni petrecute în Eigpt. E o epocă la care mă gîndesc adeseori cu plăcere și chiar cu un anumit regret, deoarece a fost unicul moment din ultimii șaisprezece ani cînd nu m-am aflat sub presiunea imediată a unor evenimente militare și politice de extremă urgență. Cu războiul egiptean încheiat și cu trupe suficiente la dispoziția mea pentru a mă simți în siguranță în conjunctura de atunci, mi-am putut acorda, mie și soldaților mei, un răstimp de odihnă. Nu pentru că situația mea oferea în general o siguranță deplină. Prietenii și agenții mei de la Roma îmi scriau mereu ca să-mi spună că prezența mea era imperios necesară în capitală, unde Dolabella începuse să reia programul revoluționar al lui Caelius, unde Antonius se făcea de ocară prin orgiile lui exagerate și unde exista o profundă îngrijorare în privința aprovizionării cu alimente, deoarece mari flote dușmane se găseau încă pe mare și o numeroasă armată inamică devenea pe zi ce trece mai puternică în Africa. Într-adevăr, situația atît în Africa cît și în Italia îmi apărea atît de primejdioasă încît, în ciuda rugăminților Cleopatrei, aș fi părăsit sigur Egiptul mai devreme, dacă nu s-ar fi ivit alte primejdii în Asia. Aici, Farnace, fiul marelui Mithridates, care, spre a-i face pe plac lui Pompei și a dobîndi astfel un regat pentru el, își ucisese cu multă vreme în urmă tatăl, încerca acum să profite de războiul nostru civil,

întocmai cum făcuse tatăl său în epoca lui Marius și a lui Sylla. Îl biruise pe Calvinus, pe care îl lăsasem ca locțiitor al meu în Asia, și își sărbătorise victoria prin asasinarea oamenilor de afaceri și castrarea tinerilor romani. Am judecat că e mai important să-l combat pe Farnace înainte de a mă ocupa de pericolele din Italia și Africa. Ca să pot acționa cu eficacitate în Asia, trebuia să aștept sosirea primăverii sau a verii timpurii. De aceea am acceptat invitația Cleopatrei la o lungă croazieră de plăcere pe Nil. A fost o călătorie tihnită, interesantă și plină de desfătare. Ne însoțeau patru sute de bărci, precum și un corp de cavalerie pe uscat. Am fost adînc impresionat — și nici un om cu mintea luminată nu poate rămîne indiferent — în fața uimitoarelor monumente ale acestei civilizații străvechi. Nu mai puțin remarcabile mi s-au părut însă caracterul modern și perspectivele de viitor ale civilizației egiptene. Și în timp ce priveliștile îmi fermecau ochii, eram cucerit de conversațiile pe care le aveam zilnic cu preoții, matematicienii și învățații. În cursul acestei călătorii am schițat în linii mari actualul calendar reformat. Și mai presus de toate mă încînta prezența și conversația Cleopatrei. Se găsea în ultimele luni ale gravidității și niciodată n-am văzut-o mai bine dispusă.

ASIA ȘI ITALIA

A trebuit să părăsesc Egiptul înainte de nașterea acestui copil Caesarion, care ar putea fi perfect de bine copilul meu. Cleopatra dorea bineînțeles s-o iau în căsătorie și să întemeiez împreună cu ea un nou regat care ar îngloba atît Egiptul cît și Italia, atît Răsăritul cît și Apusul — ceva mai grandios și mai durabil decît imperiul lui Alexandru. Acestea erau cîteva dintre fanteziile care ne serveau drept prilej de amuzament în timpul zilelor calde și nopților răcoroase ale călătoriei noastre pe Nil. Sînt fantezii care într-o bună zi ar putea să se adeverească, în parte. Atunci nu era însă momentul jocurilor de închipuire, iar Cleopatra era la fel de capabilă să recunoască acest lucru ca și mine. Într-adevăr, una din marile-i puteri de atracție constă în dezvoltatul ei simț al realității. În cele din urmă, ceea ce o interesa mai mult decît orice altceva era regatul și rangul ei. În ochii mei, asta nu e cîtuși de puțin o trăsătură neplăcută. Însăși intensitatea ambiției trezește uneori în ființa ei un farmec dulce și ademenitor, iar alteori comunică iubirii ei o fervoare sălbatică, aproape nebunească. Sînt patru ani de cînd am părăsit Alexandria. Și astăzi continuă să mă iubească, iar ambiția ei personală a crescut. Nădăjduiește că, după ce voi fi cucerit Parția, mă voi întoarce prin Egipt și că atunci, poate, ambiția ca și dragostea ei vor fi pe deplin satisfăcute. În timpul recentei sale vizite la Roma a fost prudentă și prevăzătoare cum nici nu puteam să doresc mai mult. A fost fericită cînd i-am așezat statuia în noul templu închinat divinei mele străbune, Venus, al cărei nume parcă-l aud și acum strigat de soldați la Pharsalus; dar n-a comis

nimic nechibzuit în timpul șederii ei la Roma. S-a arătat politicoasă cu soția mea, iar dacă lui Cicero i-a fost în mod vădit antipatică, singura explicație e că marelui orator nu i-a plăcut niciodată o femeie mai spirituală decît el. Totuși, îndărătul comportării ei excelente și a minunatelor daruri ale minții cu care e înzestrată, descopăr aceeași văpaie nestăpînită a ambiției. Dorește să fie o regină de care să-și amintească istoria, și ar voi să facă uz de mine în acest scop. Dă dovadă de mult bun simț, recunoscînd faptul că e puțin probabil ca eu, fără un motiv foarte puternic, să-mi subordonez planurile mele planurilor ei; ba chiar îmi face onoarea, după cît se pare,de a mă considera cel puțin tot atît de capabil ca și ea de a face planuri inteligente.

Astfel, cînd am părăsit Alexandria în ziua acea de primăvară acum patru ani, și-a dat seama destul de lămurit că acel scurt răstimp de fantezie și imaginație se încheiase și că eu mă aflam din nou implicat în necesitatea acțiunii. Pînă și atunci, în clipa despărțirii, a înțeles ce înseamnă forța opiniei publice de la Roma și din Italia. Ea însăși, deși grecoaică, era perfect conștientă că, în calitate de regină a Egiptului, trebuia să se conformeze pînă la un punct prejudecăților și datinilor; și își putea da seama că eu, ca patrician roman, eram și mai adînc implicat în legile și convențiile țării mele. Chiar și în momentul acela le-am încălcat mai mult decît aș fi voit, dacă n-ar fi trebuit să lupt fără încetare pentru viața și onoarea mea. Așa cum se prezenta situația atunci, deși unii dintre cei de la Roma vor fi fost scandalizați de legătura mea de iubire cu Cleopatra, nimeni n-ar fi putut face vreo obiecție în privința soluționării date de mine problemelor Egiptului. Am lăsat acolo o armată suficient de mare pentru a asigura stabilitatea unui regim care se afla în cele mai bune relații de prietenie cu noi. Am convins-o pe Cleopatra să-l ia ca prinț consort și soț pe fratele care supraviețuise, un băiat cam mititel, ce e drept. În felul acesta sentimentele poporului egiptean erau satisfăcute, iar condițiile testamentului patern, pentru îndeplinirea căruia purtasem războiul de la Alexandria, au fost îndeplinite cu strictețe. Eu personal m-am îmbarcat din portul Alexandria cu o singură legiune și chiar și aceasta mult sub efectivele normale.

În timpul vieții mele, Sylla, Lucullus și Pompei au pornit, în diferite momente, să recucerească Asia. Nici unul dintre ei nu și-a început acțiunea ca mine, doar cu o mie de oameni. Puteam să mă bizui, bineînțeles, pe întăriri. Calvinus, în armata lui biruită, avea o singură legiune de soldați de primul rang. Regii și principii Orientului, care-i ținuseră înainte parte lui Pompei, erau dornici acum să-l urmeze pe învingător și mi-au oferit alte cîteva legiuni, nu tocmai de nădejde. Cu toate astea, în ciuda numeroaselor mele victorii, m-am aflat și acum ca, de atîtea alte ori, cu mult depășit din punct de vedere numeric. Pentru acest motiv, ca și din cauza comparațiilor ce se vor face, cum e firesc, între propria mea campanie asiatică și acelea ale lui Lucullus și Pompei, mai am și astăzi destulă vanitate ca să resimt o bucurie triumfătoare la gîndul fulgerătoarei victorii cîștigată împotriva lui Farnace, al cărei rezultat l-am anunțat cu aceste cuvinte: „Am venit, am văzut, am învins".

Cuvintele n-au fost rău alese, deși ele maschează, poate, dificultățile inițiale ale campaniei, legate de fapt doar de strîngerea trupelor și de organizarea rapidă, dintr-o serie de elemente calitativ disparate, a unei forțe de luptă pe care să mă pot bizui. De îndată ce am izbutit să fac acest lucru, restul a fost ușor. Și, după condițiile de la Alexandria, unde mișcarea era blocată și limitată de străzi, clădiri, diguri, insule și canale, era o plăcere să te regăsești într-un ținut deschis, cu libertatea de a te întoarce în nenumărate direcții. Am pătruns în Asia pe șoseaua pe care o folosiseră Cirus și Alexandru. Pe drum, mi-am amintit de planurile pe care, în primii ani ai tinereții, le elaborasem cu grijă pentru a face față marelui Mithridates, tatăl actualului meu adversar, și de felul cum guvernatorul de atunci al provinciei îmi respinsese acele planuri ca aparținînd unui filfizon și strateg amator, care ar face mai bine să se ocupe cu compunerea epigramelor în grecește decît cu conducerea trupelor. Nu neg că va fi existat un grăunte de adevăr în critica aspră a acestui guvernator, care și-a pierdut provincia fără să dea măcar o lovitură dușmanului. Nu pentru că aș fi fost incompetent, sau că planurile mele erau rele. Dar pe vremea aceea îmi lipsea experiența și mă

ţineam probabil prea legat de teorie. Astăzi ştiu că evenimentele militare, ca şi celelalte, urmează un curs ce nu poate fi determinat cu precizie decît foarte rar. O dată ce sînt împlinite cîteva condiţii de bază — curaj, instruire, provizii — victoria poate depinde mai mult de abilitatea de a-ţi modifica planurile cu rapiditate decît de perfecţiunea planurilor în sine. Totuşi, îmi închipui că chiar atunci, în tinereţe, aş fi făcut o treabă mai bună dacă mi s-ar fi încredinţat apărarea provinciei, decît guvernatorul care mi-a respins sfaturile.

Am venit în contact cu Farnace la poalele dealului Zela, pe culmea căruia tatăl său înălţase un monument cu trofee spre a comemora înfrîngerea unei armate romane. Fie din cutezanţă, fie ca urmare a cine ştie cărui calcul, Farnace a lansat un atac asupra noastră în timp ce ne fortificam pe o poziţie bună, aleasă pe un teren în pantă. La început am rămas uluit de atîta obrăznicie. Apoi mi-am amintit că mai fusesem atacat o dată în felul acesta lipsit de onestitate. Atacatorii fuseseră de data aceea nervii, şi puţin a lipsit ca să nu ne învingă. Aşa şi cu acest prilej, inamicul şi-a asigurat un avantaj iniţial prin mişcarea de surpriză. Carele de luptă duşmane, arcuite în formă de coasă, au fost în mijlocul nostru mai înainte ca noi să ne fi format ordinea de bătaie, iar infanteria care le-a urmat a luptat cu mai multă dîrzenie decît m-aş fi aşteptat. Încleştarea a fost crîncenă, deşi, după mine, rezultatul n-a fost nici o clipă incert. Nici vorbă n-a fost de încercuire şi nici nu mi-aş fi putut închipui trupe sub comanda mea care s-o ia la fugă pe deal în sus. În cele din urmă am respins flancul stîng al inamicului, după care s-a spart frontul şi totul s-a terminat. Victoria noastră era totală. Farnace a fost ucis de unul din proprii săi subalterni. Regatul său i l-am dăruit celuilalt Mithridates, prietenul meu din Pergam, care, împreună cu contingentul de mare merit al evreilor, jucase un rol atît de important în cîştigarea războiului de la Alexandria. Din nefericire, Mithridates a fost ucis într-o încăierare minoră înainte de a-şi fi luat în stăpînire regatul.

Nu-mi rămînea decît să pun ordine cît mai repede în treburile Orientului şi să ridic din zona aceea o sumă de bani cît mai

mare cu putință. Rapoartele venite atît de la Roma cît și din Africa îmi arătau limpede că prezența mea în Italia era imperios necesară. Se părea că unele dintre legiunile mele veterane, inclusiv, spre furia mea, legiunea a X-a, se găseau aproape în stare de răzvrătire. Între timp, în Africa, conducătorii care mai rămăseseră din partidul lui Pompei organizaseră o armată de cel puțin zece legiuni. În plus, aveau o armată de cavalerie superioară oricăreia aș fi putut eu să o ridic împotriva lor. Iar aliatul lor, regele Iuba al Numidiei, pe care-l trăsesem de barbă cu mai mulți ani în urmă în mijlocul senatului, putea contribui și el cu o armată considerabilă pe cîmpul de bătălie. Pe lîngă numizii săi, avea trupe de elită alcătuite din mercenari spanioli și gali, precum și cel puțin șaizeci de elefanți. Scipio, Labienus și ceilalți partizani ai lui Pompei vorbeau de pe atunci despre intenția de a invada Italia. Ura lor față de mine și hotărîrea de a mă distruge cu orice preț, fie chiar în dauna compatrioților lor, erau mai înverșunate ca niciodată. Trebuia să liniștesc mai întîi spiritele în Italia și apoi, din nou cu forțe inferioare, să invadez Africa.

Între timp, atît înainte cît și după victoria de la Zela, îmi petreceam timpul consolidîndu-mi poziția în Orient și micșorînd, pe cît era cu putință, numărul dușmanilor mei romani. În această din urmă sarcină am fost ajutat de tînărul Brutus, care mi se alăturase la Tarsus, în timp ce mă aflam în drum spre nord, și care a rămas cu mine pentru tot restul campaniei. Brutus știa că eram dispus să iert pe orice dușman personal care mi-ar fi oferit motiv să cred că n-avea să mai ridice armele împotriva mea, iar în Orient se găseau numeroși refugiați din partidul lui Pompei care nu se hotărîseră încă dacă să se alăture prietenilor lor din Africa sau să se încreadă în generozitatea mea. Brutus a convins un număr dintre aceștia să urmeze a doua cale. Printre ei era și cumnatul său, Cassius, un tînăr foarte capabil, pe care, independent de înrudirea lui cu Servilia, doream mult să-l am de partea mea. Mi s-a spus mai tîrziu că, în timp ce mă aflam la Tarsus, Cassius pusese la cale asasinarea mea dar fusese convins de Brutus să adopte soluția mai rațională de a-mi cîștiga bunăvoința. Dacă era vreun adevăr sau nu în această versiune nu știu și nici

nu m-am ostenit vreodată să descopăr. De atunci l-am ajutat pe Cassius în cariera lui și i-am încredințat multe posturi de răspundere. E destoinic, hotărît și foarte ambițios. Dar nu e omul pe care l-aș alege ca prieten. Bănuiesc că nu se împacă deloc cu ideea că trebuia să-mi fie recunoscător. În astfel de oameni nu e bine să te încrezi în momente de răscruce. Altminteri, i-aș fi încredințat o comandă importantă în apropiata mea expediție în Partia, de vreme ce cunoaște țara și e un bun militar. Nu este însă ceea ce aș numi un om de suflet. Prietenii săi îl laudă pentru faptul că, din proprie inițiativă și acționînd independent, a salvat cel puțin o mică parte din imensa oștire a lui Crassus pe care au nimicit-o parții. Elogiul, într-un sens, e binemeritat. Un Curio sau un Antonius ar fi pierit alături de comandantul lor suprem și n-ar fi realizat prin acest gest nici un rezultat militar valoros. Cu toate astea, prefer atitudinea unui Curio sau a unui Antonius.

Brutus a făcut să treacă de partea mea afară de Cassius numeroși alți foști dușmani. În ce măsură sînt vrednici de încredere nici acum nu știu. Dar le-am primit cu bucurie supunerea, deși am bănuit adesea că era un act făcut fără tragere de inimă. Mai presus de toate voiam să evit excesele sîngeroase ale războaielor civile precedente — măcelul frenetic care mînjise ultimele zile ale unchiului meu Marius și masacrele executate cu sînge rece și pe o scară mult mai întinsă de către Sylla. Doream ca numele de Caesar să rămînă în memorie nu numai pentru realizări concrete, ci și pentru mărinimie. Ca urmare, am fost cu atît mai înrăit împotriva acelora dintre dușmanii mei care, după Pharsalus, unde era firesc să se încheie definitiv inutilul război civil, mă sileau să-mi abat energia de la importantele sarcini administrative și să mă fac instrumentul pieirii a încă altor cetățeni romani. Afranius și Petreius, pe care îi iertasem în Spania, luptau acum din nou împotriva mea în Africa. La fel și Labienus, care îmi datora totul. La fel și Scipio și Cato, oameni care se făleau cu patriotismul lor și care, pentru a-și atrage alianța barbarului Iuba, făgăduiseră să-i cedeze toate posesiunile romane din Africa. Eram uneori profund demoralizat cînd îmi dădeam seama că victoria de la Pharsalus, care mi se păruse a fi un act concludent,

nu reprezenta în realitate o rezolvare. Existaseră, într-adevăr, mai multe speranțe cu privire la negocierea unei păci atunci cînd am trecut Rubiconul decît se întrezăreau acum. Triumful pe care eu și armatele mele îl așteptam de atîta vreme încă ne ocolea. Puteam fi acum dictator sau consul după cum voiam; dar opera pe care îmi pusesem în gînd s-o realizez într-un an pașnic de obișnuită funcționare legală rămînea încă nesăvîrșită. Evenimentele mă constrîngeau să acționez pe linia genului de excese pe care am dorit întotdeauna să le evit. Totuși, nu sînt omul care să rămînă în urma evenimentelor.

De aceea, cînd am plecat din Orient spre Roma, mă găseam în starea de spirit plină de nervozitate a celui care și-a pierdut răbdarea. După Pharsalus, după Egipt, după Zela, și eu eram altul, și lumea se schimbase. Mă supăra faptul că aceste realități nu erau recunoscute. Am fost, îmi amintesc, pe de-o parte iritat, pe de alta amuzat de atitudinea lui Cicero, care, mergînd în fruntea unei lungi coloane de prieteni abătuți, a venit să mă întîmpine și să mă roage să-l cruț, curînd după ce am debarcat în Italia. Marele orator arăta el însuși mai abătut ca toți și bănuiesc că deprimarea lui provenea în egală măsură din teama să nu-și piardă valoroasele proprietăți (cred că nu se putea gîndi că aș fi fost în stare să-i iau viața) și din mîndrie rănită; căci i s-a părut lui că avea mai multe șanse să-și păstreze proprietățile adoptînd atitudinea lipsită de bun gust a celui ce imploră iertare. Bineînțeles, am făcut tot ce mi-a stat în putință spre a evita să-i rănesc susceptibilitatea. Am coborît ca să-l întîmpin pe jos, l-am îmbrățișat și l-am luat cu mine în careta mea o bună parte din călătorie. Am pus repede capăt îngrijorărilor sale în privința proprietăților, ca și a diverșilor săi prieteni și rude (inclusiv fratele său Quintus) pe care îi convinsese să ridice armele împotriva mea. A fost, presupun, sincer impresionat de dorința mea de a evita represaliile și de a-mi ierta dușmanii ori de cîte ori aveam posibilitatea s-o fac; și era, probabil, de bună credință cînd mi-a oferit ajutorul său în tratativele mele cu senatul. Cu toate astea, nu puteam avea pentru această mare personalitate literară mai mult decît o simpatie academică. În ceea ce privește politica ac-

tuală, nu reprezintă în ochii mei decît o rămășiță a trecutului. Mi-era cu neputință să nu-mi amintesc că, în toate momentele de adevărată criză, glasul său elocvent se ridicase greșit în favoarea altor oameni decît cei care trebuiau și a altor linii politice decît cea justă. Acum, e adevărat, părea că e dezamăgit de partidul pompeian și că dorește sincer pacea; dar dezamăgirea sa provenea numai din faptul că mai mulți șefi pompeieni se comportaseră insolent cu el personal și că Pompei însuși nu-l socotise un consilier militar tocmai prețios. Iar cînd vorbea despre pace, utiliza cu multă superficialitate expresii ca „reconstituirea republicii" — tocmai ceea ce rîvneam eu să înfăptuiesc; numai că el nu înțelegea prin aceste cuvinte altceva decît o întoarcere la starea de ineficiență și oprimare dinaintea războiului civil. Mă interesau mai mult bîrfelile lui mondene decît platitudinile și recomandările lui politice, deși flecărelile lui pe seama vieții sociale se învîrteau mai ales în jurul propriei lui persoane și familii. Mi-a vorbit mult de Dolabella, care se căsătorise cu fiica lui și, după cum era de așteptat, se purta cu ea cît se poate de rău. Dar Cicero, în dorința de a se înrudi cu un membru al aristocrației, nu se gîndise îndeajuns la fericirea fiicei lui, pe care o iubea totuși din adîncul inimii. Se pare că Dolabella era acum amantul soției lui Antonius, care fusese căsătorită înainte cu marele dușman al lui Cicero. Clodius. Pe lîngă asta, după cum mi se mai spusese, îi făcea mari greutăți lui Antonius pe plan politic. Cum atît Dolabella cît și Antonius erau membri ai partidului meu, conflictul lor fățiș nu-mi adusese decît prejudicii. Cicero nu-l putea suferi pe Antonius și mi-a istorisit multe întîmplări care ilustrau, ceea ce știam și eu, tendințele lui spre beție și paradă vulgară de lux. Nu doar că, în această privință, comportarea lui Dolabella fusese cu mult superioară, după cum recunoștea însuși Cicero. Eram, într-adevăr, nemulțumit de amîndoi. Dolabella își luase asupră-și inițierea unei agitații printre săraci, în sensul ștergerii datoriilor. Antonius, în care puteam să mă încred cel puțin că avea să urmeze instrucțiunile mele și pe acelea ale prietenilor mei intimi, frînase, cum era drept, această mișcare revoluționară dar acționase fără tact și făcuse uz de violență în mod inutil.

Roma fusese din nou teatrul unor grave răzmerițe și, de astă dată, atît inițierea cît și înnăbușirea revoltelor aparținuseră unor membri ai partidului meu. Dolabella suferise o înfrîngere, dar, într-un sens, același lucru suferisem și eu. Iar pe Antonius eram supărat în special pentru incapacitatea lui de a stăpîni trupele de veterani. Antonius e realmente un ofițer de elită și eram sigur că ar fi putut dirija mulțumitor acele legiuni dacă și-ar fi consacrat timpul acestui scop, în loc să se țină de beții la Roma sau să cumpere proprietăți confiscate de stat, la niște sume imense pe care nici nu se gîndea să le achite vistieriei, atîta timp cît se putea sustrage. Dolabella, apărătorul săracilor datornici, era și el implicat în acest gen de investiții. Am vegheat ulterior ca atît el cît și Antonius să plătească integral pentru toate bunurile pe care puseseră stăpînire.

Din flecărelile lui Cicero în timpul călătoriei și, ulterior, din comentariile mai informate ale prietenilor mei de la Roma, nu mi-a trebuit mult ca să văd limpede că situația mea, în Italia ca și peste hotare, era mai primejduită decît îmi închipuisem. Eram cel puțin la fel de conștient ca Dolabella și Caelius de necesitatea unor reforme economice; dar inoportunele agitații ale subalternilor mei treziseră în păturile avute tocmai acele temeri iraționale pe care eu, printr-o politică generală de moderație, mă străduisem să le risipesc. Mulți dintre acei care fac parte din aceste categorii sociale nădăjduiau în taină că eu și armatele mele vom fi zdrobiți în Africa și că înrăitele rămășițe ale partidului lui Pompei vor reveni la putere, deși știau bine ce regim de teroare ar fi instaurat Scipio, Labienus și cei doi fii ai lui Pompei. Nu încăpea îndoială că prima sarcină ce-mi stătea în față era să nimicesc armata inamică din Africa. Dar iată că mă loveam de obstacolul răzvrătirii chiar în sînul acelor legiuni pe a căror loialitate mă bizuiam mai mult. Cîțiva ofițeri de-ai mei de grad superior, pe care îi trimisesem cu un mesaj personal din partea mea, fuseseră alungați din tabără. Cicero îi văzuse întorcîndu-se abătuți și înspăimîntați dintr-o misiune care era să-i coste viața. Acum, că mă aflam din nou în Italia, se pare că oamenii amenințau să se îndrepte asupra Romei pentru a aduce în fața mea pre-

supusele lor doleanțe. Doream cu orice chip să evit noi tulburări, și de aceea am trimis un foarte competent ofițer de-al meu, pe tînărul Sallustius (care e în același timp un scriitor ce promite), în regiunea Campania, unde staționau legiunile, cu oferte substanțiale de plată suplimentară. Sallustius e un bun vorbitor, dar n-a avut prilejul nici să deschidă gura. A fost întîmpinat cu salve de pietre și cu atît de furioase demonstrații de nemulțumire, încît a fost bucuros să scape cu viață. Pe urmă, legiunile și-au adus la îndeplinire amenințarea, îndreptîndu-se în direcția Romei. În drum, au distrus proprietăți și au omorît diverși proprietari, între care doi cu rangul de pretor.

Fără îndoială, se așteptau să ies dintre zidurile cetății ca să-i întîmpin; dar mi-am propus să nu fac nimic care le-ar fi justificat convingerea că nu se găseau sub ordinele mele. Am pus de pază la porțile cetății trupe de încredere și le-am trimis vorbă răzvrătiților că puteau să intre în cetate și să-și așeze tabăra în Cîmpul lui Marte, cu condiția ca mai întîi să-și depună armele. Ordinele mi-au fost ascultate pînă la un punct, căci și-au păstrat săbiile la ei. Apariția lor în cetate a produs, cum era firesc, nu numai senzație, dar și spaimă în rîndurile cetățenilor mai bogați; căci era vorba de veteranii războaielor galice, de soldații considerați a fi cei mai viteji și mai necruțători din lume. Într-adevăr, printre dușmanii mei le mersese faima că abia dacă erau ființe omenești.

Eu personal îi înțelegeam bine pe acești oameni, așa încît mi-a fost ușor să-i abordez. Dar eram furios pe ei la culme. Îi înțelegeam pentru că ei și cu mine deveniserăm, ca să spunem astfel, un singur trup. Împreună săvîrșiserăm lucruri imposibile și împărtășiserăm tot felul de suferințe și triumfuri. Ne eram indispensabili unii altora și ei erau perfect conștienți de acest fapt. Dar acum își îngăduiau să exploateze această interdependență a noastră. Agitatori abili (și aici mi s-a părut că am descoperit mîna lui Labienus) izbutiseră să-i convingă că aveam nevoie atît de mult de serviciile lor încît erau în situația să-mi dicteze. Oare nu-și puteau da seama că, dacă eu trebuia să ascult și ei să comande, întreaga esență a trainicei legături dintre

noi ar fi fost spulberată și terfelită? Eram uluit de nesăbuința și nerușinarea, de lăcomia și de nerăbdarea lor. Eram furios pe ei toți, dar mai ales pe oamenii dintr-a X-a, din legiunea pe care o cunoșteam cel mai bine și în care îmi puneam toată nădejdea, legiunea pe care, cu unsprezece ani în urmă, îmi propusesem s-o conduc, pe ea singură, la atac împotriva lui Ariovist și care fusese fericită de acest semn de încredere. Ce-ar fi gîndit Gaius Crastinus dacă ar fi trăit ca să vadă o asemenea tristă manifestare de nesupunere?

Eram atît de mînios încît nici n-am băgat de seamă ce neașteptat de ușor mi-a fost să tratez cu acești presupuși înfricoșători veterani pe care-i cunoșteam atît de bine. Cînd am coborît la Cîmpul lui Marte, ceva mai devreme decît se așteptau ei, și am luat loc pe o platformă spre a le asculta plîngerile, nu mi-am arătat supărarea prin vreun gest sau ton al vocii, dar reieșea probabil în mod vădit din atitudinea de indiferență și nemulțumire pe care am preferat s-o adopt. De îndată ce am apărut, au dat năvală îmbulzindu-se în jurul meu. Cei mai mulți nu mă mai văzuseră din ziua victoriei de la Pharsalus. Poate că acum se așteptau să le vorbesc și să-i felicit pentru bravura de care dăduseră dovadă. Dacă așa a fost, i-am dezamăgit. Nu le-am dat nici un semn de recunoaștere a meritelor lor. Pe urmă am cerut să le aflu nemulțumirile și am ascultat cuvîntare după cuvîntare tratînd despre aceleași teme — rănile lor, suferințele lor, faptele lor de vitejie, recompensele la care se așteptau, pretenția de a fi demobilizați. Cuvîntările s-au prelungit peste măsură. Soldații înșiși au început să se plictisească și să devină nerăbdători în fața oratoriei cu infinite repetiții a reprezentanților lor. Era limpede că, mai mult decît pe oricare altul, pe mine voiau să mă audă. Cînd am luat cuvîntul, le-am pricinuit o adevărată surprindere. Le-am anunțat, pe tonul cel mai indiferent cu putință, că aveau să fie lăsați la vatră pe loc. Puteau, firește, să se bizuie pe mine, cum bine știau, că aveam să le dau recompensele făgăduite pînă la ultimul ban; dar pentru asta trebuiau să aștepte pînă la sfîrșitul campaniei africane pe care va trebui s-o duc cu alte legiuni și, bineînțeles, acestea vor lua parte apoi la triumful meu.

Pe cînd vorbeam, simţeam cît de dureros erau jigniţi soldaţii de cuvintele mele. Nu se împăcau cu gîndul că n-aveau să ia parte la triumful final; dar ceea ce-i chinuia mai mult era ideea că mă puteam lipsi de ei. M-am adresat lor din nou. Erau obişnuiţi, desigur, să-i numesc „camarazi" sau „ostaşi". Acum, cu încetineală voită, ca pentru a sublinia că-i şi lăsasem la vatră, am folosit cuvîntul „cetăţeni" — o denumire potrivită pentru orice adunare de romani, în afară de o armată. Atunci s-au auzit imediat strigăte de protest. Răzvrătirea era domolită. Oamenii mi-au cerut de îndată să-i pedepsesc pe instigatori, iar pe ei să-i iau din nou în serviciul meu. Le-am declarat că aveam să-i iert pe toţi în afară de cei din legiunea a X-a. Mai tîrziu am primit delegaţii din partea soldaţilor dintr-a X-a cerîndu-mi ca întreaga legiune să fie pedepsită prin decimare şi apoi să i se îngăduie să servească sub comanda mea. Bineînţeles, n-am consimţit la o pedeapsă atît de crudă şi de nedreaptă; dar, în cele din urmă, tot i-am iertat. După aceea, fără să mai întîrzii o clipă, deoarece şi aşa ne găseam în ultimele luni ale anului, am început să fac pregătiri pentru invadarea Africii.

AFRICA ȘI ROMA

N-am scris nici o relatare a războiului african și mă îndoiesc că voi scrie cîndva vreuna. Cum, de altfel, n-am scris nici despre sfîrșitul războiului de la Alexandria sau despre campania de la Zela. Dar în cazul Egiptului mi-ar fi destul de greu să dau publicității legătura mea cu Cleopatra; iar întregul război cu Farnace s-a terminat atît de repede încît nu merită să fie tratat sub formă literară. Războiul african, în schimb, a durat aproape cinci luni, a însemnat o operațiune extrem de dificilă, în cursul căreia m-am aflat de două ori pe punctul de a fi pus în derută, și prezintă multe aspecte care i-ar interesa pe cercetătorii problemelor militare. Totuși, nu știu cum, dar simt o aversiune să-l retrăiesc, așa cum ar trebui s-o fac ca să-l descriu cu precizie. Am impresia că, oricît de primejdioase și de captivante vor fi fost operațiunile militare, în realitate eram angajat în acțiunea de a ucide un lucru deja mort. Același sentiment îl am și despre sîngeroasa bătălie finală din Spania, de la Munda, care a avut loc doar anul trecut. Ceea ce e ciudat e că simpla sinucidere a lui Cato în Africa mi se pare mai semnificativă decît îngrozitorul măcel de la Thapsus; și într-adevăr m-am străduit să scriu un scurt pamflet atacînd memoria lui Cato. Nu din convingerea că în ființa lui totul era rău. Îl găseam numai plicticos, pretențios, arogant și, într-un sens, profund ipocrit. Nu-l uram pentru simplul motiv că mă ura. Îl uram pentru el însuși. Cît despre micul meu pamflet, „Anti Cato", l-am scris mai mult în scopul de a influența opinia publică decît de a-mi satisface animozitatea. Cicero publicase mai înainte al său „Cato" — o frumoasă bucată literară, deși

cam sentimentală — și am găsit cu cale că se cuvenea un răspuns la denaturatul său portret, scris în amintirea acestui redutabil tip de pedant. Căci îmi dau seama că, mort fiind, Cato se poate dovedi mai primejdios decît atunci cînd era în viață. De pe acum au început unii să întrebuințeze asemenea expresii ca „doliu pentru republică", tinzînd să descopere în Cato simbolul unei virtuți biruite, astăzi dispărută din viața politică. Intransigența lui, obstrucționismul, pedanteria, totala sa lipsă de imaginație, vor fi înfrumusețate de felul cum a murit și vor fi date drept aspecte ale acelei „străvechi virtuți romane" despre care am citit în cărțile de istorie, dar pe care am întîlnit-o mult prea rar în viață. Cato, care a preferat să se sinucidă decît să-mi îngăduie să-i cruț viața, va fi considerat ca un mare martir pentru cauza libertății. Sînt convins că mulți oameni inteligenți, ca de pildă Brutus, îl privesc astfel. Atît de repede au uitat că „libertatea" pentru care a murit Cato era, în cel mai bun caz, o abstracție, și în realitate un pretext folosit spre a acoperi incapacitatea și ambiția dezordonată. Mă irită uneori faptul că cei ce mă critică nu reușesc să vadă că eu înțeleg cel puțin la fel de bine ca și ei ce însemna odinioară demnitatea, forța și simplitatea republicii romane. Și eu am un adînc respect al trecutului, cum e și firesc, fiind coborîtor din regi și, după legendă, dintr-o zeiță. Dar nu pot trăi din visuri care nu au nici o legătură cu realitatea; nu pot uita cu cîtă consecvență au fost utilizate, în tot cursul vieții mele, numele virtuților pentru a justifica toate genurile de obscurantism, lăcomie și oprimare; nu pot tolera dezordinea, și știu că fără ordine nu poate exista libertate. În esență, știu că, din punct de vedere istoric și uman, eu am dreptate, iar Cato greșea. Cu toate astea însă nu sînt pe deplin liniștit în privința stafiei sale, pe care o cred mai puternică decît ar fi cazul, dacă tot ceea ce a reprezentat ar fi o minciună, ori o abstracție, fără sens, ori o aspirație sentimentală după o perioadă închipuită din trecutul istoric. E adevărat că, în viața particulară, Cato era absurd de sever și de intolerant, iar în politică un om absolut lipsit de orizont, îngrădit de o serie de convenții. Sub aceste raporturi, eu reprezint exact opusul său și, prin urmare, ar fi cu

totul ridicol să se facă tocmai din el un simbol al libertății, pe cînd eu să fiu privit ca un fel de tiran. Dar nu-mi poate scăpa faptul că absurditatea aceasta se întîmplă, totuși. Cato e considerat, îndeobște, ca un om care a murit pentru libertate. Imensa lui caricatură, făcută din porunca mea și purtată pe placarde în cortegiul celui de-al patrulea triumf al meu, n-a plăcut publicului. Am impresia că poate fi pus în contrast cu mine mai mult pe un plan religios, aș zice, decît politic. Ceea ce admiră lumea la el e inflexibilitatea, o calitate cu totul nelalocul ei în politică. Iar rigiditatea lui Cato avea un caracter special, nepămîntean. Adesea aveai impresia că opta intenționat pentru ceata învinșilor. Credea, probabil, cu adevărat în acea lozincă barbară și inumană a stoicilor — „Chiar de s-ar prăbuși întreaga lume, trebuie să se facă dreptate“, și, fapt cert, era destul de arogant ca să-și închipuie fără umbră de îndoială că el, și numai el, știa mai bine ca oricine ce înseamnă dreptatea. Asemenea calități sînt frecvent admirate la un șef religios, dar în lumea reală duc mai curînd la anarhie decît la libertate. Astfel, în mod paradoxal, Cato, marele pedant al formelor legii, poate fi considerat, la drept vorbind, un răzvrătit împotriva ordinei, în timp ce eu, care, atunci cînd a fost necesar, am modificat, am ocolit sau am transformat multe obstrucții legale, trebuie să fiu considerat că păstrez totuși un respect mai profund decît Cato pentru ordinea operativă în viața socială. Numai în sensul că sprijinea răzvrătirea conștiinței individuale poate fi socotit Cato un susținător al libertății. În ceea ce mă privește, mă interesează mai mult acțiunea care trebuie cu necesitate să fie îndeplinită decît propria mea conștiință; și recunosc fără șovăire că, dacă din pricina vreunei doctrine filozofice sau religioase oamenii ar refuza, de pildă, serviciul militar, atunci viața ordonată n-ar fi cu putință. Dacă, prin absurd, ar fi totuși posibilă, mi-ar place să existe loc în societate pentru răzvrătirea pe care o reprezenta Cato. Mi-a părut rău că n-am avut prilejul să-i cruț viața.

Cu toate astea, rareori am înclinat mai puțin spre mărinimie decît atunci cînd, la sfîrșitul campaniei, am primit vestea sinuciderii lui Cato la Utica. Căci războiul acesta african a fost pur-

tat cu neobișnuită cruzime și desperare din partea inamicilor mei. Cînd luau prizonieri, aproape întotdeauna îi osîndeau la moarte. Așa făcuseră mai înainte și Bibulus, Labienus și acel barbar înfumurat, regele Iuba, care masacrase resturile armatei lui Curio. Acum, o asemenea practică era la ordinea zilei. Cînd Scipio mi-a capturat un vas de transport, i-a ucis ori i-a făcut sclavi pe toți soldații de pe bord. Pe urmă, s-a oferit să-i cruțe viața ofițerului care-i însoțea, Granius Petro. Mi s-a comunicat ulterior răspunsul lui Petro: „În armata lui Caesar", a spus el, „noi acordăm milă — nu primim." Apoi și-a înfipt sabia în piept și a murit. A fost singurul gest nobil care s-a săvîrșit în tot războiul. E adevărat că oamenii mei au avut o comportare disciplinată și reținută pînă aproape de sfîrșitul campaniei; dar între timp furia lor crescuse în așa măsură încît, atunci cînd a sosit momentul să se răzbune, nimic nu i-a mai reținut.

Am avut intenția să utilizez în acest război zece legiuni, dintre care cinci veterane. Așa cum s-au desfășurat lucrurile, din cauza răzvrătirii trupelor și a nepriceperii în luarea măsurilor pentru transportul pe mare, am debarcat în Africa numai cu cinci legiuni, dintre care patru erau alcătuite din recruți neexperimentați și doar parțial instruiți. Era iarnă și, cu toate că sosisem, bineînțeles, mai devreme decît se așteptau inamicii mei, forțele lor erau bine organizate și bine conduse. Curînd după sosire, mica mea armată a suferit o grea înfrîngere din partea lui Labienus și Petreius, care au dat dovadă de o inteligență deosebită în felul cum și-au folosit trupele de cavalerie și de infanterie ușoară. Ne-am considerat norocoși în noaptea aceea că ne-am putut retrage în tabără. Și chiar atunci cînd au sosit și celelalte legiuni veterane, încă ne mai loveam de mari dificultăți. Duceam lipsă de provizii și eram atît de inferiori numeric ca trupe de cavalerie încît nu puteam fi niciodată siguri de căile de comunicație. Nădăjduisem să constrîng inamicul la o bătălie de poziții, în condiții în care calitățile militare superioare ale trupelor mele să poată avea efect, ca la Pharsalus, dar inamicul nu-mi oferea un asemenea prilej. Patru luni s-au scurs pînă cînd a sosit momentul.

La Thapsus, între lagună și mare, am ocupat o poziție unde, teoretic, inamicul avea posibilitatea să-mi taie complet aprovizionarea și să mă facă să mă predau prin asediu. În acest scop, era nevoit să-și împartă forțele și să țină două linii de fortificații. Era o perspectivă ispititoare și inamicul a căzut în cursă. După cît se pare, a neglijat eventualitatea că intenția mea nu era să mă apăr, ci să atac. Era o dimineață de primăvară timpurie. În timp ce dădeam ordinele pentru luptă, nici eu nici oamenii mei nu aveam îndoieli în privința rezultatului. Ba chiar, în entuziasmul lor, soldații din legiunea a X-a s-au făcut din nou vinovați de nesupunere. L-au silit pe unul din trompeți să sune atacul mai înainte ca eu să fi dat ordinul și au refuzat să dea ascultare centurionilor care au încercat să-i oprească de a intra în acțiune. Eram supărat, dar nu mai era nimic de făcut decît să le urmăm pilda. Ulterior am reflectat că acești soldați, care îmi cîștigaseră atîtea bătălii, evaluaseră corect avantajele poziției în care îi postasem și și-au manifestat, într-adevăr, o nerăbdare pe care o resimțeam și eu. Bătălia s-a încheiat repede. Prima și principala acțiune a fost împotriva armatei lui Scipio, care fusese întărită cu un număr de elefanți. Aveam trupe special instruite să facă față acestor animale, și, de fapt, elefanții au adus mai multe neajunsuri taberei lor decît nouă. Infanteria inamică a rupt repede rîndurile. Se vădea o furie neînduratoare în rîndul trupelor acestora de veterani ale mele, care s-ar fi dovedit, cred eu, de neînvins aproape față de orice superioritate numerică. Cît despre cealaltă armată inamică, uriașa oștire de sub comanda lui Iuba și a lui Afranius a început să se dezmembreze numai văzînd ce se întîmplase cu legiunile lui Scipio. Am capturat și am prădat atît tabăra lui Scipio cît și pe aceea a lui Iuba. Cea mai mare parte a cavaleriei inamice a fugit, dar pedestrașii au rămas neputincioși, trebuind să sufere acum pentru cruzimea și ferocitatea pe care o arătaseră înainte comandanții lor. Căci oamenii mei scăpaseră acum de sub controlul ofițerilor și al centurionilor. În acea îngrozitoare zi de măcel au fost omorîți nu mai puțin de 50 000 de oameni din rîndurile inamicului. Noi am pierdut vreo cincizeci de oameni. Cît despre comandanții inamici, Scipio a

fost interceptat pe mare și s-a sinucis. Afranius și fiul lui Sylla, Faustus, au fost prinși și executați. Regele Iuba, care scăpase însoțit de Petreius, își pusese în gînd să realizeze în moarte faima care-l ocolise în timpul vieții. Intenția lui a fost să se retragă în capitala sa, la Zama, să construiască un imens rug funerar și să fie ars acolo împreună cu avuțiile sale, cu familia și cu toți supușii săi de prim rang. Numai că acești supuși n-au fost de acord cu un asemenea proiect exaltat, așa încît i-au barat porțile orașului, nelăsîndu-l să intre. Atunci, teatral pînă în ultima clipă, Iuba a organizat un duel între el însuși și Petreius, cu înțelegerea ca nici unul dintre ei să nu supraviețuiască. Petreius a consimțit la această învoială cam barbară. Singurul supraviețuitor de seamă a fost Labienus, care a reușit să ajungă teafăr în Spania, unde sălbaticul și neînduplecatul fiu al lui Pompei, Gnaeus, împreună cu ceva mai atrăgătorul său frate Sextus, se stabiliseră dinainte.

După bătălie am pornit neîntîrziat spre baza inamică de la Utica, unde fusese lăsat comandant Cato. Bineînțeles, el nu mai avea nici o speranță că ar mai putea opune rezistență cu succes, iar eu mă temeam că va acționa exact așa cum a acționat. Eram la depărtare de o zi de marș de Utica în momentul cînd am primit știrea sinuciderii sale. Dintre toți comandanții inamici din Africa, el era singurul care nu comisese atrocități împotriva trupelor mele. Ba chiar cred că eu eram singurul cetățean roman pe care ar fi fost dispus să-l ucidă cu toată nepăsarea. Am regretat mult că nu i-am putut cruța viața.

Ca urmare a acestei campanii, am avut posibilitatea să ridic mari sume de bani de la obștiile locale ce ținuseră partea inamicului, iar prin anexarea celei mai mari părți a regatului lui Iuba am adăugat o nouă și foarte valoroasă provincie la imperiul nostru. Înainte de a părăsi continentul african, am luat măsuri adecvate și amănunțite pentru organizarea noii provincii și am lăsat-o în stăpînirea lui Sallustius. E un om loial și inteligent. Știu că va profita de ocazie ca să se îmbogățească, dar îmi dau seama că, pe de altă parte, îmi va aduce la îndeplinire planurile cu bun simț și energie. Trebuia să mă gîndesc și la triumfurile pe care

aveam să mi le sărbătoresc la întoarcerea mea la Roma. Am găsit în Sallustius un om de mare nădejde în felul cum a organizat capturarea și expedierea unui mare număr de animale sălbatice. Ba chiar, anul următor, a izbutit să procure o girafă — un animal nemaivăzut pînă atunci.

În total, am găsit necesar să rămîn în Africa mai mult de două luni după victoria de la Thapsus. Unii dintre dușmanii mei au susținut că și acum, ca și în Egipt, îmi pierdeam timpul cu o aventură amoroasă, de astă dată cu Eunoe, soția regelui Mauretaniei. Cei care mă cunosc mai bine știu că nu obișnuiesc să-mi pierd vremea. Aventura cu Eunoe a fost, într-adevăr, plăcută și nu numai Cleopatra, dar și Servilia și multe alte prietene mi-au atras atenția că darurile pe care i le-am făcut acestei femei atît de atrăgătoare atingeau valori exorbitante. Dar, oricît de bine m-aș fi simțit în compania Eunoei, am părăsit Africa de îndată ce-a fost cu putință să fac acest lucru fără nici un risc. Înaintea miezului verii, mă găseam la Roma.

A fost cel mai lung an din cîți se știu. De multă vreme proiectasem o reformă a calendarului și chiar discutasem această problemă la Alexandria cu niște astronomi egipteni și greci. Acum, cu puteri dictatoriale prelungite oficial pe timp de zece ani, am avut posibilitatea s-o aduc la îndeplinire. Drept urmare, anul acela a durat cincisprezece luni și, cu toată șederea mea prelungită în Africa, am petrecut mult timp și la Roma. Cetatea asta ! — ea e tiparul care a dat formă vieții mele. Aproape întreaga tinerețe mi-am petrecut-o aici și tot aici, prin tot soiul de piedici și primejdii, am învățat să fiu un om politic cu mult înainte de a avea prilejul să comand o armată. Mi-am petrecut ultima parte a vieții sporind puterea și onoarea cetății mele și, pe cînd mă aflam în Gallia, în Egipt, în Asia sau în Africa, mi-am consacrat nenumărate ore planurilor pentru înfrumusețarea și mai buna ei administrare. Cu toate astea, simt că mă înăbuș între zidurile cetății. După acel lung an de triumfuri fără pereche în istoria noastră, am fost aproape ușurat să constat că trebuia să fiu prezent în persoană la ultimele convulsii, deznădăjduite și sîngeroase, ale războiului din Spania. Iar acum, după încă o pe-

rioadă de mai puțin de un an petrecută la Roma, sînt nerăbdător să mă aflu din nou cu legiunile mele. Am trăit de ajuns pentru glorie și destui ani pentru conformația și constituția mea fizică. Înțeleg oboseala care l-a determinat pe Sylla, în culmea puterii, să abdice de la dictatură și să se retragă în viața particulară. Dar eu nu sînt nici iresponsabil, nici cinic, ca Sylla, și nici măcar un sibarit. Simt nevoia să lucrez, să organizez și să creez cît voi trăi. Totuși, e mai salutar și poate mai sigur să consolidez interesele imperiului în Parția răzbunîndu-l pe Crassus decît să fiu înconjurat zilnic la Roma de oameni țipînd după avansare sau iertare, să fiu mereu primitorul unor noi și inutile onoruri, să fiu aclamat ca un zeu și temut ca unul care s-ar putea intitula rege.

În tot cursul acelui lung sfîrșit de an după ce m-am întors din Africa, am avut adesea sentimentul că eram în același timp victima și creatorul unei anumite exagerări. Triumfurile și onorurile mele n-au fost doar mai mari, ci neînchipuit mai impunătoare față de tot ce se cunoscuse pînă atunci. Am dorit să fie astfel și, într-adevăr, erau necesare pentru onoarea armatei mele și din plin îndreptățite prin realizările noastre. Dar pe lîngă asta, știu bine că natura omenească fiind așa cum este, asemenea onoruri înalte sînt sortite să ducă la invidie și la lingușiri excesive. Totuși eu sînt același Caesar de altădată. Simt aceeași dragoste pentru prietenii mei și n-am acționat niciodată în viața mea, așa cum se presupune că fac tiranii și zeii, în mod iresponsabil sau irațional. În ciuda acestui fapt, mulți mă privesc ca și cum gloria mi-ar fi schimbat caracterul, iar cîțiva, nu încape îndoială, mă urăsc și acum cu înverșunarea unor prieteni invidioși sau a unor dușmani iertați.

Binemeritasem un triumf cu paisprezece ani în urmă și, datorită tacticilor obstrucționiste ale lui Cato, a trebuit să renunț la acea onoare pentru a putea candida la primul meu consulat. Acum, într-un singur an, am sărbătorit patru triumfuri — pentru Gallia, pentru Egipt, pentru Asia și pentru Africa. M-am priceput întotdeauna să organizez festivități, iar aceste triumfuri, cu jocurile, ospețele și spectacolele ce le-au urmat, au fost mai mărețe și mai somptuoase decît tot ce se văzuse de cînd există

lumea. Oamenii au fost la început adînc impresionați, iar în cele din urmă cred că s-au plictisit, ca și mine, de atîta risipă, de atîta lux și abundență. În ceea ce mă privește, ceremoniile tradiționale mă emoționează întotdeauna, și această tradiție romană a triumfului datează, probabil, din cea mai îndepărtată antichitate. În ziua triumfului, generalul devine imaginea vie sau întruchiparea zeului Jupiter. Poartă roba de purpură a acestuia, brodată cu stele aurii; în picioare are sandale de aur; în mînă ține sceptrul de fildeș cu vulturul lui Jupiter la vîrf; capul îi e împodobit cu cununa de lauri și întreaga față îi e pictată în roșu, ca să semene cu cele mai vechi statui etrusce. De fapt, întreaga ceremonie e probabil de origină etruscă, după cum o arată și trupa de măscărici, care înconjură cvadriga triumfătorului, dansînd și cîntînd în stil etrusc.

Cu mult înaintea mea — care stăteam în picioare pe carul meu triumfal — și mai mult tot drumul ascunsă vederii mele, înainta lunga procesiune a senatorilor și magistraților, urmați de fanfare al căror zgomot, deși asurzitor cum îl știam că este, ajungea pînă la mine doar ca un murmur vag, de vreme ce înapoia lor venea alaiul uriaș al căruțelor și lecticelor ce duceau prăzile Galliei, mărturiile victoriilor noastre, statuile Rinului, Ronului și Oceanului în lanțuri. Eram într-adevăr emoționat cînd mă gîndeam la numele pe care mulțimea avea să le citească — Alesia, Avaricum, Marsilia și o sută altele. După demonstrația faptelor noastre de vitejie veneau animalele pentru jertfă, tauri albi cu coarne poleite, și, în sfîrșit — un lucru care place mulțimii romane întotdeauna — faimoșii prizonieri în lanțuri. Aici — în triumful galic — marea senzație o constituia Vercingetorix, care zăcuse în temniță șase ani în așteptarea acestei scurte apariții. După triumf, urma să fie sugrumat. Călcase jurăminte de credință și îmi pricinuise prea mult rău, mie și poporului roman, ca să mai tragă nădejdea iertării. Înapoia lui și a celorlalți prizonieri pășea în marș escorta mea oficială de șaptezeci și doi de lictori. De-o parte și de alta a acestora mergeau muzicanți cîntînd din fluier și din țiteră, fiind însoțiți de alți slujitori cu vase în care ardeau arome, ca în prezența unei zeități, astfel că tot

aerul era îmbălsămat. Urmam eu în carul triumfal, iar după mine veneau soldații legiunilor. Toți purtau coroane și se prezentaseră în zorii zilei cît mai dichisiți cu putință. Astfel că Roma a avut prilejul să vadă, cel puțin pentru cîteva ore, armata aceasta de eroi sub o înfățișare cu adevărat maiestuoasă. Curînd, însă, întrucît se produceau mereu opriri și blocări în calea enormei procesiuni, soldații, cărora li se ofereau tot timpul băuturi de către prietenii lor, s-au îmbătat cum nu i-am mai văzut niciodată. Erau nebuni de emoție și jubilau de bucuria acestei clipe cînd, în sfîrșit, suferințele și gloriile lor erau recunoscute și ovaționate. Erau mîndri de comandantul lor și își îngăduiau tradiționalul libertinaj verbal al triumfurilor ca să arate că se simțeau atît de strîns legați de mine încît ei, și numai ei, își puteau permite într-un asemenea moment să fie nerespectuoși. Ascultîndu-le glumele, împunsăturile și versurile triviale, eu nu zîmbeam. Datoria mea era să păstrez ținuta și înfățișarea unui zeu. Dar eram amuzat și mișcat, deoarece știam că pînă și cele mai neobrăzate versuri pe care le cîntau pe socoteala mea izvorau, oricît ar părea de ciudat, din acea dragoste profundă care ne-a legat întotdeauna, chiar atunci cînd ei se răzvrăteau iar eu mă mîniam. Unul din cîntecele lor favorite era acela pe care mi-l compuseseră cu mulți ani în urmă:

„Un chel desfrînat v-aducem acum în cetate.
Atenție, băieți, la neveste — pe toate le culcă pe spate".

Și, bineînțeles, era și un cîntec despre acel vechi scandal, datînd din primii ani ai tinereții, în legătură cu presupusele mele relații pederaste cu regele Nicomede al Bithyniei:

„Cuceritorul lumii, Caesar, a sosit.
Mai tare fost-a însă Nicomede.
Pe Caesar el l-a cucerit,
Dar Nicomede nu se vede."

Așadar, cu astfel de cîntece licențioase răsunîndu-mi în urechi, mi-am asumat timp de patru zile condiția de zeu coborît pe pămînt. Îmi amintesc cu cea mai mare claritate de triumful galic, deoarece acesta era cel pe care îl așteptasem cu nerăbdare atîta vreme; dar și celelalte trei triumfuri au fost la fel de stră-

lucite. Poate că triumful egiptean a fost, totuși, cel mai fastuos dintre toate. Însăși Cleopatra a venit la Roma cu acel prilej, fiind însoțită de nevîrstnicul ei soț. M-a ajutat cu sugestiile ei la proiectul multor cortegii ce alcătuiau procesiunea și a fost încîntată văzînd-o pe sora ei Arsinoe cum defilează în lanțuri în fruntea grupului de prizonieri. Atunci, ca și în ultimele luni (trebuie să caut s-o văd mîine) Cleopatra s-a comportat nu numai ca o regină, dar și ca o femeie inteligentă. O serie întreagă de bărbați din partidul meu, ca Antonius și Dolabella, sînt aproape îndrăgostiți de ea, e limpede, și tot astfel un mare număr de senatori cam în vîrstă, despre care ai fi crezut că nu mai pot fi atinși de săgețile dragostei. Atît în cursul anului celor patru triumfuri, cît și după aceea, s-a arătat extrem de nerăbdătoare să-și vadă copilul, pe Caesarion, recunoscut legal într-un fel oarecare. Acum, unii dintre senatorii pe care i-a vrăjit au înaintat o propunere prin care eu aș avea dreptul prin lege să am mai mult decît o singură soție, „cu scopul" — după cum e exprimată destul de ciudat sugestia — „de a avea copii". Dar în momentul de față nu sînt dispus să supăr opinia publică sub acest raport. Și nici nu are rost s-o fac. Oricît de mult i-ar place ei să mă urmeze, n-o pot lua pe Cleopatra cu mine în Parția. A face astfel, ar însemna să-mi subminez propria mea operativitate militară și să întrerup atît de necesara operă de reorganizare a Egiptului, care reprezintă, din punct de vedere strategic ca și economic, o zonă de mare importanță.

În cadrul triumfului egiptean nu s-a făcut, bineînțeles, nici o aluzie la Pompei, în afară de faptul că s-au expus panouri imense înfățișînd moartea asasinilor săi, Pothinus și Achillas. Nu poți triumfa asupra unor cetățeni romani, astfel că bătălia cea mai însemnată, Pharsalus, n-a fost menționată. La fel, în triumful asiatic, s-a pus accentul mai mult pe faptul că Farnace era fiul marelui Mithridates, autorul atîtor masacre ale romanilor din Orient, decît pe acela că fusese aliatul lui Pompei. Chiar și în triumful african, principalul inamic îl reprezenta regele Iuba, deși era cu neputință de susținut că nu luptaseră și forțe romane alături de el. Așa, de pildă, au apărut imagini cu sinuciderile lui Scipio, Cato și ale celorlalți. Știu că asemenea reprezentări i-au

scandalizat pe mulți. Cît despre mine, consideram că acești romani care luptaseră împotriva mea în Africa pierduseră orice drepturi la considerația datorată unor cetățeni. Se aliaseră cu un rege străin, căruia îi făgăduiseră să-i cedeze părți din imperiul nostru, pentru a prelungi un război care fusese pierdut. Chiar și în momentul triumfului, supraviețuitorii partidului lor — Labienus și fiii lui Pompei — își consolidau poziția în Spania și începuseră să cîștige asemenea victorii încît mă gîndeam că va trebui, probabil, să pornesc o nouă campanie în acea peninsulă. Aveam forțe militare care operau acolo sub comanda lui Fabius, care s-a dovedit adesea un comandant excelent, și a strănepotului meu Pedius, de o competență desăvîrșită. Totuși, nici unul din ei doi nu dădea rezultate mulțumitoare. Știam că Labienus avea să continue să-mi dăuneze atîta timp cît va trăi și, la sfîrșitul acestui an de triumfuri, hotărîsem să pun capăt personal acestei chestiuni.

Așa cum s-au desfășurat lucrurile, triumfurile au fost urmate de festivități de tot felul. Spectacolele se țineau lanț, încît nici nu-mi mai amintesc în ce ordine au avut loc. Cred că pînă și Crassus, dacă ar mai fi trăit, ar fi fost uluit de splendoarea banchetului pe care l-am oferit întregii populații din Roma. Douăzeci și două de mii de mese au fost întinse pe străzi și în piețe; mîncărurile și vinurile erau dintre cele mai alese. În seara aceea, întorcîndu-mă acasă, am fost însoțit de mulțimi nesfîrșite de cetățeni amețiți de băutură, care mă ovaționau și mergeau după mine în alai între două șiruri de elefanți. Pe spinările elefanților erau oameni în costume africane, ținînd torțe uriașe în mîini. Luminile acestea pîlpîitoare, împreună cu masivitatea întunecată a voluminoaselor animale, în decorul misterios al nopții înstelate, mi-au produs o puternică impresie. Aș fi dorit ca mama, care a crezut întotdeauna în destinul meu, să mai trăiască pentru a contempla acest tablou — deși ea, așa cum obișnuia mereu, mi-ar fi reproșat risipa de cheltuieli.

Au urmat apoi donațiile către soldații, centurionii și ofițerii din armata mea. Fiecare om a primit mai mult decît îi făgăduisem și decît se aștepta. După aceea am dăruit cîte o mică sumă

de bani fiecărui cetățean din Roma. Îmi pusesem de pe atunci în gînd să revizuiesc lista cetățenilor, reducînd la jumătate numărul celor îndreptățiți să primească gratuit o cantitate de grîne. O asemenea măsură ar fi ușurat statul de o povară paralizantă și ar fi contribuit la încurajarea emigrației în noile colonii pe care le proiectam. Dar, deocamdată, doream ca fiecare să aibă parte de mai multă îmbelșugare și de spectacole gratuite mai variate decît și-ar fi putut închipui. S-au reprezentat piese de teatru, s-au dat spectacole cu fiare sălbatice și s-au organizat jocuri atletice pentru a celebra consacrarea noului for, a Basilicei și a templului în onoarea străbunei mele Venus Genitrix. Eram cuprins de o mare nerăbdare. Multe dintre clădiri au fost inaugurate înainte de a fi terminate. Frumoasa statuie a Cleopatrei, pe care o așezasem în interiorul templului Venerei, nu fusese complet finisată; dar chiar și astfel era o remarcabilă operă de artă.

Unii dintre soldații mei au început să murmure. Cheltuielile acestea fără limită li se păreau dincolo de orice înțelegere. De ce să primească alții și nu ei roadele a tot ceea ce cîștigaserăm? Realmente, acești vechi veterani ai mei parcă luaseră hotărîrea ca, atunci cînd nu luptau, să-mi dea de furcă. Știam la fel de bine ca și ei că era momentul să fie lăsați la vatră. Cu toate astea, pentru o parte din ei mai era încă de lucru. Încă o dată, și pentru ultima oară, trebuia să fac apel la legiunea a X-a ca să conducă atacul din flancul drept al liniei mele de bătaie. Tocmai se terminaseră festivitățile, iar eu abia începusem să schițez în detaliu numeroasele proiecte de legislație pașnică pe care le aveam în minte de ani de zile, cînd am fost silit să ajung la concluzia că trebuia să mă ocup personal de situația din Spania. În luna noiembrie am plecat de la Roma pentru această ultimă campanie a războiului civil.

MUNDA

În călătoria mea spre Spania, ca și la întoarcere, l-am avut tovarăș de drum pe tînărul Octavianus. Nu are o constituție prea robustă și l-aș fi cruțat cu dragă inimă de unele eforturi pentru care nu era pregătit în călătoria noastră peste hotare. Căci eram dornic, ca de obicei, să ajung pe front mai înainte ca prietenii sau inamicii mei să se aștepte. Am făcut întreaga călătorie de la Roma pînă în împrejurimile Córdobei în douăzeci și șapte de zile. În ciuda anotimpului, o parte din călătorie a fost plăcută și, mai mult încă, am fost atît de impresionat de schimbările de decor și de temperatură încît am simțit imboldul să scriu versuri — un lucru pe care nu-l mai făcusem de mulți ani de zile. Am scris o poezie intitulată „Călătoria", care descrie — nădăjduiesc — cu anumită eleganță și cu miez sentimente pe care le-am avut adesea în cursul unei călătorii și pe care presupun că mai toți călătorii le vor împărtăși cu mine. Au fost, negreșit, multe lucruri plăcute în drumul nostru, dar au fost și galopuri chinuitoare, pe cărări accidentate, cu suflarea de gheață a vîntului tăindu-ne obrazul. Uneori găseam hrană și locuință bună; alteori, în graba noastră, trebuia să ne mulțumim cu străchini murdare pline de fasole cu ulei și adesea trebuia să dormim sub cerul liber. Astfel de condiții priesc de minune sănătății și digestiei mele; dar tînărul Octavianus nu era deprins cu un asemenea trai și l-am rugat nu o dată să aștepte și să mă urmeze călătorind pe etape mai ușoare. Dar în trupul său șubred are nesfîrșite forțe de rezistență și hotărîre. Se silea să fie mai viguros decît este și să pară mai vesel decît era cu putință să se fi simțit în realitate. Îl admiram pentru

această calitate și (în special pe drumul de întoarcere cînd am avut mai mult timp) m-a încîntat și m-a impresionat mult conversația lui. A fost crescut în casa surorii mele Iulia, unde a contractat o anumită afectare a manierelor, care îmi amintește de ea ca și de mama. Inteligența lui e scînteietoare, iar perspicacitatea de care dă dovadă în problemele politice e cu totul remarcabilă pentru vîrsta lui. Pare să-și fi făcut un prieten din Cicero și are tot hazul cînd ia în zeflemea vanitatea bătrînului. Evident, nădăjduiește că, într-o viitoare etapă a carierei sale, Cicero îi va fi util și își dă perfect de bine seama de șuvoiul de forță ce poate izvorî, în condiții corespunzătoare, grație marelui talent oratoric pe care Cicero e stăpîn. După cît mi-a spus Octavianus, Cicero l-a remarcat prima oară din cauza unui vis pe care l-a avut. Se făcea că Jupiter îi arăta marelui orator că, dintre toți tinerii din Roma, Octavianus era destinat să dețină rangul cel mai înalt și întreaga putere. Povestindu-mi acestea, Octavianus rîdea și insinua că, în realitate, ceea ce-i plăcuse lui Cicero la el era faptul că se născuse pe timpul consulatului său. Dar îmi dau seama că nu e potrivnic ideii de a lua visul în serios. Mulți membri ai partidului meu nu-l pot suferi. Antonius, de pildă, îl consideră un molîu, probabil pentru că lui Octavianus îi repugnă chefurile, care constituie un obicei zilnic în viața lui Antonius. Dar Octavianus, fără să-l cunoască de prea multă vreme, și-a format o idee uimitor de exactă despre Antonius. Îi vede scăderile, ba chiar i le judecă cu oarecare infatuare; dar înțelege în același timp că Antonius e un prieten cît se poate de loial. A mers chiar pînă acolo încît să-mi sugereze că Antonius ar fi aproape singurul membru al nobilimii din partidul meu în care mă pot încrede. Nu cred că acesta e adevărul. Nădăjduiesc că pot să-mi pun încrederea în fidelitatea tuturor celor care au luptat sub comanda mea (deși trebuie să recunosc că odinioară eram la fel de sigur de Labienus); iar acum, aproape toți cei care ar putea să mă dezaprobe îmi sînt atașați prin puternice legături de recunoștință. Unii oameni (știu asta) se înrăiesc cu atît mai mult cu cît îi tratezi mai blînd și mai generos. Dar lucrul nu e adevărat cînd e vorba de persoane care au veleități de oameni de onoare. Chiar și Cato socotesc că

ar fi fost neprimejdios dacă mi-ar fi îngăduit să-i acord iertarea. Brutus, oricît de greșit mi-ar fi înțeles intențiile, sînt sigur că nu prezintă nici un fel de primejdie.

Dar în timpul acestei călătorii spre Spania nu mă gîndeam la dușmanii pe care-i iertasem, ci la dușmanii pe care, cu acel prilej, n-aveam să-i iert. După ocuparea Romei, la început, speрасем pacea, iar după Pharsalus și moartea lui Pompei, mă simțisem sigur că o am. Apoi a urmat inutila și riscanta campanie din Africa; și din nou mă găseam în fața unor inamici absolut de neîmpăcat. Îmi puteam închipui ce avea să se întîmple, nu numai mie și prietenilor mei, dar Romei și Italiei în general, dacă aș fi fost învins. Masacrele lui Sylla ar fi apărut drept o operațiune condusă rațional, în comparație cu vărsarea de sînge universală și dezorganizată care ar fi marcat intrarea lui Labienus și a brutalului fiu al lui Pompei, Gnaeus, în cetatea Romei. Eram furios la culme, pe de altă parte, pe acele cetăți din Spania Ulterior care trecuseră la inamic, în ciuda binefacerilor pe care le primiseră de la mine în trecut. Prietenul meu Balbus e originar din Cadiz, și am făcut mult pentru acel oraș — locul unde, în tinerețe, era să-mi pierd cunoștința în fața statuii lui Alexandru cel Mare, atît de acut am avut sentimentul propriilor mele deficiențe, al timpului irosit, și totodată al realului și vastului cîmp de forță, acțiune și libertate care se află la dispoziția unui om excepțional. De astă dată, pînă și acest oraș aveam să-l fac să plătească pentru trădarea săvîrșită. Cît despre trupele ce mi se supuseseră o dată și apoi ridicaseră armele din nou împotriva mea, n-aveam să le mai feresc, cum făcusem înainte, de furia soldaților mei, care acum mi se părea justificată — și pe care, la Thapsus, nici eu nu mai fusesem în stare s-o stăpînesc.

În momentul cînd am ajuns pe front, inamicul era în situația de a scoate pe cîmpul de bătaie o forță armată de treisprezece legiuni, dintre care patru erau alcătuite din trupe de prim rang. Atît soldații cît și comandanții lor știau că, în acea împrejurare, nu mai exista posibilitatea încheierii războiului printr-o capitulare negociată, ca aceea pe care o acceptasem din partea lui Afranius și Petreius. De astă dată, lupta trebuia să fie pe viață

și pe moarte. Și în afară de cele patru legiuni de elită, restul armatei inamice reprezenta de asemenea, după cît se părea, o forță de temut. Era alcătuită în mare parte din spanioli instruiți după metodele romane. Nu subestimam nici curajul înnăscut al spaniolilor, nici capacitatea lui Labienus de a instrui trupe şi de a le insufla elan. Eu însumi aveam opt legiuni, dintre care patru veterane. O singră dată eram superior în ceea ce privește oastea de călăreți, dar știam (și Pharsalus îmi confirmase părerea) că bătăliile nu se cîștigă cu cavaleria.

Gnaeus Pompei, în ciuda firii sale dezagreabile, știa să inspire fidelitate soldaților și poseda o iscusință militară vrednică de luat în seamă. Dar îmi închipui că în campania aceasta va fi urmat, probabil, sfatul lui Labienus, care îmi cunoştea metodele și caracterul și putea să prevadă ce gen de acțiune aveam să întreprind. Știa că în special, deși îmi asumasem riscuri de tot felul, exista un singur risc pe care nu mi-l asumam niciodată în luptă. Nu le cerusem niciodată oamenilor mei să se avînte în bătălie atunci cînd condițiile terenului erau nefavorabile pentru ei. Acum, evitînd cu dibăcie lupta timp de peste două luni, Gnaeus Pompei izbutise în cele din urmă să profite de nerăbdarea soldaților ca și a mea, astfel că, pentru prima oară, mi-am asumat riscul. Era cît pe-aci să se dovedească fatal.

Bătălia de la Munda s-a dat aproape exact cu un an în urmă. În cele aproximativ două luni care au precedat-o, cîștigasem cîteva victorii neînsemnate. După una din ele fusesem salutat de oamenii mei cu titlul de „Imperator". A fost unica dată cînd eram salutat astfel după o victorie în războiul civil, și era un indiciu al sentimentelor noastre generale că luptam acum împotriva unor oameni care se situaseră în afara limitelor cetățeniei romane și nu se puteau aştepta la alt tratament decît cel ce le fusese hărăzit galilor sau germanilor. Așadar, treptat, forțam inamicul să se retragă spre sud de Córdoba, dar încă nu avuseserăm posibilitatea să ne ciocnim cu el în plină forță. În acea primă jumătate a lunii martie vremea a fost minunată. Ajunsese un fel de glumă în rîndurile armatei să se repete, zi după zi: „Ce dimineață frumoasă pentru o bătălie!" Apoi, pe cîmpia și pe pantele

dealurilor de lîngă Munda, bătălia a avut loc. Tînărul Pompei și Labienus își postaseră armata pe o poziție cum nu se poate mai puternică. Probabil că nu se așteptau să atac și își făceau socoteala că vor putea declara, la sfîrșitul zilei, că i-au oferit bătălia așa-zisului invincibil Caesar și acesta refuzase provocarea. Și, într-adevăr, am șovăit dacă trebuia să accept provocarea. Știam că, în cazul cînd lupta s-ar fi prelungit, panta dealului i-ar fi dat inamicului un imens avantaj. Dacă nu izbuteam să spargem sau să întoarcem frontul inamic într-un punct oarecare, adversarii noștri aveau posibilitatea să se retragă în sus, devenind mai puternici cu fiecare pas înapoi. Totuși, cunoșteam bravura ostașilor mei și eram încredințat că nici o armată nu putea să le reziste multă vreme.

Astfel, în acea dimineață frumoasă pentru o bătălie, am înaintat în linie de bătaie, am trecut rîul care ne despărțea de inamic și ne-am oprit chiar la poalele dealului. Labienus știa probabil că dacă era vorba să dea o bătălie generală, niciodată n-avea să i se ivească un prilej mai favorabil. Am văzut curînd că era pregătit să-l folosească. Cavaleria și trupele ușoare au înaintat împotriva noastră din flancuri, iar corpul principal al armatei a început să se pună încet în mișcare înspre noi. Preliminariile bătăliei s-au desfășurat atît de convențional încît păreau aproape de domeniul teoriei. Cavaleria mea se găsea sub comanda generală a regelui maur Bogud, cu a cărui soție fusesem în relații atît de intime în Mauretania. Era un bun comandant de cavalerie, iar trupele lui maure erau cel puțin la fel de destoinice ca valoroasele contingente de cavalerie galică și spaniolă pe care le adusesem cu mine. Nu le-a fost greu să măture trupele inamice de călăreți și aruncători cu praștia. Pe urmă, călăreții au fost rechemați. Planul meu era să-i folosesc pentru a exploata adevărata breșă, care avea să fie treaba infanteriei. Între timp, cele două linii de infanterie se apropiaseră îndeajuns pentru ca să aibă cuvîntul șarja și aruncarea sulițelor. Aveam, ca de obicei, legiunea a X-a la dreapta mea și postasem la stînga mea alte legiuni veterane. Mă așteptam ca atacul decisiv să aibă loc fie dintr-o aripă fie din cealaltă. Iar cînd trupele s-au încăierat în luptă, oamenii din legiunea a X-a,

bătîndu-se cu furie și zeloși ca întotdeauna să poată revendica onoarea victoriei, au izbutit să împingă puțin îndărăt inamicul. În celelalte sectoare, cele două linii de bătaie erau încleștate, nici una dintre părți nevoind să cedeze. Urmăream cu neliniște, în speranța că momentul cînd puteam porunci din nou cavaleriei să intre în acțiune avea să vină mai repede. Mă găseam într-o stare de exaltare, ca totdeauna cînd sînt pe cîmpul de bătălie, dar de astă dată eram conștient în același timp de un sentiment contrariu — aproape o presimțire rea. Poate că era numai efectul ulterior al unui atac de epilepsie pe care-l suferisem recent lîngă Córdoba; poate că într-un colț al conștiinței se contura gîndul că ceream de la acești vechi soldați ai mei aproape mai mult decît mă puteam aștepta din partea lor. Am observat că ușoara înaintare inițială din dreapta fusese menținută. Nimic nu ne putea da acum o victorie rapidă, iar eu îmi angajasem armata într-o luptă în care experiența și instruirea soldaților noștri erau contrabalansate, și poate mai mult decît atîta, de efectivele superioare, robustețea fizică și poziția avantajoasă a inamicului. Timp de peste două ore, fără întrerupere, a durat lupta aprigă corp la corp. Nu produceam nici o schimbare în linia inamicului și știam că acest singur fapt le dădea mai multă încredere adversarilor noștri, în timp ce nouă ne slăbea hotărîrea. Îmi închipuiam ușor ce va fi simțit Labienus. După atîta lăudăroșenie și atîtea dezamăgiri, părea că se află în pragul triumfului care avea să-i satisfacă îndelunga ură. Iar eu, care mă dovedisem a fi un general mai valoros decît Pompei cel Mare, aveam oare să mă las biruit și dezonorat de trupele comandate de fiii săi? Nu puteam suporta să aștept rezultatul acțiunii și aș fi preferat, fără doar și poate, să mor luptînd decît să-mi văd soldații întorcînd spatele și luînd-o la fugă. Am răcnit cuvinte care au fost, probabil, incoerente și, oricum, n-au putut fi auzite decît de foarte puțini. Eram deznădăjduit și înecat de revoltă. Pierdeam bătălia și mi se părea împotriva firii lucrurilor să fie astfel. „Vreți să mă trădați acum pentru niște băiețandri?“ — le-am strigat; și, smulgînd un scut și o sabie de la unul dintre răniți, am alergat către inamic. Așa făcusem, cu atîția ani în urmă, pe dealul din Gallia nordică, prin

desişul gardurilor vii, cînd am fost înconjurați de tribul nervilor. Părea că a trecut o viață întreagă din acele zile. Și atunci acțiunea mea fusese nepremeditată, iar rezultatul ei mă uimise şi pe mine. Așa și acum, nu luam sema la loviturile de lance și de sabie a căror țintă eram eu, dar oamenii mei m-au văzut și, fie că mi-au auzit și înțeles cuvintele, fie că nu, n-aveau de gînd să-şi lase generalul să lupte înaintea lor. Întîi cu încetineală, apoi cu rapiditate crescîndă, simțeam cum bătălia ia o altă înfățișare. În alte sectoare lupta continua fără nici o superioritate de situație pentru vreuna din părți, dar în aripa dreaptă eram biruitori. Vedeam după chipurile lor şi auzeam după glasurile lor mînioase că oamenii din legiunea a X-a ştiau că învinseseră. Aripa stîngă a inamicului a suferit mai întîi o curbură, fiind apoi complet destrămată. Era momentul să-mi dezlănțui cavaleria asupra flancului dezorganizat şi a ariergardei. M-am retras din linia frontului ca să verific executarea acestei acțiuni și am constatat că regele Bogud, văzînd care era situația, își masase călăreții pentru șarjă. Am observat de asemenea, mai sus pe deal, o intensă mișcare de trupe îndărătul frontului principal al inamicului și mi-am dat seama numaidecît că Labienus acționa cît se poate de inteligent. Aducea cohorte de pedestrași din dreapta și din centru ca să țină piept atacului de cavalerie la care se aștepta din stînga. Era tocmai manevra prin care cîștigasem eu bătălia de la Pharsalus; de astă dată însă, manevra, deși admirabilă în sine, nu numai că nu și-a atins scopul, dar a dus de-a dreptul la derută totală în întreaga armată dușmană. Labienus, pentru a face față amenințării, a trebuit să-și deplaseze cohortele cu iuțeală; mişcarea nu era aşteptată de oamenii de pe frontul de luptă, de aceea nu i-au înțeles scopul. Soldații, încleștați efectiv în luptă, au luat acest iureş subit de steaguri şi cohorte din spatele lor nu drept o acțiune înțeleaptă menită să-i protejeze, ci drept începutul unei fugi generale. Cîteva unități au intrat în panică și în scurt timp panica s-a întins de-a lungul întregii linii a frontului. În momentul cînd cavaleria mea a intrat în acțiune, n-a mai existat nici o rezistență serioasă.

După Pharsalus dădusem ordin oamenilor mei să cruțe viața compatrioților lor și am dorit ca această poruncă a mea să fie pomenită de viitorii istorici ai vremurilor noastre. Dar după Munda n-am mai dat un asemenea ordin, și nici n-ar fi fost ascultat, dacă-l dădeam. Pierderile noastre fuseseră mai grele decît avusesem de suportat în oricare din bătăliile mele anterioare. Oamenii erau sleiți de puteri. Cu toate astea, alături de cavaleria relativ mai odihnită, au mai petrecut cîteva ore omorînd pe toți cei pe care i-au putut ajunge din urmă. S-a evaluat că în această bătălie au murit 33 000 de oameni din rîndurile inamicului. Printre morți era și Labienus. Am vegheat ca trupul său să fie îngropat cu cinstea cuvenită.

După aceea ne-am îndreptat spre Córdoba, unde izbutiseră să se refugieze alți 22 000 de oameni din armata inamicului. Locuitorii orașului erau dispuși să se predea, dar trupele inamice n-aveau nici curajul să se lase în seama îndurării mele, nici priceperea și hotărîrea să reziste. Unii au dat foc orașului, probabil ca un mijloc de a-i teroriza pe locuitori, iar în dezordinea generală n-am avut prea mari greutăți ca să luăm localitatea prin asalt. Dintre cei 22 000 de oameni din cetate, care se aflausub arme împotriva noastră, puțini au supraviețuit. Cît despre fiii lui Pompei, tînărul Sextus a scăpat și mai încearcă și acum, cu resurse foarte limitate, să organizeze o flotă în apele răsăritene. Gnaeus a fost fugărit de spaniolii din serviciul meu, iar atunci cînd am intrat în Sevilla, i-am găsit capul retezat, expus în piața principală a cetății. L-am privit cu indiferență; într-adevăr, sentimentele mele se schimbaseră din vremea cînd am privit cutremurat de oroare capul tatălui său pe puntea vasului, lîngă Alexandria. Pe atunci mai nădăjduiam încă pace și reconciliere între cetățenii romani. Acum, războiul civil, ca și războiul galic, se încheiase cu mai multă vărsare de sînge decît mi-aș fi putut închipui.

Am petrecut cîteva luni în Spania, reorganizînd provincia și dînd dispoziții pentru plata și recompensarea trupelor mele. De astă dată n-am manifestat nici un fel de milă față de acele orașe spaniole care, în ciuda numeroaselor mele dovezi de bună-

voință, parcă din simplă îndărătnicie sau dor de senzație și aventură, trecuseră la inamic. I-am făcut pe bogătași să plătească pentru luxul acesta al revoltei. Nu i-am uitat niciodată pe cetățenii din Cadiz și faimosul lor templu al lui Hercule. După prima mea campanie restituisem acestui templu întreaga comoară ce-i fusese răpită de către ofițerii lui Pompei. Acum am luat comoara pentru folosul armatei și al meu.

N-am plecat la Roma decît spre miezul verii. În drum, m-am oprit în provincia noastră, la Narbona. Voiam să revăd mulți prieteni vechi de acolo, iar alții au venit din Italia și din toate părțile Galliei să mă întîmpine. Am vizitat întotdeauna cu plăcere această mică zonă fertilă, cu climă blîndă și locuitori vioi la minte, care au fost romanizați de atîta vreme și, cu excepția populației din Marsilia, mi-au dat cel mai credincios sprijin. Reflectam că nu trecuseră mai mult de doisprezece sau treisprezece ani de cînd îngrijorarea mea în privința securității provinciei îmi oferise pretextul de a interveni împotriva helveților. De la acest accident al istoriei pornise cucerirea Galliei și invadarea Britanniei și a Germaniei. E adevărat poate că dacă o întîmplare n-ar fi corespuns cu necesitățile ambiței și personalității mele, aș fi descoperit alta; dar o alta m-ar fi putut îndrepta într-o direcție deosebită — spre răsărit poate, pe meleagurile Danubiului, unde e posibil să mă duc totuși, fie anul acesta fie anul următor, de vreme ce frontiera noastră se cere rectificată în partea aceea. Așa cum au ieșit lucrurile, mă bucur că soarta m-a condus în Gallia și că ulterior am știut să mă folosesc de destin în avantajul meu și să creez acolo începuturile unei dezvoltări noi și durabile. Anul trecut, străbătînd provincia noastră, îmi reveneau în amintire cît se poate de limpede priveliștile vaste și atît de diferite de mai la nord, de la dealurile din jurul Gergoviei și Alesiei pînă la pădurile și mlaștinile unde trăiau belgii și la rîpele împădurite unde urmărisem și ucisesem un număr atît de mare de eburoni trădători. În tot cursul războiului civil, această întinsă zonă fusese liniștită. Totuși, nu cu mult în urmă, însăși provincia fusese amenințată de bandele lui Vercingetorix și, cu scopul de a-mi salva legiunile izolate, fusesem constrîns

să execut în toiul iernii traversarea Cevenilor, lucru socotit pînă atunci cu neputință de realizat.

Acum, oricît de grele fuseseră timpurile acelea, era o ușurare să mă gîndesc la ele după dificultățile și după vărsările de sînge roman din Africa și Spania. De aceea m-am bucurat să-i regăsesc în provincie pe cîțiva dintre foștii mei ofițeri, mai cu seamă pe Antonius și pe Trebonius, ca și pe unii, cum era în special Brutus, care luptaseră împotriva mea și care îmi acceptaseră iertarea. Toți aceștia aveau motive să se aștepte să mă vadă nemulțumit de ei. Într-adevăr, circula chiar o versiune (pe care n-am crezut-o niciodată) că Trebonius ar fi făcut planul să mă asasineze. E foarte probabil să fi vorbit împotriva mea dintr-o deziluzie a sa personală greșit interpretată, căci fusese guvernator al Spaniei Ulterior și nu reușise cu nici un chip să împiedice inamicul de a face primejdioase progrese în acea provincie. Dar la fel eșuaseră și generalii mei Fabius și Pedius. Toți erau oarecum rușinați de ei înșiși. Toți sînt ofițeri valoroși, dar nu le place să admită că le lipsește geniul lui Labienus. Consideram că binemeritau onoruri și am aranjat astfel lucrurile încît Trebonius și Fabius să dețină consulatul pentru restul anului, iar după triumful pe care îmi propuneam să-l serbez eu însumi la Roma în toamnă, Pedius și Fabius să aibă și ei parte de un triumf. Cît despre Antonius, îi acordasem, după Pharsalus, atît onoruri cît și răspunderi. Nu mă așteptasem la prea multă înțelepciune politică din partea lui, dar îmi închipuisem că, cel puțin, avea să-și mențină legiunile în stare de operativitate și de mulțumire. Sînt convins și astăzi că dacă n-a făcut-o a fost numai pentru că era prea leneș ca să-și dea ostenela și, din epoca răzvrătirii din Campania, îl utilizasem destul de rar. Totuși, am ținut la el întotdeauna, iar acum, după cît se părea, venise din nou momentul să-i dau prilejul să se distingă. I-am făgăduit că avea să-mi fie coleg la consulatul pe anul în curs. Pînă acum se comportase bine, afară de faptul că nimic nu-l putea determina să se împace cu Dolabella.

Îmi amintesc că Brutus avea un aer foarte domolit cînd a venit să mă întîmpine în provincie. Primisem rapoarte excelente despre comportarea sa ca guvernator al Galliei Cisalpine,

un post pe care i-l oferisem, cu toate că nu avea calificările legale ca să-l dețină. Și, atît de dragul mamei sale, Servilia, cît și al lui personal, eram dornic să-l ajut și în viitor. La un moment dat mă gîndisem chiar să-l fac moștenitorul meu principal. Așa cum stau lucrurile, l-am făcut moștenitorul meu pe tînărul Octavianus și (deși aceasta în general nu se știe) l-am adoptat ca fiu. E sînge din sîngele meu; e înzestrat, spre deosebire de Brutus, cu o inteligență cît se poate de ageră și de realistă în privința problemelor politice; în sfîrșit, e cel puțin la fel de ambițios cum am fost eu. Mi-e teamă că-i lipsește întrucîtva generozitatea și are prea puțin din farmecul pe care Brutus, cu toată ținuta lui gravă, îl păstrează și astăzi. Atît el cît și Brutus sînt ceea ce s-ar putea numi oameni cu firi reci, dar Octavianus se deosebește de Brutus prin faptul că își dă seama că, în raporturile cu oamenii, răceala e un defect. Văd bine că îl invidiază pe Antonius pentru degajarea și naturalețea manierelor sale și pentru evidenta fascinație pe care o exercită asupra femeilor și a soldaților. Într-adevăr, am auzit că, în eforturile lui de a capta ceva din această utilă calitate a lui Antonius, tînărul se forțează, cu obișnuita-i perseverență, să se dea la chefuri cu băutură sau la lungi momente de destrăbălare sexuală pentru care nu e tocmai dotat de la natură. E încă o pildă a forței sale de hotărîre și, cu toate că nu pot aproba, bineînțeles, asemenea manifestări patetice, ele nu mă scandalizează, ca pe Brutus, și nici nu-mi bat joc de ele cum face Antonius. Nădăjduiesc că voi rămîne în memoria omenirii nu numai sub aspectul de cuceritor al Galliei, dar și sub acela al omului care a pus capăt la Roma lungii perioade de războaie civile și de antagonisme de neîmpăcat între individualități. Dar în cursul unei vieți întregi m-am deprins să cîntăresc tăria caracterelor și resursele oamenilor care sînt sau pot deveni antagoniști. Dintre aceștia trei — Antonius, Brutus și Octavianus — nu am nici o îndoială că, în cazul cînd și-ar asigura un număr de partizani, Octavianus ar fi adversarul cel mai primejdios.

La întoarcerea mea din Spania nu mă gîndeam însă la dușmani, ci la prieteni. Astfel că am fost fericit să-i pot risipi de îndată

lui Brutus îngrijorarea pe care va fi avut-o în privința cordialității cu care aveam să-l primesc. Desigur, nu se putea aştepta să aprob căsătoria pe care o făcuse de curînd. Dacă m-ar fi consultat, l-aș fi sfătuit insistent să n-o facă. Dar deși sînt supraveghetor al moravurilor şi dictator perpetuu, nu sînt un Sylla, care obișnuia să impună oamenilor cu cine să se căsătorească și de cine să divorțeze — și pe care îl asculta toată lumea, în afară de mine. Brutus se căsătorise după cît se putea presupune din dragoste, deoarece avantajul politic nu părea să fie prea mare de pe urma alierii cu o femeie care își petrecuse viața în compania celor mai aprigi dușmani ai mei. Căci Porția era fiica lui Cato și văduva lui Bibulus. Era greu să găseşti o a doua femeie în Roma care, prin forța împrejurărilor, să-mi fi auzit numele acoperit de ocări mai crunt și mai neîntrerupt. Cred că Brutus a fost și mulțumit și ușurat cînd i-am spus că nu-mi era felul să port pică morților și că-i doream fericire în căsnicie. Mă îndoiesc însă că a aflat-o. În ultima vreme mi s-a părut mai posac ca de obicei.

Nu mult după întrevederea aceasta cu Brutus în provincia noastră, am plecat mai departe spre Italia. Dar înainte de a părăsi Gallia Transalpină, am luat personal măsuri în vederea noilor colonii unde două dintre legiunile mele veterane aveau să primească generoase loturi de pămînt. Legiunii a VI-a i-am împărțit pămînt din teritoriul confiscat de la Marsilia. Legiunea a X-a se află acum în provincie, la Narbo Martius. N-au mai rămas mulți din cei care au luptat împotriva helveților și a lui Ariovist. Gaius Crastinus și mulți alții zac îngropați în cîmpia de la Pharsalus. Mai mulți încă au căzut la Munda. Pe măsură ce îmbătrîneau, nu mai era ușor să te înțelegi cu ei. Acum își cultivă viile, înstăriți cum n-au fost niciodată. Eu, care am dobîndit tot ce se poate presupune că-și dorește un om, trebuie să continui lupta. Mi se va părea ciudat să lupt fără ei.

ÎNCHEIERE

După întoarcerea mea de la Munda a trecut mai puțin de un an de cînd mă aflu în Italia, și numai ultimele luni ale acestui răstimp le-am petrecut la Roma. Triumful meu din toamnă a fost nu mai puțin strălucit, deși nu de proporții chiar atît de ample cum fuseseră cele patru precedente. Poporul a avut distracții din belșug; iar dacă nimic n-a egalat spectaculoasa luptă navală, redată pe un lac artificial, pe care o organizasem anul precedent, s-a desfășurat în schimb o deosebit de frumoasă vînătoare de fiare sălbatice, în care au fost uciși patru sute de lei, și a fost văzută pentru prima oară la Roma o girafă. Aceste spectacole și divertismente, la care a tebuit să iau parte (deși aveam lucruri mult mai importante de făcut), mi-au readus în minte vremurile parcă demult apuse cînd eram edil, avîndu-l coleg pe Bibulus; atunci, cu ajutorul unor împrumuturi colosale, am oferit o serie de reprezentații cum nu se mai văzuseră încă și, în cele din urmă, am îndrăznit să prezint din nou în fața publicului statuile interzise ale lui Marius. Cu acel prilej, pentru prima oară, am auzit numele de Caesar strigat cu entuziasm și uimire încîntată din gurile unor mari mulțimi de oameni, și m-am simțit îmbătat de succes. Astăzi, asemenea aclamații constituie un fenomen cotidian și dacă înfăptuiesc ceva care nu atinge limitele extreme ale grandorii sau generozității, masele se simt înșelate. M-au situat pe un piedestal prea înalt pentru afecțiune, dar nu mai presus de ghimpele invidiei. Voi fi mai fericit alături de soldații mei. Cît despre populația Romei, mă îndoiesc că-i voi mai stîrni un entuziasm autentic pînă în clipa cînd voi fi mort.

În timpul triumfului meu spaniol s-au produs cîteva manifestări de dezaprobare, iar unul din tribuni a avut chiar neobrăzarea să rămînă așezat în timp ce treceam. Unii aveau, fără îndoială, impresia că insultam memoria defunctului Pompei, sărbătorind un triumf asupra armatelor ce fuseseră comandate de fiii lui. Bineînțeles, nimeni dintre cei care mă cunoșteau cît de puțin nu puteau să gîndească astfel. N-am menționat niciodată, în nici o declarație oficială, victoria de la Pharsalus. La Roma, după această victorie, unii dintre partizanii mei au doborît statuile lui Pompei. De curînd, am dat ordin să fie toate înălțate din nou la locul cuvenit. Cît despre triumful meu, l-am serbat pentru a marca sfîrșitul războiului civil și pentru a lăsa să se înțeleagă că aceia care tulburau pacea în repetate rînduri nu meritau considerația acordată în mod obișnuit cetățenilor romani. De asemenea, doream să onorez armata care luptase în cea mai cumplită bătălie din cîte dăduserăm pînă atunci.

Am fost — recunosc — jignit de comportarea ofensatoare a acelui unic tribun și puțin contrariat de cîteva neînsemnate manifestări de sentimente ostile din partea mulțimii. Dar nu sînt nici închipuit, nici neexperimentat. Știu că îmi păstrez autoritatea asupra poporului și că e o autoritate bazată nu pe teamă, ci pe admirație și simpatie camaraderească. Dacă aș fi asasinat astăzi, poporul, după primul moment de stupoare, s-ar întoarce asupra ucigașilor mei și ar începe să mă adore ca pe un zeu, cu mai multă fervoare decît în prezent. Dar în ciuda faptului că sînt conștient de realitatea puterii mele și de esențiala banalitate a multora dintre onorurile cu care sînt copleșit, sînt totuși intolerant, astăzi ca și în trecut, față de lipsa de onestitate intelectuală și față de acel gen de legalitate pe care am văzut-o folosită, cu o pedanterie bestială în cursul unei vieți întregi, drept paravan pentru egoismul orb și justificare pentru opresiune și atrocitate. De aceea, deși într-un sens îmi vine să zîmbesc la gîndul că sînt dator să cer îngăduința cine știe cărui tribun obscur înainte de a merge mai departe cu planurile mele, în același timp mă irită folosirea greșită a ceea ce ar trebui să reprezinte un respect sincer față de

convenții. În cursul vieții mele, Marius, Sylla, Pompei și eu însumi, din diverse motive (și foarte adesea pentru binele republicii), am călcat legea sau am denaturat-o în interesul nostru. Întrucît eu am realizat mai mult decît ceilalți trei, presupun că sînt privit drept cel mai revoluționar. Și totuși eu am avut o venerație mai adîncă față de antichitate. Altfel nu mi-aș fi dat osteneala să scriu aproape douăzeci de volume despre știința prezicerii, o știință în care nu cred, dar care constituie parte integrantă a religiei noastre de stat, al cărei șef sînt eu. N-aș vrea să îndepărtez nimic din trecut, decît ceea ce trebuie îndepărtat în interesul binelui obștesc. Căci, oricît de importantă e oricare convenție, ea este astfel numai pentru că slujește scopurilor mai vaste ale libertății, justiției, forței și ordinii. De aceea, cînd mi se cere să „restaurez republica", aș fi autorizat să răspund că tocmai asta fac. E adevărat că am fost făcut de curînd dictator pe viață și că e o funcție fără precedent în istoria romană. Dar evenimentele au arătat cît de necesară e autocrația aceasta, cel puțin în momentul de față. Iar eu am făcut uz de prerogativele mele, atît ca dictator cît și în calitate de prefect al moravurilor, spre a întări organele existente de guvernare, și nu spre a le distruge. Am sporit mult numărul senatorilor. Firește, unii membri ai vechii aristocrații romane se plîng că am introdus în rîndurile lor oameni lipsiți de maniere distinse. Lucrul e adevărat, dar aceiași membri ai aristocrației spuneau aceleași lucruri despre Marius și despre Cicero. Mă îndoiesc dacă se poate găsi un Marius sau un Cicero printre noii senatori creați de mine; totuși, acești noi senatori sînt oameni cu mari resurse intelectuale, care și-au cîștigat dreptul la distincție. Tot astfel, am sporit numărul pretorilor și al chestorilor nu în scopul de a-mi răsplăti partizanii, ci pentru că statul are nevoie de un număr mai mare de magistrați spre a îndeplini cu operativitate un volum crescut de sarcini. În momentul de față, majoritatea acestor înalți funcționari își datoresc poziția mai curînd protecției mele decît, ca în trecut, propriilor lor eforturi desfășurate legal sau ilegal în luptele electorale. Și acesta e un aspect necesar. Roma trebuie să aibă răgazul de a-și reveni în urma războiului civil, fără a se cufunda

iarăși, atît de curînd, în jalnica și ruinătoarea vrajbă a ambițiilor personale, a acuzărilor și contraacuzărilor, a mituirii și corupției, pe care o cunosc prea bine și pe care unii continuă s-o învrednicească și astăzi cu numele de „libertate". Acești oameni ar face bine să reflecteze că, în activitatea mea de control asupra alegerii magistraților superiori, n-am încălcat nici o „libertate" însemnată. Nici o persoană capabilă n-a fost exclusă printr-o acțiune de-a mea din vreun post pentru care e calificată. Printre pretorii acestui an, de pildă, se numără și Cassius, care, sînt absolut sigur, mă dezaprobă, și Brutus, care, deși mi-e drag și am încredere în el, e cert că nu-mi împărtășește vederile politice.

Dar de ce aș încerca să justific, chiar față de mine, faptul că eu dețin puterea, din moment ce știu că e un lucru necesar și că fac uz de ea cu moderație? Poate cînd mă voi afla în Orient voi scrie un fel de tratat constituțional spre a-mi defini și explica scopurile pentru acea foarte mică minoritate care se pasionează cu adevărat de asemenea probleme. Un astfel de tratat mi-ar aduce un oarecare bine, dar nu prea mare, deoarece nici o argumentare intelectuală, oricît de convingătoare, nu i-ar împiedica pe cei mai mulți dintre dușmanii mei, oricît de inteligenți ar fi, să mă urască. În plus, deși sînt cu prisosință un iubitor al tradițiilor și datinilor strămoșești, nu mi-ar plăcea să mă simt legat de recomandări teoretice. Am învățat că în politică, la fel ca și în război, ceea ce are importanță e rapiditatea. În momentul de față sînt multe de făcut și îmi lipsește pur și simplu timpul pentru a putea să-mi supun conduita unor dezbateri ce s-ar desfășura după idei preconcepute. Pentru viitorul care se poate prevedea, eu trebuie să păstrez puterea autocratică. Nici un om cu mintea întreagă nu m-ar putea considera un tiran, dar îmi dau seama că sînt destui aceia care nu sînt sănătoși la minte.

Printre aceștia, cel puțin în ceea ce privește politica, sînt înclinat să-l situez și pe Cicero. După încheierea războiului african, a ținut cîteva discursuri bine concepute și generoase. E sincer impresionat, cred eu, de faptul că sînt potrivnic ideii de a vărsa sîngele compatrioților mei. De altfel, recent a fost

primul care a propus pentru mine în senat noi onoruri, excesive și inutile. Totuși, limbajul său, cu toate frumusețile lui de stil, îmi face impresia fie că aparține unei școli de retorică, fie altei epoci. Mintea lui scînteietoare n-a sesizat simplul fapt că istoria e vie și că timpurile s-au schimbat. Îmi măgulește vanitatea aproape cu aceleași cuvinte cu care i-o măgulea lui Pompei în tinerețe, iar cînd vorbește copleșit de venerație despre republică, se gîndește la o formă de stat care a încetat să existe mai înainte ca el să se nască. Cicero se pare că a găsit timpul să compună un tratat constituțional. Nu de mult l-a arătat prietenilor mei Balbus și Oppius, cerîndu-le sfatul dacă să-l supună aprecierilor mele sau nu. Ei l-au descurajat, ceea ce, bineînțeles, l-a jignit. Dar au făcut bine că l-au descurajat, deoarece comentariile mele, socot eu, l-ar fi jignit și mai mult. Are intenții bune, dar ar vrea ca lucrurile să fie ceea ce nu sînt. În practică, se pare că nu are nimic de propus decît ceea ce și-a închipuit întotdeauna că este de dorit — o stare de lucruri în care un singur ofițer de elită (pe vremuri era Pompei; astăzi sînt eu) să comande armatele pe cîmpul de luptă, în timp ce Roma, Italia și provinciile să fie guvernate onorabil și patriotic de un senat alcătuit din conservatori preocupați de binele public și posedînd o cunoaștere temeinică a istoriei, subînțelegîndu-se că toți ar trebui să asculte și să se lase conduși de oratoria și înțelepciunea lui Cicero însuși. Propria lui experiență ar fi trebuit să-l învețe că o asemenea adunare nu există. Și ar trebui să aibă modestia de a-și aminti că propria sa reputație în domeniul activității politice nu l-ar îndreptăți pe nici un om inteligent să-i urmeze orbește sfaturile.

În luna decembrie am luat masa împreună cu el la una din latifundiile sale. Mă găseam în vecinătate, în vizită la tatăl vitreg al lui Octavianus, și am acceptat bucuros invitația lui Cicero, deși ezitam ca nu cumva să abuzez de ospitalitatea lui, avînd în vedere impunătoarea mea gardă personală (aveam aproape două mii de călăreți cu mine). În plus, mi-e teamă că l-am ofensat cînd a venit dimineața să mă invite, iar eu nu l-am putut primi. Eram mult prea ocupat discutînd cu Balbus diverse planuri și

probleme financiare. Totuși, pînă la urmă toate au ieșit bine. Soldațiii au primit o masă destul de bună în grădină, iar eu am petrecut o seară cît se poate de plăcută. Am vorbit numai despre literatură și filozofie, și cred că Cicero a fost la fel de mulțumit ca și mine că discuțiile noastre s-au limitat la aceste subiecte. Știu bine că arde de dorința de a-mi da sfaturi politice, dar sfaturile lui iau, fără excepție, forma unor generalități inofensive care, în actualul context de evenimente și necesități contemporane, sînt aproape, dacă nu chiar total, lipsite de sens. Își dă seama că inteligența mea e mai ales de ordin practic și că sînt toate șansele ca eu să pretind, într-o dispută politică, o cunoaștere a faptelor pe care el nu e stăpîn și o anumită precizie logică cu care nu e deprins cînd e vorba de politică. Ca atare, îi e teamă că nu l-aș asculta cu respectul la care se consideră el îndreptățit. Dar pe teme literare știe că-i iau în serios fiecare cuvînt, că mă încîntă umorul lui și că-i admir erudiția. Mai mult, în acest domeniu ascultă fără pică ceea ce-i spun, și-mi răspunde fără emfază. E un lucru care-i face deosebită cinste. Sînt eu însumi, sub anumite aspecte, un om de litere și am observat că, în general, scriitorii, poeții și oratorii dau dovadă de mai puțină generozitate unii față de alții decît rivalii din alte profesiuni. Cicero e o excepție. Și-a consacrat mult timp ca să ajute tineri oratori și studioși ai filozofiei. Recunoaște și laudă creațiile de talent ale altora, ba chiar în aceste probleme, în care e într-adevăr un expert, nu manifestă nimic din vanitatea și intoleranța pe care o arată atunci cînd discută alte subiecte cu care e mult mai puțin familiarizat. În prezent scrie o grămadă de versuri, pentru care e înzestrat cu o excepțională facilitate. Mi-a spus că adesea compune cinci sute de versuri într-o singură seară. Se ocupă, de asemenea, cu interesante și valoroase lucrări de filozofie, creînd noi cuvinte sau născocind metafore pentru o serie de termeni grecești de specialitate care nu au echivalent în latină. Am savurat întreaga noastră convorbire, iar cînd mi-am luat rămas bun de la el eram sincer făcîndu-i toate urările de bine. E regretabil că mă dezaprobă atît de profund. Mi-ar plăcea să înțeleagă că atîta timp cît eu sînt în viață, el se poate deda în liniște stu-

diului, sporindu-și faima; în timp ce, presupunînd că eu aș fi înlăturat prin violență (și acum numai prin asasinat s-ar putea atinge acest scop), în vălmășagul dezordinilor care, în mod inevitabil, ar urma, e greu de închipuit ca el să supraviețuiască. Ceea ce s-ar întîmpla cu el ar fi, probabil, ceea ce s-a mai întîmplat și în trecut. Întîi ar fi utilizat, apoi îndepărtat. Aș fi dorit să fi avut măcar un singur prilej de a-i fi recunoscător în politică, deoarece eu, spre deosebire de alții, i-aș fi arătat în mod sigur recunoștința mea.

În clipa de față, el și cu alții sînt, fără îndoială, furioși și abătuți la gîndul că aș putea orîndui lucrurile astfel încît să mi se dea titlul de „rege". E un plan pe care Cleopatra mi l-a sugerat adesea. Balbus, de asemenea, înclină să-l sprijine, și, indiscutabil, un mare număr dintre partizanii mei de la Roma s-ar bucura să mă vadă că rup complet cu tradiția republicană și arăt cu toată claritatea că Roma e în puterea unui singur om. Nu sînt potrivnic ideii nici eu însumi. Îmi place ca, acolo unde e cu putință, distincțiile să fie precise; sînt un descendent al străvechilor regi ai Romei și am o nesfîrșită venerație pentru antichitate. Totuși, sînt conștient în același timp că există la Roma un foarte adînc sentiment republican care, oricît de irațional ar fi, e o forță de care trebuie să ținem seamă. Ceea ce oamenii găsesc supărător e numai denumirea de „rege", și asta pentru că au fost învățați să creadă că acel Brutus de odinioară (un strămoș cam îndoielnic al prietenului meu, Marcus Brutus), care a mîntuit lumea de primul rege al Romei, a săvîrșit o acțiune vrednică de laudă instaurînd un sistem oligarhic de guvernare, a cărui evoluție treptată a dus la ceea ce numim noi astăzi „republică". Am fost deprinși să punem în contrast ideea de monarhie cu realitatea acestei republici și ni se insuflă convingerea care publica noastră e cea mai bună formă de organizare politică pe care a inventat-o omul pînă acum. Atît de puternică e influența prejudecății și a educației încît puțini își mai îngăduie să reflecteze că, în cursul ultimelor două generații, republica noastră s-a dovedit total inadecvată să facă față celor mai elementare sarcini ale guvernării — menținerea legii și

ordinii în cadrul comunităţii romane. Mai numeroşi au fost romanii ucişi în bătălie, jefuiţi sau asasinaţi de către concetăţenii lor în aceşti ani decît cei din oricare perioadă de cucerire străină sau de autoapărare. A fost o vreme cînd şi eu gîndeam mai curînd în termeni de reformă a moravurilor decît de reconstrucţie generală. Acum, nevoia de reconstrucţie este evidentă, şi poate că e de dorit să utilizăm cuvinte noi, sau cuvinte vechi cu sensuri noi, pentru a marca schimbarea ce a avut loc. Mă bate gîndul că numele de „Caesar" ar putea ajunge să fie utilizat spre a desemna acest nou gen de monarh pentru care eu folosesc în prezent stînjenitorul titlu de „dictator perpetuu". Chiar şi aşa însă am dreptul să port toga de purpură şi ghetele roşii înalte pe care le purtau regii de odinioară ai Romei. Bănuiesc că, în parte, costumul acesta a provocat demonstraţia care a avut loc aproximativ cu o lună în urmă. Pe cînd mă întorceam la Roma de la celebrarea Festivalului Latin glasuri numeroase din mulţimea ce mă înconjura m-au salutat cu titlul de „rege". S-a produs desigur şi un fel de contrademonstraţie, condusă de cîţiva tribuni neoficiali. Am replicat manifestanţilor de ambele părţi declarîndu-le: „Numele meu e «Caesar» şi nu «Rege»", şi mi-a răsărit pe loc în minte gîndul că numele de „Caesar" n-ar fi o alternativă rea pentru celălalt titlu, mai puţin popular. De atunci, prietenii mei au făcut diverse încercări pentru a verifica intensitatea atmosferei generale. Statuile mele au fost împodobite cu diademe regale şi, exact acum o lună, o impresionantă ceremonie a fost pusă la cale cu prilejul sărbătoririi Lupercaliilor, cînd Antonius, în faţa unei mulţimi imense, a făcut încercări repetate de a-mi oferi o coroană. Gestul a fost primit cu sentimente amestecate. Probabil cam jumătate dintre cei prezenţi au fost grav jigniţi de propunerea unei monarhii oficiale. De aceea am dat dispoziţii ca acea coroană să fie aşezată în templul lui Jupiter împreună cu o inscripţie, în sensul că eu, Caesar, cînd mi s-a oferit titlul de rege din partea poporului prin mijlocirea consulului Antonius, am declinat oferta. O asemenea atitudine ar trebui, cred eu, să convingă pe orice om nepărtinitor că nu doresc să rănesc susceptibilităţile nimănui. Cu toate astea, rămîne adevărat,

așa cum Cleopatra îmi atrage mereu atenția, că în Orient titlul de „rege" mi-ar putea fi extrem de util. Bătrînul unchi Lucius Cotta a izbutit să scoată o prorocire din cărțile sibilline, în sensul că Parția nu poate fi cucerită decît de un rege, și în cursul adunării de astăzi a senatului (trebuie să se fi luminat de ziuă) are să propună ca, din multiple motive, militare și superstițioase, ar trebui să am dreptul de a mă intitula „rege" în afara granițelor Italiei. Propunerea va fi, bineînțeles, votată; dar nu sînt sigur în ce măsură voi face uz de acest nou privilegiu. Va trebui să am în vedere sentimentele armatei și avantajele precise care ar decurge în actuala conjunctură.

De altfel, eu am avut de reflectat asupra unor lucruri de mult mai mare însemnătate decît folosirea titlurilor onorifice. Unii dintre detractorii mei ar fi uimiți dacă ar ști cît de puțină vreme am consacrat eu în cursul ultimelor luni gîndurilor despre monarhie. Interesul meu s-a concentrat mai ales asupra unor proiecte grandioase în patrie, ca și peste hotare. M-am ocupat de asemenea de unele chestiuni de detaliu, pe care le consider importante. Am schițat constituții pentru noi colonii și așezări. Am elaborat în amănunt planuri pentru recrutarea și transportul coloniștilor în trei cetăți, care nădăjduiesc că vor fi cele mai mari dintre noile mele întemeieri — Troia, Corint și Cartagina. Nădăjduiesc că aceste cetăți, atît de bogate, puternice și vestite în trecut, vor renaște, redobîndindu-și faima de altădată. Am discutat planul general al reconstruirii lor cu cei mai buni arhitecți pe care i-am găsit în Grecia și Egipt — țări mult avansate față de noi în urbanistică, la fel ca și în arhitectură. Și sper să fac din Corint un centru comercial și mai însemnat decît înainte, prin săparea unui canal care să taie istmul ce separă Grecia de nord de Peloponez. Am întocmit de asemenea schița unui vast program pentru ridicări de edificii și reconstrucții la Roma și în întreaga Italie. Balbus și Oppius se vor ocupa de aceste proiecte, în timp ce eu mă voi afla în Orient. Pun preț în mod deosebit pe planul destinat să abată cursul Tibrului și să-i lărgească matca, astfel ca să îngăduie corăbiilor de proporții mai mari să pătrundă de pe mare pînă în inima cetății. Portul

Ostia urmează de asemenea să fie apreciabil mărit, aducîndu-i-se şi îmbunătăţirile necesare. Doresc totodată să deschid lîngă Roma noi zone întinse de pămînt cultivabil prin secarea mlaştinilor pontine; iar în Roma însăşi, pe lîngă programul de construcţii pe care l-am alcătuit, rămîn multe de înfăptuit din planurile anterioare. Edificiul cel mai impunător va fi, fără îndoială, marele templu al lui Marte — cel mai grandios din lume — pe care îmi propun să-l înalţ pe amplasamentul unde, cu prilejul triumfurilor galic, egiptean, asiatic şi african, a fost construit un uriaş lac artificial în vederea reprezentării unei bătălii navale. Dar voi fi şi mai fericit să văd noile porticuri, foruri, bibliotecile publice, teatrele şi toate celelalte clădiri care vor face în sfîrşit din Roma, cît priveşte arhitectura şi confortul, o cetate cu nimic inferioară Atenei, Antiohiei, Alexandriei sau Pergamului.

Am în faţa ochilor imaginea unei Rome care a devenit cetatea cea mai strălucitoare ca măreţie, după cum este cea mai puternică din întreaga lume. Îi văd în închipuire chiar şi pe cetăţenii ei, ducîndu-şi viaţa în pace şi ordine, nesupăraţi de acele tulburări făţişe şi conflicte de interese, sau de acele invidii nebuneşti şi rivalităţi desperate care au mînjit cu sînge epoca mea. Dar nu ştiu dacă voi mai trăi să văd o asemenea stare fericită de lucruri. Se poate întîmpla să mor în Parţia, ca şi Crassus, deşi eu nu voi comite greşelile de strategie pe care le-a comis el. Cu toate astea, chiar fără să fi comis vreo greşeală, e necesar adeseori să-ţi expui viaţa în bătălie. Sau, după cum îmi dau bine seama la vîrsta mea, pot muri în orice clipă printr-un accident sau prin inevitabilitatea unei boli. S-ar putea chiar, presupun, să fiu asasinat. Fireşte, e mult de cînd m-am deprins să consider, aşa cum ne recomandă un filozof, că fiecare zi poate să fie ultima zi din viaţa mea, deşi n-am îngăduit cîtuşi de puţin ca un asemenea considerent să-mi influenţeze acţiunile.

Se vede limpede acum lumina zorilor acestei zile a Idelor lui Marte. Calpurnia, care a avut un somn atît de neliniştit, se trezeşte şi ea. Are să se arate îngrijorată de sănătatea mea, iar eu îi voi spune că nu e prima noapte albă pe care am petre-

cut-o. Odihna ei agitată e mai neobişnuită decît veghea mea nocturnă.

Vîntul s-a domolit de tot, cum e şi firesc, de vreme ce e prima zi de primăvară. Nu e momentul să mă gîndesc la moarte, cum mă gîndeam adineauri, cînd întreaga natură renaște la viață. Aseară, la banchetul de la Lepidus, vorbeau despre moarte, întrebîndu-se care fel de a muri este de preferat. Am întrerupt conversația rostind cuvintele: „O moarte neașteptată". Cred că am avut dreptate, căci, presupunînd că am avea un răgaz nesfîrșit de lung înainte de clipa supremă pentru a reflecta asupra trecutului, cum am reflectat eu în noaptea aceasta de veghe timp de cîteva ore, chiar şi atunci am putea oare fi pe deplin împăcaţi cu fatalitatea evenimentului, sau am descoperi ori defini ce anume a făcut ca viața noastră să fie vrednică de trăit? În ceea ce mă privește, am limpede în fața ochilor nenumărate scene de primejdie, de triumf, de iubire, de realizări. Mai lămurit decît toate mi se pare că văd chipul lui Gaius Crastinus. Îl văd deslușit, dar ca într-un vis. Dacă ar fi să-i descriu Calpurniei impresia aceasta stranie, ar pretinde, fără îndoială, că e vorba de un avertisment supranatural să mă păzesc de ziua de astăzi. Dar nu-i felul lui Crastinus și nu-i felul lui Caesar să dea dovadă de teamă. Am astăzi adunare cu senatul într-una din sălile de lîngă teatrul lui Pompei.

În Editura enciclopedică română
va mai apărea:

Redactor:

DUMITRU MARTINIUC

Tehnoredactor:

CONSTANȚA BRANCIU

Coli tipar: 42,5

Tiparul executat sub comanda nr. 20.621 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București,

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lei 18